INSTITUTIE

OF

ONDERWIJZING IN DE CHRISTELIJKE RELIGIE

IN VIER BOEKEN BESCHREVEN DOOR

BOEK 4

JOHANNES CALVIJN

In zijn leven herder en professor der kerke Christi te Genève

Opnieuw vertaald door
Dr. A. Sizoo

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2006

INHOUD

Boek IV

OVER DE UITERLIJKE HULPMIDDELEN DOOR WELKE GOD ONS TOT DE GEMEENSCHAP MET CHRISTUS NODIGT EN IN HAAR HOUDT

Hoofdstuk I. Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.
Hoofdstuk II Vergelijking van de valse met de ware kerk.
Hoofdstuk III Over de leraren en dienaren van de kerk, hun verkiezing en ambt.
Hoofdstuk IV Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.
Hoofdstuk V Dat de oude regeringsvorm door de tirannie van het pausdom geheel te gronde gericht is.
Hoofdstuk VI Over het primaat van de Roomse stoel.
Hoofdstuk VII Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.
Hoofdstuk VIII Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.
Hoofdstuk IX Over de conciliën en hun gezag.
Hoofdstuk X Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.
Hoofdstuk XI Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.
Hoofdstuk XII Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.
Hoofdstuk XIII Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.
Hoofdstuk XIV Over de sacramenten.
Hoofdstuk XV Over de Doop.
Hoofdstuk XVI Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.
Hoofdstuk XVII Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.
Hoofdstuk XVIII Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.
Hoofdstuk XIX Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.
Hoofdstuk XX Over de burgerlijke regering.

OVER DE UITERLIJKE HULPMIDDELEN DOOR WELKE GOD ONS TOT DE GEMEENSCHAP MET CHRISTUS NODIGT EN IN HAAR HOUDT

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

1. In het vorige boek is uiteengezet, dat door het geloof Christus de onze wordt en wij deelgenoten worden van het door Hem aangebrachte heil en de eeuwige gelukzaligheid. Maar omdat onze onervarenheid en traagheid, ja ook de ijdelheid van ons verstand, uiterlijke hulpmiddelen nodig hebben, waardoor het geloof in ons worde voortgebracht en vermeerderd, en vordering make tot de eindpaal toe, heeft God ook die hulpmiddelen er bij gevoegd, om daardoor onze zwakheid te hulp te komen, en, opdat de prediking van het evangelie haar kracht zou hebben, heeft Hij deze schat bij de kerk in bewaring gegeven. Hij heeft herders ingesteld en leraars (Ef. 4:11), om door hun mond de zijnen te onderwijzen; Hij heeft hen bekleed met gezag; kortom, Hij heeft niets nagelaten, wat dienstig zou zijn tot heilige eenstemmigheid des geloofs en tot de goede orde. In het bijzonder heeft Hij de sacramenten ingesteld, van welke wij door de ervaring gevoelen, dat ze zeer nuttige hulpmiddelen zijn om het geloof te voeden en te versterken. Want aangezien wij, in de kerker onzes vleses ingesloten, nog niet tot de graad van de engelen gekomen zijn, heeft God, zich aanpassend aan ons begrip, naar zijn wonderbare voorzienigheid ons de wijze voorgeschreven, waarop wij, die ver van Hem afgescheiden zijn, tot Hem zouden naderen. Daarom eist de orde van ons onderricht, dat wij nu handelen over de kerk en haar regering, ordening en macht, en evenzo over de sacramenten, en tenslotte ook over de burgerlijke orde, en dat wij tevens de vrome lezers afhouden van het bederf, waarmee de Satan in het pausdom vervalst heeft, al wat God tot onze zaligheid verordineerd had. Ik zal dan beginnen bij de kerk, in wier schoot God wil, dat zijn kinderen verzameld worden, niet alleen opdat ze door haar moeite en dienst gevoed worden, zolang ze zuigelingen en kinderen zijn, maar opdat ze ook door haar moederlijke zorg geregeerd worden, totdat ze opgegroeid zijn en eindelijk tot de eindpaal des geloofs komen. Want deze dingen, die God samengevoegd heeft, mogen niet gescheiden worden (Matth. 10:9), dat voor hen, voor wie Hij een Vader is, de kerk ook een moeder zij, en dat niet alleen onder de wet, maar ook na de komst van Christus, gelijk Paulus getuigt (Gal. 4:26), die leert, dat wij kinderen zijn van het nieuwe en hemelse Jeruzalem.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

2. Wanneer wij in de artikelen des geloofs belijden te geloven een kerk, dan heeft dat niet alleen betrekking op de zichtbare kerk, waarover wij nu handelen, maar ook op alle uitverkorenen Gods, onder wier getal ook zij begrepen zijn, die zijn gestorven. Daarom wordt ook het woord geloven gebruikt, omdat dikwijls geen onderscheid kan opgemerkt worden tussen Gods kinderen en de onheiligen, tussen zijn eigen kudde en de wilde dieren. Want dat het woordje in door velen ertussen geplaatst wordt, mist een

waarschijnlijke grond. Ik erken wel, dat het vrij vaak gebruikt wordt en ook niet verstoken is van de steun der oude leraars; immers ook de Niceense artikelen des geloofs, zoals ze in de kerkgeschiedenis vermeld worden, voegen het voorzetsel toe. Maar toch kan men ook uit de geschriften der oude schrijvers opmerken, dat het oudtijds zonder tegenspraak zo aanvaard is, dat ze zeiden te geloven een kerk, niet in een kerk. Want Augustinus en de oude schrijver, wie hij ook zij, van wie een werkje "Over de uitlegging van de artikelen des geloofs" over is, dat op naam staat van Cyprianus, spreken niet alleen zo, maar zij merken ook uitdrukkelijk op, dat het een oneigenlijke spreekwijze zou zijn, wanneer het voorzetsel toegevoegd werd, en zij bevestigen hun mening met een klemmende redenering. Want wij betuigen daarom te geloven in God, omdat ons gemoed op Hem steunt als op de Waarachtige en omdat ons vertrouwen op Hem rust; maar dit zou op de kerk niet passen, evenals ook niet op de vergeving der zonden of de opstanding des vleses. Dus, ofschoon ik niet over woorden zou willen twisten, zou ik toch liever die eigenaardige wijze van spreken willen volgen, die geschikter is om de zaak uit te drukken, dan uitdrukkingen najagen, waardoor de zaak zonder reden verduisterd wordt. De bedoeling nu is, dat wij zouden weten, dat, hoewel de duivel zijn uiterste best doet om de genade van Christus te vernietigen, en de vijanden Gods met dolle drift zich op hetzelfde toeleggen, zij toch niet kan uitgeblust worden, en het bloed van Christus niet onvruchtbaar gemaakt kan worden, maar altijd enige vrucht voortbrengt. Zo moet ook gelet worden op de verborgen verkiezing Gods en zijn inwendige roeping; want Hij alleen weet, wie de zijnen zijn, en houdt hen onder zijn zegel besloten, zoals Paulus zegt (2 Tim. 2:19): behalve dat ze zijn kentekenen dragen, waardoor ze onderscheiden worden van de verworpenen. Maar daar een klein en armzalig getal schuil gaat onder een grote menigte, en de tarwekorrels bedekt worden door een hoop kaf, moet men aan God alleen de kennis van zijn kerk overlaten, wier fundament zijn verborgen verkiezing is. En het is niet genoeg, dat wij in onze gedachte en onze geest vasthouden aan een schare van uitverkorenen, tenzij we denken aan zulk een eenheid der kerk, waarin wij naar onze overtuiging waarlijk ingeplant zijn. Want indien wij niet onder Christus, ons Hoofd, verenigd zijn met alle overige ledematen, wacht ons geen hoop op het toekomende erfdeel. Daarom wordt ze genoemd Katholiek of algemeen, omdat men geen twee of drie kerken kan vinden, zonder dat Christus verscheurd wordt: wat onmogelijk is. Ja, de uitverkorenen Gods zijn allen in Christus zo verbonden, dat ze, evenals ze aan één Hoofd hangen, zo ook als het ware tot één lichaam samengroeien, door zulk een verbinding met elkaar samenhangen als de leden van eenzelfde lichaam; in waarheid één geworden, daar ze door één geloof, hoop en liefde, en door dezelfde Geest Gods tezamen leven, geroepen niet alleen tot dezelfde erfenis des eeuwigen levens, maar ook tot de gemeenschap aan de éne God en Christus. Hoewel dus de sombere woestenij, die we overal aantreffen, uitroept, dat er niets van de kerk overgebleven is, laat ons nochtans weten, dat Christus' dood vruchtbaar is, en dat God op wonderbare wijze zijn kerk als in schuilhoeken bewaart. Gelijk tot Elia gezegd is: "Ik heb Mij zeven duizend mannen bewaard, die hun knie niet gebogen hebben voor Baäl." (1 Kon. 19:18).

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

3. Evenwel, het artikel des geloofs heeft ook in zeker opzicht betrekking op de uiterlijke kerk, opdat ieder onzer zich in broederlijke eensgezindheid samenhoude met alle kinderen Gods; aan de kerk het gezag toekenne, dat ze verdient; in één woord zich zo gedrage als een schaap uit de kudde past. En daarom wordt er aan toegevoegd: "de gemeenschap der heiligen". Welk zinsdeel, ofschoon het door de oude schrijvers merendeels is weggelaten, toch niet veronachtzaamd mag worden, omdat het zeer goed de hoedanigheid van de kerk uitdrukt. Want het is, alsof er gezegd was, dat de heiligen tot de gemeenschap met Christus vergaderd worden onder deze bepaling, dat ze alle weldaden, die God hun verleent, elkander wederkerig zouden mededelen. Maar daardoor wordt de verscheidenheid der genadegaven niet weggenomen, gelijk we weten, dat de gaven des Geestes op verschillende wijzen worden uitgedeeld; en ook wordt de burgerlijke orde niet omvergeworpen, volgens welke een ieder zijn eigen vermogen persoonlijk mag bezitten, zoals het noodzakelijk is om vrede onder de mensen te bewaren, dat een ieder zijn eigen, onderscheiden heerschappij heeft over zijn goederen. Maar er wordt gesproken van een gemeenschap, zoals Lucas die beschrijft (Hand. 4:32), dat de menigte van degenen, die geloofden, was één hart en één ziel; en Paulus, wanneer hij de Efeziërs (Ef. 4:4) vermaant, dat ze één lichaam moeten zijn, en één geest, gelijk ze in één hoop geroepen zijn. Immers, wanneer ze waarlijk overtuigd zijn, dat God hun gemeenschappelijke Vader is, en Christus hun gemeenschappelijk Hoofd, dan kan het niet anders, of, door broederlijke liefde verenigd, delen ze wederkerig elkander het hunne toe. Verder is het voor ons van zeer groot belang te weten, welke vrucht we daaruit verkrijgen. Want wij geloven een kerk met deze bepaling, dat wij vast overtuigd zijn, dat we haar leden zijn. Want op deze wijze steunt onze zaligheid op vaste en stevige grondslagen, zodat, ook al zou het ganse samenstel der wereld wankelen, zij toch niet kan neerstorten en vallen. In de eerste plaats staat ze vast met de verkiezing Gods, en kan slechts met zijn eeuwige voorzienigheid wisselen of bezwijken. Vervolgens is ze enigermate met de vastheid van Christus verbonden, die evenmin zal dulden, dat zijn gelovigen van Hem worden losgerukt, als dat zijn ledematen worden verscheurd en uiteengerukt. Daar komt bij, dat wij er zeker van zijn, dat de waarheid voor ons zal blijven vaststaan, zolang als wij in de schoot der kerk gehouden worden. Tenslotte gevoelen wij, dat deze beloften op ons betrekking hebben: "De zaligheid zal in Sion zijn", "God zal verblijven in het midden van Jeruzalem, zodat het nooit zal wankelen" (Joël 2:32) (Obadja 1:7) (Ps. 46:6). Zoveel vermag het deelgenootschap aan de kerk, dat het ons houdt in Gods gemeenschap. Ook in het woord gemeenschap zelf ligt zeer veel vertroosting; want doordat vast is, dat ons toebehoort, al wat de Heere aan zijn en onze leden geeft, wordt door al hun goederen onze hoop bevestigd. Verder is het, om op die wijze de eenheid der kerk te aanvaarden, geenszins nodig, gelijk we gezegd hebben, de kerk zelf met de ogen te zien, of met de handen te tasten, maar daardoor, dat ze in het geloof gelegen is, worden wij er veeleer aan herinnerd, dat we niet minder aan haar moeten denken, wanneer ze aan onze kennis voorbijgaat, dan wanneer ze openlijk zich vertoonde. En ons geloof is daarom niet minder goed, omdat het een onbekende kerk aangrijpt; want ons wordt hier niet bevolen de verworpenen te onderscheiden van de uitverkorenen (wat alleen aan God staat, en niet aan ons), maar in onze harten voor vast te houden, dat allen, die door de goedertierenheid van God, de Vader, en door de krachtige werking van de Heilige Geest gekomen zijn tot de gemeenschap met Christus, afgezonderd zijn tot het eigendom en de eigen bezitting Gods, en dat wij, daar wij tot hun getal behoren, deelgenoten zijn van zo grote genade.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

4. Maar aangezien nu ons voornemen is te handelen over de zichtbare kerk, zo laat ons reeds alleen uit de naam "moeder" leren, hoe nuttig, ja noodzakelijk de kennis omtrent haar voor ons is; dewijl er geen andere ingang is tot het leven, indien zij ons niet in haar schoot ontvangt, baart, ons voedt aan haar borsten, en eindelijk onder haar hoede en leiding neemt, totdat wij, na het sterfelijke vlees afgelegd te hebben, gelijk zullen zijn aan de engelen. Want onze zwakheid duldt niet, dat wij uit de school ontslagen worden, voordat wij gedurende de ganse loop des levens leerlingen geweest zullen zijn. Daar komt bij, dat buiten haar schoot geen vergeving der zonden verwacht mag worden, en geen zaligheid, gelijk Jesaja (Jes. 37:32) en Joël (Joël 3:5) getuigen. Met wie Ezechiël (Ez. 13:9) instemt, wanneer hij aankondigt, dat op de lijst van Gods volk niet zullen voorkomen zij, die door Hem van het hemelse leven uitgesloten worden. Gelijk daartegenover van hen, die zich tot de dienst der vroomheid bekeren, gezegd wordt, dat ze hun naam inschrijven onder de burgers van Jeruzalem. Daarom wordt ook in een andere psalm (Ps. 106:4) gezegd: "Gedenk mijner, o Here, naar het welbehagen tot uw volk; bezoek mij met uw heil, opdat ik aanschouw het goede uwer uitverkorenen, opdat ik mij verblijde met de blijdschap uws volks, mij verheuge met uw erfdeel." Door deze woorden wordt Gods Vaderlijke gunst en het bijzondere getuigenis van het geestelijke leven beperkt tot zijn kudde, zodat de afwijking van de kerk altijd het verderf meebrengt.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

5. Maar laat ons voortgaan te bespreken, wat behoort tot deze plaats. Paulus schrijft (Ef. 4:11), dat Christus, om alles te vervullen, "sommigen gegeven heeft tot apostelen, en sommigen tot profeten, en sommigen tot evangelisten, en sommigen tot herders en leraars, tot de volmaking der heiligen, tot het werk der bediening, tot opbouwing des lichaams van Christus, totdat wij allen zullen komen tot de enigheid des geloofs en der kennis van de Zoon Gods, tot een volkomen man, tot de mate van de grootte der volheid van Christus". Wij zien, hoe God, die de zijnen in een ogenblik zou kunnen volmaken, toch niet wil, dat zij tot de mannelijke leeftijd opgroeien, tenzij door de opvoeding der kerk. Wij zien, dat de wijze daarvan wordt uitgedrukt: want de herders is de prediking der hemelse leer opgelegd. Wij zien, dat allen, tot de laatste toe, genoopt worden tot dezelfde orde, dat ze met zachtmoedige en leerzame geest zich toevertrouwen aan de leraars, die hiertoe gesteld zijn, om zich door hen te laten regeren. En met dit kenmerk had reeds oudtijds Jesaja (Jes. 59:21) het Koninkrijk van Christus getekend: "Mijn Geest, die op u is, en de woorden, die Ik in uw mond gelegd heb, zullen nooit wijken van uw mond, noch van de mond van uw zaad en van het zaad uws zaads." Daaruit volgt, dat allen, die de geestelijke spijs der ziel, welke hun van Godswege door de handen der kerk toegereikt wordt, versmaden, waardig zijn om van honger en gebrek om te komen. God geeft ons het geloof in onze harten, maar door het instrument van het evangelie. Gelijk Paulus leert, dat het geloof is uit het

gehoor (Rom. 10:17). Gelijk ook bij God berust de macht om zalig te maken, maar in de prediking van het evangelie openbaart en verklaart Hij die, volgens getuigenis van dezelfde Paulus. Met deze bedoeling heeft Hij oudtijds gewild, dat er heilige bijeenkomsten gehouden werden bij het heiligdom, opdat de leer, die door de mond der priesters werd uitgesproken, de eenstemmigheid des geloofs zou voeden. En wanneer de tempel genoemd wordt de rust Gods, zijn heilige woonplaats, wanneer er gezegd wordt, dat Hij zit tussen de Cherubim (Ps. 132:14) (Ps. 80:2), dan dienen die heerlijke titels tot niets anders, dan om aan de bediening der hemelse leer waardering, liefde, eerbied en waardigheid te verschaffen: aan welke anders niet weinig te kort gedaan zou worden door de aanblik van een sterfelijk en veracht mens. Opdat wij dus zouden weten, dat uit aarden vaten ons een onwaardeerbare schat wordt toegebracht, komt God zelf te voorschijn, en inzoverre Hij zelf de auteur van deze ordening is, wil Hij erkend worden als zelf aanwezig in zijn instelling. Daarom, nadat Hij de zijnen verboden heeft zich op te houden met waarzeggerij, voorspellerij, tovenarij, het vragen van de doden en andere bijgelovigheden, zo voegt Hij er aan toe, dat Hij zal geven wat voor allen genoeg moet zijn, namelijk dat ze nooit van profeten verstoken zullen zijn (Deut. 18:10) e.v.. En gelijk Hij het oude volk niet verwezen heeft naar de engelen, maar leraars van de aarde opgewekt heeft, om in der waarheid het ambt der engelen te bedienen, zo wil Hij ook thans nog ons door mensen onderwijzen. En evenals Hij oudtijds niet tevreden geweest is alleen met de wet, maar daaraan priesters als uitleggers heeft toegevoegd, opdat het volk van hun lippen de ware zin der wet zou leren verstaan, zo wil Hij tegenwoordig, dat wij niet alleen aandachtig zullen zijn in het lezen, maar Hij stelt ook meesters boven ons, door wier dienst wij kunnen geholpen worden. Hierin is tweevoudig nut gelegen. Want aan de ene kant beproeft Hij door uitnemend onderzoek onze gehoorzaamheid, wanneer wij zijn dienaren horen spreken, even alsof wij Hemzelf hoorden; aan de andere kant komt Hij ook onze zwakheid te hulp, doordat Hij ons liever door middel van uitleggers op menselijke wijze wil toespreken, om ons tot zich te lokken, dan door te donderen ons van zich verdrijven. En ongetwijfeld, hoe nuttig deze vertrouwelijke manier van onderwijzen voor ons is, gevoelen alle vromen uit de vrees, door welke zij terecht door Gods majesteit ternedergeworpen worden. Zij echter, die menen, dat door de geringheid der mensen, die tot het onderwijzen geroepen zijn, het gezag der leer verijdeld wordt, verraden hun ondankbaarheid: want temidden van zoveel voortreffelijke gaven, waarmee God het menselijk geslacht versierd heeft, is dit een bijzonder voorrecht, dat Hij zich verwaardigt de monden en tongen der mensen zich te heiligen, opdat in die zijn stem zou klinken. Laat het daarom ons wederkerig niet verdrieten gehoorzaam de leer der zaligheid, die door zijn bevel en mond voorgesteld wordt, te omhelzen; want ofschoon Gods kracht aan de uiterlijke middelen niet gebonden is, heeft Hij toch ons gebonden aan de gewone wijze van onderricht; en wanneer dwaze mensen weigeren zich daaraan te houden, dan verwikkelen zij zich in veel dodelijke strikken. Vele worden door trotsheid, of afkeer, of naijver er toe gedreven, dat ze zichzelf wijs maken, dat ze, door bij zichzelf te lezen en te overdenken voldoende kunnen vorderen, en worden er zo toe gebracht, dat ze de openbare bijeenkomsten versmaden en de predikatie overbodig achten. Daar ze echter de heilige band der eenheid, voor zover zij kunnen, losmaken of verbreken, ontkomt niemand aan de straf van deze goddeloze scheiding, maar betovert men zich door verderfelijke dwalingen en zeer verfoeilijke dwaasheden. Opdat daarom de zuivere eenvoudigheid des geloofs bij ons haar kracht moge hebben, zo laat ons geen bezwaar maken deze oefening der vroomheid te gebruiken, waarvan God door haar in te stellen aangetoond heeft, dat ze noodzakelijk

is, en die Hij zozeer aanprijst. Nooit is er iemand gevonden, zelfs onder de aller onbeschaamdste honden, die zeide, dat men voor God de oren moet sluiten; maar in alle tijden hebben de profeten en de vrome leraren een moeilijke strijd gehad tegen de goddelozen, die in hun hardnekkigheid zich nooit kunnen buigen onder dit juk, dat ze door de mond en de dienst van mensen onderwezen worden. Wat hetzelfde betekent als Gods aangezicht, dat ons in de leer tegenstraalt, vernietigen. Immers om geen andere reden werd oudtijds de gelovigen geboden Gods aangezicht in het heiligdom te zoeken, en wordt dit zo dikwijls in de wet herhaald, dan omdat de leer der wet en de profetische vermaningen hun waren als een levend beeld Gods, gelijk Paulus zegt, dat in zijn prediking schijnt de heerlijkheid Gods in het aangezicht van Christus (2 Kor. 4:6). Daarom zijn de afvalligen des te meer verfoeilijk, die er op uit zijn om de kerken te scheuren, even alsof ze de schapen verdreven uit de stallen, en in de muil der wolven joegen. Maar wij moeten vasthouden wat we uit Paulus aanhaalden, dat de kerk op geen andere wijze gebouwd wordt dan door de uiterlijke prediking, en dat de heiligen door geen andere band onderling verbonden zijn, dan wanneer ze, eendrachtig lerend en vordering makend, onderhouden de orde der kerk, die door God is voorgeschreven. Tot dit doel vooral werd, gelijk ik zeide, oudtijds de gelovigen onder de wet geboden samen te komen tot het heiligdom; want wanneer Mozes spreekt van de woonplaats Gods, dan noemt hij die tegelijkertijd de plaats van Gods naam, waar God zijns naams gedachtenis gesteld heeft (Exod. 20:24). Daardoor leert hij openlijk, dat zonder de leer der vroomheid die plaats geen enkel nut heeft. En ongetwijfeld klaagt David ook om dezelfde reden met grotere bitterheid des geestes, dat hij door de tirannieke wreedheid zijner vijanden verhinderd wordt de tabernakel in te gaan (Ps. 84:1) e.v.. Het schijnt velen een bijna kinderlijke klacht, omdat het missen van de voorhof des tempels een zeer gering verlies zou zijn, en ook niet veel genot daardoor zou verdwijnen, wanneer slechts andere genietingen ter beschikking stonden. Toch klaagt hij, dat hij door deze ene last door benauwdheid en droefheid gekweld en gemarteld, ja bijna verteerd wordt: en wel omdat voor de gelovigen niets van meer waarde is dan dit hulpmiddel, waardoor God de zijnen trapsgewijs omhoogvoert. Want ook dit moet opgemerkt worden, dat God in de spiegel zijner leer zich altijd zo aan de heilige vaderen vertoond heeft, dat de kennis geestelijk zou wezen. Daarom ook wordt de tempel niet alleen genoemd zijn aanschijn, maar ook (om alle superstitie weg te nemen) de voetbank zijner voeten (Ps. 132:7) (Ps. 99:5) (1 Kron. 28:2). En dit is die gelukkige ontmoeting tot eenheid des geloofs, wanneer allen van de hoogste af tot de laagste toe streven naar het Hoofd. Alle tempels, die de heidenen met een andere bedoeling voor God gebouwd hebben, zijn een loutere ontheiliging van zijn dienst geweest, tot welke ook de Joden, zij het niet in zo grove mate, tot op zekere hoogte vervallen zijn. Dat verwijt Stephanus hun met de woorden van Jesaja (Hand. 7:48), dat God niet woont in tempelen met handen gemaakt enz. Want God alleen heiligt zich de tempelen door zijn woord tot een wettig gebruik. En wanneer wij iets lichtvaardig ondernemen zonder zijn bevel, dan hechten zich terstond aan dat slechte begin nieuwe verzinsels, waardoor het kwaad zonder maat wordt voortgeplant. Toch handelde Xerxes onberaden, toen hij op raad der magiërs alle tempels van Griekenland afbrandde of verwoestte, omdat hij het voor ongerijmd hield, dat de goden, voor wie alles vrij moet openstaan, binnen wanden en daken ingesloten werden. Alsof het niet in Gods macht stond, om, opdat Hij nabij ons zij, in zekere zin tot ons neer te dalen, en toch niet van plaats te veranderen, noch ons te binden aan aardse middelen, maar veeleer door zekere voertuigen ons op te heffen tot zijn

hemelse heerlijkheid, die met haar onmetelijkheid alles vervult, en in hoogte de hemelen te boven gaat.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

6. Verder, aangezien er in deze tijd een grote strijd geweest is over de krachtdadigheid der bediening, doordat sommigen de waardigheid daarvan bovenmate vergroten, en anderen beweren, dat ten onrechte op een sterfelijk mens overgebracht wordt, wat eigenlijk de Geest toekomt, als we oordelen, dat de dienaren en leraren tot het verstand en het hart doordringen, om zowel de blindheid van het eerste als de hardheid van het laatste te verbeteren, zo moet een juiste beschrijving van dit geschil gegeven worden. Wat ze van beide zijden aanvoeren, zal zonder moeite gemakkelijk beslecht worden, doordat men nauwkeurig let op de plaatsen, waar God, de auteur der prediking, zijn Geest aan haar verbindt en vrucht daaruit belooft; of aan de andere kant, waar Hij zich afscheidt van de uiterlijke hulpmiddelen en zowel het begin van het geloof als de ganse verdere loop aan zich alleen toekent. Het ambt van de tweede Elia was, volgens getuigenis van Maleachi (Mal. 4:6), de verstanden te verlichten en de harten der vaderen tot de kinderen weder te brengen en de ongelovigen tot de verstandigheid der rechtvaardigen. Christus zegt (Joh. 15:16), dat Hij de apostelen zendt, opdat zij vruchten voortbrengen uit hun arbeid. En welke die vrucht is, beschrijft Petrus in het kort (1 Petr. 1:23), zeggende, dat wij wedergeboren worden uit een onvergankelijk zaad. Daarom roemt Paulus (1 Kor. 4:15), dat hij door het evangelie de Corinthiërs heeft geteeld, en dat zij het zegel zijn van zijn apostelschap (1 Kor. 9:2); ja, dat hij niet is een dienaar der letter, die alleen met het geluid der stem de oren getroffen heeft, maar dat hem gegeven is de krachtige werking des Geestes, opdat zijn leer niet onnuttig zou zijn (2 Kor. 3:6). In die zin zegt hij ook elders (1 Kor. 2:4), dat zijn evangelie niet slechts in woorden geweest is, maar ook in kracht. Hij verzekert ook, dat de Galaten uit het gehoor des geloofs de Geest ontvangen hebben (Gal. 3:2). Kortom op verscheidene plaatsen maakt hij zich niet alleen tot een medearbeider Gods, maar kent zichzelf ook de rol toe, dat hij de zaligheid toebrengt (1 Kor. 3:9). Dit alles heeft hij ongetwijfeld nooit gezegd met de bedoeling om zichzelf iets, al was het nog zo weinig, zonder God toe te schrijven. Gelijk hij in het kort elders (1 Thess. 3:5) uiteenzet: "Onze arbeid is niet ijdel geweest in de Here, naar zijn macht, die krachtig in mij werkt." Evenzo elders (Gal. 2:8): "Die in Petrus krachtig wrocht tot het apostelschap der besnijdenis, die wrocht ook krachtig in mij onder de heidenen." Verder, hoezeer hij de dienaren op zichzelf niets over laat, blijkt uit andere plaatsen: "Hij, die plant, is niets, en hij, die nat maakt, is niets, maar God, die de wasdom geeft (1 Kor. 3:7)." Evenzo: "Ik heb overvloediger gearbeid dan zij allen, doch niet ik, maar de genade Gods, die met mij was" (1 Kor. 15:10). En ongetwijfeld moeten wij die uitspraken onthouden, in welke God zichzelf de verlichting des verstands en de vernieuwing des harten toeschrijft en daardoor ons vermaant dat het heiligschennis is, indien de mens zichzelf enig deel van die beide aanmatigt. Intussen, indien een ieder zich leerzaam betoont aan de dienaren, die God over hem stelt, zal hij uit de vrucht leren zien, dat deze wijze van leren aan God niet zonder reden behaagd heeft, en dat ook aan de gelovigen dit juk der bescheidenheid niet tevergeefs is opgelegd.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

7. Welk oordeel we behoren te hebben over de zichtbare kerk, die we in staat zijn te kennen, is naar ik meen, uit het vorige reeds duidelijk. Want we hebben gezegd, dat de Heilige Schrift in tweeërlei zin van de kerk spreekt. Soms, wanneer ze de kerk noemt, bedoelt ze die kerk, die inderdaad voor Gods aanschijn kerk is, in welke geen anderen opgenomen worden, dan die door de genade der aanneming kinderen Gods, en door de heiligmaking des Geestes waarachtige leden van Christus zijn. En dan bevat zij niet slechts de heiligen, die op de aarde wonen, maar alle uitverkorenen, die er van het begin der wereld geweest zijn. Dikwijls echter duidt de Schrift met de naam kerk aan de ganse menigte der mensen, die over de aarde verspreid is, en die belijdt, dat zij één God en Christus dient, door de Doop in zijn verbond wordt ingelijft, door de deelneming aan het Avondmaal haar eenheid in de ware leer en liefde betuigt, eenstemmigheid heeft in het Woord des Heeren, en tot de prediking daarvan de dienst onderhoudt, die door Christus ingesteld is. In deze kerk echter zijn zeer veel huichelaars gemengd, die niets van Christus hebben dan de naam en de uiterlijke schijn; zeer veel eergierigen, hebzuchtigen, afgunstigen, kwaadsprekers, sommigen van een onrein leven, die een tijdlang verdragen worden, of omdat ze niet door een wettig oordeel kunnen overtuigd worden, of omdat niet altijd een behoorlijke gestrengheid van tucht heerst. Evenals het dus nodig is, dat we een onzichtbare, alleen voor Gods ogen waarneembare kerk geloven, zo wordt ons geboden deze, die ten aanzien der mensen kerk genoemd wordt, hoog te achten en gemeenschap met haar te oefenen.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

8. Daarom heeft de Heere haar, in zoverre het in ons belang was haar te kennen, door bepaalde kenmerken en als het ware met tekenen aangewezen. Het is een bijzonder voorrecht van God zelf te weten, wie de zijnen zijn, zoals wij boven uit Paulus hebben aangetoond. En ongetwijfeld is er ook in voorzien, dat de lichtvaardigheid der mensen zover niet zou gaan, doordat Hij zelf door de ondervinding ons er op wijst, hoe ver zijn verborgen oordelen ons verstand te boven gaan. Want ook zij, die de allerverdorvensten schenen te zijn en van wie men geen hoop meer koesterde, worden door zijn goedheid tot de weg teruggeroepen: en zij, die boven de anderen staande schenen te zijn, storten dikwijls neer. Dus zijn er naar de verborgen predestinatie Gods, zoals Augustinus zegt 1), zeer veel schapen buiten, en zeer veel wolven binnen. Want Hij kent en heeft getekend hen, die noch Hem, noch zichzelf kennen. En alleen zijn eigen ogen zien, wie van hen, die openlijk zijn teken dragen, zonder veinzerij heilig zijn, en tot het einde toe zullen volharden: wat het voornaamste is in de zaligheid. Aan de andere kant echter heeft Hij, omdat Hij voorzag, dat het een zeker nut had, dat we zouden weten, wie we voor zijn kinderen moeten houden, in dit opzicht zich aan ons begrip aangepast. En aangezien de zekerheid des geloofs daartoe

niet nodig was, heeft Hij een zeker oordeel der liefde in de plaats daarvan gesteld: dat wij voor leden der kerk zouden houden hen, die door de belijdenis des geloofs en de voorbeeldigheid des levens en het deelgenootschap aan de sacramenten met ons dezelfde God en Christus belijden. Maar de kennis van het lichaam der kerk zelf heeft Hij, naarmate Hij wist, dat ze voor onze zaligheid noodzakelijker was, met des te zekerder kentekenen aangeprezen.
1} Hom. in Johann. 45, 12.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

9. Hieruit ontstaat en rijst duidelijk voor onze ogen op de gedaante der kerk. Want op geen enkele wijze moeten we er aan twijfelen, dat overal, waar we zien, dat Gods Woord zuiver gepredikt en aangehoord wordt, en de sacramenten naar Christus' instelling bediend worden, een kerk van God is; aangezien zijn belofte niet kan bedriegen: "Waar twee of drie vergaderd zijn in mijn naam, daar ben Ik in het midden van hen" (Matth. 18:20). Maar opdat we de hoofdsom van deze zaak duidelijk mogen begrijpen, moeten we als het ware langs deze trappen voortgaan: dat de algemene kerk is een uit allerlei volkeren verzamelde menigte, die, verspreid en verstrooid door plaatselijke afstand, toch tot één waarheid der Goddelijke leer samenstemt, en door de band van dezelfde godsdienst verbonden is. Dat onder deze algemene kerk de kerken afzonderlijk, die over de steden en dorpen naar de eis der menselijke noodzakelijkheid verdeeld zijn, zo vervat zijn, dat ieder van haar met recht de naam en het gezag der kerk bezit; en dat de mensen afzonderlijk, die door de belijdenis der vroomheid tot zulke kerken gerekend worden, ook al zijn ze inderdaad vreemd aan de kerk, toch in zekere zin tot haar behoren, totdat ze door een openbaar oordeel eruit geworpen worden. Trouwens met het beoordelen van particuliere personen staat het een weinig anders dan met het beoordelen van kerken. Want het kan voorkomen, dat wij hen, die we in 't geheel de gemeenschap met de vromen niet waardig keuren, toch als broeders moeten behandelen, en als gelovigen beschouwen, wegens de gemeenschappelijke eenstemmigheid der kerk, waardoor zij gedragen en geduld worden in het lichaam van Christus. Wij aanvaarden met ons oordeel wel niet, dat zulken leden der kerk zijn, maar wij laten hun de plaats, die zij onder Gods volk innemen, totdat die hun naar wet en recht ontnomen wordt. Maar over de menigte zelf moet men anders oordelen: want als zij de dienst des Woords heeft en in ere houdt, en ook de bediening der sacramenten, verdient zij zonder twijfel voor een kerk gerekend en gehouden te worden, aangezien het zeker is, dat zij niet zonder vrucht is. Zo houden wij vast aan de eenheid van de algemene kerk, welke duivelse geesten altijd gepoogd hebben te verscheuren, en wij beroven aan de andere kant de wettige vergaderingen, die verspreid zijn naar gelegenheid der plaatsen, niet van hun gezag.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

10. Als tekenen, waardoor de kerk kan worden gekend, hebben wij de prediking van het Woord en de onderhouding der sacramenten gesteld. Want deze twee kunnen nergens zijn, zonder dat ze vrucht dragen en door Gods zegen voorspoedig gemaakt worden. Ik zeg niet, dat overal, waar het Woord gepredikt wordt, terstond vrucht ontstaat, maar ik zeg, dat het nergens ontvangen wordt en een vaste zetel heeft, tenzij om zijn krachtige werking te tonen. Hoe het ook zij, waar de prediking van het evangelie met eerbied wordt gehoord en de sacramenten niet veronachtzaamd worden, daar vertoont zich voor die tijd een geenszins bedriegelijke noch twijfelachtige gedaante der kerk; welker gezag te verachten, vermaningen te verwerpen, raadslagen te weerstreven of kastijdingen te bespotten aan niemand ongestraft vrij staat; veel minder van haar af te wijken en haar eenheid te verbreken. Want de Heere hecht aan de gemeenschap zijner kerk zo grote waarde, dat Hij hem voor een overloper en verlater van de godsdienst houdt, die zich van elke Christelijke vergadering, welke de ware bediening des Woords en der sacramenten onderhoudt, hardnekkig vervreemdt. Hij prijst haar gezag zozeer aan, dat Hij, wanneer dat geschonden wordt, het er voor houdt, dat zijn eigen gezag verminderd is. Immers het is van niet geringe betekenis, dat de kerk genoemd wordt de pilaar en vastigheid der waarheid, en het huis Gods (1 Tim. 3:15). Met deze woorden geeft Paulus te kennen, dat de kerk, opdat de waarheid Gods niet verloren ga op de wereld, haar getrouwe bewaakster is, omdat God door de dienst en de werkzaamheid der kerk de zuivere prediking van zijn Woord heeft willen bewaren en zich ons een huisvader heeft willen betonen, doordat Hij ons met geestelijke spijzen voedt en zorgt voor alles wat nuttig is tot onze zaligheid. Het is ook geen gewone lof, dat van haar gezegd wordt, dat ze door Christus verkoren en afgezonderd is tot Bruid, om te zijn zonder vlak of rimpel, zijn lichaam en vervulling (Ef. 1:23) (Ef. 5:27). Daaruit volgt, dat uit de kerk weggaan betekent verloochening van God en Christus; daarom moeten wij ons des te meer hoeden voor zulk een misdadige scheiding; want doordat we, voorzover wij kunnen, de ondergang beramen van Gods waarheid, zijn wij waardig, dat Hij met het ganse geweld zijns toorns bliksemt om ons te verpletteren. En er kan geen vreselijker misdaad bedacht worden, dan met heiligschennende trouweloosheid het huwelijk te schenden, dat de eniggeboren Zoon Gods zich verwaardigd heeft met ons aan te gaan.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

11. Laat ons daarom die merktekenen naarstig in ons harten ingedrukt houden, en naar des Heeren oordeel waard schatten. Want er is niets, waarop de Satan het meer toelegt, dan op de wegneming en vernietiging van een van deze beide merktekenen of van beide; nu eens, opdat hij door de vernietiging en vernieling van die beide merktekenen de waarachtige en echte onderscheiding der kerk zou wegnemen; dan weer, opdat hij door ze in verachting te brengen ons door onmiskenbare afval van de kerk zou afrukken. Door zijn list is het geschied, dat de zuivere prediking van het Woord ettelijke eeuwen lang verdwenen is geweest, en nu legt hij er zich met dezelfde boosheid op toe om de dienst des Woords aan het wankelen te brengen; en toch heeft Christus die dienst zo in de kerk verordend, dat wanneer hij weggenomen is, ook haar opbouwing te niet gaat. En hoe gevaarlijk, ja hoe dodelijk is de verzoeking, wanneer het ons ook slechts in de geest komt om af te wijken van die vergadering, waarin de

tekenen en de kenmerken gezien worden, waarmee, naar des Heeren oordeel de kerk voldoende aangeduid is! Wij zien, hoe grote behoedzaamheid aan beide zijden in acht genomen moet worden. Want opdat wij door de naam kerk niet bedrogen worden, moeten wij met die beproeving, als op een toetssteen elke vergadering onderzoeken, die de naam van kerk voert. Indien ze in het Woord en de sacramenten de orde houdt, die door de Heere is bevolen, dan zal ze ons niet bedriegen: laat ons gerust haar de eer toekennen, die aan kerken verschuldigd is; maar indien ze zich aan de andere kant zonder Woord en sacramenten aanbiedt, moeten wij ons voor dergelijke begoocheling even zorgvuldig wachten, als we in het andere geval lichtvaardigheid en hovaardij moeten vermijden.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

12. Wat wij zeggen, dat de zuivere bediening des Woords en het zuivere gebruik in de bediening der sacramenten een pand en kenteken is, dat wij die gemeenschap, waarin beide aanwezig zijn, veilig als een ware kerk kunnen aanvaarden, daarvan gaat de betekenis zo ver, dat die kerk nooit verworpen mag worden, zolang ze daarbij blijft, ook al is ze overigens vol van fouten. Ja zelfs zal er in de bediening van de leer of der sacramenten enige fout kunnen insluipen, zonder dat die ons van haar gemeenschap behoort te vervreemden. Want de hoofdstukken der ware leer zijn niet alle van één gestalte. Sommige zijn zo noodzakelijk om te weten, dat ze bij allen ontwijfelbaar vast moeten staan, als leerstukken, die de godsdienst eigen zijn. Als daar zijn, dat er één God is, dat Christus God is en de Zoon Gods, dat onze zaligheid gelegen is in Gods barmhartigheid en dergelijke. Er zijn andere, waarover tussen de kerken geschil is, maar die toch de eenheid des geloofs niet verscheuren. Want welke kerken zouden om dit ene uit elkaar gaan, wanneer de ene, niet uit lust tot twisting, niet uit hardnekkigheid om staande te houden, meent, dat de zielen, wanneer ze uit de lichamen verhuizen, naar de hemel opvaren, en de andere niets zekers durft zeggen aangaande de plaats, maar toch voor zeker houdt, dat de zielen de Heere loven? De apostel zegt (Fil. 3:15): "Zovelen als wij volmaakt zijn, laat ons hetzelfde gevoelen; indien gij iets anderszins gevoelt, ook dat zal u God openbaren." Geeft hij niet voldoende te kennen, dat verschil van mening over zulke niet zo noodzakelijke zaken, geen oorzaak van scheiding behoort te zijn onder Christenen? Het is in de eerste plaats wel zaak, dat wij in alles eensgezind zijn; maar aangezien er niemand is, die niet door enige nevel van onwetendheid omhuld is, moeten wij of geen kerk overlaten, of het misverstand vergeven in die zaken, in welke men, zonder de hoofdsom der religie te schenden en zonder verlies der zaligheid, onwetend mag zijn. Maar mijn bedoeling is hierbij niet zelfs maar de allergeringste dwalingen in bescherming te nemen, alsof ik meende, dat die vriendelijk en oogluikend mogen begunstigd worden; maar ik bedoel, dat we niet lichtvaardig, om het een of ander klein verschil, de kerk moeten verlaten, wanneer slechts in haar die gezonde leer ongeschonden gehouden wordt, waarop de Godzaligheid onaangetast berust, en wanneer het door de Heere ingesteld gebruik der sacramenten bewaard wordt. Wanneer wij intussen ons best doen te verbeteren, wat ons mishaagt, dan handelen we daarin naar onze plicht. Hierop heeft betrekking wat Paulus zegt (1 Kor. 14:30): "Indien een ander, die er zit, iets geopenbaard is, dat de eerste zwijge." Daaruit blijkt, dat het bevorderen van de algemene stichting aan ieder

lid der kerk opgedragen is, naar de mate zijner gave, mits betamelijk en ordelijk, dat is, dat wij niet of de gemeenschap der kerk verlaten, of, wanneer we in haar blijven, de vrede en de welgeregelde tucht verstoren.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

13. Maar in het verdragen van de onvolmaaktheid des levens moet onze toegevendheid veel verder gaan. Want op dit terrein glijdt men gemakkelijk uit, en de Satan belaagt ons hier met meer dan gewone listigheden. Want er zijn altijd mensen geweest, die, vervuld met een valse waan van volkomen heiligheid, alsof ze reeds als het ware geesten in de lucht geworden waren, het gezelschap versmaadden van mensen, in wie ze nog iets menselijks over zagen. Zulken waren oudtijds de Katharen en de Donatisten, die hun dwaasheid navolgden. Zulken zijn tegenwoordig sommigen uit de Wederdopers, die willen schijnen meer dan anderen vordering gemaakt te hebben. Anderen zijn er, die meer zondigen door een onberaden ijver naar gerechtigheid dan door die dwaze hovaardij. Want wanneer zij zien, dat bij hen, aan wie het evangelie verkondigd wordt, aan de leer van het evangelie de vrucht des levens niet beantwoordt, dan oordelen zij terstond, dat daar geen kerk is. Het is wel een zeer rechtvaardige ergernis, en een, waartoe wij in deze zeer ellendige tijd meer dan genoeg oorzaak geven. En wij kunnen onze vervloekte traagheid niet verontschuldigen, welke de Heere niet ongestraft zal laten, gelijk Hij haar reeds met zware geselslagen begint te kastijden. Wee dus ons, die door zo ongebonden teugelloosheid der zonden oorzaak zijn, dat zwakke consciëntiës om onzentwil gewond worden. Maar zij, over wie we zoëven spraken, zondigen wederkerig daarin, dat ze aan hun ergernis geen maat weten te stellen. Want waar de Heere zachtmoedigheid eist, laten zij die varen, en geven zich geheel aan onmatige gestrengheid over. Want omdat zij menen, dat daar geen kerk is, waar geen volkomen zuiverheid en ongeschondenheid des levens is, verlaten zij door haat jegens de zonde de wettige kerk, terwijl zij menen van de verzameling der bozen af te wijken. Zij voeren aan, dat Christus' kerk heilig is. Maar opdat ze tegelijkertijd mogen begrijpen, dat de kerk bestaat uit goeden en slechten dooreengemengd, zo laat hen uit de mond van Christus de gelijkenis horen (Matth. 13:47), waarin de kerk met een net vergeleken wordt, waarmee vissen van alle soort gevangen worden, die niet uitgezocht worden, voordat ze op het strand gelegd zijn. Laat hen horen, dat de kerk gelijk is aan een akker (Matth. 13:24), die, met goed graan bezaaid, door bedrog van de vijand met onkruid verontreinigd wordt, waarvan hij niet gereinigd wordt, voordat de oogst naar de dorsvloer gebracht is. Laat hen eindelijk horen, dat de kerk is als een dorsvloer (Matth. 3:12), waarop de tarwe zo verzameld is, dat ze verborgen is onder het kaf, totdat ze, door wan en zeef gezuiverd, eindelijk in de schuur geborgen wordt. Indien de Heere zegt, dat de kerk tot de dag des oordeels toe aan dit kwaad zal lijden, dat ze bezwaard is met de vermenging der bozen, zoeken zij tevergeefs een kerk, die met geen enkele vlek bespat is.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

14. Evenwel roepen zij uit, dat het een onverdragelijke zaak is, dat de pest der zonden zo alom woedt. Maar ook dienomtrent treffen we een uitspraak van de apostel aan. Onder de Corinthiërs hadden niet weinigen gedwaald, maar bijna het gehele lichaam was door besmetting aangetast; er was niet slechts één soort van zonde, maar zeer vele; en het waren geen lichte dwalingen, maar er waren gruwelijke schanddaden; er was niet alleen bederf van zeden, maar ook van de leer. Wat doet nu de heilige apostel, dat is het instrument van de hemelse Geest, door wiens getuigenis de kerk staat en valt? Zoekt hij een scheiding van hen? Verstoot hij hen uit het Rijk van Christus? Treft hij hen met de laatste bliksem der vervloeking? Hij doet niet alleen niets van deze dingen, maar hij erkent en predikt, dat zij is een kerk van Christus en een gemeenschap der heiligen. Indien onder de Corinthiërs de kerk blijft, waar twisten, sekten en naijver woeden, waar geschillen en kijverijen zijn, gepaard met hebzucht, waar openlijk een schanddaad goedgekeurd wordt, die zelfs in de ogen der heidenen verfoeilijk zou zijn, waar onbeschaamd de naam van Paulus wordt beschimpt, die zij als een vader hadden behoren te vereren, waar sommigen de opstanding der doden bespotten, met welker omverwerping het gehele evangelie instort, waar Gods gaven de eergierigheid en niet de liefde dienen, waar zeer veel onbetamelijk en onordelijk gedaan wordt; en wanneer de kerk dan daarom blijft, omdat de dienst des Woords en der sacramenten daar niet versmaad wordt: wie zou dan de naam van kerk durven ontnemen aan hen, aan wie niet het tiende deel van die misdaden kan worden ten laste gelegd? Zij, die met zo grote gemelijkheid woeden tegen de tegenwoordige kerken, wat zouden die, vraag ik u, de Galaten gedaan hebben, die bijna het evangelie verlaten hadden, maar bij wie toch dezelfde apostel kerken vond?

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

15. Zij werpen ook tegen, dat Paulus de Corinthiërs ernstig berispt (1 Kor. 5:2), omdat ze een schandelijk man in hun gezelschap dulden, en dat hij daarna een algemene regel stelt, waarin hij zegt, dat het niet geoorloofd is met een mens, die een ergerlijk leven leidt, zelfs maar brood te eten. Hier roepen zij uit: wanneer men met zo iemand geen gewoon brood mag eten, hoe zou het dan geoorloofd zijn, het brood des Heeren met hem te eten? Ik erken ongetwijfeld, dat het een grote schande is, wanneer onder Gods kinderen zwijnen en honden een plaats hebben; en nog veel groter schande, wanneer het heilige lichaam van Christus hun wordt prijsgegeven. Maar, indien de kerken wel geaard zijn, zullen ze geen boosdoeners in hun schoot verdragen, en tot die heilige maaltijd niet waardigen en onwaardigen tegelijkertijd zonder onderscheid toelaten. Maar omdat de herders niet altijd zo ijverig waken, soms ook wel eens wat toegeeflijker zijn, dan behoorde, of verhinderd worden die gestrengheid te oefenen, die ze wilden, gebeurt het soms, dat niet altijd zij, in 't openbaar slecht zijn, uit het gezelschap der heiligen verwijderd worden. Ik erken, dat dit een fout is, en ik wil die

niet verzachten, daar Paulus haar in de Corinthiërs scherp berispt. Maar ook al zou de kerk in haar plicht nalatig zijn, dan mag daarom nog niet terstond ieder lid oordelen, dat hij zich moet afscheiden. Ik ontken wel niet, dat het de plicht is van een vroom mens zich te onttrekken aan alle persoonlijke omgang met de goddelozen, en zich in geen enkele vrijwillige verbinding met hen te stellen; maar de omgang met de bozen te ontvluchten is iets anders dan uit haat jegens hen de gemeenschap met de kerk te breken. En dat ze het voor heiligschennis houden met hen het brood des Heeren te gebruiken, daarin zijn ze veel strenger dan Paulus. Want wanneer hij ons tot een heilig en zuiver gebruik aanspoort, eist hij niet, dat de een de ander onderzoekt, of een ieder de ganse kerk, maar dat een ieder zichzelf beproeve (1 Kor. 11:28). Indien het niet geoorloofd was met een onwaardige het heilig Avondmaal te gebruiken, zou Paulus ons ongetwijfeld bevelen, rond te zien, of er soms in de menigte iemand is, door wiens onreinheid wij zouden kunnen besmet worden. Maar daar hij nu slechts eist, dat ieder zichzelf onderzoeke, toont hij aan, dat het ons allerminst schaadt, wanneer sommige onwaardigen zich bij ons indringen. Op hetzelfde ziet, wat hij later toevoegt (1 Kor. 11:29): "Wie onwaardiglijk eet, die eet en drinkt zichzelf een oordeel." Hij zegt niet: anderen, maar: zichzelf. En terecht, want het mag niet aan een ieders oordeel staan, wie ontvangen en wie geweerd moeten worden. Dit staat ter beoordeling van de ganse kerk, en dat oordeel kan niet zonder wettige orde geveld worden, zoals later uitvoeriger zal worden besproken. Het zou dus onbillijk zijn, dat iemand door de onwaardigheid van een ander besmet werd, die hij van de toegang tot het Avondmaal niet kan en niet mag afhouden.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

16. En ofschoon tengevolge van onberaden ijver voor de gerechtigheid de verzoeking hiertoe ook soms bij de goede opkomt, zullen wij toch dit vinden, dat al te grote gemelijkheid meer uit hovaardij en trotsheid en uit een valse waan van heiligheid, dan uit ware heiligheid en ware begeerte tot haar ontstaat. En zo hebben zij, die meer vermetelheid hebben dan anderen om van de kerk af te wijken en die als het ware de voormannen zijn, meestal geen andere reden, dan opdat ze, met verachting van allen, mogen tonen, dat ze beter zijn dan de anderen. Goed en verstandig zegt dus Augustinus 1): "Hoewel de vrome manier van doen en de wijze der kerkelijke tucht vooral moet letten op de eenheid des Geestes in de band des vredes, die de apostel ons beveelt te bewaren door elkander te verdragen, en zonder welke de medicijn der straf niet alleen overbodig, maar ook verderfelijk is, en daarom bewezen wordt, geen medicijn meer te zijn: zo hullen die boze kinderen, die niet uit haat jegens de ongerechtigheden van anderen, maar uit lust tot hun eigen twisten de zwakke en in de ijdele roem van hun naam verstrikte lieden, of geheel tot zich pogen te trekken, of althans van de anderen te scheiden, terwijl ze gezwolen zijn van trots, razend van hardnekkigheid, lagen leggend door lastering, woelig door oproerigheid, zo hullen die zich, zeg ik, opdat men van hen niet zou bewijzen, dat ze het licht der waarheid missen, in een schaduw van starre gestrengheid; en wat volgens de voorschriften der Heilige Schrift door een vrijwat gematigder behandeling geschieden moet tot het verbeteren van de fouten der broederen, met behoud van de oprechtheid der liefde en met bewaring van de eenheid des vredes, dat gebruiken zij tot een heiligschennende

scheuring, en tot gelegenheid om af te snijden." En aan vrome en vreedzame mensen geeft Augustinus deze raad 2), dat ze met ontferming bestraffen wat ze kunnen, en wat ze niet kunnen, geduldig dragen en met liefde erover zuchten en treuren, totdat God het verbetert of straft, of bij de oogst het onkruid uitroeit en het kaf uitwant. Laat alle vromen hun best doen zich met deze wapenen te versterken, opdat ze niet, terwijl ze menen flinke en moedige verdedigers der gerechtigheid te zijn, van het koninkrijk der hemelen, dat het enige Rijk der gerechtigheid is, afwijken. Want aangezien God gewild heeft, dat door dit uitwendige gezelschap de gemeenschap van zijn kerk zou worden onderhouden, gaat hij, die uit haat jegens de bozen de band met dat gezelschap verbreekt, een weg in, waarop men gemakkelijk afvalt den de gemeenschap der heiligen. Laat hen bedenken, dat er in een grote menigte verscheidenen zijn, die waarlijk heilig en onschuldig zijn in Gods ogen, maar die voor hun aanblik verborgen zijn. Laat hen bedenken, dat er ook onder hen, die ziek schijnen, velen zijn, die in hun gebreken zichzelf geenszins behagen of vleien, maar, door een ernstige vreze des Heeren herhaaldelijk opgewekt, naar grotere zuiverheid streven. Laat hen bedenken, dat men over een mens geen oordeel moet vellen naar één daad, daar ook de allerheiligsten somtijds een zeer zware val maken. Laat hen bedenken, dat er tot het bijeenbrengen der kerk te veel gewicht gelegen is zowel in de bediening des Woords als in de uitdeling der heilige verborgenheden, dan dat die kracht door de schuld van sommige goddelozen geheel zou kunnen verdwijnen. Ten slotte laat hen bedenken, dat bij het beoordelen van een kerk Gods oordeel meer betekent dan het oordeel van mensen.

1} Contra Parm. III, 1.

2} Contra Parm. III, 2.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

17. Wat betreft hun tegenwerping, dat de kerk niet zonder reden heilig genoemd wordt, moet men overwegen, door wat voor heiligheid zij uitmunt; opdat wij niet, wanneer we slechts een in alle opzichten volmaakte kerk willen toelaten, geen enkele kerk overlaten. Weliswaar zegt Paulus (Ef. 5:25), dat Christus zichzelf overgegeven heeft voor de kerk, opdat Hij haar zou heiligen; dat Hij haar met het bad des waters in het Woord des levens gereinigd heeft, opdat Hij haar zichzelf zou voorstellen als een heerlijke Bruid, zonder vlek of rimpel enz. Maar toch is dit niet minder waar, dat de Heere dagelijks werkzaam is met het gladmaken van haar rimpels en het afwissen van haar vlekken. Daaruit volgt, dat haar heiligheid nog niet voltooid is. De kerk is dus op die manier heilig, dat ze dagelijks vordert, maar nog niet volmaakt is, dagelijks voortgaat, maar nog niet gekomen is tot de eindpaal der heiligheid, gelijk ook elders uitvoeriger zal uitgelegd worden. Wanneer dus de profeten voorzeggen (Joël 3:17) (Jes. 35:8), dat Jeruzalem heilig zal zijn, en dat geen vreemden door heer zullen doorgaan, en dat de tempel heilig is, welke de onreinen niet zullen binnengaan, dan moeten we dat niet zo opvatten, alsof er in de leden der kerk geen enkele vlek zou overblijven; maar omdat zij met alle ijver jagen naar heiligheid en volmaakte zuiverheid, wordt die reinheid, die zij nog niet ten volle verkregen hebben, hun door Gods goedertierenheid toegerekend. En ofschoon meermalen slechts zeldzame tekenen van zulk een heiligmaking onder de mensen gezien worden, moet men toch

vaststellen, dat er van de schepping der wereld af geen tijd geweest is, waarop de Heere zijn kerk niet gehad heeft, en dat er ook tot de voleinding der wereld geen tijd zal zijn, waarop Hij haar niet zal hebben. Want ofschoon terstond van den beginne af het gehele menselijke geslacht door de zonde van Adam verdorven en geschonden is, heiligt Hij toch daaruit als uit een bevlekte massa altijd enige vaten ter ere, zo dat er geen tijd is, die zijn barmhartigheid niet ondervindt. En dat heeft Hij met vaste beloften betuigd, zoals deze: "Ik heb een verbond gemaakt met mijn uitverkorenen; Ik heb David, mijn knecht, gezworen: Ik zal uw zaad tot in eeuwigheid bevestigen, en uw troon bouwen van geslacht tot geslacht" (Ps. 89:4). Evenzo: "De Heere heeft Sion verkoren; Hij heeft het verkoren tot zijn woonplaats; dit is mijn rust tot in eeuwigheid" enz. (Ps. 132:13). Evenzo: "Zo zegt de Here, die de zon ten licht geeft des daags, de maan en de sterren ten licht des nachts; indien deze ordeningen van voor mijn aangezicht zullen wijken, zo zal ook het zaad Israëls ophouden" (Jer. 31:35).

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

18. Hiervan hebben Christus zelf, de apostelen, en bijna alle profeten ons een voorbeeld gegeven. Vreselijk zijn de beschrijvingen, waarmee Jesaja, Jeremia, Joël, Hábakuk en anderen de gebreken van de Jeruzalemse kerk bewenen. Onder het volk, onder de overheid, onder de priesters was alles zo verdorven, dat Jesaja niet aarzelt Jeruzalem gelijk te stellen aan Sodom en Gomorra (Jes. 1:10). De godsdienst was deels veracht, deels besmet; wat de zeden betreft: overal wordt verhaald van diefstallen, roverijen, trouweloosheden, moorden en dergelijke misdaden. En toch richtten de profeten deswege geen nieuwe kerken op, noch bouwden zij nieuwe altaren, om daarop afzonderlijk te offeren; maar hoe de mensen ook waren, toch hieven zij, omdat zij bedachten, dat de Heere bij hen zijn Woord in bewaring gegeven had en de ceremoniën ingesteld had, door welke Hij daar gediend werd, in het midden van de vergadering der goddelozen reine handen tot Hem op. Ongetwijfeld, wanneer ze gemeend zouden hebben, dat ze daardoor enigszins zouden besmet worden, zouden ze liever honderdmaal gestorven zijn, dan dat ze zich daartoe zouden hebben laten overhalen. Niets anders hield hen er dus van af een scheiding te maken dan de begeerte om de eenheid te bewaren. Indien de profeten een gewetensbezwaar hadden om zich wegens de zeer vele en grote misdaden niet van één of twee mensen, maar van bijna het gehele volk, van de kerk te vervreemden, matigen wij ons al te veel aan, wanneer wij ons terstond aan de gemeenschap der kerk durven onttrekken, wanneer niet aller zeden overeenkomen met ons oordeel of ook met de Christelijke belijdenis.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

19. Hoe is verder de tijd van Christus en de apostelen geweest? En toch heeft die hopeloze goddeloosheid der Farizeeën en die ongebondenheid des Levens, die toen overal heerste, hen niet kunnen verhinderen, om gebruik te maken van dezelfde heilige handelingen als het volk, en met de anderen in dezelfde tempel samen te

komen tot openbare oefening van de godsdienst. Vanwaar kwam dit anders, dan omdat ze wisten, dat door het gezelschap der bozen allerminst zij besmet werden, die met een reine consciëntie aan dezelfde heilige handelingen deelnamen? Indien iemand weinig wordt bewogen door de profeten en apostelen, laat hij zich dan tenminste neerleggen bij het gezag van Christus. Terecht zegt dus Cyprianus 1): "Ofschoon in de kerk onkruid gezien wordt, of onreine vaten, zo is dat toch geen reden voor ons om uit de kerk te gaan; wij moeten slechts arbeiden om graan te kunnen zijn; wij moeten ons best doen en zoveel mogelijk ons er op toeleggen, dat wij een gouden of zilveren vat zijn: maar de aarden vaten te breken staat alleen aan de Here, aan wie ook een ijzeren roede gegeven is; en niemand moet voor zich aanspraak maken op wat alleen de Zoon eigen is, alsof hij in staat zou zijn de dorsvloer uit te wannen en het kaf uit te zuiveren, en al het onkruid door zijn menselijk oordeel te verwijderen: dat is een trotse halsstarrigheid, en een heiligschennende vermetelheid, welke een boze razernij zichzelf aanmatigt" enz. Laat dus deze beide dingen vast en zeker blijven, dat hij geen enkele verontschuldiging heeft, die uit eigen beweging de uiterlijke gemeenschap verlaat van die kerk, waar Gods Woord gepredikt wordt en de sacramenten bediend worden; en vervolgens, dat de gebreken van weinigen of van velen ons niet verhinderen om daar naar behoren ons geloof te belijden door de ceremoniën, die door God ingesteld zijn: want de vrome consciëntie wordt niet gekwetst door de onwaardigheid van een ander, hetzij van een herder of een gewoon man, en de verborgenheden zijn niet minder rein en heilzaam voor een heilig en recht man, omdat ze tegelijkertijd door onreinen aangeroerd worden.
1} Ep. 5.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

20. Hun eigenzinnigheid en hoogmoed gaat nog verder: want zij erkennen geen kerk, tenzij die van de allergeringste smetten zuiver is, ja zij zijn toornig op de goede leraars, omdat die de gelovigen aansporen tot vordering en hun toch leren hun ganse leven onder de last der gebreken te zuchten en tot vergiffenis hun toevlucht te nemen. Want zij beweren, dat de gelovigen zo van de volmaaktheid worden afgeleid. Ik erken wel, dat men in het aandringen op volmaaktheid niet traag of slap te werk moet gaan, en dat men nog veel minder daarin werkeloos moet zijn, maar de harten te vervullen met een vertrouwen daarop, terwijl we nog in de loopbaan zijn, dat noem ik een duivels verzinsel. Daarom wordt in de artikelen des geloofs het artikel over de vergeving der zonden passend vastgeknoopt aan het artikel over de kerk. Want deze vergeving verkrijgen alleen haar burgers en huisgenoten, gelijk men leest bij de profeet (Jes. 33:24). Dus moet de opbouwing van het hemelse Jeruzalem voorgaan, waarin dan deze goedertierenheid Gods plaats moge hebben, dat de ongerechtigheid van allen, die zich tot haar begeven hebben, wordt uitgewist. Ik zeg echter, dat de kerk eerst moet worden gebouwd, niet omdat er enige kerk zonder vergeving der zonden zijn kan, maar omdat de Heere zijn barmhartigheid slechts in de gemeenschap der heiligen beloofd heeft. De vergeving der zonden, zonder welke wij geen verbond of gemeenschap met God hebben, is dus voor ons de eerste ingang tot de kerk en het Koninkrijk Gods. Want zo spreekt Hij door de profeet (Hos. 2:17): "Te dien dage zal Ik een verbond voor u maken met het gedierte des velds, en met het gevogelte des

hemels, en het kruipend gedierte des aardbodems; en Ik zal de boog, en het zwaard en de krijg van de aarde verbreken, en Ik zal de mensen doen slapen zonder schrik: Ik zal u Mij ondertrouwen in eeuwigheid, ja Ik zal Mij ondertrouwen in gerechtigheid, in gericht, in goedertierenheid en barmhartigheden." Wij zien, hoe de Heere door zijn barmhartigheid ons met zich verzoent. Zo zegt Hij ook elders (Jer. 33:8), waar Hij voorzegt, dat het volk, dat Hij in zijn toorn verstrooid had, weer verzameld zal worden: "Ik zal hen reinigen van al hun ongerechtigheid, met dewelke zij tegen Mij gezondigd hebben." Daarom worden wij tot de gemeenschap der kerk aangenomen door het teken der afwassing, opdat wij daardoor zouden leren, dat de toegang tot Gods huisgezin voor ons niet openstaat, tenzij eerst door zijn goedheid onze vuilheden afgewist worden.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

21. Maar niet alleen ontvangt de Heere ons door de vergeving der zonden eenmaal in zijn kerk en neemt Hij ons in haar op, maar ook bewaart en beschermt Hij ons in haar door diezelfde vergeving. Want waartoe zou het dienen, dat wij een vergiffenis kregen, die ons tot generlei nut zou strekken? En dat de barmhartigheid des Heeren doelloos en bedrieglijk zou zijn, wanneer ze slechts eenmaal verkregen werd, kan iedere vrome voor zichzelf getuigen; want een ieder is zich zijn ganse leven door bewust van vele zwakheden, die Gods barmhartigheid nodig hebben. En ongetwijfeld belooft God deze genade niet tevergeefs aan zijn huisgenoten in het bijzonder, en niet tevergeefs beveelt Hij, dat deze zelfde boodschap der verzoening hun dagelijks gebracht moet worden. Daarom, indien wij niet, gelijk we de overblijfselen der zonde gedurende ons ganse leven omdragen, door de voortdurende genade des Heeren, die Hij betoont in het vergeven der zonden, gesteund worden, zullen wij ternauwernood één ogenblik in de kerk blijven. Maar de Heere heeft de zijnen geroepen tot eeuwige zaligheid; zij moeten dus bedenken, dat voor hun zonden altijd vergiffenis bereid is. Daarom moeten wij voor zeker houden, dat door Gods milddadigheid, en door de tussenkomst van Christus' verdienste, en door de heiligmaking des Geestes, ons, die in het lichaam der kerk zijn aangenomen en ingelijfd, kwijtschelding van onze zonden geschied is, en nog dagelijks geschiedt.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

22. Om ons deze weldaad toe te delen, zijn aan de kerk sleutelen gegeven. Want toen Christus aan de apostelen bevel gegeven heeft en macht verleend om de zonden te vergeven (Matth. 16:19) (Matth. 18:18) (Joh. 20:23), heeft Hij niet alleen gewild, dat zij diegenen ontbinden zouden van de zonden, die zich van hun goddeloosheid tot het geloof in Christus bekeerden, maar veeleer, dat ze dit ambt voortdurend onder de gelovigen zouden bedienen. Dat leert Paulus, wanneer hij schrijft (2 Kor. 5:20), dat het gezantschap der verzoening aan de dienaren der kerk is toevertrouwd, opdat ze nu en dan het volk in de naam van Christus zouden vermanen om zich met God te

verzoenen. Dus worden ons in de gemeenschap der heiligen door de dienst van de kerk zelf de zonden gedurig vergeven, wanneer de herders of bisschoppen, aan wie dit ambt toevertrouwd is, de vrome consciënties door de beloften des evangelies in de hoop op vergeving en kwijtschelding versterken. En dat zowel in 't openbaar als in 't bijzonder, al naar de noodzakelijkheid eist. Want er zijn zeer velen, die ter oorzaak van hun zwakheid een bijzondere vertroosting nodig hebben. En Paulus verhaalt (Hand. 20:20), dat hij niet alleen in de gemeenschappelijke vergadering, maar ook in de huizen het geloof in Christus betuigd heeft en een ieder afzonderlijk in de leer der zaligheid onderwezen heeft. Op drie dingen moeten wij dus hier letten: ten eerste, dat, met hoe grote heiligheid de kinderen Gods ook begaafd zijn, zij toch altijd in deze toestand zijn, zolang ze in het sterfelijk lichaam wonen, dat ze zonder vergeving der zonden niet kunnen bestaan voor God. Ten tweede, dat deze weldaad zozeer het eigendom der kerk is, dat wij haar niet anders genieten, dan wanneer wij in haar gemeenschap blijven. Ten derde, dat ze ons door de dienaars en herders der kerk wordt uitgedeeld, of door de prediking van het evangelie of door de bediening der sacramenten, en dat in dit deel vooral uitkomt de sleutelmacht, die de Heere aan het gezelschap der vromen toebedeeld heeft. Laat daarom een ieder onzer bedenken, dat dit zijn plicht is, de vergeving der zonden niet ergens anders te zoeken, dan waar de Heere haar geplaatst heeft. Over de openbare verzoening, die behoort tot de tucht, zal te zijner plaatse gesproken worden.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

23. Daar nu die zinnelozen, over wie ik sprak, dit enige anker der zaligheid aan de kerk pogen te ontnemen, moeten de consciëntiës tegen een zo verderfelijke mening krachtiger versterkt worden. De Novatianen hebben oudtijds met dit leerstuk de kerken verontrust; maar ook onze tijd kent sommigen uit de Wederdopers, die niet veel van de Novatianen verschillen, en die tot dezelfde dwaasheden vervallen. Want zij stellen het voor, dat Gods volk in de Doop wedergeboren wordt tot een rein leven als der engelen, dat door geen vuilheden des vleses wordt verontreinigd. Indien iemand na de Doop zondigt, laten zij hem niets over dan het onverbiddelijk oordeel Gods. Kortom, aan een zondaar, die na ontvangen genade valt, geven zij geen enkele hoop op vergeving; want zij erkennen geen andere vergeving der zonden, dan die, waardoor wij voor de eerste maal wedergeboren worden. En ofschoon geen enkele leugen duidelijker door de Schrift weerlegd wordt, zo laat ons toch, omdat zij mensen vinden, die zich door hen laten bedriegen, gelijk ook Novatus oudtijds zeer veel navolgers gehad heeft, in het kort aantonen, hoezeer zij razen tot verderf van henzelf en van anderen. Vooreerst, daar de heiligen op het bevel des Heeren dagelijks deze bede herhalen: "Vergeef ons onze schulden", belijden ze ongetwijfeld, dat ze schuldenaars zijn. En zij bidden niet te vergeefs; want de Heere heeft voorgeschreven, dat men overal niet iets anders moet bidden, dat wat Hij zelf zou geven. Ja, hoewel Hij betuigd heeft, dat het gehele gebed door de Vader verhoord zou worden, heeft Hij toch deze kwijtschelding nog met een bijzondere belofte bezegeld. Wat willen wij meer? De Heere eist van de heiligen een belijdenis van zonden, en dat wel een voortdurende, en Hij belooft vergeving. Wat is het dan voor een stoutmoedigheid om of te leren, dat ze vrij zijn van zonde, of hen, wanneer ze gezondigd hebben, geheel van de genade uit

te sluiten? Verder, wie zijn het, wie de Heere wil, dat we zeventigmaal zevenmaal zullen vergeven (Matth. 18:23)? Zijn het niet de broeders? Waartoe heeft Hij dit dan bevolen anders dan opdat we zijn zachtmoedigheid zouden navolgen? Hij vergeeft dus niet eenmaal of tweemaal, maar zo dikwijls zij, door de kennis van hun misdaden terneergeslagen, tot Hem zuchten.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

24. En, om bijna bij de eerste kinderjaren der kerk te beginnen: de aartsvaders waren besneden, tot de gemeenschap van het verbond gelokt, en zonder twijfel door de ijver van hun vaders onderwezen in de rechtvaardigheid en zuiverheid, toen ze samenspanden tot broedermoord. Het was een misdaad zelfs verfoeilijk voor de allerverdorvenste struikrovers. Eindelijk hebben ze hun broeder, zachter gestemd door de vermaningen van Juda, verkocht. Ook dit was een ondragelijke onmenselijkheid. Simeon en Levi hebben met een gruwelijke en ook door het oordeel van hun vader verdoemde wraakneming gewoed tegen de bewoners van Sichem. Ruben heeft de legerstede van zijn vader door vuile onkuisheid bezoedeld. Terwijl Juda wil toegeven aan hoererij, heeft hij tegen de wet der natuur gemeenschap met zijn schoondochter. En toch is het er zover vandaan, dat ze geschrapt worden uit het uitverkoren volk, dat ze veeleer tot hoofden daarvan opgericht worden. En wat deed verder David? Met welk een schanddaad heeft hij, hoewel hij het hoofd der justitie was, door middel van het vergieten van onschuldig bloed, de weg gebaand voor zijn blinde wellust? Hij was reeds wedergeboren, en temidden van de wedergeborenen met bijzondere, prijzende uitspraken des Heeren versierd. En toch heeft hij een schanddaad begaan, die zelfs onder de heidenen gruwelijk is, en toch heeft hij vergeving ontvangen. En om niet langer stil te staan bij bijzondere voorbeelden; zoveel beloften van Gods barmhartigheid aan de Israëlieten er in de wet en de profeten staan, even zo vaak wordt bewezen, dat de Heere tegenover de misdaden van zijn volk verzoeningsgezind is. Want wat belooft Mozes, dat geschieden zal, wanneer het volk, dat tot afval gekomen was, tot de Heere zal zijn teruggekeerd? "God zal u terugvoeren uit de gevangenschap, en zich uwer ontfermen, en Hij zal u weder vergaderen uit de volken, tot welke gij verstrooid geweest zijt; al waart gij tot het einde des hemels verstrooid, Ik zal u vandaar vergaderen" (Deut. 30:3).

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

25. Maar ik wil geen opsomming beginnen, waaraan nooit een einde zou komen. Want de profeten zijn vol van dergelijke beloften, welke aan het volk, dat met talloze boosheden bedekt is, toch barmhartigheid aanbieden. Welke misdaad is er ernstiger dan weerspannigheid? Want zij wordt een echtscheiding genoemd tussen God en de kerk. Maar dit wordt door Gods goedheid overwonnen. "Welke man is er," zegt Hij door Jeremia (Jer. 3:1,12). "die, wanneer zijn vrouw haar lichaam aan echtbrekers zal hebben geschonken, zich met haar zal willen verzoenen? Maar met uw hoererijen zijn

alle wegen bezoedeld, o Juda, het land is vervuld met uw schandelijke minnarijen: maar keer weder tot Mij en Ik zal u opnemen; keer weder, gij afkerige, Ik zal mijn gelaat niet van u afkeren, want Ik ben heilig en toorn niet in eeuwigheid." En voorwaar niet anders kan de gezindheid zijn van Hem, die verzekert (Ez. 18:23,32), dat Hij de dood van de zondaar niet wil, maar veeleer dat hij zich bekere en leve. Daarom bestemde Salomo, toen hij de tempel inwijdde, die ook tot dit gebruik, dat de gebeden, die zouden worden gedaan tot het verkrijgen van vergeving van zonden, vandaar verhoord zouden worden. "Wanneer uw kinderen gezondigd zullen hebben," zeide hij (1 Kon. 8:46) "(want er is geen mens, die niet zondigt), en Gij hen vertoornd zult overleveren aan hun vijanden, en zij in hun hart berouw hebben, en zich bekeren, en tot U smeken in hun gevangenschap, zeggende: wij hebben gezondigd, en verkeerd gedaan, en tot U bidden in de richting van het land, dat Gij hun vaderen gegeven hebt, en van deze heilige tempel: hoor dan in de hemel hun gebed, en wees uw volk genadig, dat tegen U gezondigd heeft, en al hun overtredingen, waarmee zij tegen U overtreden hebben." En niet zonder reden heeft de Heere in de wet (Num. 28:3) dagelijkse offeranden voor de zonden verordend. Want indien de Heere niet voorzien had, dat zijn volk aan voortdurende ziekten zou lijden, zou Hij voor dat volk nooit deze geneesmiddelen hebben ingesteld.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

26. Is dan soms door de komst van Christus, waarin de volheid der genade geopenbaard is, deze weldaad aan de gelovigen ontnomen, dat ze niet om vergeving van hun zonden zouden durven smeken? Dat ze, wanneer ze tegen de Heere misdaan hebben, geen barmhartigheid zouden verkrijgen? Wat zal dat anders zijn dan te zeggen, dat Christus tot het verderf der zijnen gekomen is, en niet tot hun zaligheid, indien men zegt, dat de goedertierenheid Gods, die in het Oude Testament voortdurend voor de heiligen bereid was in het vergeven der zonden, nu weggenomen is? Indien wij de Schiften geloven, die uitdrukkelijk uitroepen, dat eerst in Christus de genade des Heeren en zijn liefde tot de mensen ten volle verschenen is, de rijkdom zijner barmhartigheid uitgestort is, en de verzoening Gods en der mensen vervuld (Tit. 3:4) (2 Tim. 1:9): laat ons er dan niet aan twijfelen, dat de goedertierenheid van de hemelse Vader ons eerder rijkelijker toevloeit, dan dat ze afgesneden of afgekort zou zijn. En daarvan ontbreken de voorbeelden niet. Petrus, die gehoord had (Matth. 10:33), dat degene, die bij de mensen de naam van Christus niet beleed, voor de engelen verloochend zou worden, heeft Hem driemaal in één nacht, en dat met vervloeking, verloochend: toch wordt hij niet van vergeving uitgesloten. Zij, die bij de Thessalonicenzen onordelijk leefden, worden zo gekastijd, dat ze uitgenodigd worden tot boetvaardigheid (2 Thess. 3:14). Zelfs aan Simon, de tovenaar, wordt geen reden tot wanhoop gegeven, ja zelfs wordt hem geboden goede hoop te hebben, wanneer Petrus hem aanraadt tot het gebed zijn toevlucht te nemen (Hand. 8:22).

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

27. Ja zelfs zijn gehele kerken somtijds door zeer zware zonden in beslag genomen, uit welke Paulus ze toch liever genadig heeft losgemaakt, dan dat hij ze vervloekt. De afwijking van de Galaten was geen geringe misdaad; de Corinthiërs waren daarom des te minder te verontschuldigen, omdat ze overvloeiden van meerdere en geenszins lichtere misdrijven: maar toch worden geen van beiden van Gods barmhartigheid uitgesloten. Ja zelfs worden juist zij, die meer dan anderen door onreinheid, hoererij en onkuisheid gezondigd hadden, met name tot bekering uitgenodigd (2 Kor. 12:21). Want het verbond des Heeren blijft en zal eeuwig ongeschonden blijven, dat Hij plechtig met Christus, de ware Salomo, en met zijn leden gesloten heeft met deze woorden (Ps. 89:31) e.v.: "Indien zijn kinderen mijn wet verlaten, en in mijn rechten niet wandelen, indien zij mijn inzettingen ontheiligen, en mijn geboden niet houden, zo zal Ik hun overtredingen met de roede bezoeken, en hun ongerechtigheden met plagen: maar mijn goedertierenheden zal Ik van hem niet wegnemen." Ten slotte door de orde zelf van de artikelen des geloofs worden wij er aan herinnerd, dat de vergeving der zonden eeuwig haar plaats behoudt in de kerk van Christus: want, wanneer de kerk als het ware vastgesteld is, wordt de vergeving der zonden daar nog aan toegevoegd.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

28. Sommigen, die wat meer verstand hebben, maken, daar ze zien, dat het leerstuk van Novatus door zo grote duidelijkheid der Schrift weerlegd wordt, niet iedere misdaad tot onvergefelijk, maar alleen de overtreding der wet, die iemand willens en wetens begaat. Maar wanneer ze zo spreken, keuren zij geen enkele zonde vergeving waardig, tenzij men die ergens door onwetendheid begaan heeft. Maar daar de Heere in de wet bevolen heeft sommige offeranden te brengen tot verzoening van de zonden, die de gelovigen willens en wetens doen, en andere tot het verkrijgen van kwijtschelding van in onwetendheid begane zonden: hoe onjuist is het dan om aan een zonde, die men willens en wetens doet, geen verzoening toe te staan? Ik zeg, dat niets duidelijker is, dan dat de enige offerande van Christus kracht heeft tot vergeving van de zonden, die de heiligen willens en wetens begaan: daar de Heere dit door vleselijke offeranden, als door zegelen, betuigd heeft. Bovendien wie zou David kunnen verontschuldigen wegens onwetendheid, van wie vaststaat, dat hij zozeer in de wet onderwezen was? Wist David niet, hoe grote misdaad overspel en doodslag was, terwijl hij die dagelijks in anderen strafte? Scheen broedermoord aan de aartsvaders een wettige zaak toe? Hadden de Corinthiërs zo slechte vorderingen gemaakt, dat ze meenden, dat wellust, onreinheid, hoererij, haat en twist Gode behagelijk waren? Wist Petrus, die zo naarstig vermaand was, niet, wat het betekende zijn Meester onder ede te verloochenen? Laat ons dus voor Gods barmhartigheid, die zich zo mild vertoont, door onze boosaardigheid niet de weg afsluiten.

Boek IV hoofdstuk 1

Over de ware kerk, met welke wij eenheid moeten onderhouden, omdat zij de moeder is van alle vromen.

29. Het is mij waarlijk niet onbekend, dat de oude schrijvers het zo hebben uitgelegd, dat de zonden, die de gelovigen dagelijks vergeven worden, de lichtere dwalingen zijn, die hen tengevolge van de zwakheid des vleses besluipen; maar dat de openbare boetedoening, die in die tijd voor ernstige zonden geëist werd, volgens hun mening evenmin als de Doop herhaald mocht worden. Welke mening niet zo opgevat moet worden, alsof zij hen, die na hun eerste boetedoening weer in zonde gevallen waren, in wanhoop wilden storten, of alsof zij die dwalingen wilden verkleinen, als waren zij gering voor God. Want zij wisten, dat de heiligen door ongelovigheid dikwijls struikelen, dat hun soms overbodige eden ontvallen, dat ze wel eens in toorn ontsteken, ja tot openlijke scheldwoorden komen, en bovendien lijden aan andere boosheden, welke de Heere niet weinig verfoeit; maar zij noemden die dwalingen zo om ze te onderscheiden van de openbare zonden, die met grote ergernis ter kennis van de kerk kwamen. En dat ze zo moeilijk degenen vergiffenis schonken, die iets bedreven hadden, dat de kerkelijke straf waardig was, geschiedde niet daarom, omdat ze meenden, dat ze bij God moeilijk vergiffenis zouden krijgen; maar door deze gestrengheid wilden ze anderen er van afschrikken om roekeloos tot die misdaden te komen, door wier schuld zij van de gemeenschap der kerk zouden vervreemd worden. Hoewel Gods Woord, dat ons hierin tot enige regel moet zijn, ongetwijfeld een grotere matigheid voorschrijft. Immers het leert, dat de gestrengheid der tucht zover moet gaan, dat degene, voor wie men voornamelijk moet zorgen, niet door droefheid verslonden wordt, zoals wij boven uitvoeriger hebben uiteengezet.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

1. Van hoe groot gewicht bij ons de bediening van het Woord en de sacramenten moet zijn, en hoever onze eerbied daarvoor behoort te gaan, opdat ze voor ons een voortdurend kenteken moge zijn om de kerk te onderscheiden, hebben we uitgelegd; namelijk, dat, waar die bediening zuiver en ongeschonden gevonden wordt, die kerk door geen gebreken of fouten van de zeden verhinderd wordt, de naam kerk te blijven dragen. Verder, dat die bediening door geringe dwalingen niet zo geschonden wordt, dat ze niet voor wettig zou kunnen gehouden worden. Vervolgens hebben we aangetoond, dat de dwalingen, aan welke men zulk een vergeving schuldig is, dezulke zijn, waardoor de hoofdinhoud van de leer van de godsdienst niet wordt aangetast, waardoor die hoofdstukken van de godsdienst, over welke onder alle gelovigen eenstemmigheid moet zijn, niet in het gedrang komen; en wat betreft de sacramenten, die dwalingen, die de wettige instelling van de auteur niet te niet doen of aan het wankelen brengen. Maar toch, zodra in de burcht van de religie de leugen is binnengedrongen, de hoofdsom van de noodzakelijke leer is verbasterd en het gebruik van de sacramenten is terneder gestort, volgt ongetwijfeld de ondergang van de kerk, evenals het met het leven van een mens gedaan is, wanneer zijn hals doorboord is, of zijn ingewanden dodelijk gewond zijn. En dit wordt duidelijk bewezen uit de woorden van Paulus, wanneer hij leert (Ef. 2:20), dat de kerk gefundeerd is op de leer van de apostelen, waarvan Christus zelf is de uiterste hoeksteen. Als het fundament van de kerk is de leer van de profeten en apostelen, door welke de gelovigen bevolen wordt hun zaligheid alleen op Christus te stellen, hoe zal dan, wanneer ge die leer wegneemt, het gebouw verder kunnen bestaan? Dus de kerk moet noodzakelijk ineenstorten, wanneer die hoofdsom van de religie wegvalt, die haar alleen kan staande houden. Bovendien, wanneer de ware kerk de pilaar en vastigheid van de waarheid is (1 Tim. 3:15), dan is het zeker, dat er geen kerk is, waar de leugen en de valsheid het rijk heeft ingenomen.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

2. En daar de zaak zo staat onder het pausdom, kan men begrijpen, wat voor kerk daar nog over is. In plaats van de bediening des Woords regeert daar een verkeerd en uit leugens samengesmeed bewind, dat het zuivere licht deels uitblust, deels verstikt. In plaats van het Avondmaal des Heeren, is daar een zeer schandelijke heiligschennis gekomen. De dienst van God is door een veelsoortige en ondragelijke menigte van superstitiën misvormd. De leer, zonder welke het Christendom niet bestaat, is geheel begraven en verdreven. De openbare samenkomsten zijn scholen van afgoderij en goddeloosheid. Daarom is er geen gevaar, dat wij, door af te wijken van het verderfelijke deelhebben aan zoveel schanddaden, van de kerk van Christus zouden afgescheurd worden. De gemeenschap der kerk is niet ingesteld met die bepaling, dat ze een band zou zijn, waardoor we in afgoderij, goddeloosheid en onwetendheid aangaande God en andere soorten van boosheden zouden verstrikt worden, maar veeleer opdat we daardoor in de vreze Gods en de gehoorzaamheid aan de waarheid

zouden gehouden worden. Zij prijzen ons hun kerk wel heerlijk aan, opdat er geen andere in de wereld zou schijnen te zijn; en daarna, alsof het pleit gewonnen was, stellen zij vast, dat allen scheurmakers zijn, die zich durven onttrekken aan de gehoorzaamheid van die kerk, die zij schilderen, en allen ketters, die tegen haar leer een kik durven geven. Maar met welke redeneringen bewijzen zij, dat zij de ware kerk hebben? Uit de oude geschiedboeken voeren zij aan, wat er oudtijds in Italië, Frankrijk en Spanje geweest is, zeggende, dat zij hun oorsprong hebben van die heilige mannen, die door de gezonde leer kerken gesticht en opgebouwd hebben, en de leer zelf en de stichting der kerk met hun bloed hebben bevestigd; en dat de kerk, die zo door geestelijke gaven en het bloed der martelaren bij hen geheiligd was, door de onafgebroken opvolging der bisschoppen bewaard is, opdat ze niet zou ondergaan. Zij herinneren er aan hoe hoog deze opvolging is aangeslagen door Ireanaeus, Tertullianus, Origenes, Augustinus en anderen. Hoe onbetekenend en geheel bespottelijk die redenering is, zal ik zonder enige moeite hen doen begrijpen, die haar met mij een weinig willen nagaan. Ik zou zeker ook henzelf aansporen om eens ernstig hieraan hun aandacht te wijden, wanneer ik vertrouwde bij hen met onderwijzen iets te kunnen bereiken. Maar aangezien zij, zonder te letten op de waarheid, slechts deze ene bedoeling hebben, om op alle mogelijke manieren voor hun eigen zaak te zorgen, zal ik slechts enige weinige dingen zeggen, waardoor goede mannen, die zich toeleggen op de waarheid, zich uit hun strikken kunnen bevrijden. In de eerste plaats vraag ik hun, waarom ze Afrika niet noemen, en Egypte, en geheel Azië. Wel, omdat in al die streken die heilige opvolging der bisschoppen, door middel waarvan zij, naar zij roemen, de kerken behouden hebben, opgehouden is. Zij bouwen hun redenering dus daarop, dat zij daarom de ware kerk hebben, omdat deze sinds haar ontstaan niet van bisschoppen verstoken geweest is: want dat in onafgebroken volgorde de een de ander heeft opgevolgd. Maar als ik hun nu eens wijs op Griekenland? Ik vraag hun dus wederom, waarom ze zeggen, dat bij de Grieken de kerk ondergegaan is, bij wie nooit die opvolging der bisschoppen, die volgens hun mening de hoedster en bewaarster der kerk is, onderbroken is. De Grieken maken zij tot scheurmakers. Met welk recht? Omdat ze door van de apostolische stoel af te wijken hun voorrecht verloren hebben. Wat? Verdienen niet veeleer zij dat te verliezen, die van Christus zelf afvallen? Dus volgt hieruit, dat het voorwendsel van de opvolging ijdel is, indien de nakomelingen niet de waarheid van Christus, die ze door de hand van hun vaderen ontvangen hebben, ongeschonden en onbedorven bewaren en daarin voortdurend blijven.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

3. Dus wenden de Roomsen tegenwoordig niets anders voor dan wat blijkt, dat de Joden oudtijds als voorwendsel gebruikt hebben, wanneer ze door de profeten van blindheid, goddeloosheid en afgoderij beschuldigd werden. Want evenals zij pochend roemden op de tempel, de ceremoniën en het priesterschap, waarnaar zij met grote kracht van bewijs, gelijk zij meenden, de kerk afmaten, zo houden de Roomsen ons in plaats van de kerk enige uiterlijke maskers voor, die dikwijls ver van de kerk verwijderd zijn en zonder welke de kerk zeer goed kan bestaan. Daarom kunnen wij hen met hetzelfde argument weerleggen, waarmee Jeremia (Jer. 7:4) streed tegen dat dwaze vertrouwen der Joden, namelijk, dat ze niet moesten roemen in leugenachtige

woorden, zeggende: "De tempel des Heeren, de tempel des Heeren, de tempel des Heeren is het." Want de Heere erkent nergens iets als het zijne, dan waar zijn Woord gehoord en nauwkeurig in acht genomen wordt. Zo verhuist God, hoewel zijn heerlijkheid tussen de Cherubim in het heiligdom zetelde, en hoewel Hij hun beloofd had, dat daar zijn vaste zetel zijn zou, naar elders en laat de plaats zonder enige heiligheid achter, wanneer de priesters zijn dienst door slechte superstitiën verderven. Indien die tempel, die tot Gods eeuwige woonplaats scheen geheiligd te zijn, door God kon verlaten worden en onheilig worden, dan is er geen reden, dat zij ons zouden wijs maken, dat God zo aan personen of plaatsen gebonden is, en gehecht aan uiterlijke onderhoudingen, dat Hij moet blijven bij hen, die slechts de naam en de schijn van kerk hebben. En dit is de strijd, die Paulus voert in zijn brief aan de Romeinen van het negende tot het twaalfde hoofdstuk. Want dit bracht de zwakke consciëntiës hevig in verwarring, dat de Joden, hoewel ze Gods volk schenen te zijn, de leer van het evangelie niet alleen versmaadden, maar zelfs vervolgden. Nadat hij dus de leer heeft uiteengezet, ruimt hij deze moeilijkheid uit de weg, en ontkent, dat die Joden, de vijanden der waarheid, de kerk zijn: ook al ontbrak hun niets, dat overigens kon verlangd worden tot de uiterlijke gestalte der kerk, en hij ontkent dat daarom, omdat ze Christus niet omhelsden. Een weinig duidelijker spreekt hij nog in de brief aan de Galaten (Gal. 4:22), waar hij, Ismaël met Izak vergelijkende, zegt, dat velen in de kerk een plaats hebben, omdat zij niet eerstgeborenen zijn uit de vrije moeder. En vandaar komt hij ook tot de vergelijking van tweeërlei Jeruzalem: want evenals op de berg Sinaï de wet gegeven is, maar het evangelie uit Jeruzalem voortgekomen is, zo beroemen velen, die van knechtelijke geboorte en opvoeding zijn, er zich zonder aarzelen op, dat zij kinderen Gods en der kerk zijn, ja zij zien trots neer op de echte kinderen Gods, hoewel zij zelf bastaarden zijn. Laat ons ook van de andere kant, daar wij horen, dat eenmaal uit de hemel gezegd is: "Drijf de dienstmaagd en haar zoon uit" (Gen. 21:10), op dit onveranderlijk besluit steunend, krachtig hun dwaze pocherijen verachten. Want indien ze prat gaan op uiterlijke belijdenis: ook Ismaël was besneden; indien ze wijzen op ouderdom: hij was de eerstgeborene; maar toch zien we, dat hij verworpen wordt. Zoekt men naar de oorzaak, Paulus wijst die aan (Rom. 9:6), namelijk, dat slechts zij tot de kinderen gerekend worden, die geboren zijn uit het zuivere en wettige zaad der leer. Daarom ontkent God (Mal. 2:4), dat Hij gebonden is aan de goddeloze priesters, omdat Hij met hun vader Levi een verbond gemaakt had, dat die Hem tot een bode of uitlegger zou zijn, ja, Hij keert tegen hen hun valse roem, waarmee zij plachten op te staan tegen de profeten: dat namelijk de waardigheid van het priesterschap in bijzondere achting gehouden moest worden. Dit staat Hij gaarne toe en strijdt met hen op deze voorwaarde, omdat Hij bereid is het verbond te houden; maar daar zij van hun kant zich daaraan niet houden, verdienen zij afgewezen te worden. Zie, welke kracht de opvolging heeft, wanneer daaraan niet de navolging en de gelijkmatige voortgang verbonden is: namelijk, dat de nakomelingen, zodra als bewezen is, dat ze hun oorsprong hebben verlaten, van alle eer beroofd worden. Of het moest zijn dat, omdat Kajafas de opvolger was van vele vrome priesters (ja, van Aäron af tot hem toe is er een onafgebroken rij geweest), daarom die snode vergadering de naam kerk waardig geweest is. Maar zelfs bij aardse heerschappijen zou dat niet verdragen kunnen worden, dat de tirannie van Caligula, Nero, Heliogabalus en dergelijken de ware staat van het gemenebest zou genoemd worden, omdat zij de Brutussen, Scipio's en Camillussen opgevolgd hebben. Voornamelijk echter in het bestuur der kerk is niets meer ongerijmd, dan, met terzijdelating van de leer, de opvolging te stellen alleen in

de personen. En niets was minder de bedoeling der heilige leraars, die zij ons ten onrechte voorwerpen, dan eens voor altijd als door een erfelijk recht te bewijzen, dat kerken zijn overal waar de ene bisschop de andere opgevolgd heeft. Maar omdat het buiten kijf was, dat van het begin af tot op die tijd toe niets in de leer veranderd was, namen zij aan wat voldoende kon zijn om alle nieuwe dwalingen omver te werpen, namelijk dat door die dwalingen de leer bestreden werd, die van de apostelen af standvastig en met eendrachtige eensgezindheid behouden was. Er is dus geen reden, waarom zij zouden doorgaan een schijn te ontlenen aan de naam der kerk, die wij, gelijk past, eerbiedig vereren; maar wanneer men komt tot een nadere beschrijving, dan blijven ze niet alleen haperen, maar ook steken in hun modder: want zij stellen een schandelijke hoer in de plaats van Christus' heilige Bruid. En opdat die verwisseling ons niet bedriege, moge behalve andere vermaningen ook deze vermaning van Augustinus 1) ons te hulp komen. Want over de kerk sprekend, zegt hij: "Zij is het, die soms verduisterd, en als het ware omwolkt wordt door een menigte van ergernissen; en soms door de kalmte des tijds rustig en vrij schijnt te zijn, en soms door golven der verdrukkingen en beproevingen overdekt en in beroering gebracht wordt." Hij voert voorbeelden aan, dat meermalen de krachtigste pilaren der kerk of voor hun geloof moedig in ballingschap verkeerden, of in de gehele wereld verborgen bleven.
1} ad Vincent. ep. 48.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

4. Op deze wijze kwellen ons tegenwoordig de Roomsen en maken de onervarenen verschrikt door de naam der kerk, hoewel ze zelf de doodsvijanden van Christus zijn. Ofschoon ze dus de tempel, het priesterschap en de overige maskers van die aard voorwenden, moeten wij ons door deze ijdele glans, waardoor de ogen der eenvoudigen worden getroffen, geenszins er toe laten bewegen, dat we zouden aannemen, dat het een kerk is, waar Gods Woord niet aanwezig is. Want dit is het voortdurend kenmerk, waarmee onze Heere de zijnen getekend heeft: "Wie uit de waarheid is," zegt Hij (Joh. 18:37), "hoort mijn stem." Evenzo (Joh. 10:14): "Ik ben de goede Herder, en Ik ken mijn schapen en word van de mijnen gekend; mijn schapen horen mijn stem, en Ik ken ze, en zij volgen Mij." En een weinig te voren had Hij gezegd (Joh. 10:4), dat de schapen hun Herder volgen, omdat ze zijn stem kennen, maar dat ze een vreemde niet volgen, maar van hem vlieden, omdat zij de stem der vreemden niet kennen. Wat handelen wij dan vrijwillig dwaas in het beoordelen der kerk, daar Christus haar van een geenszins twijfelachtig kenmerk voorzien heeft? Welk kenmerk, overal waar het gezien wordt, zonder bedrog aantoont, dat daar een kerk is; maar waar het niet is, blijft niets over, dat een juiste aanwijzing van de kerk zou kunnen geven. Want Paulus leert niet (Ef. 2:20), dat de kerk gefundeerd is op het oordeel van mensen of op priesterschappen, maar op de leer der apostelen en profeten. Ja veeleer moet Jeruzalem van Babylon en Christus' kerk van de samenzwering van de Satan onderscheiden worden door dit onderscheid, waarmee Christus hen van elkander onderscheiden heeft, zeggende: "Die uit God is, hoort de woorden Gods; daarom hoort gijlieden niet, omdat gij uit God niet zijt" (Joh. 8:47). Kortom, daar de kerk is het Rijk van Christus, en Hij alleen regeert door zijn Woord, zal het dan voor

iemand twijfelachtig zijn, dat die woorden leugen zijn, waarin het voorgesteld wordt, dat Christus' Rijk zonder zijn scepter, dat is zonder zijn heilig Woord, bestaat?

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

5. Wat nu betreft het feit, dat ze ons beschuldigen van scheurmakerij en ketterij, omdat wij een leer prediken, die anders is dan de hunne en aan hun wetten niet gehoorzamen, en afzonderlijk vergaderen tot het gebed, de Doop, de bediening van het Avondmaal en andere heilige handelingen: dat is wel een zeer zware beschuldiging, maar toch een, die geen lange of inspannende verdediging nodig heeft. Ketters en scheurmakers worden zij genoemd, die door het maken van tweedracht de gemeenschap der kerk verbreken. Deze gemeenschap verder wordt door twee banden samengehouden, namelijk door de eenstemmigheid in de gezonde leer, en door de broederlijke liefde. Daarom maakt Augustinus 1) tussen ketters en scheurmakers dit onderscheid, dat de ketters door valse leerstukken de zuiverheid des geloofs verderven, maar de scheurmakers, soms ook bij de gelijkheid van geloof, de band der gemeenschap verscheuren. Maar ook dit moet men opmerken, dat deze gemeenschap der liefde zo hangt aan de eenheid des geloofs, dat de laatste het begin, het einde, kortom de enige regel der eerste moet zijn. Laat ons dus bedenken, dat, telkens als de kerkelijke eenheid ons aangeprezen wordt, het hierom gaat dat, terwijl onze verstanden overeenstemmen in Christus, ook onze willen door een wederkerige welwillendheid in Christus met elkander verbonden zijn. Daarom, wanneer Paulus ons tot die eenheid vermaant (Ef. 4:5), dan neemt hij als fundament, dat er één God is, één geloof en één Doop. Ja, overal, waar hij ons leert hetzelfde te gevoelen en hetzelfde te willen, voegt hij terstond toe: in Christus, of: naar Christus; te kennen gevend, dat een vergadering, die buiten des Heeren Woord geschiedt, is een vergadering van goddelozen, en niet een eensgezinde gemeenschap der gelovigen.
1} Quaest. evang. sec. Matth. 11.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

6. Ook Cyprianus leidt, in navolging van Paulus, de bron van de ganse eendrachtigheid der kerk af van het enige bisschopsambt van Christus. Daarna zegt hij: "Er is één kerk, die door de wasdom der vruchtbaarheid zich breder in de veelheid uitstrekt, evenals de stralen der zon vele zijn, maar het licht één, en de takken van een boom vele zijn, maar de stam één is, gefundeerd op een stevige wortel; en wanneer uit één bron verscheidene beken vloeien, dan moge dat een verspreide veelheid schijnen door de rijkelijk opwellende overvloed, maar dan blijft toch de eenheid in de oorsprong: neem een straal weg van het lichaam der zon, dan ondergaat de eenheid geen verdeling; breek van de boom een tak af, dan zal de afgebroken tak niet kunnen uitspruiten; snijd een beek van de bron af, dan verdroogt ze: zo ook strekt de kerk zich, overgoten met het licht des Heeren, over de gehele wereld uit; maar toch is het één licht, dat zich overal verspreidt." 1). Er kon niets sierlijkers gezegd worden om die ondeelbare verbinding uit te drukken, die alle leden van Christus onder elkander hebben. Wij zien, hoe hij ons voortdurend tot het Hoofd zelf terugroept. Daarom zegt

hij, dat ketterijen en scheurmakerijen daaruit ontstaan, dat men niet terugkeert tot de oorsprong der waarheid, en het Hoofd niet zoekt, en de leer van de hemelse Meester niet bewaart. Laat hen nu heengaan en uitroepen, dat wij ketters zijn, omdat wij van hun kerk zijn afgeweken: daar er geen andere oorzaak van die vervreemding geweest is dan deze ene, dat zij de zuivere belijdenis der waarheid niet kunnen verdragen. En ik zwijg erover, dat ze ons door vervloekingen en verwensingen hebben verdreven. Dat spreekt ons echter reeds meer dan voldoende vrij, tenzij ze ook de apostelen wegens scheurmakerij willen veroordelen, met wie wij onze zaak gemeen hebben. Christus, zeg ik, heeft zijn apostelen voorzegd, dat ze om zijns naams wil uit de synagogen zouden geworpen worden (Joh. 16:2). En die synagogen, over welke Hij spreekt, werden toen voor de wettige kerken gehouden. Daar dus vaststaat, dat wij uitgeworpenen zijn, en wij bereid zijn aan te tonen, dat dit om de naam van Christus geschied is, moet men ongetwijfeld eerst naar de zaak onderzoek doen, alvorens over ons iets beslist wordt naar de ene of de andere richting. Maar, wanneer zij dat willen, scheld ik hun dit uit eigen beweging kwijt; want het is voor mij meer dan genoeg, dat wij van hen hebben moeten weggaan, om toe te gaan tot Christus. 1} De cath. eccl. unit. 5.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

7. Maar nog zekerder zal blijken, hoe wij alle kerken moeten beschouwen, die de tirannie van die Roomse afgod in beslag genomen heeft, wanneer we die vergelijken met de oude Israëlitische kerk, zoals ze bij de profeten is getekend. De ware kerk bestond bij de Joden en Israëlieten in die tijd, toen ze volhardden bij de wetten van het verbond: namelijk toen ze zich, door Gods weldaad, handhaafden in het bezit van die dingen, waarin de kerk bestaat. Zij hadden de leer der waarheid in de wet, en haar bediening berustte bij de priesters en de profeten. Door het teken der besnijdenis werden zij in het verbond ingelijfd; door de andere sacramenten werden ze geoefend tot de versterking van hun geloof. Zonder twijfel waren op hun gemeenschap van toepassing de eretitels, waarmee de Heere de kerk eerde. Toen ze de wet verlieten en afweken tot afgoderij en superstitie, verloren zij dat voorrecht voor een deel. Want wie zou de titel van kerk hun durven ontnemen, bij wie God de prediking van zijn Woord en de onderhouding der verborgenheden weggelegd heeft? Aan de andere kant, wie zou die vergadering zonder enige uitzondering kerk durven noemen, waar Gods Woord openlijk en ongestraft met voeten getreden wordt, en waar de dienst des Woords, de hoofdzenuw, ja de ziel der kerk, verstrooid wordt?

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

8. Wat dan, zal iemand zeggen, was er dan geen enkel deeltje van de kerk over onder de Joden, sinds zij tot afgoderij vervallen waren? Het antwoord is gemakkelijk. In de eerste plaats zeg ik, dat in de afval zelf enige trappen geweest zijn; immers wij zullen niet zeggen, dat de val van Juda en Israël even groot geweest is, toen beiden voor het eerst van de zuivere dienst van God afweken. Toen Jerobeam de kalveren maakte tegen het openlijk verbod Gods in en een ongeoorloofde plaats wijdde ter aanbidding,

heeft hij de religie geheel en al verloren. De lieden van Juda hebben zich eerst door goddeloze en bijgelovige zeden verontreinigd, voordat ze de staat in de uiterlijke gedaante van de godsdienst op verkeerde wijze veranderden. Want ofschoon ze onder Rehabeam in het algemeen reeds vele verkeerde ceremoniën hadden aangenomen, hadden toch de vromen, omdat de leer der wet en het priesterschap en de ceremoniën, zoals God ze ingesteld had, te Jeruzalem bleven, daar een dragelijke staat der kerk. Bij de Israëlieten zijn tot de regering van Achab de zaken geenszins verbeterd, maar toen zijn ze zelfs tot erger vervallen. De koningen, die daarna gekomen zijn, tot aan de ondergang van het koninkrijk, zijn deels aan Achab gelijk geweest, deels hebben zij, daar zij een weinig beter wilden zijn, het voorbeeld van Jerobeam gevolgd, maar allen waren ze goddeloos en afgodendienaars. In Juda waren nu en dan verschillende veranderingen, doordat sommige koningen de dienst van God door valse en verzonnen superstitiën verkeerden, en andere de vernielde religie weer vernieuwden, totdat ook de priesters zelf de tempel Gods met onheilige en verfoeilijke ceremoniën bezoedelden.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

9. Welaan nu, laat de pausgezinden ontkennen, als ze kunnen, om hun gebreken zoveel mogelijk te verkleinen, dat de staat der religie bij hen evenzo verdorven en geschonden is, als in het koninkrijk Israël onder Jerobeam. Ja, ze hebben een veel grover afgoderij, en in de leer zijn zij geen haartje zuiverder; als ze juist daarin nog niet onzuiverder zijn. God, ja allen, die met een middelmatig verstand zijn toegerust, zullen mijn getuigen zijn, en ook de zaak zelf toont aan, hoezeer ik hier geenszins overdrijf. Wanneer ze ons dan tot de gemeenschap van hun kerk willen dwingen, eisen zij twee dingen van ons; in de eerste plaats, dat wij deel hebben aan al hun gebeden, heilige handelingen en ceremoniën, en verder dat wij aan hun kerk toekennen alle eer, macht en rechtspraak, die Christus aan zijn kerk heeft toegedeeld. Wat het eerste betreft, erken ik, dat alle profeten, die te Jeruzalem geweest zijn, toen de zaken daar zeer verdorven waren, niet afzonderlijk hebben geofferd en geen van anderen afgescheiden vergaderingen hebben gehad om te bidden. Want zij hadden het bevel Gods, waardoor hun geboden werd in de tempel van Salomo samen te komen; en zij hadden de Levitische priesters, en wisten, dat die, omdat ze door de Heere tot voorgangers van de heilige dingen waren verordineerd en nog niet afgezet, ook al waren ze die eer onwaardig, die plaats met recht nog bezetten. Maar, wat het voornaamste is van alles, zij werden tot geen superstitieuze dienst gedwongen, ja, zij namen niets aan, dat niet door God ingesteld was. Maar wat is er bij de pausgezinden, dat daarop lijkt? Want wij kunnen ternauwernood enige samenkomst met hen hebben, zonder dat wij ons daarin met openlijke afgoderij besmetten. Ongetwijfeld is de voornaamste band van hun gemeenschap gelegen in de mis, die wij als de grootste heiligschennis verfoeien. Of dit terecht, of lichtvaardig door ons geschiedt, zullen we elders zien. Nu is het voldoende aan te tonen, dat het in dit opzicht anders met ons staat dan met de profeten, die, ook al waren ze aanwezig bij de godsdienstoefening der goddelozen, niet gedwongen werden andere ceremoniën te zien of te verrichten dan die door God waren ingesteld. En, wanneer we een in alle opzichten gelijk voorbeeld willen hebben, laat ons dat dan nemen uit het Israëlitische koninkrijk. Volgens de instelling van Jerobeam bleef de besnijdenis, hadden de offers plaats, werd de wet

heilig geacht, werd die God aangeroepen, die ze van hun vaderen ontvangen hadden; maar God keurde al wat daar gedaan werd af en veroordeelde het wegens de verzonnen en verboden ceremoniën. Noem mij een profeet, of een of ander vroom man, die éénmaal in Bethel aangebeden heeft, of geofferd heeft. Want zij wisten, dat ze dat niet zouden doen, zonder dat ze zich met enige heiligschennis zouden bezoedelen. We hebben dus gezien, dat de gemeenschap der kerk bij anderen niet zoveel betekenis moet hebben, dat, wanneer zij tot onheilige en bevlekte ceremoniën zou ontaarden, men haar terstond moet volgen.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

10. Maar inzake hun andere eis strijden wij nog krachtiger. Want indien men de kerk beschouwt op die manier, dat men haar oordeel moet eerbiedigen, haar gezag erkennen, haar vermaningen gehoorzamen, door haar kastijdingen bewogen worden, haar gemeenschap in alle dingen nauwkeurig moet onderhouden, dan kunnen wij niet toegeven, dat zij de kerk zijn, zonder dat wij genoodzaakt zijn ons aan haar te onderwerpen en haar te gehoorzamen. Wij zullen hun echter gaarne toegeven, wat de profeten aan de Joden en Israëlieten van hun tijd toegegeven hebben, toen de zaken daar of in een gelijke, of in een betere stand waren. Wij zien dan hoe de profeten overal uitroepen, dat de samenkomsten onheilig zijn, met welke men evenmin mag instemmen als dat men God mag verloochenen. En ongetwijfeld, wanneer dat kerken geweest zijn, dan volgt daaruit, dat aan de kerk Gods vreemd geweest zijn, in Israël Elia, Micha en dergelijken, in Juda, Jesaja, Jeremia, Hosea en andere dergelijke mannen, die door de profeten, priesters en het volk van hun tijd meer gehaat en verfoeid werden dan onbesnedenen. Indien dat kerken waren, dan is dus de kerk niet een pilaar der waarheid, maar een steunpunt der leugen, niet een tabernakel des levenden Gods, maar een woning der afgoden. Zij achtten het dus noodzakelijk zich te onttrekken aan de eenstemmigheid met hun vergaderingen, die niet anders was dan een goddeloze samenspanning tegen God. Evenzo, wanneer iemand de tegenwoordige vergaderingen der pausgezinden, die met afgoderij, superstitie en goddeloze lering besmet zijn, als kerken zou erkennen, in wier volle gemeenschap een Christen moet volharden, zelfs tot instemming met de leer toe, dan zou hij zeer dwalen. Want indien ze kerken zijn, is de sleutelmacht bij hen; maar de sleutelen hebben een onverbreekbare band met het Woord, hetwelk daar verdreven is. Verder, indien ze kerken zijn, geldt bij hen Christus' belofte: "Zo wat gij binden zult" enz. Maar zij daarentegen verstoten uit hun gemeenschap allen, die ongeveinsd belijden, dat ze dienstknechten van Christus zijn. Dus is of de belofte van Christus ijdel, of zijn zij, tenminste zo beschouwd, geen kerken. Eindelijk, in plaats van de dienst des Woords hebben zij scholen der goddeloosheid en een vuile verzameling van allerlei dwalingen. Daarom zijn zij, volgens deze redenering, geen kerken, of er zal geen kenteken meer over blijven, waardoor de wettige vergaderingen der gelovigen van de bijeenkomsten der Turken kunnen onderscheiden worden.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

11. Gelijk echter oudtijds onder de Joden enige bijzondere voorrechten der kerk overbleven, zo ontnemen wij ook thans niet aan de pausgezinden de sporen, welke de Heere uit de verbrokkeling onder hen heeft willen doen overblijven. Met de Joden had God eenmaal zijn verbond gesloten; dit verbond hield meer stand, doordat het steunde op zijn eigen kracht en daarmee streed tegen de goddeloosheid, dan dat het door hen bewaard werd. Het verbond des Heeren bleef dus onder hen door de zekerheid en standvastigheid van Gods goedheid, en zijn trouw kon door hun trouweloosheid niet uitgewist worden, en de besnijdenis kon door hun onreine handen niet zo ontheiligd worden, of tegelijkertijd was ze toch het ware teken en sacrament van dat verbond. Daarom noemde de Here, die kinderen die hun geboren werden, de zijne (Ez. 16:20), die zonder zijn bijzondere zegen tot Hem in geen betrekking zouden gestaan hebben. Zo heeft Hij ook, daar Hij zijn verbond in Frankrijk, Italië, Duitsland, Spanje en Engeland heeft in bewaring gegeven, toen die landen door de tirannie van de antichrist onderdrukt zijn, opdat zijn verbond onschendbaar zou blijven, in de eerste plaats zijn Doop daar bewaard, het getuigenis des verbonds, die, door zijn mond geheiligd, in spijt van de goddeloosheid der mensen, zijn kracht behoudt; vervolgens heeft Hij door zijn voorzienigheid bewerkt, dat ook andere overblijfselen bleven bestaan, opdat de kerk niet geheel ten onder zou gaan. En evenals gebouwen dikwijls zo verwoest worden, dat de fundamenten en de bouwvallen blijven, zo heeft Hij niet geduld, dat zijn kerk of tot het fundament toe werd omvergeworpen, of met de bodem gelijkgemaakt, hoewel Hij, om de ondankbaarheid der mensen, die zijn Woord veracht hadden, te straffen, een vreselijke schokking en verwoesting heeft laten plaats vinden, maar Hij heeft gewild, dat ook na de vernieling een halfingestort gebouw overbleef.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

12. Hoewel we dus de titel van kerk niet eenvoudigweg aan de pausgezinden willen toestaan, loochenen wij daarom niet, dat er bij hen kerken zijn; maar wij twisten slechts over de ware en wettelijke regeling der kerk, die in de gemeenschap der sacramenten, die de tekenen mogen zijn der belijdenis, maar ook vooral in de gemeenschap der leer gevonden wordt. Dat de antichrist in de tempel Gods zou zitten, hebben Daniël (Dan. 9:27) en Paulus (2 Thess. 2:4) voorzegd. Wij menen, dat de paus van Rome de leider en voorman van dat snode en verfoeilijke rijk is. Dat zijn zetel in de tempel Gods geplaatst wordt, daarmee wordt te kennen gegeven, dat zijn rijk zodanig zal zijn, dat het noch de naam van Christus, noch die der kerk te niet maakt. Hieruit blijkt dus, dat wij allerminst ontkennen, dat er ook onder zijn tirannie kerken blijven, maar dan kerken, die hij door heiligschennende goddeloosheid ontheiligd en, door een vreselijke heerschappij verdrukt heeft, die hij door slechte en verderfelijke leringen, als door giftige dranken, bedorven en bijna gedood heeft; in welke Christus halfbegraven verborgen is, het evangelie verduisterd, de vroomheid verdreven, en de dienst Gods bijna vernietigd is; in één woord, waarin alles zo verward is, dat daar veeleer de gedaante van Babylon dan van Gods heilige stad zich vertoont. Kortom, ik zeg, dat er kerken zijn in zoverre de Heere de overblijfselen van zijn volk, hoe ellendig verstrooid en uiteengejaagd dan ook, daar op wonderlijke wijze bewaart, in zoverre er enige kentekenen der kerk blijven bestaan, en wel voornamelijk die kentekenen, wier kracht noch de listigheid van de duivel, noch de menselijke boosheid kan vernietigen. Maar omdat daarentegen daar die tekenen vernield zijn, waarop wij in

deze uiteenzetting voornamelijk moeten letten, zeg ik, dat iedere vergadering en ook het gehele lichaam van het pausdom de wettige gedaante van een kerk mist.

Boek IV hoofdstuk 3

Over de leraren en dienaren van de kerk, hun verkiezing en ambt.

1.Nu moeten wij spreken over de orde, door welke de Heere wil, dat zijn kerk bestuurd wordt. Want ofschoon Hij zelf alleen in de kerk moet regeren en heersen, en in haar ook de leiding moet hebben en het hoogste gezag bekleden en deze heerschappij alleen door zijn Woord geoefend en bediend moet worden, zo hebben wij, omdat Hij niet met zichtbare tegenwoordigheid onder ons woont om ons zijn wil mondeling in eigen persoon te verklaren, gezegd, dat Hij daartoe de dienst van mensen aanwendt en als het ware een plaatsvervangende werkzaamheid, niet om op hen zijn recht en eer over te dragen, maar alleen om door hun mond zijn eigen werk te volbrengen, gelijk ook een handwerksman tot het maken van zijn werk gereedschap gebruikt. Ik zie me genoodzaakt te herhalen, wat ik reeds vroeger uiteengezet heb 1). Hij zou dit wel kunnen doen door zichzelf zonder enig ander hulpmiddel of instrument, of ook door de engelen; maar er zijn verscheidene redenen, waarom Hij het liever door middel van mensen wil doen. Want in de eerste plaats betoont Hij op deze wijze zijn goedgunstigheid jegens ons, wanneer Hij uit de mensen enigen neemt, om voor Hem in de wereld het gezantschap waar te nemen, om uitleggers te zijn van zijn verborgen wil, kortom om zijn persoon te vertegenwoordigen. En zo bewijst Hij metterdaad, dat het niet iets ijdels is, dat Hij ons op vele plaatsen zijn tempelen noemt, doordat Hij uit de mond van mensen, als uit een heiligdom, aan de mensen zijn uitspraken geeft2). Bovendien is dit een zeer goede en nuttige oefening tot nederigheid, wanneer Hij er ons aan gewent om zijn Woord te gehoorzamen, ook al wordt het gepredikt door mensen, die aan ons gelijk zijn, en soms in waardigheid onze minderen. Wanneer Hij zelf van de hemel sprak, zou het geen wonder zijn, wanneer zijn heilige uitspraken zonder dralen door alle oren en harten eerbiedig werden ontvangen. Want wie zou niet huiveren voor zijn tegenwoordige macht? Wie zou niet bij de eerste aanblik van zo grote majesteit terneergeworpen worden? Wie zou niet ontsteld worden door die onmetelijke glans? Maar wanneer een of ander mensje uit het stof opgerezen in de naam Gods spreekt, dan bewijzen wij door een uitnemend getuigenis onze vroomheid en onze eerbied jegens God, indien wij ons gaarne laten onderwijzen door zijn dienaar, hoewel deze in geen enkel opzicht boven ons uitsteekt. Dus ook om deze reden verbergt Hij de schat zijner hemelse wijsheid in zwakke aarden vaten, opdat Hij des te zekerder het bewijs mocht ontvangen, hoe hoog wij die achten. Bovendien zou niets geschikter zijn om de onderlinge liefde te voeden, dan dat de mensen door deze band onderling verbonden worden, dat één tot herder aangesteld wordt, om de anderen tezamen te onderwijzen, en dat degenen, wie geboden wordt discipelen te zijn, uit een mond de gemeenschappelijke leer ontvangen. Want indien ieder genoeg was voor zichzelf, en niet de hulp van een ander nodig had, zou een ieder, gezien de hovaardij van de menselijke aanleg, de anderen verachten en door hen veracht worden. Dus heeft de Heere met de band, van welke Hij voorzag, dat hij de krachtigste zou zijn om de eenheid te bewaren, zijn kerk samengebonden, toen Hij de leer van de zaligheid en des eeuwigen levens bij de mensen in bewaring heeft gegeven, om haar door hun handen aan de overigen mede te delen. Hierop had Paulus

het oog, toen hij aan de Efeziërs (Ef. 4:4) e.v. schreef: "Eén lichaam is het, en één Geest, gelijk gij ook geroepen zijt in één hoop uwer beroeping; één Heer, één geloof, één Doop, één God en Vader van allen, die is boven alles, en door alles, en in ons allen: maar aan elkeen van ons is de genade gegeven, naar de maat van de gave van Christus. Daarom zegt Hij: als Hij opgevaren is in de hoogte, heeft Hij de gevangenis gevangen genomen, en heeft de mensen gaven gegeven; die nedergedaald is, is dezelfde ook, die opgevaren is, opdat Hij alle dingen vervullen zou. En dezelfde heeft gegeven sommigen tot apostelen, en sommigen tot profeten, en sommigen tot evangelisten, en sommigen tot herders en leraars, tot de volmaking van de heiligen, tot het werk van de bediening, tot opbouwing des lichaams van Christus; totdat wij allen zullen komen tot de enigheid des geloofs en van de kennis van de Zoon Gods, tot een volkomen man, tot de mate van een geheel volwassen leeftijd; opdat wij niet meer kinderen zouden zijn, die omgevoerd worden met alle wind van de leer; maar de waarheid betrachtende in liefde, alleszins zouden opwassen in Hem, die het Hoofd is, namelijk Christus, in wie het gehele lichaam samengevoegd en samen vastgemaakt zijnde door alle voegselen van de toebrenging, naar de werking van ieder deel in zijn maat, de wasdom des lichaams bekomt, tot zijns zelfs opbouwing in de liefde."
1} Hoofdst. I, 5.
2} Zie August. de doctr. Christ. I, 32 e.v.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

2. Met deze woorden toont hij aan, dat de dienst der mensen, van welke God gebruik maakt bij het besturen der kerk de voornaamste zenuw is, waardoor de gelovigen in één lichaam verbonden zijn; verder wijst hij er op, dat de kerk op geen andere wijze ongedeerd bewaard kan worden, dan wanneer ze gesteund wordt door deze hulpmiddelen, in welke het de Heere behaagd heeft de zaligheid te leggen. Christus, zegt hij, is opgevaren in de hoge, opdat Hij alles vervullen zou. En dit is de wijze der vervulling, dat Hij door middel van de dienaren, aan wie Hij dit ambt heeft opgedragen en de genade verleend heeft om het ambt te verrichten, zijn gaven aan de kerk uitdeelt en verdeelt, en zichzelf zo in zekere zin tegenwoordig vertoont, de kracht zijns Geestes openbarende in deze zijn inzetting, opdat die niet ijdel of nutteloos zou zijn. Zo wordt de wederoprichting der heiligen volbracht, zo wordt het lichaam van Christus opgebouwd, zo wassen wij op door alles in Hem, die het Hoofd is, en groeien onderling samen, zo worden wij allen gebracht tot de eenheid van Christus, indien de profetie onder ons kracht heeft, indien wij de apostelen ontvangen, indien wij de ons bediende leer niet verachten. Alwie dus deze orde, waarover wij handelen, en deze soort van regering poogt te vernietigen of verkleint, alsof ze minder noodzakelijk was, legt het toe op de verstrooiing of liever gezegd de val en de ondergang der kerk. Immers het licht en de warmte der zon, of spijs en drank zijn niet zo noodzakelijk tot het koesteren en onderhouden van het tegenwoordige leven, als het ambt van apostel en herder tot het bewaren van de kerk op aarde.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

3. Daarom heb ik er boven aan herinnerd, dat God met alle mogelijke lofwoorden de waardigheid van dat ambt ons dikwijls aangeprezen heeft, opdat het bij ons, als een zaak, die alle andere dingen te boven gaat, in de hoogste eer en aanzien zou staan. Dat Hij de mensen een bijzondere weldaad schenkt door leraars voor hen te verwekken, betuigt Hij, wanneer Hij de profeet (Jes. 52:7) beveelt uit te roepen, dat liefelijk zijn de voeten dergenen, die de vrede boodschappen, en dat hun komst gelukzalig is; en wanneer Hij de apostelen het licht der wereld en het zout der aarde noemt (Matth. 5:13,14). En dit ambt kon niet schitterender versierd worden dan toen Hij zeide (Luc. 10:16): "Wie u hoort, die hoort Mij; wie u verwerpt, die verwerpt Mij." Maar er is geen aanzienlijker plaats dan bij Paulus in de tweede brief aan de Corinthiërs (hoofdst. 3 en 4), waar hij deze kwestie als het ware opzettelijk behandelt. Hij beweert dan, dat er in de kerk niets voortreffelijker of heerlijker is dan de dienst des evangelies, omdat die de bediening is des Geestes en der gerechtigheid en des eeuwigen levens. Deze en dergelijke woorden hebben de bedoeling, dat het besturen en in stand houden der kerk door middel van dienaars, hetwelk de Heere voor altijd bevestigd heeft, bij ons niet in verachting rake en eindelijk geheel verdwijne. En hoe groot de noodzakelijkheid daarvan is, heeft Hij niet alleen met woorden, maar ook met voorbeelden verduidelijkt. Toen Hij Cornelius voller het licht zijner waarheid wilde doen tegenstralen, zond Hij een engel uit de hemel, om hem te bevelen Petrus te ontbieden (Hand. 10:3). Toen Hij wilde, dat Paulus kennis van Hem zou krijgen en hem in de kerk wilde inlijven, sprak Hij hem toe niet met zijn eigen stem (Hand. 9:8), maar verwees Hij hem naar een mens, om van hem de leer der zaligheid en de heiligmaking des Doops te ontvangen. Indien het niet zonder reden geschiedt, dat de engel, die een uitlegger Gods is, zich onthoudt van het verhalen van Gods wil, maar beveelt een mens te ontbieden om haar mede te delen, verder dat Christus, de enige Meester der gelovigen, Paulus toevertrouwt aan de onderwijzing van een mens, en wel die Paulus, die Hij besloten had in de derde hemel op te trekken en de wonderbare openbaring van onuitsprekelijke dingen waardig te keuren: wie zou dan nu die dienst durven verachten, of als overbodig voorbij durven gaan, wiens nut God door zulke bewijzen heeft willen betuigen?

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

4. Zij, die de kerk naar Christus' instelling regeren, worden door Paulus genoemd ten eerste apostelen, dan profeten, ten derde evangelisten, ten vierde herders, en ten slotte leraars. Van welke alleen de laatste twee een gewoon ambt in de kerk hebben; de andere drie heeft de Heere in het begin van zijn rijk opgewekt, en wekt Hij ook nu en dan op, naar de noodzakelijkheid der tijden eist. Wat de taak der apostelen is, blijkt uit dit bevel: "Gaat henen en predikt het evangelie aan alle creaturen" (Marc. 16:15). Hun worden geen vaste grenzen gesteld, maar de gehele wereld wordt hun aangewezen om haar te brengen tot de gehoorzaamheid aan Christus: opdat zij, het evangelie overal ter wereld, waar zij kunnen, verbreidend, zijn Koninkrijk overal oprichten. Daarom vermeldt Paulus, wanneer hij zijn apostelschap wil bewijzen, dat hij niet alleen één stad voor Christus gewonnen heeft, maar wijd en zijd het evangelie verbreid heeft (Rom. 15:19,20); en dat hij ook niet gebouwd heeft op eens anders fundament, maar dat hij kerken geplant heeft, waar de naam des Heeren onbekend was. De apostelen zijn dus gezonden om de wereld van de afval tot de ware gehoorzaamheid aan God

terug te brengen, en zijn Koninkrijk overal door de prediking van het evangelie op te richten; of, indien ge dat liever wilt, om als de eerste bouwmeesters der kerk, haar fundamenten in de ganse wereld te leggen. Profeten noemt hij niet alle uitleggers van Gods wil, maar hen, die door een bijzondere openbaring uitblonken, zoals er nu of geen zijn, of, als ze er zijn, vallen ze niet zo duidelijk in het oog. Onder evangelisten versta ik hen, die, ofschoon ze in waardigheid bij de apostelen achter stonden, toch in hun ambt aan hen het naast waren, en zelfs hun dienst waarnamen. Zulken zijn geweest Lucas, Timotheus, Titus en andere dergelijken, en misschien ook de zeventig discipelen, die Christus in de tweede plaats na de apostelen gesteld heeft. Volgens deze uitlegging, die, naar het mij voorkomt, met de woorden en de bedoeling van Paulus in overeenstemming is, waren deze drie ambten niet in de kerk ingesteld, om daar voortdurend te blijven, maar slechts voor die tijd, in welke kerken opgericht moesten worden, waar er tevoren geen geweest waren, of althans kerken van Mozes tot Christus moesten worden overgebracht. Trouwens, ik ontken niet, dat God ook later somtijds apostelen, of althans in hun plaats evangelisten heeft opgewekt, gelijk in onze tijd geschied is. Want zulken waren nodig om de kerk van de afwijking van de antichrist terug te brengen. Maar niettemin noem ik het een buitengewoon ambt, omdat het in behoorlijk ingerichte kerken geen plaats heeft. Dan volgen de herders en leraars, die de kerk nooit kan missen; tussen welke, naar ik meen, dit onderscheid is, dat de leraars niet de leiding hebben van de tucht, de bediening der sacramenten, en de vermaningen en opwekkingen, maar alleen van de uitlegging der Schrift, opdat de zuivere en gezonde leer onder de gelovigen behouden worde. Maar het herderlijk ambt sluit dit alles in zich.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

5. Wij weten dus, welke tijdelijke diensten er in de regering der kerk geweest zijn, en welke ingesteld zijn om voortdurend te blijven. Indien wij de evangelisten samen nemen met de apostelen, blijven er twee paren, die in zekere zin onder elkaar overeenkomen (Luc. 6:13) (Gal. 1:1). Dezelfde gelijkenis die onze leraars hebben met de oude profeten, hebben de herders met de apostelen. Het profetisch ambt was uitnemender wegens de bijzondere gave der openbaring, waarmee de profeten begiftigd waren; maar het ambt der leraars wordt nagenoeg op dezelfde wijze bediend en heeft geheel hetzelfde doel. Zo gingen die twaalf, welke de Heere verkoren heeft om de nieuwe prediking van het evangelie aan de wereld bekend te maken, in rang en waardigheid de overigen te boven. Want ofschoon naar de afleiding en de betekenis van het woord gevoegelijk alle dienaren der kerk apostelen kunnen genoemd worden, omdat ze allen door de Heere gezonden worden en zijn boodschappers zijn, zo moesten toch, omdat het van groot belang was, dat men een vaste kennis had aangaande de zending van hen, die een nieuwe en ongehoorde zaak boodschapten, die twaalf (tot wier getal later Paulus toegevoegd is) door een bijzondere titel gekenmerkt worden. Deze naam heeft Paulus zelf wel ergens (Rom. 16:7) toegekend aan Andronicus en Junias, van wie hij zegt, dat ze vermaard zijn geweest onder de apostelen; maar wanneer hij in eigenlijke zin wil spreken, betrekt hij die naam slechts op die eerste rang. En dit is het algemeen gebruik der Schrift. De herders hebben echter dezelfde taak als de apostelen, behalve dat zij ieder bepaalde hun toegekende kerken regeren. Laat ons nu verder duidelijker horen, wat dat voor taak is.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

6. Toen de Heere de apostelen zond, heeft Hij hun, gelijk straks gezegd is, het gebod gegeven, dat ze het evangelie moesten prediken en de gelovigen moesten dopen tot vergeving der zonden. En tevoren had Hij bevolen, dat ze de heilige tekenen van zijn lichaam en bloed naar zijn voorbeeld zouden uitdelen. Ziehier een heilige, onschendbare en eeuwige wet, opgelegd aan hen, die in de plaats der apostelen opvolgen, waardoor zij een bevel ontvangen aangaande de prediking van het evangelie en de bediening der sacramenten. Daaruit maken wij op, dat zij, die die beide veronachtzamen, ten onrechte de persoon der apostelen als voorwendsel gebruiken. En de herders? Paulus spreekt niet alleen van zichzelf, maar ook van alle herders, wanneer hij zegt (1 Kor. 4:1): "Alzo houde ons een ieder mens, als dienaars van Christus, en uitdelers der verborgenheden Gods." Evenzo elders (Tit. 1:9): "Een opziener moet vasthoudend zijn aan het getrouwe woord, dat naar de leer is, opdat hij machtig zij, beide om te vermanen door de gezonde leer, en om de tegensprekers te wederleggen." Uit deze en dergelijke plaatsen, die men verscheidene malen tegenkomt, kan men opmaken, dat ook in het ambt der herders deze twee voornaamste delen zijn, het evangelie te verkondigen en de sacramenten te bedienen. Het onderwijzen nu bestaat niet slechts in openbare predikatiën, maar strekt zich ook uit tot de persoonlijke vermaningen. Zo haalt Paulus de Efeziërs als getuigen aan (Hand. 20:20), dat hij niets achtergehouden heeft van hetgeen nuttig was, dat hij hun niet zou verkondigd en geleerd hebben in het openbaar en in de huizen, betuigende beiden Joden en Grieken de bekering en het geloof in Christus. Evenzo een weinig verder, dat hij niet opgehouden heeft een ieder met tranen te vermanen. Maar het is nu mijn voornemen niet alle gaven van een goed herder afzonderlijk op te sommen, maar slechts aan te wijzen, wat zij beloven te zullen doen, die zich herders noemen: namelijk de kerk zo te leiden, dat het hun niet te doen is om een waardigheid zonder arbeid te bekleden, maar om het volk door de leer van Christus tot de ware vroomheid te onderwijzen, de heilige sacramenten te bedienen en de rechte tucht te onderhouden en te oefenen. Want de Heere verkondigt (Ez. 3:17) aan allen, die als wachters in de kerk gesteld zijn, dat indien iemand door hun onachtzaamheid in onwetendheid omkomt, Hij zijn bloed van hun handen zal opeisen. Op hen allen past ook wat Paulus van zichzelf zegt (1 Kor. 9:16): "Wee mij, indien ik het evangelie niet verkondig, daar de uitdeling mij toebetrouwd is." Kortom, wat de apostelen aan de ganse wereld gedaan hebben, dat moet iedere herder doen aan zijn eigen kudde, voor welke hij bestemd is.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

7. Hoewel, wanneer wij aan een ieder zijn eigen kerk toekennen, zo ontkennen wij intussen niet, dat hij, die aan één kerk verbonden is, ook andere kerken kan helpen, hetzij wanneer er zich enige verwarring voordoet, die zijn tegenwoordigheid vereist, hetzij van hem over een of andere duistere zaak raad gevraagd wordt. Maar omdat tot behoud van de vrede der kerk die orde nodig is, dat aan een ieder is voorgeschreven,

wat hij te doen heeft, opdat niet allen rumoerig zijn, zonder roeping onzeker overal heen lopen, of allen op goed geluk naar één plaats samenstromen, en opdat zij, die meer bezorgd zijn voor hun eigen gemak dan voor de opbouwing der kerk, de kerken niet naar hun lust verlaten, zo moet deze verdeling, voorzover het kan, algemeen in acht genomen worden, opdat ieder, met zijn eigen grenzen tevreden, niet in het gebied van een ander binnendringt. En dit is ook geen menselijke uitvinding, maar een instelling van God zelf. Want wij lezen (Hand. 14:23), dat Paulus en Barnabas in alle kerken te Lystre, Antiochië, en Iconium ouderlingen verkoren hebben; en Paulus zelf gebiedt aan Titus, dat hij in alle steden ouderlingen moet stellen (Tit. 1:5). Zo maakt hij elders (Fil. 1:1) melding van de opzieners der Filippenzen, en elders (Col. 4:17) van Archippus, de opziener der Colossenzen. Ook hebben we bij Lucas een vermaarde predikatie van hem tot de ouderlingen van de kerk te Efeze (Hand. 20:18). Al wie dus het bestuur en de zorg van één kerk op zich genomen heeft, die wete, dat hij aan deze wet der Goddelijke roeping gebonden is, niet zo, dat hij als iemand, die, zoals de rechtsgeleerden zeggen, aan de bodem toebehoort, dat is daaraan geknecht en als het ware vastgehecht is, van daar geen voet kan verzetten, indien het algemeen nut het eist, mits het maar behoorlijk en ordelijk geschiedt. Maar hij, die naar één plaats geroepen is, moet niet zelf over verhuizing denken, en niet streven naar bevrijding naar gelang hij het voor zich gemakkelijk oordeelt. Bovendien, indien het nuttig is, dat hij naar elders verplaatst wordt, moet hij dit toch niet op eigen inzicht doen, maar het openbaar gezag afwachten.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

8. Vervolgens, dat ik hen, die kerken regeren, opzieners, ouderlingen, herders en dienaars zonder onderscheid genoemd heb, dat heb ik gedaan volgens het gebruik der Schrift, die die namen door elkaar bezigt. Want de titel van opziener kent zij toe aan allen, die de dienst des Woords waarnemen. Zo bij Paulus, die, na Titus geboden te hebben in alle steden ouderlingen te stellen, daaraan onmiddellijk toevoegt: "Want een opziener moet onberispelijk zijn" enz. (Tit. 1:5,7). Zo groet hij elders meerdere opzieners in één kerk (Fil. 1:1). En in de Handelingen (Hand. 20:17,28) wordt verhaald, dat hij de ouderlingen van Efeze heeft samengeroepen, die hij zelf in zijn toespraak opzieners noemt. Nu moet men hier opmerken, dat wij tot nog toe slechts die ambten hebben genoemd, die zich met de dienst des Woords bezig houden; Paulus vermeldt ook geen andere in Efeze 4, welk hoofdstuk wij aangehaald hebben. Maar in de brief aan de Romeinen (Rom. 12:7) en in de eerste brief aan de Corinthiërs (1 Kor. 12:28) noemt hij andere, als: machten, de gave der gezondmaking, de uitlegging, de regering, en de verzorging der armen. Van die ambten laat ik die weg, welke tijdelijk geweest zijn; want het is niet de moeite waard daar lang bij stil te staan. Maar twee zijn er, die voortdurend blijven: de regering en de verzorging der armen. Regeerders zijn, naar ik meen, ouderen geweest uit het volk gekozen, om tezamen met de opzieners toezicht te houden op de handel en wandel en de tucht te oefenen. Immers men kan niet anders uitleggen, wat hij zegt (Rom. 12:8): "die aan het hoofd staat, doe het in naarstigheid". Dus heeft van het begin af iedere kerk haar raad gehad, verkozen uit vrome, ernstige en heilige mannen, bij wie de rechtsspraak ter verbetering der gebreken berustte, over welke wij later zullen spreken. Verder, dat die ordening niet

van één eeuw is geweest, bewijst de ervaring zelve. Dus is ook dit ambt der regering voor alle tijden noodzakelijk.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

9. De zorg voor de armen was aan de diakenen opgedragen. Hoewel, in de brief aan de Romeinen worden twee soorten van diakenen vermeld. "Wie uitdeelt," zegt Paulus daar (Rom. 12:8), "doe het in eenvoudigheid; die barmhartigheid doet, in blijmoedigheid." Daar het zeker is, dat hij spreekt over de openbare ambten der kerk, moeten er twee graden onderscheiden geweest zijn. Indien mijn oordeel me niet bedriegt, duidt hij met het eerste lid de diakenen aan, die de aalmoezen beheerden, en met het andere hen, die zich gewijd hadden aan het verzorgen der armen en zieken, gelijk de weduwen waren, van wie hij melding maakt in de brief aan Timotheus (1 Tim. 5:9). Want de vrouwen konden geen enkel ander openbaar ambt waarnemen, dan dat ze zichzelf gaven tot het dienen der armen. Wanneer wij dit aannemen (gelijk we ongetwijfeld moeten doen), zullen er twee soorten van diakenen zijn: van welke de ene soort de kerk dient in het besturen van de zaken der armen, en de andere in het verzorgen der armen zelf. En ofschoon het woord diakonia een ruimer betekenis heeft, noemt de Schrift toch in het bijzonder hen diakenen, die de kerk gesteld heeft over het uitdelen der aalmoezen en het zorgdragen voor de armen, en die ze als het ware tot beheerders van de openbare armenkas heeft aangesteld: wier oorsprong, instelling en ambt door Lucas in de Handelingen (hoofdst. 6) beschreven wordt. Want toen er een murmurering door de Grieken verwekt was, omdat hun weduwen in de bediening der armen veronachtzaamd werden, hebben de apostelen, als verontschuldiging aanvoerend, dat zij niet in staat waren beide diensten waar te nemen, namelijk de prediking van het Woord en de bediening der tafelen, van de menigte gevraagd, dat zeven goede mannen gekozen zouden worden, aan wie ze dat werk konden opdragen. Zie, hoedanige diakenen de apostolische kerk gehad heeft, en hoedanige wij behoren te hebben naar haar voorbeeld.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

10. Hoewel nu alles in de heilige vergadering ordelijk en betamelijk moet geschieden, is er niets waarin dit naarstiger in acht genomen moet worden, dan in het instellen der regering; want nergens is groter gevaar, wanneer iets onordelijk geschiedt. Derhalve is, opdat onrustige en oproerige mensen zich niet lichtvaardig zouden indringen om te leren of te regeren (wat anders zou gebeuren), er met name zorg voor gedragen, dat niemand zich in de kerk een openbaar ambt zou nemen, zonder daartoe geroepen te zijn. Zal iemand beschouwd worden als een waar dienaar der kerk, dan moet hij dus ten eerste wettig geroepen zijn, vervolgens moet hij aan zijn roeping beantwoorden, dat is de hem opgelegde taak op zich nemen en uitvoeren. Dit kan men meermalen bij Paulus opmerken, die, wanneer hij zijn apostelschap wil bewijzen, tezamen met zijn trouw in het vervullen van zijn ambt, bijna altijd zijn beroeping aanvoert. Indien een zo groot dienaar van Christus zich niet het gezag om in de kerk gehoord te worden durft aanmatigen, anders dan omdat hij ook door des Heeren bevel daartoe is

aangesteld, en getrouw volbrengt, wat hem is opgedragen, hoe grote onbeschaamdheid zal het dan zijn, indien iemand der stervelingen, van een van die voorwaarden of van beide verstoken, zulk een eer voor zich eist? Maar aangezien wij over de noodzakelijkheid om het ambt op zich te nemen eerder reeds een en ander gezegd hebben, zo laat ons nu alleen handelen over de roeping.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

11. De behandeling daarvan houdt zich bezig met vier dingen: dat wij weten wat voor dienaren aangesteld moeten worden, en hoe en door wie zij moeten worden aangesteld, en op welke wijze en met welke ceremonie zij moeten worden ingewijd. Ik spreek over de uiterlijke en officiële roeping, die betrekking heeft op de openbare orde der kerk; de verborgene echter, van welke iedere dienaar zich voor God bewust is, en van welke hij de kerk niet tot getuige heeft, ga ik voorbij. Zij is het goede getuigenis van ons hart, dat wij het aangeboden ambt aannemen niet uit eerzucht, noch uit hebzucht, noch uit enige andere begeerte, maar uit een oprechte vreze Gods en uit lust om de kerk op te bouwen. Dit getuigenis is, zoals ik gezegd heb, voor een ieder van ons noodzakelijk, wanneer we onze dienst bij God aangenaam willen maken. Maar toch is niettemin hij voor het aanschijn der kerk behoorlijk beroepen, die met een slecht geweten tot het ambt toetreedt, wanneer slechts zijn boosheid niet openlijk bekend is. Men pleegt ook te zeggen, dat ook particuliere personen tot het ambt geroepen zijn, van wie men ziet, dat ze geschikt en bekwaam zijn om het te bekleden, en wel omdat geleerdheid verbonden met vroomheid en de overige gaven van een goed herder een zekere voorbereiding er toe is. Want hen, die de Heere tot een zo groot ambt bestemd heeft, rust Hij eerst toe met die wapenen, die tot de vervulling ervan vereist worden, opdat ze niet ledig en onvoorbereid komen. Daarom heeft ook Paulus in zijn brief aan de Corinthiërs (1 Kor. 12:7), toen hij over de ambten zelf wilde handelen, eerst de gaven opgesomd, met welke zij, die de ambten bekleden, moeten begiftigd zijn. Maar daar dit het eerste is van de vier punten, die ik voorgesteld heb, zo laat ons daarover nu verder spreken.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

12. Hoedanige opzieners men moet kiezen, leert Paulus op twee plaatsen uitvoerig (Tit. 1:7) (1 Tim. 3:1). De hoofdzaak echter komt hierop neer, dat slechts zulken moeten gekozen worden, die van een gezonde leer en heilige levenswandel zijn, en die niet bekend zijn om enig gebrek, dat hun het gezag zou ontnemen en aan de dienst smaad zou toebrengen. Met de diakenen en ouderlingen staat het geheel evenzo. Men moet altijd toezien, dat ze niet ongeschikt of onbekwaam zijn om de last, die hun opgelegd wordt, te dragen, dat is, dat ze toegerust zijn met die vermogens, die noodzakelijk zullen zijn tot het vervullen van hun taak. Zo heeft Christus, toen Hij op het punt stond de apostelen uit te zenden, hen toegerust met de wapenen en de werktuigen, die ze niet konden missen. En nadat Paulus het beeld van een goed en waar opziener heeft geschilderd, vermaant hij Timotheus, dat hij zich niet zou bezoedelen door iemand te verkiezen, die aan dat beeld vreemd was (1 Tim. 5:22).

Het tweede punt, namelijk hoe ze moeten gekozen worden, betrek ik niet op de manier der verkiezing, maar op de godsdienstige vrees, die bij de verkiezing in acht genomen moet worden. Vandaar het vasten en de gebeden, welke, naar Lucas verhaalt, de gelovigen gebruikt hebben, toen zij ouderlingen zouden verkiezen. Want daar ze begrepen, dat ze een allerernstigste zaak verrichtten, durfden ze niets ondernemen dan met de hoogste eerbied en de grootste zorgvuldigheid. Maar vooral hebben zij zich toegelegd op de gebeden, door welke zij de Geest des raads en der onderscheiding van God begeerden.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

13. Het derde punt van onze verdeling was de vraag, door wie de dienaren gekozen moeten worden. Hieromtrent kan men geen vaste regel aan de instelling der apostelen ontlenen, daar die een en ander heeft, dat ongelijk is aan de gemene roeping der overigen. Want omdat het apostelschap een buitengewone bediening was, moesten zij, die het zouden waarnemen door de stem des Heeren zelf geroepen en aangesteld worden, opdat hun ambt door een meer in het oog vallend teken onderscheiden zou worden. Zij hebben dus niet door menselijke verkiezing, maar alleen op het bevel van God en Christus zich tot het werk aangegord. Dit is de reden, waarom de apostelen, wanneer zij een ander in de plaats van Judas willen stellen (Hand. 1:23), niet één persoon met zekerheid durven noemen, maar twee in het midden stellen, opdat de Heere door het lot te kennen geve, wie van die beiden Hij wil, dat opvolgt. In deze zin moet men het ook opvatten, dat Paulus zegt (Gal. 1:1), dat hij niet door mensen of door middel van een mens tot apostel gekozen is, maar door Christus en God, de Vader. Dat eerste, namelijk niet door mensen, had hij gemeen met alle vrome dienaren des Woords. Immers niemand kon deze bediening naar behoren uitoefenen, dan wie door God geroepen was. Maar het andere was van hem als iets eigens en bijzonders. Wanneer hij dus hiervan roemt, dan roemt hij niet alleen, dat hij heeft, wat een waar en wettig herder behoort te hebben, maar dan wijst hij ook op de kentekenen van zijn apostelschap. Want daar er onder de Galaten lieden waren, die zijn gezag zochten te verkleinen en hem maakten tot een der gewone discipelen, gekozen door de voornaamste apostelen, heeft hij het, om voor zijn prediking de waardigheid, tegen welke hij wist, dat die lagen gelegd werden, ongeschonden te handhaven, het voor nodig gehouden aan te tonen, dat hij in geen enkel opzicht achterstond bij de overige apostelen. Daarom betuigt hij, dat hij niet door het oordeel van mensen, als een gewoon opziener, gekozen is, maar door de mond en de duidelijke uitspraak van de Heere zelf.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

14. Maar dat het ook alleszins naar de orde van een wettige roeping is, dat de opzieners door mensen aangewezen worden, zal geen verstandig mens loochenen, daar in de Schrift zoveel getuigenissen aangaande deze zaak te vinden zijn. Hier gaat ook niet tegen in, gelijk alreeds gezegd is, het woord van Paulus, dat hij niet door mensen noch door middel van mensen gezonden is, aangezien hij daar niet spreekt

over de gewone verkiezing der dienaren, maar zichzelf toeschrijft wat de apostelen bijzonder toekwam. Trouwens de Heere heeft ook Paulus door een bijzonder voorrecht zo door zichzelf aangewezen, dat Hij intussen toch de orde van de kerkelijke roeping gebruikte. Want Lucas verhaalt aldus (Hand. 13:2): "Toen de apostelen vastten en baden, zeide de Heilige Geest: Zondert Mij af Paulus en Barnabas tot het werk, waartoe Ik hen geroepen heb." Waartoe die afzondering en oplegging der handen anders dan opdat de kerkelijke orde in het verkiezen der dienaren door middel van mensen zou in acht genomen worden? Door geen duidelijker bewijs dus heeft God zulk een orde kunnen goedkeuren, dan doordat Hij, na vooraf gezegd te hebben, dat Hij Paulus tot een apostel der heidenen bestemd heeft, toch wil, dat hij door de kerk verkozen wordt. Dat zelfde kan men ook zien in de verkiezing van Matthias. Want omdat het apostelambt van zo grote waarde was, dat ze niet één persoon door hun oordeel tot die graad durfden verkiezen, stelden ze twee in hun midden, opdat op één van die het lot zou vallen, opdat zo de verkiezing een kennelijk getuigenis uit de hemel zou ontvangen, en toch de orde der kerk niet geheel zou worden voorbijgegaan.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

15. De vraag is nu of de dienaar door de gehele kerk moet gekozen worden, of slechts door zijn ambtgenoten en de ouderlingen, die de tucht hebben te oefenen, of dat hij door het gezag van één man kan worden aangesteld. Zij, die dit recht aan één man toekennen, halen aan wat Paulus zegt tot Titus (Tit. 1:5): "Om die oorzaak heb ik u in Creta gelaten, opdat gij van stad tot stad ouderlingen zoudt stellen." Evenzo tot Timotheus (1 Tim. 5:22): "Leg niemand haastelijk de handen op." Maar zij vergissen zich, wanneer zij menen, dat of Timotheus te Efeze, of Titus op Creta een regerende macht geoefend hebben, zodat ze alles naar hun goeddunken beschikten. Want zij hebben slechts de leiding gehad, opdat ze het volk met goede en heilzame raadgevingen zouden voorgaan, niet om alleen, met uitsluiting van alle anderen, te doen wat hun behaagde. En om niet de schijn te hebben, dat ik slechts iets verzin, zal ik dit duidelijk maken door een gelijk voorbeeld. Want Lucas verhaalt (Hand. 14:23), dat door Paulus en Barnabas in de kerken ouderlingen zijn aangesteld, maar de wijze of de manier, waarop dat gebeurd is, wijst hij tegelijkertijd aan, wanneer hij zegt, dat het gebeurd is door stemming: "Met opsteken der handen," zegt hij, "hebben zij in elke gemeente ouderlingen verkoren." Zij kozen dus twee mannen; maar de gehele menigte, zoals de Grieken bij verkiezingen gewoon waren, gaf door opsteken der handen te kennen, wie zij hebben wilden. Immers zo drukken ook de Romeinse geschiedschrijvers zich niet zelden uit, dat de consul, die de kiesvergadering leidde, nieuwe overheidspersonen koos, en zij zeggen dat zo alleen hierom, dat hij de stemmen ontving en het volk bij de verkiezing leidde. Ongetwijfeld is het niet te geloven, dat Paulus aan Timotheus en Titus meer toegestaan heeft, dan hij voor zichzelf genomen heeft. Wij zien dan, dat hij gewoon was zelfs opzieners te kiezen uit de stemming van het volk. Zo moeten dus de bovengenoemde plaatsen verstaan worden, zodat ze niets afdoen van het gemene recht en de vrijheid der kerk. Cyprianus 1) spreekt dus juist, wanneer hij zegt, dat het van Gods gezag neerdaalt, dat de priester in tegenwoordigheid van het volk onder aller ogen gekozen wordt, en door het openbaar oordeel en getuigenis voor waardig en geschikt gehouden wordt. Immers wij zien, dat op des Heeren bevel bij de Levitische priesters dit in acht genomen is, dat ze

vóór hun inwijding voor de ogen van het volk geleid werden (Lev. 8:6) (Num. 20:26). En op geen andere wijze wordt Matthias aan het college der apostelen toegevoegd, en op geen andere wijze worden zeven diakenen gekozen, dan onder toezicht en goedkeuring van het volk. Deze voorbeelden, zegt Cyprianus, tonen aan, dat de ordinering van een priester slechts mag plaats vinden met medeweten van het volk, dat er bij behoort te zijn, opdat de ordening rechtmatig en wettig zij, daar ze door aller getuigenis onderzocht is. Wij zien dus, dat dit naar Gods Woord de wettige roeping van een dienaar is, wanneer door eenstemmigheid en goedkeuring van het volk diegenen gekozen worden, die geschikt bevonden zijn. En dat de andere herders de verkiezing moeten leiden, opdat niet door lichtvaardigheid, of door partijschap, of door oproerigheid door de menigte wordt gezondigd.
1} Ep. I, 3.

Boek IV hoofdstuk 2

Vergelijking van de valse met de ware kerk.

16. Nu blijft nog over te bespreken de wijze van ordineren, waaraan wij bij het behandelen der roeping de laatste plaats hebben toegekend. Het staat vast, dat de apostelen, wanneer zij iemand tot de dienst ordineerden, geen andere ceremonie gebruikt hebben dan de oplegging der handen. Ik meen, dat deze handeling voortgekomen is uit de gewoonte der Hebreën, die datgene, wat ze gezegend of geheiligd wilden hebben, door oplegging der handen als het ware voor Gods aanschijn brachten. Zo heeft Jakob, toen hij Efraim en Manasse zou zegenen, zijn handen op hun hoofden gelegd (Gen. 48:14). En dat heeft onze Heere gevolgd, toen Hij een bede deed over de kinderen (Matth. 19:15). Met dezelfde betekenis, naar ik meen, legden de Joden naar het voorschrift der wet de handen op hun offeranden. Daarom gaven de apostelen door de oplegging der handen te kennen, dat ze hem, die ze inwijdden tot de dienst, aan God aanboden. Ofschoon, ze gebruikten deze gewoonte ook ten aanzien van hen, aan wie zij de zichtbare gaven des Geestes schonken (Hand. 19:6). Hoe het ook zij, dit was de gewone ceremonie, telkens als ze iemand tot de kerkelijke bediening riepen. Zo plachten zij de herders en leraars, zo ook de diakenen te wijden. En ofschoon er geen enkel bepaald bevel bestaat over de oplegging der handen, moet toch, daar we zien, dat ze bij de apostelen voortdurend in gebruik geweest is, die nauwkeurige inachtneming door hen ons zijn als een gebod. En ongetwijfeld is het nuttig, dat door zulk een teken de waardigheid der bediening aan het volk wordt aangeprezen, en ook, dat hij, die geordineerd wordt, er door aan wordt herinnerd, dat hij nu niet meer zijn eigen meester is, maar dat hij aan God en de kerk tot dienstbaarheid is toegewezen. Bovendien zal het geen ijdel teken zijn, wanneer het tot zijn ware oorsprong hersteld is. Want indien Gods Geest niets tevergeefs in de kerk heeft ingesteld, zullen wij gevoelen, dat deze ceremonie, daar ze van Hem is uitgegaan, niet onnuttig is, mits ze niet tot superstitieus misbruik wordt veranderd. Ten slotte moeten wij ook dit weten, dat niet de ganse menigte haar dienaars de handen opgelegd heeft, maar alleen de herders. Ofschoon het onzeker is, of steeds meer dan één de handen opgelegd hebben, of niet. Dit is zeker, dat het door meerderen geschied is bij de diakenen, Paulus en Barnabas en sommige anderen. Maar Paulus vermeldt elders (2 Tim. 1:6), dat hij, en niet meer anderen, Timotheus de handen opgelegd heeft. "Ik maak u indachtig," zegt hij, "dat gij opwekt de gave Gods, die in u is door de oplegging mijner handen." Want wat in de andere brief gezegd wordt (1

Tim. 4:14) over de oplegging der handen des ouderlingschaps, vat ik niet zo op, alsof Paulus sprak van het college der ouderlingen, maar onder deze naam versta ik de ordinering zelf, alsof hij zeide: maak dat de genade, die gij ontvangen hebt door de oplegging der handen, toen ik u tot ouderling koos, niet vergeefs zij.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

1. Tot nu toe hebben wij gehandeld over de orde van kerkregering, zoals die ons uit Gods zuiver Woord is overgeleverd en over de diensten, zoals ze door Christus ingesteld zijn. Opdat dat alles duidelijker en gemeenzamer moge blootgelegd worden, en zich beter in onze harten moge vasthechten, zal het nu nuttig zijn, ten opzichte van die dingen de gedaante van de oude kerk na te gaan, die ons een zeker beeld van de Goddelijke instelling voor ogen zal stellen. Want ofschoon de opzieners van die tijden vele regelen hebben gemaakt, waardoor ze meer schenen uit te drukken, dan door de Heilige Schrift uitgedrukt was, hebben zij toch hun ganse bestuurswijze met zulk een voorzichtigheid ingericht naar dat enige richtsnoer van Gods Woord, dat men gemakkelijk kan zien, dat ze in dit opzicht nagenoeg niets gehad hebben, dat vreemd was aan Gods Woord. Maar ook indien in hun instellingen enig gemis zou kunnen gevoeld worden, zal het toch, omdat ze met oprechte ijver gepoogd hebben Gods instelling te bewaren en van haar niet ver zijn afgedwaald, zeer nuttig zijn, hier in het kort na te gaan, wat zij in acht genomen hebben. Evenals we geleerd hebben, dat ons in de Schrift drieërlei dienaars worden aangeprezen, heeft ook de oude kerk alle dienaars die ze had, in drie rangen onderscheiden. Want uit de orde van de ouderlingen werden deels de herders en leraars gekozen; het overige deel had toezicht op handel en wandel en de straffen. Aan de diakenen was toevertrouwd de zorg van de armen en de uitdeling van de aalmoezen. De lectoren en akoluthen waren niet namen van bepaalde ambten, maar degenen die zij clerici noemden, maakten zij van jongsaf door bepaalde oefeningen gewend aan de dienst van de kerk, opdat ze des te beter zouden begrijpen, waartoe ze bestemd waren, en des te beter voorbereid te zijner tijd tot het bekleden van hun ambt zouden toetreden, gelijk ik weldra uitvoeriger zal aantonen. Zo somt dus Hieronymus, nadat hij gezegd heeft 1), dat er vijf rangen in de kerk zijn, die aldus op: bisschoppen of opzieners, ouderlingen, diakenen, gelovigen en catechumenen; aan clerici en monniken kent hij geen eigen plaats toe.
1} In Jes. 9.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

2. Allen dus, aan wie het leerambt was opgedragen, noemden zij presbyters (ouderlingen of priesters). Deze kozen in iedere stad uit hun getal één, aan wie ze in het bijzonder de titel gaven van bisschop, opdat niet, gelijk dat pleegt te geschieden, uit de gelijkheid onenigheden zouden ontstaan. Maar toch was de bisschop niet zo in eer en waardigheid de meerdere, dat hij heerschappij had over zijn ambtgenoten; maar het ambt, dat de voorzitter heeft in de raad, namelijk, dat hij de zaken aan de orde stelt, laat stemmen, in raadgeven, vermanen en aansporen de anderen voorgaat, door zijn gezag de gehele behandeling leidt, en wat door gemene beraadslaging besloten is, uitvoert, dat ambt nam de bisschop waar in de vergadering der presbyters. En de oude schrijvers zelf erkennen, dat dit naar de nood der tijden door menselijk goedvinden is

ingevoerd. Zo zegt Hieronymus in zijn uitlegging van de brief aan Titus: "Een presbyter is hetzelfde als bisschop. En voordat er door het inblazen des duivels onenigheden in de religie ontstonden, en men onder het volk zeide: ik ben van Paulus, ik van Cephas, werden de kerken door het gemeenschappelijk beleid der presbyters geregeerd. Later is de gehele zorg aan één man opgedragen, opdat de kiemen der onenigheden zouden worden uitgeroeid. Gelijk dus de presbyters weten, dat zij volgens de gewoonte der kerk onderworpen zijn aan hem, die de leiding heeft, zo moeten de bisschoppen weten, dat ze meer door de gewoonte dan door de waarheid van des Heeren beschikking de meerderen zijn van de presbyters, en dat ze de kerk moeten regeren in gemeen overleg." Elders 1) echter leert hij, dat dit reeds een oude instelling is. Want hij zegt, dat te Alexandrië van Marcus, de evangelist, af, tot Heracles en Dionysius toe de presbyters steeds één der hunnen uitgekozen hebben en in een hogere rang gesteld hebben, die ze bisschop noemden. Iedere stad had dus een college van presbyters die herders en leraars waren. Want allen bekleedden zij bij het volk het ambt van leren, vermanen en bestraffen, dat Paulus de bisschoppen oplegt; en om zaad na zich te laten, deden zij hun best om jongere mensen, die zich aan de heilige dienst hadden gewijd, te onderwijzen. Iedere stad had een bepaalde landstreek, die haar presbyters vandaar nam, en als het ware tot het lichaam van die kerk gerekend werd. Ieder college stond, zoals ik zeide, slechts ter wille van de bestuursorde en ter bewaring van de vrede onder één bisschop, die de anderen zó in waardigheid te boven ging, dat hij toch aan de vergadering der broederen onderworpen was. Indien het gebied, dat onder zijn bisschopschap viel, te uitgestrekt was, dan dat hij overal het ambt van bisschop kon vervullen, werden in dat gebied op bepaalde plaatsen presbyters aangewezen, die in zaken van minder gewicht zijn ambt waarnamen. Die werden chorepiscopi (landbisschoppen) genoemd, omdat ze in de landstreek de bisschop vertegenwoordigden.
1} Ep. ad Evagrium.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

3. Maar wat betreft het ambt, waarover wij nu handelen, zowel de bisschop als de presbyters moesten zich wijden aan de uitdeling des Woords en der sacramenten. Want slechts te Alexandrië is (omdat Arius daar de kerk in verwarring gebracht had) ingesteld, dat een presbyter niet tot het volk zou prediken, zoals Socrates zegt in het 9e boek der "Historia tripartita". Maar Hieronymus geeft duidelijk te kennen 1), dat deze bepaling hem mishaagde. Ongetwijfeld zou het voor iets onnatuurlijks gehouden zijn, indien iemand zich voor bisschop uitgegeven had, die zich niet ook metterdaad een waar bisschop betoond had. De strengheid van die tijden was dus zo, dat alle dienaren er toe gedwongen werden om hun ambt te vervullen, zoals de Heere het van hen eist. En ik verhaal de gewoonte niet slechts van één eeuw; immers zelfs niet ten tijde van Gregorius, toen de kerk nagenoeg reeds ingestort was (althans ver van haar oude zuiverheid was afgeweken), zou het te verdragen geweest zijn, dat een bisschop zich onthield van te prediken. "Een priester," zegt hij zelf ergens 2), "sterft, wanneer men van hem geen geluid verneemt, want hij wekt de toorn van de verborgen Rechter tegen zich op, als hij daar henen gaat zonder het geluid der prediking." En elders 3): "Wanneer Paulus betuigt, dat hij rein is van aller bloed, dan worden wij in dat woord

overtuigd, gebonden en schuldig verklaard, wij, die priesters genoemd worden, wij, die aan de rampen, die we van onszelf hebben, ook de dood van anderen toevoegen; want wij doden evenveel mensen als wij dagelijks naar de dood zien gaan, terwijl wij onverschillig en zwijgend blijven." Zwijgend noemt hij zichzelf en anderen, omdat ze minder onvermoeid waren in het werk dan wel betaamde. Waar hij zelfs hen niet spaart, die hun ambt half volbrachten, wat denkt ge dan dat hij gedaan zou hebben, indien iemand in het geheel niets uitgevoerd had? Dit is dus lange tijd in de kerk van kracht geweest, dat de eerste taak van de bisschop was het volk met het Woord Gods te voeden, of de kerk in het openbaar en in het bijzonder op te bouwen door de gezonde leer.
1} Ep. ad. Evagrium.
2} Ep. 24.
3} Hom. in Ez. 11.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

4. Dat verder iedere provincie onder de bisschoppen één had, die aartsbisschop was, en evenzo dat door de synode te Nicaea patriarchen zijn aangesteld, die in rang en waardigheid hoger zouden zijn dan de aartsbisschoppen, dat diende tot onderhouding der tucht. Trouwens in deze uiteenzetting mag niet worden over het hoofd gezien, dat deze instelling zeer zelden gebruikt werd. Om deze reden vooral zijn dus die graden ingesteld, opdat, indien in enige kerk iets voorviel wat niet goed door weinigen kon worden in orde gebracht, het kon gebracht worden voor de provinciale synode. Indien de grootte of de moeilijkheid der zaak ook een grotere bespreking eiste, werden daartoe gebruikt de patriarchen tezamen met de synoden, van welke slechts beroep zou zijn op het algemeen concilie. De zo ingerichte regeringswijze hebben sommigen een hiërarchie genoemd, een naam, die naar het mij voorkomt, onjuist is, althans in de Schrift niet gebruikt wordt. Want de Heilige Geest heeft willen verhoeden, dat iemand zou dromen van oppergezag of heerschappij, wanneer het gaat over de regering der kerk. Maar wanneer we, met terzijdelating van de naam de zaak zelf bezien, dan zullen wij vinden, dat de oude bisschoppen geen andere vorm van kerkregering hebben willen verzinnen, dan die, welke God in zijn Woord heeft voorgeschreven.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

5. En met de diakenen stond het toen niet anders dan onder de apostelen. Want zij ontvingen de dagelijkse giften der gelovigen en de jaarlijkse inkomsten der kerk, om die aan te wenden tot het juiste gebruik, dat is om ze deels aan de dienaren, en deels aan de armen tot hun onderhoud uit te delen, maar toch naar het goedvinden van de bisschop, aan wie ze jaarlijks van hun beheer rekenschap aflegden. Want dat de regels overal de bisschop maken tot uitdeler van alle goederen, moet niet zo verstaan worden, alsof hij zelf de zorg daarvoor gedragen heeft; maar dat geschiedt, omdat het aan hem stond de diaken voor te schrijven, wie tot de gemene onderhouding der kerk

moesten worden aangenomen en aan wie en hoeveel aan een ieder gegeven moest worden van datgene, wat over was, en omdat hij het toezicht had, of de diaken getrouw uitvoerde wat tot zijn ambt behoorde. Want in de Canones of regels, die men aan de apostelen toeschrijft, leest men aldus: "Wij gebieden, dat de bisschop de goederen der kerk in zijn macht hebbe. Want indien de zielen der mensen, die kostbaarder zijn, hem zijn toevertrouwd, dan past het veelmeer, dat hij de zorg over het geld heeft, zodat onder zijn gezag alles door de presbyters en de diakenen aan de armen uitgedeeld wordt; opdat alles met vrees en zorgvuldigheid bediend worde." En op het concilie te Antiochië is besloten 1), dat de bisschoppen, die zonder medeweten van de presbyters en diakenen de bezittingen der kerk behandelen, in toom gehouden moeten worden. Maar hierover behoeft niet langer gesproken te worden, daar uit zeer veel brieven van Gregorius blijkt, dat ook in die tijd, toen in andere opzichten de kerkelijke verordeningen zeer geschonden waren, men toch deze regel voortdurend in acht genomen heeft, dat de diakenen onder toezicht van de bisschop de verzorgers der armen waren. Wat betreft de onderdiakenen: het is waarschijnlijk, dat zij in den beginne aan de diakenen toegevoegd zijn, opdat die van hun arbeid ten opzichte der armen gebruik zouden maken; maar dat onderscheid is langzamerhand uitgewist. En opperdiakenen is men toen begonnen te benoemen, toen de grote omvang der goederen een nieuwe en nauwkeuriger wijze van bediening eiste, hoewel Hieronymus vermeldt 2), dat ze er reeds in zijn tijd geweest zijn. Bij hen berustte het opperste beheer van de inkomsten, de bezittingen, het huisraad, en de dagelijkse giften. Daarom zegt Gregorius 3), de opperdiaken te Salona aan, dat hij schuldig is, wanneer uit de goederen der kerk iets door onachtzaamheid, of door iemands bedrog verloren gegaan is. Dat hun echter ook het voorlezen van het evangelie voor het volk werd opgedragen en de aansporing tot bidden, evenzo, dat zij werden gebruikt om de beker bij het heilig Avondmaal aan te reiken, dat geschiedde om hun ambt te versieren, opdat ze het met des te groter nauwkeurigheid zouden waarnemen, doordat ze door zulke tekenen er aan herinnerd werden, dat het niet een of ander ongewijd rentmeesterschap was, dat ze bedienden, maar een geestelijke en Gode gewijde dienst.

1} Cap. 35.

2} Ep. ad Nepotianum.

3} Ep., I. 10.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

6. Hieruit kan men ook oordelen, wat het gebruik der kerkelijke goederen geweest is, en hoe de uitdeling daarvan was. Op vele plaatsen zowel in de besluiten der synoden, als bij de oude schrijvers kan men vinden, dat al wat de kerk bezit in land of in geld, het vermogen der armen is. Daarom wordt herhaalde malen daar de bisschoppen en diakenen dit lied voorgezongen, dat ze moeten bedenken, dat ze niet hun eigen goederen beheren, maar die, welke tot de nooddruft der armen bestemd zijn, en dat ze, wanneer ze die te kwader trouw verduisteren of verkwisten, des bloeds schuldig zullen zijn. Daarom worden ze vermaand met de grootste beving en eerbiedigheid, als voor Gods aanschijn, zonder aanneming der personen, die goederen uit te delen aan hen, aan wie ze verschuldigd zijn. Vandaar ook bij Chrysostomus, Ambrosius, Augustinus en andere dergelijke bisschoppen die ernstige betuigingen, waardoor ze tegenover het

volk verzekering doen van hun zuiverheid. En daar het billijk is, en ook verordend door Gods wet, dat zij, die de kerk dienen, op gemene kosten der kerk onderhouden worden, en ook sommige presbyters in die tijd hun vermogen Gode gewijd hadden en vrijwillig arm geworden waren, was de verdeling zo, dat de dienaren het onderhoud niet ontbrak, en de armen niet verwaarloosd werden. Maar toch zorgde men er intussen voor, dat de dienaren zelf, die aan anderen het voorbeeld van matigheid moeten geven, niet zoveel hadden, dat ze daarvan misbruik zouden maken tot weelde of genot, maar slechts zoveel als nodig was om in hun nooddruft te voorzien. "Want indien de geestelijken," zo zegt Hieronymus 1), "die door de goederen hunner ouders kunnen onderhouden worden, iets aannemen, dat van de armen is, begaan ze heiligschennis, en door zulk een misbruik eten en drinken zij zichzelf een oordeel."
1} Can. 1 quaest. 2 Clericos.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

7. In het eerst was de bediening vrij en vrijwillig, daar de bisschoppen en de diakenen uit eigen beweging getrouw waren en de zuiverheid van hun geweten en de onschuldigheid des levens hun tot wetten waren. Maar later, toen uit sommiger begeerte of boze neigingen slechte voorbeelden geboren werden, zijn tot het verbeteren van deze fouten canones of regelen opgesteld, door welke de inkomsten der kerk in vier delen verdeeld werden, waarvan ze één toekenden aan de geestelijken, het tweede aan de armen, het derde bestemden tot onderhoud en herstel van de kerkgebouwen en andere gebouwen en het vierde toewezen aan de armen, zowel die van buiten kwamen als die inheems waren. Want dat andere canones dit laatste deel toekennen aan de bisschop, brengt geen verandering in de genoemde verdeling. Want hun bedoeling is niet, dat het het eigendom zij van de bisschop, zodat hij het alleen zou kunnen verzwelgen of verkwisten, waartoe hij wil, maar opdat hij voldoende zou hebben tot het betonen van de herbergzaamheid, die Paulus eist van de orde der opzieners. En zo leggen Gelasius en Gregorius het uit 1) want Gelasius voert geen andere reden aan, waarom een bisschop voor zich op iets aanspraak zou kunnen maken, dan opdat hij gevangenen en vreemdelingen zou kunnen helpen. En nog duidelijker spreekt Gregorius. "Het is de gewoonte," zegt hij, "van de apostolische stoel, aan een geordende bisschop te gebieden van alle gelden, die binnenkomen, vier gedeelten te maken, namelijk één voor de bisschop en zijn gezin, om gastvrij te kunnen zijn en vreemden op te nemen; het tweede voor de geestelijkheid, het derde voor de armen, het vierde voor het onderhoud der kerkgebouwen." De bisschop mocht dus niets tot eigen gebruik nemen, behalve wat tot een matige en eenvoudige voeding en kleding genoeg was. Indien iemand de maat te buiten begon te gaan, hetzij in weelde of in praal en pracht, werd hij terstond door zijn ambtgenoten bestraft; gehoorzaamde hij niet, dan werd hij uit zijn eer ontzet.
1} Can. 16 quaest. 3 Praesulum. Can. 12 quaest. 2 Mos est.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

8. Verder, wat zij besteedden tot versiering van de heilige dienst was in het eerst zeer gering; later, toen de kerk een weinig rijker geworden was, hebben zij daarin toch matigheid betracht. En toch bleef al het geld, dat daaraan besteed werd, ter beschikking voor de armen, voor het geval er enige grotere noodzaak zich mocht voordoen. Zo heeft Cyrillus, toen hongersnood de provincie van Jeruzalem trof en men de armoede op geen andere wijze kon tegengaan, de vaten en klederen verkocht, en aangewend tot voeding der armen 1). Evenzo heeft Acatius, de bisschop van Amida, toen een grote menigte van Perzen van honger bijna omkwam na de geestelijkheid bijeen geroepen te hebben en deze treffelijke toespraak gehouden te hebben: "Onze God heeft geen schotels noch bekers nodig, omdat Hij niet eet en niet drinkt," de vaten tot geld laten munten, om de armen spijs en losprijs te verschaffen. Ook Hieronymus 2) vermeldt, wanneer hij de al te grote schittering der tempels laakt, met ere Exuperius, in zijn tijd bisschop van Toulouse, die het lichaam des Heeren in een tenen mand droeg en het bloed in een glas, maar geen enkele arme honger liet lijden. Wat ik zoëven van Acatius zeide, verhaalt Ambrosius 3) van zichzelf. Want toen de Arianen hem er een verwijt van maakten, dat hij ter wille van het loskopen van gevangenen de heilige vaten gebroken had, gebruikte hij deze zeer schone verontschuldiging: "Hij, die de apostelen zonder goud heeft uitgezonden, heeft ook de kerken zonder goud bijeengebracht; de kerk heeft goud, niet om te bewaren, maar om uit te geven, en hulp te bieden in tijden van nooddruft: waartoe is het nodig te bewaren datgene, wat niets helpt? Of weten we niet, hoeveel goud en zilver de Assyriërs uit de tempel des Heeren hebben weggenomen? Is het niet beter, dat de priester de vaten tot geld laat munten tot voeding der armen, wanneer andere hulpmiddelen ontbreken, dan dat een heiligschennende vijand ze wegneemt? Zal de Heere niet zeggen: waarom hebt gij zoveel armen van honger laten sterven, en gij hadt toch goud, waarvan gij voedsel hadt kunnen schaffen? Waarom zijn zoveel gevangenen weggevoerd en niet losgekocht? Waarom zijn zovelen door de vijand gedood? Het zou beter geweest zijn, dat gij de vaten der levenden bewaard hadt dan de metalen vaten. Hierop zult gij geen antwoord kunnen geven; want wat zoudt ge kunnen zeggen? Ik vreesde, dat het de tempel Gods aan sieraad ontbrak? Hij zou antwoorden: de sacramenten vragen niet om goud en wat met goud niet wordt gekocht, wordt door goud niet aangenaam; het sieraad der sacramenten is de verlossing der gevangenen." Kortom wij zien, dat volkomen waar is, wat dezelfde Ambrosius elders zegt 4), dat alwat de kerk toen bezat, diende tot onderhoud der armen. Evenzo, dat een bisschop niets had, wat niet van de armen was.

1} Hist. tripart. V, XI.
2} Ep. ad Nepotianum.
3} de off. II, 28.
4} Ep. V, 31, 33.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

9. Deze ambten, die we opgesomd hebben, heeft de oude kerk gehad. Want de andere, waarvan de kerkelijke schrijvers melding maken, zijn meer oefeningen en voorbereidingen geweest dan bepaalde ambten. Want om een kweekplaats der kerk na

te laten, ontvingen die heilige mannen jongelingen, die zich met toestemming en op gezag van hun ouders aan de geestelijke dienst gaven, in hun hoede en bewaring en ook in hun tucht, en vormden hen van jongsaf zo, dat ze niet onervaren en als nieuwelingen zouden komen tot het aanvaarden van het ambt. Allen nu, die een dergelijk onderwijs ontvingen, werden met algemene naam clerici genoemd. Ik zou wel willen, dat hun een andere, meer juiste, naam gegeven was. Want deze benaming is uit dwaling, of althans uit een verkeerde gezindheid ontstaan: daar de ganse kerk door Petrus clerus, dat is erfdeel des Heeren, genoemd wordt (1 Petr. 5:3). Maar toch was de instelling zelf heilig en vooral heilzaam, dat zij, die zichzelf en hun arbeid aan de kerk wilden wijden, zo onder toezicht van de bisschop werden opgevoed, dat geen ander de kerk diende, dan die van te voren goed gevormd was, en die van het begin zijner jongelingsjaren af de heilige leer had ingedronken, en door de strenge tucht een zekere ernstige en heilige levenshouding had aangenomen, en ook geen wereldse zorgen kende en gewend was aan geestelijke zorgen en bezigheden. En evenals recruten door spiegelgevechten onderwezen worden tot de ware en ernstige strijd, zo waren er bepaalde eerste beginselen, waarin zij tijdens hun clericaat geoefend werden, voordat ze tot de ambten zelf werden bevorderd. Aan hen droeg men dus in de eerste plaats de zorg op om de tempel te openen en te sluiten, en die noemde men deurwachters. Later noemde men acoluthen hen, die de bisschop hielpen in huiselijke bezigheden, en hem steeds vergezelden, eerst eershalve, later opdat niet enige verdenking zou ontstaan. Bovendien, opdat ze langzamerhand aan het volk bekend zouden worden en zich een goede naam zouden verwerven, tevens opdat ze er aan zouden wennen, dat allen naar hen keken en om ten aanhoren van allen te leren spreken, zodat ze niet, wanneer ze presbyters geworden waren, door schroom in verwarring zouden geraken, werd hun een plaats om voor te lezen op de predikstoel gegeven. Op deze wijze werden ze trapsgewijs bevorderd, opdat ze hun naarstigheid in iedere oefening zouden bewijzen, totdat ze onderdiaken werden. Ik wil dit alleen zeggen, dat dit meer oefeningen van beginnelingen geweest zijn dan ambten, die tot de ware bedieningen der kerk moesten gerekend worden.

10. Wat wij het eerste en het tweede stuk genoemd hebben bij de beroeping der dienaren, namelijk hoedanige dienaren men moet verkiezen, en hoe grote Godvrezendheid men daarbij moet gebruiken, daarin heeft de oude kerk het voorschrift van Paulus en de voorbeelden der apostelen gevolgd. Want zij plachten tot het verkiezen der herders met de hoogste eerbied en met zorgvuldige aanroeping van Gods naam samen te komen. Bovendien hadden ze een formulier van onderzoek, waarmee zij het leven en de leer van hen, die gekozen moesten worden naar het richtsnoer van Paulus onderzochten. Slechts hebben zij hierin een weinig gezondigd door al te grote gestrengheid, dat ze meer hebben willen eisen in een bisschop dan Paulus eist, en voornamelijk in het vervolg van tijd doordat ze de ongehuwde staat als eis stelden. Maar in de overige dingen stemde hun onderhouding overeen met de beschrijving van Paulus. Daarin echter, wat wij op de derde plaats gesteld hebben, namelijk wie de dienaren behoren aan te stellen, hebben ze niet altijd één orde gehouden. Oudtijds werd zelfs niemand in het gezelschap der clerici opgenomen zonder toestemming van het ganse volk, zodat Cyprianus 1) zich naarstig verontschuldigt over het feit, dat hij een zekere Aurelius zonder de kerk te raadplegen tot voorlezer had aangesteld: aangezien dat tegen de gewoonte, ofschoon niet zonder reden geschied was. Hij nu spreekt aldus: "Bij het ordenen van geestelijken, zeer geliefde broeders, plegen wij u van te voren te raadplegen en de zeden en verdiensten

van een ieder in gemeen overleg te beoordelen." Maar aangezien in die geringere oefeningen niet veel gevaar gelegen was, omdat zij tot een langdurige beproeving en niet tot een groot ambt aangenomen werden, heeft men opgehouden de toestemming van het volk te vragen. Later heeft het volk ook bij het aanstellen van de andere dienaren, behalve van de bisschop, het oordeel en de keuze gemeenlijk aan de bisschop en de presbyters overgelaten, opdat die zouden onderzoeken, wie geschikt en waardig waren; of het moest zijn, dat er voor de parochiën nieuwe presbyters bestemd werden. Want dan moest het volk van die plaats met name er in toestemmen. En het is geen wonder, dat het volk minder zorgvuldig geweest is om in dit opzicht zijn recht te behouden. Want niemand werd onderdiaken, die niet lange tijd beproefd was in het clericaat, onder de gestrengheid der tucht, die toen gebruikelijk was. Nadat hij in die graad beproefd was, werd hij tot diaken aangesteld; daarop geraakte hij tot de eer van het presbyterschap, indien hij zich getrouw betoond had. Zo werd niemand bevorderd, die niet inderdaad vele jaren lang onder de ogen des volks onderzocht was. En er waren veel regelen om hun fouten te straffen, zodat de kerk niet bezwaard werd met slechte presbyters of diakenen, indien ze de geneesmiddelen niet veronachtzaamde. Trouwens ook bij het aanstellen der presbyters werd ook altijd de toestemming der burgers vereist. Dat wordt ook betuigd door de eerste canon, dist. 67, die aan Anacletus wordt toegeschreven. Eindelijk, alle verkiezingen hadden daarom op bepaalde tijden des jaars plaats, opdat niemand heimelijk zonder toestemming der gelovigen zou binnensluipen, of al te gemakkelijk zonder getuigen zou bevorderd worden.
1} Ep. II, 5.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

11. In het verkiezen der bisschoppen heeft het volk lange tijd zijn vrijheid behouden, opdat niemand opgedrongen zou worden, die niet allen aangenaam was. Dit is dus op het concilie van Antiochië verboden, dat iemand tegen de wil des volks zou opgedrongen worden. Ook Leo de eerste bevestigt dat met klem 1). Vandaar die uitspraken: "Diegene moet gekozen worden, die de geestelijkheid en het volk of de meerderheid eist." Evenzo: "Wie aan het hoofd van allen zal staan, moet door allen gekozen worden. Want wie benoemd wordt, hoewel hij onbekend en niet onderzocht is, wordt noodzakelijkerwijs met geweld opgedrongen." Evenzo: "Hij moet gekozen worden, die door de geestelijken gekozen en door het volk begeerd is, en hij moet door de bisschoppen der provincie met het oordeel van de bisschop der hoofdstad gewijd worden." En de heilige vaderen hebben zich zozeer er voor gehoed, dat deze vrijheid des volks op enige wijze zou worden verminderd, dat toen de algemene synode, te Constantinopel vergaderd, Nectarius ordende, zij dit niet heeft willen doen zonder de toestemming van de ganse geestelijkheid en het volk; gelijk zij in haar brief aan de synode te Rome betuigd heeft. Daarom, wanneer een bisschop iemand tot zijn opvolger bestemde, dan was dat niet anders van kracht, dan wanneer het ganse volk aldus besloot. Daarvan heeft men niet alleen een voorbeeld, maar ook een formulier bij Augustinus 2) bij de benoeming van Eraclius 3). En wanneer Theodoritus 4) verhaalt, dat Petrus door Athanasius tot zijn opvolger benoemd was, dan voegt hij terstond toe, dat de orde der priesters dit bekrachtigt heeft, en de overheid en de

voornaamsten en het ganse volk het met hun bijvalsbetuigingen hebben goedgekeurd.
1} Ep. 90, 2.
2} Ep. 110 (213).
3} Calvijn leest Eradius (Vert.).
4} IV, 20.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

12. Er is wel, ik erken dat, op het concilie te Laodicea met zeer goede reden besloten 1), dat de verkiezing niet aan de schare moet worden overgelaten. Want nauwelijks gebeurt het ooit, dat zoveel hoofden eenstemmig enige zaak goed in orde brengen, en bijna steeds is het spreekwoord waar, dat de weifelende massa in onderling tegenstrijdige gezindheden verscheurd wordt. Maar tegen dit gevaar werd een uitnemend middel aangewend. Want eerst kozen de geestelijken alleen. Hem, die zij gekozen hadden, stelden zij voor aan de overheid, of de raad en de voornaamsten. Nadat die beraadslaagd hadden, bezegelden zij de verkiezing, wanneer die hun rechtmatig toescheen; indien niet, dan kozen zij een ander, die ze beter achtten; dan werd de zaak voor het volk gebracht, dat, ofschoon het niet gebonden was aan die voorafgaande keus, toch minder rumoerig kon zijn. Of indien men de verkiezing aanving bij het volk, geschiedde dat slechts, opdat men zou weten, wie het het meest begeerde. En nadat de wensen van het volk gehoord waren, kozen de geestelijken. Zo stond het de geestelijken niet vrij aan te stellen, wie zij wilden, en toch hielden zij het niet voor noodzakelijk aan de dwaze verlangens van het volk gehoor te geven. Deze orde stelt Leo elders 2), wanneer hij zegt: "Men moet vragen naar de wensen der burgers, de getuigenissen van het volk, het oordeel van de regeringspersonen en de keuze der geestelijken." Evenzo: "Men moet hebben het getuigenis der regeringspersonen, de ondertekening der geestelijken, de toestemming van de raad en het volk. Er is," zo zegt hij, "geen reden, die toelaat, dat het anders geschiedt." En het vermeldde besluit van de synode van Laodicea bedoelt ook niets anders, dan dat de geestelijken en de voornaamsten zich niet door de onberaden menigte laten meesleuren, maar liever door hun eigen verstand en ernst de dwaze begeerten van het volk, als het nodig is, bedwingen.
1} C. 13.
2} Ep. 87.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

13. Deze wijze van verkiezen was nog van kracht ten tijde van Gregorius, en het is waarschijnlijk, dat ze nog lang daarna geduurd heeft. Er zijn vele brieven van hem over, die een duidelijk getuigenis daarvan geven. Want telkens als er sprake van is om ergens een nieuwe bisschop te kiezen, pleegt hij te schrijven aan de geestelijkheid, de raad en het volk, soms ook aan de vorst, alnaargelang het bestuur der stad ingericht is.

Indien hij wegens de onordelijke toestand ener kerk aan een naburige bisschop het toezicht op de verkiezing opdraagt, eist hij toch een openbaar besluit, door aller ondertekening bekrachtigd. Ja zelfs, toen te Milaan een zekere Constantius tot bisschop gekozen was, en vanwege de invallen der barbaren vele inwoners van Milaan naar Genua gevlucht waren, meende hij, dat de verkiezing niet wettig zou zijn, wanneer niet ook die, tezaamgeroepen, hun toestemming gegeven hadden 1). Ja, er zijn nog geen vijfhonderd jaren verlopen, sinds paus Nicolaus aangaande de verkiezing van de bisschop van Rome deze bepaling gemaakt heeft 2), dat de kardinaalbisschoppen voor zouden gaan, dat ze daarna de overige geestelijken aan zich zouden toevoegen, en tenslotte de verkiezing door de toestemming van het volk van kracht zou zijn. En aan het slot vermeldt hij het besluit van Leo, dat ik zoëven aanhaalde, en gebiedt, dat het in het vervolg van kracht zal zijn. En indien de boosheid der goddelozen zozeer in kracht toegenomen is, dat de geestelijken om een zuivere verkiezing te houden zich genoodzaakt zien de stad uit te gaan, dan beveelt hij, dat toch enigen van het volk aanwezig moeten zijn. De instemming van de keizer echter, werd voorzover men kan nagaan, slechts in twee kerken geëist, namelijk in de kerk te Rome en in die te Constantinopel: omdat daar de twee zetels van het rijk waren. Want dat Ambrosius met volmacht door Valentinianus naar Milaan gezonden is om de verkiezing van een nieuwe bisschop te leiden: dat geschiedde buiten de gewone orde wegens de ernstige beroeringen, waardoor de burgers onderling tegen elkaar opgezet waren. Te Rome echter heeft het gezag van de keizer bij het kiezen van de bisschop oudtijds zo grote betekenis gehad, dat Gregorius zegt 3), dat hij door het bevel van de keizer aangesteld is in de regering der kerk, hoewel hij toch op de gebruikelijke wijze door het volk begeerd was. Maar dit was de gewoonte, dat wanneer de overheid, de geestelijkheid en het volk iemand hadden gekozen, men dat terstond aan de keizer meldde, opdat deze door zijn goedkeuring de verkiezing zou bekrachtigen, of door zijn afkeuring zou te niet doen. Met deze gewoonte zijn niet in strijd de besluiten, die door Gratianus verzameld zijn, waarin niets anders gezegd wordt, dan dat het geenszins te verdragen is, dat na afschaffing der wettelijke verkiezing de koning naar zijn lust de bisschop zou aanstellen, en dat door de bisschoppen der hoofdsteden degene, die zo door gewelddadig gezag bevorderd is, niet gewijd moet worden. Want het is niet anders de kerk te beroven van haar recht, zodat dat geheel overgebracht wordt op de willekeur van één man, dan de koning of keizer de eer te geven, dat hij met zijn gezag de wettelijke verkiezing bevestigt.

1} Ep. II, 69.

2} Dist. 23. cap. In nomine.

3} Ep. I, 5.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

14. Nu volgt, dat wij behandelen de vraag op welke wijze de dienaren in de oude kerk na hun verkiezing in hun ambt werden ingewijd. Deze ceremonie hebben de Latijnen ordening of wijding genoemd, de Grieken handopsteking, soms ook handoplegging; ofschoon handopsteking in eigenlijke zin die soort van verkiezing genoemd wordt, waarbij de stemmen worden uitgebracht door opheffing der handen. Nu bestaat er een besluit van het concilie te Nicaea, dat de bisschop der hoofdstad met alle bisschoppen

der provincie moet samenkomen om hem, die gekozen is, te ordenen. En indien door de grote afstand, of door ziekte, of een andere noodzakelijke verhindering een deel niet in staat is te komen, dat er dan tenminste drie moeten samenkomen, en dat zij, die niet aanwezig zijn, hun instemming schriftelijk moeten betuigen. En toen deze regel in onbruik begon te geraken, is hij later op meer dan één synode vernieuwd. Allen echter, of tenminste zij, die geen reden ter verontschuldiging hadden, moesten daarom aanwezig zijn, opdat een des te ernstiger onderzoek zou plaats hebben naar de leer en de zeden van hem, die geordend moest worden. Immers zonder onderzoek werd de zaak niet behandeld. En uit de woorden van Cyprianus blijkt, dat ze niet na de verkiezing geroepen werden, maar dat ze oudtijds bij de verkiezing aanwezig plachten te zijn; en wel met dit doel, dat ze als het ware de leiders zouden zijn, opdat er onder de schare niets wanordelijks zou plaats hebben. Want nadat hij gezegd heeft, dat het volk de macht heeft om waardige priesters te kiezen of onwaardige te weigeren, voegt hij een weinig verder dit toe 1): "Daarom moet volgens de Goddelijke en apostolische leer dit naarstig in acht genomen en onderhouden worden (wat ook bij ons en in bijna alle provincies onderhouden wordt), dat om de ordeningen behoorlijk te verrichten de bisschoppen van dezelfde provincie, die het naast bij wonen, zich begeven tot het volk, voor hetwelk men iemand tot bisschop ordent, en dat de bisschop gekozen wordt in tegenwoordigheid van het volk." Maar daar ze somtijds wat al te langzaam bij elkaar kwamen en er gevaar was, dat sommigen dat oponthoud misbruikten tot een gelegenheid om naar het ambt te dingen, besloot men, dat het voldoende zou zijn, als ze nadat de verkiezing plaats gehad had, kwamen en de gekozene na een wettig onderzoek, wijdden.
1} Ep. I, 4.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

15. Hoewel dit overal zonder uitzondering geschiedde, is langzamerhand een andere gewoonte ontstaan, namelijk dat de gekozenen naar de hoofdstad gingen om hun ordening te verzoeken. Dit is meer geschied uit eerzucht en door verslechtering van de oude instelling, dan om een of andere goede reden. En niet veel later, toen het gezag van de stoel te Rome reeds toegenomen was, is een andere nog slechtere gewoonte opgekomen, namelijk deze, dat de bisschoppen van bijna geheel Italië te Rome hun wijding verzochten. Dat kan men opmerken uit de brieven van Gregorius 1). Slechts in weinig steden, die niet zo gemakkelijk waren geweken, was het oude recht bewaard, zoals men daar vermeld vindt het voorbeeld van Milaan. Misschien hebben alleen de hoofdsteden hun voorrecht behouden. Want alle bisschoppen der provincie plachten in de hoofdstad bijeen te komen om de aartsbisschop te wijden. Verder bestond de ceremonie in het opleggen der handen. Want ik lees niet, dat bovendien nog enige ceremonie gebruikt werd; behalve dat de bisschoppen in de plechtige vergadering een versiersel hadden, om daardoor van de overige presbyters onderscheiden te worden. Ook de presbyters en de diakenen ordenden ze alleen door oplegging der handen; maar iedere bisschop ordende tezamen met het college der presbyters zijn presbyters. En ofschoon allen hetzelfde deden, werd toch, omdat de bisschop voorging en de zaak als het ware onder zijn toezicht geschiedde, de ordening genoemd de ordening door de bisschop. Daarom leest men dikwijls bij de ouden, dat

de presbyter zich in geen enkele andere zaak van de bisschop onderscheidt, dan daarin, dat hij niet de macht heeft om te ordenen.
1} Ep. II, 69, 76.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

1. Nu is het de moeite waard, dat we de orde van kerkregering, die tegenwoordig door de Roomse stoel en al zijn trawanten onderhouden wordt, en het ganse beeld van die hiërarchie, waarover zij steeds spreken, voor ogen stellen, en met de orde van de eerste en oude kerk, die wij beschreven hebben, vergelijken: opdat uit de vergelijking blijke, hoedanige kerk zij hebben, die met deze titel alleen razen om ons te bezwaren of liever te bedelven. Het beste is, dat we beginnen bij de roeping, opdat we mogen zien, wie en hoedanigen het zijn, die tot deze dienst geroepen worden en op welke wijze dit geschiedt. Dan zullen we daarna nagaan, hoe getrouw ze hun ambt vervullen. We zullen de eerste plaats aan de bisschoppen geven: och, of het hun tot eer kon strekken, dat ze in deze uiteenzetting de eerste plaats innemen! Maar de zaak zelf laat niet toe, dat ik dit onderwerp zelfs maar oppervlakkig aanroer, zonder dat het hun tot de grootste schande strekt. En toch zal ik bedenken, met wat voor soort geschrift ik nu bezig ben, en niet toestaan, dat mijn woorden, die dienstig moeten zijn tot eenvoudige onderwijzing in de leer, hun perken te buiten gaan. Maar laat iemand van hen, die alle schaamte niet geheel verloren hebben, mij antwoorden, hoedanige bisschoppen tegenwoordig gekozen worden. Waarlijk, een onderzoek in te stellen naar de leer is al te zeer verouderd. Indien er enigszins op de leer gelet wordt, kiezen ze een of ander rechtsgeleerde, die er meer verstand van heeft in de rechtszaal te pleiten dan in de kerk te prediken. Dit staat vast, dat in de laatste honderd jaren ternauwernood één op de honderd bisschoppen gekozen is, die iets van de heilige leer wist. De vorige eeuwen spaar ik niet daarom, omdat ze veel beter geweest zijn, maar omdat we alleen spreken over de tegenwoordige kerk. Indien er een beoordeling plaats vindt van de zeden, dan zullen we bevinden, dat er weinigen of bijna niemand geweest is, die de oude regels niet onwaardig geoordeeld zouden hebben. Wie geen dronkaard was, was een hoereerder; wie ook van deze zonde rein was, was een dobbelaar, of een jager, of in enig deel van zijn leven ongebonden. Want de gebreken, die volgens de oude regels iemand van het bisschopsambt uitsluiten, zijn lichter dan de genoemde. Maar dit is verreweg het allerongerijmdst, dat ook kinderen van nauwelijks tien jaren oud met toestemming van de paus tot bisschop gemaakt zijn. Ze zijn tot zulk een onbeschaamdheid en afgestomptheid gekomen, dat ze niet terugdeinsden voor die uiterste en monsterachtige wandaad, die geheel en al strijdt tegen het natuurlijk gevoel zelf. Hieruit blijkt, met hoe grote Godvrezendheid de verkiezingen hebben plaatsgehad, waar een zo slappe achteloosheid aanwezig was.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

2. Verder is in het verkiezen het gehele recht van het volk weggenomen. De wensen, de toestemmingen, de ondertekeningen en al dergelijke dingen zijn verdwenen. De gehele macht is alleen aan de kanunniken overgedragen. Zij dragen het bisschopsambt op aan wie zij willen, hem brengen zij dadelijk voor de ogen van het volk, niet om onderzocht, maar om aangebeden te worden. Maar Leo roept hiertegen uit 1), dat geen enkele reden dit toelaat, en hij zegt, dat het gewelddadige opdringing is. Wanneer Cyprianus betuigt 2), dat uit het Goddelijk recht voortvloeit, dat men geen bisschop kan worden, tenzij door instemming van het volk, dan toont hij aan, dat de tegenovergestelde gewoonte strijdt met Gods Woord. Zoveel besluiten van synoden verbieden zeer gestreng, dat de verkiezing op andere wijze zou geschieden, en indien het toch gebeurd is, bevelen zij, dat ze ongeldig zal zijn. Indien dit waar is, is er tegenwoordig in het ganse pausdom geen enkele verkiezing over, die volgens Goddelijk en kerkelijk recht wettig is. Maar ook al stak er geen enkel ander kwaad in, hoe zullen ze dan toch dit goed kunnen praten, dat ze de kerk zo van haar recht beroofd hebben? Maar, zo zeggen ze, de verdorvenheid der tijden eiste zo, dat, aangezien de haat en de naijver bij het volk en de overheden in het verkiezen der bisschoppen meer invloed hadden dan het juiste en gezonde oordeel, de beoordeling daarvan aan weinigen werd opgedragen. Laat dit inderdaad het uiterste geneesmiddel voor dat kwaad in die verdorven toestand geweest zijn. Maar waar gebleken is, dat de medicijn schadelijker is dan de ziekte zelf, waarom gaat men dan ook dit nieuwe kwaad niet tegen? Maar, zo zeggen ze, de kanunniken zelf is nauwkeurig voorgeschreven, waaraan zij zich bij de verkiezing te houden hebben. Maar twijfelen wij er dan aan, dat oudtijds het volk begreep, dat het aan zeer heilige wetten gebonden was, daar het zag, dat hun een regel uit Gods Woord was voorgesteld, wanneer het samenkwam om een bisschop te kiezen? Immers die ene stem Gods, waarmee Hij het ware beeld van een bisschop beschrijft, moest terecht meer waard zijn dan oneindige duizendtallen van regels. Maar niettemin was het volk door een zeer slechte gezindheid zo verdorven, dat het met wet of billijkheid geen rekening hield. Zo blijven ook tegenwoordig, ofschoon er zeer goede wetten geschreven zijn, deze toch in de boeken begraven. Intussen is het bijna geheel door de gewoonten aangenomen en, alsof het met reden geschiedde, ook goedgekeurd, dat dronkaards, hoereerders en dobbelaars alom tot deze eer bevorderd worden, wat zeg ik, dat bisschopsplaatsen de beloningen zijn voor overspelerijen en koppelarijen. Want wanneer ze aan jagers en vogelvangers gegeven worden, moet men het er voor houden, dat de zaak voortreffelijk in orde gekomen is. Een zo onwaardige zaak op enige wijze te verontschuldigen, is al te onbeschaamd. Het volk had, zeg ik, oudtijds een uitnemende regel, want Gods Woord schreef hun voor (1 Tim. 3:2), dat een bisschop moest zijn onberispelijk, bekwaam om te leren, geen vechter enz. Waarom is dan de taak om bisschoppen te kiezen van het volk op de kanunniken overgedragen? Wel, zo zegt men, omdat temidden van de beroeringen en partijschappen des volks Gods Woord niet werd gehoord. En waarom zou het dan tegenwoordig hun niet weer ontnomen worden, daar ze niet alleen alle wetten schenden, maar ook, met aflegging van alle schaamte, door hun uitspattingen, hebzucht en eerzucht het menselijke met het Goddelijke vermengen en verwarren?

1} Ep. 90, 2.

2} Ep. II, 5.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

3. Maar zij liegen, wanneer ze zeggen, dat dit bij wijze van geneesmiddel is uitgevonden. Wij lezen wel, dat bij het verkiezen van bisschoppen oudtijds de steden in opschudding geweest zijn, maar toch heeft niemand er ooit aan durven denken om de burgers hun recht te ontnemen. Want zij hadden andere wegen om deze fouten tegen te gaan of, wanneer ze reeds begaan waren, te verbeteren. Maar ik zal zeggen, hoe de zaak is. Toen het volk onachtzamer begon te zijn in het verkiezen, en deze zorg, alsof die minder bij hen paste, op de presbyters schoof, hebben dezen van deze gelegenheid misbruik gemaakt om zich de tirannie toe te eigenen, die ze later door het uitvaardigen van nieuwe regels hebben bevestigd. De ordening nu is niets anders dan een loutere spotternij. Want de schijn van onderzoek, die ze daarbij vertonen, is zo ijdel en leeg, dat hij zelf ook alle uiterlijke kleur mist. Dat dus op sommige plaatsen de vorsten bij verdrag van de Roomse pausen het recht verkregen hebben om zelf de bisschoppen te benoemen, daarin heeft de kerk geen nieuwe schade geleden, aangezien daardoor slechts aan de kanunniken de verkiezing, die ze zonder enig recht geroofd of althans gestolen hadden, ontnomen is. Dat is ongetwijfeld een zeer schandelijk voorbeeld, dat de bisschoppen uit het hof gezonden worden om de kerken in beslag te nemen, en vrome vorsten behoorden zich van zulk een bederf te onthouden. Want het is een goddeloze beroving der kerk, telkens als aan een volk een bisschop opgedrongen wordt, die het niet begeerd heeft, of wiens verkiezing het althans niet met vrije stem goedgekeurd heeft. Maar de ongeregelde gewoonte, die reeds lang in de kerken geheerst heeft, heeft aan de vorsten de gelegenheid geboden om de benoeming der bisschoppen aan zich te trekken. Want ze hadden liever, dat het schenken van die weldaad in hun macht was, dan in de macht van hen, aan wie het evenmin toekwam, en die haar niet minder verkeerd misbruikten.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

4. Ziedaar de voortreffelijke roeping, ter oorzake waarvan de bisschoppen zich er op beroemen, dat ze de opvolgers zijn van de apostelen. En zij zeggen, dat het recht om presbyters te kiezen hun alleen toekomt. Maar hierin bederven zij de oude instelling op slechte wijze, dat ze door hun ordening geen ouderlingen kiezen om het volk te regeren en te wijden, maar priesters om te offeren. Evenzo, wanneer ze diakenen wijden, dan is er bij hen geen sprake van het ware en eigenlijke ambt der diakenen; maar dan ordenen ze die slechts tot het verrichten van bepaalde ceremoniën aangaande de beker en de schotel. Maar op de synode te Chalcedon 1) is daarentegen bepaald, dat er geen ordeningen in het algemeen mogen plaats vinden, dat wil zeggen, zonder dat tegelijkertijd aan de geordenden de plaats aangewezen wordt, waar ze hun ambt moeten uitoefenen. Dit besluit is in tweeërlei opzicht zeer nuttig: namelijk opdat de kerken niet met overbodige uitgaven zouden worden belast en niet aan mensen, die niets doen, wordt besteed wat aan de armen behoort te worden uitgereikt; en vervolgens opdat zij, die geordend worden, bedenken, dat zij niet tot een eer

bevorderd worden, maar dat hun een ambt wordt opgedragen, tot de bekleding van hetwelk zij door de plechtige betuiging gebonden worden. Maar de Roomse meesters, die menen, dat men in de godsdienst voor niets anders moet zorgen dan voor de buik, verstaan onder de titel in de eerste plaats de opbrengst, die tot onderhoud voldoende is, hetzij die komt uit bezittingen of uit het priesterschap. Dus wanneer zij een diaken of een presbyter ordenen, dan geven zij hun de ordening, zonder zich er om te bekommeren, waar ze moeten dienen, als ze maar rijk genoeg zijn om zichzelf te onderhouden. Maar wie zou dat aannemen, dat de titel, die door het besluit van het concilie geëist wordt, bestaat in een jaarlijks inkomen tot onderhoud? Verder, aangezien de latere regels de bisschoppen veroordeelden tot het onderhouden van hen, die ze zonder behoorlijke titel ordenden, om zo hun al te grote lichtvaardigheid te bedwingen, is er ook een voorzorgsmaatregel uitgedacht, waardoor ze aan die straf konden ontkomen. Want wie geordend wordt, belooft, dat hij tevreden zal zijn met de titel, die genoemd wordt. Door die overeenkomst wordt hij verhinderd onderhoudskosten te eisen. Ik zwijg over de duizenden bedriegerijen, die hierbij plaats vinden. Zoals wanneer sommigen de ijdele titels bedriegelijk dragen van priesterschappen, waaruit ze jaarlijks geen vijf stuivers bij elkaar krijgen; en anderen onder heimelijk beding priesterschappen te leen ontvangen, die ze beloven terstond terug te zullen geven, maar soms niet teruggeven en andere dergelijke geheimzinnigheden.
1} Dist. 70. c. 1.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

5. Maar ook indien die grovere misbruiken zouden worden weggenomen, blijft dat dan niet altijd ongerijmd, dat men een presbyter aanstelt, aan wie men geen plaats toewijst? Want zij ordenen niemand dan om te offeren. Maar de wettelijke ordening van een ouderling bestaat daarin, dat hij tot het besturen der kerk, en van een diaken, dat hij tot de verzorging der aalmoezen geroepen wordt. Met veel pracht en praal omgeven zij dat, wat ze doen, opdat het door de uiterlijke schijn eerbied wekke bij de eenvoudigen. Maar wat vermogen die uiterlijke vertoningen bij verstandige mensen, daar er niets grondigs of waars in gelegen is? Want zij gebruiken ceremoniën, die of aan het Jodendom ontleend zijn, of door henzelf verzonnen, maar waarvan men zich beter kon onthouden. Maar van het werkelijke onderzoek (want om de schaduw daarvan, die zij nog over hebben, geef ik niets), van de instemming des volks, en van andere noodzakelijke dingen wordt niet gerept. Schaduw noem ik die belachelijke gebaren, die gevormd zijn naar een dwaze en zinledige nabootsing der oudheid. De bisschoppen hebben hun vicarissen, om vóór de ordening onderzoek te doen naar de leer. Maar wat onderzoeken zij? Of ze hun missen kunnen lezen, of ze een gewoon woord, dat ze bij het lezen tegenkomen, kunnen verbuigen, en een werkwoord vervoegen, of ze de betekenis van één woord kennen; immers het is niet nodig, dat ze zelfs van één regeltje de zin kunnen weergeven. En toch worden zij niet van het priesterschap afgehouden, die ook in deze kinderlijke beginselen feil gaan, wanneer ze maar enige aanbeveling van geld of gunst meebrengen. Van dezelfde aard is dit, dat, wanneer zij, die geordend moeten worden, naar het altaar gebracht worden, drie maal met een stem, die niet wordt verstaan, gevraagd wordt, of ze de eer waardig zijn. Dan

antwoordt een (die hen nooit gezien heeft, maar die, opdat er aan de formaliteit niets ontbreken zou, deze rol heeft in het toneelstuk): "Zij zijn waardig." Wat zoudt ge in die eerwaardige vaderen anders kunnen beschuldigen dan dat ze, in zo openlijke heiligschennis zonder ernst te werk gaande, God en mensen zonder enige schaamte uitlachen? Maar omdat ze reeds lange tijd in het bezit van die zaak zijn, menen zij dat hun dit nu wel geoorloofd is. Want een ieder, die tegen deze zo duidelijke en gruwelijke misdrijven een mond durft open te doen, wordt door hen ter dood veroordeeld, evenals hij, die oudtijds de geheimenissen van Ceres geopenbaard had. Zouden ze dit doen, indien ze meenden, dat er een God is?

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

6. Verder, gedragen zij zich beter bij de begeving der beneficiën, die vroeger met de ordening verbonden was, maar nu geheel daarvan gescheiden? De wijzen, waarop zij dat doen, zijn velerlei. Immers niet alleen de bisschoppen delen priesterschappen toe, en ook bij die priesterschappen, van welke zij de collatores of toedelers genoemd worden, hebben zij niet altijd het volle recht; maar anderen hebben de presentatie, zij zelf echter houden de titel der collatie, ter wille van de eer. Daarbij komen ook de nominaties uit de scholen, de resignaties, die of eenvoudigweg of ter wille van omruiling plaats hebben, de aanbevelingsbrieven, de preventies en al wat er nog meer is. Maar zij gedragen zich allen zo, dat niemand van hen een ander iets kan verwijten. Ik beweer dit, dat ternauwernood één op de honderd beneficiën tegenwoordig in het pausdom verleend wordt zonder simonie naar de definitie, die de oude schrijvers van de simonie gegeven hebben. Ik zeg niet, dat ze allen de beneficiën met geteld geld kopen; maar wijs me één van de twintig, die zonder enige zijdelingse aanbeveling tot het priesterschap komt. Sommigen worden daartoe bevorderd door bloed of aanverwantschap, anderen door het aanzien hunner ouders, anderen verwerven zich gunst door onderdanigheid. Kortom de priesterschappen worden verleend, niet opdat er voor de kerken gezorgd zij, maar voor hen, die ze ontvangen. Daarom noemen zij ze beneficiën (weldaden), door welke naam zij duidelijk genoeg te kennen geven, dat zij ze op één lijn stellen met de schenkingen der vorsten, door welke dezen de gunst der soldaten winnen, of hun moeiten belonen. Ik spreek er nog niet eens van, dat deze beloningen geschonken worden aan barbiers, koks, ezeldrijvers en mensen van dat slag. Verder weerklinken de rechtszalen tegenwoordig bijna van geen andere twistgedingen meer dan van die over priesterschappen, zodat men zou kunnen zeggen, dat ze niets anders zijn dan een prooi, die de honden wordt voorgeworpen om er op te jagen. Of is het wel te verdragen, dat men hoort, dat zij herders genoemd worden, die in het bezit der kerk ingedrongen zijn als in een vijandelijk gebied? Die het met processen verkregen hebben, met geld gekocht hebben, met vuile onderdanigheid verdiend hebben, of die, terwijl ze nog kinderen waren, die nauwelijks konden stamelen, daar zijn ingegroeid als in een erfenis van hun ooms en verwanten, soms zelfs, als onechte kinderen, van hun vaders?

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

7. Zou de ongebondenheid van het volk, al was het nog zo verdorven en wetteloos, wel ooit zover gegaan zijn? Maar dit is een nog groter monsterachtigheid, dat één man (ik zeg niet wat voor een, maar althans een, die zichzelf niet regeren kan) aangesteld wordt om vijf of zes kerken te regeren. Aan de hoven der vorsten kan men tegenwoordig jonge mannen zien, die drie abdijen, twee bisdommen en één aartsbisdom bezitten. Alom zijn kanunniken, die met vijf, zes, zeven priesterschappen belast zijn, waarvoor ze in het geheel geen zorg dragen, behalve de zorg, die ze besteden aan het ontvangen der inkomsten. Ik zal hun niet voor de voeten werpen, dat Gods Woord overal hier tegenin roept, want dat heeft al lang opgehouden bij hen een greintje gewicht in de schaal te leggen. Ik zal hun niet voor de voeten werpen, dat op verscheidene conciliën veel zeer strenge bepalingen tegen deze goddeloosheid gemaakt zijn; want ook die minachten ze krachtdadig, zo vaak het hun lust. Maar ik zeg, dat het twee monsterachtige schanddaden zijn, die tegen God, de natuur en de kerkelijke regering geheel en al ingaan, namelijk dat één rover tegelijk meer dan één kerk bezit, en dat hij herder genoemd wordt, die, ook al zou hij willen, niet bij zijn kudde kan zijn; en toch zijn ze zo onbeschaamd, dat ze zulke verfoeilijke gruwelen bedekken met de naam der kerk, om ze tegen elke berisping te vrijwaren. Ja zelfs heet het, dat in die schandelijkheden die heilige opvolging gelegen is, door welker verdienste, gelijk zij pochen, het geschied is, dat de kerk niet omgekomen is.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

8. Laat ons nu zien, hoe getrouw zij hun ambt waarnemen, wat het tweede kenmerk is bij het beoordelen van een wettig herder. Van de priesters, die in het pausdom gekozen worden, zijn sommigen monniken, anderen, zoals zij ze noemen, wereldlijke priesters. Die eerste soort is bij de oude kerk onbekend geweest. En zulk een plaats te bekleden in de kerk strijdt zozeer tegen het beroep van monnik, dat wanneer oudtijds bewoners van kloosters tot de geestelijkheid gekozen werden, zij ophielden monniken te zijn. Ja zelfs heeft Gregorius 1), in wiens tijd de kerk reeds veel fouten had, toch niet geduld, dat deze verwarring plaats vond. Want hij wil, dat zij die abt geworden zijn, afstand doen van hun positie als geestelijke, omdat niemand naar behoren monnik en geestelijke tegelijk kan zijn, daar het ene een hinderpaal is voor het andere. Indien ik nu vroeg, hoe iemand zijn ambt goed zou kunnen vervullen, die door de regelen voor ongeschikt verklaard wordt, wat, vraag ik u, zullen zij dan antwoorden? Zij zullen me ongetwijfeld aanhalen, die ontijdig geboren besluiten van Innocentius en Bonifacius, volgens welke de monniken tot de eer en de macht van het priesterschap zo worden toegelaten, dat ze toch in hun kloosters kunnen blijven. Maar wat is dat voor een manier van doen, dat een of andere ongeleerde ezel, zodra hij de Roomse stoel in beslag genomen heeft, de gehele oudheid met één woordje omverwerpt? Hierover echter later. Moge nu dit voldoende zijn, dat het, toen de kerk nog zuiverder was, voor een grote ongerijmdheid gehouden is, als een monnik het priesterschap zou

waarnemen. Want Hieronymus ontkent, dat hij het ambt van priester bedient, wanneer hij onder de monniken leeft; en hij beschouwt zichzelf als iemand van het gewone volk, die door de priesters geregeerd moet worden. Maar ook al geven wij hun dit toe, wat voor een dienst verrichten zij dan? Van de bedelmonniken prediken sommigen; alle overige monniken zingen of prevelen de missen in hun schuilhoeken. Alsof Christus gewild had, dat hiertoe dienaren zouden worden aangesteld, of alsof de aard van het ambt dat toeliet! Waar de Schrift openlijk betuigt, dat het de taak is van een dienaar zijn eigen kerk te regeren, is het dan geen goddeloze ontheiliging Gods heilige instelling op iets anders over te brengen, ja geheel en al te veranderen? Want wanneer de monniken geordend worden, wordt hun bij name verboden te doen, wat God alle dienaren oplegt. Immers hun wordt dit liedje voorgezongen: een monnik moet met zijn klooster tevreden zijn, en het niet bestaan de sacramenten te bedienen of enige andere openbare ambtsverrichting te doen. Laat hen loochenen, als ze kunnen, dat het een openlijke bespotting van God is, dat iemand hiertoe tot dienaar aangesteld wordt, om zich van de ware en echte dienst te onthouden, en dat hij, die de naam heeft, de zaak niet kan hebben.
1} Ep. III, 11.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

9. Ik kom tot de wereldlijke priesters, die deels beneficiarissen zijn, zoals zij dat noemen, dat wil zeggen, die priesterschappen hebben om daardoor onderhouden te worden; deels hun dagelijks werk vinden in het lezen van missen of zingen, en leven van het geld, dat ze daaruit bijeenbrengen. De beneficiën hebben of de zorg voor de zielen, zoals de bisdommen en de parochiën, of het zijn bezoldigingen van genotzuchtige mensen, die met zingen hun levensonderhoud verwerven, zoals prebenden, kanunnikschappen, personaatschappen, digniteiten, kappelaanschappen en dergelijke. Trouwens, daar de zaken reeds ondersteboven gekeerd zijn, worden de abdijen en prioraten niet slechts aan wereldse priesters, maar ook aan kinderen geschonken door een privilegie, dat is een algemene en gebruikelijke gewoonte. Wat de huurlingen betreft, die iedere dag hun kost zoeken te winnen, wat zouden ze anders doen dan ze doen? Namelijk dat ze op onwaardige en schandelijke wijze zich overgeven tot gewin: vooral in een zo grote menigte, als waarvan de wereld nu krioelt. Daar ze dus niet openlijk durven bedelen, of overwegen, dat ze op die manier weinig zouden bereiken, gaan ze rond als hongerige honden, en persen door hun onbeschaamdheid, als door geblaf, van de mensen, die met tegenzin gehoor geven, gaven af, om daarmee hun schrale buik te vullen. Indien ik hier met woorden zou trachten na te gaan, hoe grote schande het is voor de kerk, dat het met de eer en het ambt der dienaren zover gekomen is, dan zou er geen eind aan komen. De lezers moeten dus van mij niet een bespreking verwachten, die een zo schandelijke onwaardigheid naar behoren zou behandelen. Ik zeg alleen in 't kort: indien het de plicht is van een dienaar (wat Gods Woord voorschrijft en de oude regels eisen) de kerk te wijden, en het geestelijk Koninkrijk van Christus te besturen, dan doen alle priesters, die geen ander werk of loon hebben dan in het handel drijven in missen, niet alleen hun plicht niet, maar dan hebben ze ook geen enkel wettig ambt uit te oefenen. Want hun wordt geen gelegenheid gegeven om te onderwijzen, en ze hebben geen

gemeente om te besturen. Kortom, zij hebben niets over behalve een altaar om daarop Christus te offeren. En dat betekent niet Gode, maar de duivelen offeren, zoals we elders zullen zien.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

10. Ik roer hier niet de fouten, die van buiten komen aan, maar slechts het inwendig kwaad, dat in hun eigen instelling wortelt. Ik zal daar een woord bijvoegen, dat in hun oren kwalijk zal klinken; maar omdat het waar is, moet ik het zeggen: namelijk dat met hen op één lijn te stellen met zijn kanuniken, dekanen, kapelaans, proosten en allen, die door gemakkelijke priesterschappen onderhouden worden. Want wat voor een dienst kunnen zij voor de kerk doen? Want de prediking des Woords, de zorg voor de tucht en de bediening der sacramenten hebben ze als al te zware lasten van zich verdreven. Wat hebben ze dus over, waardoor ze zich zouden kunnen beroemen ware dienaars te zijn? Wel, het gezang en de praal der ceremoniën. Maar wat doet dat terzake? Indien zij de gewoonte, het gebruik en het lange tijdsverloop als verdediging aanvoeren, dan wijs ik daarentegen op de beschrijving van Christus, waarin Hij ons de ware dienaren geschilderd heeft en gezegd heeft, wat degenen hebben moeten, die voor dezulken willen gehouden worden. En indien ze een zo harde wet niet verdragen kunnen, dat zij zich onderwerpen aan de regel van Christus, laat hen dan tenminste dulden, dat deze zaak door het gezag der eerste kerk beslecht wordt. Maar hun toestand zal niets beter zijn, wanneer naar de oude regels over hun staat geoordeeld wordt. Zij, die ontaard zijn tot kanunniken, hadden ouderlingen moeten wezen, zoals oudtijds zij geweest zijn, die tezamen met de opziener der kerk regeerden, en als het ware zijn ambtgenoten, waren in het herdersambt. De waardigheden der kapittels, zoals zij die noemen, hebben in het geheel niets te maken met de ware regering der kerk; nog veel minder de kapelaanschappen en de verdere droesem van dergelijke namen. Wat moeten we dus van hen allen denken? Ongetwijfeld sluit zowel het woord van Christus, als ook de onderhouding der oude kerk hen van de eer des ouderlingschaps uit. Toch beweren zij, dat zij ouderlingen zijn; maar het masker moet hun van 't gelaat getrokken worden: dan zullen wij bevinden, dat hun ganse beroep geheel vreemd is aan en ver verwijderd van het ambt der ouderlingen, dat de apostelen ons beschrijven en dat in de eerste kerk geëist werd. Daar dus al dergelijke rangen, met welke titels ze ook worden getooid, nieuw zijn, althans niet steunen op Gods instelling noch op de onderhouding der oude kerk, moeten ze geen plaats hebben in de beschrijving van de geestelijke regering, welke de kerk aangenomen heeft, daar ze geheiligd is door de mond des Heeren zelf. Of, wanneer ze liever hebben, dat ik het wat ruwer en grover zeg, aangezien de kapelaans, kanunniken, decanen, proosten, en dergelijke luie buiken zelfs met hun pink niet enig deeltje aanroeren van het ambt, dat in de dienaren noodzakelijk geëist wordt, is het niet te dragen, dat zij zich die eer ten onrechte aanmatigen en de heilige instelling van Christus daardoor geweld aandoen.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

11. Dan zijn nog over de bisschoppen en de bestuurders der parochiën; och, of die hun best deden bij hun plicht te blijven. Want wij zouden hun gaarne toegeven, dat zij een vroom en uitnemend ambt hebben, wanneer ze het slechts uitoefenden; maar daar ze de hun toevertrouwde kerken verlaten en de zorg voor haar op anderen afschuiven en toch voor herders gehouden willen worden, doen ze even alsof het ambt van herder bestond uit niets doen. Indien een woekeraar, die nooit een voet buiten de stad zette, zich uitgaf voor een landbouwer of wijngaardenier; indien een soldaat, die onafgebroken op het slagveld en in de legerplaats vertoefd had, en nooit een rechtszaal of boeken gezien had, zich uitgaf voor een rechtsgeleerde, wie zou dan zulk een weerzinwekkende dwaasheid kunnen verdragen? En toch doen dezen nog vrij wat ongerijmder, die wettige herders der kerk willen schijnen en genoemd worden, maar het toch niet willen zijn. Want hoe weinigen zijn er, die zelfs maar voor de schijn de regering van hun kerk waarnemen! Zeer velen verslinden hun leven lang de inkomsten der kerken, die ze zelfs nooit eens bezoeken om ze te inspecteren. Anderen komen eenmaal per jaar zelf, of zenden een rentmeester, opdat niets van de pacht verloren moge gaan. Toen dit verderf voor het eerst opkwam, hebben zij, die deze soort van nietsdoen wilden genieten, zich door privilegiën vrijgemaakt; nu is het een zeldzaam voorbeeld, wanneer iemand bij zijn kerk woont. Want zij beschouwen de kerken als landhuizen, van welke ze de leiding geven aan hun plaatswaarnemers als rentmeesters of zetboeren. En toch verzet zich ook hiertegen het natuurlijk gevoel, dat diegene herder is van een kudde, die daarvan nooit een schaap gezien heeft.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

12. Reeds ten tijde van Gregorius hebben blijkbaar enige zaden van dit kwaad bestaan, dat de bestuurders der kerken enigszins nalatig begonnen te zijn in het leren, want hij klaagt ergens 1) ernstig daarover. "De wereld," zegt hij, "is vol met priesters; maar toch vindt men slechts weinig arbeiders in de oogst: want wij nemen wel het priesterambt op ons, maar het werk van het ambt verrichten we niet." Evenzo: "Omdat zij de ingewanden der liefde niet hebben, willen ze heren schijnen te zijn: dat ze vaders zijn, bedenken zij allerminst; de plaats der nederigheid verwisselen zij met de verheffing der heerschappij." Evenzo: "Maar wij, o herders, wat doen wij, die loon ontvangen, maar geen arbeiders zijn? Wij zijn vervallen tot zaken, die ons niet aangaan, en wij nemen het ene op ons, maar doen het andere; wij verlaten de bediening der prediking, en worden tot onze straf, gelijk ik zie, bisschoppen genoemd, daar wij de naam der eer, maar niet haar deugd bezitten." Waar hij zo scherpe woorden gebruikt tegen hen, die in hun ambt alleen minder naarstig of ijverig waren, wat zou hij dan, vraag ik u, zeggen, indien hij zag, dat van de bisschoppen nagenoeg niet één, of althans zeer weinigen, en van de overigen ternauwernood één van de honderd éénmaal in hun ganse leven de predikstoel beklimmen? Want men is tot zulk een mate van razernij gekomen, dat het houden van een predikatie tot het volk algemeen beschouwd wordt als een zaak, die beneden de waardigheid van een bisschop is. Ten tijde van Bernardus waren de zaken vrij wat meer tot verval gekomen; maar wij zien ook met hoe strenge bestraffingen hij uitvaart tegen de ganse

orde, die, naar men geloven kan, toen toch niet weinig zuiverder was dan ze nu is.
1} Hom. 17.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

13. Indien men deze ganse gestalte der kerkelijke regering, zoals ze tegenwoordig onder het pausdom is, naar behoren overweegt en onderzoekt, zal men bevinden, dat er geen roofhol is, waarin de struikrovers met groter bandeloosheid zonder wet en maat tieren. Voorwaar, alles is daar zo ongelijk, ja vreemd aan de instelling van Christus, zozeer ontaard van de oude instellingen en zeden der kerk, alles strijdt zozeer tegen de natuur en de rede, dat aan Christus geen groter onrecht gedaan kan worden, dan wanneer ze zijn naam voorwenden tot verdediging van een zo ongeordende regering. Wij, zeggen ze, zijn de pilaren der kerk, de voorgangers der religie, de stedehouders van Christus, de hoofden der gelovigen; want de apostolische macht is door opvolging tot ons gekomen. Voortdurend pronken ze met die dwaasheden, alsof ze spraken tot blokken hout. Maar zo dikwijls als ze daarop pochen, zal ik hun op mijn beurt vragen, wat ze met de apostelen gemeen hebben. Want het gaat niet over een of andere erfelijke eer, die ook aan slapenden kan worden verleend, maar over het predikambt, dat zij zozeer ontvluchten. Evenzo, wanneer wij beweren, dat hun rijk de tirannie van de antichrist is, dan zeggen zij terstond daartegen, dat het is die eerbiedwaardige hiërarchie, die zo dikwijls door grote en heilige mannen geprezen is. Alsof de heilige vaders toen zij de kerkelijke hiërarchie of de geestelijke regering, zoals die hun zelf van hand tot hand door de apostelen overgeleverd was, aanprezen, droomden van deze misvormde en van verwoesting vervulde chaos, waar de bisschoppen of meestal ongeleerde ezels zijn, die zelfs niet de eerste en gewone beginselen van het geloof kennen, of somtijds kinderen, die pas van de voedster komen; en indien er sommigen wat geleerder zijn, wat echter zelden voorkomt, menen, dat het ambt van bisschop niets anders is dan een titel van schittering en pracht; waar de bestuurders der kerken evenmin over het weiden van de kudde denken als een schoenmaker over het bebouwen van het land; waar alles door een meer dan Babylonische verstrooiing zo verward is, dat er geen enkel geschonden voetspoor van de ordinantie der vaderen meer te zien is.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

14. En indien wij komen tot de beschouwing van hun zeden: waar zal dan dat licht der wereld zijn, dat Christus eist? Waar het zout der aarde? Waar die heiligheid, die als het ware een voortdurende levensregel zou kunnen zijn? Er is tegenwoordig geen orde van mensen, die schandelijker is in weelde, wekelijkheid, genietingen, kortom in alle soorten van wellusten; in geen enkele orde vindt men mensen, die bekwamer of meer ervaren meesters zijn in allerlei valsheid, bedrog, verraad en trouweloosheid; nergens vindt men zoveel slimheid of stoutmoedigheid tot het toebrengen van schade. Ik zwijg maar van hun hoogmoed, hovaardij, roofzucht en wreedheid. Ik zwijg van hun

ongebonden vermetelheid in alle delen des levens. Van dit alles te dragen is de wereld zo vermoeid, dat men niet behoeft te vrezen, dat ik al te zeer schijn te overdrijven. Eén ding zeg ik, dat zelfs zij zelf niet zullen kunnen loochenen, namelijk dat er onder de bisschoppen nagenoeg niemand, en van de hoofden der parochiën niet één op de honderd is, die niet, wanneer over hun zeden het oordeel moest worden uitgesproken naar de oude regels, of in de ban gedaan moest worden, of minstens van zijn ambt ontzet. Het heeft de schijn, dat ik iets ongelooflijks zeg, zozeer is die oude tucht, die een nauwkeurig onderzoek naar de zeden der geestelijkheid voorschreef, in verval geraakt; maar toch staat de zaak zo. Laat nu zij, die onder de vaan en de leiding van de Roomse stoel dienen, heengaan en roemen van de priesterlijke orde, die ze hebben. Ongetwijfeld staat het vast, dat de orde, die zij hebben, noch van Christus, noch van zijn apostelen, noch van de vaderen, noch van de oude kerk afkomstig is.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

15. Laat nu de diakenen te voorschijn komen, en die zeer heilige uitdeling der kerkelijke goederen, die zij houden. Trouwens, zij benoemen hun diakenen geenszins meer daartoe. Want zij leggen hun geen andere taak op, dan dat ze aan het altaar dienen, het evangelie voorlezen of zingen, en ik weet niet wat voor andere beuzelingen verrichten. Niets hebben ze te maken met de aalmoezen, niets met de zorg voor de armen, niets met die gehele bediening, die ze vroeger hadden. Ik spreek van de instelling zelf; want wanneer wij letten op wat ze doen, dan hebben ze inderdaad geen ambt, maar bekleden ze alleen een graad om te komen tot het priesterschap. In één zaak, vertonen zij, die de plaats van diaken in de mis innemen, een ijdel beeld van het gebruik der oudheid. Want zij ontvangen de offerpenningen vóór de consecratie. Het was de gewoonte in de oude kerk, dat vóór het communiceren aan het Avondmaal de gelovigen elkander kusten en hun aalmoezen aan het altaar offerden; zo gaven zij, eerst door een teken, daarna door hun weldadigheid zelve hun liefde te kennen. De diaken, die de verzorger der armen was, ontving hetgeen gegeven werd, om het uit te delen. Nu komt van die aalmoezen even weinig tot de armen als wanneer ze in de zee geworpen werden. Zij bespotten dus de kerk met dat leugenachtige diakenschap. Voorwaar, daarin hebben zij niets gemeen met de instelling der apostelen noch met hetgeen de oude kerk onderhield. Maar de uitdeling der goederen hebben ze elders heen overgebracht en zo ingericht, dat men zich niets onordelijkers zou kunnen voorstellen. Want evenals struikrovers, na de mensen vermoord te hebben, de buit onder elkander verdelen, zo hebben zij, na het licht van Gods Woord uitgeblust te hebben, alsof de kerk vermoord was, gemeend, dat alles wat tot heilig gebruik gewijd was, prijsgegeven was tot buit en plundering. Dus hebben ze een verdeling gemaakt en ieder heeft tot zich getrokken zoveel als hij kon.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

16. Zo zijn die oude gewoonten, die we uiteengezet hebben, niet alleen in verwarring gebracht, maar ook geheel en al uit de weg geruimd en vernietigd. Het voornaamste deel hebben de bisschoppen en de stadspriesters, die, door deze buit rijk geworden, in kanunniken veranderd zijn, onder elkander verdeeld. Maar dat die verdeling rumoerig is toegegaan blijkt daaruit, dat ze over de begrenzing tot deze dag toe twisten. Hoe het zij, door deze schikking is er voor gezorgd, dat geen cent van alle goederen der kerk aan de armen ten goede komt, wie ze althans voor de helft toekwamen. Want de canones kennen met name het vierde deel aan hen toe; maar het andere vierde deel kennen zij aan de bisschoppen toe met de bedoeling, dat zij het besteden tot gastvrijheid en tot de andere plichten der weldadigheid. Ik zwijg erover, wat de geestelijken moesten doen met hun deel en tot welk gebruik zij het moesten aanwenden. Want dat het overige deel, dat bestemd wordt voor tempels, gebouwen en andere uitgaven, in tijd van nood voor de armen beschikbaar behoort te zijn, is voldoende aangetoond. Ik vraag u, wanneer ze één vonkje van de vreze Gods in hun hart hadden, zouden ze dan dit bewustzijn kunnen verdragen, dat al wat zij eten en waarmee zij zich kleden, uit diefstal, ja uit heiligschennis voortkomt? Maar aangezien zij door Gods oordeel weinig geroerd worden, moesten ze tenminste bedenken, dat het mensen zijn, met gevoel en rede begaafd, die ze willen wijsmaken, dat zij in hun kerk zo schone en welingerichte orden hebben, als zij met ophef plegen te beweren. Laat hen mij in 't kort antwoorden, of het diakenschap betekent de vrijheid om te roven en te stelen. Indien ze dit ontkennen, zullen ze ook gedwongen worden te erkennen, dat zij geen diakenschap meer hebben, daar bij hen de gehele bediening der kerkelijke goederen openlijk veranderd is tot een heiligschennende plundering.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

17. Maar hier gebruiken zij een zeer schone uitvlucht. Want zij zeggen, dat de waardigheid der kerk op passende wijze door deze heerlijkheid wordt opgehouden. En onder hun sekte hebben zij sommigen, die zo onbeschaamd zijn, dat ze openlijk durven roemen, dat dan eerst vervuld worden die voorzeggingen, waarin de oude profeten de glans van Christus' Koninkrijk beschrijven, wanneer die koninklijke pronk in de priesterorde gezien wordt. Niet tevergeefs, zeggen ze, heeft God aan zijn kerk deze dingen beloofd: "De koningen zullen komen, zij zullen voor uw aanschijn bidden, zij zullen u geschenken aanbrengen; waak op, waak op, trek uw sterkte aan, o Sion, trek uw sierlijke klederen aan, o Jeruzalem; zij allen uit Scheba zullen komen, goud en wierook zullen zij aanbrengen, en zij zullen de Heere lof boodschappen; alle schapen van Kedar zullen tot U verzameld worden" (Ps. 72:10) (Jes. 52:1) (Jes. 60:6). Als ik lang zou blijven stilstaan om deze voosheid te weerleggen, dan vrees ik, dat ik dwaas zou schijnen. Daarom lust het me niet om mijn woorden te verspillen. Maar toch vraag ik, wanneer een Jood die getuigenissen zou misbruiken, welke oplossing zij dan zouden geven. Ongetwijfeld zouden zij zijn domheid berispen, omdat hij datgene, wat over het geestelijke Rijk van Christus geestelijk gezegd is, op het vlees en de wereld overbracht. Want wij weten, dat de profeten onder het beeld van aardse zaken Gods hemelse heerlijkheid, die in de kerk moet schitteren, ons afgetekend hebben. Want van deze zegeningen, die door hun woorden worden uitgedrukt, heeft de kerk nooit minder overvloed gehad dan in de tijd der apostelen: en toch erkennen allen, dat

de kracht van Christus' Rijk toen de hoogste bloei gehad heeft. Wat betekenen dan die uitspraken? Dat al wat ergens kostbaar, verheven, voortreffelijk is, aan de Heere onderworpen moet zijn. En wat met name over de koningen gezegd wordt, dat zij hun macht aan Christus zullen onderwerpen, dat ze hun kronen aan zijn voeten zullen werpen en hun schatten aan de kerk zullen wijden, wanneer zullen ze zeggen, dat dat meer naar waarheid en volkomener is vervuld dan toen Theodosius zijn purper afgeworpen en de tekenen van zijn keizerschap verlaten heeft en als een man uit het volk voor God en de kerk zich onderworpen heeft tot openbare boetedoening? Dan toen hij en andere dergelijke vrome vorsten hun ijver en zorg hebben aangewend om de zuivere leer in de kerk te bewaren en de gezonde leraars te ondersteunen en te beschermen? Maar dat de priesters zich toen niet baadden in de weelde van overtollige rijkdom, bewijst voldoende die ene uitspraak van de synode te Aquileia, van welke Ambrosius de voorzitter was: "In de priesters des Heeren is de armoede hun glorie." Ongetwijfeld hadden de bisschoppen toen enige goederen, waarmee zij de kerk uiterlijk hadden kunnen opsieren, wanneer zij gemeend hadden, dat dit de ware versierselen der kerk waren. Maar daar zij wisten, dat niets méér strijdt tegen het ambt der herders, dan te schitteren en te pronken met genietingen der tafels, schittering van kleren, een grote schare knechten en prachtige paleizen, volgden en huldigden zij de nederigheid en bescheidenheid, ja de armoede zelf, die Christus onder zijn dienaren geheiligd heeft.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

18. Maar laat ons, om hierbij niet langer te blijven stilstaan, in een korte hoofdsom samenvatten, hoe ver de uitdeling, of liever verkwisting der kerkelijke goederen, die nu in zwang is, verwijderd is van het ware diakenschap, dat ons door Gods Woord wordt aangeprezen en dat door de oude kerk onderhouden is. Ik zeg, dat al wat wordt aangewend tot versiering der tempels, verkeerd besteed wordt, indien niet de maat in acht genomen wordt, die de aard der heilige dingen zelf voorschrijft en de apostelen en de andere heilige vaderen zowel door hun leer als door hun voorbeelden hebben voorgeschreven. Maar wat van die aard aanschouwt men tegenwoordig in de tempels? Al wat ingericht is, ik zeg niet naar die oude spaarzaamheid, maar naar een betamelijke middelmatigheid, wordt versmaad. Niets vindt men goed, dan wat getuigt van overdaad en het verderf der tijden. Intussen is het er zover vandaan, dat ze voor de levende tempelen behoorlijk zorg koesteren, dat ze liever vele duizenden armen van honger zouden laten omkomen, dan dat ze de kleinste beker of kroes zouden breken om hun gebrek te verlichten. Om uit mijzelf niet iets ernstigers te zeggen, zou ik wel willen, dat de vrome lezers alleen hierover eens dachten: indien nu eens Exuperius, de bisschop van Toulouse, die we boven vermeldden, of Acatius of Ambrosius of een dergelijk man uit de doden kon opgewekt worden, wat zouden ze dan zeggen? Zij zouden het zeker niet goedkeuren, dat bij zo grote nood der armen de goederen, alsof ze overtollig waren, tot een ander doel besteed worden. Om er nog maar van te zwijgen, dat het gebruik, waartoe ze aangewend worden, ook al zouden er in 't geheel geen armen zijn, in vele opzichten schadelijk en in geen enkel opzicht nuttig is. Maar ik laat de mensen varen. Deze goederen zijn aan Christus gewijd; dus moeten ze naar zijn oordeel uitgedeeld worden. En tevergeefs zullen ze dat deel op de rekening van

Christus schrijven, dat ze buiten zijn bevel verkwist hebben. Trouwens, om de waarheid te erkennen, door deze uitgaven wordt niet veel afgenomen van de gewone inkomsten der kerk. Want er zijn geen zo rijke bisdommen, en geen zo vette abdijen, kortom geen zo vele of belangrijke priesterschappen, dat ze in staat zijn om de gulzigheid der priesters te voldoen. Maar terwijl ze zichzelf willen sparen, brengen ze door superstitie het volk er toe om datgene, wat uitgegeven moest worden voor de armen, te besteden tot het bouwen van tempels, het oprichten van beelden, het kopen van vaatwerk en het aanschaffen van kostbare gewaden. Zo worden door deze afgrond de dagelijkse aalmoezen verslonden.

Boek IV hoofdstuk 4

Over de staat van de oude kerk en de wijze van regering die in gebruik geweest is voor het pausdom.

19. Wat zal ik over de inkomsten, die ze uit landerijen en bezittingen ontvangen, anders zeggen dan wat ik reeds gezegd heb, en wat ieder zien kan? Wij zien, met wat voor trouw het grootste deel bestuurd wordt door hen, die bisschoppen en abten genoemd worden. Wat voor dwaasheid is het hier de kerkelijke orde te zoeken? Is het passend, dat zij, wier leven een bijzonder voorbeeld behoorde te zijn van soberheid, matigheid, ingetogenheid en nederigheid, in het aantal van hun bedienden, de schittering van hun huizen en de verfijndheid van hun kleding en maaltijden de weelderige leefwijze der vorsten nabootsen? Hoe strijdig is ook dit met het ambt van hen, wie het eeuwige en onschendbare bevel Gods verbiedt begerig te zijn naar schandelijk gewin, en gebiedt met een eenvoudige leefwijze tevreden te zijn, dat ze niet alleen op dorpen en kastelen hun hand leggen, maar ook zich meester maken van zeer grote vorstendommen, en eindelijk zelfs rijken in bezit nemen! Indien ze Gods Woord verachten, wat zullen ze dan antwoorden op die oude besluiten der synoden, waarbij vastgesteld wordt, dat de bisschop niet ver van de kerk zijn huisje moet hebben, en een eenvoudige tafel en eenvoudig huisraad moet hebben? 1). Wat zullen ze antwoorden op de uitspraak van de synode te Aquileia, waarin de armoede van de priesters des Heeren hun roem genoemd wordt? Want wat Hieronymus aan Nepotianus beveelt, dat hij aan zijn eenvoudige dis de armen en de vreemdelingen en met hen Christus als gast moet ontvangen, zullen zij al te gestreng verwerpen. Maar wat hij terstond daarna toevoegt zullen zij zich schamen te ontkennen, dat het de roem is van de bisschop om te zorgen voor de goederen der armen, en de schande van alle priesters, om zich toe te leggen op eigen rijkdom. Maar dit kunnen zij niet aanvaarden, zonder dat ze zichzelf veroordelen tot schande. Maar het is niet nodig hen hier harder aan te vallen, daar ik niets anders bedoeld heb dan te bewijzen, dat de wettige orde der diakenen reeds lang bij hen is weggeruimd, opdat ze niet langer met deze titel zouden pronken tot aanprijzing van hun kerk. En ik meen, dat ik dat ruimschoots gedaan heb.
1} Concil. carthag. IV, 14, 15.

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

1. Tot hiertoe hebben wij achtereenvolgens behandeld die rangen van dienaren, die in het bestuur van de oude kerk geweest zijn, maar die daarna mettertijd bedorven en meer en meer geschonden zijn en nu in de pauselijke kerk slechts hun titel over hebben, maar in werkelijkheid niets anders zijn dan schijnvertoningen; en we hebben dat gedaan, opdat de vrome lezer uit de vergelijking zou kunnen beoordelen wat voor een kerk de Roomsen hebben, ter wille van welke zij ons schuldig stellen aan scheurmakerij, omdat wij ons van haar hebben afgescheiden. Maar het hoofd en toppunt van de gehele orde, dat is het primaat van de Roomse stoel, waaruit zij trachten te bewijzen, dat bij hen alleen de katholieke kerk is, hebben we nog niet aangeroerd, omdat het noch uit de instelling van Christus, noch uit het gebruik van de oude kerk zijn oorsprong genomen heeft, gelijk die vorige ambten, van welke we aangetoond hebben, dat ze zo van de oudheid afkomstig zijn, dat ze door de verdorvenheid van de tijden geheel en al ontaard zijn, ja een geheel nieuwe gedaante hebben aangenomen. En toch trachten zij de wereld ervan te overtuigen, dat dit de voornaamste en bijna enige band van de kerkelijke eenheid is, indien wij de Roomse stoel aanhangen en in gehoorzaamheid aan hem volharden. Op deze stut, zeg ik, steunen zij vooral, wanneer zij ons de kerk willen ontnemen en haar aan zich toeëigenen, namelijk dat zij het hoofd behouden, waaraan de eenheid van de kerk hangt en zonder hetwelk de kerk noodzakelijk moet uiteenscheuren en breken. Want zij hebben deze opvatting, dat de kerk in zekere zin een verminkt en geschonden lichaam is, wanneer ze niet aan de Roomse stoel, als aan het hoofd, onderworpen is. Dus wanneer zij handelen over hun hiërarchie, dan nemen zij altijd hun begin van deze grondstelling, dat de paus van Rome, als de stedehouder van Christus, die het hoofd van de kerk is, in zijn plaats over de ganse kerk geplaatst is, en dat de kerk slechts dan goed ingericht is, wanneer die stoel boven alle andere zetels het primaat heeft. Daarom moeten wij ook onderzoeken, hoe het hiermee staat, opdat wij niets overslaan van wat betrekking heeft op de juiste regering van de kerk.

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

2. Dit moge dus de kwestie zijn, waar het om gaat: of het tot de ware hiërarchie, zoals zij die noemen, of de kerkelijke regering nodig is, dat één zetel onder de andere in waardigheid en macht uitsteekt, zodat hij het hoofd is van het gehele lichaam. Wij beweren, dat men de kerk aan zeer onbillijke wetten onderwerpt, wanneer men haar deze noodzaak buiten Gods Woord om oplegt. Wanneer dus onze tegenstanders willen bewijzen, wat zij eisen, dan moeten zij eerst aantonen, dat deze regering door Christus is ingesteld. Hiertoe halen ze uit de wet aan het hogepriesterschap en evenzo de hoogste rechtbank, die God te Jeruzalem heeft ingesteld. Maar hierop kan men gemakkelijk antwoorden en dat wel op velerlei wijze, wanneer één wijze hun niet voldoende is. In de eerste plaats is er geen reden, die ons noopt hetgeen voor één volk nuttig was, uit te strekken over de ganse wereld; ja er zal een groot onderscheid zijn tussen één volk en de ganse wereld. Omdat de Joden aan alle kanten door

afgodendienaars omgeven waren, heeft God, om te verhoeden, dat zij door de verscheidenheid der godsdiensten niet zouden worden uiteengerukt, de zetel van zijn dienst in het hart van het land geplaatst; daar heeft Hij één opperpriester aangesteld, op wie zij allen de blik moesten richten, opdat ze des te beter in eenheid zouden samengehouden worden. Maar daar de ware religie nu over de gehele wereld verspreid is, wie zou niet zien, dat het geheel en al ongerijmd is, dat de regering over het oosten en het westen aan één man gegeven wordt? Want het is evenalsof iemand zou beweren, dat de gehele wereld door één bevelhebber moet geregeerd worden, omdat één gebied niet meer dan één bevelhebber heeft. Maar er is nog een andere reden, waarom het niet moet nagevolgd worden. Er is niemand, die niet weet, dat die hogepriester het beeld van Christus geweest is; en nu moet, daar het priesterschap overgedragen is, ook dat recht overgedragen worden. Maar op wie is het overgedragen? Ongetwijfeld niet op de paus, zoals hij onbeschaamd durft roemen, wanneer hij deze titel aan zich trekt; maar op Christus, die, evenals Hij alleen zonder stedehouder of opvolger het ambt zelf waarneemt, zo ook de eer aan niemand anders overlaat. Want niet alleen in de leer, maar ook in de verzoening met God, welke Christus door zijn dood tot stand gebracht heeft, en in de voorbidding, die Hij nu doet bij de Vader, is dit priesterschap gelegen.

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

3. Er is dus geen reden, dat zij ons door dat voorbeeld, dat, naar we zien, tijdelijk geweest is, als door een eeuwige wet binden. In het Nieuwe Testament hebben zij niets, dat ze tot bevestiging van hun mening zouden kunnen aanvoeren, behalve dat tot één apostel gezegd is: "Gij zijt Petrus, en op deze petra zal Ik mijn gemeente bouwen" (Matth. 16:18). Evenzo: "Petrus hebt gij Mij lief? Weid mijn schapen" (Joh. 21:15). Maar opdat dit bewijs van kracht zij, moeten zij eerst aantonen, dat aan hem, die het bevel krijgt om Christus' kudde te weiden, de macht opgedragen wordt over alle kerken, en dat binden en ontbinden niet iets anders is dan het gezag hebben over de ganse wereld. Maar evenals Petrus van de Heere het bevel ontvangen had, zo spoort hij alle andere ouderlingen aan, dat zij de kerk wijden (1 Petr. 5:2). Hieruit kan men opmaken, òf dat door dat woord van Christus aan Petrus niets meer gegeven is dan aan de anderen, òf dat Petrus het recht, dat hij ontvangen had met de anderen gelijk gedeeld heeft. Maar, om niet tevergeefs te twisten, wij hebben elders (Joh. 20:23) uit de mond van Christus een duidelijke uitlegging wat binden en ontbinden is: namelijk de zonden houden en vergeven. Wat de wijze van binden en ontbinden betreft, die toont de ganse Schrift op veel plaatsen aan en ook Paulus verklaart haar zeer goed, wanneer hij zegt, dat de dienaren des evangelies de opdracht hebben om de mensen met God te verzoenen, en tevens de macht hebben om straf te oefenen tegen hen, die deze weldaad versmaden (2 Kor. 5:18) (2 Kor. 10:16).

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

4. Hoe schandelijk zij die plaatsen verdraaien, die melding maken van binden en ontbinden, heb ik elders reeds aangeroerd en dat zal ook een weinig verder uitvoeriger

uitgelegd moeten worden. Nu is het slechts nodig na te gaan, wat zij afleiden uit dat bekende antwoord van Christus aan Petrus. Hij beloofde hem de sleutelen van het Koninkrijk der hemelen; Hij zeide, dat al wat Hij zou binden op de aarde, in de hemel gebonden zou zijn. Wanneer wij het over het woord sleutelen en over de wijze van binden eens zijn, zal terstond alle strijd ophouden. Want de paus zal gaarne de taak, die de apostelen opgelegd is, laten lopen, daar ze, vol zijnde van moeite en last, hem zonder winst van zijn genietingen zou beroven. Aangezien door de leer des evangelies ons de hemelen geopend worden, wordt zij met een keurige vergelijking gekenmerkt door de naam sleutelen. De mensen dan worden op geen andere wijze gebonden en ontbonden, dan doordat het geloof sommigen verzoent met God en anderen door hun ongelovigheid nog meer vastgehouden worden. Indien de paus zich slechts dit aanmatigde, denk ik, dat er niemand zou zijn, die hem zou benijden of hem strijd aandoen. Maar aangezien deze inspannende en geenszins winstgevende opvolging in dit ambt de paus allerminst toelacht, ontstaat nu het begin van de twist hieruit, wat het is, dat Christus aan Petrus beloofd heeft. Ik maak uit de zaak zelf op, dat slechts de waardigheid van het apostelambt wordt aangeduid, die van de last niet kan gescheiden worden. Want indien de verklaring, die ik gegeven heb, wordt aangenomen (en die kan slechts uit onbeschaamdheid verworpen worden), dan wordt hier aan Petrus niets gegeven, dat ook zijn ambtgenoten niet met hem gemeen gehad hebben, want anders zou niet alleen de personen onrecht geschieden, maar zou ook de majesteit zelve der leer mank gaan. Zij roepen hier tegen; maar wat helpt het, vraag ik u, dat ze zich aan deze rots stoten? Immers zij zullen niet bewerken, dat, evenals aan alle apostelen de prediking van hetzelfde evangelie opgelegd is, ze niet zo ook gemeenschappelijk toegerust geweest zijn met de macht om te binden en te ontbinden. Christus, zeggen ze, heeft Petrus gezet tot een hoofd over de ganse kerk, toen Hij beloofde hem de sleutelen te zullen geven. Maar wat Hij toen aan één beloofde, schenkt Hij elders aan alle overigen tegelijk en stelt het hun als het ware ter hand. Indien hetzelfde recht aan allen toegestaan is, dat aan één beloofd is, waarin zal hij dan zijn ambtgenoten te boven gaan? Daarin, zeggen zij, steekt hij uit, dat hij zowel gemeenschappelijk met de anderen, alsook afzonderlijk ontvangt, wat aan de anderen slechts gemeenschappelijk gegeven wordt. Maar als ik nu eens met Cyprianus en Augustinus hierop antwoord, dat Christus dit niet gedaan heeft om één man boven de anderen te stellen, maar om zo de eenheid der kerk aan te bevelen? Want Cyprianus 1) zegt, dat de Heere in de persoon van één mens aan allen de sleutels gegeven heeft, om daardoor de eenheid van allen aan te duiden, en dat de andere apostelen in ieder geval hetzelfde geweest zijn, wat Petrus was, toegerust met een gelijk deel van eer en macht; maar dat het begin genomen wordt bij één, opdat worde aangetoond dat Christus' kerk één is. En Augustinus zegt 2): "Indien in Petrus niet de verborgenheid der kerk was, zou de Heere niet tot hem zeggen: Ik zal u de sleutelen geven; want indien dit tot Petrus gezegd is, heeft de kerk de sleutelen niet, maar indien de kerk ze heeft, heeft Petrus, toen hij de sleutelen ontving, de gehele kerk betekend." En elders 3): "Hoewel het aan allen gevraagd was, antwoordt Petrus alleen: Gij zijt Christus; en tot hem wordt gezegd: "Ik zal u de sleutelen geven, alsof hij alleen de macht om te binden en te ontbinden ontvangen had; daar hij alleen dat gezegd heeft voor allen en dit met allen, als het ware de persoon der eenheid zelve dragende, ontvangen heeft: daarom wordt één genoemd voor allen, omdat de eenheid is in allen."

1} De cath. eccl. unit. 4.

2} Hom in Johann. 50, 12.

3} Hom. 124, 5 e.v.

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

5. Maar, zo zegt men, men leest nergens, dat de woorden: "Gij zijt Petrus, en op deze petra zal ik mijn gemeente bouwen" tot een ander gezegd is. Alsof Christus daar iets anders getuigde van Petrus dan wat Paulus en Petrus zelf van alle Christenen zeggen. Want Paulus zegt (Ef. 2:20), dat Christus is de uiterste hoeksteen, op welke gebouwd worden degenen, die opwassen tot een heilige tempel de Here; en Petrus (1 Petr. 2:5) zegt, dat wij levende stenen moeten zijn, opdat wij, gefundeerd op die uitverkoren en kostbare steen, door deze verbinding en samenvoeging met onze God en onder elkander mogen verenigd zijn. Hij, zeggen ze, boven anderen: want hij draagt in het bijzonder de naam. Ongetwijfeld sta ik aan Petrus gaarne de eer toe, dat hij in het gebouw der kerk onder de eersten geplaatst wordt, of, indien ze ook dit willen, dat hij de eerste is van alle gelovigen; maar dat zij daaruit afleiden, dat hij het primaat heeft over de anderen, zal ik niet toelaten. Want wat is dat voor een manier van gevolgtrekkingen maken? Anderen gaat hij voor in vurigheid, leer en grootheid van geest: dus heeft hij de macht over hen. Alsof men niet met betere schijn kon beredeneren, dat Andreas in rang boven Petrus staat, omdat hij in tijdsorde aan hem voorafging en hem tot Christus gebracht heeft (Joh. 1:40). Maar dat laat ik varen. Laat Petrus inderdaad de eerste rang hebben: dan is er echter een groot onderscheid tussen de eer van de rang en de macht. Wij zien, dat de apostelen bijna steeds aan Petrus dit hebben verleend, dat hij in hun vergadering het woord voerde, en in zekere zin hun voorging in het voorstellen, vermanen en opwekken; maar over een macht lezen wij in 't geheel niets.

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

6. Trouwens, wij zijn nog niet aan de behandeling van dit punt toe; op het ogenblik wil ik slechts dit zeggen, dat zij al te onbetrouwbaar redeneren, wanneer ze alleen uit de naam van Petrus willen besluiten tot zijn heerschappij over de ganse kerk. Want die oude dwaasheden, waarmee zij in het begin de mensen een rad voor de ogen hebben pogen te draaien, zijn geen vermelding, laat staan een weerlegging waardig; deze namelijk, dat de kerk op Petrus gebouwd is, omdat gezegd is: op deze petra enz. Maar, zegt men, sommige vaderen hebben het zo uitgelegd. Maar waar de ganse Schrift daartegen ingaat, waartoe komt men dan aandragen met hun gezag tegen God? Ja waarom strijden wij over de betekenis van die woorden, alsof die duister of twijfelachtig ware, daar er niets duidelijkers of zekerders gezegd zou kunnen worden? Petrus had in zijn naam en in de naam zijner broederen beleden, dat Christus de Zoon Gods is. Op deze petra bouwt Christus zijn kerk: want dit is het enige fundament, zoals Paulus zegt (1 Kor. 3:11), buiten hetwelk geen ander gelegd kan worden. En ik verwerp in dezen niet daarom het gezag der vaderen, omdat ik uit hen geen getuigenissen zou kunnen aanhalen om te bewijzen, wat ik zeg, als ik dat zou willen: maar, zoals ik zeide, ik wil de lezers niet onnodig lastig vallen door over een zo duidelijke zaak te twisten; temeer, daar deze zaak door onze mannen al lang met voldoende naarstigheid behandeld en uitgelegd is.

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

7. En toch kan inderdaad niemand deze kwestie beter oplossen dan de Schrift zelve, indien wij alle plaatsen bijeenbrengen, waar zij leert, welk ambt en welke macht Petrus gehad heeft temidden der apostelen, hoe hij zich gedragen heeft, en hoe hij door hen aanvaard is. Doorloop alles wat daarvan staat: ge zult niet anders vinden dan dat hij één van de twaalf geweest is, gelijk aan de anderen en hun genoot, niet hun heer. Hij stelt het wel in de vergadering aan de orde als er wat te behandelen is, en wijst aan, wat nodig is te doen; maar hij luistert tegelijkertijd naar de anderen, en geeft hun niet alleen gelegenheid om hun mening te zeggen, maar staat hun een oordeel toe; wanneer zij iets hebben vastgesteld, volgt hij dat en gehoorzaamt eraan (Hand. 15:7). Wanneer hij tot de herders schrijft (1 Petr. 5:1), beveelt hij niet krachtens heerschappij, alsof hij boven hen stond; maar hij spreekt tot hen als tot zijn ambtgenoten, en vermaant hen vriendelijk, zoals men pleegt te doen onder gelijken. Wanneer hij wordt beschuldigd, omdat hij tot de heidenen was ingegaan, dan antwoordt hij en reinigt zich van de beschuldiging, ook al geschiedt die ten onrechte (Hand. 11:4). Wanneer zijn ambtgenoten hem bevelen met Johannes naar Samaria te gaan, weigert hij niet (Hand. 8:14). Doordat de apostelen hem zenden, geven ze te kennen, dat zij hem geenszins als hun meerdere beschouwen; doordat hij gehoorzaamt en de hem opgedragen boodschap op zich neemt, bekent hij, dat hij hun genoot is, maar niet heerschappij over hen heeft. En indien niets van dat alles te lezen stond, dan kan toch alleen reeds de brief aan de Galaten gemakkelijk alle twijfeling bij ons wegnemen: in welke Paulus bijna twee hoofdstukken lang niets anders beweert dan dat hij in de eer van het apostelschap met Petrus gelijk staat. Hierom vermeldt hij, dat hij tot Petrus gekomen is, niet om onderworpenheid te tonen, maar alleen om voor allen hun overeenstemming in de leer te betuigen. Dat ook Petrus zelf niets dergelijks van hem geëist heeft, maar hem de rechterhand der gemeenschap gegeven heeft, opdat zij gemeenschappelijk in des Heeren wijngaard zouden arbeiden. Dat hem geen geringere genade geschonken was onder de heidenen dan aan Petrus onder de Joden. Eindelijk, dat Petrus, toen hij minder getrouw handelde, door hem bestraft was en aan zijn berisping gehoor gegeven had. Dit alles doet duidelijk zien, òf dat er gelijkheid geweest is tussen Paulus en Petrus, òf althans dat Petrus niet méér macht gehad heeft over de anderen dan zij over hem hadden. En gewis behandelt Paulus, zoals ik reeds zeide, dit opzettelijk, opdat niemand of Petrus of Johannes in het apostelschap boven hem zou stellen, daar ze zijn ambtgenoten waren, niet zijn heren.

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

8. Maar ook al zou ik hun aangaande Petrus toegeven, wat ze begeren, namelijk, dat hij de overste der apostelen geweest is en in waardigheid boven de anderen heeft uitgestoken, dan is er toch nog geen reden om uit dat enkele voorbeeld een algemene regel te maken, en om, wat eenmaal geschied is, onafgebroken te doen voortduren, daar het geval geheel anders staat. Eén is onder de apostelen de voornaamste geweest, namelijk omdat ze weinigen waren in getal. Indien één mens aan het hoofd van twaalf

mensen gestaan heeft, zal daaruit dan volgen, dat één mens aan het hoofd van honderdduizend mensen gesteld moet worden? Dat twaalf mensen één man gehad hebben om over hen allen te regeren, is geen wonder. Want dat brengt de natuur mee, dat eist de aard der mensen, dat in een of andere vergadering, ook al zijn allen gelijk in macht, toch één als het ware de leider is, op wie de andere het oog richten. Er is geen raad zonder burgemeester, geen rechtbank zonder voorzitter, geen college zonder leider, geen gezelschap zonder meester. Zo zou het niet ongerijmd zijn, wanneer we erkenden, dat de apostelen aan Petrus een dergelijk primaat hadden opgedragen. Maar wat onder weinigen geldt, moet niet terstond overgebracht worden op de gehele wereld, tot het regeren van welke niemand alleen in staat is. Maar, zeggen ze, dit, dat één het opperhoofd is van allen, heeft evenzeer in het geheel der natuur plaats als in haar delen afzonderlijk. En het bewijs hiervan ontlenen ze 1) aan de kraanvogels en de bijen, die zich altijd één leider kiezen, niet meer. Ik aanvaard voorzeker de voorbeelden, die ze bijbrengen; maar komen uit de gehele wereld de bijen bij elkaar om één koning te kiezen? Neen iedere koning is tevreden met zijn eigen korf. Zo heeft ook bij de kraanvogels iedere zwerm zijn eigen koning. Wat zullen zij hieruit anders aantonen, dan dat aan iedere kerk haar eigen bisschop moet worden toegekend? Dan wijzen ze ons op voorbeelden aan de burgerlijke regering ontleend; ze halen aan die bekende woorden van Homerus 2): "Niet goed is een veelhoofdig gezag," en wat er meer van die aard tot aanbeveling van de alleenheerschappij bij de ongewijde schrijvers te vinden is. Het antwoord is gemakkelijk: want de alleenheerschappij wordt door Ulysses bij Homerus of door de anderen niet in die zin geprezen, alsof één man heerschappij moest voeren over de ganse wereld; maar willen er op wijzen, dat een rijk geen twee koningen kan hebben, en dat de macht, zoals Ulysses zegt, een deelgenoot niet kan verdragen.

1} Hier voegt Calvijn in: "si Deo placet", woorden, die ik in dit verband liever onvertaald laat (Vert.).

2} Il. II, 204.

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

9. Maar laat het zo zijn, als zij willen, dat het goed en nuttig is, dat de gehele wereld onder alleenheerschappij staat (wat echter zeer ongerijmd is) (maar laat het zo zijn), dan zal ik daarom nog niet toegeven, dat dit ook geldt bij het bestuur der kerk. Want zij heeft Christus tot haar enig Hoofd, onder wiens heerschappij wij allen met elkaar verenigd zijn, naar die orde en die gestalte der regeringsinrichting, die Hij zelf heeft voorgeschreven. Zij doen dus Christus zeer groot onrecht, wanneer zij willen, dat één mens aan het hoofd staat van de ganse kerk onder dit voorwendsel, dat zij een hoofd niet kan missen. Want Christus is het Hoofd, "uit welke het gehele lichaam samengevoegd en samen vastgemaakt zijnde, door alle voegselen der toebrenging, naar de werking van een ieder deel in zijn maat, de wasdom des lichaams bekomt" (Ef. 4:15). Ziet ge, hoe de apostel alle mensen zonder uitzondering in het lichaam stelt, en de eer en de naam van Hoofd alleen aan Christus laat? Ziet ge, hoe aan hij ieder lid een zekere maat toekent en een bepaalde en begrensde taak, opdat de volkomenheid der genade zowel als de hoogste regeermacht bij Christus alleen beruste? Ik weet wel, wat zij als uitvlucht plegen te gebruiken, wanneer hun dit tegengeworpen wordt, namelijk dat Christus in eigenlijke zin het enige Hoofd

genoemd wordt, omdat Hij door zijn eigen gezag en in zijn eigen naam alleen regeert; maar dat dat niet verhindert, dat er onder Hem een ander bedienend hoofd is, zoals zij dat noemen, om zijn plaats te vervullen op aarde. Maar aan deze uitvlucht hebben ze niets, indien ze niet eerst aantonen, dat deze dienst door Christus geordineerd is. Want de apostel leert, dat de ganse bediening door de leden verspreid is, en dat de kracht van dat enig hemels Hoofd afvloeit. Of, wanneer ze iets duidelijkers begeren: daar de Schrift betuigt, dat Christus het Hoofd is en voor Hem alleen die eer opeist, mag die eer niet op een ander overgebracht worden, tenzij op degene, die Christus zelf tot zijn stedehouder gemaakt heeft. Maar dit leest men niet alleen nergens, maar het kan ook ruimschoots uit veel plaatsen weerlegd worden (Ef. 1:22) (Ef. 4:15) (Ef. 5:23) (Col. 1:18) (Col. 2:10).

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

10. Enige malen schildert Paulus ons een levend beeld der kerk. Maar over het éne hoofd leest men daar niets. Ja zelfs kan men uit zijn beschrijving opmaken, dat het vreemd is aan de instelling van Christus. Christus heeft door zijn hemelvaart zijn zienlijke tegenwoordigheid van ons weggenomen; maar Hij is toch opgevaren, opdat Hij alles vervullen zou (Ef. 4:10). Dus heeft de kerk Hem nu nog tegenwoordig en zal Hem altijd tegenwoordig hebben. Wanneer Paulus wil aantonen, op welke wijze Hij zich vertoont, wijst hij ons op de bedieningen, die Hij gebruikt (Ef. 4:7,11). "In ons allen," zegt hij, "is de Here, naar de maat der genade, die Hij aan ieder lid geschonken heeft; daarom heeft Hij sommigen gegeven tot apostelen, anderen tot herders, anderen tot evangelisten, anderen tot leraars" enz. Waarom zegt hij niet, dat Hij één over allen gesteld heeft, om zijn plaats te vervullen? Want dat had hij op die plaats zeker moeten doen, en hij had het geenszins mogen weglaten, als het waar was. Christus, zegt hij, is bij ons. Hoe? Door de dienst der mensen, die hij gesteld heeft om de kerk te regeren. Waarom zegt hij niet liever: door het bedienend hoofd, aan wie Hij zijn plaatsvervulling opgedragen heeft? Hij spreekt van een eenheid; maar van eenheid in God en in het geloof aan Christus. Aan de mensen kent hij niets anders toe, dan een gemeenschappelijke dienst, en aan ieder afzonderlijk een bijzonder deel. Waarom heeft hij bij die aanprijzing der eenheid, nadat hij gesproken had (Ef. 4:4) van één lichaam, één Geest, één hoop der roeping, één God, één geloof, één doop, niet terstond toegevoegd: één opperpriester, om de kerk in eenheid te houden? Want hij had niets geschikters kunnen zeggen, wanneer althans de zaak zo stond. Laat men die plaats naarstig overwegen: het is niet twijfelachtig of de apostel heeft daar geheel en al voor ogen willen stellen de heilige en geestelijke bestuurswijze der kerk, die het latere geslacht hiërarchie genoemd heeft. Hij stelt niet alleen geen alleenheerschappij onder de dienaren, maar wijst ook aan, dat die er niet is. Het is ook niet twijfelachtig, of hij heeft de wijze van samenvoeging willen uitdrukken, door welke de gelovigen met het Hoofd Christus verbonden zijn. Daar maakt hij niet alleen geen melding van een bedienend hoofd, maar kent aan ieder lid een bijzondere werking toe naar de mate der genade, die aan een ieder is toegedeeld. En er is ook geen reden toe, dat zij over de vergelijking van de hemelse en de aardse hiërarchie scherpzinnig filosoferen. Want het is niet voorzichtig om aangaande de hemelse hiërarchie bovenmate wijs te willen zijn, en in het vaststellen van de aardse moeten we geen ander beeld volgen dan de Heere zelf door zijn Woord heeft getekend.

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

11. Ook al zou ik hun verder het andere toegeven (wat ze bij mensen met gezond verstand nooit zullen gedaan krijgen), namelijk dat het primaat over de kerk zo in Petrus is vastgesteld, dat het door onafgebroken opvolging altijd zou blijven: waaruit zullen ze dan bewijzen, dat de stoel te Rome zo geplaatst is, dat een ieder, die bisschop is van die stad, aan het hoofd staat van de gehele wereld? Met welk recht binden zij deze waardigheid aan een plaats, die zonder vermelding van een plaats gegeven is? Petrus, zeggen ze, heeft te Rome geleefd en is daar gestorven. En Christus zelf dan? Heeft Hij niet te Jeruzalem het bisschopsambt waargenomen terwijl Hij leefde, en door zijn dood het priesterambt vervuld? Heeft de overste der herders, de hoogste bisschop, het Hoofd der kerk die eer niet kunnen verwerven voor die plaats, en heeft Petrus, die ver beneden Hem stond, dat wel gekund? Zijn dat niet meer dan kinderlijke dwaasheden? Christus heeft de eer van het primaat aan Petrus geschonken; Petrus heeft te Rome gezeteld: dus heeft hij daar de zetel van het primaat gevestigd. Voorwaar, op die manier hadden de Israëlieten oudtijds de zetel van het primaat moeten vestigen in de woestijn, waar Mozes, de hoogste leraar en de overste der profeten, zijn dienst verricht had en gestorven was.

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

12. Laat ons echter zien, hoe keurig ze redeneren. Petrus, zeggen ze, heeft onder de apostelen het oppergezag gehad. Dus moet de kerk, in welke hij zetelt, dit privilegie hebben. Maar waar heeft hij het eerst gezeteld? Te Antiochië, zeggen zij. Dus maakt de kerk van Antiochië terecht voor zich aanspraak op het primaat. Zij erkennen, dat die kerk oudtijds de eerste geweest is, maar dat Petrus, vandaar verhuizende, de eer, die hij met zich meegebracht had, naar Rome heeft overgebracht. Want er bestaat onder de naam van paus Marcellus een brief aan de ouderlingen van Antiochië, waarin hij aldus spreekt 1): "De zetel van Petrus is in den beginne bij u geweest, die later op 's Heren bevel hierheen is overgebracht." Zo is de kerk van Antiochië, die oudtijds de eerste was, voor de zetel te Rome geweken. Maar door welke Godsspraak wist die goede man, dat de Heere zo bevolen had? Want indien deze zaak volgens het recht moet behandeld worden, moeten ze antwoorden, of ze willen, dat dit privilegie persoonlijk is of zakelijk of gemengd. Want één van deze drie moet het zijn. Als ze zeggen: persoonlijk, dan heeft het dus niets met de plaats te maken; maar zeggen ze, dat het zakelijk is, dan wordt het dus, wanneer het eenmaal aan de plaats gegeven is, niet weggenomen door de dood of het vertrek van de persoon. Er blijft dus over, dat ze zeggen, dat het gemengd is, maar dan zal niet alleen de plaats in overweging moeten komen, tenzij de persoon daarmee tegelijk overeenstemt. Laat hen uitkiezen, wat ze willen; terstond zal ik daartegen inbrengen en gemakkelijk bewijzen, dat Rome zonder enige reden zich het primaat aanmatigt.

1} Dist. 12. quaest. 1 c. Rogamus.

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

13. Maar laat het zo zijn: laat het primaat, zoals zij bazelen, van Antiochië naar Rome overgebracht zijn. Maar waarom heeft dan Antiochië niet de tweede plaats behouden? Want indien Rome daarom de eerste zetel heeft, omdat Petrus daar tot het laatst van zijn leven gezeteld heeft, aan wie zal dan liever de tweede plaats gegeven worden dan aan die stad, waar hij zijn eerste zetel gehad heeft? Hoe is het dan gebeurd, dat Alexandrië boven Antiochië gaat? Hoe past het, dat de kerk van een discipel gaat boven de zetel van Petrus? Indien men iedere kerk eer schuldig is naar de waardigheid van haar stichter, wat zullen wij dan wel van de overige kerken zeggen? Paulus (Gal. 2:9) noemt er drie, die pilaren schenen te zijn, namelijk Jacobus, Petrus en Johannes. Indien ter ere van Petrus aan de zetel van Rome de eerste plaats wordt toegekend, verdienen dan die van Efeze en Jeruzalem, waar Johannes en Jacobus gezeteld hebben, niet de tweede en derde plaats? En toch heeft Jeruzalem oudtijds onder de patriarchschappen de laatste plaats gehad, en Efeze heeft zelfs het uiterste hoekje niet kunnen beslaan. Ook andere kerken zijn voorbijgegaan, zowel die, welke Paulus gesticht heeft, als die, aan wier hoofd de andere apostelen gestaan hebben. De zetel van Marcus, die slechts een uit de discipelen geweest is, heeft de eer gekregen. Of zij moeten erkennen, dat die orde verkeerd geweest is, of ze moeten ons toegeven, dat dit niet een voortdurende regel is, dat aan iedere kerk de graad van eer gegeven moet worden, die haar stichter gehad heeft.

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

14. Trouwens zie ik niet, welk geloof men moet schenken aan wat zij over het zetelen van Petrus in de kerk van Rome verhalen. Ongetwijfeld wordt wat bij Eusebius staat, dat hij daar vijfentwintig jaren lang bisschop geweest is, zonder enige moeite weerlegd. Want uit het eerste en tweede hoofdstuk van de brief aan de Galaten weten we zeker, dat hij ongeveer twintig jaren lang na Christus' dood te Jeruzalem geweest is, en dat hij daarna te Antiochië gekomen is; maar hoe lang hij daar geweest is, is onzeker. Gregorius telt zeven, maar Eusebius vijfentwintig jaren. Nu zal men van de dood van Christus tot het einde van de regering van Nero (onder wie zij zeggen, dat hij gedood is) slechts zevenendertig jaren bevinden. Want de Heere heeft geleden onder Tiberius, in het achttiende jaar van zijn regering. Wanneer men nu de twintig jaren aftrekt, gedurende welke, volgens het getuigenis van Paulus, Petrus te Jeruzalem gewoond heeft, blijven er hoogstens zeventien over; en die moet men nu verdelen over twee bisschopschappen. Wanneer hij lang te Antiochië vertoefd heeft, heeft hij niet te Rome kunnen zetelen, tenzij een korte tijd. En dat kan men nog duidelijker bewijzen. Paulus heeft aan de Romeinen geschreven op reis, toen hij naar Jeruzalem trok, waar hij gevangen genomen is en naar Rome gevoerd. Het is dus waarschijnlijk, dat deze brief geschreven is vier jaren, voordat hij naar Rome kwam. In die brief wordt nog geen melding gemaakt van Petrus: en dat zou geenszins nagelaten hebben kunnen worden, wanneer Petrus die kerk regeerde. Ja zelfs het einde, waar hij een lange lijst opsomt van hen, die hij verzocht te groeten, waar hij ongetwijfeld allen, die hij kende, bij elkaar zet, zwijgt hij nog geheel over Petrus. En hier is geen lang of scherpzinnig

bewijs nodig bij mensen, die een gezond oordeel hebben; want de zaak zelf en de gehele inhoud van de brief toont aan, dat Petrus niet had mogen overgeslagen worden, wanneer hij te Rome geweest was.

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

15. Daarop wordt Paulus gevangen naar Rome gebracht. Lucas verhaalt (Hand. 28:16), dat hij door de broederen ontvangen werd. Over Petrus geen woord. Vandaar schrijft Paulus naar vele kerken. In sommige brieven schrijft hij ook groetenissen uit sommiger naam. Met geen enkel woord geeft hij te kennen, dat Petrus daar toen geweest is. Wie, vraag ik u, zou kunnen geloven, dat hij zou hebben kunnen zwijgen, wanneer Petrus er geweest was? Ja, wanneer hij in de brief aan de Filippenzen (Fil. 2:20) gezegd heeft, dat hij niemand heeft, die het werk des Heeren zo getrouw verzorgt als Timothéüs, klaagt hij, dat ze allen zoeken, wat het hunne is. En in de brief aan dezelfde Timothéüs (2 Tim. 4:16) uit hij de nog ernstiger klacht, dat niemand hem in zijn eerste verantwoording heeft bijgestaan, maar dat allen hem verlaten hebben. Waar was Petrus toen? Want wanneer ze zeggen, dat hij te Rome geweest is, met hoe grote schande brandmerkt Paulus hem dan, alsof hij een verlater van het evangelie geweest was! Want hij spreekt over de gelovigen, daar hij terstond toevoegt: "God rekene het hun niet toe." Hoelang dus en wanneer heeft Petrus die zetel bezet? Maar, zeggen ze, het is de vaste mening der schrijvers, dat hij tot zijn dood toe die kerk bestuurd heeft. Maar die schrijvers zijn het er niet over eens, wie zijn opvolger geweest is; want sommigen zeggen, dat het Linus geweest is, anderen Clemens. Ook vertellen zij vele ongerijmde fabelen over een twistgesprek gehouden tussen Petrus en Simon, de tovenaar. En Augustinus, handelende over de superstitiën, verzwijgt niet, dat tengevolge van een lichtvaardig opgevatte mening te Rome de gewoonte in zwang gekomen is om niet te vasten op die dag, op welke Petrus de zege behaald had over Simon, de tovenaar. Kortom, de gebeurtenissen van die tijd zijn door verscheidenheid van meningen zo ingewikkeld, dat we, wanneer we iets geschreven vinden, dat niet zo maar moeten geloven. En toch, wegens die overeenstemming der strijders, bestrijd ik niet, dat hij te Rome gestorven is: maar dat hij er bisschop geweest is, en dat nog wel lange tijd, daarvan kan men mij niet overtuigen. En daarover bekommer ik mij ook niet zeer, aangezien Paulus betuigt, dat het apostelschap van Petrus zich in het bijzonder uitstrekte tot de Joden, en het zijne tot ons. Daarom, opdat dat bondgenootschap, dat zij onder elkaar gesloten hebben, bij ons van kracht zij, ja opdat de ordinantie van de Heilige Geest bij ons bevestigd worde, moeten wij meer zien op het apostelschap van Paulus, dan op dat van Petrus; immers de Heilige Geest heeft het ambtsgebied zo onder hen verdeeld, dat Hij Petrus voor de Joden en Paulus voor ons bestemde. Laat de Roomsen dus nu hun primaat elders zoeken dan in Gods Woord, waar men het allerminst gefundeerd kan vinden.

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

16. Laat ons nu komen tot de oude kerk, opdat ook blijke, dat onze tegenstanders op haar instemming niet minder lichtvaardig en ten onrechte prat gaan dan op het

getuigenis van Gods Woord. Wanneer zij dus die grondregel altijd in de mond hebben, dat de eenheid der kerk niet anders behouden kan blijven dan wanneer er op aarde één opperste hoofd is, aan hetwelk alle leden gehoorzaam zijn, en dat de Heere daarom aan Petrus en vervolgens door het recht der opvolging aan de stoel te Rome het primaat gegeven heeft, opdat dat tot het einde toe bij die stoel zou berusten, dan beweren zij, dat dit van den beginne af altijd is waargenomen. Maar daar ze veel getuigenissen verkeerd verdraaien, wil ik dit eerst vooraf zeggen, dat ik niet ontken, dat de oude schrijvers overal aan de kerk van Rome grote eer bewijzen en met eerbied over haar spreken. En ik meen, dat dit geschiedt om drie oorzaken. Want die mening, die ik weet niet hoe ingang gevonden had, dat die kerk door de dienst van Petrus was gesticht en ingesteld, droeg er zeer veel toe bij om haar invloed en gezag te vestigen. Daarom werd zij in het westen eershalve de apostolische stoel genoemd. Bovendien, daar Rome de hoofdstad des rijks was en het daarom aan te nemen was, dat daar mannen waren, voortreffelijker in geleerdheid, verstand, ervaring en ondervinding in vele zaken dan ergens elders, werd terecht daarmee rekening gehouden, opdat niet de hoge rang van die stad en ook andere veel uitnemender gaven Gods zouden schijnen veracht te worden. Hierbij is in de derde plaats nog gekomen, dat, toen de oosterse en Griekse kerken, en ook de Afrikaanse, door veel onenigheid van meningen onder elkaar in opschudding waren, deze kerk kalmer en minder woelig was dan de andere. Zo is het geschied, dat vrome en heilige bisschoppen, die van hun zetels verdreven waren, dikwijls daarheen hun toevlucht namen als tot een vrijplaats of haven. Want evenals de westersen minder scherp en snel van verstand zijn dan de Aziaten en Afrikanen, zo zijn ze ook minder begerig naar omwentelingen. Dit heeft dus aan de kerk van Rome zeer veel gezag bezorgd, dat ze in die twijfelachtige tijden niet zo woelig is geweest als de andere, en meer dan alle andere de eenmaal overgeleverde leer heeft vastgehouden, zoals we even verder beter zullen uiteenzetten. Om deze drie oorzaken, zeg ik, is zij in meer dan gewone eer geweest en door veel uitnemende getuigenissen der ouden aangeprezen.

Boek IV hoofdstuk 6

Over het primaat van de Roomse stoel.

17. Maar wanneer onze tegenstanders tengevolge hiervan aan de kerk van Rome het primaat en de hoogste macht over de andere kerken willen toekennen, handelen zij, zoals ik zeide, geheel verkeerd. En opdat dit beter blijke, zal ik in het kort aantonen wat het gevoelen der oude schrijvers geweest is over deze eenheid, waarop zij zozeer de nadruk leggen. Nadat Hieronymus in zijn brief aan Nepotianus 1) veel voorbeelden van eenheid heeft opgesomd, komt hij eindelijk tot de kerkelijke hiërarchie. "Alle bisschoppen der kerken," zegt hij, "alle opperpriesters, alle opperdiakenen, en de gehele kerkelijke orde steunt op haar regeerders." Hier spreekt een presbyter van Rome; hij prijst de eenheid in de kerkelijke orde. Waarom vermeldt hij niet, dat alle kerken met elkander verbonden zijn door één hoofd, als door een band? Er was niets, dat méér dienstig was tot de zaak, waarover hij spreekt; ook kan men niet zeggen, dat hij het uit vergeetachtigheid heeft overgeslagen: want hij zou niets liever gedaan hebben, als de zaak het had toegestaan. Hij heeft dus zonder twijfel gezien, dat dit de ware wijze van eenheid was, die door Cyprianus 2) zo schoon beschreven wordt met deze woorden: "Er is één bisschopschap, van hetwelk iedere bisschop afzonderlijk een deel volledig bezit; en er is één kerk, die door de wasdom der vruchtbaarheid zich

steeds breder in veelheid uitstrekt: evenals de zon veel stralen heeft en één licht, en een boom veel takken, maar één stam, die op een stevige wortel gegrondvest is, en evenals uit één bron zeer veel beken vloeien, en, ofschoon door de overvloed van de uitstromende watervoorraad die beken in groten getale in verschillende richting schijnen te lopen, toch hun eenheid ongeschonden in hun oorsprong bewaard wordt, zo strekt ook de kerk des Heeren, doordat haar licht zich verspreidt, haar stralen over de gehele wereld uit, en toch is het één licht, dat zich overal verspreidt, zonder dat de eenheid van het lichaam verbroken wordt; zij steekt haar takken uit over de ganse wereld, zij schenkt beken, die door de wereld vloeien, maar toch is er slechts één hoofd en één oorsprong" enz. Verder: "De bruid van Christus kan niet onteerd worden; zij kent één huis, de heiligheid van één slaapkamer bewaart zij door kuise schaamte." Ge ziet, hoe hij het bisschopsambt van Christus alleen algemeen maakt, onder hetwelk de ganse kerk begrepen is; hoe hij zegt, dat de delen daarvan door allen in hun geheel bezeten worden, die onder dit Hoofd het bisschopsambt waarnemen. Waar is het primaat van de zetel van Rome, indien bij Christus alleen het bisschopsambt in zijn geheel berust, en door de bisschoppen afzonderlijk een deel daarvan in zijn geheel bezeten wordt? Dit heeft deze bedoeling, dat de lezer terloops begrijpe, dat die grondregel, welke de Roomsen voor uitgemaakt en ontwijfelbaar houden, aangaande de eenheid van een aards hoofd in de hiërarchie, aan de ouden geheel onbekend geweest is.

1} Ep. 52.

2} De cath. eccl. unit. 5.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

1. Wat betreft de ouderdom van de Roomse stoel is het oudste, dat dienen kan om die te bevestigen het besluit van het concilie van Nicaea, door hetwelk de eerste plaats onder de patriarchen toegekend wordt aan de bisschop van Rome en waarbij deze het bevel ontvangt te zorgen voor de kerken, die in de nabijheid van die stad gelegen zijn. Wanneer het concilie zulk een verdeling maakt tussen hem en de andere patriarchen, dat het aan ieder zijn gebied toewijst, dan stelt het hem ongetwijfeld niet aan tot aller hoofd, maar maakt het hem tot een van de voornaamsten. Vitus en Vicentius waren aanwezig uit naam van Julius, die toen de kerk van Rome regeerde; hun is de vierde plaats gegeven. Ik vraag u, indien Julius als het hoofd van de kerk erkend was, zouden dan zijn gezanten verwezen zijn naar de vierde zitplaats? Of zou Athanasius voorzitter geweest zijn van het concilie, waar de gedaante van de orde van de hiërarchie het meest moest schitteren? Het blijkt dat op het concilie van Efeze Coelestinus (die toen bisschop van Rome was) een slinkse streek gebruikt heeft om te zorgen voor de waardigheid van zijn zetel. Want ofschoon hij zijn gezanten daarheen zond, droeg hij aan Cyrillus, de bisschop van Alexandrië, die op zichzelf reeds voorzitter geweest zou zijn, zijn plaatsvervanging op. Waartoe diende die opdracht anders dan opdat op een of andere manier zijn naam zou verbonden zijn aan de eerste zetel? Want zijn gezanten zitten op een lagere plaats, hun wordt temidden van de anderen naar hun mening gevraagd, zij ondertekenen op hun beurt: maar intussen vermengt de Alexandrijnse patriarch de naam van de bisschop van Rome met de zijne. Wat zal ik zeggen over het tweede concilie van Efeze, waar, ofschoon de gezanten van Leo aanwezig waren, toch de Alexandrijnse patriarch Dioscorus als het ware krachtens zijn eigen recht voorzitter was? Zij zullen aanvoeren, dat het geen rechtzinnig concilie geweest is, door hetwelk de heilige man Flavianus veroordeeld en Eutyches vrijgesproken en zijn goddeloosheid goedgekeurd is. Maar toen de synode bijeen kwam, toen de bisschoppen de zetels onder elkander verdeelden, zaten daar de gezanten van de kerk van Rome ongetwijfeld temidden van de anderen niet anders dan ze in een heilig en wettig concilie zaten. Maar toch twisten ze niet over de eerste plaats, maar staan die af aan een ander, wat ze zeker niet zouden gedaan hebben, indien ze geloofd hadden, dat ze hun met recht toekwam. Want nooit hebben de bisschoppen van Rome er zich voor geschaamd de grootste twisten te maken voor hun eer, en alleen om die reden de kerk dikwijls te kwellen en te verwarren door veel verderfelijke strijd. Maar omdat Leo zag, dat het een al te schandelijke eis zou zijn, wanneer hij voor zijn gezanten verzocht om de eerste zetel, heeft hij daarvan afgezien.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

2. Daarop is gevolgd het concilie te Chalcedon, in hetwelk de gezanten van de kerk

van Rome met toestemming van de keizer, de eerste plaats hebben ingenomen. Maar Leo zelf bekent, dat dit een buitengewoon privilegie geweest is. Want wanneer hij hierom vraagt aan keizer Marcianus en Pulcheria Augusta, dan beweert hij niet, dat het hem toekomt, maar gebruikt het voorwendsel, dat de oosterse bisschoppen, die de leiding gehad hadden van het concilie te Efeze, toen alles in de war gebracht hadden en misbruik van hun macht hadden gemaakt. Daar er dus een ernstige leiding nodig was, en het niet waarschijnlijk was, dat zij, die eenmaal zo lichtzinnig en oproerig geweest waren, daartoe geschikt zouden zijn, vraagt hij, dat wegens de fout en de ongeschiktheid der anderen, de taak van de leiding aan hem zou worden overgedragen. Wat als een buitengewoon voorrecht en buiten de orde gevraagd wordt, is ongetwijfeld niet naar de algemene regel. Wanneer dit slechts als voorwensdel gebruikt wordt, dat een andere nieuwe voorzitter nodig is, omdat de vorigen zich slecht gedragen hadden, dan blijkt daaruit, dat het tevoren niet gebeurd is, en dat het niet altijd zo moet gebeuren, maar dat het slechts geschiedt met het oog op het tegenwoordige gevaar. Dus heeft op het concilie te Chalcedon de bisschop van Rome de eerste plaats, niet omdat die aan die zetel toekomt, maar omdat de synode van een ernstig en geschikt leider verstoken is, doordat zij, die de leiding hadden moeten hebben, door hun overmoed en willekeur zich van die plaats uitsluiten. En wat ik zeg, heeft de opvolger van Leo metterdaad bewezen. Want toen hij naar het vijfde concilie te Constantinopel, dat lange tijd daarna gehouden is, zijn gezanten zond, heeft hij niet getwist over de eerste plaats, maar heeft zonder bezwaar geduld, dat Menna, de patriarch van Constantinopel voorzitter was. Zo zien we, dat op het concilie te Carthago, waar Augustinus aanwezig was, niet de gezanten van de Roomse stoel, maar Aurelius, de aartsbisschop der stad, de leiding gehad heeft, hoewel het geschil toch liep over het gezag van de bisschop van Rome. Ja zelfs is in Italië zelf een algemeen concilie gehouden 1), waar de bisschop van Rome niet tegenwoordig geweest is. Voorzitter was Ambrosius, die toen in hoog aanzien stond bij de keizer. Op dat concilie wordt van de bisschop van Rome geen melding gemaakt. Dus is het toen door de waardigheid van Ambrosius geschied, dat de zetel van Milaan aanzienlijker was dan die van Rome.
1} Het concilie te Aquileia.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

3. Wat betreft de titel zelf van het primaat, en andere titels der trotsheid, waarop de paus zich nu op wonderlijke wijze verhovaardigt, is het niet moeilijk te oordelen, wanneer en hoe die zijn ingeslopen. Cyprianus maakt dikwijls melding van Cornelius 1). Maar hij duidt hem met geen andere naam aan dan die van broeder, of medebisschop, of ambtgenoot. En wanneer hij schrijft aan Stephanus, de opvolger van Cornelius, dan beschouwt hij hem niet alleen als de gelijke van zichzelf en de andere bisschoppen, maar hij spreekt hem zelfs vrij hard aan, terwijl hij hem nu eens aanmatiging, dan weer onkunde voor de voeten werpt. Na Cyprianus weten we, wat de gehele kerk van Afrika over deze zaak geoordeeld heeft. Want het concilie te Carthago heeft verboden 2) dat iemand voornaamste der priesters of eerste bisschop zou genoemd worden, maar geboden, dat hij slechts genoemd zou worden bisschop

van de eerste zetel. Indien men de oudere geschriften wil nalezen, zal men bevinden, dat de bisschop van Rome toen tevreden geweest is met de algemene naam van broeder. Ongetwijfeld, zolang de ware en zuivere gedaante der kerk geduurd heeft, waren al die namen der hovaardij, met welke de Roomse stoel later begonnen is te pronken, geheel en al onbekend: wat een opperste priester en enig hoofd der kerk op aarde was, wist men niet. Indien de bisschop van Rome het gewaagd had zich iets dergelijks aan te matigen, dan waren er flinke mannen die spoedig zijn dwaasheid zouden bedwongen hebben. Daar Hieronymus een priester van Rome was, was hij niet karig met het verkondigen van de waardigheid zijner kerk, voor zover de zaak en de tijdsomstandigheden dat toelieten; maar toch zien wij, hoe hij ook haar binnen de perken houdt. "Indien men vraagt naar gezag," zegt hij 3) "de wereld is groter dan de stad. Wat komt gij me aandragen met de gewoonte van één stad? Waartoe verdedigt gij het kleine getal, waaruit hoogmoed ontstaan is, tegen de wetten der kerk? Overal, waar een bisschop is, hetzij te Rome, hetzij te Eugubium, hetzij te Constantinopel, hetzij te Rhegium, heeft hij dezelfde verdienste en hetzelfde priesterschap: de macht van de rijkdom en de nederigheid der armoede maakt een bisschop niet hoger of lager."

1} I. II, ep. 2; I. IV, ep. 6.
2} Can. 47.
3} In ep. ad Evagrium.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

4. Over de titel van algemeen bisschop is eerst ten tijde van Gregorius strijd ontstaan, waartoe de eerzucht van Johannes, de bisschop van Constantinopel, de aanleiding gegeven heeft. Want hij wilde (wat nooit iemand anders geprobeerd had) zich tot een algemeen bisschop maken. In die strijd voert Gregorius niet aan, dat hem het recht ontnomen werd, dat hem toekwam; maar krachtig roept hij ertegen uit, dat die benaming onheilig is, ja heiligschennend, ja een voorbode van de antichrist. "De ganse kerk valt neer uit haar positie," zegt hij 1), "wanneer hij, die algemeen bisschop genoemd wordt, valt." Elders 2): "Het is zeer droevig lijdelijk te dragen, dat, met verachting van allen, onze broeder en medebisschop alleen bisschop zou genoemd worden: maar wat wordt in deze zijn hovaardij anders aangewezen, dan dat de tijden van de antichrist reeds nabij zijn? Want klaarblijkelijk volgt hij hem na, die het gezelschap der engelen verachtte en getracht heeft op te klimmen tot de top der alleenheerschappij". Elders 3) schrijft hij aan Eulogius van Alexandrië en Anastasius van Antiochië: "Nooit heeft iemand van mijn voorgangers deze onheilige naam willen gebruiken, en wel, omdat, indien één algemeen patriarch genoemd wordt, de naam patriarch aan de anderen wordt ontzegd. Maar dit moet verre zijn van een Christelijk gemoed, dat iemand zich iets zou willen aanmatigen, waardoor hij de eer van zijn broeders ook maar in het minste zou te kort doen; toe te stemmen in die snode naam betekent niets anders dan het geloof vernietigen." "Het is iets anders," zegt hij 4), ep. 83; VII, 194), "wat wij schuldig zijn te doen om de eenheid van het geloof te bewaren, iets anders om de hovaardij te onderdrukken; maar ik zeg vrijmoedig, dat al wie zich de algemene priester noemt, of verlangt, dat hij zo genoemd wordt, in zijn hovaardij

een voorloper is van de antichrist, omdat hij zich door zijn hoogmoed stelt boven de anderen." Evenzo 5), wederom tot Anastasius van Alexandrië: "Ik heb gezegd, dat hij geen vrede met ons kan hebben, indien hij niet de hovaardij van die superstitieuze en trotse naam terecht wees, die door de eerste afvallige uitgevonden is; en (om te zwijgen van het onrecht, dat aan uw eer aangedaan wordt indien één bisschop de algemene bisschop genoemd wordt), stort de ganse kerk ineen, wanneer de algemene bisschop valt." Wat hij echter schrijft, dat aan Leo deze eer op het concilie te Chalcedon is aangeboden, dat heeft geen schijn van waarheid. Want niets van die aard leest men in de handelingen van dat concilie. En Leo zelf, die in vele brieven het besluit, dat daar genomen werd ter ere van de zetel van Constantinopel, bestrijdt, zou zonder twijfel dit bewijs, dat van alle het meest deugdelijk geweest zou zijn, niet verzwegen hebben, indien het waar geweest was, dat hij de eer, die hem aangeboden werd, afgewezen had; en daar hij ook anders een meer dan genoeg eergierig man was, zou hij niet gaarne iets weggelaten hebben, dat tot zijn lof strekte. Gregorius heeft zich dus daarin vergist, dat hij meende, dat die titel aan de stoel van Rome door het concilie van Chalcedon is aangeboden; om er maar van te zwijgen, dat het belachelijk is, dat hij betuigt, dat die titel afkomstig is van een heilige synode, en hem tegelijkertijd misdadig, onheilig, ongeoorloofd, trots en heiligschennend noemt, ja zelfs uitgedacht door de duivel en door de heraut van de antichrist geopenbaard. En toch voegt hij er aan toe 6), dat zijn voorganger hem heeft geweigerd, opdat niet, doordat aan één in het bijzonder iets gegeven werd, alle priesters gezamenlijk van de hun toekomende eer zouden beroofd worden. Elders 7) zegt hij: "Niemand heeft ooit met zulk een naam willen genoemd worden, niemand heeft zich deze lichtvaardige naam toegeëigend, opdat het niet zou schijnen, dat hij, wanneer hij in de graad van bisschop zich de eer van een op zich zelf staande positie toegeëigende, die aan alle broederen geweigerd had."

1} I. IV, ep. 76.
2} I. IV, 78. IV, ep. 80.
3} I.
4} I. IV, ep. 83; VII, 194
5} I. IV, ep. 188.
6} I. IV, ep. 76.
7} I. VII, ep. 69.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

5. Ik kom nu tot de zeggenschap, die de Roomse paus beweert zonder tegenspreken over alle kerken te hebben. Ik weet, hoe grote twisten oudtijds over deze zaak geweest zijn. Want er is geen tijd geweest, in welke de Roomse stoel niet gestreefd heeft naar het gezag over de andere kerken. En op deze plaats zal het niet te onpas zijn te onderzoeken, op welke wijze hij toen langzamerhand tot enige macht is opgeklommen. Ik spreek nog niet over die onbegrensde heerschappij, die hij zich nog niet zo lang geleden heeft toegeëigend; want dat zullen we tot de juiste plaats uitstellen. Maar het is wenselijk, dat wij hier met weinige woorden aanwijzen, hoe en op welke manier hij zich oudtijds verheven heeft, om zich enig recht over de andere

kerken aan te matigen. Toen de oosterse kerken verdeeld en verward waren door de Ariaanse twisten onder de keizers Constantius en Constans, de zonen van Constantijn de Grote, en Athanasius, die daar de voornaamste verdediger van het rechtzinnig geloof was, van zijn zetel verdreven was, werd hij door zodanige ramp gedwongen naar Rome te komen, om door het gezag van de Roomse stoel zowel de woede zijner vijanden enigermate te bedwingen, als ook om de vromen, die in zwarigheid verkeerden, te versterken. Hij is eervol ontvangen door Julius, die toen bisschop was, en heeft gedaan gekregen, dat de westerse kerken de verdediging van zijn zaak op zich namen. Daar dus de vromen de uitwendige bescherming ten zeerste nodig hadden, en zagen, dat in de kerk van Rome voor hen een uitnemende bescherming gelegen was, droegen zij haar gaarne zoveel gezag op, als ze konden. Maar de bedoeling van dit alles was niets anders, dan dat de gemeenschap met die kerk hoog geacht zou worden, en het voor een schande zou worden geacht, uit haar verbannen te worden. Later hebben ook de slechten en goddelozen het gezag dier kerk zeer doen toenemen. Want om aan wettige vonnissen te ontkomen, begaven zij zich tot haar als een vrijplaats. Dus indien een presbyter door zijn bisschop, of een bisschop door de synode van zijn provincie veroordeeld was, beriepen zij zich terstond op Rome. En deze beroepingen namen de bisschoppen van Rome gretiger dan wel paste aan, omdat het een soort van buitengewone macht scheen te zijn, dat zij zo wijd en zijd als bemiddelaars in zaken optraden. Zo heeft Eutyches, toen hij door Flavianus, de bisschop van Constantinopel, veroordeeld was, zich bij Leo beklaagd, dat hem onrecht geschied was. Deze heeft zonder dralen de verdediging van de kwade zaak even lichtvaardig als spoedig op zich genomen; hij is heftig uitgevaren tegen Flavianus, alsof deze, zonder kennis genomen te hebben van de zaak, de man onschuldig veroordeeld had, en door deze zijn eerzucht heeft hij gemaakt, dat de goddeloosheid van Eutyches zich een tijdlang versterkte. Het staat vast, dat dit in Afrika meermalen geschied is; want zodra als de een of andere deugniet in een ordelijke rechtspraak het onderspit gedolven had, snelde hij naar Rome, en bezwaarde de zijnen met veel lasteringen: en de Roomse stoel was altijd bereid om als bemiddelaar op te treden. Die slechte toestand dwong de Afrikaanse bisschoppen er toe te bepalen, dat niemand, op straffe van de ban, over zee zou appelleren.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

6. Hoe dat echter ook geweest zij, laat ons nagaan wat voor recht of macht de stoel van Rome toen gehad heeft. De kerkelijke macht dan is begrepen in deze vier hoofdstukken: de ordening der bisschoppen, het uitschrijven van concilies, het horen van appellaties of de rechtspraak, en de bestraffende vermaningen of censuren. Alle oude synoden bevelen, dat de bisschoppen geordend worden door hun metropolitanen, dat zijn de bisschoppen van de hoofdstad van hun gebied. Nergens bevelen zij de bisschop van Rome erbij te roepen dan in zijn eigen patriarchaatschap. Langzamerhand echter is de gewoonte opgekomen, dat de Italiaanse bisschoppen allen naar Rome kwamen om hun wijding te verkrijgen, behalve de metropolitanen, die zich niet tot deze dienstbaarheid hebben laten brengen; maar wanneer een metropolitaan geordend moest worden, zond de bisschop van Rome een van zijn presbyters

daarheen, om daar alleen tegenwoordig te zijn, niet echter om de ordening te leiden. Daarvan lezen we een voorbeeld bij Gregorius 1), wanneer hij spreekt over de wijding van Constantius, de bisschop van Milaan, na de dood van Laurentius. Trouwens, ik meen niet, dat deze instelling zeer oud geweest is; maar daar ze in het begin eershalve en uit welwillendheid over en weer gezanten zonden om getuigen te zijn van de ordening ter betuiging van de onderlinge gemeenschap, is men, wat vrijwillig was, later begonnen voor noodzakelijk te houden. Hoe het ook zij, het staat vast, dat de bisschop van Rome oudtijds de macht om te ordenen slechts gehad heeft in het gebied van zijn eigen patriarchaatschap, dat is in de kerken, die onder de stad Rome behoorden, zoals de canon van het concilie van Nicaea zegt. Met de ordening was verbonden het zenden van de synodale brief, waarin de bisschop van Rome in geen enkel opzicht hoger stond dan de anderen. De patriarchen waren gewoon terstond na hun wijding in een openbaar schrijven hun geloof te bevestigen, waardoor zij openlijk te kennen gaven, dat zij de besluiten van de heilige en rechtzinnige concilies ondertekenden. Zo keurden ze, door rekenschap te geven van hun geloof, elkanders ordening wederkerig goed. Indien de bisschop van Rome deze belijdenis van anderen ontvangen had, maar ze zelf niet gegeven had, zou hij daardoor erkend zijn geweest als meerdere, maar daar hij ze evengoed moest geven als van anderen eisen, en zo aan de algemene wet onderworpen zijn, was dit ongetwijfeld een bewijs van gemeenschap, en niet van heerschappij. Daarvan hebben we een voorbeeld in de brief van Gregorius aan Anastasius en Cyriacus van Constantinopel, en elders aan alle patriarchen tegelijk 2).

1} I. II, ep. 68 en 170.

2} I. I, ep. 24 en 25; I. VI, ep. 169.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

7. Nu volgen de vermaningen of censuren, die de bisschoppen van Rome oudtijds gebezigd hebben tegen anderen en ook zelf wederkerig hebben verdragen. Irenaeus heeft Victor ernstig bestraft, omdat hij lichtvaardig om een zaak van geen betekenis de kerk door verderfelijke onenigheid in verwarring bracht. Victor heeft gehoorzaamd zonder tegenspreken. Die vrijheid was toen bij de heilige bisschoppen gebruikelijk, dat ze hun broederlijk recht gebruikten tegen de bisschop van Rome, door hem te vermanen en te bestraffen, wanneer hij soms zondigde. Hij wederkerig wees anderen, wanneer de zaak het eiste, op hun plicht, en berispte hen, wanneer ze enige fout begingen. Want wanneer Cyprianus 1) Stephanus aanspoort om de bisschoppen van Gallië te vermanen, dan ontleent hij de reden daartoe niet aan de grotere macht, die Stephanus zou hebben, maar aan het algemene recht, dat de priesters onder elkander hebben. Ik vraag u, wanneer Stephanus toen gezag gehad had over Gallië, zou Cyprianus dan niet gezegd hebben: bedwing hen, want ze staan onder uw macht? Maar hij spreekt geheel anders. "De broederlijke gemeenschap," zegt hij, "waardoor wij onderling verbonden zijn, eist dit, dat wij elkander vermanen." En wij zien ook met welk een scherpte van woorden die anders toch zo zachtzinnige man tegen Stephanus zelf uitvaart, wanneer hij meent, dat deze al te overmoedig wordt 2). Dus

ook in dit stuk blijkt nog niet, dat de bisschop van Rome met enige zeggenschap was toegerust tegen hen, die niet tot zijn gebied behoorden.
1} 1. III, ep. 13.
2} Ad Pompeium contra epist. Stephani.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

8. Wat betreft het samenroepen der synoden: het was de taak van iedere metropolitaan om de provinciale synode op bepaalde tijden bijeen te roepen. Daarin had de bisschop van Rome generlei recht. Een algemeen concilie echter kon alleen de keizer uitschrijven. Want indien een der bisschoppen dat geprobeerd had, zouden niet alleen degenen, die buiten zijn provincie waren, daaraan geen gehoor gegeven hebben, maar er zou terstond oproerigheid ontstaan zijn. Dus kondigde de keizer aan allen gelijkelijk aan, dat ze aanwezig moesten zijn. Socrates verhaalt wel, dat Julius zich over de oosterse bisschoppen beklaagd heeft, omdat zij hem niet tot het concilie van Antiochië uitgenodigd hadden, hoewel door de regelen verboden was, dat iets besloten werd zonder medeweten van de bisschop van Rome. Maar wie ziet niet, dat dit verstaan moet worden van die besluiten, die de ganse kerk binden? Verder is het geen wonder, indien dit terwille van de ouderdom en het aanzien der stad, als ook van de waardigheid van haar zetel, vastgesteld wordt, dat er bij afwezigheid van de bisschop van Rome geen algemeen besluit genomen wordt betreffende de godsdienst, indien hij namelijk niet weigert aanwezig te zijn. Maar wat heeft dat te maken met de heerschappij over de ganse kerk? Want wij ontkennen niet, dat hij een van de voornaamsten geweest is: maar wij willen niet aanvaarden, wat de Roomsen nu beweren, dat hij heerschappij gehad heeft over allen.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

9. Nu is nog over de vierde soort van macht, die gelegen is in de appellatiën. Het staat vast, dat de hoogste macht berust bij hem, op wiens rechterstoel men zich beroept. Velen hebben zich dikwijls op de bisschop van Rome beroepen; zelf heeft hij ook getracht het onderzoek der zaken aan zich te trekken: maar altijd is hij bespot, telkens als hij zijn palen te buiten ging. Ik zal niets zeggen over het Oosten of Griekenland; maar het staat vast, dat de bisschoppen van Gallië zich krachtig verzet hebben, toen het hun toescheen, dat hij de heerschappij over hen aan zich trok. In Afrika is lang over die zaak gestreden. Want toen op het concilie te Mileve, waar Augustinus aanwezig was, gebannen werden diegenen, die zich over zee beriepen, heeft de bisschop van Rome geprobeerd te bewerken, dat dit besluit ongedaan gemaakt werd. Hij zond gezanten, die moesten aantonen, dat dit privilegie hun door het concilie van Nicaea gegeven was. De gezanten haalden de handelingen van het concilie van Nicaea te voorschijn, die ze uit het archief van hun kerk meegenomen hadden. De Afrikaanse

bisschoppen verzetten zich en zeiden, dat men de bisschop van Rome geen geloof moest schenken in zijn eigen zaak; dat ze dus boden zouden zenden naar Constantinopel en andere Griekse steden, waar minder verdachte exemplaren berustten. Men heeft bevonden, dat daarin niets geschreven stond van die aard, als de gezanten uit Rome hadden voorgewend. Zo is dat besluit van kracht gebleven, dat aan de bisschop van Rome de hoogste beslissing ontzegd had. In die zaak is de schandelijke onbeschaamdheid van de bisschop van Rome zelf gebleken. Want daar hij bedriegelijk het concilie van Serdica in de plaats gesteld had van het Niceense, is hij smadelijk op kennelijk bedrog betrapt. Maar nog groter en onbeschaamder was de slechtheid van hen, die aan de handelingen van het concilie een verzonnen brief toevoegen, in welke de een of andere Carthaagse bisschop, de aanmatiging van zijn voorganger Aurelius veroordelend, omdat hij het gewaagd had zich te onttrekken aan de gehoorzaamheid aan de apostolische stoel, en zichzelf en zijn kerk onderwerpend, nederig om vergiffenis smeekt. Dat zijn de fraaie gedenkstukken der oudheid, waarop de majesteit van de Roomse stoel gegrondvest is: terwijl ze onder het voorwendsel der oudheid zo kinderachtig liegen, dat zelfs blinden het tasten kunnen. "Aurelius," zegt hij, "door duivelse stoutmoedigheid en hardnekkigheid overmoedig, is wederspannig geweest tegen Christus en de heilige Petrus: daarom moet hij met vervloeking verdoemd worden." Maar Augustinus dan? En al die vaderen, die op het concilie van Mileve aanwezig geweest zijn? Maar waartoe is het nodig dat dwaze geschrift met veel woorden te weerleggen, dat zelfs de Roomsen, wanneer ze nog enig eergevoel over hebben, niet zonder grote schaamte kunnen inzien? Evenzo voegt Gratianus 1), uit boosheid of onwetendheid weet ik niet, wanneer hij dit besluit vermeld heeft, dat zij, die over zee een beroep doen, in de ban gedaan zullen worden, er de uitzondering aan toe: tenzij ze wellicht zich op de zetel te Rome beroepen hebben. Wat moet men dan met zulke beesten, die zozeer van algemeen gevoel ontbloot zijn, dat zij dat éne van de wet uitzonderen, terwille waarvan een ieder ziet, dat de wet gemaakt is? Immers wanneer het concilie het doen van een beroep over zee veroordeelt, verbiedt het slechts dit, dat men te Rome appèl zal aantekenen. En deze fraaie uitlegger maakt voor Rome een uitzondering op de algemene wet.
1} 2 quaest. 4. cap. Placuit.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

10. Maar (om aan deze kwestie eens een eind te maken), van welke aard de rechtspraak van de bisschop van Rome oudtijds geweest is, zal één geschiedenis duidelijk maken. Caecilianus, de bisschop van Carthago, was aangeklaagd door Donatus uit Casae Nigrae. Hij werd veroordeeld als schuldig zonder vorm van proces. Want daar hij wist, dat de bisschoppen tegen hem samengezworen hadden, wilde hij niet verschijnen. Daarop is de zaak gekomen voor de keizer Constantijn. Daar die wilde, dat de zaak door een kerkelijk oordeel zou worden beëindigd, droeg hij de beslissing op aan Melciades, de bisschop van Rome, aan wie hij als ambtgenoten enige bisschoppen uit Italië, Gallië en Spanje toevoegde. Indien dit behoorde tot de gewone rechtspraak van de Roomse stoel om in een kerkelijke zaak het hoger beroep te behandelen, waarom duldt de bisschop dan dat hem naar des keizers goeddunken

anderen toegevoegd worden? Ja waarom neemt hij zelf meer door het bevel van de keizer dan krachtens zijn eigen ambt de beoordeling op zich? Maar laat ons horen, wat later gebeurd is 1). Caecillianus wint aldaar, Donatus van Casae Nigrae lijdt met zijn valse beschuldiging de nederlaag. Hij gaat in beroep. Constantijn draagt het oordeel in hoger beroep op aan de bisschop van Arelate. Deze zit als rechter, om na de bisschop van Rome een vonnis naar zijn inzicht te vellen. Indien de stoel van Rome de hoogste macht heeft zonder hoger beroep, waarom duldt Melciades dan, dat hem een zo grote smaad wordt aangedaan, dat de bisschop van Arelate boven hem gesteld wordt? En welke keizer is het, die dat doet? Wel, Constantijn, van wie de bisschoppen van Rome roemen, dat hij niet alleen al zijn ijver, maar ook bijna de gehele macht van zijn rijk heeft in het werk gesteld om de waardigheid van hun zetel te vergroten. Wij zien dus reeds hoever toentertijd de bisschop van Rome in alle opzichten af stond van die opperste heerschappij, die, naar hij beweert, hem door Christus over alle kerken gegeven is en van welke hij leugenachtig zegt, dat hij haar in alle eeuwen met instemming van de ganse aarde in het bezit gehad heeft.
1} August. ep. 162 (43); in brev. collat. contra Donat.; alibi.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

11. Ik weet, hoeveel brieven er zijn, hoeveel rescripten en edicten, waarin de pausen aan de zetel van Rome alles toekennen en voor hem op alles aanspraak maken. Maar allen, die ook maar een weinig verstand en geleerdheid hebben, weten ook dit, dat de meesten van die geschriften zo zouteloos zijn, dat men bij het eerste proeven gemakkelijk kan merken, uit welke werkplaats ze afkomstig zijn. Want welk verstandig en nuchter mens zou menen, dat van Anacletus is die fraaie uitlegging, die onder de naam Anacletus bij Gratianus 1) vermeld wordt, namelijk, dat Cephas betekent hoofd? Zeer veel dwaasheden van die soort, die Gratianus zonder oordeel bij elkaar gescharreld heeft, misbruiken de Roomsen tegenwoordig tegen ons ter verdediging van hun zetel; en zulke zotteklap, waarmee zij oudtijds in de duisternis onervaren mensen bedrogen, willen ze nog, nu we in zo groot licht leven, verkopen. Maar ik wil niet veel moeite besteden om die dingen te weerleggen, die zich zelf door hun al te grote zouteloosheid openlijk weerleggen. Ik erken, dat er ook echte brieven van oude bisschoppen bestaan, waarin zij de aanzienlijkheid van hun zetel met prachtige lofwoorden aanprijzen, zoals sommige brieven van Leo. Want evenals die man geleerd en welsprekend was, was hij ook bovenmate roem en heerszuchtig; maar of de kerken toen aan zijn getuigenis geloof gehecht hebben, dat is de vraag. Het blijkt dan dat velen door zijn eerzucht geërgerd zijn en ook aan zijn begeerte tegenstand geboden hebben. Ergens 2), draagt hij aan de bisschop van Thessalonica zijn plaatsvervanging op in Griekenland en andere naburige streken; elders 3) aan de bisschop van Arelate of een ander in Gallië. Zo stelt hij Hormisda, de bisschop van Hispalis, aan tot zijn plaatsvervanger in Spanje; maar overal maakt hij het beding, dat hij dergelijke opdrachten geeft met die bepaling, dat voor de metropolitanen de oude privilegiën ongeschonden en onverminderd van kracht zouden blijven. Maar Leo verklaart zelf 4), dat het een van de privilegiën is, dat, indien zich in enige zaak twijfel voordoet, de metropolitaan in de eerste plaats moet geraadpleegd worden. Op deze

voorwaarde had dus die plaatsvervanging plaats, dat geen bisschop in zijn gewone rechtspraak, of metropolitaan in het oordelen in appèlzaken, of provinciaal concilie in het regelen der kerken zou verhinderd worden. En wat was dat anders dan zich onthouden van alle rechtspraak, maar slechts voorzover de wet en de aard van de kerkelijke gemeenschap het meebrengen zichzelf stellen als bemiddelaar tot het doen ophouden van onenigheden?
1} Dist. 22. cap. Sacrosanta.
2} Zie ep. 85.
3} Ep. 83.
4} Ep. 89.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

12. Ten tijde van Gregorius was die oude manier reeds veel veranderd. Want toen het keizerrijk ontwricht en verscheurd was, toen Gallië en Spanje door veel nederlagen, die ze herhaaldelijk ontvangen hadden, geteisterd waren, Illyricum was verwoest, Italië gekweld, en Afrika door voortdurende rampen nagenoeg te gronde gericht was, hebben, opdat bij een zo grote ontwrichting van de burgerlijke regering het geloof tenminste ongeschonden zou blijven, of althans niet geheel zou ondergaan, alle bisschoppen van alle kanten zich meer aangesloten bij de bisschop van Rome. Daardoor is het geschied, dat niet alleen de waardigheid, maar ook de macht van die zetel geweldig toenam. Trouwens ik bekommer mij er niet zozeer om, door welke oorzaken dit geschied is. In ieder geval is het zeker, dat die macht toen groter geweest is dan in de vorige eeuwen. En toch was het er ver vandaan, dat het zulk een ongebonden heerschappij zou geweest zijn, dat één man naar willekeur over de anderen kon heersen. Maar de Roomse stoel had zulk een ontzag, dat hij de bozen en wederspannigen, die door hun ambtgenoten niet bij hun plicht gehouden konden worden, door zijn gezag kon beteugelen en bedwingen; immers Gregorius betuigt meer dan eens naarstig, dat hij voor de anderen even getrouw hun rechten bewaart, als hij zelf de zijne van de anderen eist 1). "Niemand," zegt hij, "ontneem ik door de prikkeling van eerzucht iets, dat tot zijn recht behoort; maar ik begeer mijn broeders in alles te eren." Er is geen woord in zijn geschriften, waarmee hij met meer trots roemt van de grote omvang van zijn primaat, dan dit 2): "Ik weet niet, welke bisschop niet aan de apostolische stoel onderworpen is, wanneer hij schuldig bevonden wordt." Maar terstond voegt hij daaraan toe: "Wanneer geen schuld anders eist, zijn allen naar de aard der ootmoedigheid gelijken." Hij kent zich het recht toe om te straffen hen, die gezondigd hebben; wanneer allen hun plicht doen, maakt hij zich tot gelijke van de anderen. En hij zelf kende zich wel dat recht toe, en wie wilden, stemden daarmee in; maar aan anderen, wie dat niet aanstond, stond het vrij het ongestraft tegen te spreken. En het is bekend, dat verscheidenen dat ook gedaan hebben. Daar komt bij, dat hij op die plaats spreekt over de bisschop van Byzantium, die, toen hij door de provinciale synode veroordeeld was, het gehele oordeel had verworpen. De hardnekkigheid van deze man hadden zijn ambtgenoten medegedeeld aan de keizer. De keizer had gewild, dat Gregorius over deze zaak zou beslissen. Wij zien dus, dat hij niet iets probeert om

de gewone rechtspraak te schenken, en dat hij, wat hij doet, om anderen te helpen, slechts doet op bevel van de keizer.
1} ad Mediolan. clerum, 1. II, ep. 68; ad Dominicum carthag. episc. 1. II, ep. ult.
2} I. VII, ep. 64.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

13. Dit was dus toen de gehele macht van de bisschop van Rome, namelijk dat hij zich verzette tegen hardnekkige en onbedwingbare hoofden, wanneer enig buitengewoon middel nodig was, en dat om de andere bisschoppen te helpen, niet om hen te belemmeren. Dus matigt hij zich niet meer recht aan over de anderen, dan hij elders aan allen toestaat over hemzelf, wanneer hij erkent, dat hij bereid is zich door allen te laten bestraffen en te laten verbeteren. Zo beveelt hij elders wel de bisschop van Aquileia naar Rome te komen om zich te verantwoorden inzake een geloofsgeschil, dat tussen hem en anderen was gerezen; maar hij beveelt dat niet krachtens eigen macht, maar omdat de keizer het geboden had. En hij kondigt niet aan, dat hij alleen rechter zal zijn, maar hij belooft een synode te zullen samenroepen, door welke de gehele zaak zal beoordeeld worden. En hoewel die matiging nog bestond, dat de macht van de zetel van Rome bepaalde grenzen had, buiten welke zij niet mocht gaan, en de bisschop van Rome niet in meerdere mate boven de anderen stond dan hij onder hen stond, blijkt toch, hoezeer een dergelijke toestand aan Gregorius mishaagd heeft; want hij klaagt 1) herhaaldelijk, dat hij onder de schijn van het bisschopsambt weer teruggevoerd is tot de wereld, en dat hij meer in aardse zorgen gewikkeld is, dan ooit, toen hij nog leek was, en dat hij in die staat van eer door het gewoel van wereldse zaken gedrukt werd. Elders 2) zegt hij: "Ik word door zo grote lasten van bezigheden neergedrukt, dat mijn geest zich geenszins tot hogere dingen opricht; ik word door de golven van vele zaken geslingerd, en na de rust van mijn vroegere kalme leven word ik door de stormen van een woelig leven geteisterd, zodat ik terecht mag zeggen: ik ben in de diepte der zee gekomen het en het noodweer heeft mij doen verzinken." Maak hieruit nu eens op, wat hij zou gezegd hebben, wanneer hij in deze tijd geleefd had. Indien hij het ambt van herder al niet geheel vervulde, zo oefent hij het toch nog uit. Van het voeren van een burgerlijk bewind onthield hij zich, en hij erkende, dat hij tezamen met de anderen aan de keizer onderworpen was. Met de zorg voor andere kerken bemoeide hij zich niet, tenzij dor door noodzaak gedwongen. En toch schijnt het hem toe, dat hij zich in een doolhof bevindt, omdat hij niet eenvoudig al zijn tijd kan wijden aan het ambt van bisschop.
1} 1. I, ep. 5, Theotistae.
2} 1. I, ep. 7, 25 Anastas. Antioch.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

14. In die tijd twistte de bisschop van Constantinopel over het primaat met de bisschop van Rome, gelijk reeds gezegd is. Want nadat de zetel van het keizerrijk te Constantinopel gevestigd was, scheen de majesteit van het rijk te eisen, dat ook die kerk na de kerk van Rome een ereplaats had. En ongetwijfeld was er in het begin niets van meer betekenis voor het opdragen van het primaat aan Rome, dan het feit, dat daar toen het hoofd des rijks was. Bij Gratianus 1) vinden we een geschrift onder de naam van paus Lucinus, waarin hij zegt, dat de steden, in welke de metropolitanen en patriarchen moeten zetelen, niet anders zijn aangewezen dan naar gelang van de burgerlijke regering, die er vroeger geweest was. Er is ook nog een ander dergelijk geschrift onder de naam van paus Clemens, waarin deze zegt, dat de patriarchen zijn aangesteld in die steden, die oudtijds de heidense opperpriesters gehad hadden. En hoewel dit onjuist is, is het toch uit de waarheid genomen. Want het staat vast, dat, om zo min mogelijk verandering te doen plaats hebben, de provincies naar de toenmalige stand van zaken verdeeld zijn, en de patriarchen en metropolitanen in die steden gevestigd zijn, die in eer en macht de andere te boven gingen. Daarom is op het Taurinensische concilie besloten, dat de steden, die in de burgerlijke regering de eerste van iedere provincie waren, ook de zetels zouden zijn van de voornaamste bisschoppen, en dat, wanneer het gebeurde, dat de eer van het burgerlijk bestuur van de ene stad naar de andere werd overgebracht, ook het recht van de zetel te zijn van de metropolitaan daarheen zou worden overgebracht. Maar toen Innocentius, de bisschop van Rome, zag, dat de oude waardigheid der stad begon te tanen, sinds de zetel des rijks naar Constantinopel was overgebracht, heeft hij, daar hij voor zijn zetel vreesde, een tegenovergestelde wet afgekondigd, waarin hij zegt, dat het niet nodig is, dat de kerkelijke hoofdsteden veranderd worden naargelang de keizerlijke hoofdsteden veranderd worden. Maar met recht moet aan het gezag van een synode de voorkeur gegeven worden boven de uitspraak van één man. Bovendien moet Innocentius ons verdacht zijn, daar hij spreekt in eigen zaak. Hoe het ook zij, toch toont hij door zijn maatregel aan, dat het van den beginne zo ingericht is geweest, dat de kerkelijke hoofdsteden werden ingedeeld naar de uitwendige orde van het rijk.
1} Dist. 80. c. Urbes

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

15. Naar deze oude instelling is op het eerste concilie te Constantinopel bepaald, dat de bisschop van die stad de privilegiën van eer zou hebben na de bisschop van Rome, omdat Constantinopel het nieuwe Rome was 1). Maar toen lange tijd daarna een gelijk besluit genomen werd te Chalcedon, heeft Leo heftig daartegen geprotesteerd. En niet alleen heeft hij zich veroorloofd voor niets te achten, wat zeshonderd of meer bisschoppen besloten hadden, maar hij heeft hen ook met ernstige verwijten berispt, omdat zij aan andere zetels de eer ontnomen hadden, die zij gewaagd hadden aan de kerk van Constantinopel toe te kennen. Ik vraag u, wat heeft de man kunnen aanzetten om de wereld in opschudding te brengen voor een zaak van zo geringe betekenis anders dan louter eerzucht? Hij zegt, dat was eenmaal het concilie van Nicaea bepaald heeft, onschendbaar moet zijn. Alsof het Christelijk geloof gevaar zou lopen, wanneer de ene kerk boven de andere gesteld werd, of alsof de patriarchaatschappen daar

ingesteld waren met een ander doel dan de uiterlijke regering der kerken. en wij weten, dat de uiterlijke regering naar de wisseling der tijden veranderingen ondergaat, ja vereist. Het is dus van geen waarde, wat Leo beweert, namelijk dat aan de zetel van Constantinopel niet de eer moet worden opgedragen, die door het gezag van het concilie te Nicaea aan de zetel van Alexandrië gegeven was. Want het algemeen gevoelen zegt, dat dit een besluit was van die aard, dat het naar de aard der tijden weer kon worden opgeheven. Bovendien verzette niemand der oosterse bisschoppen zich er tegen, hoewel zij er het meeste belang bij hadden. In ieder geval was daar aanwezig Proterius, die te Alexandrië in de plaats van Dioscorus tot patriarch was aangesteld; ook andere patriarchen waren aanwezig, wier eer verminderd werd. Hun taak was het geweest tussenbeide te komen, niet die van Leo, die onaangetast op zijn plaats bleef. Maar terwijl zij allen zwijgen, ja, terwijl zij toestemmen, verzet alleen de bisschop van Rome zich; het ligt voor de hand te oordelen, wat hem daartoe beweegt: hij voorzag namelijk, wat niet lang daarna ook geschiedde, dat, daar de heerlijkheid van het oude Rome taande, Constantinopel, niet tevreden met de tweede plaats, over het primaat met Rome zou twisten. Maar toch heeft hij met zijn verzet niet gedaan gekregen, dat het besluit van het concilie niet tot stand gekomen is. En zo hebben zijn opvolgers, ziende dat ze machteloos waren, van hardnekkig volhouden in die zaak afgezien. Want zij hebben het verdragen, dat de bisschop van Constantinopel als tweede patriarch beschouwd werd.
1} Socrat. hist. tripart. IX, 13, decret. dist. 22. c. Constantinopel.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

16. Maar korte tijd daarna is Johannes, die ten tijde van Gregorius de kerk van Constantinopel regeerde zo ver gegaan, dat hij zich de algemene patriarch noemde. Hiertegen heeft Gregorius zich standvastig verzet, om niet in een zeer goede zaak te kort te schieten in de verdediging van zijn zetel. En ongetwijfeld was zowel de hoogmoed als de dwaasheid van Johannes onverdragelijk, die de grenzen van zijn bisdom wilde gelijk maken aan de grenzen van het keizerrijk. En toch maakt Gregorius voor zich geen aanspraak op datgene, wat hij de ander weigert, maar hij verfoeit die naam, door wie hij dan ook gebruikt moge worden, als misdadig en goddeloos en gruwelijk. Ja zelfs is hij ergens 1) toornig op Eulogius, de bisschop van Alexandrië, door wie hij met zulk een titel geëerd was. "Zie," zegt hij, "gij hebt in de aanhef van de brief, die gij tot mij, hoewel ik dat verboden heb, gericht hebt een woord van trotse aanspreking laten schrijven, mij algemene paus noemende; ik bid uwe heiligheid, dat niet meer te doen; want aan ulieden wordt onttrokken, wat aan de ander, meer dan de reden eist, wordt geschonken: ik houd het niet voor een eer, omdat ik zie, dat de eer mijner broederen daardoor verminderd wordt; want mijn eer is de eer der ganse kerk, en de ongeschonden macht mijner broederen; maar indien uwe heiligheid mij algemeen paus noemt, dan zegt gij daarmee, dat gij niet zijt, wat gij zegt, dat ik ben, namelijk algemeen." De zaak van Gregorius was wel goed en eervol, maar Johannes, gesteund door de gunst van keizer Mauritius, kon van zijn voornemen niet afgebracht worden. Ook zijn opvolger Cyriacus heeft zich dat nooit laten

afbidden.
1} 1. VII, ep. 30.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

17. Eindelijk heeft Phocas, die na Mauritius gedood te hebben in zijn plaats gekozen is (en die om een of andere reden de Romeinen vriendelijker gezind was, ja, omdat hij door hen zonder strijd gekroond was), aan Bonifacius de derde toegestaan, wat Gregorius geenszins verlangde, dat Rome het hoofd zou zijn van alle kerken. Op deze wijze is de strijd beslecht. En toch zou deze weldaad van de keizer niet zo voordelig geweest zijn voor de Roomse stoel, indien er later geen andere dingen bijgekomen waren. Want Griekenland en geheel Azië zijn een weinig later van de gemeenschap met de Roomse stoel afgescheurd. Frankrijk eerbiedigde hem op deze wijze, dat het hem slechts gehoorzaamde in zoverre, als het daartoe lust had. Het is echter eerst toen tot dienstbaarheid gebracht, toen Pepijn de regering in handen gekregen heeft. Want toen Zacharias, de bisschop van Rome, hem geholpen had in zijn trouweloosheid en roverij, zodat hij, na verdrijving van de wettige koning, het rijk, dat als een buit ter beschikking lag, voor zich roofde, heeft Zacharias dit als loon gekregen, dat de Roomse stoel de zeggenschap zou hebben over de kerken van Frankrijk. Evenals rovers de gemeenschappelijke buit plegen te verdelen, zo hebben die fraaie mannen met elkander deze overeenkomst getroffen, dat de aardse en burgerlijke heerschappij, nu de werkelijke koning beroofd was, aan Pepijn zou komen, en Zacharias het hoofd zou worden van alle bisschoppen en de geestelijke macht zou hebben. En ofschoon die in het begin zwak was (zoals gemeenlijk het geval is bij verandering van toestand), is zij daarna door het gezag van Karel versterkt, door een nagenoeg gelijke oorzaak. Want ook hij had verplichting aan de Roomse paus, omdat hij door diens ijverige bemoeiing tot de eer van het rijk gekomen was. En ofschoon aan te nemen is, dat reeds vroeger overal de kerken zeer misvormd waren, is het toch zeker, dat toen eerst de oude gestalte der kerk in Frankrijk en Duitsland geheel in vergetelheid geraakt is. Er zijn nog in de archieven van het hof te Parijs kleine geschiedkundige aantekeningen van die tijden, die, waar ze over kerkelijke zaken spreken, melding maken van de verdragen zowel van Pepijn, als van Karel met de Roomse paus. Daaruit kan men opmaken, dat er toen verandering gekomen is in de oude toestand.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

18. Sinds die tijd is, daar de zaken overal dagelijks slechter en slechter werden, ook herhaaldelijk de tirannie van de Roomse stoel bevestigd en toegenomen, en dat wel deels door de onwetendheid der bisschoppen, deels door hun laksheid. Want toen één alles aan zich trok, en steeds meer doorging zonder maat zich tegen recht en billijkheid te verheffen, hebben de bisschoppen niet met de ijver, die ze hadden

moeten betonen, zich er op toegelegd om zijn willekeur tegen te gaan, en ook al zou de lust daartoe hun niet ontbroken hebben, zo ontbrak het hun toch aan de ware geleerdheid en ervaring, zodat ze geenszins geschikt waren om een zo grote zaak te ondernemen. En zo zien we, hoedanige en hoe monsterachtige ontheiliging van alle heilige dingen, en ook hoe grote verstrooiing van de ganse kerkelijke orde er te Rome geweest is in de tijd van Bernardus. Hij klaagt 1) dat uit de gehele wereld naar Rome samenstromen eergierigen, hebzuchtigen, lieden, die zich schuldig maken aan simonie, heiligschenners, hoereerders, bloedschennigen, en al dergelijke gruwelijke lieden, om door het apostolisch gezag kerkelijke ereambten te verkrijgen of te behouden, en dat bedrog en misleiding en geweld de overhand gekregen hebben. Hij zegt, dat de wijze van oordelen, die toen gebruikelijk was, verfoeilijk en onbetamelijk was niet alleen voor de kerk, maar ook voor de rechtbank. Hij roept uit, dat de kerk vol was van eerzuchtigen, en dat er niemand was, die meer afschuw had van het bedrijven van schanddaden dan de struikrovers in hun hol hebben, wanneer ze de buit der reizigers verdelen. "Weinigen," zegt hij 2), "letten op de mond van de wetgever, maar allen op zijn handen. En dat doen ze niet ten onrechte: want alle pauselijke zaken worden door die handen verricht. Wat voor iets is het, o paus, dat zij, die tot u zeggen: prachtig! mooi zo! uit de buit der kerken gekocht worden? Het leven der armen wordt gezaaid op de straten der rijken; het zilver schittert in het slijk; van alle kanten loopt men toe; het zilver wordt opgeraapt niet door de armste, maar door de sterkste, of door hem, die toevallig het hardst vooraan loopt. Maar van u is die manier van doen, of liever gezegd van verdoen 3) niet afkomstig: och of ze bij u ophield. Temidden hiervan schrijdt gij voort als herder, getooid met veel en kostbaar sieraad. Als ik het durfde zeggen: dit is meer een weide van duivelen dan van schapen. Deed Petrus soms zo; spotte Paulus zo? Uw hof is er meer aan gewend goede mensen te ontvangen dan mensen goed te maken. Want slechten worden daar niet beter, maar goeden slechter." Verder zou geen vrome zonder grote afschuw kunnen lezen van de misbruiken der appellatiën. Eindelijk besluit hij, wat hij zegt over de teugelloze begeerte, die de Roomse stoel ten toon spreidt bij het gebruikmaken van de rechtspraak, aldus: "Ik spreek uit de murmurering en de algemene klacht der kerken; zij roepen uit, dat ze verminkt worden en van hun ledematen beroofd; òf er is geen enkele meer òf er zijn nog slechts zeer weinigen, die dat slaan niet smartelijk gevoelen of er niet voor vrezen. Vraagt ge, welk slaan? De abten worden onttrokken aan hun bisschoppen, de bisschoppen aan hun aartsbisschoppen enz. Het zou een wonder zijn, als dat verontschuldigd kon worden. Door zo te doen, bewijst gij, dat ge de volheid der macht hebt, maar niet der rechtvaardigheid: gij doet dit, omdat gij het kunt, maar of gij het ook moogt doen, is de vraag; gij zijt gesteld om voor een ieder zijn eer en graad te bewaren, niet om hem die te benijden." Deze weinige woorden heb ik willen aanhalen uit vele, deels opdat de lezers zouden zien, hoe ernstig de kerk toen gevallen was, deels opdat zij zouden bekennen, in welk een droefheid en ellende alle vromen door die ramp gekomen waren.

1} De consider. ad. Eugenium I.

2} 1. IV.

3} Lat.: "mos iste, vel potius mors ista.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

19. Verder, ook al zouden wij aan de Roomse paus tegenwoordig die hoogheid en uitgebreidheid van zeggenschap toestaan, welke die zetel in de middentijd, namelijk de tijd van Leo en Gregorius gehad heeft, wat zou dat zijn in vergelijking met het tegenwoordige pausdom? Ik spreek nog niet over de aardse heerschappij, en ook niet over de burgerlijke macht, waarover we later te juister plaatse zullen handelen; maar welke gelijkenis heeft zelfs het geestelijke bestuur, waarvan zij roemen, met de toestand van die tijden? Want de paus definiëren zij niet anders dan als het opperste hoofd der kerk op aarde en de algemene bisschop der ganse wereld. En wanneer de pausen zelf over hun gezag spreken, zeggen zij met grote hoogmoed, dat bij hen de macht om te gebieden berust, en dat de anderen genoodzaakt zijn te gehoorzamen, dat al hun besluiten zo beschouwd moeten worden, alsof ze door de Goddelijke stem van Petrus bevestigd zijn; dat de provinciale synoden, omdat ze de tegenwoordigheid van de paus niet hebben, kracht missen; dat hij uit iedere kerk geestelijken kan ordenen en hen, die elders geordend zijn, naar zijn zetel kan roepen. Talloze uitspraken van die soort vindt men in het verzamelwerk van Gratianus, die ik niet opsom, om de lezers niet al te lastig te vallen. Maar de hoofdsom komt hierop neer, dat bij de Roomse Paus alleen de hoogste beslissing berust in alle kerkelijke zaken, hetzij in het beoordelen en vaststellen der leerstellingen, hetzij in het geven van wetten, hetzij in het regelen der tucht, hetzij in het rechtspreken. Ook de privilegiën, die zij zich toekennen in de reservatiën, zoals zij die noemen, op te sommen zou te lang duren en ook overbodig zijn. Maar wat van alles het meest onverdragelijk is, zij laten op aarde geen oordeel over om hun willekeur te bedwingen en te breidelen, voor het geval ze zulk een onmetelijke macht misbruiken. "Niemand," zeggen ze, "zij het geoorloofd het oordeel van deze zetel te herzien, vanwege het primaat der Roomse kerk." Evenzo: "Noch door de keizer, noch door de koningen, noch door de ganse geestelijkheid, noch door het volk zal de rechter geoordeeld worden" 1). Dit is waarlijk meer dan aanmatigend, dat één mens zich stelt tot rechter over allen, maar aan niemands oordeel onderworpen wil zijn. Maar wanneer hij dan tirannie uitoefent over het volk Gods? Wanneer hij het Rijk van Christus verstrooit en verwoest? Wanneer hij de gehele kerk in beroering brengt, en het herdersambt veranderd in struikroverij? Ja, al was hij de grootste booswicht, dan ontkent hij nog gehouden te zijn tot het geven van rekenschap. Want dit zijn de woorden van pausen: "De zaken van andere mensen heeft God door mensen tot een eind willen doen brengen, maar de priester van deze zetel heeft Hij, zonder onderzoek, gesteld onder zijn eigen oordeel." Evenzo: "De daden der onderdanen worden door ons beoordeeld; maar de onze door God alleen" 2).

1} Nicolaus, van wie deze uitspraak staat in Decret. 17, 9. 4. c. Nemini; Innocent. 9, 9. c. Nemo.

2} Symmach. 9 q. 3, c. Aliorum; Antherius, ibid. c. Facta.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

20. En opdat dergelijke wetten meer gewicht zouden hebben, hebben ze valselijk de namen van de oude bisschoppen ondergeschoven, alsof de zaken van het begin af zo ingesteld geweest waren, hoewel het zekerder dan zeker is, dat al wat de Roomse paus zichzelf meer toekent dan hetgeen, naar wij vermeld hebben, hem door de oude conciliën gegeven is, nieuw en onlangs gefabriceerd is. Ja zelfs zijn ze tot zulk een onbeschaamdheid gekomen, dat ze een rescript hebben uitgegeven 1) onder de naam van Anastasius, de patriarch van Constantinopel, waarin hij betuigt, dat in de oude regels bepaald was, dat niets zelfs in de meest verwijderde provincies zou behandeld worden, wat niet eerst aan de Roomse stoel gemeld was. Behalve dat dit, gelijk duidelijk is, geheel en al dwaas is, wie zou kunnen geloven, dat zulk een lofprijzing van de Roomse stoel zou zijn uitgegaan van een tegenstander en van iemand, die naijverig was op de eer en waardigheid van die zetel? Maar blijkbaar moesten die antichristen tot zulk een dwaasheid en verblindheid komen, opdat hun slechtheid duidelijk zichtbaar zou zijn voor alle mensen met een gezond verstand, die slechts de ogen willen openen. Maar de decretale brieven, door Gregorius de negende verzameld, en evenzo de Clementinen en de Extravaganten van Martinus spreken overal nog openlijker en met vollere mond van de vreselijke wreedheid en van de tirannie, die als het ware is als die van barbaarse koningen. En toch zijn dit de Godsspraken, waarnaar de Roomsen willen, dat men hun pausdom beoordeelt. Hieruit zijn die schitterende grondregels ontstaan, die tegenwoordig in het pausdom overal de kracht van Godsspraken hebben, namelijk dat de paus niet kan dwalen, dat de paus boven de conciliën staat, dat de paus is de algemene bisschop van alle kerken en op aarde het opperste hoofd van de kerk. Ik zwijg nog van de veel ongerijmder dwaasheden, welke de dwaze canonisten in hun scholen uitkramen: met welke echter de Roomse theologen niet alleen hun instemming betuigen, maar die ze ook toejuichen, om hun afgod te vleien.

1} Ibid. c. Antiquis.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

21. Ik zal niet met hen handelen naar het hoogste recht. Iemand anders zou hier, tegenover zo grote onbeschaamdheid, stellen de uitspraak van Cyprianus, welke deze gebruikte tot de bisschoppen, van wier vergadering hij voorzitter was: "Niemand onzer noemt zich de bisschop der bisschoppen of dwingt door tirannieke vrees zijn ambtgenoten om hem te gehoorzamen." Hij zou tegenwerpen wat enige tijd later te Carthago besloten is: dat niemand overste der priesters of eerste bisschop zou genoemd worden. Hij zou uit de historiën veel getuigenissen, uit de synoden canones, en uit de boeken der oude schrijvers veel uitspraken aanhalen, waardoor de Roomse paus bedwongen zou worden. Maar ik laat dat alles varen, opdat ik hen niet al te boud

in het nauw schijne te drijven. Maar laat de beste beschermers van de Roomse stoel mij antwoorden, met welk een gezicht zij de titel van algemeen bisschop durven verdedigen, van wie ze zien, dat hij door Gregorius zo dikwijls met de ban vervloekt is. Indien het getuigenis van Gregorius waarde moet hebben, dan verklaren zij daardoor, dat hun paus de antichrist is, omdat zij hem maken tot algemeen bisschop. Ook de naam van hoofd was evenmin in gebruik. Want Gregorius spreekt ergens aldus 1): "Petrus was een voornaam lid in het lichaam, Johannes, Andreas en Jacobus waren hoofden van afzonderlijke volken; toch zijn allen onder één hoofd leden der kerk; ja de heiligen vóór de wet, de heiligen onder de wet, de heiligen onder de genade, ze zijn allen gesteld onder de leden, het lichaam des Heeren volmakend, en niemand heeft ooit gewild, dat hij algemeen bisschop genoemd werd." En dat de paus zich de macht om te bevelen aanmatigt, komt weinig overeen met datgene, wat Gregorius elders zegt 2). Want toen Eulogius, de bisschop van Alexandrië, gezegd had, dat hem door Gregorius bevolen was, antwoordde hij aldus: "Neemt dat woord bevelen weg van mijn oren; want ik weet, wie ik ben en wie gijlieden zijt: wat uw plaats betreft, zijt gij mij broeders, wat uw zeden aangaat, mijn vaders; ik heb dus niet bevolen, maar ik heb alleen aangewezen, wat mij nuttig scheen." Dat hij zijn zeggenschap zo zonder eind uitstrekt, daarin doet hij zwaar en grof onrecht, niet alleen aan de overige bisschoppen, maar ook aan alle kerken, die hij zo uiteenscheurt en verminkt, dat hij uit hun bouwvallen zijn zetel opbouwt. En dat hij zich aan alle oordeel onttrekt en op tirannieke wijze zo wil regeren, dat hij de willekeur van zichzelf alleen als wet beschouwt, dat is ongetwijfeld te onwaardig, en te zeer vreemd aan de kerkelijke wijze van doen, dan dat het op enige wijze verdragen zou kunnen worden. Want het strijdt geheel en al niet alleen met het gevoelen der vroomheid, maar ook der menselijkheid.

1} I. IV, ep. 92.

2} 1. VII, ep. 28.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

22. Maar opdat ik niet genoodzaakt worde alles afzonderlijk na te gaan en te onderzoeken, vraag ik wederom aan hen, die tegenwoordig voor de beste en trouwste beschermers van de Roomse stoel gehouden willen worden, of zij er zich niet voor schamen de tegenwoordige toestand van het pausdom te verdedigen, van welke het zeker is, dat hij honderdmaal meer verdorven is dan in de tijden van Gregorius en Bernardus, hoewel hij toch toen aan die heilige mannen zozeer mishaagde. Gregorius klaagt op vele plaatsen, dat hij door vreemde bezigheden bovenmate bezig gehouden werd; dat hij onder de schijn van het bisschopsambt tot de wereld teruggevoerd was, waar hij zoveel aardse zorgen diende, als hij zich niet herinnerde ooit gediend te hebben, toen hij nog leek was; dat hij door het gewoel der wereldse zaken zo gedrukt werd, dat zijn geest zich in 't geheel niet kon opheffen tot de hemelse dingen; dat hij door vele golven van zaken geslingerd werd en door de stormen van het woelige leven geteisterd, zodat hij terecht kon zeggen: ik ben in de diepte der zee gekomen. Maar toch kon hij ongetwijfeld temidden van die aardse bezigheden het volk door predikatiën leren, persoonlijk vermanen en bestraffen degenen, die hij dat moest doen,

de kerk besturen, aan zijn ambtgenoten raad geven en hen op hun plicht wijzen; bovendien bleef hem nog enige tijd om te schrijven; en toch beweent hij zijn ellende, omdat hij in de diepste zee verzonken is. Indien de bediening van die tijd een zee was: wat zal men dan moeten zeggen van het tegenwoordige pausdom? Want wat hebben deze twee voor overeenkomst? Thans zijn er geen predikaties, er is geen zorg voor de tucht, geen ijver voor de kerken, geen geestelijke bediening: kortom er is niets dan de wereld. Maar toch wordt deze doolhof geprezen, alsof er niets gevonden kon worden, dat meer geordend en welingericht is. En welke klachten stort Bernardus uit, welke zuchten slaakt hij, wanneer hij de gebreken van zijn tijd aanschouwt! Wat zou hij dan wel doen, wanneer hij onze ijzeren eeuw en wat nog slechter is dan ijzer, aanschouwde! Wat is dat voor een boosheid, dat men niet alleen als iets heiligs en Goddelijks beschouwt, wat alle heiligen met één mond altijd hebben afgekeurd, maar dat men ook hun getuigenis misbruikt tot verdediging van het pausdom, hetwelk, gelijk vaststaat, hun geheel onbekend geweest is? Hoewel ik aangaande de tijd van Bernardus erken, dat de verdorvenheid van alle dingen toen zo groot geweest is, dat die tijd niet veel van de onze verschilde. Maar zij missen alle schaamte, die uit die middentijd namelijk die van Leo en Gregorius en dergelijken, enige voorwendsel zoeken. Want zij doen evenals wanneer iemand ter bevestiging van de alleenheerschappij der Romeinse keizers de oude staat van het Romeinse rijk prees, dat is, de lof der vrijheid leende om de tirannie daarmee op te sieren.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

23. Tenslotte, ook al zou hun dit alles worden geschonken, dan begint toch voor hen geheel opnieuw een nieuwe strijd, wanneer wij ontkennen, dat te Rome een kerk is, in welke dergelijke weldaden een plaats kunnen hebben; wanneer wij ontkennen, dat er een bisschop is, die deze privilegiën van waardigheid bezit. Laat dat alles dus waar zijn (wat we hun echter reeds ontwrongen hebben), dat Petrus door het woord van Christus aangesteld is tot het hoofd der ganse kerk, en dat hij de hem geschonken eer toevertrouwd heeft aan de zetel te Rome; dat dit door het gezag der oude kerk bekrachtigd, en door langdurig gebruik bevestigd is; dat aan de Roomse paus de hoogste macht altijd door allen eendrachtig is opgedragen; dat hij de rechter geweest is van alle zaken en alle mensen en dat hij aan niemands oordeel onderworpen geweest is. Laat hen ook nog meer hebben, indien ze willen: maar toch antwoord ik met één woord, dat niets van die dingen geldt, tenzij er te Rome een kerk en een bisschop is. Zij moeten me dit toegeven, dat wat zelf geen kerk is, niet de moeder der kerken kan zijn, en dat hij, die zelf geen bisschop is, niet de overste der bisschoppen kan zijn. Willen ze dus te Rome een apostolische stoel hebben? Laat hen me dan een waar en wettig apostolaat wijzen. Willen ze een opperste bisschop hebben? Laat hen mij dan een bisschop wijzen. Maar wat is het geval? Waar zullen ze ons enige gedaante van een kerk tonen? Zij noemen haar wel, en hebben haar herhaaldelijk in de mond. Ongetwijfeld wordt de kerk gekend door bepaalde merktekenen, die ze heeft, en het bisschopsambt is de naam van een ambt. Ik spreek hier niet over het volk, maar over de regering zelf, die onafgebroken in de kerk haar licht moet geven. Waar is te Rome de dienst, zoals de instelling van Christus die eist? Laat ons in de herinnering

terugroepen, wat over het ambt der ouderlingen en van de opziener vroeger gezegd is. Indien wij het ambt der kardinalen naar die regel onderzoeken, zullen wij bekennen, dat ze niets minder zijn dan ouderlingen. En wat de paus zelf heeft, dat overeenkomt met een bisschop, zou ik wel eens willen weten. Het eerste en voornaamste in het ambt van bisschop is, dat hij het volk door Gods Woord onderwijst, het tweede en naastvolgende, dat hij de sacramenten bedient; het derde, dat hij vermaant en aanspoort en ook bestraft hen, die zondigen, en dat hij het volk in een heilige tucht houdt. Wat van die dingen doet hij? Ja, veinst hij te doen? Laat hen dus zeggen, hoe zij willen, dat hij voor een bisschop gehouden wordt, die geen enkele deel van zijn ambt met zijn pink, al wat het maar in schijn, aanroert.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

24. Met een bisschop staat het niet als met een koning. Want ook al verricht en koning niet wat eigenlijk zijn taak is, zo behoudt hij desniettemin de eer en de titel. Maar bij het beoordelen van een bisschop wordt gelet op het bevel van Christus, dat altijd in de kerk zijn kracht moet hebben. Laat dus de Roomsen mij deze knoop losmaken. Ik zeg, dat hun paus niet is de overste der bisschoppen, daar hij geen bisschop is. Zij moeten eerst bewijzen, dat dit laatste niet juist is, als ze in het eerste willen overwinnen. En wat moeten ze dan zeggen, nu hij niet alleen niets heeft wat tot een bisschop behoort, maar veeleer alles wat daaraan tegenovergesteld is? Maar waarmee zal ik hier beginnen, o God? Met de leer, of met de zeden? Wat zal ik zeggen, of wat zal ik zwijgen? Waar zal ik ophouden? Dit zeg ik: Waar de wereld tegenwoordig vervuld is met zoveel verkeerde en goddeloze leringen, vol is van zoveel soorten van superstitiën, verblind is door zoveel dwalingen, verzonken in zo grote afgodendienst: dat er nergens iets van die dingen is, dat niet van de pausen zijn oorsprong genomen heeft, of althans door hen verstrekt is. En er is geen andere reden, waarom de pausen met zulk een woede ingaan tegen het wederopkomen van de leer des evangelies, tot het onderdrukken daarvan al hun krachten inspannen, alle koningen en vorsten tot wreedheid aanvuren, dan omdat ze zien, dat hun ganse rijk instort en neervalt, zodra als het evangelie van Christus zich handhaaft. Leo is wreed geweest, Clemens bloedgierig, Paulus ruw. Maar niet zozeer hun aard heeft hen er toe aangezet de waarheid te bestrijden, als wel het feit, dat dit de enige manier was om hun macht te beschermen. Daar ze dus niet staande kunnen blijven, indien Christus niet verslagen wordt, doen ze in deze zaak hun best op dezelfde wijze, alsof ze voor hun huis en haard en hun eigen leven streden. Wat dan? Zal dan daar voor ons de apostolische stoel zijn, waar wij niets zien dan huiveringwekkende afval? Zal hij de stedehouder van Christus zijn, die doordat hij met woedende pogingen het evangelie vervolgt, openlijk te kennen geeft, dat hij de antichrist is? Zal hij de opvolger van Petrus zijn, die, om af te breken al wat Petrus gebouwd heeft, te vuur en te zwaard woedt? Zal hij het hoofd der kerk zijn, die de kerk afscheurt en afhoudt van Christus, haar enig waar Hoofd, en haar inzichzelf verdeelt en uiteenrijt? Laat oudtijds Rome de moeder geweest zijn val alle kerken: sinds het begonnen is de zetel te worden van de antichrist, heeft het opgehouden te zijn, wat het was.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

25. Sommigen menen, dat wij te kwaadsprekend en brutaal zijn, wanneer wij de Roomse paus de antichrist noemen. Maar wie dit menen, begrijpen niet, dat zij Paulus van onmatigheid beschuldigen, die wij navolgen, ja uit wiens mond wij zo spreken. En opdat niemand ons tegenwerpe, dat wij de woorden van Paulus, die naar hun zeggen op wat anders betrekking hebben, verkeerdelijk verdraaien en doen slaan op de Roomse paus, zal ik in het kort aantonen, dat ze niet anders dan van het pausdom kunnen verstaan worden. Paulus schrijft, dat de antichrist in de tempel Gods zal zitten (2 Thess. 2:4). Wanneer de Geest ook elders het beeld van de antichrist beschrijft in de persoon van Antiochus, toont Hij aan, dat zijn koninkrijk gelegen zal zijn in grootsprekerij en godslasteringen (Dan. 7:25). Hieruit maken wij op, dat zijn tirannie meer gaat tegen de zielen dan tegen de lichamen, daar ze zich tegen het geestelijk Rijk van Christus verheft. Verder, dat ze van die aard is, dat ze niet de naam van Christus noch die der kerk wegneemt, maar veeleer Christus tot een voorwendsel misbruikt en onder de titel van kerk als onder een masker schuil gaat. En ofschoon alle ketterijen en sekten, die er van den beginne geweest zijn, behoren tot het rijk van de antichrist, geeft Paulus, wanneer hij voorzegt, dat er afval zal komen, met die beschrijving toch te kennen, dat die zetel der verfoeilijkheid dan zal opgericht worden, wanneer een algemene afval de kerk in beslag zal genomen hebben, ook al volharden vele leden der kerk hier en daar in de ware eenheid des geloofs. En wanneer hij daaraan toevoegt, dat de antichrist te zijner tijd begonnen is in het verborgen het werk der ongerechtigheid te werken, hetwelk hij later zou openbaar maken, dan begrijpen wij daaruit, dat deze ellende niet door één mens aangebracht zou worden en ook niet met één mens zou eindigen. Verder, wanneer hij de antichrist door dit kenteken aanwijst, dat hij Gode zijn eer zal roven om die aan zichzelf toe te kennen, dan is dit de voornaamste aanwijzing, die wij volgen moeten bij het zoeken naar de antichrist; vooral wanneer een dergelijke hoogmoed voortgaat tot een openbare verstrooiing der kerk. Daar dus vaststaat, dat de Roomse paus onbeschaamd op zich overgebracht heeft, wat alleen eigen was aan God en vooral aan Christus, behoeft men er niet aan te twijfelen, dat hij de aanvoerder en hoofdman is van het goddeloze en verfoeilijke rijk van de antichrist.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

26. Laat de Roomsen nu heengaan en de oudheid tegenover ons stellen. Alsof bij zo grote verandering van alle dingen de eer van de zetel kon blijven staan, waar in 't geheel geen zetel is. Eusebius 1) verhaalt, dat God, om plaats te maken voor zijn wraak, de kerk, die te Jeruzalem was, naar Pella overgebracht heeft. Datgene, waarvan we horen, dat het eenmaal geschied is, heeft meer dan eens kunnen plaats hebben. Daarom, de eer van het primaat zo aan een plaats te binden, dat hij, die inderdaad de

allerverwoedste vijand van Christus is, de allergrootste tegenstander van het evangelie, de aanzienlijkste verwoester en verstrooier der kerk, de wreedste slachter en beul van alle heiligen, maar die desniettemin voor de stedehouder van Christus, de opvolger van Petrus en het opperste hoofd der kerk gehouden wordt, alleen omdat hij de zetel bezit, die oudtijds de eerste van alle was: dat is waarlijk al te belachelijk en dwaas. Ik zwijg er nog van, hoe groot het onderscheid is tussen de kanselarij van de paus en een welingerichte orde der kerk. Trouwens deze ene zaak kan alle twijfeling over deze kwestie zeer goed wegnemen. Want niemand, die gezond verstand heeft, zal het bisschopambt in lood en bullen insluiten, nog veel minder in dat meesterschap van drogredenen en bedriegerijen, waarin men rekent, dat het geestelijk bestuur van de paus gelegen is. Dus is terecht door iemand gezegd, dat de Roomse kerk, waarop men stoft, reeds sedert lang veranderd is in een hof, dat nu alleen te Rome gezien wordt. En ik beschuldig hier niet de gebreken der mensen; maar ik toon aan, dat het pausdom zelf regelrecht strijdt met de inrichting der kerk.
1} III, 5.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

27. Maar wanneer we komen tot de mensen, dan weet men voldoende, wat voor stedehouders van Christus wij zullen vinden: namelijk Julius, Leo, Clemens en Paulus zullen de pilaren zijn van het Christelijk geloof en de eerste uitleggers van de godsdienst, die niets anders van Christus geweten hebben dan wat ze geleerd hadden in de school van Liucianus. Maar waartoe noem ik drie of vier pausen? Alsof het twijfelachtig was, wat voor soort van religie de pausen met het ganse college van kardinalen reeds lang beleden hebben, en tegenwoordig belijden. Want het eerste hoofdstuk van die verborgen theologie, die onder hen regeert is, dat er geen God is. Het tweede, dat al wat over Christus geschreven is en geleerd wordt, leugens zijn en bedriegerijen. Het derde, dat de leer over het toekomende leven en de laatste opstanding louter fabelen zijn. Zij gevoelen niet allen zo en weinigen spreken zo, dat erken ik. Maar toch is dit sedert lang begonnen de gewone religie der pausen te zijn. Hoewel dit volkomen bekend is aan allen, die Rome kennen, houden toch de Roomse theologen niet op te roemen, dat door een privilegie van Christus er voor gezorgd is, dat de paus niet kan dwalen, omdat tot Petrus gezegd is: "Ik heb voor u gebeden, dat uw geloof niet ophoude" (Luc. 22:32). Ik vraag u, wat bereiken ze met zo onbeschaamd te spotten anders dan dat de gehele wereld begrijpt, dat ze zo tot de uiterste goddeloosheid gekomen zijn, dat ze noch God vrezen noch de mensen ontzien?

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

28. Maar laat ons doen alsof de goddeloosheid van de pausen, die ik noemde, verborgen is, omdat ze haar noch in predikatiën, noch in geschriften geopenbaard hebben, maar alleen aan tafel en in de slaapkamer of althans binnensmuurs hebben bekend gemaakt. Maar wanneer ze willen, dat het privilegie, dat zij voorwenden, van kracht is, dan moeten ze uit het getal der pausen schrappen Johannes, de tweeëntwintigste paus, die openlijk beweerd heeft, dat de zielen sterfelijk zijn en tegelijk met de lichamen vergaan tot de dag der opstanding toe. En opdat gij moogt zien, dat de gehele stoel met zijn voornaamste steunselen toen geheel nedergestort is: niemand van de kardinalen heeft zich tegen deze zo grote dwaasheid verzet, maar de school van Parijs heeft de koning van Frankrijk er toe aangezet, dat hij de man zou dwingen deze leer te herroepen. De koning heeft de zijnen verboden gemeenschap met hem te hebben, indien hij zich niet terstond bekeerde, en dat heeft hij volgens de gewoonte door een heraut doen bekend maken. Hierdoor gedwongen heeft de paus zijn dwaling afgezworen. Dit voorbeeld maakt, dat ik met mijn tegenstanders niet meer behoef te redetwisten over hetgeen zij zeggen, dat de Roomse stoel en zijn pausen in het geloof niet kunnen uitglijden, omdat tot Petrus gezegd is: "Ik heb voor u gebeden, dat uw geloof niet ophoude." Ongetwijfeld is hij door een zo schandelijke soort van val uit het rechte geloof gevallen, dat hij een treffend bewijs is voor de nakomelingen, dat het niet allen Petrussen zijn, die Petrus in het bisschopsambt opvolgen. Trouwens ook dit is op zichzelf te kinderachtig, dan dat er op behoeft geantwoord te worden. Want indien ze op Petrus' opvolgers willen betrekken al wat tot Petrus gezegd is, dan zal daaruit volgen, dat zij allen duivels zijn, daar de Heere ook tot Petrus gezegd heeft: "Ga weg, achter Mij, satanas, want gij zijt Mij een aanstoot" (Matth. 16:23). Want het zal ons even gemakkelijk vallen dit laatste tegen hen te keren, als hun om ons het andere tegen te werpen.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

29. Maar het lust mij niet te strijden door dwaze dingen te zeggen; ik keer dus terug daarheen, vanwaar ik ben afgedwaald. Christus en de Heilige Geest en de kerk zo te binden aan een plaats, dat een ieder, die daar de leiding heeft, ook al zou het de duivel zijn, toch gehouden wordt voor de stedehouder van Christus en het hoofd der kerk, omdat daar oudtijds de zetel van Petrus geweest is, noem ik niet alleen goddeloos en smadelijk voor Christus, maar ook al te ongerijmd en vreemd aan het algemeen gevoel. Reeds lang zijn de Roomse pausen of geheel ontbloot van religie of ze zijn haar grootste vijanden. Zij worden dus door de zetel, die ze bezitten, evenmin tot stedehouders van Christus al is een afgod, wanneer hij in de tempel Gods geplaatst wordt, voor God gehouden moet worden. Verder, indien men hun leven onderzoekt, laat de pausen zelf voor zich antwoorden, wat er in 't geheel is, waarin ze als bisschoppen beschouwd kunnen worden. In de eerste plaats, dat er te Rome zo geleefd wordt, terwijl zij dat niet alleen door de vingers zien en er over zwijgen, maar het ook als het ware met stilzwijgende toestemming goedkeuren, dat is bisschoppen geheel onwaardig; want hun plicht is het de ongebondenheid van het volk door de gestrengheid der tucht te bedwingen. Maar ik zal niet zo gestreng tegenover hen zijn, dat ik hen bezwaar met de misdrijven van anderen. Maar dat ze zelf met hun hofstoet,

met bijna het gehele college der kardinalen, met de ganse schare van hun geestelijkheid tot alle slechtheid, onzedelijkheid, onreinheid, tot alle soort van misdaden en schanddaden zozeer zijn overgegeven, dat ze meer gelijken op monsters dan op mensen: daarin verraden ze ongetwijfeld, dat ze niets minder zijn dan bisschoppen. En toch behoeven ze niet te vrezen, dat ik hun schande verder ontdekken zal. Want het verdriet mij me met zo stinkende modder bezig te houden, en ook moet men kuise oren sparen; ook meen ik meer dan genoeg aangetoond te hebben, wat ik wilde, namelijk dat, ook al was Rome oudtijds het hoofd der kerken geweest, het toch tegenwoordig niet waard is om onder de kleinste tenen gerekend te worden.

Boek IV hoofdstuk 7

Over het begin en de toeneming van het Roomse pausdom, totdat het zich verheven heeft tot de tegenwoordige hoogheid, door welke de vrijheid van de kerk onderdrukt en alle regering omvergeworpen is.

30. Wat betreft de kardinalen, zoals zij die noemen, ik weet niet, hoe het gekomen is, dat die zo plotseling tot een zo groot aanzien zijn opgeklommen. Deze titel kwam ten tijde van Gregorius alleen aan de bisschoppen toe. Want zo dikwijls als hij melding maakt van kardinalen, schrijft hij die toe niet aan de kerk van Rome, maar aan alle mogelijke andere kerken, zodat in één woord een kardinaalpriester niets anders is dan een bisschop 1). Bij de schrijvers van de daaraan voorafgaande tijd vind ik deze naam niet. Toch zie ik, dat zij toen minder waren dan de bisschoppen, terwijl ze die tegenwoordig verre te boven gaan. Bekend is dit woord van Augustinus 2): "Hoewel naar de eretitels, die nu bij de kerk in gebruik zijn, het bisschopsambt meer is dan het ambt van presbyter, is toch Augustinus in vele zaken de mindere van Hieronymus." Hierin onderscheidt hij voorwaar een presbyter van de kerk van Rome geenszins van andere, maar stelt ze alle gelijkelijk achter bij de bisschoppen. En dat werd zo nauwkeurig in acht genomen, dat op het concilie van Carthago, toen twee gezanten van de Roomse stoel aanwezig waren, van welke de een bisschop en de ander presbyter was, deze presbyter naar de laatste plaats verwezen werd. Maar om geen dingen te bespreken, die al te oud zijn; er is een concilie 3) gehouden te Rome onder Gregorius, waarin de presbyters op de laatste plaats zitten en afzonderlijk ondertekenen; de diakenen hebben bij de ondertekening in 't geheel geen plaats. En de presbyters hadden toen geen ander ambt, dan dat ze de bisschop in de bediening der leer en der sacramenten bijstonden en dienden. Nu is hun lot zo veranderd, dat ze verwanten geworden zijn van koningen en keizers. En het is niet twijfelachtig, dat ze tezamen met hun hoofd langzamerhand gegroeid zijn, totdat ze tot dit toppunt van waardigheid zijn opgestegen. Maar ook dit heb ik slechts met weinig woorden als terloops willen aanroeren, opdat de lezers beter zouden begrijpen dat de Roomse stoel, zoals hij tegenwoordig is, zeer veel verschilt van die oude stoel, welke de tegenwoordige als voorwendsel gebruikt om zich te beschermen en te verdedigen. Maar hoedanig de kardinalen oudtijds ook geweest mogen zijn, zo houden ze, daar ze niets hebben, dat op een waar en wettig ambt in de kerk gelijkt, slechts de uiterlijke schijn en een ijdel masker; ja, aangezien ze alles hebben geheel tegenovergesteld aan het werkelijke priesterambt, moest hun noodzakelijkerwijs overkomen wat Gregorius zo dikwijls schrijft 4). "Ik zeg het," zeide hij, "wenend, en verkondig het zuchtend: dat de priesterlijke orde, daar ze inwendig gevallen is, ook uitwendig niet lang zal kunnen staan." Ja veeleer moest in hen vervuld worden, wat Maleachi (Mal. 2:8) van dezulken

zegt: "Gij zijt van de weg afgeweken, gij hebt er velen doen struikelen in de wet; dus hebt gij het verbond van Levi verdorven, zegt de Here; daarom heb Ik ook u verachtelijk en onwaard gemaakt voor het ganse volk." Nu laat ik aan alle vromen over om te bedenken, hoedanig de opperste top van de Roomse hiërarchie is: aan welke de pausgezinden niet aarzelen ook Gods Woord, dat voor hemel en aarde, mensen en englen eerbiedwaardig en heilig behoorde te zijn, met goddeloze onbeschaamdheid te onderwerpen.

1} Ep. 15; 77; 79; I. II, ep. 6, 25 en op vele andere plaatsen.

2} Ep. 19 ad Hieronym.

3} 1. IV, regist.4} 1. IV, ep. 52. 55; 1. V, ep. 7; alibi.

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

1. Nu volgt het derde punt, over de macht van de kerk, die deels in iedere bisschop, deels in de conciliën, zowel provinciale als algemene, wordt gezien. Ik spreek alleen over de geestelijke macht, die aan de kerk toebehoort. Deze macht dan is gelegen in de leer, of in de rechtspraak of in het geven van wetten. Het stuk van de leer heeft twee delen, het gezag om de leerstellingen te leren en hun uitlegging. Voordat wij over ieder deel in het bijzonder beginnen te handelen, willen we de vrome lezers vermanen, dat ze er aan denken om al wat over de macht van de kerk geleerd wordt, te leiden tot dat doel, waartoe het, volgens getuigenis van Paulus (2 Kor. 10:8) (2 Kor. 13:10) gegeven is: namelijk tot opbouwing en niet tot afbreking; en zij, die die macht wettig gebruiken, menen niet, dat zij meer zijn dan dienaars van Christus en tegelijk dienaars van het volk in Christus. Dit is verder de enige manier om de kerk op te bouwen, dat de dienaars zelf hun best doen om voor Christus zijn gezag te bewaren, dat niet anders ongeschonden kan blijven, dan wanneer Hem gelaten wordt wat Hij van de Vader ontvangen heeft, namelijk dat Hij de enige Meester van de kerk zij. Want niet van iemand anders, maar van Hem alleen is geschreven: "Hoort Hem" (Matth. 17:5). Dus moet de macht van de kerk wel niet karig worden opgesierd, maar toch binnen zekere grenzen gehouden worden, opdat ze niet naar de willekeur van de mensen herwaarts en derwaarts wordt getrokken. Hiertoe zal zeer dienstig zijn op te merken, op welke wijze zij door de profeten en apostelen beschreven wordt. Want indien wij eenvoudig aan de mensen toestaan de macht te nemen, die ze zelf willen, dan ziet een ieder duidelijk, hoe gemakkelijk het is tot tirannie te vervallen, die van de kerk van Christus verre moet zijn.

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

2. Daarom moet men hier bedenken, dat alle gezag en waardigheid, die de Geest in de Schrift hetzij aan de priesters, hetzij aan de profeten, hetzij aan de apostelen, hetzij aan de opvolgers der apostelen toekent, in haar geheel niet eigenlijk gegeven wordt aan de mensen zelf, maar aan de dienst, waarover zij gesteld zijn; of (om duidelijker te spreken) aan het Woord, welks bediening hun is toevertrouwd. Want ook al gaan wij allen op de rij af na, dan zullen wij niet bevinden, dat ze met enig gezag om te leren of te antwoorden waren bekleed anders dan in de naam en door het Woord des Heeren. Want wanneer ze tot het ambt geroepen worden, dan wordt hun tegelijkertijd bevolen, dat ze niets voortbrengen uit zichzelf, maar spreken uit de mond des Heeren. En Hij brengt hen niet eerder in 't openbaar om door het volk gehoord te worden, dan nadat Hij hun geleerd heeft, wat ze spreken moeten, opdat zij niets spreken behalve zijn Woord. Mozes zelf, de hoofdman van alle profeten, moest vóór alle anderen gehoord worden; maar tevoren wordt hij voorzien van opdrachten, opdat hij in 't geheel niets

zou kunnen boodschappen dan van de Here. Daarom wordt er gezegd, dat het volk, na zijn leer aanvaard te hebben, in God en in zijn dienstknecht Mozes geloofd heeft. Ook het gezag der priesters is, opdat het niet geminacht zou worden, bevestigd door de zwaarste straffen. Maar tegelijk toont de Heere aan, aan welke voorwaarde zij moeten voldoen om gehoord te worden, wanneer Hij zegt (Mal. 2:4,6), dat Hij zijn verbond gemaakt heeft met Levi, opdat de wet der waarheid in diens mond zou zijn. En een weinig later voegt Hij dit toe: "De lippen der priesters zullen de wetenschap bewaren, en men zal uit zijn mond de wet zoeken; want hij is een engel des Heeren der heirscharen." Indien dus de priester gehoord wil worden, moet hij zich een bode Gods betonen; dat is, hij moet de geboden, die hij van zijn Meester ontvangen heeft, getrouw overbrengen. En waar gesproken wordt over het horen van hen, daar wordt met name dit gezegd, dat ze moeten antwoorden naar de wet Gods (Deut. 17:10).

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

3. Hoe in 't algemeen de macht der profeten geweest is, wordt keurig beschreven bij Ezechiël (Ez. 3:17): "Mensenkind, zegt de Here, Ik heb u tot een wachter gesteld over het huis Israëls; zo zult gij het woord uit mijn mond horen, en hen van mijnentwegen waarschuwen." Wordt hem die het bevel krijgt, te horen uit de mond des Heeren, niet verboden iets uit zichzelf te verzinnen? En wat is van de Heere boodschappen anders dan zo spreken, dat hij vrijmoedig durft roemen, dat het niet zijn eigen, maar des Heeren woord is, dat hij brengt? Hetzelfde leest men bij Jeremia (Jer. 23:28) met andere woorden. "De profeet," zegt hij, "bij welke een droom is, vertelle de droom; en die mijn woord heeft, die spreke mijn woord waarachtiglijk." Ongetwijfeld geeft Hij hun gezamenlijk een wet. En die is van die aard, dat Hij niet toestaat, dat iemand meer leert, dan hem bevolen is. En later noemt Hij kaf, al wat van Hem alleen niet voortgekomen is. Dus heeft niemand van de profeten zijn mond geopend, tenzij de Heere hem de woorden in de mond gaf. Daarom treft men bij hen zo dikwijls de uitdrukkingen aan: Het Woord des Heeren, de last des Heeren, zo spreekt de Here, de mond des Heeren heeft gesproken. En terecht: want Jesaja (Jes. 6:5) riep uit, dat hij onrein van lippen was, Jeremia (Jer. 1:6) erkende, dat hij niet kon spreken, omdat hij een kind was. Wat kon uit Jesaja's onreine en uit Jeremia's onnozele mond voortkomen, dat niet onrein of dwaas was, indien ze hun eigen woorden gesproken hadden? Maar hun lippen waren heilig en rein, toen ze begonnen instrumenten te zijn van de Heilige Geest. Wanneer de profeten gebonden zijn aan deze verplichting, dat ze niets spreken dan wat ze ontvangen hebben, dan worden ze met treffelijke macht en uitnemende titels versierd. Want wanneer de Heere getuigt (Jer. 1:10), dat Hij hen gesteld heeft over de volken en koninkrijken, om uit te rukken en af te breken, te verderven en te verstoren, om te bouwen en te planten, dan voegt Hij terstond de oorzaak toe, namelijk, omdat Hij zijn woorden in hun mond gelegd heeft.

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met

welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

4. Wanneer men nu ziet op de apostelen: die worden wel met vele en schitterende eretitels aangeprezen, dat ze zijn het licht der wereld en het zout der aarde (Matth. 5:13); dat ze als Christus moeten gehoord worden (Luc. 10:16); dat al wat zij op aarde binden of ontbinden, gebonden of ontbonden zal zijn in de hemel (Joh. 20:23). Maar door hun naam geven zij te kennen, hoeveel hun in hun ambt is toegestaan, namelijk dat ze, indien ze apostelen zijn, niet mogen praten wat ze willen, maar dat ze de opdrachten van Hem, door wie ze gezonden zijn, te goeder trouw overbrengen moeten. En de woorden van Christus, met welke Hij hun zending omschreven heeft, zijn duidelijk genoeg, toen Hij hun opdroeg, dat ze zouden gaan en alle volken onderwijzen alles, wat Hij hun geboden had (Matth. 28:19). Ja, ook Hijzelf heeft deze wet (opdat het niemand geoorloofd zou zijn zich aan haar te onttrekken) op zich genomen, en zichzelf opgelegd. "Mijn leer," zegt Hij (Joh. 7:16), "is de mijne niet, maar van Hem, die Mij gezonden heeft, namelijk mijn Vader." Hij, die altijd de enige en eeuwige raadsman van de Vader geweest is, en die door de Vader gesteld is tot een Heer en Meester van alles, schrijft toch, omdat Hij het ambt van leren bedient, aan alle dienaren door zijn voorbeeld voor, welke regel zij bij het leren volgen moeten. Dus is de macht der kerk niet onbegrensd, maar onderworpen aan Gods Woord, en daarin als het ware ingesloten.

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

5. Maar ofschoon dit van den beginne af in de kerk gegolden heeft, en ook nu nog gelden moet, dat de dienstknechten Gods niets leren, dat ze niet van Hem geleerd hebben, zijn ze toch naar de verscheidenheid der tijden op verschillende wijzen onderwezen geworden. De wijze, die nu door God gebruikt wordt, verschilt zeer veel van de vroegere manieren. In de eerste plaats, wanneer waar is wat Christus zegt, dat niemand de Vader gezien heeft dan de Zoon en aan wie de Zoon het wil openbaren (Matth. 11:27), dan moesten ongetwijfeld zij, die tot de kennis Gods wilden komen, altijd door die eeuwige wijsheid geleid worden. Want hoe zouden ze de verborgenheden Gods of met hun verstand begrepen of uitgesproken hebben, zonder onderwijzing van Hem, voor wie alleen de geheimenissen des Vaders open liggen? Zo hebben dus oudtijds de heilige mannen God niet anders gekend, dan doordat zij Hem in de Zoon als in een spiegel aanschouwden. Wanneer ik dit zeg, dan bedoel ik daarmee, dat God zich nooit op enige andere wijze aan de mensen heeft geopenbaard dan door de Zoon, dat is door zijn enige Wijsheid, Licht en Waarheid. Uit deze bron hebben Adam, Noach, Abraham, Izak, Jakob en anderen alles geput wat zij van de hemelse leer gehad hebben. Uit dezelfde bron hebben ook alle profeten zelf geput alle hemelse uitspraken, die ze gedaan hebben. Deze Wijsheid heeft zich echter niet altijd op één manier geopenbaard. Bij de aartsvaders heeft ze verborgen openbaringen gebruikt, maar heeft tegelijkertijd om die openbaringen te bevestigen zodanige tekenen aangewend, dat het hun geenszins twijfelachtig kon zijn, dat het God was, die sprak. De aartsvaders hebben hetgeen ze ontvangen hadden, van hand tot hand aan

hun nakomelingen overgegeven; want God had hun onder die voorwaarde toevertrouwd, dat ze het op die wijze zouden voortplanten. En hun kinderen en kleinkinderen wisten, daar God hun dat inwendig zeide, dat hetgeen zij hoorden, uit de hemel was, niet uit de aarde.

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

6. Maar toen het Gode goed toescheen een duidelijker gedaante der kerk op te wekken, heeft Hij gewild, dat zijn Woord aan het schrift toevertrouwd en verzegeld werd, opdat de priesters daaruit zouden nemen wat ze aan het volk moesten leren, en opdat alle lering, die geleerd zou worden, naar die regel zou worden onderzocht. Wanneer dus, na de afkondiging der wet, de priesters het bevel krijgen te leren uit de mond des Heeren, dan is de betekenis daarvan deze, dat ze niets mogen leren, dat vreemd is aan en niet behoort tot die soort van leer, welke God in zijn wet begrepen had; maar iets daaraan toe te voegen of ervan af te nemen was hun niet geoorloofd. Daarop zijn de profeten gevolgd, door wie God wel nieuwe uitspraken heeft verkondigd, die bij de wet gevoegd moesten worden, maar toch niet zo nieuw, of ze vloeiden uit de wet voort en zagen op haar. Want wat de leer betreft, waren zij slechts uitleggers der wet, en zij hebben aan haar niets toegevoegd dan voorzeggingen van toekomstige dingen. Uitgezonderd deze, hebben zij niets anders voortgebracht dan de zuivere uitlegging der wet. Maar omdat het de Heere behaagde, dat de leer zich duidelijker en uitvoeriger zou vertonen om des te beter te voldoen aan zwakke consciëntiës, heeft Hij geboden, dat ook de profetieën zouden worden opgeschreven en gehouden zouden worden voor een deel van zijn Woord. Hier zijn tevens bijgekomen de geschiedenissen, die ook de werken der profeten zijn, maar samengesteld door ingeving van de Heilige Geest. De psalmen reken ik tot de profetieën, daar ook zij gemeen hebben hetgeen wij aan de profetieën toekennen. Dus is dat gehele lichaam, dat samengevoegd is uit de wet, de profetieën, de psalmen en de geschiedenissen, voor het oude volk het Woord des Heeren geweest, naar welks regel de priesters en leraars tot de komst van Christus, hun leer hebben moeten richten; en het was hun niet geoorloofd of ter rechter of ter linker zijde af te wijken; omdat geheel hun ambt binnen deze grenzen besloten was, dat ze uit de mond Gods het volk moesten antwoorden. Dat kan men opmaken uit de treffelijke plaats van Maleachi (Mal. 4:4), waar hij gebiedt de wet te gedenken en op haar acht te slaan, tot de verkondiging van het evangelie. Want zo houdt hij hen af van alle vreemde leringen en staat hun niet toe zelfs een haarbreed af te wijken van de weg, welke Mozes hun getrouwelijk gewezen had. En dit is de reden, waarom David de voortreffelijkheid der wet met zulke heerlijke woorden verkondigt, en zoveel lofprijzingen van haar opsomt: namelijk opdat de Joden niets buiten haar begeren zouden, daar in haar de ganse volmaaktheid besloten was.

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

7. Maar toen eindelijk Gods Wijsheid in het vlees geopenbaard was, heeft Hij al wat met het menselijk verstand aangaande de hemelse Vader kan begrepen worden en moet gedacht worden, met volle mond ons uiteengezet. Zo hebben wij nu, sedert de Zon der gerechtigheid, Christus, opgegaan is, de volmaakte glans der Goddelijke waarheid, gelijk de helderheid op de middag pleegt te zijn, hoewel het licht tevoren een weinig duister geweest is. Want de apostel heeft waarlijk niet iets gewoons willen prediken, toen hij schreef (Hebr. 1:1), dat God voortijds veelmaal en op velerlei wijze tot de vaderen gesproken heeft door de profeten, maar in deze laatste dagen begonnen is te spreken door zijn geliefde Zoon. Want hij geeft te kennen, ja verklaart openlijk, dat God voortaan niet, gelijk te voren, nu eens door deze, dan weer door die zal spreken, en geen profetieën zal toevoegen aan de profetieën, of openbaringen aan de openbaringen; maar dat Hij in de Zoon de lering zo in alle opzichten vervuld heeft, dat dit gehouden moet worden voor het laatste en eeuwige getuigenis van zijn kant. Daarin wordt deze ganse tijd van het Nieuwe Testament, sedert Christus ons verschenen is met de prediking van zijn evangelie tot de dag des oordeels toe, aangeduid door: de laatste ure, de laatste tijden, de laatste dagen, namelijk opdat wij tevreden met de volmaaktheid van Christus' leer, zouden leren daarboven geen nieuwe leer ons te verzinnen of door anderen verzonnen toe te laten. Daarom heeft de Vader niet zonder reden door een bijzonder voorrecht ons de Zoon tot leraar geordineerd, gebiedende, dat men Hem, niet iemand der mensen, zou horen. Hij heeft wel met weinig woorden ons zijn Meesterschap aanbevolen, toen Hij zeide: "Hoort Hem"; maar in die woorden ligt meer gewicht en kracht dan men gemeenlijk meent. Want het is even alsof Hij ons van alle leringen der mensen afvoerde en ons voor Hem alleen stelde, ons beval van Hem alleen alle leer der wijsheid te begeren, Hem alleen aan te hangen, op Hem alleen te rusten, kortom (gelijk de woorden luiden) naar zijn stem alleen te luisteren. En inderdaad, wat moet nog van een mens verwacht of begeerd worden, nu het Woord des levens zelf zich vertrouwelijk en als tegenwoordig zijnde aan ons heeft geopenbaard? Ja, aller mensen monden behoren gesloten te zijn, nadat Hij eenmaal gesproken heeft, in wie de hemelse Vader alle schatten der kennis en der wijsheid heeft willen verborgen doen zijn, en wel zo gesproken heeft, als het aan de wijsheid Gods (die in geen enkel opzicht gebrekkig is) en de Messias (van wie de openbaring van alle dingen gehoopt werd) paste, dat is, zo dat Hij, na gesproken te hebben, aan anderen niets te spreken overgelaten heeft.

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

8. Dit zij dus een vaste grondstelling, dat men geen ander Woord Gods moet hebben, waaraan men in de kerk plaats geeft, dan wat eerst in de wet en de profeten, en verder in de apostolische geschriften vervat is, en dat er geen andere wijze is om naar

behoren in de kerk te leren dan naar het voorschrift en de regel van dat Woord. Hieruit maken wij ook op, dat de apostelen geen ander woord is toegestaan, dan wat oudtijds de profeten gehad hadden, namelijk, dat ze de Oude Schrift uitlegden, en aantoonden, dat in Christus volbracht is, wat daar geleerd wordt; dat ze echter dat niet zouden doen, tenzij uit de Here, dat is terwijl de Geest van Christus hun voorging en hun in zekere zin de woorden dicteerde. Want Christus heeft hun gezantschap door deze wet bepaald, toen Hij beval, dat ze zouden gaan en leren, niet wat zij zelf zo maar bedacht hadden, maar wat Hij hun geboden had. En er kon niets duidelijkers gezegd worden, dat wat Hij elders zegt (Matth. 23:8): "Doch gij zult niet Rabbi genaamd worden: want één is uw Meester, namelijk Christus." Bovendien herhaalt Hij dat tweemaal op dezelfde plaats, opdat Hij het des te dieper in hun hart zou inprenten. En omdat zij, hetgeen ze gehoord en geleerd hadden uit de mond des Meesters, vanwege hun onkunde niet konden begrijpen, wordt hun de Geest der waarheid beloofd, om door die geleid te worden tot het ware verstaan van alle dingen (Joh. 14:26) (Joh. 16:13). Want op deze beperking moet men nauwkeurig letten, dat Christus aan de Heilige Geest de taak toeschrijft om hen in te geven al wat Hij hun tevoren met zijn mond geleerd heeft.

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

9. Daarom laat Petrus (1 Petr. 4:11), die zeer goed van zijn Meester geleerd had hoeveel hem geoorloofd was, aan zichzelf en aan de anderen niets anders over, dan dat ze de door God gegeven leer uitdelen. "Wie spreekt," zegt hij, "die spreke als de woorden Gods," dat is niet weifelend, zoals zij plegen te weifelen, die zich iets kwaads bewust zijn, maar met het diepe vertrouwen, dat de dienstknecht Gods, die met vaste bevelen is toegerust, past. Wat is dat anders dan alle uitvindingen van de menselijke geest, uit welk hoofd ze ook voortgekomen zijn, verre houden, zodat het zuivere Woord Gods in de vergadering der gelovigen onderwezen en geleerd wordt? Wat is het anders, dan de leringen of liever de verzinsels van alle mensen, van welke rang ze ook zijn, wegnemen, zodat alleen de besluiten Gods vast blijven? Dit zijn die geestelijke wapenen, krachtig door God tot nederwerping der sterkten (2 Kor. 10:4), door welke de getrouwe krijgsknechten Gods de overleggingen ternederwerpen, en alle hoogte, die zich verheft tegen de kennis Gods, en alle gedachten gevangen leiden tot de gehoorzaamheid aan Christus. Ziedaar de zeer hoge macht, waarmee de herders der kerk, met welke naam ze ook genoemd worden, toegerust behoren te zijn, namelijk opdat ze door Gods Woord alles vrijmoedig durven, en alle kracht, roem, wijsheid en hoogheid der wereld dwingen te wijken voor de majesteit van het Woord en daaraan te gehoorzamen; gesteund door de kracht van het Woord over allen, van de hoogste af tot de laagste toe, gebieden; het huis van Christus bouwen, dat des Satans omverwerpen; de schapen weiden, de wolven vernietigen; de leerzamen onderrichten en aanvuren; de wederspannigen en hardnekkigen bestraffen, berispen en ten onder brengen; binden en ontbinden; en eindelijk, wanneer het nodig is, bliksemen en donderen: maar alles door het Woord Gods. Hoewel, tussen de apostelen en hun opvolgers is, gelijk ik gezegd heb, dit onderscheid, dat de apostelen zekere en authentieke secretarissen geweest zijn van de Heilige Geest, en dat daarom hun

geschriften gehouden moeten worden voor uitspraken Gods; maar hun opvolgers hebben geen ander ambt dan dat ze onderwijzen wat in de Heilige Schrift geopenbaard en verzegeld is. Wij stellen dus vast, dat het de getrouwe dienaren niet meer overgelaten is, dat ze enig nieuw leerstuk smeden, maar dat ze eenvoudig moeten blijven bij de leer, aan welke God allen zonder uitzondering onderworpen heeft. Wanneer ik dit zeg, wil ik niet alleen aanwijzen, wat aan ieder mens afzonderlijk, maar ook wat aan de ganse kerk geoorloofd is. Wat ieder afzonderlijk betreft: Paulus was voorzeker door de Heere de Corinthiërs tot een apostel geordineerd; maar toch zegt hij, dat hij geen heerschappij voert over hun geloof (2 Kor. 1:24). Wie nu zou zich een heerschappij durven aanmatigen, van welke Paulus getuigt, dat ze hem niet toekomt? Indien hij deze vrijheid van leren had erkend, dat een herder met recht zou eisen, dat men hem vast geloven moest in alles wat hij keert, dan zou hij nooit aan diezelfde Corinthiërs deze onderwijzing gegeven hebben, dat, wanneer twee of drie profeten spreken, de anderen moeten oordelen (1 Kor. 14:29); en dat, wanneer een andere, die er zit, iets geopenbaard is, de eerste moet zwijgen. Want zo heeft hij niemand gespaard, maar eens ieders gezag aan de beoordeling van Gods Woord onderworpen. Maar met de ganse kerk, zal men zeggen, is het een ander geval. Ik antwoord, dat op een andere plaats Paulus ook deze twijfeling tegengaat, wanneer hij zegt, dat het geloof is uit het gehoor, en het gehoor uit het Woord Gods (Rom. 10:17). Indien dan het geloof alleen hangt aan Gods Woord, indien het daarop alleen ziet en berust, welke plaats wordt er dan overgelaten voor het woord der ganse wereld? En hier zal niemand kunnen weifelen, die goed weet, wat het geloof is. Want het moet op zulk een sterkte steunen, dat het daardoor tegen de Satan en alle listen der hel, en tegen de ganse wereld onoverwinnelijk en onversaagd stand houdt. Deze sterkte zullen wij slechts in Gods Woord alleen vinden. Bovendien is er een algemene reden, op welke we hier moeten letten, namelijk, dat God daarom aan de mensen het vermogen ontneemt om een nieuw leerstuk te voorschijn te brengen, opdat Hij alleen ons in de geestelijke lering tot Meester zou zijn, gelijk Hij alleen waarachtig is, die niet kan liegen noch bedriegen. Deze reden heeft evenzeer betrekking op de ganse kerk als op een ieder der gelovigen afzonderlijk.

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

10. Maar indien deze macht der kerk, over welke we gesproken hebben, vergeleken wordt met die macht, met welke reeds verscheidene eeuwen lang de geestelijke tirannen, die zich valselijk bisschoppen en leiders der religie genoemd hebben, zich bij het volk Gods hebben ingedrongen, dan zal de overeenstemming tussen die machten niet beter zijn dan die tussen Christus en Belial. En het is hier niet mijn voornemen om uiteen te zetten, op welke manier en op hoe onwaardige wijze zij hun tirannie hebben geoefend; ik zal slechts hun leer vermelden, die ze eerst met geschriften, en daarna tegenwoordig ook met vuur en zwaard beschermen. Aangezien ze het voor een uitgemaakte zaak houden, dat het algemeen concilie het ware beeld der kerk is, stellen ze, na dit beginsel aangenomen te hebben tegelijkertijd buiten twijfel, dat dergelijke conciliën onmiddellijk door de Heilige Geest geregeerd worden en daarom niet dwalen kunnen. En daar zij zelf de conciliën regeren, ja vormen, maken ze metterdaad

aanspraak voor zich op alles wat ze beweren, dat aan de conciliën toekomt. Zij willen dus, dat ons geloof staat en valt naar hun goeddunken, zodat alles wat zij naar beide kanten vaststellen, voor onze harten vast en bepaald is; zodat indien zij iets goed keuren, het ook door ons zonder enige aarzeling goedgekeurd moet worden en indien zij iets veroordelen, het ook door ons veroordeeld moet zijn. Intussen smeden zij naar willekeur en met verachting van Gods Woord leerstukken, en eisen daarna dat deze geloofd zullen worden op deze manier. Immers ze zeggen, dat men geen Christen is, tenzij men al hun leerstukken, zowel bevestigende als ontkennende, vast aanneemt, indien niet met een helder, dan toch met een ingewikkeld geloof: omdat het aan de kerk staat nieuwe geloofsartikelen te maken.

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

11. Laat ons eerst horen, met welke bewijzen zij bevestigen, dat aan de kerk dit gezag gegeven is; daarna zullen wij zien, hoeveel hen datgene, wat zij over de kerk aanvoeren, helpt. De kerk, zeggen ze, heeft heerlijke beloften, dat ze nooit door haar Bruidegom Christus verlaten zal worden, maar door zijn Geest geleid zal worden in alle waarheid. Maar van de beloften, die zij plegen aan te voeren, zijn vele evenzeer aan ieder gelovige afzonderlijk als aan de gehele kerk gegeven. Want ofschoon de Heere tot de twaalf apostelen sprak, toen Hij zeide (Matth. 28:20): "Ziet, Ik ben met ulieden tot de voleinding der wereld", evenzo (Joh. 14:16): "Ik zal de Vader bidden, en Hij zal u een andere Trooster geven, namelijk de Geest der waarheid", beloofde Hij dat niet slechts aan het getal der twaalven, maar ook aan ieder van hen afzonderlijk; ja ook aan de andere discipelen, die Hij reeds aangenomen had, of die later tot Hem zouden komen. Wanneer ze nu zulke beloften, die vol zijn van uitnemende vertroosting, zo uitleggen, alsof ze aan niemand der Christenen persoonlijk, maar aan de ganse kerk tegelijk gegeven zijn, wat doen ze dan anders dan aan alle Christenen het vertrouwen ontnemen, dat daaruit tot hun bemoediging behoorde voort te komen? En ik ontkent niet, dat het ganse gezelschap der gelovigen, met veelvuldige verscheidenheid der gaven toegerust, in het bezit is van een veel groter en overvloediger schat der hemelse wijsheid dan iedere gelovige op zichzelf; en ik bedoel ook niet, dat dit tot de gelovigen in het algemeen zo gezegd is, alsof ze allen gelijkelijk de Geest der kennis en der leer bezaten; maar ik zeg het, omdat men de tegenstanders van Christus niet mag toestaan, dat ze ter verdediging van een slechte zaak de Schrift tot een verkeerde zin verdraaien. Maar, dit daargelaten, ik belijd eenvoudig, wat de waarheid is, dat de Heere de zijnen voortdurend bijstaat en hen met zijn Geest regeert (1 Kor. 2:12). Dat deze Geest niet is een Geest der dwaling, der onwetendheid, der leugen of der duisternis; maar een Geest van gewisse openbaring, wijsheid, waarheid en licht; van welke zij onbedriegelijk leren wat hun geschonken is, dat is, welke zij de hoop hunner roeping en welke de rijkdom der heerlijkheid van de erfenis Gods in de heiligen (Ef. 1:18). Maar aangezien de gelovigen, ook zij, die met uitnemender gaven boven de anderen begiftigd zijn, in dit vlees de eerstelingen en slechts een smaak van die Geest ontvangen, blijft hun niets beters over, dan dat ze zich, van hun zwakheid bewust, nauwkeurig, binnen de perken van Gods Woord houden; opdat ze niet, indien ze door hun eigen gevoelen te ver wegdolen, terstond

van de rechte weg afdwalen, namelijk voorzover ze nog verstoken zijn van die Geest, door wiens onderricht alleen het ware van het valse onderscheiden wordt. Want allen bekennen met Paulus (Fil. 3:12), dat ze de eindpaal nog niet bereikt hebben. Daarom streven ze meer naar dagelijkse vooruitgang dan dat ze roemen in volmaaktheid.

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

12. Maar zij zullen hier tegen inbrengen, dat al wat aan een ieder der heiligen voor een deel gegeven wordt, geheel en al en ten volle aan de kerk zelf toekomt. Ofschoon dit enige schijn van waarheid heeft, ontken ik toch, dat het waar is. God heeft wel aan ieder deel afzonderlijk de gaven zijns Geestes met mate zo uitgedeeld, dat aan het ganse lichaam niets noodzakelijks ontbreekt, wanneer de gaven zelf ten algemenen nutte geschonken worden. Maar de rijkdommen der kerk zijn altijd zodanig, dat er veel ontbreekt tot die hoge volmaaktheid, van welke onze tegenstanders roemen. En daarom wordt de kerk niet in enig opzicht in de steek gelaten, dat ze niet zou hebben, wat genoeg is; want de Heere weet, wat haar noodzaak eist. Maar om haar in nederigheid en vrome bescheidenheid te houden, geeft Hij haar niet meer, dan Hij weet, dat nuttig is. Ik weet, wat ze ook hier plegen tegen te werpen, namelijk, dat de kerk gereinigd is door het bad des waters door het Woord des Levens, opdat ze zou zijn zonder rimpel en vlek (Ef. 5:26); en dat ze daarom elders genoemd wordt de pilaar en vastigheid der waarheid (1 Tim. 3:15). Maar in de eerste plaats wordt meer geleerd, wat Christus dagelijks in haar werkt, dan wat Hij reeds voltooid heeft. Want indien Hij allen dagelijks heiligt, reinigt, polijst, van vlekken zuivert, dan is het ongetwijfeld zeker, dat ze nog met enige vlekken en rimpels besprenkeld zijn en dat aan hun heiligmaking iets ontbreekt. Maar de kerk reeds voor heilig en geheel en al in alle opzichten voor onbevlekt te houden, terwijl al haar leden bevlekt en in enig opzicht onrein zijn, hoe ijdel en ongelooflijk is dat! Het is dus waar, dat de kerk door Christus geheiligd is; maar van alle heiligmaking wordt hier slechts het begin gezien; het einde echter en de algehele vervulling zal komen, wanneer de Heilige der heiligen, Christus, haar met zijn heiligheid waarlijk en ten volle zal vervullen. Het is ook waar, dat haar vlekken en rimpels uitgedaan zijn; maar zo, dat ze nog dagelijks uitgedaan worden, totdat Christus door zijn komst al wat nog over is, geheel zal wegnemen. Want wanneer we dit niet aannemen, zullen we met de Pelagianen moeten beweren, dat de rechtvaardigheid der gelovigen in dit leven volmaakt is, met de Katharen en Donatisten, dat wij in de kerk geen zwakheid dragen. De andere plaats heeft, gelijk we elders gezien hebben, een geheel andere zin, dan zij beweren. Want wanneer Paulus Timotheus onderwezen en tot het ware ambt van opziener gevormd heeft, zegt hij, dat hij dat daarom gedaan heeft, opdat hij zou weten, hoe hij in de kerk moest verkeren. En opdat hij zich met des te groter nauwgezetheid en ijver tot die zaak zou inspannen, voegt hij er bij, dat de kerk zelf is de pilaar en vastigheid der waarheid. En wat betekenen die woorden anders dan dat in de kerk Gods waarheid bewaard wordt, namelijk door de dienst der prediking? Evenals hij elders (Ef. 4:11) leert, dat Christus gegeven heeft apostelen, herders en leraars, opdat we niet meer door allerlei wind van leer zouden worden omgevoerd, of door de mensen zouden bedrogen worden, maar

opdat wij, door de ware kennis van Gods Zoon verlicht, allen zouden komen tot de enigheid des geloofs. Dat dus de waarheid in de wereld niet wordt uitgedoofd maar behouden blijft, dat komt, omdat ze tot haar getrouwe bewaakster de kerk heeft, door wier bemoeiing en dienst zij wordt onderhouden. Maar indien deze bewaking gelegen is in de profetische en apostolische dienst, dan volgt daaruit, dat ze geheel daarvan afhangt, indien Gods Woord getrouw wordt bewaard en zijn zuiverheid behoudt.

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

13. En opdat de lezers des te beter mogen begrijpen, waarover het vooral in deze kwestie gaat, zal ik in 't kort uiteenzetten, wat onze tegenstanders verlangen en waarin wij ons tegen hen verzetten. Wat zij zeggen, dat de kerk niet dwalen kan, heeft hierop betrekking en dat leggen zij aldus uit: dat de kerk, wanneer ze door Gods Geest bestuurd wordt, veilig zonder Woord haar weg kan gaan; dat zij, waarheen ze ook gaat, niets kan menen of spreken dan wat waar is; dat daarom, wanneer ze iets buiten of naast Gods Woord vaststelt, dit voor niets anders gehouden moet worden dan voor een vaste uitspraak Gods. Wanneer wij hun het eerste toegeven, namelijk dat de kerk niet kan dwalen in zaken, die noodzakelijk zijn tot zaligheid, dan is dit onze mening, dat dit daarom geschiedt, omdat zij, met afwijzing van al haar eigen wijsheid, zich door de Heilige Geest door middel van Gods Woord laat onderwijzen. Dit is dus het verschil: zij stellen het gezag der kerk buiten Gods Woord maar wij willen, dat het aan het Woord gebonden is, en dulden niet, dat het daarvan afgescheiden wordt. En wat wonder is het, indien de bruid en discipelen van Christus aan haar Bruidegom en Meester onderworpen wordt, zodat ze voortdurend naarstig aan zijn mond hangt? Want zo is het in een goed ingericht huis, dat de vrouw aan de heerschappij van haar man gehoorzaam is, dit is de regel van een goedgeaarde school, dat daar de leer van de meester alleen gehoord wordt. Laat daarom de kerk niet wijs zijn uit zichzelf, en niet uit zichzelf iets bedenken; maar laat haar de grens voor haar wijsheid daar stellen, waar Hij ophoudt te spreken. Op die wijze zal ze ook geen vertrouwen hebben op alle uitvindingen van haar verstand; en in de dingen, waarin ze op Gods Woord steunt, zal ze door geen gebrek aan vertrouwen of weifeling wankelen, maar ze zal daarop met grote zekerheid en sterke standvastigheid rusten. Zo zal ze ook, vertrouwend op de uitgebreidheid der beloften, die ze heeft, voldoende reden hebben om haar geloof heerlijk daarop te doen steunen, zodat ze er niet aan behoeft te twijfelen, dat de Heilige Geest, de beste Leidsman tot de rechte weg, haar altijd zal bijstaan; maar tevens zal zij er aan denken, welk nut God wil, dat wij uit zijn Geest verkrijgen. "De Geest," zegt Christus, "welke Ik u van de Vader zal zenden, zal u in alle waarheid leiden" (Joh. 14:26) (Joh. 16:13). Maar hoe? "Want Hij zal u indachtig maken," zegt Hij, "alles wat Ik u gezegd heb." Hij verkondigt dus, dat wij van zijn Geest niets meer moeten verwachten, dan dat Hij onze verstanden verlicht om de waarheid van zijn leer te begrijpen. Daarom zegt Chrysostomus 1) zeer verstandig: "Velen roemen van de Heilige Geest, maar wie hun eigen dingen spreken, roemen ten onrechte van Hem; evenals Christus betuigde, dat Hij niet van zichzelf sprak, omdat Hij uit de wet en de profeten sprak, laat ons zo ook niet geloven al wat buiten het evangelie onder de naam van de Geest wordt opgedrongen: want, evenals Christus de vervulling is van de wet

en de profeten, zo is de Geest de vervulling van het evangelie." Tot hiertoe Chrysostomus. Nu ligt het voor de hand hieruit op te maken, hoe verkeerd onze tegenstanders handelen, die met geen ander doel van de Heilige Geest roemen, dan opdat ze onder zijn naam leringen zouden aanprijzen, die vreemd zijn en buiten Gods Woord staan: hoewel de Geest zelf door een onverbrekelijke band met Gods Woord verbonden wil zijn, en Christus dat ook van Hem getuigt, wanneer Hij Hem aan zijn kerk belooft. Ja, zo is het. De soberheid, die de Heere eenmaal aan zijn kerk heeft voorgeschreven, wil Hij altijd in acht genomen zien. En Hij heeft verboden, dat zij iets aan zijn Woord zou toevoegen of iets daarvan afnemen. Dit is het onschendbare besluit van God en de Heilige Geest, hetwelk onze tegenstanders pogen af te schaffen, wanneer zij verzinnen, dat de kerk zonder het Woord door de Geest geregeerd wordt. 1} Serm. de sancto et adorando spiritu.

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

14. Hier brengen zij weer tegen in, dat de kerk sommige dingen aan de geschriften der apostelen heeft moeten toevoegen, of dat de apostelen zelf later mondeling hebben moeten aanvullen, wat ze minder duidelijk geleerd hadden; en wel omdat Christus tot hen gezegd heeft: "Nog vele dingen heb ik u te zeggen, maar gij kunt die nu niet dragen." (Joh. 16:12); en ze zeggen, dat dit de leerstellingen zijn, die zonder de Schrift, alleen door de gewoonte en de zeden zijn aangenomen. Maar wat is dat voor een onbeschaamdheid? Nog onkundig, ik erken het, en bijna onleerzaam waren de discipelen, toen ze dat van de Heere hoorden, maar waren ze ook, toen ze hun leer te boek stelden, nog met zulk een traagheid van geest bevangen, dat ze het later nodig vonden mondeling aan te vullen, wat ze in hun geschriften uit onkunde hadden weggelaten? Indien ze verder hun geschriften hebben uitgegeven, door de Geest der waarheid in alle waarheid geleid, wat heeft hen dan verhinderd, dat ze daarin niet de volmaakte kennis der evangelische leer zouden hebben uitgedrukt en verzegeld achtergelaten? Maar welaan, laat ons hun toegeven, wat ze verlangen: maar dan moeten zij aanwijzen, welke de dingen zijn, die zonder schrift moeten geopenbaard worden. Wanneer ze dat durven proberen, dan zal ik tegen hen handelen met deze woorden van Augustinus 1): "Daar de Heere gezwegen heeft, wie van ons zal dan zeggen: het is dit of dat? Of wanneer iemand het zou durven zeggen, waarmee zou hij het bewijzen?" Maar wat strijd ik over een overbodige zaak? Want zelfs een kind weet, dat in de geschriften der apostelen, die zij in zekere zin verminkt en half maken, de vrucht gevonden wordt van de openbaring, welke de Heere hun toen beloofde. 1} Homil. In Johann. 69, 1.

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

15. Wat? zeggen ze, heeft Christus niet al wat de Kerk leert en besluit, buiten geschil gesteld, wanneer Hij gebiedt, dat men hem, die daartegen durft spreken, moet houden voor een heiden en tollenaar? (Matth. 18:17). in de eerste plaats is daar geen sprake van de leer, maar wordt aan de kerkelijke straffen het gezag toegekend ter verbetering van de gebreken, opdat zij, die vermaand of gestraft zijn, zich niet zouden verzetten tegen het oordeel der kerk. Maar, om dit te laten voor wat het is, het is zeer te verwonderen, dat die windbuilen zo weinig schaamte hebben, dat ze niet aarzelen daaruit oorzaak te nemen om te keer te gaan. Want wat zullen ze eigenlijk anders uit die plaats kunnen opmaken, dan dat men de eensgezindheid der kerk niet meer moet verachten, die nooit overeenstemt dan tot de waarheid van Gods Woord? De kerk moet gehoord worden, zeggen ze. Wie loochent dat? Aangezien ze geen uitspraken doet dan uit Gods Woord. Indien ze iets meer eisen, moeten zij weten, dat deze woorden van Christus hen daarin niets helpen. En ik moet niet al te twistziek schijnen, omdat ik zo hevig hierop aanhoud, dat het de kerk niet geoorloofd is enige nieuwe leer te vormen, dat is, meer te leren en als Godsspraak uit te geven dan wat de Heere in zijn Woord geopenbaard heeft. Want verstandige mensen zien, hoe groot gevaar er in gelegen is, indien aan de mensen eenmaal zoveel recht is toegestaan. Zij zien ook, hoe groot venster geopend wordt voor de spot en de smaad der goddelozen, wanneer wij zeggen, dat onder de Christenen voor een Goddelijke uitspraak gehouden moet worden, wat de mensen van oordeel zijn. Daar komt bij, dat Christus, sprekende naar de toestand van zijn tijd, aan de Joodse vergadering deze naam van kerk toekent, opdat zijn discipelen zouden leren later eerbied te hebben voor de heilige vergaderingen der kerk. Zo zou het geschieden, dat iedere stad en ieder dorp gelijke vrijheid zou hebben om leerstukken te smeden.

Boek IV hoofdstuk 8

Over de macht van de kerk ten aanzien van de leerstellingen des geloofs; en met welk een teugelloze ongebondenheid deze macht in het pausdom gebruikt is tot het schenden van alle zuiverheid van leer.

16. De voorbeelden, die ze gebruiken, helpen hen niets. Ze zeggen, dat de kinderdoop niet zozeer uit een duidelijk bevel der Schrift, als wel uit een besluit der kerk is voortgekomen. Maar het zou een zeer ellendig toevluchtsoord zijn, als wij ter verdediging van de kinderdoop genoodzaakt werden de toevlucht te nemen tot het blote gezag der kerk: maar elders zal genoegzaam blijken, dat het daarmee geheel anders staat. Evenzo, wanneer ze tegenwerpen, dat nergens in de Schrift staat wat op het concilie van Nicaea uitgesproken is, dat de Zoon eenswezens is met de Vader, dan doen ze daarin de vaderen zwaar onrecht, alsof ze Arius zo maar veroordeeld hadden, omdat hij niet op hun opvatting wilde zweren, hoewel hij de gehele leer beleed, die in de geschriften der profeten en apostelen vervat is. Het woord, dat erken ik, komt in de Schrift niet voor, maar aangezien er zovele malen uitgesproken wordt, dat er één God is, en wederom Christus zovele malen de waarachtige en eeuwige God genoemd wordt, één met de Vader, wat doen dan de vaderen van Nicaea, wanneer ze verklaren, dat Hij eenswezens is, anders dan dat ze de oorspronkelijke zin der Schrift eenvoudig verklaren? En Theodoritus vermeldt 1), dat Constantijn in hun vergadering deze voorafspraak gehouden heeft: "In de besprekingen van Goddelijke zaken hebben wij de leer des Heiligen Geestes ons voorgeschreven; de evangelische en apostolische boeken, tezamen met de profetische uitspraken tonen ons ten volle de zin der

Godheid. Laat ons daarom de tweedracht wegdoen en uit de woorden des Geestes de uitleggingen der vraagpunten nemen." Er was toen niemand, die tegen deze heilige vermaningen inging. Niemand bracht er tegen in, dat de kerk iets van het hare kon toevoegen; dat de Geest niet alles aan de apostelen geopenbaard had, of althans niet aan de nakomelingen had overgeleverd, of iets dergelijks. Indien waar is, wat onze tegenstanders willen, heeft in de eerste plaats Constantijn verkeerd gehandeld, dat hij aan de kerk haar macht ontroofd heeft; vervolgens, dat niemand der bisschoppen toen opgestaan is, om de macht der kerk te verdedigen, was een stilzwijgen, dat van trouweloosheid getuigde: zo waren ze verraders van het recht der kerk. Maar daar Theodoritus verhaalt, dat ze gaarne aanvaard hebben, wat de keizer zeide, is het zeker, dat dit nieuwe leerstuk toen geheel onbekend geweest is.
1} Hist. eccles. I, 6 (7).

Boek IV hoofdstuk 9

Over de conciliën en hun gezag.

1. Ook al zou ik hun nu alles toegeven, wat ze van de kerk zeggen, dan zouden ze toch nog niet veel gevorderd zijn met hun bedoeling. Want al wat over de kerk gezegd wordt, dragen ze terstond over op de conciliën, daar die, naar hun mening, de kerk vertegenwoordigen. Ja, dat ze zo hardnekkig strijden over de macht van de kerk, doen ze met geen andere bedoeling, dan om aan de Roomse paus en zijn trawantendom te schenken, wat ze ons ontwrongen hebben. Voordat ik echter deze kwestie begin te behandelen, moet ik in 't kort hier twee dingen van te voren zeggen. Ten eerste, dat ik hier wat strenger zal zijn, is niet daarom, omdat ik de oude conciliën minder acht dan betaamt. Want ik eerbiedig ze van harte, en ik begeer, dat ze bij allen de hun toekomende eer hebben. Maar hierin is een zekere maat namelijk dat aan Christus niets wordt ontnomen. En dit is het recht van Christus, dat Hij voorzitter is van alle conciliën en geen mens in die waardigheid tot metgezel heeft. En ik zeg, dat Hij eerst dan voorzitter is, wanneer Hij de ganse vergadering door zijn Woord en Geest bestuurt. Vervolgens, dat ik aan de conciliën minder toe ken dan de tegenstanders begeren, doe ik niet omdat ik vrees koester voor de conciliën, alsof ze de zaak van onze tegenstanders gunstig en de onze tegen zouden zijn. Want evenals wij tot het volle bewijs van de waarheid onzer leer en de omverwerping van het pausdom overvloedig door het Woord des Heeren toegerust zijn, zodat het niet zeer nodig is buiten dat iets te zoeken, zo doen, wanneer de zaak het eist, de oude conciliën ons grotendeels tot beide genoegzaam stof aan de hand.

Boek IV hoofdstuk 9

Over de conciliën en hun gezag.

2. Laat ons nu over de zaak zelf spreken. Indien men uit de Schrift zoekt te weten te komen, wat het gezag der conciliën is, is er geen duidelijker belofte dienaangaande dan deze uitspraak van Christus: "Waar twee of drie vergaderd zijn in mijn naam, daar ben Ik in het midden van hen" (Matth. 18:20). Maar dit slaat even goed op iedere

bijzondere vergadering als op een algemeen concilie. Maar toch ligt de knoop van het vraagstuk niet hierin, maar in de voorwaarde, die er bijgevoegd is, namelijk, dat Christus eerst dan in het midden van het concilie zal zijn, wanneer het in zijn naam vergaderd wordt. Daarom, ook al noemen onze tegenstanders duizendmaal de conciliën der bisschoppen zo zullen ze slechts weinig vorderen, en zij zullen niet eerder bewerken, dat we geloven, wat ze beweren, namelijk dat de conciliën bestuurd worden door de Heilige Geest, dan wanneer ze bewezen hebben, dat ze vergaderd worden in de naam van Christus. Immers goddeloze en boze bisschoppen kunnen evenzeer samenspannen tegen Christus, als goede en rechtschapen bisschoppen samenkomen in zijn naam. Hiervan hebben we een duidelijk bewijs in zeer veel besluiten, die van zulke conciliën zijn voortgekomen. Maar dit zal later gezien worden. Nu antwoord ik slechts met één woord, dat Christus niets belooft dan aan hen, die in zijn naam vergaderen. Laat ons dus vaststellen, wat dat is. Ik ontken, dat in Christus' naam vergaderen diegenen, die met verwerping van Gods gebod, waarbij Hij verbiedt iets toe te voegen tot zijn Woord of iets daarvan af te doen (Deut. 4:2) (Openb. 22:18), naar hun eigen goeddunken het een of ander vaststellen; die niet tevreden met de Goddelijke uitspraken der Schrift, dat is met de enige regel der volmaakte wijsheid, uit hun hoofd iets nieuws verzinnen. Ongetwijfeld daar Christus niet beloofd heeft in alle mogelijke conciliën aanwezig te zullen zijn, maar een bijzonder kenmerk bijgevoegd heeft, om daardoor de ware en wettige van de andere te onderscheiden, past het ons allerminst deze onderscheiding te veronachtzamen. Dit is het verbond, dat God oudtijds met de Levitische priesters gesloten heeft, namelijk, dat ze zouden onderwijzen uit zijn mond (Mal. 2:7). Dit heeft Hij altijd van de profeten geëist; we zien, dat ook de apostelen deze wet opgelegd is. Wie dit verbond schenden, die keurt God noch de eer van het priesterschap, noch enig gezag waardig. Laat de tegenstanders mij deze knoop losmaken, wanneer ze mijn geloof buiten Gods Woord om willen knechten aan de leringen der mensen.

Boek IV hoofdstuk 9

Over de conciliën en hun gezag.

3. Want wat zij menen, dat de waarheid niet in de kerk blijft, tenzij ze vaststaat bij de herders, en dat de kerk niet bestaat, tenzij ze gezien wordt in algemene conciliën: het is er ver vandaan, dat dat altijd waar geweest is, indien de profeten ons over hun tijden ware getuigenissen hebben achtergelaten. Ten tijde van Jesaja was de kerk te Jeruzalem, welke God nog niet verlaten had. Over de herders echter spreekt hij aldus (Jes. 56:10): "Hun wachters zijn allen blind, en weten niets; zij allen zijn stomme honden en kunnen niet bassen; zij liggen te slapen en hebben het sluimeren lief, en de herders zelf weten niets en verstaan niets en zij allen keren zich naar hun weg." Op dezelfde wijze spreekt Hosea (Hos. 9:8): "De wachter van Efraim is met God, een vogelvangersstrik, een haat in het huis Gods." Waar hij, spottenderwijs hen met God verbindend, leert, dat het voorwendsel van hun priesterschap ijdel is. De kerk duurde ook ten tijde van Jeremia. Laat ons horen, wat deze over de herders zegt (Jer. 6:13) (Jer. 14:4): "Van de profeet aan tot de priester toe bedrijft een ieder van hen valsheid." Evenzo: "De profeten profeteren vals in mijn naam, daar Ik hen niet gezonden heb, noch hun bevel gegeven heb." En opdat we niet al te uitvoerig zouden zijn in het aanhalen van zijn woorden, leze men, wat hij in het ganse drieëntwintigste en veertigste hoofdstuk geschreven heeft. In die tijd voer ook Ezechiël aan de andere kant

niet zachter tegen hen uit. "De verbintenis," zegt hij (Ez. 22:25), "der profeten is in het midden van haar als een brullende leeuw, die een buit rooft; haar priesters hebben mijn wet geweld aangedaan, en mijn heilige dingen ontheiligd, en zij maken geen onderscheid tussen het heilige en het onheilige." En wat hij verder in die zin toevoegt. Dergelijke klachten kan men overal in de profeten vinden: zodat niets bij hen vaker voorkomt.

Boek IV hoofdstuk 9

Over de conciliën en hun gezag.

4. Evenwel men zal zeggen: dat moge wellicht onder de Joden voorgekomen zijn, maar onze tijd is vrij van zo groot kwaad. Och, of dat zo ware! Maar de Heilige Geest heeft verkondigd, dat het anders zou zijn. Want de woorden van Petrus (2 Petr. 2:1) zijn duidelijk: "Gelijk onder het oude volk valse profeten zijn geweest, zo zullen ook onder u valse leraren zijn, die verderfelijke ketterijen bedektelijk zullen invoeren." Ziet ge wel, hoe hij voorzegt, dat er niet van het eenvoudigste volk gevaar dreigt, maar van hen, die zich onder de titel van leraars en herders zullen aanbieden? Bovendien, hoe dikwijls is door Christus en zijn apostelen voorzegd, dat van de kant der herders de grootste gevaren de kerk boven het hoofd hingen. Ja Paulus wijst er openlijk op (2 Thess. 2:4), dat de antichrist nergens anders zal zitten dan in de tempel Gods. Waardoor hij te kennen geeft, dat de vreselijke jammer, waarover hij daar spreekt, nergens anders vandaan zal komen, dan van hen, die als herders in de kerk zullen zitten. En elders (Hand. 20:29) toont hij aan, dat de beginselen van zo groot een kwaad reeds bijna op handen zijn. Want wanneer hij de opzieners van Efeze toespreekt, zegt hij: "Ik weet, dat na mijn vertrek roofzuchtige wolven tot u inkomen zullen, die de kudde niet sparen; en uit uzelve zullen mannen opstaan, sprekende verkeerde dingen, om de discipelen af te trekken achter zich." Hoeveel verdorvenheid heeft onder de herders een lange reeks van jaren kunnen aanbrengen, daar ze in zo kort tijdsbestek zozeer hebben kunnen ontaarden? En, opdat ik niet door op te sommen veel papier vulle: door de voorbeelden van bijna alle eeuwen worden wij er aan herinnerd, dat de waarheid niet altijd in de boezem der herders gevoed wordt, en het behoud der kerk niet aan hun staat hangt. Zij behoorden wel leiders en bewakers te zijn van de vrede en het heil der kerk, tot wier bewaring zij bestemd zijn; maar het is iets anders te doen wat men moet doen dan te moeten doen wat men niet doet.

Boek IV hoofdstuk 9

Over de conciliën en hun gezag.

5. En toch moet niemand deze onze woorden zo opvatten, alsof ik het gezag der herders overal en zo maar en zonder onderscheid aan het wankelen zou willen brengen. Ik wijs er alleen op, dat men tussen hen onderscheid moet maken, opdat men niet terstond mene, dat zij, die herders genoemd worden, het ook zijn. Maar de paus met de ganse bende zijner bisschoppen wentelen en keren, na de gehoorzaamheid aan Gods Woord afgeschud te hebben, alles naar hun willekeur, om geen andere reden dan omdat ze herders genoemd worden; intussen pogen ze ons ervan te overtuigen, dat ze door het licht der waarheid niet verlaten kunnen worden; dat de Geest Gods voortdurend in hen woont; dat de kerk in hen bestaat en met hen sterft. Alsof de Heere

geen oordelen meer had, om de wereld tegenwoordig met dezelfde soort van straf te kastijden, waarmee Hij eens de ondankbaarheid van het oude volk gewroken heeft, namelijk om de herders te slaan met blindheid en zinneloosheid (Zach. 12:4). En deze zeer dwaze mensen begrijpen niet, dat zij hetzelfde liedje zingen, dat oudtijds diegenen zongen, die met Gods Woord oorlog voerden. Want de vijanden van Jeremia rustten zich aldus tegen de waarheid toe: "Komt aan, laat ons gedachten tegen Jeremia denken, want de wet zal niet vergaan van de priester, noch de raad van de wijze, noch het woord van de profeet" (Jer. 18:18).

Boek IV hoofdstuk 9

Over de conciliën en hun gezag.

6. Hieruit kan men gemakkelijk antwoorden op dat andere punt aangaande de algemene conciliën. Dat de Joden onder de profeten de ware kerk hadden, kan niet geloochend worden. Indien in die tijd een algemeen concilie bijeengebracht was uit de priesters, wat voor een gedaante der kerk zou dan te zien geweest zijn? Wij horen, wat God niet aan één of twee van hen, maar aan hun ganse orde aanzegt: "De priesters zullen zich ontzetten en de profeten zullen verschrikt worden" (Jer. 4:9). Evenzo: "De wet zal vergaan van de priester en de raad van de oudsten" (Ez. 7:26). Evenzo: "Het zal nacht voor u zijn in plaats van een gezicht, en duisternis in plaats van waarzegging, en de zon zal ondergaan over de profeten en de dag zal over hen verduisterd worden," enz. (Micha 3:6). Welnu, wanneer allen van die aard toen bijeengebracht waren, wat voor een geest zou dan in hun vergadering geheerst hebben? Daarvan hebben we een merkwaardig voorbeeld in het concilie, dat Achab bijeengeroepen heeft (1 Kon. 22:5), (1 Kon. 22:22). Er waren vierhonderd profeten aanwezig. Maar omdat ze met geen andere bedoeling waren samengekomen dan om de goddeloze koning te vleien, wordt de Satan door de Heere gezonden, om een leugengeest te zijn in aller mond. Daar wordt de waarheid met aller stem veroordeeld. Micha wordt als een ketter veroordeeld, geslagen en in de gevangenis geworpen. Zo is het Jeremia gegaan, zo ook de andere profeten.

Boek IV hoofdstuk 9

Over de conciliën en hun gezag.

7. Maar één voorbeeld, dat boven de andere merkwaardig is, moge voldoende zijn voor alle. Wat zoudt ge in dat concilie, dat de priesters en de Farizeën te Jeruzalem tegen Christus vergaderd hebben (Joh. 11:47), voorzover de uiterlijke gedaante aangaat, meer verlangen? Want indien de kerk toen niet te Jeruzalem geweest was, zou Christus nooit deelgenomen hebben aan de offeranden en de andere ceremoniën. Er heeft een plechtige samenroeping plaats; de hogepriester had de leiding; de gehele priesterorde zat bij hem; toch wordt Christus daar veroordeeld en zijn leer uit de weg geruimd. Dit feit strekt tot bewijs, dat in dat concilie de kerk geenszins besloten is geweest. Maar, zo zal men zeggen, er is geen gevaar, dat ons iets dergelijks overkomt. Wie heeft ons daarvan verzekerd? Want in een zo belangrijke zaak al te zorgeloos te zijn maakt dat men schuldig staat aan achteloosheid. Ja, waar de Geest uitdrukkelijk door de mond van Paulus (2 Thess. 2:3) voorzegt, dat er afval zal komen (wat niet gebeuren kan, indien niet de herders God eerst verlaten), waartoe zijn wij dan hierin

blind uit eigen beweging tot ons verderf? Daarom mag men geenszins toegeven, dat de kerk bestaat in de vergadering der herders; want de Heere heeft nergens beloofd, dat die voortdurend goed zullen zijn, maar wel verkondigd, dat ze somtijds slecht zouden wezen. En wanneer Hij ons herinnert aan het gevaar, dan doet Hij dat om ons behoedzamer te maken.

Boek IV hoofdstuk 9

Over de conciliën en hun gezag.

8. Wat dan, zult ge zeggen, zullen dan de conciliën in 't geheel geen gezag hebben in het nemen van besluiten? Ja zeker: immers ik beweer hier niet, dat alle conciliën veroordeeld moeten worden, of al hun handelingen verworpen en, zoals men zegt, met een pennestreek doorgehaald moeten worden. Maar, zal men zeggen, gij drukt toch alle conciliën neer, zodat het een ieder vrijstaat aan te nemen of te verwerpen, wat de conciliën hebben vastgesteld. Allerminst, maar ik zou wel willen, dat men, telkens als men het besluit van een of ander concilie tevoorschijn haalt, eerst naarstig overwoog, in welke tijd het gehouden is, waarom het gehouden is en met welke bedoeling, en hoedanige mensen aanwezig geweest zijn: vervolgens, dat men datgene, waarover het gaat, naar de regel der Schrift onderzocht, en dat wel op deze wijze, dat het besluit van het concilie zijn gewicht hebbe en als een voorlopig oordeel zij, maar toch niet het onderzoek, waarover ik sprak, verhindere. Och of allen die wijze van doen in acht namen, die Augustinus voorschrijft in het derde boek tegen Maximinus. Want wanneer hij deze ketter, die twistte over de besluiten der synoden met korte woorden wil bedwingen, zegt hij: "Ik moet u niet het concilie van Nicaea en gij mij niet dat van Ariminum tegenwerpen als om een vooroordeel te vellen; ik ben niet gebonden door het gezag van het ene, gij niet door het gezag van het andere concilie: laat zaak met zaak, reden met reden, redenering met redenering strijden, door de gezaghebbende uitspraken der Schrift, die niet van u of mijzelf zijn, maar beiden gemeen." Zo zou het geschieden, dat de conciliën hun majesteit zouden hebben, die ze hebben moeten, en toch zou intussen de Schrift op de hoogste plaats uitblinken, opdat er niets zou zijn, dat niet aan haar regel zou onderworpen worden. Zo aanvaarden wij gaarne die oude conciliën, als die te Nicaea, Constantinopel, het eerste te Efeze, te Chalcedon en dergelijke, die gehouden zijn om dwalingen te weerleggen, en wij eerbiedigen die als heilig, voorzover betreft de leerstukken des geloofs. Want zij bevatten niets dan de zuivere en oorspronkelijke uitlegging der Schrift, welke de heilige vaderen door een geestelijke verstandigheid aangewend hebben om de vijanden der religie, die toen opgedoken waren, te breken. Ook in sommige latere conciliën zien wij het licht van de ware ijver der vroomheid, en bovendien duidelijke tekenen van verstand, geleerdheid en verstandigheid. Maar zoals de zaken meestal tot erger plegen te vervallen, kan men uit latere conciliën zien, hoezeer de kerk nu en dan van de zuiverheid van die gouden tijd ontaard is. En ik twijfel er niet aan, of ook in die meer verdorven tijden hebben de conciliën hun betere bisschoppen gehad. Maar met hen is gebeurd datgene, waarvan in de Romeinse senaatsbesluiten oudtijds de senatoren zelf klaagden, dat het niet juist was. Immers wanneer de meningen geteld, maar niet gewogen worden, moest noodzakelijkerwijs meermalen het beste deel door het grootste overwonnen worden. Ongetwijfeld hebben ze veel goddeloze meningen te voorschijn gebracht. En het is niet nodig hier voorbeelden bijeen te brengen, of omdat het te lang zou zijn, of omdat anderen dit zo ijverig gedaan hebben, dat men er niet veel aan kan toevoegen.

Boek IV hoofdstuk 9

Over de conciliën en hun gezag.

9. Verder, waartoe zal ik conciliën opsommen, die met elkander in strijd zijn? En men moet mij niet tegenwerpen, dat van de conciliën, welke met elkander in strijd zijn, het een of het ander niet wettig is. Want waaruit zullen wij dat beoordelen? Wel daaruit, indien ik me niet vergis, dat we uit de Schrift zullen vaststellen, dat de besluiten van dit concilie niet rechtzinnig zijn. Want dit is de enige vaste wet om te onderscheiden. Het is reeds ongeveer negenhonderd jaar geleden, dat het concilie van Constantinopel, onder keizer Leo vergaderd, besloten heeft, dat de beelden, die in de kerken geplaatst waren, moesten worden omvergeworpen en verbroken. Korte tijd daarna heeft het concilie te Nicaea, hetwelk Irene bijeengeroepen heeft tot blaam van het eerstgenoemde concilie, besloten, dat ze weer opgericht moesten worden. Welk van deze twee zullen wij als wettig erkennen? Over 't algemeen heeft het laatste zich gehandhaafd, dat in de kerken aan de beelden een plaats gegeven heeft. Maar Augustinus zegt, dat dit niet gebeuren kan zonder onmiddellijk gevaar voor afgoderij, Epiphanius, die vroeger leefde, spreekt veel scherper. Want hij leert, dat het zonde en een gruwel is, dat in de kerk der Christenen beelden gezien worden. Zouden wie zo spreken, dat concilie goedkeuren, wanneer ze nog in leven waren? En indien de geschiedschrijvers de waarheid vertellen en men de handelingen zelf geloven wil, dan zijn daar niet slechts de beelden zelf, maar is ook hun dienst daar aanvaard. Het is echter duidelijk, dat zulk een besluit uit Satan is voortgekomen. En wat zullen we er van zeggen, dat ze door de ganse Schrift te verdraaien en te verscheuren tonen, dat zij haar bespot hebben? Hetgeen ik vroeger ruimschoots heb duidelijk gemaakt. Hoe het ook zij, wij zullen op geen andere wijze kunnen onderscheiden tussen conciliën, die tegenover elkaar staan en van elkaar afwijken, zoals er vele geweest zijn, dan dat we ze alle onderzoeken met de weegschaal van mensen en engelen, die ik noemde, namelijk met het Woord des Heeren. Zo aanvaarden wij het concilie van Chalcedon en verwerpen het tweede concilie van Efeze, omdat op het laatste de goddeloosheid van Eutyches bevestigd is, welke het eerstgenoemde veroordeeld heeft. Het oordeel over die zaak hebben de heilige mannen slechts geveld naar de Schrift, en wij volgen die mannen in het oordelen zo, dat Gods Woord, hetwelk hen voorgelicht heeft, nu ook ons voorlicht. Laat nu de Roomsen heengaan, en naar hun gewoonte zich beroemen, dat de Heilige Geest aan hun conciliën gehecht en verbonden is.

Boek IV hoofdstuk 9

Over de conciliën en hun gezag.

10. Trouwens ook in die oude en meer zuivere conciliën is nog wel iets, dat men terecht kan misprijzen, hetzij omdat die mannen, die daar aanwezig waren en die anders wel geleerd en verstandig waren, doordat ze door de zaken van het ogenblik werden bezig gehouden, veel andere dingen niet voorzagen, hetzij, omdat ze, in beslag genomen door moeilijker en ernstiger zaken, sommige dingen van minder gewicht lieten varen, hetzij omdat ze, als mensen, eenvoudig zich door onkunde vergissen konden, of omdat ze soms door al te grote heftigheid meegesleurd werden. Van dit laatste (wat het hardste van alles schijnt te zijn) is er een duidelijk voorbeeld geweest

op het concilie van Nicaea, welks waardigheid door allen eenstemmig met de hoogste eerbied, gelijk het ook verdiende, is aanvaard. Want hoewel het voornaamste hoofdstuk van ons geloof daar in gevaar verkeerde, de vijand Arius, met wie men moest kampen, ten strijde toegerust aanwezig was, en de eensgezindheid van hen, die gekomen waren, bereid om de dwaling van Arius te bestrijden, van het hoogste belang was, hebben zij niettemin, zich niet bekommerend om zo grote gevaren, ja alsof ze alle ernst, ingetogenheid en wellevendheid vergeten hadden, de strijd, die ze aan het voeren waren (alsof ze daar bijeengekomen waren met de bedoeling om Arius ter wille te zijn), laten lopen en zijn ze begonnen met onderlinge onenigheden elkander te verscheuren, en het stilet, dat ze tegen Arius moesten trekken, tegen zichzelf te richten. Er werden schandelijke beschuldigingen gehoord, de beschuldigingsgeschriften vlogen heen en weer, en er zou niet eerder een einde gekomen zijn aan de twisten, voordat ze elkaar door wederkerige woorden hadden afgemaakt, indien keizer Constantijn het niet verhinderd had, die, betuigend, dat het onderzoek naar hun leven een zaak was, die niet tot zijn competentie behoorde, zulk een ongebondenheid meer door lof dan door berisping gekastijd heeft. In hoevele opzichten hebben ook niet, naar alle waarschijnlijkheid, de andere conciliën, die daarna gekomen zijn, gestruikeld? Dit heeft ook geen lang bewijs nodig. Want wanneer men de handelingen doorleest, zal men daar veel zwakheden, om maar geen erger woord te gebruiken, opmerken.

Boek IV hoofdstuk 9

Over de conciliën en hun gezag.

11. En Leo, de Roomse bisschop, aarzelt niet aan het concilie van Chalcedon, waarvan hij erkent, dat het in de leerstukken rechtzinnig was, eerzucht en onberaden lichtvaardigheid voor de voeten te werpen. Hij ontkent wel niet, dat het wettig is, maar hij betuigt openlijk, dat het heeft kunnen dwalen. Wellicht vindt iemand mij dwaas, dat ik mij de moeite geef om dergelijke dwalingen aan te wijzen, daar mijn tegenstanders erkennen, dat de conciliën kunnen dwalen in de dingen, die tot de zaligheid niet nodig zijn. Maar deze moeite is ook niet overbodig. Want ofschoon ze dit, daar ze er toe gedwongen worden, wel met de mond erkennen, zo eisen ze toch, daar ze de besluiten van alle conciliën in allerlei zaken zonder onderscheid ons als uitspraken van de Heilige Geest opdringen, meer dan ze in het begin genomen hadden. Wat pogen ze, door zo te doen, anders erkend te krijgen, dan dat de conciliën niet kunnen dwalen, of, wanneer ze dwalen, dat het dan toch niet geoorloofd is de waarheid op te merken, of niet in te stemmen met de dwalingen? En ik bedoel niets anders aan te tonen, dat dan men daaruit kan opmaken, dat de Heilige Geest de overigens vrome en heilige conciliën zo geregeerd heeft, dat Hij hun intussen iets menselijks liet overkomen, opdat wij niet al te zeer op mensen zouden vertrouwen. Deze opvatting is veel beter dan die van Gregorius van Nazianzus 1), die zeide: dat hij nooit van enig concilie een goede afloop gezien had. Want wie beweert, dat ze alle zonder uitzondering slecht afgelopen zijn, laat hun niet veel gezag over. Van de provinciale conciliën afzonderlijk melding te maken, is niet meer nodig, aangezien men uit de algemene gemakkelijk kan beoordelen, hoeveel gezag ze moeten hebben om de artikelen des geloofs te maken en elke soort van leer, welke hun goeddunkt, aan te nemen.

1} Ep. 55 ad Procopium.

Boek IV hoofdstuk 9

Over de conciliën en hun gezag.

12. Maar onze Roomsen nemen, wanneer ze zien, dat in de verdediging van hun zaak alle steunpunten der rede wankel beginnen te worden, hun toevlucht tot dit uiterste en ellendige redmiddel, dat, ook al zijn de bisschoppen dom van verstand en raad en zeer slecht van gemoed en wil, toch het woord des Heeren blijft bestaan, hetwelk beveelt, dat men zijn voorgangeren gehoorzaam moet zijn (Hebr. 13:17). Zo zo! En als ik nu eens ontkende, dat zij, die zodanig zijn, voorgangers zijn? Want zij moeten zichzelf niet méér aanmatigen dan Jozua gehad heeft, die een profeet des Heeren en een uitnemend herder geweest is. Maar laat ons horen, met welke woorden hij door de Heere in zijn ambt ingewijd werd. "Dat het boek der wet," zo zegt Hij (Joz. 1:7,8), "niet van uw mond wijke, maar overleg het dag en nacht, en wijk daarvan niet, ter rechter noch ter linker hand: want alsdan zult gij uw weg wel richten en hem verstaan." Diegenen dus zullen ons tot geestelijke leidslieden zijn, die van de wet des Heeren noch her noch derwaarts afwijken. Indien we zonder enige aarzeling de leer van alle mogelijke herders moeten aanvaarden, waarop had het dan betrekking, dat wij zo dikwijls en zo zorgvuldig door de stem des Heeren vermaand worden, dat we niet moeten luisteren naar de woorden van valse profeten? "Hoort niet," zo zegt Hij door Jeremia (Jer. 23:16), "naar de woorden der profeten, die u profeteren; want zij leren u ijdelheid en niet uit de mond des Heeren." Evenzo (Matth. 7:15): "Wacht u van de valse profeten, dewelke in schaapsklederen tot u komen, maar van binnen zijn zij grijpende wolven." Tevergeefs zou ook Johannes ons vermanen de geesten te beproeven, of ze uit God zijn (1 Joh. 4:1). Van die beoordeling worden zelfs de engelen niet uitgezonderd, laat staan dan de Satan met zijn leugens. En wat zullen we zeggen van de woorden: "Indien de blinde leidt, zo zullen zij beiden in de gracht vallen" (Matth. 15:14)? Geven die woorden niet duidelijk te kennen, dat er veel aan gelegen is hoedanige herders men hoort, en dat men ze niet zo maar allen moet horen? Daarom is er geen reden, dat ze ons door hun titels zouden verschrikken om ons te trekken tot het deelgenootschap aan hun blindheid: daar wij daarentegen zien, dat de Heere bijzondere zorg gedragen heeft om ons af te schrikken, opdat wij ons niet door de dwaling van anderen zouden laten leiden, achter welke schoonklinkende naam die dwaling ook schuil zou gaan. Want indien de woorden van Christus waar zijn, kunnen alle blinde leidslieden, hetzij ze voorgangers, of prelaten of pausen genoemd worden, niets anders doen dan hun metgezellen met zich in dezelfde afgrond sleuren. Laat daarom geen namen van conciliën, herders en bisschoppen, die evengoed vals voorgewend als naar waarheid gebruikt kunnen worden, ons verhinderen om, door de waarschuwende voorbeelden van woorden en zaken vermaand, alle geesten van alle mensen naar de regel van Gods Woord te onderzoeken, opdat wij ze daardoor beproeven, of ze uit God zijn.

Boek IV hoofdstuk 9

Over de conciliën en hun gezag.

13. Aangezien wij bewezen hebben, dat aan de kerk niet de macht gegeven is om een nieuwe leer op te richten, zo laat ons nu spreken over de macht, die zij haar toekennen

in de uitlegging der Schrift. Wij geven ongetwijfeld gaarne toe, dat, indien er zich een geschil voordoet over enig leerstuk, er geen beter en zekerder geneesmiddel is, dan dat een synode van ware bisschoppen samenkomt, om daar het betwiste leerstuk te onderzoeken. Want zulk een uitspraak, tot welke de herders der kerken, onder inroeping van de Geest van Christus, in 't algemeen samenstemmen, zal veel meer gewicht hebben dan wanneer ieder afzonderlijk haar thuis zou opstellen en den volke leren, of wanneer enige weinige particuliere personen haar tot stand brachten. Bovendien, wanneer de bisschoppen samenvergaderd zijn, overleggen zij gemakkelijker gezamenlijk, wat ze moeten leren en in welke vorm ze dat moeten doen, opdat niet de verscheidenheid aanstoot wekke. In de derde plaats, Paulus schrijft deze manier van doen voor in het beoordelen van leringen (1 Kor. 14:29). Want hoewel hij aan iedere kerk afzonderlijk de beoordeling toekent, toont hij aan, welke de orde van handelen is in ernstiger zaken: namelijk dat de kerken gezamenlijk van de zaak kennis moeten nemen. En zo onderwijst ons het gevoelen zelf der vroomheid, dat, wanneer iemand de kerk met een ongewoon leerstuk in verwarring brengt, en de zaak zo ver komt, dat er gevaar dreigt van een ernstiger onenigheid, eerst de kerken moeten samenkomen en het voorgestelde geschilpunt onderzoeken, en dat ze eindelijk, nadat een behoorlijke bespreking heeft plaatsgehad, een uitspraak, uit de Schrift genomen, openbaar maken, die de twijfeling bij het volk kan wegnemen en de goddeloze en eergierige mensen de mond kan stoppen, zodat ze niet verder durven voortgaan. Zo is, toen Arius opgestaan was, het concilie van Nicaea bijeengebracht, dat door zijn gezag de misdadige pogingen van de goddeloze man gebroken heeft, en de vrede hersteld heeft voor de kerken, die hij gekweld had, en de eeuwige Godheid van Christus tegenover zijn heiligschennend leerstuk staande gehouden heeft. Toen daarna Eunomius en Macedonius nieuwe woelingen verwekten, is men met een gelijk middel tegen hun razernij ingegaan door het concilie van Constantinopel. Door het concilie van Efeze is de goddeloosheid van Nestorius verslagen. Kortom, van den beginne af is dit in de kerk de gewone manier geweest om de eenheid te bewaren, telkens als Satan begonnen was iets in het schild te voeren. Maar laat ons bedenken, dat men niet in alle tijden of op alle plaatsen zulke mannen vindt als Athanasius, Basilius, Cyrillus en dergelijke verdedigers der ware leer, welke de Heere toen verwekt heeft. Ja, laat ons bedenken, wat op het tweede concilie te Efeze gebeurd is, waar de ketterij van Eutyches zich gehandhaafd heeft, Flavianus, heiliger gedachtenis, met enige vrome mannen in ballingschap gedreven is, en veel dergelijke wandaden begaan zijn. En wel omdat daar Dioscorus, een partijziek en boosaardig man, en niet de Geest des Heeren de leiding had. Maar, zal men zeggen, de kerk was niet daar. Ik erken dat; want dit stel ik uitdrukkelijk vast, dat de waarheid in de kerk niet ondergaat, ook al wordt ze door één concilie onderdrukt, maar dat ze wonderlijk door de Heere bewaard wordt, om wederom te juister tijd het hoofd op te steken en te overwinnen. Maar ik ontken, dat dit altijd opgaat, dat die uitlegging der Schrift waar en zeker is, die door het oordeel van een concilie aangenomen is.

Boek IV hoofdstuk 9

Over de conciliën en hun gezag.

14. Maar de Roomsen hebben een andere bedoeling, wanneer ze leren, dat de conciliën de macht hebben om de Schrift uit te leggen, en dat wel zonder hoger beroep. Want dit gebruiken ze als een voorwendsel om al wat op de conciliën is

vastgesteld uitlegging der Schrift te noemen. Over het vagevuur, de voorbidding der heiligen, de oorbiecht en dergelijke, zal men geen letter in de Schrift vinden. Maar omdat al deze dingen door het gezag der kerk zijn bekrachtigd, dat is (om meer naar waarheid te spreken) door voorstelling en gebruik aangenomen, zal ieder van die punten gehouden moeten worden voor een uitlegging der Schrift. En dat niet alleen, maar indien een concilie iets vaststelt, hoewel het tegen de Schrift strijdt, zal het de naam hebben van uitlegging. Christus beveelt (Matth. 26:26) allen te drinken uit de drinkbeker, die Hij bij het Avondmaal uitreikt: het concilie van Constanz heeft verboden de drinkbeker aan het volk te geven, maar heeft gewild, dat alleen de priester drinkt. Hetgeen zo vierkant strijdt tegen de instelling van Christus, willen zij gehouden zien voor de uitlegging daarvan. Paulus (1 Tim. 4:1) noemt het verbod om te huwen geveinsdheid der duivelen; en elders (Hebr. 13:4) verklaart de Geest, dat het huwelijk heilig en eerbaar is onder allen. Maar dat ze later aan de priesters het huwelijk verboden hebben, dat willen ze gehouden hebben voor een ware en natuurlijke uitlegging der Schrift; hoewel men niets kan verzinnen, dat aan de Schrift vreemder is. Indien iemand het zou wagen, hiertegen een kik te geven, dan zal hij voor een ketter uitgemaakt worden, aangezien de uitspraak van de kerk zonder hoger beroep is, en het ongeoorloofd is er aan te twijfelen of haar uitlegging waar is. Waartoe zou ik zo grote onbeschaamdheid beschimpen? Immers haar aangewezen te hebben staat gelijk met haar overwonnen te hebben. Wat zij leren over de macht om de Schrift goed te keuren, sla ik met opzet over. Want de uitspraken Gods op zulk een wijze aan de beoordeling van mensen te onderwerpen, dat ze daarom van kracht zouden zijn, omdat ze aan mensen behaagd hebben, is een Godslastering, onwaardig om vermeld te worden; ook heb ik dat punt vroeger reeds besproken. Eén ding echter zal ik hun vragen: indien het gezag der Schrift gegrond is op de goedkeuring der kerk, van welk concilie zullen ze dan een besluit aangaande die zaak aanhalen? Ze hebben, meen ik, zulk een concilie niet. Waarom liet dan te Nicaea Arius zich overwinnen door getuigenissen aangevoerd uit het evangelie van Johannes? Want het stond hem, volgens hen, vrij die te verwerpen, daar geen enkele goedkeuring van een algemeen concilie was voorafgegaan. Zij beroepen zich op een oude lijst, die de canon genoemd wordt, en zeggen van die canon, dat hij voortgekomen is uit de beslissing der kerk. Maar ik vraag wederom, op welk concilie die canon gemaakt is. Hier moeten ze noodzakelijk verstommen. Trouwens ik zou bovendien wel eens willen weten, hoe die canon naar hun mening geweest is. Want ik zie, dat dit onder de oude leraars allerminst vastgestaan heeft. En indien van kracht moet zijn, wat Hieronymus zegt, zullen de boeken der Maccabeën, het boek Tobias, de Ecclesiasticus en dergelijke verwezen worden naar de aprocriefe boeken: maar dat zullen zij geenszins van zichzelf gedaan krijgen.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

1. Nu volgt het tweede deel, dat volgens hen gelegen is in het maken van wetten: uit welke springbron talloze menselijke tradities ontstaan zijn als even zovele strikken om de ellendige zielen te worgen. Immers zij hebben niet minder dan de schriftgeleerden en Farizeeën geschroomd om op de schouders van anderen lasten te leggen, die zij zelf niet met de vinger zouden hebben willen aanroeren (Matth. 23:4). Elders heb ik geleerd 1), welk een wrede marteling is hetgeen zij leren over de oorbiecht. In de andere wetten komt zo groot geweld niet aan de dag; maar de wetten, die het meest verdraaglijk schijnen, drukken de consciënties tiranniek. Ik zwijg ervan, dat ze de dienst van God vervalsen en God zelf, die de enige wetgever is, van zijn recht beroven. Deze macht moet nu behandeld worden, waarbij het gaat over de vraag, of het de kerk geoorloofd is de consciënties door haar wetten te binden. In deze behandeling wordt de burgerlijke orde niet aangeroerd, maar het gaat slechts hierover, dat God behoorlijk worde gediend naar de regel, door Hem voorgeschreven, en de geestelijke vrijheid, die op God ziet, voor ons ongeschonden blijve. Het gebruik is ingeburgerd om menselijke tradities te noemen alle geboden, betrekking hebbende op de dienst van God, die buiten zijn Woord om uit mensen zijn voortgekomen. Tegen deze strijden wij, niet tegen de heilige en nuttige instellingen van de kerk, die dienen om de tucht of de eerbaarheid of de vrede te bewaren. En het doel van onze strijd is, dat bedwongen worde de onmetelijke en barbaarse heerschappij, welke diegenen zich aanmatigen over de zielen, die gehouden willen worden voor herders van de kerk, maar die in werkelijkheid zeer wrede beulen zijn. Want ze beweren, dat de wetten, die ze maken, geestelijk zijn, en betrekking hebben op de zielen, en zij verzekeren, dat die nodig zijn tot het eeuwige leven. En zo wordt het Rijk van Christus, gelijk ik tevoren gezegd heb, aangetast; zo wordt de vrijheid, die Hij aan de consciënties van de gelovigen gegeven heeft, geheel en al onderdrukt en vernield. Ik zwijg er nu van, met hoe grote goddeloosheid zij de onderhouding van hun wetten heiligheid bijzetten, doordat ze leren, dat men daardoor vergeving van de zonden, rechtvaardigheid en zaligheid moet zoeken, en doordat ze de ganse hoofdsom van de religie en vroomheid in die onderhouding stellen. Dit ene beweer ik, dat men de consciënties geen noodzakelijkheid moet opleggen in de dingen, waarin ze door Christus vrij gemaakt worden, zonder welke vrijmaking ze, gelijk we te voren geleerd hebben, bij God niet kunnen rusten. Zij moeten één Koning erkennen, namelijk Christus, hun Vrijmaker; en zij moeten door één wet van de vrijheid, namelijk het heilige Woord des evangelies geregeerd worden, indien ze de genade, die ze eenmaal in Christus verkregen hebben, willen behouden; zij mogen door geen dienstbaarheid gehouden en door geen banden vastgesnoerd worden.

1} Boek III, 4, 4 e.v., voornamelijk 17.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

2. Die wetgevers zeggen wel, dat hun instellingen wetten der vrijheid zijn, een zacht juk en een lichte last; maar wie zou niet zien, dat dat louter leugens zijn? Zij gevoelen geen zwaarte in hun wetten, daar ze, met wegwerping van de vreze Gods, zowel hun eigen wetten als de Goddelijke onbekommerd en flink veronachtzamen. Maar het is er ver vandaan dat zij, die door enige zorg voor hun zaligheid geraakt worden, zouden menen, dat ze vrij zijn, zolang ze in deze strikken verward blijven. Wij zien, met hoe grote voorzichtigheid Paulus in dit stuk te werk is gegaan, zodat hij zelfs niet in één zaak de consciëntiës een strik heeft durven omdoen (1 Kor. 7:35). En dat niet zonder oorzaak. Hij voorzag ongetwijfeld, hoe grote wond de consciëntiës zou worden toegebracht, indien hun de noodzaak opgelegd werd die dingen te doen, waarin ze door de Heere vrij gelaten waren. Daarentegen kunnen ternauwernood de inzettingen opgesomd worden, die zij zeer zwaar, met aanzegging van de eeuwige dood, hebben vastgesteld; en die ze zeer gestreng afeisen als noodzakelijk ter zaligheid. En onder deze zijn er zeer veel, die zeer moeilijk te houden zijn; en alle gezamenlijk zijn ze, wanneer men ze bij elkaar brengt, onmogelijk: een zo grote hoop is er. Hoe is het dus mogelijk, dat zij, wie een zo grote en zo moeilijke last opgelegd wordt, niet door de uiterste angst en schrik zouden gepijnigd worden? Mijn bedoeling is dus dergelijke inzettingen hier te bestrijden, die worden gemaakt om de zielen inwendig voor God te binden en hun bijgelovige vrees in te boezemen, alsof ze voorschriften gaven over dingen, die noodzakelijk zijn tot zaligheid.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

3. Deze kwestie verwart velen daarom, omdat ze niet nauwkeurig genoeg onderscheiden tussen de uitwendige vierschaar, gelijk men die noemt, en de vierschaar der consciëntie. Bovendien wordt de moeilijkheid vergroot, doordat Paulus gebiedt (Rom. 13:5), dat men de overheid moet gehoorzamen niet alleen uit vrees voor straf, maar ook om der consciëntie wil. Daaruit volgt, dat de consciëntiës ook aan de burgerlijke wetten gebonden zijn. En indien dat zo was, zou komen te vallen al wat wij in het vorige hoofdstuk gezegd hebben en nu nog zeggen zullen over de geestelijke regering. Om deze knoop te ontwarren is het in de eerste plaats nodig te weten, wat de consciëntie is. De definitie moet genomen worden uit de eigenlijke betekenis van het woord. Want evenals men, wanneer de mensen met hun verstand en inzicht de kennis der dingen in zich opnemen, zegt, dat ze de dingen weten, waarvan ook het woord wetenschap (scientia) komt, zo wordt ook, wanneer ze een gevoel hebben van Gods oordeel als een getuige, die hun toegevoegd is, en die niet toestaat, dat ze hun zonden verbergen, maar hun schuldig stelt voor de rechterstoel van de Rechter, zo wordt, zeg ik, dat gevoel genoemd conscientia, medewetenschap. Want de consciëntie is iets midden tussen God en de mens, omdat ze niet toestaat, dat de mens in zichzelf onderdrukt, wat hij weet, maar hem zover achtervolgt, totdat ze hem tot schuldbekentenis brengt. Dat is het, wat Paulus bedoelt (Rom. 2:15), wanneer hij zegt, dat de consciëntie der mensen medegetuigt, wanneer hun gedachten hen beschuldigen of ontschuldigen in 't oordeel Gods. De enkele wetenschap zou in de mens als het ware ingesloten kunnen blijven. Dus is dit besef, dat de mens stelt voor het oordeel Gods, de mens als een bewaker toegevoegd om al zijn geheime daden waar te nemen

en te bespieden, opdat niets in de duisternis begraven blijve. Vandaar ook dat oude spreekwoord: de consciëntie is als duizend getuigen. Daarom heeft ook Petrus (1 Petr. 3:21) het vragen van een goede consciëntie tot God gezet in de betekenis van de gerustheid des gemoeds, wanneer wij, overtuigd van de genade van Christus, onbevreesd verschijnen voor God. En de schrijver van de brief aan de Hebreën (Hebr. 10:2) heeft "geen geweten meer hebben der zonden" gezet voor "vrijgemaakt of vrijgesproken zijn," zodat de zonde ons niet meer beschuldigt.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

4. Evenals dus de werken zien op de mensen, zo ziet de consciëntie op God: zodat een goed geweten niets anders is dan de inwendige zuiverheid des harten. In deze zin schrijft Paulus (1 Tim. 1:5), dat de vervulling der wet is de liefde uit een reine consciëntie en uit een ongeveinsd geloof. Daarna toont hij ook in hetzelfde hoofdstuk aan, hoezeer zij verschilt van het inzicht, zeggende, dat sommigen van het geloof schipbreuk geleden hebben, omdat ze de goede consciëntie verlaten hadden. Want met deze woorden geeft hij te kennen, dat zij is een levende gezindheid om God te dienen en een oprechte begeerte om vroom en heilig te leven. Somtijds wordt zij ook wel tot de mensen uitgestrekt, zoals wanneer dezelfde Paulus bij Lucas (Hand. 24:16) betuigt, dat hij zijn best gedaan heeft om met een goede consciëntie te wandelen voor God en de mensen. Maar dat is daarom gezegd, omdat de vruchten van een goede consciëntie tot de mensen komen en hen bereiken. Maar eigenlijk gezegd ziet zij alleen op God, gelijk ik reeds gezegd heb. Hieruit komt het, dat gezegd wordt, dat de wet de consciëntie bindt, daar ze eenvoudig de mens bindt, zonder aanzien der mensen of zonder rekening met hen te houden. Bijvoorbeeld: God gebiedt niet alleen ons gemoed kuis te houden en rein van alle lust, maar ook elke gemeenheid van woorden en uiterlijke losbandigheid. Aan de waarnemingen van deze wet wordt mijn consciëntie onderworpen, ook al zou er geen enkele mens in de wereld leven. Wie zich dus onkuis gedraagt, zondigt niet alleen daarin, dat hij zijn broederen een slecht voorbeeld geeft, maar stelt ook zijn consciëntie schuldig bij God. Anders staat het met zaken, die op zichzelf middelmatig zijn. Want wij moeten ons van die onthouden, wanneer ze enige ergernis verwekken, maar de consciëntie blijft vrij. Zo zegt Paulus, sprekend over het vlees, dat de afgoden gewijd is (1 Kor. 10:28): "Indien iemand bezwaar maakt, raak het niet aan, om des gewetens wille; doch ik zeg om het geweten, niet van uzelf, maar des anderen." Een gelovige zou zondigen, wanneer hij, hoewel eerst gewaarschuwd, toch zulk vlees at. Maar hoewel voor hem, met het oog op zijn broeder, onthouding noodzakelijk is, gelijk door God wordt voorgeschreven, blijft hij toch de vrijheid van geweten bezitten. Wij zien dus, dat deze wet, het uiterlijk werk bindend, de consciëntie vrij laat.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

5. Laat ons nu terugkeren tot de menselijke wetten. Indien deze met dit doel gemaakt zijn om ons vrees in te boezemen, alsof hun onderhouding op zichzelf noodzakelijk is, dan zeggen wij, dat aan de consciëntie iets opgelegd wordt, wat niet behoorde. Want niet met de mensen, maar met God alleen hebben onze consciëntiës te doen. Daarop slaat die gewone onderscheiding tussen de aardse vierschaar en de vierschaar der consciëntie. Toen de gehele wereld in een dikke duisternis van onwetendheid gehuld was, bleef toch deze kleine lichtvonk over, dat men erkende, dat de consciëntie van de mens hoger stond dan alle menselijke oordelen. En hoewel men, wat men met één woord erkende, later met de daad zelf omverwierp, heeft God toch gewild, dat ook toen een getuigenis bleef bestaan van de Christelijke vrijheid, om de consciëntiës te bevrijden van de tirannie der mensen. Maar nog is de moeilijkheid niet weggenomen, die uit de woorden van Paulus ontstaat: want indien men de overheden moet gehoorzamen niet slechts terwille van de straf, maar ook om der consciëntie wil, dan schijnt daaruit te volgen, dat de wetten der overheden ook heersen over de consciëntie. En indien dat waar is, zal men hetzelfde ook moeten zeggen van de kerkelijke wetten. Ik antwoord in de eerste plaats, dat men hier onderscheiden moet tussen het algemene en het bijzondere. Want hoewel de wetten afzonderlijk de consciëntie niet raken, worden wij toch gebonden door het algemene gebod Gods, hetwelk ons het gezag der overheden aanprijst. En hierom draait de redenering van Paulus (Rom. 13: 1), dat men de overheden moet eren, omdat ze door God verordend zijn. Intussen leert hij geenszins, dat de wetten, die door hen geschreven worden, betrekking hebben op de inwendige regering der ziel: daar hij overal de dienst van God en de geestelijke regel om rechtvaardig te leven verheft boven alle mogelijke inzettingen der mensen. Ook een ander punt is opmerkenswaardig, hetwelk echter van het voorgaande afhangt, namelijk dat de menselijke wetten, hetzij ze door de overheid, hetzij door de kerk gemaakt worden, ofschoon het noodzakelijk is, dat ze onderhouden worden (ik spreek over de goede en rechtvaardige wetten), toch daarom op zichzelf het geweten niet binden, omdat de ganse noodzakelijkheid om ze te onderhouden ziet op een algemeen doel, maar niet gelegen is in de dingen, die geboden worden. Van deze soort zijn ver verwijderd die wetten, die een nieuwe wijze van God te dienen voorschrijven en noodzaak stellen in dingen die vrij zijn.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

6. Zodanig nu zijn de wetten, die tegenwoordig in het pausdom kerkelijke inzettingen genoemd worden, en die als de ware en noodzakelijke dienst van God opgedrongen worden. En evenals ze ontelbaar zijn, zijn ze ook talloze banden om de zielen te vangen en te verstrikken. En ofschoon we bij de uitlegging der wet iets hiervan hebben aangeroerd, zal ik toch, omdat het hier een geschikter plaats was om dit op de juiste manier te behandelen, nu mijn best doen om de ganse hoofdsom in de beste orde, waarin ik het kan, bijeen te brengen. En aangezien wij over de tirannie, die degenen, die zich voor bisschop uitgeven, zich aanmatigen om vrij te leren al wat ze willen, tevoren gesproken hebben zoveel als ons voldoende scheen te zijn, zal ik dat ganse stuk weglaten; slechts met de uiteenzetting van de macht, die zij zeggen te hebben om wetten te maken, zal ik mij bezig houden. Onder dit voorwendsel dus bezwaren onze schijnbisschoppen de consciëntiës met nieuwe wetten, dat zij tot

geestelijke wetgevers zijn aangesteld door de Here, sinds hun de regering der kerk is toevertrouwd. Daarom beweren ze, dat al wat zij bevelen en voorschrijven, noodzakelijk door het Christenvolk moet onderhouden worden, en dat hij, die hun geboden schendt, schuldig is aan dubbele ongehoorzaamheid, omdat hij wederspannig is tegen God en de kerk. Ongetwijfeld, indien zij ware bisschoppen waren, zou ik hun in dit opzicht enig gezag toekennen, niet zoveel als zij voor zich eisen, maar zoveel als vereist wordt om de regering der kerk behoorlijk te doen plaats vinden. Maar nu kunnen ze, daar ze niets minder zijn dan datgene, waarvoor ze gehouden willen worden, zich geen macht, hoe gering ook, voor zich nemen, of ze gaan de maat te buiten. Maar daar ook dit reeds elders besproken is, zo laat ons hun voor het tegenwoordige eens toegeven, dat alle macht, die de ware bisschoppen hebben, met recht hun toekomt. Dan ontken ik toch, dat ze daarom over de gelovigen gesteld zijn als wetgevers, die uit zichzelf een levensregel zouden kunnen voorschrijven, of het volk, dat hun toevertrouwd is, tot hun inzettingen dwingen. Wanneer ik dit zeg, dan bedoel ik, dat het hun geenszins geoorloofd is om hetgeen zij zelf uit zichzelf en zonder Gods Woord uitgedacht hebben, aan de kerk ter noodzakelijke onderhouding op te leggen. Daar dit recht de apostelen onbekend geweest is, en de dienaren der kerk zo dikwijls door de mond des Heeren ontnomen is, vraag ik mijzelf verwonderd af, hoe zij het gewaagd hebben zich dat recht zonder het voorbeeld der apostelen en tegen het duidelijke verbod Gods in aan te matigen, en het tegenwoordig nog durven verdedigen.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

7. Hetgeen betrekking had op de volmaakte regel om goed te leven, heeft de Heere geheel zo in zijn wet vervat, dat Hij de mensen niets heeft overgelaten om aan die som toe te voegen. En dat heeft Hij in de eerste plaats daarom gedaan, opdat Hij, daar de ganse rechtheid des levens hierin gelegen is, dat al onze werken naar zijn wil, als naar een richtsnoer, gericht worden, door ons gehouden zou worden voor de enige Meester en Bestuurder des levens; verder, opdat Hij zou betuigen, dat Hij van ons niets in meerdere mate vraagt dan gehoorzaamheid. Daarom zegt Jacobus (Jac. 4:11): "Die zijn broeder oordeelt, oordeelt de wet; wie de wet oordeelt, is geen dader der wet, maar een rechter: er is echter één Wetgever, die behouden kan en verderven." Wij horen, dat God hierop voor zichzelf alleen als iets eigens aanspraak maakt, dat Hij ons regeert door de heerschappij zijns Woord en door zijn wetten. En ditzelfde was tevoren door Jesaja (Jes. 33: 22) gezegd, hoewel een weinig duisterder: "De Heere is onze Koning, de Heere is onze Wetgever, de Heere is onze Rechter, Hij zal ons behouden." Op beide plaatsen wordt ongetwijfeld aangetoond, dat Hij het oordeel heeft over leven en dood, die recht heeft over de ziel. Ja Jacobus spreekt dat duidelijk uit. Dit nu kan niemand der mensen zich aanmatigen. Met moet dus God erkennen als de enige Koning der zielen, bij wie alleen de macht berust om te behouden en te verderven, of, gelijk de woorden van Jesaja luiden, als de Koning en de Rechter, en de Wetgever en de Behouder. Daarom vermaant Petrus (1 Petr. 5:3), wanneer hij de herders aan hun plicht herinnert, hen de kudde zo te weiden, dat ze geen heerschappij oefenen tegen de clerus, met welke naam hij het erfdeel Gods, dat is het volk der gelovigen, aanduidt. Indien wij dit naar behoren overwegen, dat het niet geoorloofd is

op de mens over te dragen hetgeen God maakt tot wat van Hemzelf is, zullen wij inzien, dat hierdoor afgesneden is alle macht, die zij voor zich opeisen, die zich willen verheffen om iets in de kerk te bevelen zonder Gods Woord.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

8. Verder, aangezien de gehele zaak hiervan afhangt, dat, indien God de enige wetgever is, het de mensen niet geoorloofd is zich die eer aan te matigen, moeten wij tegelijkertijd in gedachte houden de twee redenen, die we vermeld hebben, waarom de Heere dit aan zich alleen toekent. De eerste is deze, opdat zijn wil voor ons zij de volmaakte regel van alle gerechtigheid en heiligheid, en zo in zijn kennis gelegen is de volmaakte wetenschap om wel te leven. De andere is deze, opdat Hij alleen (wanneer men vraagt naar de wijze om Hem naar behoren en wel te dienen) de heerschappij hebbe over onze zielen, zodat we Hem moeten gehoorzamen en van zijn wil afhankelijk zijn. Wanneer deze twee redenen worden in acht genomen, zal men gemakkelijk kunnen beoordelen, welke inzettingen der mensen met Gods Woord in strijd zijn. Het zijn alle inzettingen van die soort, van welke men voorgeeft, dat ze behoren tot de ware dienst van God, en tot welker onderhouding de consciëntiës gebonden worden, alsof ze noodzakelijk waargenomen moesten worden. Laat ons dus bedenken, dat met deze weegschaal alle menselijke wetten gewogen moeten worden, indien wij een vast onderzoek willen instellen, dat ons nergens laat afdwalen. Met de eerste reden strijdt Paulus in de brief aan de Colossenzen tegen de valse apostelen, die de kerken met nieuwe lasten trachtten te drukken. De tweede gebruikt hij meer in de brief aan de Galaten in een dergelijke zaak. In de brief aan de Colossenzen behandelt hij dus dit, dat men de leer over de ware dienst van God niet van mensen moet zoeken te verkrijgen, aangezien de Heere ons getrouw en ten volle onderwezen heeft, hoe Hij gediend moet worden. Om dit te bewijzen, zegt hij in het eerste hoofdstuk, dat in het evangelie begrepen is alle wijsheid, waardoor de mens Gods in Christus volmaakt kan worden. In het begin van het tweede hoofdstuk zegt hij, dat alle schatten der wijsheid en der kennis verborgen zijn in Christus; daaruit besluit hij daarna, dat de gelovigen op hun hoede moeten zijn, dat ze niet door ijdele filosofie van de kudde van Christus worden afgeleid, naar de inzettingen der mensen. Maar aan het einde van het hoofdstuk veroordeelt hij met nog groter vrijmoedigheid alle eigenwillige godsdienst, dat is alle verzonnen diensten, welke de mensen voor zichzelf uitdenken of van anderen ontvangen, en alle geboden over de dienst van God, die ze uit zichzelf durven leren. Wij verstaan dus, dat goddeloos zijn alle inzettingen, in wier onderhouding de dienst van God, naar men voorgeeft, gelegen is. En de plaatsen, waar hij uitdrukkelijk tot de Galaten zegt, dat men de consciëntiës geen strikken mag aandoen (daar ze alleen door God geregeerd moeten worden) zijn duidelijk genoeg, vooral in het vijfde hoofdstuk. Daarom moge het voldoende zijn, dat ik ze vermeld heb.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

9. Maar daar de gehele zaak door voorbeelden beter duidelijk gemaakt zal worden, is het, voordat we verder gaan, wenselijk deze leer op onze tijden toe te passen. Wij zeggen, dat de zogenaamde kerkelijke inzettingen, waarmee de paus met de zijnen de kerk belast, verderfelijk en goddeloos zijn: onze tegenstanders zeggen tot hun verdediging, dat ze heilig en heilzaam zijn. Er zijn twee soorten van die inzettingen: want sommige handelen over de ceremoniën en godsdienstige gebruiken, anderen zien meer op de tucht. Is er dan een rechtmatige reden, die ons er toe brengt, die beiderlei inzettingen te bestrijden? Ongetwijfeld een reden, die rechtmatiger is dan wij wilden. In de eerste plaats: betuigen de auteurs zelf niet met duidelijke stem, dat de kern, om zo te zeggen van de dienst Gods daarin vervat is? Tot welk doel wenden zij hun ceremoniën aan anders dan opdat God door haar gediend worde? En dit geschiedt niet alleen door dwaling van de onervaren menigte, maar ook met goedkeuring van hen, die de plaats van leraars innemen. Ik roer nog niet aan de grove verfoeilijkheden, waarmee zij gepoogd hebben de ganse vroomheid te gronde te richten, maar het zou bij hen niet voor een zo gruwelijke zonde gehouden worden, wanneer men in een of ander klein inzettinkje struikelt, indien ze de dienst van God niet ondergeschikt maakten aan hun verzinsels. Waarin zondigen wij dus, wanneer we thans niet kunnen verdragen datgene, waarvan Paulus leerde, dat het onverdragelijk is, namelijk dat de wettige wijze om God te dienen gesteld wordt onder het oordeel der mensen? Temeer wanneer ze gebieden God te dienen naar de eerste beginselen dezer wereld, hetgeen, gelijk Paulus betuigt (Col. 2:20), tegen Christus strijdt. Ook is niet onbekend, met welk een nauwkeurige noodzakelijkheid zij de consciëntiës binden om te onderhouden al wat zij bevelen. Wanneer wij hier daartegen ingaan, hebben wij onze zaak gemeen met Paulus, die op generlei wijze duldt, dat de gelovige consciëntiës onder de dienstbaarheid der mensen gebracht worden (Gal. 5:1).

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

10. Verder komt daar nog dit allerergste bij, dat, wanneer men eenmaal begonnen is de godsdienst te stellen in zulke ijdele verzinsels, die verkeerdheid terstond gevolgd wordt door de andere verfoeilijke boosheid, welke Christus de Farizeën verweet, namelijk dat het gebod Gods ijdel gemaakt wordt vanwege de inzettingen der mensen (Matth. 15: 3). Ik wil tegen onze tegenwoordige wetgevers niet strijden met mijn eigen woorden. Laat hen inderdaad gewonnen hebben, indien ze op enige manier zich van deze beschuldiging van Christus zullen kunnen zuiveren. Maar hoe zouden zij zich kunnen verontschuldigen, daar het bij hen oneindig veel groter zonde is, wanneer men aan het einde van het jaar de oorbiecht overslaat, dan wanneer men het ganse jaar door het allerslechtste leven geleid heeft? Wanneer men op vrijdag de tong met een geringe smaak van vlees besmet heeft, dan wanneer men het gehele lichaam alle dagen door hoererij verontreinigd heeft? Wanneer men op een dag, die ik weet niet aan wat voor heiligjes is gewijd, de hand geslagen heeft aan een eerlijk werk, dan wanneer men voortdurend alle ledematen bezig gehouden heeft met zeer slechte wandaden? Wanneer een priester gebonden wordt door één wettig huwelijk, dan wanneer hij in duizend overspelen verstrikt wordt? Wanneer men een beloofde pelgrimsreis niet volbracht heeft, dan wanneer men in alle beloften zijn woord schendt? Wanneer men tot de overdadige en evenzeer overtollige en onnutte weelde

der tempels niet iets heeft verkwist, dan wanneer men de armen in hun uiterste nood in de steek heeft gelaten? Wanneer men een afgodsbeeld zonder eerbetuiging is voorbijgegaan, dan wanneer men allerlei slag van mensen smadelijk behandeld heeft? Wanneer men niet op bepaalde uren lange rijen van woorden zonder zin heeft gemompeld, dan wanneer men nooit een oprecht gebed in zijn hart heeft bedacht? Indien dit niet is het gebod Gods ijdel maken vanwege zijn eigen inzettingen, wat is het dan? Daar ze, de onderhouding van Gods geboden slechts koel en als om er van af te zijn aanprijzen, maar op de nauwkeurige gehoorzaamheid aan hun eigen geboden even naarstig en angstvallig de nadruk leggen, alsof die de ganse kracht der vroomheid in zich bevatten; daar ze de overtreding van Gods wet met lichte straffen en voldoeningen wreken, maar zelfs de geringste overtreding van één hunner decreten met geen geringer boete straffen dan met de kerker, ballingschap, vuur of zwaard. Terwijl ze tegenover de verachters van God niet zo scherp en onvermurwbaar zijn, achtervolgen ze degenen, die hen verachten met een onverzoenlijke haat tot het uiterste toe; en allen, wier eenvoudigheid zij gevangen houden, onderwijzen ze zo, dat ze met kalmer gemoed de ganse wet Gods ten onder zouden zien gaan, dan dat er een tipje in de geboden der kerk, zoals zij zeggen, geschonden wordt. In de eerste plaats wordt er zwaar daarin gezondigd, dat terwille van onbeduidende dingen en die vrij zijn, wanneer men zich tevreden stelde met het oordeel Gods, de een de ander veracht, oordeelt en verwerpt. Maar nu wordt, alsof dat een gering kwaad was, meer waarde gehecht aan die onbetekenende eerste beginselen dezer wereld, gelijk Paulus, aan de Galaten schrijvend (Gal. 4:9), ze noemt, dan aan de hemelse Woorden Gods. En wie in overspel bijna vrijgesproken wordt, die wordt geoordeeld in de spijs; aan wie een hoer wordt toegestaan, aan die wordt een echtgenote ontzegd. Dit is dan de vordering, die men maakt, door die gewaande gehoorzaamheid, die evenver van God afwijkt als ze zich buigt naar de mensen.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

11. Er zijn ook nog twee andere niet geringe fouten, die wij in dezelfde inzettingen afkeuren. In de eerste plaats, dat ze grotendeels onnuttige, soms zelfs dwaze geboden voorschrijven; vervolgens dat door hun onmetelijke hoeveelheid de vrome consciëntiës onderdrukt worden, en, tot een soort van Jodendom teruggevallen, de schaduwen aanhangen, zo dat ze tot Christus niet kunnen komen. Dat ik ze dwaas en onnuttig noem, zal, gelijk ik weet, voor het verstand des vleeses niet gelofelijk zijn, aan hetwelk ze zozeer behagen, dat men meent, dat de kerk geheel misvormd wordt, wanneer ze weggenomen worden. Maar dit is het, wat Paulus schrijft (Col. 2:23), dat ze een schijn van wijsheid hebben in eigenwillige godsdienst, in nederigheid, en daarin, dat ze door hun strengheid in staat schijnen het vlees te bedwingen. Voorzeker een zeer heilzame vermaning, die wij nooit mogen vergeten. "De menselijke inzettingen," zegt hij, "bedriegen onder de schijn van wijsheid." Vanwaar hebben ze dit uiterlijk? Wel, omdat ze door mensen verzonnen zijn. Het menselijk vernuft herkent daarin zijn eigen werk en aanvaardt hetgeen het herkend heeft liever dan het allerbeste, dat met zijn ijdelheid minder overeen zou komen. Bovendien omdat ze geschikte onderwijzingen tot nederigheid schijnen te zijn, daar ze door hun juk de geest der mensen ternedergedrukt houden, ontvangen ze daaruit een andere

aanbeveling. Ten slotte omdat ze de bedoeling schijnen te hebben de lusten des vleeses te beteugelen en het vlees door de gestrengheid der onthouding te onderwerpen, schijnen ze verstandig uitgedacht te zijn. Maar wat zegt Paulus tot dit alles? Rukt hij die maskers af, opdat de eenvoudigen niet door de valse schijn bedrogen worden? Aangezien hij van oordeel was, dat dit voldoende was tot wederlegging, dat hij ze verdichtselen van mensen genoemd had, gaat hij dit alles, alsof hij het voor niets acht, zonder wederlegging voorbij. Ja, daar hij wist, dat in de kerk alle eigenwillige diensten veroordeeld zijn en dat ze bij de gelovigen des te meer verdacht zijn, naarmate ze het menselijk vernuft meer vermaken; daar hij wist, dat dat valse beeld der uiterlijke nederigheid zoveel verschilt van de ware nederigheid, dat het gemakkelijk kan onderscheiden worden; eindelijk, daar hij wist, dat die kinderlijke tuchtoefening niet hoger geacht wordt dan de oefening des lichaams: heeft hij gewild, dat diezelfde dingen, wegens welke die menselijke inzettingen bij onervaren mensen werden aangeprezen, voor de gelovigen zouden strekken tot wederlegging daarvan.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

12. Zo wordt tegenwoordig door het schouwspel der ceremoniën niet alleen het ongeleerde volk, maar ook ieder ander, hoe meer hij door menselijke wijsheid opgeblazen is, op wonderlijke wijze gevangen. En de huichelaars en dwaze vrouwtjes menen, dat niets schitterenders noch beters kan gedacht worden. Maar zij, die dieper onderzoeken en meer naar waarheid, naar de regel der vroomheid, overwegen, wat zovele en zodanige ceremoniën waard zijn, begrijpen in de eerste plaats, dat het beuzelingen zijn, omdat ze geen nut hebben, en verder dat het begoochelingen zijn, omdat ze de ogen der toeschouwers met ijdele praal bedriegen. Ik spreek over die ceremoniën, onder welke, volgens de Roomse meesters, grote verborgenheden schuilen: maar wij ervaren er niets anders van, dan dat ze louter spotternijen zijn. En het is geen wonder, dat de auteurs daarvan daartoe vervallen zijn, dat ze met onbetekenende dwaasheden zichzelf en anderen bedrogen; want deels hebben ze uit de dwaasheden der heidenen zich een voorbeeld genomen, deels hebben ze naar de gewoonte der apen zomaar de oude gebruiken der Mozaïsche wet nagevolgd, hoewel die ons niet méér aangingen dan offeranden van beesten en andere dergelijke dingen. Voorzeker, ook al zou er geen enkel ander bewijs zijn, dan zal toch niemand, die een gezond verstand heeft, uit een zo slecht samengeraapt mengelmoes iets goeds verwachten. En de zaak zelf toont duidelijk aan, dat zeer veel ceremoniën geen ander gebruik hebben, dan dat ze het volk meer verbluffen dan onderwijzen. Zo hechten de huichelaars ook groot gewicht aan die nieuwe regelen, die de tucht meer omkeren dan bewaren: indien men er nauwkeuriger een blik in slaat, zal men bevinden, dat ze niet anders zijn dan een schaduwachtige en vluchtige schijnvoorstelling.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

13. Verder, om tot de tweede fout te komen, wie ziet niet dat de inzettingen, doordat de ene op de andere gehoopt wordt, tot zulk een aantal toegenomen zijn, dat de Christelijke kerk ze geenszins kan verdragen? Hieruit is het gekomen, dat in de ceremoniën zich een soort van Jodendom vertoont, en dat sommige onderhoudingen de vrome gemoederen een zware marteling aanbrengen. Augustinus 1) klaagde, dat in zijn tijd, terwijl de geboden Gods veronachtzaamd werden, alles zo vol was van verwaandheid, dat ernstiger bestraft werd hij, die binnen acht dagen na zijn doop de aarde met blote voet aangeraakt had, dan hij, die zijn verstand door dronkenschap had beneveld. Hij klaagde, dat de kerk, die God in zijn barmhartigheid vrij wilde hebben, zo gedrukt werd, dat de toestand der Joden verdragelijker geweest is. Indien die heilige man eens in onze tijd geleefd had, met wat voor klachten zou hij dan de dienstbaarheid beweend hebben, die er nu is? Want het getal der inzettingen is tienmaal groter en ieder puntje wordt honderdmaal strenger geëist dan toen. Zo pleegt het te geschieden: wanneer die verkeerde wetgevers eenmaal de heerschappij in handen hebben genomen, maken zij geen einde aan het gebieden en verbieden, totdat ze tot de uiterste eigenzinnigheid komen. Dat heeft Paulus ook keurig aangewezen met deze woorden (Col. 2:20): "Indien gij der wereld zijt afgestorven, wat wordt gij, gelijk of gij in de wereld leefdet, met inzettingen belast? Namelijk eet niet, en roer niet aan." Want daar het Griekse woord haptesthai zowel eten als aanroeren betekent, wordt het hier ongetwijfeld in de eerste betekenis genomen, opdat er geen overbodige herhaling plaats zou vinden. Hier beschrijft de apostel dus uitnemend de voortgang der valse apostelen. Ze beginnen met superstitie, doordat ze niet slechts verbieden te eten, maar ook een weinig te eten. Wanneer ze dat verkregen hebben, verbieden ze ook het proeven. En wanneer ook dat hun toegestaan is, menen ze, dat het niet geoorloofd is het zelfs met de vinger aan te raken.
1} Ad Ianuar. ep 119 (55).

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

14. Terecht berispen wij deze tirannie in de menselijke inzettingen, waardoor het geschied is, dat de ongelukkige consciëntiës door talloze geboden en de eis van onmatige tenuitvoerbrenging daarvan op wonderlijke wijze worden gekweld. Over de regelen, die betrekking hebben op de tucht is elders gesproken. Wat zal ik zeggen over de ceremoniën, waardoor dit tot stand gebracht is, dat Christus half is begraven en wij tot de Joodse figuren teruggekeerd zijn? "Onze Heere Christus," zegt Augustinus 1), "heeft door sacramenten, die zeer weinig in getal, zeer heerlijk van betekenis en zeer gemakkelijk te onderhouden zijn, zijn nieuwe volk tot gemeenschap samengebonden." Hoever de veelheid en verscheidenheid der ceremoniën, waarin wij tegenwoordig de kerk gewikkeld zien, verschilt van deze eenvoudigheid, kan niet genoeg uitgesproken worden. Ik weet wel, met welke kunstgreep sommige scherpzinnige mensen deze verkeerdheid verontschuldigen. Zij zeggen, dat er onder ons zeer velen zijn, even onkundig als er onder het Israëlitische volk geweest zijn: dat terwille van hen een dergelijke kinderlijke tucht is ingesteld, welke de sterkeren, ofschoon ze haar kunnen ontberen, toch niet mogen veronachtzamen, daar ze zien, dat ze voor de zwakke broederen nuttig is. Ik antwoord, dat wij zeer goed weten, wat men de zwakheid der broederen schuldig is; maar wij zeggen daartegenover dat dit niet de manier is om

voor de zwakken te zorgen, dat ze onder grote hopen van ceremoniën bedolven worden. Niet tevergeefs heeft God dit onderscheid gezet tussen ons en het oude volk, dat Hij het oude volk op kinderlijke wijze heeft willen onderwijzen door tekenen en figuren, maar ons op meer eenvoudige manier, zonder zo grote uitwendige toerusting. Evenals, zegt Paulus (Gal. 4:1), een kind door zijn opvoeder naar het begrip van zijn leeftijd geregeerd en onder bewaring gehouden wordt, zo werden de Joden onder de wet bewaard. Maar wij zijn gelijk aan volwassenen, die, van de voogdij en de verzorging bevrijd, de kinderlijke onderwijzing niet nodig hebben. De Heere voorzag ongetwijfeld hoe zijn gewone volk in de kerk zou zijn en hoe het geregeerd zou moeten worden. Maar toch heeft Hij op de genoemde wijze onderscheid gemaakt tussen ons en de Joden. Het is dus een dwaze manier van doen, wanneer we voor de onervarenen willen zorgen door het Jodendom, dat door Christus afgeschaft is, weer op te richten. Deze ongelijkheid tussen het oude en het nieuwe volk heeft Christus ook aangewezen met zijn eigen woorden (Joh. 4:23), toen Hij zeide tot de Samaritaanse vrouw, dat de tijd gekomen was, in welke de ware aanbidders God zouden aanbidden in geest en waarheid. Dit was voorzeker altijd gebeurd, maar de nieuwe aanbidders verschillen hierin van de oude, dat onder Mozes de geestelijke aanbidding Gods door vele ceremoniën omschaduwd en daar in zekere zin ingewikkeld was, maar dat nu, daar ze afgeschaft zijn, de aanbidding eenvoudiger plaats heeft. Daarom werpen zij, die deze ongelijkheid wegnemen, de door Christus ingestelde en bekrachtigde orde omver. Zal dus, zo zult ge zeggen, de onkundigen niets van ceremoniën gegeven worden om hun onervarenheid te hulp te komen? Dat zeg ik niet: want ik meen, dat dit soort van steun in het algemeen nuttig is. Ik beweer hier slechts dit, dat zulk een maat moet worden aangewend, dat Christus in het licht gesteld en niet verduisterd wordt. Ons zijn daarom van Godswege enige weinige en geenszins zware ceremoniën gegeven, opdat ze de aanwezige Christus zouden aanwijzen; aan de Joden zijn er meer gegeven, opdat ze beelden zouden zijn van de nog niet aanwezige Christus. En ik zeg, dat Hij afwezig was niet ten opzichte van zijn kracht, maar ten opzichte van de wijze, waarop Hij werd aangeduid. Opdat daarom maat gehouden worde, is het nodig in het getal die geringheid, in de onderhouding die gemakkelijkheid, in de betekenis die waardigheid, die ook bestaat in duidelijkheid, te behouden. Waartoe is het nodig te zeggen, dat dit niet geschied is? Want een ieder ziet het met zijn ogen.
1} Ep. 118 ad Ianuar. (54, 1).

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

15. Ik ga hier voorbij met hoe verderfelijke meningen de harten der mensen vervuld worden, namelijk, dat die ceremoniën offeranden zijn, waardoor Gode naar behoren wordt geofferd, waardoor de zonden verzoend worden, en waardoor gerechtigheid en zaligheid verkregen wordt. Zij zullen ontkennen, dat door dergelijke uiterlijke dwalingen goede dingen geschonden worden, daar ook in werken, die door God geboden zijn, in dit opzicht evenzeer gezondigd kan worden. Hierin is echter meer onwaardigheid gelegen, dat aan werken, die zo maar door menselijk goeddunken verzonnen zijn, zoveel eer toegekend wordt, dat men gelooft, dat men door hen het eeuwige leven kan verdienen. Want de door God bevolen werken ontvangen daarom beloning, omdat ze de Wetgever zelf welbehagelijk zijn door de gehoorzaamheid,

waarvan ze getuigen. Dus niet door hun eigen waardigheid of eigen verdienste ontvangen ze hun prijs, maar omdat God onze gehoorzaamheid, die we Hem betonen, zo hoog acht. Ik spreek hier over die volmaaktheid der werken, die door God bevolen wordt, niet van degene, die door de mensen volbracht wordt. Want daarom hebben ook de werken der wet, die wij doen, niet anders genade dan uit de onverdiende goedertierenheid Gods, omdat onze gehoorzaamheid in hen zwak en verminkt is. Maar aangezien hier niet gehandeld wordt over de vraag, wat de werken zonder Christus waard zijn, zullen we dat punt laten varen. Wat in het bijzonder behoort tot het tegenwoordige onderwerp, herhaal ik wederom, namelijk dat de werken alle aantrekkelijkheid, die ze in zich hebben, hebben ten opzichte van de gehoorzaamheid, op welke God alleen ziet, gelijk Hij getuigt door de profeet (Jer. 7:22): "Ik heb geen geboden gegeven over offeranden en slachtoffers, maar alleen, dat gij naarstig naar mijn stem zoudt horen." En over de verzonnen werken spreekt Hij elders (Jes. 55:2) (Jes. 29:13): "Gij weegt uw geld uit, maar niet voor brood." Evenzo (Matth. 15:8): "Tevergeefs eren zij Mij door geboden van mensen." Dit dus zullen ze op generlei wijze kunnen verontschuldigen, dat ze dulden, dat het ongelukkige volk in die uiterlijke beuzelingen gerechtigheid zoekt, om die tegenover God te stellen en om zich daardoor voor de hemelse rechterstoel staande te houden. Bovendien is dit niet een bespottenswaardige fout, dat ze onbegrepen ceremoniën als een toneelvoorstelling of een toverbezwering vertonen? Want het is zeker, dat alle ceremoniën verderfelijk en schadelijk zijn, indien de mensen er niet door tot Christus geleid worden. En de ceremoniën, die in gebruik zijn onder het pausdom, worden van de leer afgescheiden, om de mensen te houden bij tekenen, die alle betekenis missen. Eindelijk (aangezien de buik een vernuftig kunstenaar is) blijkt, dat veel ceremoniën door de hebzuchtige priesters uitgevonden zijn om netten te zijn tot het vangen van geld. Welke oorsprong de ceremoniën echter ook hebben, alle worden ze zo gebruikt tot het behalen van vuil gewin, dat het nodig is het grootste deel af te schaffen, indien wij willen bewerken, dat er in de kerk geen onheilige en heiligschennende koophandel gedreven wordt.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

16. Ofschoon het schijnt, dat ik niet een altijd geldende leer over de menselijke inzettingen geef, omdat wat ik hier zeg, geheel en al aangepast is aan onze tijd, is er toch niets gezegd, wat niet voor alle tijden nuttig zal zijn. Want telkens als die superstitie insluipt, dat de mensen met hun verzinsels God willen dienen, ontaarden alle wetten, die met dat doel gegeven worden, terstond tot die grove misbruiken. Want God dreigt niet één of twee geslachten, maar alle eeuwen met deze vloek (Jes. 29:13), dat Hij met blindheid en afstomping hen zal treffen, door wie Hij gediend wordt door leringen der mensen. Deze verblinding maakt voortdurend, dat geen enkele soort van ongerijmdheid wordt vermeden door hen, die met verachting van zoveel vermaningen Gods uit eigen beweging zich in die dodelijke strikken verwarren. Indien men zonder bijkomstigheden eenvoudig wil weten, welke de menselijke inzettingen van alle tijden zijn, die door de kerk verworpen en door alle vromen afgekeurd moeten worden, dan zal dit de zekere en duidelijke definitie zijn, die we boven gesteld hebben, namelijk dat het zijn alle wetten, die door de mensen zonder Gods Woord met dit doel gemaakt zijn, dat ze of de manier om God te dienen voorschrijven, of de consciëntiës binden

door godsdienstige bezorgdheid, alsof ze geboden gaven aangaande dingen, die tot de zaligheid noodzakelijk zijn. Indien bij een van deze beide gebreken, of bij beide nog andere fouten komen, namelijk dat ze door hun menigte de helderheid van het evangelie verduisteren; dat ze niet stichten, maar onnutte en speelse bezigheden zijn veel meer dan ware oefeningen der vroomheid; dat ze dienen tot vuilheid en schandelijk gewin; dat ze al te moeilijk zijn om onderhouden te worden; dat ze met slechte superstitiën bezoedeld zijn: dan zal dit alles er toe dienen, dat wij des te gemakkelijker opmerken, hoeveel kwaads in die menselijke inzettingen gelegen is.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

17. Ik hoor, wat zij tot hun verdediging antwoorden, namelijk dat hun inzettingen niet van hen, maar van God afkomstig zijn. Dat immers de kerk door de Heilige Geest geregeerd wordt, zodat ze niet kan dwalen, en dat het gezag der kerk bij hen berust. Wanneer hun dit eenmaal toegegeven is, wordt daaruit tevens de gevolgtrekking gemaakt, dat hun inzettingen openbaringen zijn van de Heilige Geest, die niet veracht kunnen worden zonder dat men goddeloos handelt en God veracht. En opdat het niet zou schijnen, dat ze iets ondernomen hebben zonder het gezag van grote mannen, willen zij, dat men gelooft, dat een groot deel van hun onderhoudingen voortgekomen is van de apostelen, en zij beweren, dat door één voorbeeld voldoende aangetoond wordt, wat de apostelen in andere dingen gedaan hebben: daar ze, vergaderd in één concilie, volgens het besluit van dat concilie aan alle heidenen hebben aangezegd, dat ze zich moeten onthouden van hetgeen de afgoden geofferd is en van bloed en van het verstikte. Elders hebben wij reeds uiteengezet, hoezeer ten onrechte zij zich de titel van kerk bedriegelijk geven om zichzelf daardoor aan te bevelen. Voorzover de zaak, over welke wij spreken, aangaat: wanneer we alle maskers en blanketsels wegdoen en naar waarheid letten op datgene, wat ons in de eerste plaats tot zorg moet zijn en wat ook ons het meest aangaat, namelijk de vraag, wat voor een kerk Christus hebben wil, opdat wij ons naar zijn regel schikken en gedragen, dan zullen wij gemakkelijk bevinden, dat die de kerk niet is, die met voorbijgaan van de grenzen van Gods Woord zich overmoedig en weelderig gedraagt in het maken van nieuwe wetten. Want blijft niet die eenmaal aan de kerk gegeven wet eeuwig? "Wat Ik u gebied, dat zult gij waarnemen om te doen; gij zult daar niet toedoen en daarvan niet afdoen" (Deut. 12:32). En elders (Spr. 30:6): "Doe niet tot het Woord des Heeren, en doe daar niet af: opdat Hij u niet beschuldige en gij leugenachtig bevonden wordt." Daar zij niet kunnen loochenen, dat dit tot de kerk gezegd is, wat doen ze dan anders dan de wederspannigheid der kerk verkondigen, daar ze van haar roemen, dat ze na zulke verboden het niettemin gewaagd heeft iets van het hare aan de leer van God toe te voegen en daarmee te vermengen? Maar het zij verre van ons, dat wij in hun leugens zouden toestemmen, door welke zij de kerk met zulk een smaad bekladden; maar laat ons inzien, dat ten onrechte de naam kerk voorgewend wordt, telkens als gehandeld wordt over die willekeur der menselijke lichtvaardigheid, die zich niet binnen Gods voorschriften kan houden, maar dartel opspringt en tot haar eigen uitvindingen voortsnelt. Er is niets ingewikkelds, niets duisters, niets twijfelachtigs in die woorden, waarin aan de ganse kerk verboden wordt aan Gods Woord iets toe te voegen of er iets van af te doen, wanneer het gaat over de dienst des Heeren en de geboden der

zaligheid. Maar, zal men zeggen, dit is alleen gezegd van de wet, op welke gevolgd zijn de profetieën en de gehele bediening van het evangelie. Ik erken dat ongetwijfeld, en voeg er tevens aan toe, dat het meer vervullingen zijn der wet dan toevoegselen of afkortingen. En indien de Heere niet duldt, dat er tot de dienst van Mozes, die door veel omhulsels, om zo te zeggen, duister was, niets toegedaan of daarvan afgedaan wordt, totdat Hij door zijn dienstknechten, de profeten, en eindelijk door zijn geliefde Zoon een duidelijker leer zou geven: waarom zouden wij dan niet oordelen, dat ons met veel groter strengheid verboden is iets aan de wet, de profeten, de psalmen en het evangelie toe te voegen? De Here, die reeds lang verklaard heeft, dat Hij door niets zozeer vertoornd wordt dan doordat Hij door menselijke uitvindingen gediend wordt, is zichzelf niet ongelijk geworden. Vandaar die voortreffelijke woorden bij de profeten, die voortdurend in onze oren moesten weerklinken: "Ik heb met uw vaderen, ten dage als Ik ze uit Egypteland uitvoerde, niet gesproken over het brandoffer en het slachtoffer, maar dit woord heb Ik hun geboden, zeggende: Hoort naar mijn stem, zo zal Ik u tot een God zijn, en gij zult Mij tot een volk zijn, en gij zult wandelen in al de weg, die Ik u gebieden zal" (Jer. 7:22). Evenzo: "Ik heb uw vaderen ernstig betuigd, zeggende: Hoort naar mijn stem" (Jer. 11:7). En meer woorden van die aard, maar bovenal dit (1 Sam. 15:22): "Heeft de Heere lust aan brandofferen en slachtofferen, en niet veeleer daaraan, dat zijn stem gehoorzaamd wordt? Want gehoorzamen is beter dan slachtoffer, en opmerken dan het vette der rammen; want wederspannigheid is een zonde der toverij; en wederstreven als een zonde der afgoderij." Alle menselijke uitvindingen dus, die in dit stuk verdedigd worden met het gezag der kerk, worden, gelijk men gemakkelijk bewijzen kan, ten onrechte aan de kerk toegerekend, daar ze niet vrijgepleit kunnen worden van goddeloosheid.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

18. Daarom strijden wij vrij tegen die tirannie der menselijke inzettingen, die ons onder de naam van kerk hoogmoedig wordt opgedrongen. Immers wij bespotten de kerk niet, gelijk onze tegenstanders, om haat jegens ons te verwekken, onbillijk liegen; maar wij kennen haar de lof der gehoorzaamheid toe, de grootste lof, die ze kent. Zij zelf doen veeleer de kerk hevig ongelijk, daar ze haar wederspannig maken tegen haar Here, doordat ze zeggen, dat ze verder gegaan is, dan haar door Gods Woord geoorloofd was. Om er maar van te zwijgen, dat het een in het oog lopende onbeschaamdheid is en een even grote boosheid, om voortdurend te schreeuwen over de macht der kerk en intussen te negeren, wat haar door de Heere bevolen is en welke gehoorzaamheid zij aan het gebod des Heeren verschuldigd is. Maar wanneer wij, zoals passend is, lust hebben om met de kerk overeen te stemmen, dan is dit daartoe meer dienstig, namelijk dat we er op letten en ons herinneren, wat ons en de kerk door de Heere geboden wordt, opdat wij Hem eensgezind mogen gehoorzamen. Want het is niet twijfelachtig of wij zullen met de kerk zeer goed overeenstemmen, indien wij ons in alles de Heere gehoorzaam betonen. Verder, dat ze de oorsprong der inzettingen, door welke de kerk tot nu toe onderdrukt is, tot de apostelen terugvoeren, dat is louter bedriegerij; want de gehele leer der apostelen legt zich hierop toe, dat de consciëntiës niet met nieuwe onderhoudingen belast worden, en dat de dienst van God niet door onze uitvindingen bezoedeld wordt. Bovendien, wanneer men de geschiedboeken en

oude gedenkschriften enig geloof mag schenken, is hetgeen zij aan de apostelen toeschrijven, hun niet alleen onbekend geweest, maar hebben ze er ook nooit van gehoord. En laat hen nu niet bazelen, dat veel van hun leringen, die niet schriftelijk overgeleverd zijn, door het gebruik en de gewoonte zijn aanvaard, namelijk die leringen, die zij, toen Christus nog leefde, niet begrijpen konden, maar die ze na zijn hemelvaart door de openbaring des Heiligen Geestes geleerd hebben. De uitlegging van deze plaats hebben we elders besproken. Wat voldoende is voor het onderwerp, waarover we handelen: zij maken zich waarlijk belachelijk, daar vaststaat 1), dat die grote verborgenheden, die de apostelen zo lang onbekend zouden geweest zijn, deels Joodse of heidense onderhoudingen zijn, van welke de Joodse onder de Joden en de heidense onder alle heidenen lang tevoren bekend gemaakt waren, deels dwaze gebaren en ijdele ceremonietjes, welke de dwaze priesters, die van toeten noch blazen weten, heel knap volbrengen, ja welke kinderen en hansworsten zo keurig nabootsen, dat het zou kunnen schijnen, dat er geen geschikter priesters zijn voor zulke heilige handelingen. Indien er geen geschiedboeken waren, dan zouden mensen met gezond verstand toch uit de zaak zelf opmaken, dat een zo grote hoop van ceremoniën en onderhandelingen niet plotseling in de kerk is binnengekomen, maar langzamerhand ingeslopen is. Want daar de meer heilige bisschoppen, die wat de tijd betreft het naast aan de apostelen geweest zijn, sommige dingen ingesteld hadden, die betrekking hadden op de orde en de tucht, zijn er later mensen gevolgd, de een na de ander, die niet genoeg bezonnen waren en al te bemoeiziek en begerig, en van wie een ieder, naarmate hij later leefde, met des te dwazer naijver met zijn voorgangers wedijverde om hen te overtreffen in het uitvinden van nieuwe dingen. En omdat het gevaar bestond, dat hun uitvindsels, uit welke zij bij het nageslacht roem zochten te behalen, in korte tijd in onbruik zouden geraken, waren ze in het eisen van hun onderhouding veel gestrenger. Deze verkeerde navolging heeft een groot deel van hun ceremoniën voor ons voortgebracht, die zij ons opdringen als inzettingen der apostelen. En dit betuigen ook de geschiedboeken.
1} Met de latere edities lees ik hier constet; de ed. van 1559 leest: fingunt. (Vert.)

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

19. En opdat wij door het opsommen van alle ceremoniën niet al te wijdlopig zouden worden, zullen wij met één voorbeeld tevreden zijn. Bij het bedienen van het Avondmaal des Heeren werd onder de apostelen grote eenvoud in acht genomen. De onmiddellijke opvolgers hebben ter versiering van de waardigheid van het sacrament iets toegevoegd, dat niet af te keuren was. Maar daarna zijn die dwaze navolgers gekomen, die door nu en dan verschillende stukjes er bij te voegen dit gewaad van de priester, dat we nu bij de mis zien, deze versierselen van het altaar, deze gebaren en dat ganse geraad van onnutte dingen voor ons hebben samengesteld. Maar zij werpen ons tegen, dat men vroeger deze overtuiging had, dat alles, wat in de ganse kerk eensgezind geschiedde, van de apostelen zelf afkomstig was. En daarvan halen ze Augustinus als getuige aan. Maar ik zal van nergens elders dan uit de woorden van Augustinus zelf de weerlegging aanvoeren. "Hetgeen in de gehele wereld onderhouden wordt," zegt hij 1), "daarvan kan men inzien, dat het of door de apostelen zelf, of door de algemene conciliën, wier gezag in de kerk zeer heilzaam is,

is ingesteld; bij voorbeeld dat het lijden des Heeren en zijn opstanding en zijn hemelvaart en de komst van de Heilige Geest door een jaarlijks feest worden gevierd, en zo er iets dergelijks is, dat door de ganse kerk, waarheen ze zich ook uitstrekt, wordt onderhouden." Wie zou, waar hij zo weinig voorbeelden opnoemt, niet zien, dat hij de toen gebruikelijke onderhoudingen, namelijk slechts de eenvoudige en weinige in getal en sobere, in welke het nuttig is, dat de orde der kerk vervat wordt, heeft willen betrekken op auteurs, die geloof en eerbied waardig zijn? En hoeveel verschilt hiervan hetgeen de Roomse meesters willen afpersen, namelijk dat er bij hen geen enkel ceremonietje is, dat niet voor apostolisch moet gehouden worden!
1} Ep. 118 (54,1).

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

20. Om niet te langdradig te worden, zal ik slechts één voorbeeld aanbrengen. Wanneer men hun vraagt, vanwaar ze hun wijwater hebben, dan antwoorden zij terstond: van de apostelen. Alsof de geschiedboeken die uitvinding niet aan ik weet niet welke Roomse bisschop toeschreven, die, wanneer hij met de apostelen te rade was gegaan, zeker nooit de Doop met een vreemd en ontijdig teken zou bezoedeld hebben. Trouwens het lijkt mij ook niet waarschijnlijk, dat de oorsprong van die wijding zou oud is als daar beschreven wordt. Want hetgeen Augustinus zegt 1), dat in zijn tijd sommige kerken de plechtige navolging van Christus in de voetwassing vermeden hebben, opdat die ceremonie niet zou schijnen betrekking te hebben op de Doop, dat wijst er op, dat er geen enkele soort van wassing geweest is, die met de Doop enige gelijkenis had. Hoe dit ook zij, ik zal geenszins toegeven, dat dit uit de apostolische geest is voortgekomen, dat de Doop, wanneer hij door een dagelijks teken in herinnering gebracht wordt, enigermate herhaald wordt. En ik bekommer me er ook niet om, dat dezelfde Augustinus elders ook andere dingen aan de apostelen toeschrijft. Want daar hij niets heeft dan gissingen, moet daaruit over een zo belangrijke zaak niet geoordeeld worden. Ten slotte, ook al zouden wij toegeven, dat de dingen, die hij vermeldt, afkomstig zijn uit de tijd der apostelen, dan maakt het toch een groot onderscheid, of men enige oefening der vroomheid instelt, die de gelovigen met een vrij geweten kunnen gebruiken en waarvan ze zich, wanneer het gebruik niet nuttig voor hen is, kunnen onthouden, dan wel of men een wet maakt, die de consciëntiës in dienstbaarheid verstrikt. Maar daar we nu, van welke auteur ze ook afkomstig zijn, zien, dat ze tot een zo groot misbruik vervallen zijn, verhindert niets, dat we ze, zonder de auteur smaad aan te doen, afschaffen; want nooit zijn ze zo aanbevolen, dat ze voortdurend onaangetast moeten blijven.
1} Ep. 118 ad Ian. (54 fin.).

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

21. En het helpt hen ook niet zeer, dat ze om hun tirannie te verontschuldigen het voorbeeld der apostelen voorwenden. De apostelen, zeggen zij, en de ouderlingen der

eerste kerk hebben buiten het bevel van Christus om een besluit uitgevaardigd, waarbij ze alle heidenen geboden zich te onthouden van hetgeen de afgoden geofferd was, van het verstikte en van bloed (Hand. 15:20). Indien dit hun geoorloofd geweest is, waarom zou het dan niet ook hun opvolgers geoorloofd zijn hetzelfde te doen, zo dikwijls de zaak het zo eist? Och, of ze hen zowel altijd in ander dingen, als ook in deze zaak navolgden! Want ik ontken, dat de apostelen daar iets nieuws ingesteld of besloten hebben, en dat kan ik met een krachtige redenering bewijzen. Immers daar Petrus op dat concilie verklaart, dat God verzocht wordt, indien een juk gelegd wordt op de nek der discipelen, werpt hij zijn eigen uitspraak omver, indien hij er daarna mee instemt, dat hun een juk opgelegd wordt. En het wordt opgelegd, indien de apostelen op hun eigen gezag besluiten, dat de heidenen verboden moet worden aan te raken hetgeen de afgoden geofferd is en het bloed en het verstikte. Wel blijft nog het bezwaar, dat ze het niettemin schijnen te verbieden. Maar dat zal gemakkelijk weggenomen worden, wanneer men de zin van het besluit zelf nader beziet: want het eerste in orde en het voornaamste in betekenis is daarvan dit, dat men de heidenen hun vrijheid moet laten en dat men die niet voor hen in verwarring moet brengen, en hun over de onderhoudingen der wet geen moeite moet aandoen. Tot dusver verdedigt het besluit der apostelen ons op uitstekende wijze. En de uitzondering, die onmiddellijk daarna volgt, is geen nieuwe wet, door de apostelen gegeven, maar een Goddelijk en eeuwig gebod Gods over het niet schenden der liefde, en ook neemt zij geen streep van die vrijheid af: maar zij herinnert de heidenen er slechts aan, op welke wijze zij zich bij de broeders moeten aanpassen, opdat ze hun vrijheid niet zouden misbruiken tot hun aanstoot. Dit zij dus het tweede punt, dat de heidenen hun vrijheid moeten gebruiken zonder iemand te schaden en zonder de broederen ergernis te geven. Maar, zo zal men zeggen, ze schrijven toch iets bepaalds voor; zeker: voorzover het in die tijd nuttig was, leren ze en wijzen ze aan, waarmee de heidenen de broederen kunnen ergeren, opdat ze zich daardoor mogen hoeden; maar toch voegen ze niets nieuws uit het hunne toe aan Gods eeuwige wet, die de ergernis der broederen verbiedt.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

22. Evenalsof getrouwe herders, die aan het hoofd staan van nog niet goed ingerichte kerken, aan al de hunnen verboden om openlijk op de vrijdag vlees te eten of op feestdagen in 't openbaar te werken, of iets dergelijks, totdat de zwakken, met wie zij leven, sterker geworden zijn. Want ofschoon deze dingen, wanneer er geen superstitie bij komt, op zichzelf onverschillig zijn, kunnen ze toch, wanneer ze geschieden met ergernis der broederen, zonder misdaad niet bedreven worden. En de tijden zijn zo, dat de gelovigen dit schouwspel aan de zwakke broederen niet kunnen voortzetten, zonder hun consciëntiës zeer ernstig te kwetsen. Wie, behalve een lasteraar, zou kunnen zeggen, dat zo een nieuwe wet gemaakt wordt door hen, van wie het vaststaat, dat ze slechts de ergernissen tegengaan, die door de Heere uitdrukkelijk genoeg verboden zijn? Niets meer nu kan ook van de apostelen gezegd worden, die, door de reden tot ergernissen weg te nemen, geen andere bedoeling hadden dan de nadruk te leggen op de Goddelijke wet aangaande het vermijden der ergernis. Alsof ze gezegd hadden: Het is een gebod des Heeren, dat gij de zwakke broeder niet kwetst; hetgeen de afgoden geofferd is, het verstikte en het bloed, kunt gij niet eten, zonder dat de zwakke

broeders geërgerd worden: wij gebieden u dus door het woord des Heeren, dat gij niet eet tot ergernis. En dat dit de bedoeling geweest is van de apostelen, daarvan is Paulus een zeer goed getuige, die ongetwijfeld slechts naar de uitspraak van het concilie aldus schrijft (1 Kor. 8:1): "Aangaande de dingen, die de afgoden geofferd worden, wij weten, dat een afgod niets is; maar sommigen, met een geweten des afgods, eten als iets, dat de afgoden geofferd is, en hun geweten, zwak zijnde, wordt bevlekt; zie toe; dat deze uw macht niet een aanstoot worde degenen, die zwak zijn." Hij die dit goed overwogen heeft, zal zich daarna niet laten bedriegen door hen, die voor hun tirannie de apostelen tot dekmantel nemen, alsof ze begonnen waren de vrijheid der kerk door hun besluit aan te tasten. Maar opdat zij er niet aan kunnen ontkomen door hun eigen erkentenis deze wederlegging goed te keuren, zo laat hen mij antwoorden met welk recht zij het gewaagd hebben juist dit besluit af te straffen. Wel, omdat er geen gevaar meer dreigde van die ergernissen en onenigheden, die de apostelen hadden willen tegen gaan en omdat ze wisten, dat een wet gewaardeerd moet worden naar haar bedoeling. Daar dus die wet gegeven was met het oog op de liefde, wordt in haar niets geboden dan zoveel als de liefde aangaat. Wanneer ze erkennen, dat de overtreding van deze wet niets anders is dan een schending der liefde, bekennen ze dan niet tegelijkertijd, dat ze niet enig verzonnen bijvoegsel is tot de wet van God, maar een oprechte en eenvoudige aanpassing aan de tijden en zeden, waarvoor zij bestemd was?

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

23. Maar de tegenstanders beweren, dat, al waren dergelijke wetten ook honderdmaal onbillijk en onrechtvaardig, men toch zonder uitzondering ernaar moet horen. Want dat het er hier niet om gaat, dat we zullen instemmen met dwalingen, maar alleen dat wij de harde heerschappij van hen, die over ons gesteld zijn, als onderdanen zullen dragen, aan welke heerschappij wij ons niet mogen onttrekken. Maar ook hier komt de Heere ons zeer goed met de waarheid van zijn Woord tegemoet, en brengt ons uit zodanige slavernij in de vrijheid, die Hij ons door zijn heilig bloed verworven heeft, welks weldaad hij door zijn Woord meer dan eens verzegeld heeft. Want het gaat er niet alleen om (zoals zij kwaadaardig verzinnen), dat wij enige zware verdrukking in het lichaam zullen lijden, maar dat de consciëntiës, van hun vrijheid, dat is van de weldaad van Christus' bloed, beroofd, op slaafse wijze gepijnigd worden. Trouwens, laat ons ook dit laten varen, alsof het weinig ter zake deed. Maar hoeveel menen wij, dat er aan gelegen is, dat de Heere van zijn Rijk beroofd wordt, waarop Hij met zo grote gestrengheid aanspraak maakt? En het wordt Hem ontroofd, zo dikwijls als Hij gediend wordt met wetten van menselijke uitvindingen, daar Hij alleen gehouden wil worden voor de Wetgever van zijn dienst. En opdat niemand mene, dat dit een zaak is van geen belang, zo laat ons horen, op hoe hoge waarde zij geschat wordt door de Here. "Daarom," zegt Hij (Jes. 29:13), "dat dit volk Mij gevreesd heeft met geboden en leringen van mensen, daarom, ziet, zal Ik het doen verstomd staan door een groot en verwonderlijk wonder; want de wijsheid zal van zijn wijzen vergaan en het verstand wijken van zijn oudsten." Elders: "Tevergeefs eren zij Mij, lerende leringen, die geboden van mensen zijn" (Matth. 15:9). En ongetwijfeld, de oorzaak van het ganse kwaad, dat de kinderen Israëls zich met veel afgoderijen hebben bezoedeld,

wordt toegeschreven aan deze onreine vermenging, dat ze de geboden Gods overtreden hebben en nieuwe diensten hebben gemaakt. Daarom vermeldt de gewijde geschiedenis (2 Kon. 17:24) e.v., dat de nieuwe inwoners, die door de Babylonische koning overgevoerd waren om Samaria te bewonen, verscheurd en opgegeten werden door de wilde dieren, omdat ze niet kenden de rechten of instellingen van de God van dat land. Ook al hadden ze in de ceremoniën niets gezondigd, dan zou toch de ijdele praal Gode niet welbehagelijk geweest zijn; maar God heeft intussen er niet van afgezien de schending van zijn dienst te wreken, omdat de mensen verzinsels inbrachten, die vreemd waren aan zijn Woord. Tengevolge daarvan wordt later gezegd, dat ze, door de straf verschrikt, de in de wet voorgeschreven ceremoniën hebben aangenomen; maar omdat ze de ware God nog niet zuiver dienden, wordt tweemaal herhaald, dat ze Hem vreesden en niet vreesden. Daaruit maken wij op, dat een deel van de eerbied, die Hem toegebracht wordt, daarin gelegen is, dat wij in het dienen van Hem eenvoudig volgen, wat Hij gebiedt, zonder er enige uitvinding van ons aan toe te voegen. En daarom worden de vrome koningen meermalen geprezen, omdat ze deden naar alle geboden, en niet afweken ter rechter of ter linkerhand. Ik ga nog verder: ook al openbaart zich in een of andere verzonnen dienst niet goddeloosheid, zo wordt hij toch gestreng door de Geest veroordeeld, omdat er afgeweken is van Gods gebod. Het altaar van Achaz, waarvan het voorbeeld uit Samaria aangebracht was, kon schijnen het sieraad van de tempel te vermeerderen, daar het zijn voornemen was daarop alleen aan God offers te brengen, wat hij met meer schittering kon doen op dit altaar dan op het eerste oude: toch zien we, hoe de Geest die stoutmoedigheid vervloekt, om geen andere reden, dan omdat de uitvindingen van mensen in de dienst van God onrein bederf zijn (2 Kon. 16:10). En hoe duidelijker Gods wil ons geopenbaard is, des te minder te verontschuldigen is de onbeschaamdheid om iets te proberen. En daarom wordt terecht de schuld van Manasse (2 Kon. 21:3) bezwaard door deze omstandigheid, dat hij een nieuw altaar gebouwd heeft in Jeruzalem, van welke stad God gezegd had: "Ik zal daar mijn naam zetten"; want nu wordt als het ware opzettelijk Gods gezag versmaad.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

24. Velen vragen zich verwonderd af, waarom de Heere zo hevig dreigt, dat Hij wonderlijke dingen zou doen aan het volk, door hetwelk Hij met geboden van mensen gediend werd, en waarom Hij zegt, dat Hij tevergeefs gediend wordt door voorschriften van mensen. Maar indien ze er op zouden letten, wat het is in de zaak der religie, dat is der hemelse wijsheid, alleen aan Gods mond te hangen, dan zouden ze tevens zien, dat er geen lichte reden is, waarom de Heere dergelijke verkeerde gehoorzaamheden zo verfoeit, die Hem naar de willekeur van het menselijk vernuft betoond worden. Want ofschoon zij, die aan dergelijke voor de dienst van God gemaakte wetten, gehoorzaam zijn, een zekere schijn van nederigheid hebben in hun gehoorzaamheid, zijn ze toch geenszins nederig voor God, aan wie zij dezelfde wetten voorschrijven, die zij zelf onderhouden. En dit is de reden, waarom Paulus (Col. 2:4) wil, dat wij zo naarstig er voor op onze hoede zijn, dat wij ons niet laten bedriegen door de inzettingen der mensen, en die eigenwillige godsdienst, die buiten de leer van God om door mensen bedacht is. Zo is het voorzeker: èn onze wijsheid, èn die van alle

mensen moet voor ons zelf dwaasheid worden, opdat wij Hem alleen wijs laten zijn. Deze weg houden geenszins zij, die door onderhoudinkjes, welke naar het menselijk goeddunken verzonnen zijn, zich bij Hem aangenaam denken te maken en Hem tegen zijn wil als het ware een plichtverzakende gehoorzaamheid aan Hem, die aan de mensen betoond wordt, opdringen. Gelijk het in sommige vroegere eeuwen en ook in onze tijd geschied is, en ook tegenwoordig geschiedt op die plaatsen, waar de heerschappij van het schepsel hoger geacht wordt dan die van de Schepper; waar de godsdienst (als hij echter die naam verdient) door meer en dwazer superstitiën verontreinigd is, dan ooit enig heidendom het was. Want wat zou het gevoelen der mensen anders kunnen voortbrengen dan dingen, die alle vleselijk en dwaas zijn, en die hun auteurs naar waarheid afspiegelen?

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

25. Hetgeen ook de verdedigers der superstitiën aanvoeren, namelijk dat Samuel geofferd heeft te Rama en dat dit, ofschoon het buiten de wet om geschiedde, toch Gode aangenaam geweest is (1 Sam. 7:17), daarop is gemakkelijk te antwoorden, namelijk dit, dat er niet een tweede altaar geweest is, dat Samuel tegenover het enige altaar stelde, maar dat hij, omdat voor de ark des verbonds nog geen plaats bestemd was, de stad, waar hij woonde, voor de offeranden bestemd heeft, als daartoe het meest geschikt. Ongetwijfeld was het niet de bedoeling van de heilige profeet iets nieuws in te voeren in de heilige dingen, daar God zo strikt verbood om iets toe te voegen of af te doen. Wat het voorbeeld van Manoach betreft (Richt. 13:19): ik zeg, dat het buitengewoon en bijzonder geweest is. Hij heeft als particulier man Gode een offer gebracht, en God heeft dat goedgekeurd, en wel omdat hij dit ondernomen heeft niet uit een lichtvaardige beweging van zijn gemoed, maar uit hemelse aandrift. Hoezeer echter God verfoeit hetgeen de mensen uit zichzelf uitdenken om Hem te dienen, daarvan is een ander, die niet beneden Manoach staat, namelijk Gideon, tot een treffend bewijs, wiens efod niet alleen hem en zijn huisgezin, maar ook het ganse volk tot verderf gestrekt heeft (Richt. 8:27). Kortom iedere menselijke uitvinding, waarmee de mensen God begeren te dienen, is niets anders dan een bevlekking van de ware heiligheid.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

26. Waarom dan, zeggen ze, heeft Christus gewild, dat die ondragelijke lasten gedragen worden, welke de Schriftgeleerden en Farizeën oplegden? (Matth. 23:3). Ja, waarom heeft dezelfde Christus elders (Matth. 16:6) gewild, dat men zich zou hoeden voor de zuurdesem der Farizeën? Waarbij Hij, volgens de uitlegging van de evangelist Mattheus, zuurdesem noemde al wat zij van hun eigen leer aan de zuiverheid van Gods Woord toevoegden. Wat willen wij duidelijker, dan dat ons bevolen wordt hun gehele leer te vermijden en er ons voor te hoeden? En daaruit wordt het voor ons geheel zeker, dat ook op de andere plaats de Heere niet gewild heeft, dat de

consciëntiës der zijnen door de eigen inzettingen der Farizeën zouden worden gekweld. Ook de woorden zelf geven, wanneer men ze maar niet verdraait, niets dergelijks te kennen. Immers terwijl de Heere scherp de zeden der Farizeën wilde bestraffen, leerde Hij daar van te voren zijn hoorders eenvoudig, dat ze, ofschoon ze in het leven der Farizeën niets zagen om na te volgen, toch niet moesten ophouden te doen wat ze met woorden leerden, wanneer ze op de stoel van Mozes zaten, dat is om de wet uit te leggen. Hij heeft dus niets anders gewild dan voorkomen, dat het volk door de slechte voorbeelden van zijn leraren verleid zou worden tot verachting der leer. Maar omdat sommigen zich niet laten bewegen door redeneringen, en altijd naar een autoriteit vragen, zal ik de woorden van Augustinus 1) aanhalen, waarin geheel en al hetzelfde gezegd wordt: "De schaapskooi des Heeren heeft leidslieden, die deels getrouw, deels huurlingen zijn, de leidslieden die getrouw zijn, zijn ware herders: hoort echter, dat ook huurlingen nodig zijn; want velen in de kerk prediken Christus, terwijl ze aardse goederen najagen, en de stem van Christus wordt door middel van hen gehoord, en de schapen volgen niet de huurling, maar de herder door middel van de huurling. Hoort de huurlingen, die u door de Heere zelf zijn aangewezen: de schriftgeleerden, zegt Hij, en de Farizeën zitten op de stoel van Mozes; hetgeen zij zeggen, doet dat; maar hetgeen zij doen, doet dat niet. Wat heeft Hij daarmee anders gezegd, dan: hoort door middel van de huurlingen de stem van de herder? Want op de stoel zittend leren zij de wet Gods: dus leert door middel van hem. Maar indien zij het hunne willen leren, hoort daar niet naar, en doet het niet." Dit zegt Augustinus. 1} In Johann. tract. 46, 5 e.v.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

27. Daar nu zeer veel onervarenen, wanneer ze horen, dat de consciëntiës der mensen door de menselijke inzettingen op goddeloze wijze gebonden worden en God tevergeefs wordt geëerd, met dezelfde streek alle wetten doorschrappen, door welke de orde der kerk geregeld wordt, is het passend hier ook in te gaan tegen hun dwaling. Men kan zich ongetwijfeld hier zeer gemakkelijk vergissen, omdat niet terstond op het eerste gezicht duidelijk is, welk onderscheid er tussen beide soorten van wetten is. Maar ik zal de gehele zaak met weinige woorden zo duidelijk uiteenzetten, dat niemand door die gelijkheid misleid wordt. Laat ons dit in de eerste plaats weten, dat, indien we zien, dat in elke gemeenschap der mensen een zekere regeringsinrichting nodig is, die de gemeenschappelijke vrede kan voeden en de eendracht handhaven, en dat in het verrichten van allerlei zaken altijd een zeker gebruik moet heersen, dat niet veronachtzaamd kan worden zonder schending van de algemene eerbaarheid, ja zelfs van de menselijkheid zelf: dat, zeg ik, indien we dat zien, dit vooral in de kerken moet worden in acht genomen, die niet alleen, wanneer de inrichting van alle zaken goed geregeld is, op uitnemende wijze in stand gehouden worden, maar ook zonder eendracht in het geheel niet kunnen bestaan. Daarom, wanneer we willen, dat voor de welstand der kerk goed gezorgd wordt, moet er met zeer veel ijver gezorgd worden voor hetgeen Paulus beveelt, dat alle dingen eerlijk en met orde geschieden (1 Kor. 14:40). Maar daar er in de zeden der mensen zo groot verschil is, en in de gemoederen zo grote verscheidenheid, en in de oorden en inzichten zo grote strijd: is er ook geen regeringsinrichting sterk genoeg, wanneer ze niet door vaste wetten is geregeld, en

kan ook geen gebruik in stand blijven zonder een bepaalde vastgestelde vorm. Het is er dus zover vandaan, dat wij de wetten, die daartoe dienstig zijn, zouden veroordelen, dat we veeleer beweren, dat wanneer men deze wetten wegneemt, de kerken van hun zenuwen beroofd worden, en geheel misvormd en verstrooid worden. Immers men kan niet hebben, wat Paulus eist, dat alle dingen eerlijk en met orde geschieden, tenzij de orde en de betamelijkheid zelf stand houden doordat men, bij wijze van banden, wetten toevoegt. Alleen dit moet men bij dergelijke wetten altijd als voorwaarde stellen, ten eerste dat men niet gelooft, dat ze tot zaligheid nodig zijn en zo de consciëntiës met bezorgdheid binden, en ten tweede, dat men ze niet betrekking doe hebben op de dienst van God, en zo de vroomheid in hen gesteld zou worden.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

28. Wij hebben dus een zeer goed en zeer getrouw kenmerk, dat het onderscheid aanwijst tussen die goddeloze instellingen (waardoor, gelijk gezegd is, de ware religie verduisterd wordt en de consciëntiës ten val worden gebracht) en de wettelijke onderhoudingen der kerk, indien wij bedenken, dat de laatste altijd een van deze beide bedoelingen hebben, of beide tegelijk, dat in de heilige vergadering der gelovigen alles betamelijk en met passende waardigheid geschiedt, en dat de gemeenschap der mensen zelf als het ware door zekere banden van gepastheid en matigheid bij de orde gehouden wordt. Want wanneer men eenmaal begrijpt, dat de wet ingesteld is ter wille van de publieke eerbaarheid, dan is reeds de superstitie weggenomen, in welke zij vervallen, die de dienst van God afmeten naar menselijke uitvindingen. Wederom, wanneer men leert inzien, dat de wet het algemeen nut bedoelt, dan is die valse mening van verbinding en noodzakelijkheid omvergeworpen, die de consciëntiës een geweldige schrik inboezemde, toen men meende dat de menselijke inzettingen noodzakelijk waren tot de zaligheid. Immers men zoekt hierin niets anders dan dat door onderling dienstbetoon de liefde onder ons gevoed wordt. Maar het is nodig nog duidelijker te bepalen, wat onder die betamelijkheid, die Paulus aanbeveelt, en evenzo wat onder die orde, begrepen is. Het doel der betamelijkheid is deels, dat wij, doordat ceremoniën gebruikt worden, die voor de heilige zaken eerbied opwekken, door zulke hulpmiddelen aangezet worden tot vroomheid, deels ook, dat de ingetogenheid en de ernst, die in alle eervolle handelingen gezien moet worden, daar vooral aan de dag trede. In de orde is dit het eerste, dat zij, die aan het hoofd staan, de regel en de wet om goed te regeren kennen; en dat het volk dat geregeerd wordt, gewend worde aan de gehoorzaamheid aan God en de juiste tucht. Ten tweede, dat door een goede inrichting van de staat der kerk voor de vrede en de rust gezorgd worde.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

29. Betamelijk zullen we dus niet noemen datgene, waarin niets dan ijdel vermaak gelegen is, gelijk wij daarvan een voorbeeld zien in die toneeluitrusting, die de pausgezinden bij hun godsdienst gebruiken, waar niets te zien is dan een schijn van

onnutte sierlijkheid en weelde zonder vrucht. Maar voor ons zal betamelijk zijn hetgeen zo dienstig zal zijn tot de eerbied voor de heilige verborgenheden, dat het een geschikte oefening tot vroomheid is, of althans zal dienen tot sieraad, dat in overeenstemming is met de handeling, en ook niet zonder vrucht zal zijn, maar de gelovigen er aan zal herinneren, met hoe grote ingetogenheid, vroomheid en eerbiedigheid ze de heilige dingen moeten behandelen. Verder is het, opdat de ceremoniën oefeningen der vroomheid zijn, nodig, dat ze ons rechtstreeks tot Christus leiden. Evenzo zullen wij de orde niet stellen in die onbeduidende pralerijen, die niets hebben dan een ijdele glans; maar in zulk een inrichting, die alle verwarring, ruwheid, wederspannigheid, alle beroerten en onenigheid wegneemt. Van de eerste soort hebben we voorbeelden bij Paulus (1 Kor. 11:21), (1 Kor. 11:5), namelijk, dat men de onheilige maaltijden niet mag vermengen met het Heilig Avondmaal des Heeren en dat de vrouwen niet in het openbaar moeten verschijnen anders dan met gedekten hoofde. Ook zeer veel andere voorbeelden hebben wij in het dagelijks gebruik: als daar zijn, dat wij met gebogen knieën en met ontbloot hoofd bidden, dat wij de sacramenten des Heeren niet slordig, maar met enige waardigheid bedienen; dat wij bij het begraven der doden enige eerbaarheid aanwenden en andere voorbeelden meer, die daarop betrekking hebben. Tot de andere soort behoren de uren, die bestemd zijn voor de openbare gebeden, voor de bijeenkomsten en heilige handelingen; in de vergaderingen zelf de rust en het stilzwijgen, de voor de samenkomsten bestemde plaatsen, het zingen der liederen, de dagen, die vastgesteld zijn tot het vieren van des Heeren Avondmaal, ook wat Paulus verbiedt, dat de vrouwen in de kerk leren (1 Kor. 14:34) en andere dergelijke. In het bijzonder behoren hiertoe de inzettingen, die de tucht bewaren, zoals het catechetisch onderricht, de kerkelijke censuur, de ban, het vasten, en wat er verder van die aard opgesomd kan worden. Zo kan men alle kerkelijke inzettingen, die we als heilig en heilzaam aanvaarden, in twee hoofdstukken onderbrengen. Want de ene soort heeft betrekking op de gebruiken en ceremoniën, de andere op de tucht en de vrede.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

30. Maar omdat hier het gevaar dreigt, dat aan de ene kant de valse bisschoppen daaruit een voorwendsel nemen om hun goddeloze en tirannieke wetten te verontschuldigen, en dat aan de andere zijde er sommige al te vreesachtige mensen zijn, die door de genoemde slechte dingen gewaarschuwd, geen enkele wet, al is ze nog zo heilig, toelaten, zo is het nodig hier te betuigen, dat ik slechts die menselijke inzettingen goedkeur, die gegrond zijn op Gods gezag en uit de Schrift genomen en dus geheel en al Goddelijk zijn. Tot voorbeeld strekke het nederknielen, dat plaats vindt, wanneer openbare gebeden worden gedaan. De vraag is, of dat een menselijke inzetting is, die een ieder mag versmaden of veronachtzamen. Ik zeg, dat het in dier voege een menselijke inzetting is, dat het tevens ook van God komt. Van God komt het, in zoverre als het een deel is van die betamelijkheid, welker zorg en waarneming ons door de apostel wordt aangeprezen; van de mensen echter, inzoverre het in het bijzonder wijst op datgene, wat door de apostel in het algemeen meer was aangewezen dan uiteengezet. Uit dit ene voorbeeld kan men nagaan, wat men over de ganse soort moet denken, namelijk dat de Here, daar Hij de ganse hoofdsom der ware

gerechtigheid, en alle delen van zijn dienst, en al wat tot zaligheid nodig was, in zijn heilig Woord getrouw heeft vervat en duidelijk heeft geopenbaard, in deze dingen als de enige Meester moet gehoord worden. Maar aangezien Hij in de uiterlijke tucht en de ceremoniën niet stuk voor stuk heeft willen voorschrijven, wat we volgen moeten (omdat Hij voorzag, dat dit afhangt van de tijdsomstandigheden, en oordeelde, dat één vorm niet paste voor alle eeuwen) moeten wij hier de toevlucht nemen tot de algemene regelen, die Hij gegeven heeft, om daarnaar te onderzoeken alle geboden, welke de noodzaak der kerk zal eisen tot onderhouding der orde en der betamelijkheid. Ten slotte, omdat Hij daarom niets uitdrukkelijks geleerd heeft, omdat deze dingen ook niet noodzakelijk zijn tot de zaligheid, en naar gelang van de zeden van ieder volk en iedere tijd op verschillende wijze moeten worden toegepast tot stichting der kerk, zal het passend zijn, alnaarmate het nut der kerk het eist, zowel gebruikelijke inzettingen te veranderen en af te schaffen, als nieuwe in te stellen. Ik erken wel, dat men niet lichtvaardig en ook niet dikwijls en niet om geringe oorzaken tot vernieuwing moet komen. Maar wat schaadt of sticht, zal de liefde het best beoordelen: en indien wij haar bestuurster zullen laten zijn, zal alles goed gaan.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

31. Verder is het de plicht van het Christenvolk om de inzettingen, die naar deze regel gegeven zijn, wel met een vrije consciëntie en zonder superstitie, maar toch met een vrome en tot gehoorzamen zich gemakkelijk schikkende geneigdheid te onderhouden en niet te verachten, en ook niet met trage onachtzaamheid voorbij te gaan; laat staan, dat men ze hoogmoedig en wederstrevend openlijk zou mogen schenden. Wat voor vrijheid, zult ge zeggen, kan de consciëntie hebben bij zo grote verering en behoedzaamheid? Dat die vrijheid er is, zal ongetwijfeld blijken, wanneer wij bedenken, dat de wetten, waaraan wij gebonden zijn, niet vast zijn en eeuwig, maar dat ze uiterlijke oefeningen der menselijke zwakheid zijn, welke wij, ofschoon wij ze niet allen nodig hebben, toch allen gebruiken, omdat wij onderling verplicht zijn de liefde onder elkander te koesteren. Dit kan men leren kennen in de boven vermelde voorbeelden. Wat? Is de religie gelegen in de hoofddoek van een vrouw, dat ze blootshoofds niet mag uitgaan? Is het besluit aangaande haar zwijgen zo heilig, dat het zonder de hoogste zonde niet overtreden kan worden? Is er in het buigen der knieën, en in het begraven van een lijk enige verborgenheid, die zonder vergrijp niet kan nagelaten worden? Geenszins. Want indien een vrouw zulk een haast nodig heeft om haar naaste te helpen, dat ze haar hoofd niet kan bedekken, misdoet ze niets, wanneer ze met ongedekten hoofde toeloopt. En er zijn gevallen, waar spreken even juist voor haar is als elders zwijgen. Er is ook niets, dat verbiedt, dat iemand, die door een ziekte verhinderd is de knieën te buigen, staande bidt. Eindelijk, het is beter een dode bijtijds te begraven, dan, wanneer er geen lijkkleed is, of wanneer zij niet aanwezig zijn, die hem zouden begeleiden, te wachten, totdat hij onbegraven tot ontbinding overgaat. Maar niettemin is het met die dingen zo, dat de gewoonte des lands, de instellingen, en eindelijk het menselijk gevoel en de regel der betamelijkheid zelf zeggen, wat er gedaan moet worden, of waarvoor men zich moet hoeden; en wanneer er door onverstand of vergeetachtigheid enige fout begaan is, dan heeft men nog geen zonde bedreven; is het echter uit verachting geschied, dan moet de wederspannigheid

afgekeurd worden. Evenzo doet het er niets toe, welke dagen het zijn en uren, hoe de bouw is van de plaatsen, en welke psalmen er gezongen worden en op welke dag. Maar toch moeten er bepaalde dagen en vastgestelde uren zijn en een plaats, die geschikt is om allen te ontvangen, indien men enige rekening houdt met het bewaren van de vrede. Want van hoe grote twisten zou de verwarring van die dingen de kiem zijn, indien ieder, alnaar het hem lustte, zou mogen veranderen hetgeen betrekking heeft op de gemeenschappelijke staat? Want indien de zaken als het ware in het midden gesteld en aan ieders willekeur worden overgelaten, zal het nooit zo zijn, dat aan allen hetzelfde behaagt. Indien iemand tegenstreeft en hierin wijzer wil zijn dan betaamt, die moet zelf maar zien, op welke wijze hij zijn eigenzinnigheid de Heere welbehagelijk maakt. Maar ons moet het woord van Paulus (1 Kor. 11:16) genoeg doen, dat wij de gewoonte niet hebben om te strijden, noch de gemeenten Gods.

Boek IV hoofdstuk 10

Over de macht om wetten te maken, waarin de paus met de zijnen de zielen door een zeer wrede tirannie en marteling gekweld heeft.

32. Verder moet men zich met de grootste ijver hierop toeleggen, dat niet enige dwaling insluipe, die dit zuivere gebruik zou besmetten of verduisteren. Dit zal men verkrijgen, wanneer alle onderhandelingen, die er zijn een duidelijk nut met zich brengen, wanneer zeer weinig inzettingen toegelaten worden, vooral echter wanneer er de onderwijzing van een getrouw herder bijkomt, die voor slechte meningen de toegang afsluit. Deze kennis maakt, dat een ieder in al deze zaken zijn vrijheid behoudt en dat ieder niettemin vanzelf aan zijn vrijheid enige noodzakelijkheid oplegt, voorzover de betamelijkheid, waarover wij spraken, of de liefde het eist. Vervolgens moeten wij er op letten, dat wij zelf deze dingen onderhouden zonder enige superstitie, en niet al te eigenzinnig hetzelfde van anderen eisen, dat wij niet de voornaamste dienst van God stellen in de veelheid der ceremoniën, en dat de ene kerk de andere niet minachte wegens de verscheidenheid der uiterlijke regering. Tenslotte, dat wij hierin ons geen eeuwige wet stellen, maar het ganse gebruik en doel der inzettingen betrekken op de stichting der kerk; en dat wij, wanneer die stichting het eist zonder ergernis dragen niet alleen dat er iets veranderd wordt, maar ook dat alle onderhoudingen, die tevoren bij ons in gebruik waren, worden omgekeerd. Want dat de tijdsomstandigheden het kunnen meebrengen, dat sommige gebruiken, die overigens niet goddeloos of onbetamelijk waren, naar het belang het eist, moeten worden afgeschaft, daarvan levert onze tijd het tastbare bewijs. Want, in overeenstemming met de blindheid en onwetendheid der vorige tijden, hebben de kerken tevoren met een zo verdorven mening en zo hardnekkige ijver gehangen aan de ceremoniën, dat ze ternauwernood voldoende gereinigd kunnen worden van de monsterachtige superstitiën, zonder dat veel ceremoniën worden weggenomen, die oudtijds wellicht niet zonder reden ingesteld en op zichzelf beschouwd geenszins goddeloos zijn.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

1. Nu blijft nog over het derde, en bij een goed ingerichte staat van de kerk het voornaamste, deel van de kerkelijke macht, hetwelk, gelijk we gezegd hebben, in de rechtspraak gelegen is. De gehele rechtspraak van de kerk heeft betrekking op de tucht van de zeden, waarover weldra gehandeld zal moeten worden. Want evenals geen enkele stad of dorp zonder overheid en burgerlijke regering kan bestaan, zo heeft ook Gods kerk (gelijk ik reeds geleerd heb, maar nu genoodzaakt ben te herhalen) haar geestelijke regering nodig, die echter van de burgerlijke regering geheel onderscheiden is, en deze niet alleen niet hindert of vermindert, maar haar veeleer helpt en bevordert. Die macht van de rechtspraak dus zal in hoofdzaak niets anders zijn dan een orde, ingericht tot bewaring van de geestelijke regering. Tot dit doel zijn er van den beginne in de kerken kerkenraden ingesteld om censuur te oefenen over de zeden, fouten te straffen, en het ambt van de sleutelen te bedienen. Deze orde wijst Paulus aan in de brief aan de Korinthiërs (1 Kor. 12:28), wanneer hij spreekt van regeringen; evenzo aan de Romeinen (Rom. 12:8), wanneer hij zegt: "die een voorstander is, zij het in naarstigheid." Want hij spreekt daar niet tot de overheidspersonen, onder wie toen geen Christenen waren, maar tot hen, die aan de herders waren toegevoegd tot verzorging van de geestelijke regering van de kerk. Ook in de brief aan Timothéüs (1 Tim. 5:17) spreekt hij van tweeërlei ouderlingen: van de enen, die arbeiden in het Woord en de anderen, die de prediking des Woords niet bedienen en toch wel regeren. Het is niet twijfelachtig of hij verstaat onder deze laatste soort hen, die tot het toezicht op de zeden en tot het ganse gebruik van de sleutelen aangesteld waren. Want deze macht, waarover wij spreken, hangt geheel aan de sleutelen, welke Christus aan de kerk gegeven heeft, in het achttiende hoofdstuk van Matthéüs (Matth. 18:18), waar Hij beveelt officieel en ernstig hen te vermanen, die persoonlijke vermaningen veracht hebben; en indien zij in hun hardnekkigheid volharden, leert Hij, dat ze van de gemeenschap met de gelovigen vervallen verklaard moeten worden. Nu kunnen die vermaningen en bestraffingen niet geschieden zonder dat men kennis genomen heeft van de zaak: daarom is er een rechtbank en een zeker college nodig. Daarom, indien wij de belofte van de sleutelen niet ijdel willen maken, en de ban, de openbare vermaningen en wat er verder van die aard is niet willen wegnemen, moeten wij aan de kerk noodzakelijk enige rechtspraak toestaan. De lezers moeten er op letten, dat op die plaats niet gehandeld wordt over het algemene gezag van de leer, gelijk in Matthéüs 16 en Johannes 20, maar dat het recht van het sanhedrin voor de toekomst overgedragen wordt op de kudde van Christus. Tot die dag toe hadden de Joden hun eigen wijze van regering gehad, welke Christus, voorzover betreft de zuivere instelling in zijn kerk, bevestigt, en dat wel met een ernstige strafbepaling. Want dit moest zo, daar het oordeel van de onaanzienlijke en verachte kerk anders door de lichtvaardige en trotse mensen kon veracht worden. En opdat het de lezers niet hindere, dat Christus met dezelfde woorden zaken aanduidt, die een weinig van elkander verschillend zijn, zal het nuttig zijn deze knoop te ontwarren. Twee plaatsen zijn er dus, die spreken over het binden en ontbinden. De ene is in het zestiende hoofdstuk van Matthéüs (Matth. 16:19), waar Christus, nadat Hij beloofd heeft de sleutelen des Hemelrijks aan Petrus te zullen geven, onmiddellijk

laat volgen, dat wat hij op aarde zou binden of ontbinden, in de hemel gebonden of ontbonden zou zijn. Met die woorden geeft Hij niets anders te kennen, dan wat Hij met andere woorden zegt bij Johannes (Joh. 20:3), toen Hij, op het punt de discipelen uit te zenden om te prediken, nadat Hij op hen geblazen had, zei: "Zo gij iemands zonden vergeeft, die zullen zij vergeven zijn, en zo gij ze houdt, die zullen zij gehouden zijn in de hemel." Ik zal een uitlegging geven, die niet spitsvondig, niet gedwongen, niet verdraaid, maar die zuiver is, voor de hand ligt, en gemakkelijk te begrijpen is. Dit gebod over het vergeven en houden van de zonden en die aan Petrus gedane belofte over het binden en ontbinden moeten nergens anders op betrokken worden dan op de dienst des Woords, welke de Heere aan de apostelen zo toevertrouwde, dat Hij hen tegelijkertijd toerustte met dit ambt van ontbinden en binden. Want wat is de hoofdinhoud van het evangelie anders dan dat wij allen, die dienstknechten zijn van de zonde en des doods, ontbonden en bevrijd worden door de verlossing, die is in Christus Jezus? En dat zij, die Christus als Verlosser en Zaligmaker niet aannemen en erkennen, tot eeuwige banden zijn veroordeeld en verwezen? Toen de Heere deze boodschap aan zijn apostelen gaf, om haar over te brengen naar alle volkeren, heeft Hij, om te bewijzen, dat het zijn boodschap was en dat zij van Hem kwam, haar met dit treffelijke getuigenis geëerd; en dat tot een uitnemende versterking, zowel van de apostelen zelf, als ook van al degenen, toe wie zij zou komen. Het was van belang, dat de apostelen een vaste en onwrikbare zekerheid van hun prediking hadden, die ze niet alleen met oneindige moeiten, zorgen, zwarigheden en gevaren zouden bedienen, maar eindelijk ook met hun bloed zouden bezegelen. Opdat zij zouden weten, zeg ik, dat zij niet ijdel en ledig was, maar vol van kracht en macht, was het van belang, dat ze in zo grote benauwdheid en in zo grote gevaren er van overtuigd waren, dat ze Gods zaak behartigden, dat ze, terwijl de gehele wereld hun tegen was en hen bestreed, wisten, dat God aan hun zijde stond, dat ze inzagen, dat Christus, de auteur van hun leer, hoewel ze Hem niet op aarde voor het oog aanwezig hadden, in de hemel was, om de waarheid te bevestigen van de leer, die Hij hun gegeven had. Aan de andere kant moest ook voor hun hoorders volkomen zeker betuigd zijn, dat die leer des evangelies niet het woord van de apostelen was, maar van God zelf, niet een stem, geboren op aarde, maar neergedaald uit de hemel. Want deze dingen, namelijk de vergeving van de zonden, de belofte des eeuwigen levens, en de boodschap van de zaligheid, kunnen niet in de macht van de mensen staan. Christus betuigde dus, dat in de prediking des evangelies niets van de apostelen was dan de dienst, dat Hij het was, die door hun monden, als door instrumenten, alles zou spreken en beloven. Dat dus de vergeving van de zonden, die zij zouden verkondigen, de waarachtige belofte Gods was, en de veroordeling, die ze zouden uitspreken, het gewisse oordeel Gods was. En deze betuiging is aan alle eeuwen gegeven, en blijft vast, om ons allen te verwittigen en er zeker van te maken, dat het Woord des evangelies, door welke mens het ook gepredikt wordt, de eigen uitspraak Gods is, afgekondigd in de hoogste vierschaar, in het boek des levens geschreven, in de hemel bevestigd, vast en zeker. Wij weten dus, dat de sleutelmacht op die plaatsen eenvoudig is de prediking van het evangelie, en dat ze niet zozeer een macht is als wel een bediening, wanneer we zien op de mensen. Want Christus heeft deze macht eigenlijk niet aan de mensen gegeven, maar aan zijn Woord, tot welks dienaren hij de mensen gemaakt heeft.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

2. De andere plaats, die, naar we zeiden, spreekt over de macht om te binden en te ontbinden, is Mattheus 18:18, waar Christus zegt: "Indien een broeder der gemeente geen gehoor geeft, zo zij hij u als de heiden en de tollenaar: voorwaar zeg Ik u, al wat gij op de aarde binden zult, zal ook in de hemel gebonden wezen, en al wat gij ontbinden zult, zal ontbonden wezen." Deze plaats is niet geheel gelijk aan de eerste, maar moet in een weinig andere zin verstaan worden. Maar ik maak ze niet zo van elkander verschillend, dat ze niet veel verwantschap met elkaar zouden hebben. In de eerste plaats is dit bij beide gelijk, dat beide uitspraken algemeen zijn, dat de macht om te binden en te ontbinden altijd dezelfde is, namelijk door het Woord Gods, en dat het gebod hetzelfde is, en de belofte dezelfde. Maar daarin verschillen zij, dat de eerste plaats in het bijzonder handelt over de prediking, welke de dienaars des Woords bedienen, en de tweede betrekking heeft op de tucht van de ban, die aan de kerk is overgelaten. De kerk bindt degene, die ze afsnijdt; niet dat ze hem werpt in een eeuwig verderf en wanhoop, maar omdat ze zijn leven en zeden veroordeelt en, indien hij zich niet bekeert, hem reeds herinnert aan zijn verdoeming. Zij ontbindt degene, die zij weer tot haar gemeenschap aanneemt, omdat zij hem als het ware deelgenoot maakt aan de eenheid, die zij heeft in Christus Jezus. Opdat dus niemand het oordeel der kerk hardnekkig zou versmaden, of het van weinig betekenis zou achten, dat hij door de stemmen der gelovigen veroordeelt is, betuigt de Here, dat zulk een oordeel der gelovigen niets anders is dan een afkondiging van zijn eigen uitspraak, en dat in de hemelen voor geldig gehouden wordt, wat zij op de aarde gedaan hebben. Want zij hebben het Woord Gods, om daarmee de bozen te veroordelen, zij hebben het Woord Gods, om daardoor hen, die zich bekeren, weer in genade aan te nemen. En zij kunnen niet dwalen, en niet verschillen van Gods oordeel, omdat ze slechts uit de wet Gods oordelen, die geen onzekere of aardse mening, maar Gods heilige wil, en een hemelse uitspraak is. Uit die twee plaatsen, die ik wel in het kort, maar toch gemeenzaam en naar waarheid meen verklaard te hebben, trachten die razenden, zonder onderscheid, al naar ze door hun warhoofderij gedreven worden, nu eens de rechtspraak, dan weer het recht om wetten te maken, dan weer de aflaten vast te stellen. En de eerste plaats gebruiken zij ook nog om het primaat van de Roomse stoel te bewijzen. Zo weten zij hun sleutels te doen passen op alle sloten en deuren, die ze willen: zodat men zou zeggen, dat ze hun ganse leven lang de smeedkunst hebben beoefend.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

3. Dat sommigen zich verbeelden, dat dat alles slechts tijdelijk geweest is, namelijk toen de overheden nog vreemd waren aan de belijdenis van onze religie: daarin ze vergissen ze zich, omdat ze niet opmerken, hoe groot onderscheid en hoedanige ongelijkheid er is tussen de kerkelijke en burgerlijke macht. Immers de kerk heeft niet het recht van het zwaard om daarmee te straffen of te bedwingen, zij heeft geen macht

om te dwingen, geen gevangenis, en geen andere straffen, die door de overheid plegen opgelegd te worden. Bovendien is het niet haar streven, dat hij, die gezondigd heeft, tegen zijn wil gestraft worde, maar dat hij door een gewillige kastijding zijn boetvaardigheid betone. Er is dus een zeer groot verschil: want de kerk neemt niets voor zich, wat eigen is aan de overheid, en de overheid kan niet verrichten, wat door de kerk volbracht wordt. Door een voorbeeld zal dit gemakkelijker te begrijpen worden. Is iemand dronken, dan zal in een goed ingerichte stad de kerker zijn straf zijn. Heeft hij gehoereerd, dan is de straf dezelfde, of liever groter. Zo zal voldaan zijn aan de wetten, en aan de overheid en aan het uiterlijk oordeel. Maar het zal kunnen geschieden, dat hij geen enkel teken van boetvaardigheid geeft, ja zelfs dat hij tegenmoppert of bromt. Zal de kerk het dan daarbij laten? Maar zulken kunnen niet tot het Avondmaal worden toegelaten, zonder dat aan Christus en zijn heilige instelling onrecht geschiedt. En de rede eist, dat hij, die de kerk door zijn slecht voorbeeld heeft geërgerd, door een openbare verklaring van boetvaardigheid de ergernis, die hij verwekt heeft, wegneemt. De redenering, die zij aanvoeren, die van tegenovergestelde mening zijn, is al te onbeduidend. Christus, zeggen ze, droeg deze taak aan de kerk op, toen er geen overheid was, die haar zou uitvoeren. Maar het gebeurt dikwijls, dat de overheid wat al te onachtzaam is, ja somtijds gebeurt het misschien wel, dat ze zelf gestraft moet worden, hetgeen ook keizer Theodosius overkomen is. Bovendien zal hetzelfde gezegd kunnen worden van bijna de ganse dienst des Woords. Laat dus nu, volgens hen, de herders ophouden de openbare zonden te berispen; laat hen ophouden te vermanen, te beschuldigen en te verwijten. Want er zijn Christelijke magistraten, die door de wetten en het zwaard deze dingen moeten straffen. Maar evenals de overheid door straf en bedwang de kerk moet zuiveren van ergernissen, zo moet de dienaar des Woords van zijn kant de overheid steunen, en zorgen, dat niet zo velen zondigen. Zo moeten de diensten verbonden zijn, dat de een de ander tot hulp en niet tot hinder is.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

4. En ongetwijfeld, wanneer men de woorden van Christus nader overweegt, dan zal men gemakkelijk zien, dat daar een bestendige en steeds voortdurende, en niet een tijdelijke orde der kerk beschreven wordt. Immers het is niet passend, dat wij hen, die aan onze vermaningen geen gehoor willen geven, bij de overheid aanbrengen, wat toch zou moeten gebeuren, indien de overheid in plaats van de kerk kwam. Zullen wij van die belofte: "Voorwaar, voorwaar zeg Ik u, al wat gij op de aarde binden zult" moeten zeggen, dat ze een belofte is van één jaar, of weinige jaren? Bovendien heeft Christus hier niets nieuws ingesteld; maar Hij heeft een gewoonte gevolgd, die in de oude kerk van zijn volk altijd in acht genomen was: en daarmee heeft Hij te kennen gegeven, dat de kerk de geestelijke rechtspraak niet kan missen, die er van den beginne geweest was. En dit is door de instemming van alle tijden bevestigd. Immers toen de keizers en de magistraten Christus begonnen te belijden, is de geestelijke rechtspraak niet terstond afgeschaft, maar slechts zo geregeld, dat ze aan de burgerlijke rechtspraak geen afbreuk deed of niet met haar verward werd. En terecht; want indien de overheid vroom is, zal ze zich niet willen uitzonderen van de algemene gehoorzaamheid der kinderen Gods, waarvan het voornaamste deel is, dat men zich

onderwerpt aan de kerk, die naar Gods Woord oordeelt; laat staan, dat ze dat oordeel zou moeten wegnemen. "Want wat is er eervoller," zegt Ambrosius 1), "dan dat de keizer genoemd wordt een zoon der kerk? Want een goed keizer is binnen de kerk, niet boven de kerk." Daarom vervalsen zij, die de kerk van deze macht beroven, om er de overheid mee te versieren, niet alleen de uitspraak van Christus door een valse uitlegging, maar veroordelen zij ook alle heilige bisschoppen, die er sinds de tijd der apostelen in zo groten getale geweest zijn, op niet geringe wijze, omdat ze de eer en het ambt der overheid onder een vals voorwendsel aan zich hebben getrokken. 1} Ep. 32 ad Valentinianum.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

5. Maar het is ook wenselijk aan de andere kant te zien, wat oudtijds het ware gebruik der kerkelijke rechtspraak geweest is, en hoe groot misbruik is ingeslopen: opdat wij mogen weten, wat afgeschaft en wat uit de oudheid hersteld moet worden, indien wij het rijk van de antichrist willen vernietigen en het ware Koninkrijk van Christus weer oprichten. In de eerste plaats is dit het doel der kerkelijke rechtspraak, dat de ergernissen worden tegengegaan, en dat, indien er enige ergernis ontstaan is, deze weggenomen worde. Bij het gebruik moet op twee dingen gelet worden, namelijk, dat deze geestelijke macht geheel gescheiden worde van het recht van het zwaard, en vervolgens dat ze niet naar het goeddunken van één mens bediend worde, maar door een wettige vergadering. Deze beide dingen werden in de zuivere kerk in acht genomen (1 Kor. 5:4). Immers de heilige bisschoppen hebben hun macht niet uitgeoefend door boeten of gevangenissen, of andere burgerlijke straffen; maar ze hebben, gelijk paste, alleen des Heeren Woord gebruikt. Want de gestrengste straf der kerk, en als het ware de laatste bliksem, is de ban, die slechts in geval van noodzaak gebruikt wordt. En die vereist geen kracht, nog geweld, maar is tevreden met de kracht van Gods Woord. Kortom, de rechtspraak der oude kerk was niets anders dan een praktische verklaring, om zo te zeggen, van hetgeen Paulus leert (2 Kor. 10:4) over de geestelijke macht der herders. "Ons," zegt hij, "is de macht gegeven om sterkten neder te werpen, en te vernederen alle hoogte, die zich verheft tegen de kennis van God, om alle gedachte te onderwerpen en gevangen te leiden tot de gehoorzaamheid van Christus; en wij hebben straf gereed tegen alle ongehoorzaamheid." Evenals dit geschiedt door de prediking van de leer van Christus, zo moeten ook, opdat de leer niet tot spot zij, naar ditzelfde, dat geleerd wordt, geoordeeld worden degenen, die belijden, dat ze huisgenoten des geloofs zijn. En dit kan niet geschieden, tenzij met de dienst des Woords verbonden is het recht om hen op te roepen, die afzonderlijk moeten vermaand of scherper bestraft worden, en ook het recht om hen van de gemeenschap des Avondmaals af te houden, die niet toegelaten kunnen worden zonder ontheiliging van zo grote verborgenheid. Daarom onderwerpt de apostel, terwijl hij elders (1 Kor. 5:12) zegt, dat het aan ons niet staat hen, die buiten zijn, te oordelen, de kinderen der kerk aan de bestraffingen, die hun zonden kastijden, en geeft te kennen, dat in die tijd oordelen in zwang zijn geweest, van welke niemand der gelovigen vrijgesteld was.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

6. Maar zulk een macht berustte, gelijk we vooropgesteld hebben, niet bij één mens, om naar zijn willekeur alles te doen, wat hij wilde, maar bij de vergadering der ouderlingen, die in de kerk was wat in de stad de raad was. Wanneer Cyprianus vermeldt 1) door wie die macht in zijn tijd werd uitgeoefend, dan pleegt hij de ganse geestelijkheid aan de bisschop toe te voegen. Maar elders 2) toont hij aan, dat de geestelijkheid zelf de leiding had op zulk een wijze, dat het volk intussen van de kennisneming niet uitgesloten werd. Want hij schrijft aldus: "Van het begin van mijn bisschopsambt af heb ik besloten niets te doen zonder de raad der geestelijkheid en de instemming des volks." Maar dit was de algemene en gebruikelijke wijze van doen, dat door de raad der ouderlingen de rechtspraak der kerk werd uitgeoefend, van welke ouderlingen er, gelijk ik gezegd heb, twee soorten waren. Want sommigen waren geordineerd om te onderwijzen, en anderen waren alleen toezichthouders op de zeden. Langzamerhand is deze instelling van haar oorsprong ontaard, zodat reeds in de tijd van Ambrosius alleen de geestelijken in kerkelijke oordeelvellingen van de zaken kennis namen. Daarover klaagt hij zelf met deze woorden 3): "De oude synagoge, en daarna de kerk heeft ouderlingen gehad zonder wier raad niets gedaan werd; ik weet niet door welke onachtzaamheid dat in onbruik geraakt is, tenzij wellicht door de luiheid of liever de trotsheid der leraars, doordat die alleen iets willen schijnen te zijn." Wij zien, hoe verontwaardigd de heilige man is, dat er iets van de betere staat vervallen is, hoewel toch in zijn tijd een tenminste dragelijke orde bestond. Wat zou hij dus zeggen, indien hij de tegenwoordige misvormde bouwvallen aanschouwde, die schier geen enkel spoor te zien geven van het oude bouwwerk? Welk een weeklacht zou hij uitstorten? In de eerste plaats heeft tegen recht en billijkheid in, één bisschop aan zich getrokken, wat de kerk gegeven was. Want het is evenals wanneer een consul de senaat verdreef en de heerschappij alleen in beslag nam. Maar toch, evenals hij in eer boven de anderen staat, zo is in het college meer gezag gelegen dan in één man. Het was dus een al te hoge daad, dat één man, na de gemeenschappelijke macht op zich te hebben overgebracht, voor tirannieke willekeur de weg heeft gebaand en aan de kerk ontroofd heeft wat het hare was, en de door Christus' Geest geordineerde kerkeraad heeft onderdrukt en afgeschaft.

1} Ep. III, 14, 19 alib.
2} Ep. III, 10.
3} Ep. I ad Timoth. 5.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

7. Maar, gelijk het ene kwaad altijd uit het andere ontstaat, hebben de bisschoppen deze zaak als hun zorg onwaardig van zich afgeschoven en aan anderen opgedragen. Tengevolge hiervan zijn officialen of beambten ingesteld, om dat ambt te bekleden. Ik zeg nog niet wat voor soort mensen die zijn; ik zeg alleen dit, dat zij niets verschillen van wereldlijke rechters. En toch noemen zij dat nog een geestelijke rechtspraak,

hoewel er slechts over aardse zaken geprocedeerd wordt. Ook al zou hier verder niets kwaads in schuilen, hoe durven ze een rechtbank, waar getwist en gepleit wordt, een gericht der kerk noemen? Maar, zeggen ze, daar wordt vermaand, daar is de ban. Zeker, zo wordt met God gespot. Is een arm man geld schuldig? Hij wordt gedagvaard; indien hij verschijnt, wordt hij veroordeeld; wanneer hij, veroordeeld zijnde, niet betaalt, wordt hij vermaand; na de tweede vermaning gaat men voort tot de ban; indien hij niet verschijnt, wordt hij vermaand, dat hij zich voor het gericht moet stellen; indien hij dat uitstelt, wordt hij vermaand en weldra door de ban getroffen. Ik vraag u, wat is hierin, dat ook maar enigszins gelijkt op de instelling van Christus of op de oude gewoonte of op de kerkelijke wijze van handelen? Maar, zeggen ze, ook daar worden de zonden bestraft. Ja, hoererijen, onkuisheden, dronkenschappen en dergelijke wandaden verdragen ze niet alleen, maar door een stilzwijgende goedkeuring begunstigen en versterken zij die in zekere zin, en dat niet alleen in het gewone volk, maar ook in de clerici zelf. Uit velen dagvaarden ze enkele weinigen, òf opdat ze niet al te zorgeloos zouden schijnen in het door de vingers zien, òf om hun geld uit te melken. Ik zwijg over de buitmakerijen, de roverijen, de dieverijen en de heiligschennis, die daaruit voortkomen. Ik zwijg er over, hoedanige mensen gemeenlijk tot dit ambt gekozen worden. Dit is meer dan genoeg, dat, terwijl de Roomsen roemen van hun geestelijke rechtspraak, men gemakkelijk kan bewijzen, dat niets méér in strijd is met de door Christus ingestelde wijze, en dat hun rechtspraak met de oude gewoonte niet méér gelijkenis heeft dan de duisternis met het licht.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

8. Ofschoon wij niet alles gezegd hebben, wat tot dit onderwerp kon worden bijgebracht, en ook hetgeen wij gezegd hebben, slechts in 't kort is aangeroerd, vertrouw ik toch, dat ik zo de overwinning behaald heb, dat er geen reden meer is, waarom iemand er niet zeker van zou zijn, dat de geestelijke macht, waarop de paus met zijn ganse rijk pronkt, een tirannie is, die goddeloos ingaat tegen Gods Woord en onrechtvaardig is tegenover zijn volk. En onder de naam geestelijke macht vat ik samen zowel hun stoutmoedigheid in het maken van nieuwe leringen, waarmee zij het ongelukkige volk van de ware zuiverheid van Gods Woord afgekeerd hebben, als ook de onbillijke inzettingen, waarmee zij het verstrikt hebben, en eindelijk de ten onrechte kerkelijk genaamde rechtspraak, die zij door hun suffraganen en officialen bedienen. Want indien wij aan Christus zijn Rijk onder ons toestaan, kan het niet anders, of die gehele soort van heerschappij wordt terstond ternedergeworpen en stort ineen. Het behoort niet tot het onderwerp, dat we thans bespreken, ook te handelen over het feit, dat ze zich ook het recht van het zwaard toekennen, omdat dat niet gebruikt wordt tegenover de consciëntiës. Maar toch is het wenselijk ook in dit stuk op te merken, dat ze altijd zichzelf gelijk blijven, namelijk dat ze niets minder zijn dan waarvoor ze gehouden willen worden: herders der kerken. En ik beschuldig ook niet de bijzondere fouten van de mensen, maar de gemeenschappelijke misdaad der ganse orde, ja het verderf zelf der orde; want men gelooft, dat die mismaakt zou zijn, indien ze niet door rijkdom en trotse titels in 't oog zou vallen. Wanneer we over deze zaak naar de gezaghebbende mening van Christus vragen, dan is het niet twijfelachtig, of Hij heeft de dienaren zijns Woords van de burgerlijke heerschappij en de aardse

regering willen afhouden, toen Hij zeide (Matth. 20:25) (Luc. 22:25); "De koningen der volken voeren heerschappij over hen, maar gijlieden niet alzo." Want Hij geeft niet alleen te kennen, dat het ambt van herder onderscheiden is van het ambt van vorst, maar ook dat het zaken zijn, die te zeer van elkander afgescheiden zijn, dan dat ze in één mens zouden kunnen samenvallen. Want dat Mozes beide ambten tegelijkertijd gedragen heeft, is in de eerste plaats geschied door een zeldzaam wonder; en vervolgens was het tijdelijk, totdat de zaken beter zouden geregeld worden. Maar wanneer een bepaalde vorm door de Heere wordt voorgeschreven, wordt de burgerlijke regering aan Mozes gelaten, maar krijgt hij het bevel het priesterschap aan zijn broeder over te dragen. En terecht: want het is boven de natuur, dat één mens in staat zou zijn beide lasten te dragen. En dit is in alle eeuwen in de kerk naarstig onderhouden. En er is geen bisschop geweest, zolang enige ware gedaante der kerk geduurd heeft, die er over dacht het recht des zwaards aan zich te trekken; zodat het een algemeen gebruikelijk spreekwoord was ten tijde van Ambrosius 1), dat de keizers meer het priesterschap gewenst hebben dan de priesters het keizerschap. Want in aller hart was dit vastgehecht, wat hij later zegt: dat de paleizen de keizer toebehoren en de kerken de priester.
1} Hij vermeldt dit in zijn homil. de basilic. tradendis.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

9. Nadat echter een manier uitgedacht was, waarop de bisschoppen de titel, de eer en de rijkdom van hun ambt konden behouden zonder de last en de zorg, is hun, opdat ze niet geheel werkeloos zouden gelaten worden, het recht des zwaards gegeven, of liever zij hebben het aan zich getrokken. Met welk voorwendsel zullen ze toch wel deze onbeschaamdheid verdedigen? Behoorde het tot de taak der bisschoppen om zich te steken in het berechten van rechtszaken en het besturen van provinciën, en in ruime omvang bezigheden te aanvaarden, die hun zo vreemd waren? Terwijl ze in hun eigen ambt zoveel te verrichten hebben, dat, indien ze daarin geheel en onafgebroken bezig zouden zijn, en door niets daarvan zouden worden afgeroepen, ze toch ternauwernood in staat zouden zijn het naar behoren te doen. Maar in hun eigenzinnigheid aarzelen ze niet te roemen, dat de heerlijkheid van Christus' Rijk naar waardigheid bloeit, en dat zij intussen niet al te zeer worden afgetrokken van de bediening hunner roeping. Wat het eerste betreft: indien dit een passend sieraad is van het heilige ambt, dat ze tot een zo hoge staat gestegen zijn, dat ze ook voor de allerhoogste vorsten vreeswekkend zijn, dan hebben ze wel reden om zich over Christus te beklagen, door wie in dat opzicht hun eer ernstig gekwetst is. Want wat kon er, tenminste naar hun mening, smadelijker gezegd worden dan deze woorden: "De koningen der volken en de oversten voeren heerschappij over hen, maar gijlieden niet alzo?" En toch legt Hij zijn dienstknechten geen harder wet op, dan Hij eerst zichzelf gegeven en aanvaard heeft. "Wie heeft mij," zegt Hij (Luc. 12:14), "tot een rechter of scheidsman over ulieden gesteld?" Wij zien, dat Hij het ambt van rechtspreken eenvoudig van zich afwerpt, en dat zou Hij niet doen, wanneer het een zaak was, die in overeenstemming was met zijn ambt. Zullen de dienstknechten zich niet laten stellen onder de regel, aan welke de Heere zich onderworpen heeft? Wat het andere betreft: ik zou wel willen, dat ze het evenzeer metterdaad bewezen, als het gemakkelijk is om het te zeggen. Maar toch, dat

het de apostelen niet goed toescheen (Hand. 6:2) het Woord Gods te verlaten en de tafelen te dienen, zo worden de tegenstanders daardoor, daar ze niet onderwezen willen worden, overtuigd, dat dezelfde man niet tegelijkertijd een goed bisschop en een goed vorst kan zijn. Want indien de apostelen, die, naar de grootheid der gaven, met welke zij toegerust waren, veel meer en grotere zorgen konden dragen dan enig mens, die na hen geboren is, toch beleden hebben, dat zij op de bediening des Woords en der tafelen zich niet tegelijk konden toeleggen zonder onder de last te bezwijken, hoe zouden dan zij, die in vergelijking met de apostelen mensjes van geen betekenis zijn, de ijver der apostelen honderdvoud kunnen overtreffen? Dat te proberen zou getuigen van een zeer onbeschaamde en al te stoutmoedige vermetelheid. Maar toch zien we, dat het gebeurd is: met welk een afloop, is duidelijk. Immers het kon niet anders gebeuren, dan dat ze, met verlating van hun taak, tot een vreemd kamp zouden overgaan.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

10. En het is niet twijfelachtig, of ze zijn van een klein begin af langzamerhand tot zo grote vordering gekomen. Immers niet met de eerste stap konden zij tot hiertoe opklimmen; maar nu eens hebben ze met sluwheid en slinkse streken zich heimelijk verheven, zodat niemand voorzag, dat het zou gebeuren, voordat het geschied was, dan weer hebben ze bij een geschikte gelegenheid door schrik en bedreiging de vorsten enige vermeerdering van hun macht afgeperst, een andermaal, als ze zagen, dat de vorsten niet ongenegen waren om iets te schenken, hebben ze misbruik gemaakt van hun dwaze en onberaden inschikkelijkheid. Oudtijds droegen de vromen, wanneer er enig geschil gerezen was, om aan de noodzakelijkheid om te procederen te ontkomen, het oordeel aan de bisschop op, omdat zij aan zijn rechtschapenheid niet twijfelden. Dergelijke oordeelvellingen werden dikwijls aan de oude bisschoppen opgedragen, hetgeen hun zelf wel in hoge mate mishaagde (gelijk Augustinus ergens betuigt), maar opdat de partijen zich niet zouden begeven tot een twistgeding, namen zij, hoewel tegen hun wil, deze last op zich. De pausgezinden hebben uit de vrijwillige oordeelvelling, die niets te maken had met het proces voor de wereldse rechter, een gewone rechtspraak gemaakt. Een weinig later, toen de steden en de landen door verschillende moeilijkheden gedrukt werden, hebben zij zich onder de bescherming der bisschoppen gesteld om door hun trouw te worden behoed, maar zij hebben zich met een verwonderlijke handigheid van beschermers tot meesters gemaakt. Dat zij door onstuimige oproeren het grootste deel in hun macht gekregen hebben, kan niet ontkend worden. En de vorsten, die aan de bisschoppen de rechtspraak uit eigen beweging geschonken hebben, zijn door verschillende beweegredenen daartoe gedreven. Maar ook al moge hun toegeeflijkheid enige schijn van vroomheid gehad hebben, zo hebben ze toch door deze verkeerde milddadigheid niet goed voor de belangen der kerk gezorgd, want haar oude en ware tucht hebben zij zo bedorven, ja om het naar waarheid te zeggen, geheel vernietigd. En de bisschoppen, die zulk een goedheid der vorsten misbruikt hebben tot hun voordeel, hebben door dit ene voorbeeld meer dan genoeg betuigd, dat zij geenszins bisschoppen zijn. Want indien zij een vonkje gehad hadden van de apostolische geest, zouden zij zonder twijfel geantwoord hebben met de woorden van Paulus (2 Kor. 10:4), dat de wapenen van

onze krijg niet vleselijk maar geestelijk zijn. Maar door blinde begeerte meegesleurd, hebben zij zichzelf en hun nakomelingen en de kerk verdorven.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

11. Eindelijk heeft de paus van Rome, niet tevreden met middelmatige provinciën, eerst op koninkrijken, daarna ook op het keizerrijk de hand gelegd. En opdat hij de bezitting, die hij door louter roverij verkregen heeft, door enige schijn van recht zou kunnen behouden, roemt hij nu eens, dat hij ze heeft door Goddelijk recht, dan weer wendt hij een andere rechtsgrond voor. In de eerste plaats antwoord ik met Bernardus 1): "Laat het zo zijn, dat hij op deze bezitting aanspraak maakt op een of andere manier, zo doet hij het toch niet volgens apostolisch recht; immers Petrus kon niet geven, wat hij niet had: maar hij heeft aan zijn opvolgers gegeven wat hij had, namelijk de zorg voor de kerken; en daar de Heer en Meester zegt, dat Hij niet gesteld is tot een rechter tussen twee, moet het de dienstknecht en leerling niet onwaardig toeschijnen, indien hij niet rechter is over alle mensen." En Bernardus spreekt over burgerlijke rechtspraak, want hij voegt er aan toe: "dus in de zonden, niet in de bezittingen is uw macht gelegen, want om de zonden, niet om de bezittingen hebt gij de sleutelen van het Koninkrijk der Hemelen ontvangen. Welke waardigheid schijnt u groter toe, de macht om zonden te vergeven, of die om landgoederen te verdelen? Ze zijn niet te vergelijken: deze zwakke en aardse dingen hebben hun eigen rechters, namelijk de koningen en vorsten der aarde: waartoe begeeft gij u op eens anders terrein?" enz. Evenzo: "Gij zijt een machthebber" (hij spreekt tot paus Eugenius) "waartoe? Immers niet om te heersen, naar ik meen; laat ons dus, ook al denken wij veel van onszelf, bedenken, dat ons een dienst is opgelegd, niet een heerschappij gegeven: leer, dat gij een wan nodig hebt, niet een scepter, om het werk van een profeet te doen." Evenzo: "Het is duidelijk, de apostelen wordt de heerschappij verboden; ga gij dus, en durf of als heerser u het apostelschap aan te matigen, of als drager van het apostelschap de heerschappij." En onmiddellijk daarna: "dit is de apostolische gestalte, de heerschappij wordt verboden, de bediening geboden." Hoewel dit door de man zo gezegd is, dat het aan een ieder duidelijk is, dat de waarheid zelf zo spreekt, ja hoewel de zaak zelf zonder enig woord helder is, heeft toch de Roomse paus zich niet geschaamd op het concilie van Arles te besluiten, dat het hoogste recht van het wereldlijk en geestelijk zwaard beide hem door het Goddelijk recht toekomt.
1} Libr. de consider 2.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

12. Wat betreft de schenking van Constantijn: zij, die slechts middelmatig thuis zijn in de historiën van die tijden, hebben niet nodig, dat men hun leert, hoe niet alleen ongelooflijk, maar ook belachelijk dit is. Maar om de geschiedenissen te laten varen, Gregorius 1) alleen is van deze zaak een geschikte en zeer betrouwbare getuige. Want

zo dikwijls als hij over de keizer spreekt, noemt hij die zijn allergenadigste heer, en zichzelf des keizers onwaardige dienaar. Evenzo zegt hij elders: "Onze heer worde niet snel vertoornd op de priesters, wegens zijn aardse macht, maar met bijzondere overweging heerse hij, terwille van Hem, wiens dienstknechten zij zijn, zo over hen, dat hij hun ook de verschuldigde eerbied bewijze." We zien, dat hij, als iemand uit het volk, gerekend wil worden deel te hebben aan de algemene onderworpenheid. Want hij bepleit daar niet de zaak van een ander, maar van zichzelf. Elders 2) zegt hij: "Ik vertrouw op de almachtige God, dat Hij de vrome heren een lang leven zal schenken, en ons onder uw hand naar zijn barmhartigheid zal leiden." En ik heb dit niet daarom aangevoerd, omdat het mijn voornemen zou zijn deze kwestie aangaande de schenking van Constantijn grondig te onderzoeken; maar slechts opdat de lezers in het voorbijgaan zouden zien, hoe kinderachtig de Roomsen liegen, wanneer ze aan hun paus een aardse heerschappij pogen toe te kennen. Daarom is de onbeschaamdheid van Augustinus Steuchus des te schandelijker geweest, die in een zo hopeloze zaak zijn arbeid en tong aan de Roomse paus te koop heeft durven aanbieden. Valla had die fabel krachtig weerlegd, wat voor een geleerd en scherpzinnig man niet moeilijk was. Maar toch had hij (daar hij in kerkelijke zaken niet genoeg geoefend was) niet alles gezegd, wat ter zake dienende was. Steuchus komt te voorschijn en strooit weerzinwekkende praatjes uit om het heldere licht te verduisteren. En ongetwijfeld behartigt hij de zaak van zijn heer even onbenullig alsof een of andere grappenmaker, voorgevende hetzelfde te bedoelen als Steuchus, Valla ondersteunde; maar de zaak is wel waard, let wel dat de paus zulke beschermers met loon voor haar koopt, en die gehuurde keffers zijn evenzo waard, dat de hoop op winst hen bedriegt, gelijk Eugubinus is overkomen.
1} Ep. II, 5; III, 20; II, 61; IV, 31.
2} Ep. IV, 34.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

13. Indien verder iemand vraagt naar de tijd, wanneer die verzonnen heerschappij begonnen is op te duiken: er zijn nog geen vijfhonderd jaren verlopen sinds de tijd, dat de pausen nog onderworpen waren aan de vorsten en de paus niet gekozen werd zonder het gezag van de keizer. De gelegenheid om deze orde te veranderen is aan Gregorius VII gegeven door keizer Hendrik IV, een lichtzinnig en roekeloos man, iemand zonder beleid en van grote vermetelheid en van een ongebonden levenswijze. Want daar hij de bisdommen van gans Duitsland aan zijn hof deels te koop, deels tot buit beschikbaar had, heeft Hildebrand (Gregorius VII), die door hem getergd was, dat als een schoonschijnend voorwendsel aangegrepen, om zich te wreken. En aangezien hij een goede en vrome zaak scheen te behartigen, werd hij door veler gunst geholpen. Bovendien was Hendrik wegens zijn overmoedige wijze van besturen bij de meeste vorsten gehaat. Eindelijk heeft Hildebrand, die zich Gregorius VII noemde, daar hij een onrein en slecht man was, de boosheid zijns harten aan de dag gelegd. En dat is de oorzaak geweest, waarom hij door velen, die met hem samengezworen hadden, in de steek gelaten werd. Maar toch heeft hij dit bewerkt, dat het zijn opvolger ongestraft vrijstond niet alleen het juk af te werpen, maar ook de keizers aan zich onderworpen te maken. Hier is nog bijgekomen, dat er daarna vele keizers geweest zijn, die meer op

Hendrik geleken dan op Julius Caesar: en die te onderwerpen was niet moeilijk, daar ze, zich om niets bekommerend en werkeloos thuis bleven zitten, juist wanneer het het meest nodig was de begeerten der pausen door hun kracht en met wettelijke middelen te onderdrukken. We zien, met welk een schijn die fraaie schenking van Constantijn omgeven is, door welke de paus voorgeeft, dat hem het Westerse rijk geschonken is.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

14. Sinds die tijd hebben de pausen niet opgehouden nu eens door bedrog, dan weer door trouweloosheid, een andermaal door de wapenen het gezag van anderen aan zich te trekken; ook de stad Rome zelf, die toen vrij was, hebben zij voor ongeveer honderddertig jaren onder hun macht gebracht; totdat ze tot die macht gekomen zijn, die ze tegenwoordig bezitten, en om welke te behouden of te vermeerderen zij de Christenwereld tweehonderd jaar lang (want ze waren al begonnen, voordat ze de heerschappij over de stad aan zich trokken) zo beroerd hebben, dat ze haar bijna ten onder hebben gebracht. Oudtijds, toen onder Gregorius 1) de bewaarders der kerkelijke goederen de hand legden op landgoederen, die, naar hun oordeel, van de kerk waren, en, evenals dat bij staatseigendommen gebeurt, er titels op legden ten teken van de aanspraak op het eigendomsrecht, heeft Gregorius een concilie van de bisschoppen bijeengeroepen, is heftig uitgevaren tegen die onheilige wijze van doen, en heeft gevraagd of ze een geestelijke niet voor verbannen hielden, die uit eigen beweging, door het opschrijven van een titel van eigendom enige bezitting in beslag trachtte te nemen; evenzo de bisschop, die gebood dat te doen, of het, wanneer het tegen zijn bevel gedaan was, niet strafte. Allen verklaarden, dat zo iemand verbannen was. Indien het in een geestelijke een misdaad is, de verbanning waardig, wanneer hij door het opschrijven van een titel aanspraak maakte op de eigendom van een stuk grond, welke verbanningen kunnen dan voldoende zijn tot het straffen van de daden der pausen, waar dezen tweehonderd jaren lang op niets anders zinnen dan op oorlogen, bloedvergieten, vernietiging van legers, plundering van steden, vernieling van andere steden, nederlagen van volkeren, verwoesting van rijken, alleen om op de eigendommen van anderen de hand te leggen? Ongetwijfeld is het geenszins onduidelijk, dat ze niets minder zoeken dan de eer van Christus. Want indien ze in 't geheel al de wereldse macht, die ze hebben, uit eigen beweging prijs gaven, dan loopt noch de eer van God, noch de gezonde leer, noch het heil der kerk enig gevaar, maar alleen door de begeerte om te heersen worden zij in verblindheid meegesleurd: want ze menen, dat niets behouden blijft, tenzij zij met strengheid en met geweld heersen, gelijk de profeet (Ez. 34:4) zegt.
1} Regist. IV, 88.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

15. Met de rechtspraak is verbonden een vrijstelling van plichten, welke de Roomse geestelijken zichzelf nemen. Want ze menen, dat het een onwaardige zaak is, indien zij in zaken, die hun persoon betreffen zich voor de burgerlijke rechter zouden moeten verantwoorden, en zij oordelen, dat zowel de vrijheid als de waardigheid der kerk daarin gelegen is, dat zij niet onderworpen zijn aan de gemene oordelen en wetten. Maar de oude bisschoppen, die in andere opzichten zeer streng waren in het handhaven van het recht der kerk, oordeelden, dat zij en hun orde niet werden gekrenkt, wanneer zij aan de wetten onderworpen waren. Ook hebben altijd de vrome keizers, zonder dat iemand zich daartegen verzette, zo dikwijls als het nodig was de geestelijken voor hun rechtbank gedaagd. Want aldus 1) spreekt Constantijn in zijn brief aan de bewoners van Nicomedia: "Indien iemand der bisschoppen onberaden opschudding veroorzaakt heeft, zal zijn vermetelheid door de macht van de dienaar Gods, dat is door mijn macht, bedwongen worden." En Valentinianus zegt: "Goede bisschoppen wederspreken de macht van de keizer niet, maar zij bewaren oprecht de geboden van God, de grote Koning, en gehoorzamen onze wetten." Hiervan was toen, zonder enig tegenspreken, ieder overtuigd. Kerkelijke zaken werden onderworpen aan het oordeel van de bisschop. Gelijk wanneer een geestelijke niet tegen de wetten misdreven had, maar slechts beschuldigd werd van overtreding der canones; dan werd hij niet gedagvaard voor de gemene rechtbank, maar dan had hij in die zaak de bisschop tot rechter. Evenzo, wanneer een geloofsgeschil behandeld werd, of een zaak, die in eigenlijke zin op de kerk betrekking had, dan werd de berechting daarvan aan de kerk opgedragen. Zo is te verstaan wat Ambrosius aan Valentinianus schrijft 2): "Uw vader, verhevener gedachtenis, heeft niet alleen mondeling uitgesproken, maar ook in de wetten vastgelegd, dat in een geloofszaak diegene moet oordelen, die door zijn ambt en recht daartoe aangewezen is." Evenzo: "Indien wij de Schrift of de oude voorbeelden beschouwen, wie is er dan, die zou ontkennen, dat in de zaak des geloofs, de zaak des geloofs zeg ik, de bisschoppen plegen te oordelen over de keizers, niet de keizers over de bisschoppen?" Evenzo: "Ik zou gekomen zijn, o keizer, tot uw rechtbank, indien de bisschoppen of het volk mij hadden laten gaan, zeggende, dat de zaak des geloofs in de kerk voor het volk moet worden behandeld." Hij beweert wel, dat een geestelijke zaak, dat is een zaak der religie, niet voor de burgerlijke rechtbank moet getrokken worden, waar wereldlijke geschillen worden behandeld. Terecht prijzen allen in deze zaak zijn standvastigheid. Maar toch gaat hij in zijn goede zaak zover, dat hij zegt te zullen wijken, wanneer men kracht en geweld gaat gebruiken. "Ik zal niet met mijn wil," zegt hij 3), "de mij toevertrouwde plaats verlaten; maar wanneer ik gedwongen word, weet ik geen tegenstand te bieden, want onze wapenen zijn beden en tranen." Laat ons letten op de bijzondere matigheid en verstandigheid van de heilige man, verbonden met grootheid van ziel en vertrouwen. Justina, de moeder van de keizer, deed haar best om hem uit de regering der kerk te verdrijven, omdat ze hem niet kon overhalen tot de partij der Arianen. En dit zou gebeurd zijn, als hij, toen hij naar het paleis geroepen werd om zijn zaak te bepleiten, gekomen was. Hij ontkent dus, dat de keizer geschikt is om een zo groot geschil te berechten. Dit eiste zowel de nood van die tijd, als ook de immer blijvende natuur der zaak zelf. Want hij oordeelde, dat hij liever moest sterven, dan dat zulk een voorbeeld met zijn toestemming aan het nageslacht zou worden overgeleverd; en toch denkt hij er niet over zich te verzetten, wanneer geweld wordt gebruikt. Want hij zegt, dat het de bisschop niet past het geloof en het recht der kerk met de wapenen te beschermen. Maar in andere zaken betoont hij zich bereid alles te doen, wat de keizer beveelt. "Indien hij schatting eist," zegt hij, "weigeren wij niet: de landerijen der kerk betalen

schatting. Eist hij landerijen, hij heeft de macht om daarop aanspraak te maken: niemand onzer gaat daartegen in." Op dezelfde wijze spreekt ook Gregorius 4). "Ik ken zeer goed," zegt hij, "het gemoed van onze genadige heer, dat hij zich niet pleegt in te laten met de zaken der priesters: opdat hij niet in enig opzicht bezwaard worde met onze zonden." Hij sluit de keizer niet in het algemeen uit van het oordelen der priesters; maar hij zegt dat er bepaalde zaken zijn, die hij aan het oordeel der kerk moet overlaten.
1} Aangehaald bij Theodorit. I, 20; IV, 8.
2} Ep. 32.
3} Homil. de basilic. tradendis.
4} Ep. III, 20.

Boek IV hoofdstuk 11

Over de rechtspraak van de kerk en haar misbruik, zoals die gezien wordt in het pausdom.

16. Ja, door deze uitzondering hebben de heilige mannen juist niets anders gezocht, dan dat minder godsdienstige vorsten niet door hun tiranniek geweld en door hun willekeur de kerk in het verrichten van haar taak zouden hinderen. Immers zij keurden het niet af, dat de vorsten soms hun gezag gebruikten in kerkelijke zaken, wanneer dat slechts gebeurde om de orde der kerk te bewaren, en niet te verstoren, en om de tucht te bevestigen, niet te ontbinden. Want daar de kerk de macht niet heeft om te dwingen, en die ook niet moet begeren te hebben (ik spreek over de burgerlijke dwang), is het de taak van vrome koningen en vorsten door wetten, besluiten en oordelen de religie staande te houden. Daarom, toen keizer Mauritius aan sommige bisschoppen bevolen had, dat ze hun naburige ambtgenoten, die door de barbaren verdreven waren, zouden opnemen, bevestigde Gregorius dat bevel 1) en vermaande hij hen, dat ze zouden gehoorzamen. En toen hij zelf door dezelfde keizer vermaand werd, dat hij zich zou verzoenen met Johannes, de bisschop van Constantinopel, gaf hij wel rekenschap 2), waarom hij niet te beschuldigen was; maar toch roemde hij niet, dat hij vrijgesteld was van de wereldlijke berechting, maar beloofde veeleer, dat hij gehoorzaam zou zijn, voorzover zijn geweten dat toestond, en zeide tevens, dat Mauritius gedaan had, wat een godsdienstig keizer paste, toen hij dergelijke dingen aan de priesters bevolen had.
1} Ep. 1, 43.
2} Ep. IV, 32, 34; VII, 39.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

1. De tucht van de kerk, welker behandeling we tot deze plaats uitgesteld hebben, moet nu met weinig woorden verklaard worden, opdat we eindelijk tot de nog overblijvende leerstukken mogen komen. De tucht dan hangt voor het grootste deel aan de sleutelmacht en de geestelijke rechtspraak. Laat ons, opdat dit gemakkelijker begrepen worde, de kerk verdelen in twee hoofddelen: namelijk de geestelijken en het volk. Geestelijken noem ik met een gebruikelijke benaming hen, die een openbaar ambt in de kerk waarnemen. We zullen eerst spreken over de algemene tucht, aan welke allen onderworpen moeten zijn; daarna zullen wij komen tot de geestelijkheid, die behalve de algemene nog haar eigen tucht heeft. Maar omdat sommigen de tucht zozeer haten, dat ze ook van de naam zelf een afschuw hebben, moeten die dit weten: indien geen enkele gemeenschap, ja geen enkel huisgezin, ook al heeft het maar een gering aantal leden, zonder tucht in de rechte toestand gehouden kan worden, zo is die tucht des te meer noodzakelijk in de kerk, wier toestand zo ordelijk mogelijk moet zijn. Daarom, evenals de zaligmakende leer van Christus de ziel van de kerk is, zo vormt de tucht in de kerk de zenuwen: door welke het geschiedt, dat de leden des lichaams, ieder op zijn plaats, met elkander verbonden zijn. Daarom zoeken allen, die de tucht begeren weggenomen te zien of haar herstel verhinderen, hetzij ze dat doen met opzet, hetzij uit onnadenkendheid, ongetwijfeld de uiterste verstrooiing van de kerk. Want wat zal geschieden, indien aan een ieder vrij staat, wat hem lust? En toch zou dat gebeuren, indien niet bij de prediking van de leer bijzondere vermaningen, bestraffingen en andere dergelijke hulpmiddelen kwamen, die de leer ondersteunen en niet werkeloos laten zijn. De tucht is dus als het ware de breidel, waardoor zij worden in toom gehouden en getemd, die tegen de leer van Christus woeden; of de prikkel, waardoor degenen, die niet gewillig genoeg zijn, worden opgewekt; soms is ze ook als de vaderlijke tuchtroede, waarmede op zachtmoedige wijze en in overeenstemming met de zachtzinnigheid van Christus' Geest diegenen gekastijd worden, die dieper gevallen zijn. Daar we dus zien, dat reeds zekere beginselen van een gruwelijke verwoesting in de kerk op handen zijn, tengevolge daarvan, dat er geen zorg en overleg is om het volk in de band te houden, zo roept de noodzaak zelf uit, dat er een geneesmiddel nodig is. Verder is dit het enige geneesmiddel, hetwelk ook Christus voorschrijft, en dat altijd onder de vromen in gebruik geweest is.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

2. Het eerste fundament der tucht is, dat de bijzondere vermaningen plaats hebben, dat is, dat hij, die uit eigen beweging zijn plicht niet doet, of zich onbehoorlijk gedraagt, of minder eerbaar leeft, of iets bedreven heeft, dat berispenswaard is, zich laat vermanen; en dat een ieder, wanneer de zaak het eist, er zich op toelegt om zijn broeder te vermanen. Vooral echter moeten de herders en de ouderlingen hierin

waakzaam zijn, wier taak niet alleen is te prediken tot het volk, maar ook van huis tot huis te vermanen en op te wekken, indien men door de algemene lering niet voldoende vordering gemaakt heeft; gelijk Paulus leert, wanneer hij verhaalt, dat hij in het bijzonder en in de huizen geleerd heeft, en betuigt, dat hij rein is van aller bloed, omdat hij niet opgehouden heeft met tranen nacht en dag een ieder te vermanen. Want dan heeft de leer macht en gezag, wanneer de dienaar niet alleen aan allen tegelijk uiteenzet, wat zij aan Christus schuldig zijn, maar ook recht en wijze heeft om dat te eisen van hen, van wie hij bemerkt, dat ze te weinig gehoorzaam zijn aan de leer of te traag. Indien iemand dergelijke vermaningen of hardnekkig verwerpt, of door in zijn zonden te volharden toont, dat hij ze veracht, dan gebiedt Christus, dat hij, na voor de tweede maal onder getuigen vermaand te zijn, tot het oordeel der kerk, dat is de vergadering der ouderlingen, geroepen zal worden (Matth. 18:15,17): dat hij daar ernstiger vermaand zal worden als door een openbaar gezag, opdat hij, wanneer hij eerbied heeft voor de kerk, zich onderwerpe en gehoorzame. Indien hij ook dan niet zich verootmoedigt, maar in zijn boosheid volhardt, dan beveelt Christus, dat hij, als een verachter der kerk, van de gemeenschap der gelovigen moet worden afgesneden.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

3. Maar omdat Hij daar alleen spreekt over de verborgen zonden, moet deze verdeling gesteld worden, dat sommige zonden verborgen, andere openbaar of openlijk bekend zijn. Over de eerste soort zegt Christus tot ieder in 't bijzonder: "Bestraf hem tussen u en hem alleen." Over de openbare zonden zegt Paulus tot Timotheus: "Bestraf hen in tegenwoordigheid van allen, opdat ook de anderen vreze mogen hebben" (1 Tim. 5:20). Want Christus had tevoren gezegd: "indien uw broeder tegen u gezondigd heeft". Welke woorden "tegen u" ge niet (tenzij ge twistgierig zoudt willen zijn) anders kunt opvatten, dan: met uw medeweten, zo dat niet meer mensen er van af weten. En wat de apostel aan Timotheus gebiedt aangaande het openlijk bestraffen van hen, die openlijk zondigen, heeft hij zelf tegenover Petrus toegepast. Want toen die zondigde, zodat hij openlijke ergernis gaf, heeft Paulus hem niet afzonderlijk vermaand, maar hem in de tegenwoordigheid der kerk gebracht (Gal. 2:14). Dit zal dus de wettige volgorde van handelen zijn, dat we in het bestraffen van verborgen zonden voortschrijden naar de trappen, die door Christus gesteld zijn; maar dat we bij openlijke zonden terstond voortgaan tot de openbare bestraffing der kerk, indien de ergernis in 't openbaar gegeven is.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

4. Er zij nog een andere onderscheiding: namelijk deze, dat van de zonden sommigen vergrijpen zijn, andere misdaden of schanddaden. Tot het bestraffen van de laatste moet men niet alleen vermaning of berisping aanwenden, maar een strenger middel: gelijk Paulus aantoont (1 Kor. 5:4), die de bloedschendige Corinthiër niet alleen met woorden kastijdt, maar ook met de ban straft, zodra hij van de misdaad verwittigd

was. Nu beginnen wij dus beter op te merken, hoe de geestelijke rechtspraak der kerk, die naar Gods Woord de zonden straft, het beste middel is tot gezondheid, het beste fundament der orde en de beste band der eenheid. Wanneer dus de kerk de openbare overspelers, hoereerders, dieven, rovers, oproermakers, meinedigen, valse getuigen en anderen van die soort, en evenzo hardnekkigen, die, nadat ze ook over lichtere zonden naar behoren vermaand zijn, God en zijn oordeel bespotten, uit haar gemeenschap afsnijdt, dan matigt zij zich niets aan buiten reden, maar dan oefent zij de rechtspraak, die haar door de Heere is opgedragen. Verder heeft de Here, opdat niemand zulk een oordeel der kerk zou versmaden of het gering zou achten, dat hij door de stemmen der gelovigen veroordeeld is, betuigd, dat dit niets anders is dan de afkondiging van zijn eigen mening, en dat in de hemel bekrachtigd wordt, wat zij op aarde gedaan hebben. Want zij hebben het Woord des Heeren, waardoor zij de bozen veroordelen, zij hebben het Woord des Heeren, om daarmee hen, die zich bekeren, in genade aan te nemen. Zij vergissen zich, zeg ik, in hun mening, die vertrouwen, dat de kerken lange tijd staande kunnen blijven zonder deze band der tucht: of we moesten ongestraft dat hulpmiddel kunnen missen, waarvan de Heere voorzien heeft, dat het nodig is voor ons. En ongetwijfeld, hoe groot de noodzakelijkheid daarvan is, zal uit het menigvuldig nut beter doorzien worden.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

5. Er zijn drie doeleinden, waarop de kerk bij dergelijke bestraffingen en bij de afsnijding ziet. Het eerste is, dat niet tot smaad van God onder de Christenen genoemd worden zij, die een schandelijk en smadelijk leven leiden, alsof zijn heilige kerk een samenrotting was van boze en misdadige mensen. Want daar zij het lichaam van Christus is, kan zij door dergelijke stinkende en rotte leden niet worden bezoedeld, zonder dat enige smaad het Hoofd treft. Opdat dus in de kerk niet iets dergelijks zij, waardoor op zijn heilige naam het brandmerk der schande zou worden gedrukt, moeten uit zijn huisgezin diegenen verdreven worden, uit wier schandelijkheid smaadheid zou voortkomen voor de Christelijke naam. En men moet hier ook rekening houden met het Avondmaal des Heeren, dat het niet door uitreiking zonder onderscheid ontheiligd worde. Want het is volkomen gewis, dat hij, aan wie de uitdeling is toevertrouwd, wanneer hij willens en wetens een onwaardige toelaat, die hij met recht had kunnen afhouden, even schuldig staat aan heiligschennis, als wanneer hij het lichaam des Heeren de honden voorwierp. Daarom vaart Chrysostomus 1) heftig uit tegen de priesters, die, doordat ze de macht der groten vrezen, niemand durven afweren. "Het bloed," zegt hij, "zal van uw handen geëist worden: indien gij de mens vreest, zal hij u uitlachen; maar indien gij God vreest, zult gij ook door de mensen zelf geëerbiedigd worden; laat ons de scepters niet vrezen, noch het purper, noch kronen: hier hebben wij een grotere macht; ik althans zal liever mijn lichaam ter dood overgeven, en mijn bloed laten vergieten, dan dat ik aan die bevlekking deel zou hebben." Opdat dus die zeer heilige verborgenheid niet met smaad beladen worde, wordt in de uitdeling daarvan een nauwkeurige onderscheiding geëist: maar die kan niet in acht genomen worden tenzij door de rechtspraak der kerk. Het tweede doel is, dat de goeden door de voortdurende omgang met de slechten niet bedorven worden, gelijk pleegt te geschieden. Want gezien onze neiging om af te

dwalen, is niets gemakkelijker dan dat wij door slechte voorbeelden van de rechte loop des levens worden afgeleid. Dit nut heeft de apostel aangewezen, toen hij de Corinthiërs gebood de bloedschender uit hun gemeenschap te verwijderen. "Een weinig zuurdesem," zegt hij (1 Kor. 5:6), (1 Kor. 5:11), "maakt het gehele deeg zuur." En hij voorzag hier zo groot gevaar, dat hij hun alle gemeenschap verbood. "Indien iemand," zegt hij, "een broeder genaamd zijnde, een hoereerder is, of een gierigaard, of een afgodendienaar, of een dronkaard, of een lasteraar, dan zeg ik u, dat gij met zodanig een ook niet eten zult." Het derde doel is, dat zij zelf uit schaamte beginnen zullen berouw te krijgen over hun schandelijkheid. Zo is het ook voor hen nuttig, dat hun slechtheid gestraft wordt, opdat zij door het voelen van de roede wakker gemaakt worden, die door toegeeflijkheid hardnekkiger zouden worden. Dit geeft de apostel te kennen, wanneer hij aldus spreekt (2 Thess. 3:14): "Indien iemand ons woord niet gehoorzaam is, tekent die, en vermengt u niet met hem, opdat hij beschaamd worde." Evenzo elders (1 Kor. 5:5), wanneer hij schrijft, dat hij de Corinthiër de duivel overgegeven heeft, opdat de geest behouden mocht worden in de dag des Heeren. Dat is, naar mijn uitlegging, dat hij hem tot een tijdelijke verdoeming overgegeven heeft, opdat hij eeuwig behouden zou worden. En hij zegt daarom, dat hij hem de duivel overgeeft, omdat de duivel buiten de kerk is, evenals Christus in de kerk is. Want dat sommigen dit betrekken op een zekere kwelling des geestes, dat lijkt mij zeer onzeker 2).

1} Homil. in Matth. 3.

2} August, de verb. Apost. serm. 68.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

6. Nadat we zo de doeleinden hebben vermeld, rest nog te zien, hoe de kerk dit deel der tucht, dat in de rechtspraak gelegen is, uitvoert. Laat ons in de eerste plaats de bovengenoemde verdeling behouden, namelijk deze, dat van de zonden sommige openbaar en andere bijzonder of verborgen zijn. De openbare zonden zijn die, welke niet slechts één of twee getuigen hebben, maar openlijk tot aanstoot van de ganse kerk aangewezen worden. Verborgen zonden noem ik niet die voor de mensen geheel en al schuil gaan, zoals die der huichelaars, want die vallen niet onder het oordeel der kerk, maar de zonden, die behoren tot de tussensoort, namelijk die, welke niet zonder getuigen zijn, maar toch ook niet openbaar zijn. De eerste soort eist niet die trappen, die Christus opsomt, maar wanneer zulk een zonde zich voordoet, moet de kerk haar plicht doen, door de zondaar te dagvaarden en te straffen naar de mate van het vergrijp. Bij de tweede soort komt men niet tot de kerk, voordat zich hardnekkigheid geopenbaard heeft, naar de regel van Christus. Wanneer men gekomen is tot het onderzoek, dan moet men letten op de tweede verdeling tussen boze daden en vergrijpen. Want bij lichtere zonden moet men niet zo grote gestrengheid aanwenden, maar dan is de bestraffing met woorden voldoende, en dat wel een zachtzinnige en vaderlijke bestraffing, die de zondaar niet verbittert en verwart, maar hem terugbrengt tot zichzelf, zodat hij er zich meer over verheugt dan bedroeft, dat hij bestraft is. Maar boze daden moeten met een scherper middel gestraft worden. Immers het is niet voldoende, indien hij, die door het verrichten van een boze daad, die tot een slecht voorbeeld strekt, de kerk ernstig gekwetst heeft, alleen met woorden bestraft wordt;

maar hij moet een tijdlang van de gemeenschap des Avondmaals beroofd worden, totdat hij het bewijs gegeven heeft van zijn boetvaardigheid. Immers Paulus gebruikt tegen de Corinthiër niet alleen de bestraffing met woorden, maar verwijdert hem uit de kerk, en berispt de Corinthiërs, dat zij hem zo lang geduld hadden. Deze wijze van doen heeft de oude en betere kerk in acht genomen, toen de wettelijke regering van kracht was. Want indien iemand een boze daad bedreven had, waaruit een ergernis ontstaan was, werd hem in de eerste plaats bevolen zich van de deelneming aan het Heilige Avondmaal te onthouden, en vervolgens zich zowel voor Gods aanschijn te verootmoedigen als ook voor de kerk zijn berouw te betuigen. En er waren gebruikelijke ceremoniën, die men de gevallenen placht op te leggen, om tot tekenen te zijn van hun berouw. En wanneer hij die zo volbracht had, dat aan de kerk genoegdoening geschonken was, werd hij door handoplegging weer in genade aangenomen, welke wederopneming meermalen "vrede" genoemd wordt door Cyprianus 1), die ook een dergelijke ceremonie in het kort beschrijft. "Een behoorlijke tijd lang," zegt hij, "doen ze boete; dan komen ze tot bekentenis en ontvangen door de handoplegging van de bisschop en de geestelijken het recht der gemeenschap." Ofschoon, de bisschop had met zijn geestelijken de leiding over de verzoening op zulk een wijze, dat hij ook de toestemming van het volk eiste, gelijk hij elders meedeelt.
1} Ep. I, 2; III, 14, 26.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

7. Van deze tucht werd niemand uitgezonderd, zo zelfs, dat ook de vorsten tezamen met de mensen uit het volk zich er aan onderwierpen. En terecht: want het stond vast, dat ze van Christus was, aan wie alle scepters en kronen moeten onderworpen zijn. Zo heeft Theodosius, toen hij door Ambrosius 1) wegens het bloedbad te Thessalonica aangericht van het recht der gemeenschap beroofd was, al het koninklijk sieraad, waarmee hij bekleed was, afgelegd; hij heeft in de kerk in het openbaar zijn zonde, die hem door het bedrog van anderen beslopen had, beweend, en met zuchten en tranen om vergeving gevraagd. Immers machtige koningen moeten niet oordelen, dat dit hun tot schande strekt, indien zij zich voor Christus, de Koning der koningen, ootmoedig ter aarde werpen, en het moet hun niet mishagen, dat ze door de kerk geoordeeld worden. Want daar ze aan hun hof nagenoeg niets horen dan louter vleierijen, is het voor hen meer dan noodzakelijk, dat ze door de mond der priesters door de Heere bestraft worden. Ja veeleer moeten zij wensen, dat de priesters hen niet sparen, opdat de Heere hen spare. Ik ga op deze plaats voorbij, door wie deze rechtspraak geoefend moet worden, omdat dat elders gezegd is. Dit voeg ik slechts eraan toe, dat de wettige gang in het afsnijden van iemand deze is, welke door Paulus wordt aangewezen, dat de ouderlingen het niet alleen op zichzelf doen, maar met medeweten en goedkeuring van de kerk: namelijk op die manier, dat de menigte des volks de handeling niet bestuurt, maar haar waarneemt als toeziend getuige, opdat niet iets door weinigen in willekeur gedaan wordt. En de gehele gang der handeling moet, naast de aanroeping van Gods naam, dat ernstig karakter dragen, dat wijst op de tegenwoordigheid van Christus, opdat het niet twijfelachtig zij, dat Hij zelf met zijn oordeel de leiding heeft.
1} Ambros. ep. I, 3; in orat. habita in funere Theodosii.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

8. Men moet echter ook hieraan denken, dat aan de kerk zulk een gestrengheid past, die met de geest der zachtmoedigheid verbonden is. Want altijd moet men naarstig oppassen, gelijk Paulus gebiedt (2 Kor. 2:7), dat degene, die gestraft wordt, door droefheid niet wordt verslonden. Want zo zou uit het geneesmiddel verderf voortkomen. Maar de regel der matigheid zal beter genomen kunnen worden uit het doel. Want daar men bij de afsnijding hiernaar streeft, dat de zondaar tot berouw gebracht wordt en de slechte voorbeelden uit het midden weggenomen worden, opdat de naam van Christus niet gelasterd worde of anderen tot navolging worden opgewekt, zal men, wanneer we hierop letten, gemakkelijker kunnen oordelen, hoever de strengheid moet gaan, en waar ze op moet houden. Wanneer dus de zondaar aan de kerk getuigenis geeft van zijn boetvaardigheid, en door dit getuigenis de ergernis, voorzover in hem is, uitwist, moet hij niet verder gedrongen worden: indien hij nog verder gedrongen wordt, gaat de hardheid de maat reeds te buiten. In dit opzicht kan de onmatige gestrengheid der ouden op generlei wijs verontschuldigd worden, die zowel geheel en al afweek van des Heeren voorschrift, als ook bijzonder gevaarlijk was. Want daar zij de zondaar een openbare boetedoening en een zich onthouden van het Heilig Avondmaal oplegden soms voor zeven, soms voor vier, soms voor drie jaren, soms voor zijn ganse leven, wat kon daaruit dan anders volgen dan of een grote huichelarij, of een zeer grote wanhoop? Evenzo, dat iemand, die wederom gevallen was, tot een tweede boetedoening niet werd toegelaten, maar tot het eind van zijn leven uit de kerk geworpen werd, dat was noch nuttig noch redelijk. Een ieder dus, die met een gezond oordeel de zaak zal overdenken, zal vinden, dat ze hierin niet verstandig handelden. Ofschoon, ik keur hierin meer de algemene gewoonte af, dan dat ik allen beschuldig, die haar gebruikt hebben, want het is zeker, dat sommigen er een mishagen in gehad hebben: maar zij duldden de gewoonte, omdat ze haar niet konden verbeteren. Althans Cyprianus 1) verklaart, dat hij van zichzelf zo streng niet geweest is. "Ons geduld," zegt hij, "en onze toegevendheid en vriendelijkheid staat ter beschikking voor allen, die komen; ik wens, dat allen in de kerk terugkomen, ik wens, dat al onze strijdgenoten binnen de legerplaats van Christus en de woonsteden van God de Vader besloten worden: ik vergeef alles, zie veel door de vingers, door mijn ijver en begeerte om de broederschap bijeen te vergaderen, onderzoek ik ook wat tegen God misdreven is niet met een volkomen beoordeling; ik zondig bijna zelf door de zonden meer dan behoorlijk is te vergeven; ik omhels met een gerede en volle liefde hen, die berouwvol terugkeren en hun zonden met een ootmoedige en eenvoudige genoegdoening bekennen." Chrysostomus, die een weinig harder is, spreekt toch zo: "Indien God zo goedertieren is, waartoe wil dan zijn priester gestreng schijnen?" We weten bovendien, welk een zachtmoedigheid Augustinus gebruikt heeft tegenover de Donatisten, zodat hij niet geaarzeld heeft tot het bisschopsambt aan te nemen hen, die van de scheuring teruggekeerd waren, en dat terstond na hun bekering. Maar omdat de tegenovergestelde wijze van doen de overhand gekregen had, werden zij gedwongen van hun eigen oordeel afstand te doen, om haar te volgen. 1} Ep. I, 3 ad Cornelium.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

9. Evenals nu in het ganse lichaam der kerk deze zachtmoedigheid geëist wordt, dat ze de gevallenen zachtzinnig en niet met de uiterste hardheid straft, maar liever, naar Paulus' voorschrift, haar liefde jegens hen bevestigt, zo moet ook ieder persoonlijk zich aanpassen aan deze zachtzinnigheid en vriendelijkheid. Wij mogen dus niet hen, die uit de kerk verdreven zijn, schrappen uit het getal der uitverkorenen, of aan hen wanhopen, alsof ze reeds verloren zijn. Het is wel geoorloofd te oordelen, dat ze vreemd zijn aan de kerk, en daarom aan Christus: maar slechts voor die tijd, dat ze in de afscheiding blijven. Indien ze ook dan een grotere schijn van hardnekkigheid dan van zachtmoedige gezindheid tonen, laat ons hen dan toch aan des Heeren oordeel toevertrouwen, betere dingen van hen hopend voor de toekomst, dan we zien voor het tegenwoordige, en laat ons daarom niet ophouden voor hen tot God te bidden. En, om het in één woord samen te vatten, laat ons de persoon zelf, die in de hand en het oordeel van God alleen zich bevindt, niet tot de dood overgeven, maar slechts uit de wet des Heeren beoordelen, hoedanig eens ieders werken zijn. En wanneer wij die regel volgen, staan wij liever bij Gods oordeel, dan dat we het onze te voorschijn brengen. Laat ons in het oordelen ons niet meer vrijheid aanmatigen, indien wij Gods kracht niet willen beperken, en zijn barmhartigheid de wet voorschrijven: want zo dikwijls het Hem goed toeschijnt, worden de allerslechtsten veranderd in de allerbesten, vreemden ingelijfd, buitenstaanders aangenomen tot de kerk. En dat doet de Here, opdat Hij zo de mening der mensen bespotte, en hun lichtvaardigheid kortwieke; want, wanneer die niet bedwongen wordt, durft zij zich het recht om te oordelen aanmatigen meer dan past.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

10. Want wanneer Christus belooft (Matth. 18:18), dat in de hemel gebonden zal zijn, wat de zijnen op aarde gebonden hebben, dan beperkt Hij de macht om te binden tot de straf der kerk, door welke zij, die afgesneden worden, niet in de eeuwige dood en de verdoemenis geworpen worden, maar, doordat ze hun leven en hun zeden veroordeeld horen worden, verzekerd worden van hun eeuwige verdoemenis, indien zij zich niet bekeren. Want hierin verschilt de afsnijding van het anathema of de vervloeking, dat dit laatste, zonder hoop op vergeving, de mens vervloekt en overgeeft aan het eeuwig verderf, maar de eerste meer de zeden straft en wreekt. En ofschoon ook zij de mens straft, straft ze hem toch zo, dat ze hem, door hem te wijzen op zijn toekomende verdoemenis, terugroept tot de zaligheid. En indien hij behouden wordt, is de verzoening en de wederopneming tot de gemeenschap voor hem bereid. Maar het anathema wordt zeer zelden of in 't geheel niet gebruikt. Daarom, ofschoon het door de kerkelijke tucht niet geoorloofd is met de afgesnedenen gemeenzaam te verkeren of intieme omgang te hebben, moeten wij toch op alle mogelijke manieren er naar streven, dat ze zich tot een beter leven bekeren en terugkeren tot de gemeenschap en

de eenheid der kerk. Gelijk ook de apostel leert (2 Thess. 3:15): "Houdt hen niet als vijanden, maar vermaant hen als broeders." Indien deze vriendelijke gezindheid niet, zowel in 't bijzonder als in 't algemeen, bewaard wordt, is er gevaar, dat we van de tucht weldra vervallen tot foltering.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

11. Ook dit wordt tot de matiging der tucht vooral vereist, wat Augustinus uiteenzet tegen de Donatisten, dat de leden der kerk, ook al zouden ze zien, dat de gebreken door de raad der ouderlingen minder ijverig bestraft worden, zich daarom niet terstond van de kerk afscheiden, of ook de herders zelf, wanneer ze niet naar de wens van hun hart alles kunnen zuiveren, wat verbetering nodig heeft, daarom niet hun bediening neerleggen, of door ongewone strengheid de ganse kerk in beroering brengen. Want volkomen waar is wat hij schrijft 1), namelijk dat hij, die door berispen verbetert al wat hij kan, of wat hij niet verbeteren kan, met behoud van de band des vredes uitsluit, naar billijkheid afkeurt en door sterkte ondersteunt, dat die van vervloeking vrij en losgemaakt is. De reden hiervan vermeldt hij elders 2), namelijk omdat elke vrome wijze van doen en de manier der kerkelijke tucht altijd moet letten op de eenheid des Geestes in de band des vredes, die wij, gelijk de apostel gebiedt, moeten bewaren door elkander te verdragen, en wanneer die band niet bewaard wordt, dan is de medicijn der straf niet slechts overbodig, maar dan begint ze ook verderfelijk, en houdt daarom op medicijn te zijn. "Wie dit," zo zegt hij, "naarstig bedenkt, verwaarloost bij het bewaren der eenheid de strengheid der tucht niet, en verbreekt niet door de onmatigheid der bestraffing de band der gemeenschap." Hij erkent wel, dat niet alleen de herders zich hierop moeten toeleggen, dat er in de kerk geen fout blijve bestaan, maar dat ook een ieder naar vermogen daarnaar streven moet; en hij ontveinst zich niet, dat hij, die nalatig is in het vermanen, berispen en straffen der slechten, ook al is hij hun niet gunstig gezind en zondigt hij niet met hen, toch schuldig is voor God; en als hij zo iemand is, dat hij de bozen van de gemeenschap aan de sacramenten kan afhouden, maar het niet doet, dat hij dan niet meer zondigt door de fout van een ander, maar door die van zichzelf. Dit alles erkent hij wel, maar hij wil, dat het zal geschieden met de voorzichtigheid, die de Heere ook eist, opdat niet, wanneer het onkruid uitgetrokken wordt, het koren beschadigd worde. Daarna besluit hij uit Cyprianus: "Laat de mens dus met barmhartigheid aantasten wat hij kan, en laat hem, wat hij niet kan, geduldig dragen, en met liefde zuchten en wenen."
1} Contra Parmen. II, 1, 2.
2} III, 1. e.v.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

12. En dit zegt hij terwille van de gemelijkheid der Donatisten, die, daar ze in de kerken gebreken zagen, welke door de bisschoppen wel met woorden werden berispt, maar niet met de afsnijding werden gestraft (omdat ze niet meenden, dat ze op die

manier iets zouden vorderen), heftig uitvoeren tegen de bisschoppen als verraders der tucht, en zich door een goddeloze scheuring van de kudde van Christus afscheidden. Gelijk tegenwoordig de Wederdopers doen, die, daar ze geen enkele vergadering erkennen als de kerk van Christus, tenzij ze door een volmaaktheid als der engelen in alle opzichten uitmunt, onder het voorwendsel van hun ijver alle opbouwing verijdelen. "Zulke mensen," zegt Augustinus, "trachten niet uit haat jegens de ongerechtigheid van anderen, maar uit lust tot hun eigen twisten, de zwakke mensen, die verstrikt zijn door de praal van hun naam, of geheel mee te sleuren, of althans te verdelen; gezwollen van trots, waanzinnig van hardnekkigheid, belagend met laster, woelig door oproerigheid, verschuilen zij zich, opdat niet zou blijken, dat zij het licht der waarheid missen, in de schaduw van harde gestrengheid; en wat de Schrift beveelt, dat gedaan moet worden om met behoud van de zuiverheid der liefde en met bewaring van de eenheid des vredes de fouten der broederen door een meer gematigde verzorging te verbeteren, dat gebruiken zij tot een heiligschennende scheuring en een gelegenheid om af te breken. Zo verandert de Satan zich in een engel des lichts, doordat hij, wanneer zich de gelegenheid tot schijnbaar rechtmatige gestrengheid voordoet, aanraadt tot wrede gestrengheid, niets anders begerende, dan de band des vredes en der eenheid te verderven en te verbreken: want wanneer die band onder de Christenen sterk blijft, dan verliezen al zijn krachten hun macht om te schaden, dan worden al de valstrikken zijner hinderlagen vernield en zijn plannen tot onderwerping verijdeld."

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

13. Dit ene beveelt hij voornamelijk aan, dat, wanneer de besmetting der zonde de grote massa heeft aangetast, voor de krachtige tucht een gestrenge barmhartigheid nodig is. "Want de raadslagen tot afscheiding," zegt hij, "zijn ijdel verderfelijk en heiligschennend: want ze worden goddeloos en hovaardig en beroeren meer de zwakke goeden, dan dat ze de moedige bozen verbeteren." En wat hij anderen daar voorschrijft, heeft hij ook zelf trouw opgevolgd. Want schrijvende 1) aan Aurelius, de bisschop van Carthago, klaagt hij, dat de dronkenschap, die in de Schrift zo ernstig veroordeeld wordt, in Afrika ongestraft tiert; en hij geeft Aurelius de raad om een concilie der bisschoppen bijeen te roepen en een middel daartegen te beramen. Dan voegt hij daaraan toe: "Niet door scherpte, naar ik meen, niet door hardheid, niet door bevelende wijze van doen worden dergelijke dingen weggeruimd; maar meer door te onderwijzen dan te gebieden, meer door te vermanen dan door te dreigen: want zo moet men handelen met een menigte van zondaren; gestrengheid echter moet toegepast worden tegen de zonden van weinigen." Maar toch bedoelt hij niet, dat de bisschoppen door de vingers moeten zien of zwijgen, omdat ze de openbare schanddaden niet streng kunnen straffen; gelijk hij zelf daarna uiteenzet. Maar hij wil, dat de wijze van straffen zo gematigd wordt, dat ze, voorzover dat kan, het lichaam eerder gezondheid dan ondergang aanbrengt. En daarom besluit hij eindelijk aldus 2): "Daarom moet ook dit gebod van de apostel betreffende het verwijderen der bozen geenszins veronachtzaamd worden, wanneer het kan geschieden zonder gevaar om de vrede te schenden; want hij heeft niet gewild, dat het anders geschieden zou; en ook

dit moet in acht genomen worden, dat wij, elkander verdragende, ons er op toeleggen de eenheid des Geestes in de hand des vredes te bewaren."
1} Ep. 64 (22).
2} Contra Parmen. III, 2.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

14. Het overige doel der tucht, dat niet eigenlijk onder de sleutelmacht valt, is daarin gelegen, dat de herders naar de nood der tijden het eist, het volk opwekken tot vasten of tot openbare gebeden, of tot andere oefeningen der vernedering, der boetvaardigheid en des geloofs, van welke noch de tijd, noch de wijze, noch de uiterlijke vorm door Gods Woord wordt voorgeschreven, maar aan het oordeel der kerk wordt overgelaten. De onderhouding ook van dit stuk is niet alleen nuttig, maar ook in de oude kerk van de tijd der apostelen zelf af altijd in gebruik geweest. Trouwens ook de apostelen zelf zijn niet de eerste auteurs ervan geweest, maar zij hebben het voorbeeld daarvan genomen uit de wet en de profeten. Want wij zien daar, dat, zo dikwijls zich enige ernstige zaak voordeed, het volk samengeroepen werd, en dat er bededagen en vasten werden uitgeschreven. De apostelen hebben dus nagevolgd hetgeen voor Gods volk niet nieuw was en waarvan zij voorzagen, dat het nuttig zou zijn. Zo staat het ook met de andere oefeningen, waardoor het volk tot zijn plicht opgewekt, of bij zijn plicht en gehoorzaamheid gehouden kan worden. Overal in de heilige geschiedenissen kan men voorbeelden vinden, die het niet nodig is te verzamelen. In hoofdzaak moeten we dit weten: zo dikwijls als er aangaande de religie zich een geschil voordoet, dat of door een synode of door een kerkelijk oordeel beëindigd moet worden, zo dikwijls het gaat over het kiezen van een dienaar, kortom zo dikwijls als een moeilijke zaak en die van groot belang is behandeld wordt, wederom wanneer oordelen van des Heeren toorn gezien worden, gelijk pestilentie, oorlog en hongersnood, dan is dit een heilige en voor alle tijden heilzame instelling, dat de herders het volk aansporen tot algemeen vasten en buitengewone gebeden. Indien iemand de getuigenissen, die uit het Oude Testament aangevoerd kunnen worden, niet aanvaardt, alsof ze voor de Christelijke kerk minder passen, dan staat het toch vast, dat ook de apostelen zo gedaan hebben. Hoewel ik meen, dat er ternauwernood iemand gevonden zal worden, die aangaande de gebeden enig geschil zal maken. Laat ons dus iets zeggen voor het vasten, omdat zeer velen, doordat ze niet begrijpen, wat voor nut het heeft, het niet voor zo noodzakelijk houden, en anderen het, als overbodig, geheel verwerpen, en omdat, wanneer men het gebruik van het vasten niet goed kent, men gemakkelijk tot superstitie vervalt.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

15. Het heilige en wettige vasten heeft drie doeleinden. Want wij gebruiken het of om het vlees te verzwakken en te onderwerpen, opdat het niet losbandig worde, of opdat we beter toebereid zouden zijn tot heilige overdenkingen, of opdat het een getuigenis

zou zijn van onze verootmoediging voor God, wanneer wij onze schuld voor Hem willen belijden. Het eerste doel komt niet zo dikwijls in aanmerking bij het algemene vasten, omdat niet allen dezelfde lichaamsgesteldheid en dezelfde gezondheidstoestand hebben. Dus past het meer bij het persoonlijke vasten. Het tweede doel is beide gemeen; want de kerk in haar geheel heeft evenzeer een dergelijke voorbereiding tot de gebeden nodig, als ieder der gelovigen in het bijzonder. Het derde evenzo. Want het zal soms gebeuren, dat God een volk treft met oorlog, pest of een of andere ramp. In deze gemeenschappelijke tuchtiging moet het gehele volk zich schuldig stellen en zijn schuld belijden. En indien des Heeren hand een bijzonder persoon treft, moet hij hetzelfde doen òf alleen, òf met zijn huisgezin. Dit is voornamelijk gelegen in de gezindheid des harten. Want wanneer het hart geroerd wordt, zoals het moet, kan het ternauwernood anders, of het barst uit tot een uiterlijke betuiging, en wel dan het meest, wanneer het kan dienen tot algemene stichting, opdat allen tegelijk, hun zonde belijdend, aan God de lof der gerechtigheid geven, en zij onderling elkander door hun voorbeeld opwekken.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

16. Daarom wordt het vasten, daar het een teken van verootmoediging is, vaker gebruik in het openbaar, dan onder de bijzondere personen: ook al is het algemeen, zoals gezegd is. Dus wat de tucht, waarover wij nu handelen, betreft, zou het nuttig zijn, zo dikwijls als men tot God moet smeken aangaande een of andere gewichtige zaak, vasten met gebed uit te schrijven. Zo hebben de gelovigen van Antiochië, toen zij Paulus en Barnabas de handen oplegden om hun dienst, die van zo groot gewicht was, Gode beter aan te bevelen, aan het gebed vasten verbonden (Hand. 13:3). Zo waren ook Paulus en Barnabas later gewoon, wanneer zij dienaars over de kerken stelden, te bidden met vasten (Hand. 14:23). Met deze soort van vasten hadden ze geen ander doel dan dat ze vuriger en beter toebereid zouden zijn tot het bidden. Wij ervaren althans, dat, wanneer de buik vol is, de geest niet zo tot God opgeheven is, dat hij met een ernstige en vurige gezindheid tot het gebed kan komen en daarin volharden. Zo moet verstaan worden, wat Lucas (Luc. 2:37) verhaalt aangaande Anna, dat ze de Heere gediend heeft met vasten en smekingen. Immers hij stelt de dienst van God niet in het vasten, maar geeft te kennen, dat de heilige vrouw zich op die manier geoefend heeft tot de volharding in het gebed. Zo was het vasten van Nehemia (Neh. 1:4), toen hij met ingespannen ijver God bad voor de bevrijding van zijn volk. Daarom zegt Paulus (1 Kor. 7:5), dat de gelovigen wel doen, wanneer zij zich voor een tijd onthouden van het huwelijksbed, opdat ze zich met meer vrijheid kunnen wijden aan gebed en vasten: en terwijl hij daar het vasten als een hulpmiddel verbindt met het gebed, wijst hij er op, dat het op zichzelf van geen waarde is, tenzij voorzover het tot dit doel gebruikt wordt. Bovendien, daar hij op die plaats (1 Kor. 7:3) de gehuwden gebiedt, dat ze elkander wederkerige goedwilligheid betalen zullen, is het duidelijk, dat hij niet spreekt over de dagelijkse gebeden, maar van die, welke een meer ernstige aandacht eisen.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

17. Wederom, wanneer er pestilentie, of hongersnood of oorlog begint te woeden, of indien er op andere wijze een of andere ramp het land en het volk boven het hoofd schijnt te hangen, ook dan is het de plicht der herders de kerk tot vasten op te wekken, om ootmoedig des Heeren toorn af te bidden. Want wanneer Hij een gevaar doet verschijnen, kondigt Hij aan, dat Hij zich tot wraak bereidt en in zekere zin wapent. Evenals dus oudtijds de aangeklaagden met lange baard, ongekamde haren en in rouwgewaad zich ootmoedig plachten neer te werpen om de barmhartigheid van de rechter in te roepen, zo is het ook dienstig tot Gods eer en algemene stichting, en ook nuttig en heilzaam voor ons zelf, dat wij, wanneer wij aangeklaagd worden voor Gods rechterstoel, zijn gestrengheid in deerniswekkende gestalte afbidden. En dat dit gebruikelijk geweest is bij het Israelitische volk, kan men opmaken uit de woorden van Joël (Joël 2:15). Want wanneer hij beveelt de bazuin te blazen, de vergadering samen te roepen, een vasten uit te schrijven, en wat verder volgt, dan spreekt hij daarover als van zaken, die door het algemeen gebruik aanvaard waren. Een weinig te voren had hij gezegd, dat God besloten had tot een onderzoek naar de schanddaden des volks, en hij had verkondigd, dat de dag des gerichts reeds naderde, en hij had de beschuldigden gedagvaard om zich te verantwoorden; vervolgens roept hij uit, dat ze zich moeten haasten tot zak en as, tot wenen en vasten, dat is, dat ze ook door uiterlijke betuigingen zich voor God moesten vernederen. De as en de zak kwamen wellicht meer met die tijden overeen; maar de samenroeping, het geween en het vasten en dergelijke behoren ongetwijfeld evengoed ook tot onze tijd, zo dikwijls als de toestand van onze zaken het eist. Want waarom zouden wij, daar het een heilige oefening is, zowel tot verootmoediging der mensen, als ook tot belijdenis van de ootmoed, haar minder gebruiken dan de ouden in een gelijke nood? Wij lezen, dat tot een teken van droefheid niet alleen de Israelitische kerk gevast heeft (1 Sam. 7:6) (1 Sam. 31:13) (2 Sam. 1:12), die door Gods Woord gevormd en ingericht was, maar ook de Ninevieten (Jona 3:5), die geen andere onderwijzing hadden dan alleen de prediking van Jona. Wat voor reden is er dus, waarom wij niet hetzelfde zouden doen? Maar, zal men zeggen, het is een uiterlijke ceremonie, die evenals de anderen in Christus haar eind genomen heeft. Zeker, maar het is ook tegenwoordig evenals het altijd geweest is, een zeer goed hulpmiddel voor de gelovigen en een nuttige vermaning om zichzelf op te wekken, dat ze niet door hun al te grote onbekommerdheid en zorgeloosheid God meer en meer zouden tergen, wanneer zij door zijn geselen gekastijd worden. Daarom zegt Christus (Matth. 9:15) (Luc. 5:34), wanneer Hij zijn apostelen verontschuldigt, dat ze niet vasten, niet, dat het vasten afgeschaft is; maar Hij bestemt het voor tijden van rampspoed en verbindt het met rouw. "De tijd zal komen," zegt Hij, "wanneer de bruidegom van hen zal weggenomen worden."

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

18. Opdat men echter niet zou dwalen in de naam, zo laat ons bepalen, wat vasten is. Want wij verstaan daaronder niet eenvoudig matigheid en spaarzaamheid in levensmiddelen, maar iets anders. Het leven der vromen moet wel door matigheid en soberheid beheerst worden, zodat het in zijn ganse loop een zekere gedaante van vasten, voorzover mogelijk is, vertoont. Maar er is bovendien een ander, tijdelijk, vasten, wanneer wij van onze gewone levenswijze iets afnemen, of voor één dag, of voor een bepaalde tijd, en ons een ingetogenheid opleggen in levensmiddelen, die wat nauwer en strenger is dan de gewone. Dit is in drie dingen gelegen, namelijk in de tijd, in de hoedanigheid der spijzen en in het spaarzaam gebruik ervan. Met de tijd bedoel ik, dat wij nuchter die handelingen volbrengen, terwille van welke het vasten bepaald wordt. Bijvoorbeeld, wanneer iemand terwille van het algemene gebed vast, dat hij dan daartoe komt zonder gegeten te hebben. De hoedanigheid is daarin gelegen, dat alle lekkernijen afwezig zijn en wij, met gewone en eenvoudiger spijzen tevreden, het gehemelte niet strelen met fijne spijzen. Het rekening houden met de hoeveelheid bestaat daarin, dat wij kariger en lichter eten dan gewoonlijk, slechts zoveel als nodig is, maar niet ook tot genot.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

19. Maar men moet altijd vooral oppassen, dat geen superstitie insluipt, gelijk vroeger tot groot onheil der kerk geschied is. Want het zou veel beter zijn, dat van het vasten in 't geheel geen gebruik gemaakt wordt, dan dat het naarstig wordt onderhouden en intussen bedorven is door valse en verderfelijke meningen, tot welke de wereld nu en dan vervalt, indien de herders het niet met de hoogste trouw en verstandigheid tegen gaan. Het eerste is, dat zij altijd de nadruk leggen op wat Joël (Joël 2:13) leert, dat de harten gescheurd moeten worden, niet de klederen, dat is, dat ze het volk vermanen, dat het vasten op zichzelf door God niet van veel waarde geacht wordt, indien er niet bij komt een innerlijke gezindheid des harten, een waar mishagen in de zonde en zichzelf, een ware verootmoediging, en een ware droefheid uit de vreze Gods. Ja, dat het vasten om geen andere reden nuttig is, dan omdat het deze gezindheden als een lager hulpmiddel steunt. Want God verfoeit niets in meerdere mate, dan wanneer de mensen Hem tekenen en een uitwendige schijn in plaats van onschuld des harten voorhouden en Hem daardoor trachten te bedriegen. Daarom vaart Jesaja (Jes. 58:5) zeer heftig uit tegen deze huichelarij, dat de Joden meenden, dat ze Gode genoegdoening geschonken hadden, wanneer ze alleen maar hadden gevast, hoewel ze goddeloosheid en onreine gedachten in hun hart koesterden. "Is het zulk een vasten," zegt hij, "dat de Heere verkozen heeft" enz. Dus is het huichelachtige vasten niet alleen een onnutte en overbodige vermoeiing, maar ook een zeer grote gruwel. Voor een tweede kwaad, dat hieraan verwant is, moet men zich ten zeerste hoeden, namelijk dat het vasten niet voor een verdienstelijk werk of een soort van godsdienst gehouden wordt. Want daar het op zichzelf een middelmatige zaak is, en het van geen belang is dan alleen wegens de doeleinden, waarop het gericht moet zijn, is het een zeer verderfelijke superstitie, wanneer men het verwart met de werken, die door God bevolen zijn en die op zichzelf noodzakelijk zijn en niet met het oog op iets anders. Zo was oudtijds de dwaasheid der Manichaeën, die Augustinus 1) weerlegt, waarbij hij duidelijk genoeg leert, dat het vasten slechts naar de door mij genoemde doeleinden

gewaardeerd moet worden, en door God niet anders goedgekeurd wordt, dan wanneer het daarop betrokken wordt. De derde dwaling is wel niet zo goddeloos, maar toch gevaarlijk; namelijk wanneer men het vasten als een van de voornaamste plichten al te angstvallig en te strak eist, en het met onmatige loftuitingen zozeer verheft, dat de mensen menen iets uitnemends gedaan te hebben, wanneer ze gevast hebben. In dit opzicht durf ik de ouden niet geheel en al verontschuldigen; maar ze hebben enige zaden van superstitie uitgestrooid en de gelegenheid gegeven tot de tirannie, die later opgestaan is. Wel treft men somtijds bij hen gezonde en verstandige uitspraken aan over het vasten; maar later ontmoet men nu en dan weer onmatige lofprijzingen van het vasten, door welke het onder de voornaamste deugden verheven wordt. 1} De morib. Manich. II, 13; contra Faust XXX.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

20. Toen was ook overal de superstitieuze onderhouding van het veertiendaagse vasten gewoonte geworden: want het gewone volk meende, dat het daardoor een uitnemende gehoorzaamheid aan God betoonde, en de herders prezen het aan als een heilige navolging van Christus; hoewel het duidelijk is, dat Christus niet gevast heeft om anderen een voorbeeld voor te schrijven, maar om, door de prediking van het evangelie zo aan te vangen, metterdaad te bewijzen, dat het geen menselijke maar een uit de hemel afkomstige leer was. En het is verwonderlijk, dat een zo grove dwaling, die door zoveel en zo duidelijke redenen weerlegd kan worden, mensen met een scherp oordeel heeft kunnen besluipen. Want Christus vast niet meermalen, wat Hij had moeten doen, wanneer Hij een wet van een jaarlijks vasten had willen geven, maar slechts eenmaal, wanneer Hij zich aangordt tot de verkondiging van het evangelie. En Hij vast niet op menselijke wijze, zoals Hij had moeten doen, wanneer hij de mensen tot navolging had willen aanzetten; maar Hij laat meer een voorbeeld zien, om daardoor veeleer alleen tot bewondering van Hem mee te voeren dan om hen op te wekken tot ijver om Hem na te volgen. Kortom de wijze van zijn vasten is geen andere, dan van het vasten, dat Mozes gedaan had, toen hij de wet uit de hand des Heeren ontving (Exod. 34:28). Want daar dit wonder in Mozes gegeven was om het gezag der wet te bevestigen, mocht het in Christus niet achterwege blijven, opdat het evangelie bij de wet niet zou schijnen achter te staan. Toch is het van die tijd af nooit iemand in de geest gekomen om, onder het voorwendsel van Mozes na te volgen, zulk een vorm van vasten onder het Israëlitische volk in te stellen. En niemand van de heilige profeten en vaderen heeft het nagevolgd, hoewel ze toch tot alle vrome oefeningen genoeg lust en ijver hadden. Want wat van Elia vermeld wordt (1 Kon. 19:8), dat hij veertig dagen zonder spijs en drank geleefd heeft, had geen andere bedoeling, dan dat het volk zou leren inzien, dat hij opgewekt was tot een beschermer der wet, van welke bijna het ganse Israël was afgeweken. Het was dus een louter verkeerde navolging en vol van superstitie, dat ze dit vasten versierden met de naam en de schijn van de navolging van Christus. Hoewel, in de wijze van vasten was toen een verwonderlijke verscheidenheid, gelijk Cassiodorus verhaalt uit Socrates, in het negende boek zijner geschiedenis. Want de Romeinen, zegt hij, hadden slechts drie weken, maar dan vastten zij voortdurend, behalve op zondag en zaterdag. De Illysiërs en de Grieken vastten zes, anderen zeven weken; maar dan met tussenpozen. Evenzeer

verschilden zij in het onderscheid der spijzen. Sommigen aten slechts brood met water, anderen voegden er groenten aan toe; anderen vermeden vis en gevogelte niet; anderen hadden geen onderscheid in de spijzen. Van deze verscheidenheid maakt ook Augustinus melding, in de tweede brief aan Januarius 1).
1} Ep. 118 (54).

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

21. Daarna zijn slechtere tijden gevolgd en bij de verkeerde ijver des volks is nog gekomen de onwetendheid en onkundigheid der bisschoppen en ook hun lust tot heerschappij en tirannieke gestrengheid. Er zijn goddeloze wetten gemaakt, die de consciëntiës met verderfelijke banden verstrikken. Het eten van vlees werd verboden, alsof het de mens bezoedelde. De ene heiligschennende mening is aan de andere toegevoegd, totdat men tot de diepte van alle mogelijke dwalingen gekomen is. En opdat geen enkele slechtheid zou worden vergeten, begon men onder de zeer dwaze dekmantel der onthouding met God te spotten. Want in de meest uitgezochte lekkernijen wordt de lof van het vasten gezocht: geen fijne spijzen zijn dan voldoende, nooit is er een grotere overvloed, of verscheidenheid of lekkerte van spijzen. In een zodanige en zo schitterende toebereiding menen zij God naar behoren te dienen. Ik zwijg er nog van, dat zij, die voor zeer heilig gehouden willen worden, zich nooit op schandelijker wijze volstoppen. Kortom, dit is voor hen de hoogste dienst van God, zich van vlees te onthouden en, met uitzondering daarvan, overvloed te hebben van alle soort van lekkernijen. Aan de andere kant is dit voor hen de uiterste goddeloosheid, die ternauwernood met de dood verzoend kan worden, wanneer iemand het kleinste stukje rans pekelvlees met grof brood geproefd heeft. Hieronymus vertelt 1), dat er reeds in zijn tijd sommigen waren, die door dergelijke dwaasheden met God spotten, die, om geen olie te eten, zich van alle kanten de meest uitgezochte spijzen lieten bezorgen, ja, om hun natuur geweld aan te doen, zich onthielden van het drinken van water, maar zorgden, dat ze lekkere en kostbare dranken hadden, die ze niet uit een beker dronken, maar uit een schelp. De fout, die toen slechts bij weinigen aanwezig was, is tegenwoordig algemeen verbreid onder alle rijken, namelijk dat ze met geen ander doel vasten, dan om weelderiger en schitterender te maaltijden. Maar ik wil niet veel woorden verdoen aan een zaak, die zo weinig twijfelachtig is. Slechts dit zeg ik, dat het de pausgezinden zowel in het vasten als in alle andere delen der tucht in zulk een mate ontbreekt aan alles wat recht en zuiver en goed geregeld en geordend is, dat ze geen enkele oorzaak hebben om zich er op te verhovaardigen, alsof bij hen iets lofwaardigs over was.
1} Ad Nepotianum.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

22. Nu volgt het andere deel der tucht, die in het bijzonder op de geestelijkheid betrekking heeft. Het is vervat in de canones of regelen, die de oude bisschoppen

zichzelf en hun orde hebben opgelegd. Gelijk daar zijn: dat geen geestelijke zich mag wijden aan de jacht, en aan het spel en braspartijen; dat geen geestelijke geldzaken of koophandel mag drijven; dat geen geestelijke aanwezig mag zijn bij uitgelaten danspartijen, en andere dergelijke regelen. Er werden ook straffen bijgevoegd, door welke het gezag der regelen bevestigd werd, opdat niemand ze ongestraft zou overtreden. Tot dit doel werd aan iedere bisschop de leiding van zijn eigen geestelijkheid opgedragen, opdat hij zijn geestelijken overeenkomstig de regelen zou regeren en bij hun plicht houden. Tot dit doel waren er jaarlijkse onderzoekingen en synoden ingesteld, opdat een ieder, die in zijn plicht wat onachtzaam was, vermaand zou worden, en, indien iemand gezondigd had, hij naar de mate van zijn vergrijp zou gestraft worden. De bisschoppen zelf hadden jaarlijks hun provinciale synoden, oudtijds zelfs twee in een jaar, door welke zij geoordeeld werden, indien ze iets tegen hun plicht bedreven hadden. Want indien een bisschop te hard of te heftig was tegen zijn geestelijken, dan konden zij zich op die synoden beroepen, ook indien er slechts één klaagde. De straf was zeer streng, zodat hij, die gezondigd had, uit zijn ambt ontzet werd en van het Avondmaal voor een tijd beroofd werd. En omdat het een voortdurende orde was, plachten zij de synode nooit uiteen te laten gaan, zonder de tijd en de plaats van de eerstvolgende uit te schrijven. Want een algemeen concilie bijeen te roepen stond alleen aan de keizer, gelijk alle oude uitschrijvingen getuigen. Zolang deze gestrengheid haar kracht behield, eisten de geestelijken met woorden niet meer van het volk, dat zij met hun voorbeeld en werk deden. Ja zelfs waren zij veel gestrenger jegens zichzelf dan jegens het volk. En inderdaad is het zo passend, dat het volk met een zachtere en, om zo te zeggen, ietwat lossere tucht geregeerd wordt, en dat de geestelijken onder elkander scherper censuur oefenen, en bij zichzelf veel minder door de vingers zien dan bij anderen. Het is niet nodig te verhalen, hoe dat alles in onbruik geraakt is, daar men zich tegenwoordig niets kan voorstellen, dat teugelozer en meer ongebonden is dan deze stand der geestelijken; en die is tot zulk een losbandigheid gekomen, dat de gehele wereld er over schreeuwt. Opdat niet de gehele oudheid bij hen geheel en al begraven schijnt te zijn, bedriegen zij, ik erken het, met enige schaduwen de ogen der eenvoudigen, maar die komen met de oude zeden niets meer overeen dan de nabootsing van apen met datgene, wat de mensen met rede en beleid doen. Er is een merkwaardige plaats bij Xenophon 1), waar hij leert, dat de Perzen, hoewel ze schandelijk ontaard waren van de instellingen hunner voorouders en van de strenge levenswijze tot verwijfdheid en weelderigheid vervallen waren, toch de oude gewoonten naarstig bewaard hebben, om deze schande te bedekken. Want daar ten tijde van Cyrus de soberheid en matigheid zo groot was, dat het niet nodig was de neus te snuiten, en dat zelfs voor iets schandelijks gehouden werd, is bij de nakomelingen de gewoonte gebleven, dat niemand de neus mocht snuiten, maar het was geoorloofd, dat men de vuile vochten, die men door zijn gulzigheid had doen ontstaan, opslorpte en binnen hield tot verrotting toe. Zo was het krachtens een oud verbod ongeoorloofd kruiken ter tafel te brengen, maar zich te bedrinken, zodat ze dronken weggedragen moesten worden, verdroegen zij. Er was voorgeschreven éénmaal te eten: dat hadden die fraaie nakomelingen niet afgeschaft, maar ze deden het zo, dat ze van de middag tot middernacht toe hun slemppartijen voortzetten. Nuchter een dagreis te volbrengen hadden zij, omdat de wet het beval, steeds als gewoonte gehouden: maar om vermoeidheid te vermijden hebben zij de vrijheid en de gewoonte aangenomen, de reis tot twee uren te beperken. Zo dikwijls als de pausgezinden hun ontaarde regelen zullen voorhouden om te tonen, dat zij verwanten zijn der heilige vaderen, zal dit voorbeeld hun belachelijke nabootsing

voldoende in 't licht stellen, zodat geen schilder haar beter naar het leven zou kunnen uitdrukken.
1} Instit. Cyri VIII.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

23. In één zaak zijn zij meer dan straf en onverbiddelijk, namelijk daarin, dat ze de priesters het huwelijk niet toestaan. Een hoe grote vrijheid om te hoereren bij hen heerst, is niet nodig te zeggen. En vertrouwend op hun stinkende, ongehuwde staat, zijn ze ongevoelig geworden in het uitvoeren van allerlei schanddaden. Maar dit verbod toont duidelijk, hoe verderfelijk alle traditiën zijn, daar het niet alleen de kerk beroofd heeft van goede en geschikte herders, maar ook een gruwelijke modderpoel van misdaden heeft veroorzaakt, en vele zielen in de afgrond der vertwijfeling gestort heeft. Voorwaar, dat de priesters het huwelijk verboden is, dat is geschied door een goddeloze tirannie, niet alleen tegen Gods Woord, maar ook tegen alle billijkheid. In de eerste plaats heeft het de mensen op generlei wijze vrijgestaan te verbieden, wat de Heere vrijgelaten had. Vervolgens, dat God met name er voor gezorgd heeft door zijn Woord, dat op deze vrijheid geen inbreuk zou gemaakt worden, is te duidelijk, dan dat het nodig zou zijn een lang bewijs te gebruiken. Ik laat daar, dat Paulus op meer dan één plaats wil, dat de bisschop de man is van één vrouw (1 Tim. 3:2) (Tit. 1:6). Maar wat kon er krachtiger gezegd worden, dan wanneer hij uit de Heilige Geest verkondigt, dat er in de laatste tijden mensen zullen zijn, die het huwelijk verbieden, en hen niet alleen bedriegers noemt, maar ook duivels? (1 Tim. 4:3). Dit is dus de voorzegging, dit is de heilige uitspraak van de Heilige Geest, waarmee Hij zijn kerk van den beginne af heeft willen versterken tegen de gevaren, namelijk dat het verbod om te huwen een lering der duivelen is. Maar zij menen, dat ze hieraan prachtig ontsnappen, wanneer ze deze uitspraak verdraaien en toepassen op Montanus, de Tatianen, de Encratieten en andere oude ketters. Die alleen, zeggen ze, hebben het huwelijk veroordeeld; wij veroordelen het geenszins, maar wij houden alleen de stand der geestelijken ervan af, wie wij menen, dat het niet wel past. Alsof deze voorzegging, ook al is ze in de eerste plaats vervuld in die bovengenoemde ketters, ook niet op hen sloeg; of alsof dat kinderachtige scherpzinnigheidje, waarmee ze zeggen, dat zij het huwelijk niet verbieden, omdat ze het niet aan allen verbieden, het aanhoren waardig was. Want het is evenalsof een tiran zou beweren, dat een wet niet onbillijk is, omdat door haar onbillijkheid slechts een deel der burgerij gedrukt wordt.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

24. Zij brengen hiertegen in, dat een priester door enig kenmerk behoort te verschillen van het volk. Alsof de Heere ook hier niet voor gezorgd had, door welke versieringen de priesters moeten uitmunten. Zo beschuldigden zij de apostel van het verstoren van de stand der geestelijken en het schenden van hun sieraad, die, toen hij het ideaal van een goed bisschop schetste, onder de overige gaven, die hij in hem eiste, ook het

huwelijk heeft durven stellen. Ik weet wel, hoe zij dit uitleggen, namelijk dat men niet iemand moet kiezen, die een tweede vrouw gehad heeft. En ik geef toe, dat deze uitlegging niet nieuw is; maar dat ze onjuist is, blijkt uit het tekstverband duidelijk: want hij schrijft terstond daarna voor, hoe de vrouwen der bisschoppen en diakenen moeten zijn. Paulus telt onder de deugden van een bisschop het huwelijk: maar zij leren, dat het in de geestelijken een ondragelijke fout is. En 1), met deze algemene berisping niet tevreden, noemen zij het in hun regelen een onreinheid en besmetting des vleeses 2). Een ieder bedenke bij zichzelf uit welke hoek dit voortgekomen is. Christus acht het huwelijk deze eer waardig, dat Hij wil, dat het een beeld is van zijn heilige verbintenis met de kerk. Wat zou er schoners gezegd kunnen worden om de waardigheid van het huwelijk aan te prijzen? Met welk een onbeschaamdheid zal het dan onrein of besmet genoemd worden, terwijl de gelijkenis van Christus' geestelijke genade er in schittert?
1} Calvijn voegt hiertussen: si Deo placet.
2} Siricius, ad episcopos Hispaniarum.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

25. Hoewel nu hun verbod zo duidelijk in strijd is met Gods Woord, vinden ze toch nog iets in de Schrift, waarmee ze het willen verdedigen. De Levitische priesters, zeggen ze, moesten, telkens als het hun beurt was te dienen, zich van hun vrouwen onthouden, opdat ze de heilige dienst rein en onbevlekt zouden verrichten. Het zou dus, omdat onze heilige diensten veel edeler zijn, en dagelijks verricht worden, zeer onbetamelijk zijn, wanneer ze door gehuwden verricht worden. Want de Levitische priesters beeldden als voorbeelden Christus af, die als de Middelaar Gods en der mensen door zijn volkomen reinheid de Vader met ons verzoenen zou. Daar zij echter als zondaars niet in alle opzichten een beeld van zijn heiligheid konden vertonen, werd hun, opdat ze het toch door enige lijnen zouden afschaduwen, bevolen, zich boven de gewoonte der mensen te reinigen, wanneer zij tot het heiligdom zouden naderen; en wel omdat ze dan eigenlijk Christus afbeeldden, daar ze als het ware als vredemakers, om het volk met God te verzoenen, verschenen in de tabernakel, die het beeld was van de hemelse vierschaar. Omdat tegenwoordig de kerkelijke herders deze gestalte niet dragen, worden ze ten onrechte met hen vergeleken. Daarom spreekt de apostel (Hebr. 13:4) zonder uitzondering onbekommerd uit, dat het huwelijk eerbaar is onder allen, maar dat de hoereerders en overspelers Gods oordeel te wachten staat. En de apostelen zelf hebben door hun voorbeeld getoond, dat het huwelijk de heiligheid van geen enkel ambt, al is het nog zo voortreffelijk, onwaardig is. Want Paulus getuigt, dat ze niet alleen hun vrouwen behouden hebben, maar ook met zich omgeleid hebben (1 Kor. 9:5).

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

26. Bovendien was het een wonderlijke onbeschaamdheid, dat ze die schone kuisheid als een noodzakelijke zaak hebben aangeprezen tot zeer grote smaad der oude kerk, die wel zeer rijk geweest is aan een uitnemende kennis Gods, maar toch nog meer in heiligheid heeft uitgeblonken. Want indien ze zich niet bekommeren om de apostelen (gelijk ze die somtijds manmoedig plegen te verachten), wat, vraag ik u, zullen ze dan doen met alle oude vaderen, van wie het zeker is, dat ze niet alleen het huwelijk in de stand der bisschoppen verdragen, maar zelfs goedgekeurd hebben? Die voedden dan zeker een schandelijke ontheiliging der heilige dingen, doordat zo, volgens hen, de geheimenissen des Heeren niet naar behoren geëerd werden. Men heeft op het concilie te Nicaea wel gepoogd gedaan te krijgen, dat het celibaat werd voorgeschreven; gelijk het nooit ontbreekt aan superstitieuze mensjes, die altijd iets nieuws verzinnen, om daardoor bewonderd te worden. Maar wat werd besloten? 1) Wel, men heeft zich aangesloten bij de mening van Paphnutius, die uitsprak, dat de bijslaap met zijn eigen vrouw kuisheid was. Dus is het huwelijk onder hen heilig gebleven, en het is voor hen niet tot een oneer geworden, en ook hebben ze niet geloofd, dat het de dienst met enige smet bevlekte.

1} Hist. tripart. II, 14.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

27. Daarna zijn tijden gekomen, waarin de al te superstitieuze bewondering van het celibaat in kracht toegenomen is. Vandaar die telkens weer en zonder maat opgedreunde lofprijzingen der maagdelijkheid, zodat men algemeen geloofde, dat ternauwernood enige andere deugd met haar te vergelijken was. En ofschoon het huwelijk niet werd beschuldigd van onreinheid, werd zijn waardigheid toch zo verzwakt en zijn heiligheid verduisterd, dat iemand, die zich niet er van onthield, met niet voldoend krachtig gemoed naar de volmaaktheid scheen te streven. Vandaar die regelen, door welke in de eerste plaats verboden werd, dat niet mochten huwen zij, die tot de graad van het priesterschap gekomen waren; vervolgens, dat tot die stand slechts ongehuwden mochten worden aangenomen, of zij, die tezamen met hun vrouw het huwelijksbed vaarwel zegden. Ik beken, dat deze dingen, daar ze voor het priesterschap eerbied schenen te wekken, ook van ouds met grote toejuiching ontvangen zijn. Maar wanneer mijn tegenstanders mij de oudheid voorwerpen, dan antwoord ik in de eerste plaats, dat deze vrijheid onder de apostelen en verscheidene eeuwen daarna bestaan heeft, dat de bisschoppen gehuwd waren, en dat de apostelen en de andere herders van aanzienlijk gezag, die hen opgevolgd hebben, zonder bezwaar van deze vrijheid gebruik gemaakt hebben. Het voorbeeld van die oudere kerk moet bij ons terecht van te veel waarde zijn, dan dat we zouden menen, dat voor ons ongeoorloofd of onbetamelijk zou zijn, wat toen met lof aanvaard en gebruikelijk geweest is. Vervolgens zeg ik, dat in die tijd, toen men door onmatige genegenheid tot de maagdelijkheid te onbillijk tegenover het huwelijk begon te staan, de priesters de wet van het celibaat niet zo opgelegd is, alsof het een op zichzelf noodzakelijke zaak was, maar omdat men de ongehuwden boven de gehuwden stelde. Tenslotte, dat de wet niet zo geëist werd, dat men met dwang en geweld hen tot onthouding noopte, die niet in staat waren haar te bewaren. Want hoewel men door zeer strenge wetten de

hoererij strafte, stelde men aangaande hen, die een huwelijk sloten, slechts dit vast, dat ze hun ambt zouden laten varen.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht van de kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

28. Zo dikwijls dus de verdedigers van de nieuwe tirannie tot verdediging van hun celibaat de oudheid als voorwendsel zullen gebruiken, zal men moeten antwoorden, dat ze in hun priesters die oude kuisheid moeten herstellen en de overspelers en hoereerders verwijderen, dat ze niet moeten toelaten, dat zij, in wie zij het eerbaar en kuis gebruik van het huwelijksbed niet dulden, zich ongestraft in alle soorten van lust storten; dat ze die vervallen tucht weer moeten terugroepen, waardoor alle ongebondenheden bedwongen worden, en dat ze de kerk van deze zo misdadige schande moeten verlossen, waardoor ze reeds lang misvormd is. Wanneer ze dit toegegeven hebben, dan moeten ze verder vermaand worden, dat ze die zaak niet als noodzakelijk aanprijzen, daar ze op zichzelf vrij is en afhankelijk is van het nut der kerk. Maar toch zeg ik dit niet, omdat ik van oordeel ben, dat men ooit onder enige voorwaarde aan zulke regelen plaats moet geven, die de geestelijke stand binden met de band van het celibaat; maar opdat verstandige mensen mogen begrijpen, met welk een onbeschaamdheid onze vijanden het heilige huwelijk, door de naam der oudheid voor te werpen, in de priesters onteren. Wat betreft de vaderen, wier geschriften over zijn, ook die hebben niet, uitgezonderd Hieronymus, wanneer ze naar hun eigen oordeel spraken, de eerbaarheid van het huwelijk met zo grote kwaadaardigheid verkleind. Wij zullen ons tevreden stellen met één uitspraak van Chrysostomus 1), omdat hij, daar hij de voornaamste bewonderaar geweest is van de maagdelijkheid, niet meer dan anderen het huwelijk kan schijnen aanbevolen te hebben. Hij dan spreekt aldus: "De eerste graad der kuisheid is de zuivere maagdelijkheid; de tweede een getrouw huwelijk. Dus is de kuise liefde des huwelijks een tweede soort van maagdelijkheid."

1} Homil. de inventione crucis.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

1. De tucht der kerk, welker behandeling we tot deze plaats uitgesteld hebben, moet nu met weinig woorden verklaard worden, opdat we eindelijk tot de nog overblijvende leerstukken mogen komen. De tucht dan hangt voor het grootste deel aan de sleutelmacht en de geestelijke rechtspraak. Laat ons, opdat dit gemakkelijker begrepen worde, de kerk verdelen in twee hoofddelen: namelijk de geestelijken en het volk. Geestelijken noem ik met een gebruikelijke benaming hen, die een openbaar ambt in de kerk waarnemen. We zullen eerst spreken over de algemene tucht, aan welke allen onderworpen moeten zijn; daarna zullen wij komen tot de geestelijkheid, die behalve de algemene nog haar eigen tucht heeft. Maar omdat sommigen de tucht zozeer haten, dat ze ook van de naam zelf een afschuw hebben, moeten die dit weten: indien geen enkele gemeenschap, ja geen enkel huisgezin, ook al heeft het maar een gering aantal leden, zonder tucht in de rechte toestand gehouden kan worden, zo is die tucht des te meer noodzakelijk in de kerk, wier toestand zo ordelijk mogelijk moet zijn. Daarom, evenals de zaligmakende leer van Christus de ziel der kerk is, zo vormt de tucht in de kerk de zenuwen: door welke het geschiedt, dat de leden des lichaams, ieder op zijn plaats, met elkander verbonden zijn. Daarom zoeken allen, die de tucht begeren weggenomen te zien of haar herstel verhinderen, hetzij ze dat doen met opzet, hetzij uit onnadenkendheid, ongetwijfeld de uiterste verstrooiing der kerk. Want wat zal geschieden, indien aan een ieder vrij staat, wat hem lust? En toch zou dat gebeuren, indien niet bij de prediking der leer bijzondere vermaningen, bestraffingen en andere dergelijke hulpmiddelen kwamen, die de leer ondersteunen en niet werkeloos laten zijn. De tucht is dus als het ware de breidel, waardoor zij worden in toom gehouden en getemd, die tegen de leer van Christus woeden; of de prikkel, waardoor degenen, die niet gewillig genoeg zijn, worden opgewekt; soms is ze ook als de vaderlijke tuchtroede, waarmede op zachtmoedige wijze en in overeenstemming met de zachtzinnigheid van Christus' Geest diegenen gekastijd worden, die dieper gevallen zijn. Daar we dus zien, dat reeds zekere beginselen van een gruwelijke verwoesting in de kerk op handen zijn, tengevolge daarvan, dat er geen zorg en overleg is om het volk in de band te houden, zo roept de noodzaak zelf uit, dat er een geneesmiddel nodig is. Verder is dit het enige geneesmiddel, hetwelk ook Christus voorschrijft, en dat altijd onder de vromen in gebruik geweest is.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

2. Het eerste fundament der tucht is, dat de bijzondere vermaningen plaats hebben, dat is, dat hij, die uit eigen beweging zijn plicht niet doet, of zich onbehoorlijk gedraagt, of minder eerbaar leeft, of iets bedreven heeft, dat berispenswaard is, zich laat vermanen; en dat een ieder, wanneer de zaak het eist, er zich op toelegt om zijn broeder te vermanen. Vooral echter moeten de herders en de ouderlingen hierin

waakzaam zijn, wier taak niet alleen is te prediken tot het volk, maar ook van huis tot huis te vermanen en op te wekken, indien men door de algemene lering niet voldoende vordering gemaakt heeft; gelijk Paulus leert, wanneer hij verhaalt, dat hij in het bijzonder en in de huizen geleerd heeft, en betuigt, dat hij rein is van aller bloed, omdat hij niet opgehouden heeft met tranen nacht en dag een ieder te vermanen. Want dan heeft de leer macht en gezag, wanneer de dienaar niet alleen aan allen tegelijk uiteenzet, wat zij aan Christus schuldig zijn, maar ook recht en wijze heeft om dat te eisen van hen, van wie hij bemerkt, dat ze te weinig gehoorzaam zijn aan de leer of te traag. Indien iemand dergelijke vermaningen of hardnekkig verwerpt, of door in zijn zonden te volharden toont, dat hij ze veracht, dan gebiedt Christus, dat hij, na voor de tweede maal onder getuigen vermaand te zijn, tot het oordeel der kerk, dat is de vergadering der ouderlingen, geroepen zal worden (Matth. 18:15,17): dat hij daar ernstiger vermaand zal worden als door een openbaar gezag, opdat hij, wanneer hij eerbied heeft voor de kerk, zich onderwerpe en gehoorzame. Indien hij ook dan niet zich verootmoedigt, maar in zijn boosheid volhardt, dan beveelt Christus, dat hij, als een verachter der kerk, van de gemeenschap der gelovigen moet worden afgesneden.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

3. Maar omdat Hij daar alleen spreekt over de verborgen zonden, moet deze verdeling gesteld worden, dat sommige zonden verborgen, andere openbaar of openlijk bekend zijn. Over de eerste soort zegt Christus tot ieder in 't bijzonder: "Bestraf hem tussen u en hem alleen." Over de openbare zonden zegt Paulus tot Timotheus: "Bestraf hen in tegenwoordigheid van allen, opdat ook de anderen vreze mogen hebben" (1 Tim. 5:20). Want Christus had tevoren gezegd: "indien uw broeder tegen u gezondigd heeft". Welke woorden "tegen u" ge niet (tenzij ge twistgierig zoudt willen zijn) anders kunt opvatten, dan: met uw medeweten, zo dat niet meer mensen er van af weten. En wat de apostel aan Timotheus gebiedt aangaande het openlijk bestraffen van hen, die openlijk zondigen, heeft hij zelf tegenover Petrus toegepast. Want toen die zondigde, zodat hij openlijke ergernis gaf, heeft Paulus hem niet afzonderlijk vermaand, maar hem in de tegenwoordigheid der kerk gebracht (Gal. 2:14). Dit zal dus de wettige volgorde van handelen zijn, dat we in het bestraffen van verborgen zonden voortschrijden naar de trappen, die door Christus gesteld zijn; maar dat we bij openlijke zonden terstond voortgaan tot de openbare bestraffing der kerk, indien de ergernis in 't openbaar gegeven is.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

4. Er zij nog een andere onderscheiding: namelijk deze, dat van de zonden sommigen vergrijpen zijn, andere misdaden of schanddaden. Tot het bestraffen van de laatste moet men niet alleen vermaning of berisping aanwenden, maar een strenger middel: gelijk Paulus aantoont (1 Cor. 5:4), die de bloedschendige Corinthiër niet alleen met woorden kastijdt, maar ook met de ban straft, zodra hij van de misdaad verwittigd

was. Nu beginnen wij dus beter op te merken, hoe de geestelijke rechtspraak der kerk, die naar Gods Woord de zonden straft, het beste middel is tot gezondheid, het beste fundament der orde en de beste band der eenheid. Wanneer dus de kerk de openbare overspelers, hoereerders, dieven, rovers, oproermakers, meinedigen, valse getuigen en anderen van die soort, en evenzo hardnekkigen, die, nadat ze ook over lichtere zonden naar behoren vermaand zijn, God en zijn oordeel bespotten, uit haar gemeenschap afsnijdt, dan matigt zij zich niets aan buiten reden, maar dan oefent zij de rechtspraak, die haar door de Heere is opgedragen. Verder heeft de Heere, opdat niemand zulk een oordeel der kerk zou versmaden of het gering zou achten, dat hij door de stemmen der gelovigen veroordeeld is, betuigd, dat dit niets anders is dan de afkondiging van zijn eigen mening, en dat in de hemel bekrachtigd wordt, wat zij op aarde gedaan hebben. Want zij hebben het Woord des Heeren, waardoor zij de bozen veroordelen, zij hebben het Woord des Heeren, om daarmee hen, die zich bekeren, in genade aan te nemen. Zij vergissen zich, zeg ik, in hun mening, die vertrouwen, dat de kerken lange tijd staande kunnen blijven zonder deze band der tucht: of we moesten ongestraft dat hulpmiddel kunnen missen, waarvan de Heere voorzien heeft, dat het nodig is voor ons. En ongetwijfeld, hoe groot de noodzakelijkheid daarvan is, zal uit het menigvuldig nut beter doorzien worden.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

5. Er zijn drie doeleinden, waarop de kerk bij dergelijke bestraffingen en bij de afsnijding ziet. Het eerste is, dat niet tot smaad van God onder de Christenen genoemd worden zij, die een schandelijk en smadelijk leven leiden, alsof zijn heilige kerk een samenrotting was van boze en misdadige mensen. Want daar zij het lichaam van Christus is, kan zij door dergelijke stinkende en rotte leden niet worden bezoedeld, zonder dat enige smaad het Hoofd treft. Opdat dus in de kerk niet iets dergelijks zij, waardoor op zijn heilige naam het brandmerk der schande zou worden gedrukt, moeten uit zijn huisgezin diegenen verdreven worden, uit wier schandelijkheid smaadheid zou voortkomen voor de Christelijke naam. En men moet hier ook rekening houden met het Avondmaal des Heeren, dat het niet door uitreiking zonder onderscheid ontheiligd worde. Want het is volkomen gewis, dat hij, aan wie de uitdeling is toevertrouwd, wanneer hij willens en wetens een onwaardige toelaat, die hij met recht had kunnen afhouden, even schuldig staat aan heiligschennis, als wanneer hij het lichaam des Heeren de honden voorwierp. Daarom vaart Chrysostomus 1) heftig uit tegen de priesters, die, doordat ze de macht der groten vrezen, niemand durven afweren. "Het bloed," zegt hij, "zal van uw handen geëist worden: indien gij de mens vreest, zal hij u uitlachen; maar indien gij God vreest, zult gij ook door de mensen zelf geëerbiedigd worden; laat ons de scepters niet vrezen, noch het purper, noch kronen: hier hebben wij een grotere macht; ik althans zal liever mijn lichaam ter dood overgeven, en mijn bloed laten vergieten, dan dat ik aan die bevlekking deel zou hebben." Opdat dus die zeer heilige verborgenheid niet met smaad beladen worde, wordt in de uitdeling daarvan een nauwkeurige onderscheiding geëist: maar die kan niet in acht genomen worden tenzij door de rechtspraak der kerk. Het tweede doel is, dat de goeden door de voortdurende omgang met de slechten niet bedorven worden, gelijk pleegt te geschieden. Want gezien onze neiging om af te

dwalen, is niets gemakkelijker dan dat wij door slechte voorbeelden van de rechte loop des levens worden afgeleid. Dit nut heeft de apostel aangewezen, toen hij de Corinthiërs gebood de bloedschender uit hun gemeenschap te verwijderen. "Een weinig zuurdesem," zegt hij (1 Cor. 5:6), (1 Cor. 5:11), "maakt het gehele deeg zuur." En hij voorzag hier zo groot gevaar, dat hij hun alle gemeenschap verbood. "Indien iemand," zegt hij, "een broeder genaamd zijnde, een hoereerder is, of een gierigaard, of een afgodendienaar, of een dronkaard, of een lasteraar, dan zeg ik u, dat gij met zodanig een ook niet eten zult." Het derde doel is, dat zij zelf uit schaamte beginnen zullen berouw te krijgen over hun schandelijkheid. Zo is het ook voor hen nuttig, dat hun slechtheid gestraft wordt, opdat zij door het voelen van de roede wakker gemaakt worden, die door toegeeflijkheid hardnekkiger zouden worden. Dit geeft de apostel te kennen, wanneer hij aldus spreekt (2 Thess. 3:14): "Indien iemand ons woord niet gehoorzaam is, tekent die, en vermengt u niet met hem, opdat hij beschaamd worde." Evenzo elders (1 Cor. 5:5), wanneer hij schrijft, dat hij de Corinthiër de duivel overgegeven heeft, opdat de geest behouden mocht worden in de dag des Heeren. Dat is, naar mijn uitlegging, dat hij hem tot een tijdelijke verdoeming overgegeven heeft, opdat hij eeuwig behouden zou worden. En hij zegt daarom, dat hij hem de duivel overgeeft, omdat de duivel buiten de kerk is, evenals Christus in de kerk is. Want dat sommigen dit betrekken op een zekere kwelling des geestes, dat lijkt mij zeer onzeker 2).

1} Homil. in Matth. 3.

2} August, de verb. Apost. serm. 68.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

6. Nadat we zo de doeleinden hebben vermeld, rest nog te zien, hoe de kerk dit deel der tucht, dat in de rechtspraak gelegen is, uitvoert. Laat ons in de eerste plaats de bovengenoemde verdeling behouden, namelijk deze, dat van de zonden sommige openbaar en andere bijzonder of verborgen zijn. De openbare zonden zijn die, welke niet slechts één of twee getuigen hebben, maar openlijk tot aanstoot van de ganse kerk aangewezen worden. Verborgen zonden noem ik niet die voor de mensen geheel en al schuil gaan, zoals die der huichelaars, want die vallen niet onder het oordeel der kerk, maar de zonden, die behoren tot de tussensoort, namelijk die, welke niet zonder getuigen zijn, maar toch ook niet openbaar zijn. De eerste soort eist niet die trappen, die Christus opsomt, maar wanneer zulk een zonde zich voordoet, moet de kerk haar plicht doen, door de zondaar te dagvaarden en te straffen naar de mate van het vergrijp. Bij de tweede soort komt men niet tot de kerk, voordat zich hardnekkigheid geopenbaard heeft, naar de regel van Christus. Wanneer men gekomen is tot het onderzoek, dan moet men letten op de tweede verdeling tussen boze daden en vergrijpen. Want bij lichtere zonden moet men niet zo grote gestrengheid aanwenden, maar dan is de bestraffing met woorden voldoende, en dat wel een zachtzinnige en vaderlijke bestraffing, die de zondaar niet verbittert en verwart, maar hem terugbrengt tot zichzelf, zodat hij er zich meer over verheugt dan bedroeft, dat hij bestraft is. Maar boze daden moeten met een scherper middel gestraft worden. Immers het is niet voldoende, indien hij, die door het verrichten van een boze daad, die tot een slecht voorbeeld strekt, de kerk ernstig gekwetst heeft, alleen met woorden bestraft wordt;

maar hij moet een tijdlang van de gemeenschap des Avondmaals beroofd worden, totdat hij het bewijs gegeven heeft van zijn boetvaardigheid. Immers Paulus gebruikt tegen de Corinthiër niet alleen de bestraffing met woorden, maar verwijdert hem uit de kerk, en berispt de Corinthiërs, dat zij hem zo lang geduld hadden. Deze wijze van doen heeft de oude en betere kerk in acht genomen, toen de wettelijke regering van kracht was. Want indien iemand een boze daad bedreven had, waaruit een ergernis ontstaan was, werd hem in de eerste plaats bevolen zich van de deelneming aan het Heilige Avondmaal te onthouden, en vervolgens zich zowel voor Gods aanschijn te verootmoedigen als ook voor de kerk zijn berouw te betuigen. En er waren gebruikelijke ceremoniën, die men de gevallenen placht op te leggen, om tot tekenen te zijn van hun berouw. En wanneer hij die zo volbracht had, dat aan de kerk genoegdoening geschonken was, werd hij door handoplegging weer in genade aangenomen, welke wederopneming meermalen "vrede" genoemd wordt door Cyprianus 1), die ook een dergelijke ceremonie in het kort beschrijft. "Een behoorlijke tijd lang," zegt hij, "doen ze boete; dan komen ze tot bekentenis en ontvangen door de handoplegging van de bisschop en de geestelijken het recht der gemeenschap." Ofschoon, de bisschop had met zijn geestelijken de leiding over de verzoening op zulk een wijze, dat hij ook de toestemming van het volk eiste, gelijk hij elders meedeelt.
1} Ep. I, 2; III, 14, 26.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

7. Van deze tucht werd niemand uitgezonderd, zo zelfs, dat ook de vorsten tezamen met de mensen uit het volk zich er aan onderwierpen. En terecht: want het stond vast, dat ze van Christus was, aan wie alle scepters en kronen moeten onderworpen zijn. Zo heeft Theodosius, toen hij door Ambrosius 1) wegens het bloedbad te Thessalonica aangericht van het recht der gemeenschap beroofd was, al het koninklijk sieraad, waarmee hij bekleed was, afgelegd; hij heeft in de kerk in het openbaar zijn zonde, die hem door het bedrog van anderen beslopen had, beweend, en met zuchten en tranen om vergeving gevraagd. Immers machtige koningen moeten niet oordelen, dat dit hun tot schande strekt, indien zij zich voor Christus, de Koning der koningen, ootmoedig ter aarde werpen, en het moet hun niet mishagen, dat ze door de kerk geoordeeld worden. Want daar ze aan hun hof nagenoeg niets horen dan louter vleierijen, is het voor hen meer dan noodzakelijk, dat ze door de mond der priesters door de Heere bestraft worden. Ja veeleer moeten zij wensen, dat de priesters hen niet sparen, opdat de Heere hen spare. Ik ga op deze plaats voorbij, door wie deze rechtspraak geoefend moet worden, omdat dat elders gezegd is. Dit voeg ik slechts eraan toe, dat de wettige gang in het afsnijden van iemand deze is, welke door Paulus wordt aangewezen, dat de ouderlingen het niet alleen op zichzelf doen, maar met medeweten en goedkeuring van de kerk: namelijk op die manier, dat de menigte des volks de handeling niet bestuurt, maar haar waarneemt als toeziend getuige, opdat niet iets door weinigen in willekeur gedaan wordt. En de gehele gang der handeling moet, naast de aanroeping van Gods naam, dat ernstig karakter dragen, dat wijst op de tegenwoordigheid van Christus, opdat het niet twijfelachtig zij, dat Hij zelf met zijn oordeel de leiding heeft.
1} Ambros. ep. I, 3; in orat. habita in funere Theodosii.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

8. Men moet echter ook hieraan denken, dat aan de kerk zulk een gestrengheid past, die met de geest der zachtmoedigheid verbonden is. Want altijd moet men naarstig oppassen, gelijk Paulus gebiedt (2 Cor. 2:7), dat degene, die gestraft wordt, door droefheid niet wordt verslonden. Want zo zou uit het geneesmiddel verderf voortkomen. Maar de regel der matigheid zal beter genomen kunnen worden uit het doel. Want daar men bij de afsnijding hiernaar streeft, dat de zondaar tot berouw gebracht wordt en de slechte voorbeelden uit het midden weggenomen worden, opdat de naam van Christus niet gelasterd worde of anderen tot navolging worden opgewekt, zal men, wanneer we hierop letten, gemakkelijker kunnen oordelen, hoever de strengheid moet gaan, en waar ze op moet houden. Wanneer dus de zondaar aan de kerk getuigenis geeft van zijn boetvaardigheid, en door dit getuigenis de ergernis, voorzover in hem is, uitwist, moet hij niet verder gedrongen worden: indien hij nog verder gedrongen wordt, gaat de hardheid de maat reeds te buiten. In dit opzicht kan de onmatige gestrengheid der ouden op generlei wijs verontschuldigd worden, die zowel geheel en al afweek van des Heeren voorschrift, als ook bijzonder gevaarlijk was. Want daar zij de zondaar een openbare boetedoening en een zich onthouden van het Heilig Avondmaal oplegden soms voor zeven, soms voor vier, soms voor drie jaren, soms voor zijn ganse leven, wat kon daaruit dan anders volgen dan of een grote huichelarij, of een zeer grote wanhoop? Evenzo, dat iemand, die wederom gevallen was, tot een tweede boetedoening niet werd toegelaten, maar tot het eind van zijn leven uit de kerk geworpen werd, dat was noch nuttig noch redelijk. Een ieder dus, die met een gezond oordeel de zaak zal overdenken, zal vinden, dat ze hierin niet verstandig handelden. Ofschoon, ik keur hierin meer de algemene gewoonte af, dan dat ik allen beschuldig, die haar gebruikt hebben, want het is zeker, dat sommigen er een mishagen in gehad hebben: maar zij duldden de gewoonte, omdat ze haar niet konden verbeteren. Althans Cyprianus 1) verklaart, dat hij van zichzelf zo streng niet geweest is. "Ons geduld," zegt hij, "en onze toegevendheid en vriendelijkheid staat ter beschikking voor allen, die komen; ik wens, dat allen in de kerk terugkomen, ik wens, dat al onze strijdgenoten binnen de legerplaats van Christus en de woonsteden van God de Vader besloten worden: ik vergeef alles, zie veel door de vingers, door mijn ijver en begeerte om de broederschap bijeen te vergaderen, onderzoek ik ook wat tegen God misdreven is niet met een volkomen beoordeling; ik zondig bijna zelf door de zonden meer dan behoorlijk is te vergeven; ik omhels met een gerede en volle liefde hen, die berouwvol terugkeren en hun zonden met een ootmoedige en eenvoudige genoegdoening bekennen." Chrysostomus, die een weinig harder is, spreekt toch zo: "Indien God zo goedertieren is, waartoe wil dan zijn priester gestreng schijnen?" We weten bovendien, welk een zachtmoedigheid Augustinus gebruikt heeft tegenover de Donatisten, zodat hij niet geaarzeld heeft tot het bisschopsambt aan te nemen hen, die van de scheuring teruggekeerd waren, en dat terstond na hun bekering. Maar omdat de tegenovergestelde wijze van doen de overhand gekregen had, werden zij gedwongen van hun eigen oordeel afstand te doen, om haar te volgen.
1} Ep. I, 3 ad Cornelium.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

9. Evenals nu in het ganse lichaam der kerk deze zachtmoedigheid geëist wordt, dat ze de gevallenen zachtzinnig en niet met de uiterste hardheid straft, maar liever, naar Paulus' voorschrift, haar liefde jegens hen bevestigt, zo moet ook ieder persoonlijk zich aanpassen aan deze zachtzinnigheid en vriendelijkheid. Wij mogen dus niet hen, die uit de kerk verdreven zijn, schrappen uit het getal der uitverkorenen, of aan hen wanhopen, alsof ze reeds verloren zijn. Het is wel geoorloofd te oordelen, dat ze vreemd zijn aan de kerk, en daarom aan Christus: maar slechts voor die tijd, dat ze in de afscheiding blijven. Indien ze ook dan een grotere schijn van hardnekkigheid dan van zachtmoedige gezindheid tonen, laat ons hen dan toch aan des Heeren oordeel toevertrouwen, betere dingen van hen hopend voor de toekomst, dan we zien voor het tegenwoordige, en laat ons daarom niet ophouden voor hen tot God te bidden. En, om het in één woord saam te vatten, laat ons de persoon zelf, die in de hand en het oordeel van God alleen zich bevindt, niet tot de dood overgeven, maar slechts uit de wet des Heeren beoordelen, hoedanig eens ieders werken zijn. En wanneer wij die regel volgen, staan wij liever bij Gods oordeel, dan dat we het onze te voorschijn brengen. Laat ons in het oordelen ons niet meer vrijheid aanmatigen, indien wij Gods kracht niet willen beperken, en zijn barmhartigheid de wet voorschrijven: want zo dikwijls het Hem goed toeschijnt, worden de allerslechtsten veranderd in de allerbesten, vreemden ingelijfd, buitenstaanders aangenomen tot de kerk. En dat doet de Heere, opdat Hij zo de mening der mensen bespotte, en hun lichtvaardigheid kortwieke; want, wanneer die niet bedwongen wordt, durft zij zich het recht om te oordelen aanmatigen meer dan past.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

10. Want wanneer Christus belooft (Matth. 18:18), dat in de hemel gebonden zal zijn, wat de zijnen op aarde gebonden hebben, dan beperkt Hij de macht om te binden tot de straf der kerk, door welke zij, die afgesneden worden, niet in de eeuwige dood en de verdoemenis geworpen worden, maar, doordat ze hun leven en hun zeden veroordeeld horen worden, verzekerd worden van hun eeuwige verdoemenis, indien zij zich niet bekeren. Want hierin verschilt de afsnijding van het anathema of de vervloeking, dat dit laatste, zonder hoop op vergeving, de mens vervloekt en overgeeft aan het eeuwig verderf, maar de eerste meer de zeden straft en wreekt. En ofschoon ook zij de mens straft, straft ze hem toch zo, dat ze hem, door hem te wijzen op zijn toekomende verdoemenis, terugroept tot de zaligheid. En indien hij behouden wordt, is de verzoening en de wederopneming tot de gemeenschap voor hem bereid. Maar het anathema wordt zeer zelden of in 't geheel niet gebruikt. Daarom, ofschoon het door de kerkelijke tucht niet geoorloofd is met de afgesnedenen gemeenzaam te verkeren of intieme omgang te hebben, moeten wij toch op alle mogelijke manieren er naar streven, dat ze zich tot een beter leven bekeren en terugkeren tot de gemeenschap en

de eenheid der kerk. Gelijk ook de apostel leert (2 Thess. 3:15): "Houdt hen niet als vijanden, maar vermaant hen als broeders." Indien deze vriendelijke gezindheid niet, zowel in 't bijzonder als in 't algemeen, bewaard wordt, is er gevaar, dat we van de tucht weldra vervallen tot foltering.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

11. Ook dit wordt tot de matiging der tucht vooral vereist, wat Augustinus uiteenzet tegen de Donatisten, dat de leden der kerk, ook al zouden ze zien, dat de gebreken door de raad der ouderlingen minder ijverig bestraft worden, zich daarom niet terstond van de kerk afscheiden, of ook de herders zelf, wanneer ze niet naar de wens van hun hart alles kunnen zuiveren, wat verbetering nodig heeft, daarom niet hun bediening neerleggen, of door ongewone strengheid de ganse kerk in beroering brengen. Want volkomen waar is wat hij schrijft 1), namelijk dat hij, die door berispen verbetert al wat hij kan, of wat hij niet verbeteren kan, met behoud van de band des vredes uitsluit, naar billijkheid afkeurt en door sterkte ondersteunt, dat die van vervloeking vrij en losgemaakt is. De reden hiervan vermeldt hij elders 2), namelijk omdat elke vrome wijze van doen en de manier der kerkelijke tucht altijd moet letten op de eenheid des Geestes in de band des vredes, die wij, gelijk de apostel gebiedt, moeten bewaren door elkander te verdragen, en wanneer die band niet bewaard wordt, dan is de medicijn der straf niet slechts overbodig, maar dan begint ze ook verderfelijk, en houdt daarom op medicijn te zijn. "Wie dit," zo zegt hij, "naarstig bedenkt, verwaarloost bij het bewaren der eenheid de strengheid der tucht niet, en verbreekt niet door de onmatigheid der bestraffing de band der gemeenschap." Hij erkent wel, dat niet alleen de herders zich hierop moeten toeleggen, dat er in de kerk geen fout blijve bestaan, maar dat ook een ieder naar vermogen daarnaar streven moet; en hij ontveinst zich niet, dat hij, die nalatig is in het vermanen, berispen en straffen der slechten, ook al is hij hun niet gunstig gezind en zondigt hij niet met hen, toch schuldig is voor God; en als hij zo iemand is, dat hij de bozen van de gemeenschap aan de sacramenten kan afhouden, maar het niet doet, dat hij dan niet meer zondigt door de fout van een ander, maar door die van zichzelf. Dit alles erkent hij wel, maar hij wil, dat het zal geschieden met de voorzichtigheid, die de Heere ook eist, opdat niet, wanneer het onkruid uitgetrokken wordt, het koren beschadigd worde. Daarna besluit hij uit Cyprianus: "Laat de mens dus met barmhartigheid aantasten wat hij kan, en laat hem, wat hij niet kan, geduldig dragen, en met liefde zuchten en wenen."
1} Contra Parmen. II, 1, 2.
2} III, 1. e.v.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

12. En dit zegt hij terwille van de gemelijkheid der Donatisten, die, daar ze in de kerken gebreken zagen, welke door de bisschoppen wel met woorden werden berispt, maar niet met de afsnijding werden gestraft (omdat ze niet meenden, dat ze op die

manier iets zouden vorderen), heftig uitvoeren tegen de bisschoppen als verraders der tucht, en zich door een goddeloze scheuring van de kudde van Christus afscheidden. Gelijk tegenwoordig de Wederdopers doen, die, daar ze geen enkele vergadering erkennen als de kerk van Christus, tenzij ze door een volmaaktheid als der engelen in alle opzichten uitmunt, onder het voorwendsel van hun ijver alle opbouwing verijdelen. "Zulke mensen," zegt Augustinus, "trachten niet uit haat jegens de ongerechtigheid van anderen, maar uit lust tot hun eigen twisten, de zwakke mensen, die verstrikt zijn door de praal van hun naam, of geheel mee te sleuren, of althans te verdelen; gezwollen van trots, waanzinnig van hardnekkigheid, belagend met laster, woelig door oproerigheid, verschuilen zij zich, opdat niet zou blijken, dat zij het licht der waarheid missen, in de schaduw van harde gestrengheid; en wat de Schrift beveelt, dat gedaan moet worden om met behoud van de zuiverheid der liefde en met bewaring van de eenheid des vredes de fouten der broederen door een meer gematigde verzorging te verbeteren, dat gebruiken zij tot een heiligschennende scheuring en een gelegenheid om af te breken. Zo verandert de Satan zich in een engel des lichts, doordat hij, wanneer zich de gelegenheid tot schijnbaar rechtmatige gestrengheid voordoet, aanraadt tot wrede gestrengheid, niets anders begerende, dan de band des vredes en der eenheid te verderven en te verbreken: want wanneer die band onder de Christenen sterk blijft, dan verliezen al zijn krachten hun macht om te schaden, dan worden al de valstrikken zijner hinderlagen vernield en zijn plannen tot onderwerping verijdeld."

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

13. Dit ene beveelt hij voornamelijk aan, dat, wanneer de besmetting der zonde de grote massa heeft aangetast, voor de krachtige tucht een gestrenge barmhartigheid nodig is. "Want de raadslagen tot afscheiding," zegt hij, "zijn ijdel verderfelijk en heiligschennend: want ze worden goddeloos en hovaardig en beroeren meer de zwakke goeden, dan dat ze de moedige bozen verbeteren." En wat hij anderen daar voorschrijft, heeft hij ook zelf trouw opgevolgd. Want schrijvende 1) aan Aurelius, de bisschop van Carthago, klaagt hij, dat de dronkenschap, die in de Schrift zo ernstig veroordeeld wordt, in Afrika ongestraft tiert; en hij geeft Aurelius de raad om een concilie der bisschoppen bijeen te roepen en een middel daartegen te beramen. Dan voegt hij daaraan toe: "Niet door scherpte, naar ik meen, niet door hardheid, niet door bevelende wijze van doen worden dergelijke dingen weggeruimd; maar meer door te onderwijzen dan te gebieden, meer door te vermanen dan door te dreigen: want zo moet men handelen met een menigte van zondaren; gestrengheid echter moet toegepast worden tegen de zonden van weinigen." Maar toch bedoelt hij niet, dat de bisschoppen door de vingers moeten zien of zwijgen, omdat ze de openbare schanddaden niet streng kunnen straffen; gelijk hij zelf daarna uiteenzet. Maar hij wil, dat de wijze van straffen zo gematigd wordt, dat ze, voorzover dat kan, het lichaam eerder gezondheid dan ondergang aanbrengt. En daarom besluit hij eindelijk aldus 2): "Daarom moet ook dit gebod van de apostel betreffende het verwijderen der bozen geenszins veronachtzaamd worden, wanneer het kan geschieden zonder gevaar om de vrede te schenden; want hij heeft niet gewild, dat het anders geschieden zou; en ook dit moet in acht genomen worden, dat wij, elkander verdragende, ons er op toeleggen

de eenheid des Geestes in de hand des vredes te bewaren." 1} Ep. 64 (22).

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

14. Het overige doel der tucht, dat niet eigenlijk onder de sleutelmacht valt, is daarin gelegen, dat de herders naar de nood der tijden het eist, het volk opwekken tot vasten of tot openbare gebeden, of tot andere oefeningen der vernedering, der boetvaardigheid en des geloofs, van welke noch de tijd, noch de wijze, noch de uiterlijke vorm door Gods Woord wordt voorgeschreven, maar aan het oordeel der kerk wordt overgelaten. De onderhouding ook van dit stuk is niet alleen nuttig, maar ook in de oude kerk van de tijd der apostelen zelf af altijd in gebruik geweest. Trouwens ook de apostelen zelf zijn niet de eerste auteurs ervan geweest, maar zij hebben het voorbeeld daarvan genomen uit de wet en de profeten. Want wij zien daar, dat, zo dikwijls zich enige ernstige zaak voordeed, het volk saamgeroepen werd, en dat er bededagen en vasten werden uitgeschreven. De apostelen hebben dus nagevolgd hetgeen voor Gods volk niet nieuw was en waarvan zij voorzagen, dat het nuttig zou zijn. Zo staat het ook met de andere oefeningen, waardoor het volk tot zijn plicht opgewekt, of bij zijn plicht en gehoorzaamheid gehouden kan worden. Overal in de heilige geschiedenissen kan men voorbeelden vinden, die het niet nodig is te verzamelen. In hoofdzaak moeten we dit weten: zo dikwijls als er aangaande de religie zich een geschil voordoet, dat of door een synode of door een kerkelijk oordeel beëindigd moet worden, zo dikwijls het gaat over het kiezen van een dienaar, kortom zo dikwijls als een moeilijke zaak en die van groot belang is behandeld wordt, wederom wanneer oordelen van des Heeren toorn gezien worden, gelijk pestilentie, oorlog en hongersnood, dan is dit een heilige en voor alle tijden heilzame instelling, dat de herders het volk aansporen tot algemeen vasten en buitengewone gebeden. Indien iemand de getuigenissen, die uit het Oude Testament aangevoerd kunnen worden, niet aanvaardt, alsof ze voor de Christelijke kerk minder passen, dan staat het toch vast, dat ook de apostelen zo gedaan hebben. Hoewel ik meen, dat er ternauwernood iemand gevonden zal worden, die aangaande de gebeden enig geschil zal maken. Laat ons dus iets zeggen voor het vasten, omdat zeer velen, doordat ze niet begrijpen, wat voor nut het heeft, het niet voor zo noodzakelijk houden, en anderen het, als overbodig, geheel verwerpen, en omdat, wanneer men het gebruik van het vasten niet goed kent, men gemakkelijk tot superstitie vervalt.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

15. Het heilige en wettige vasten heeft drie doeleinden. Want wij gebruiken het of om het vlees te verzwakken en te onderwerpen, opdat het niet losbandig worde, of opdat we beter toebereid zouden zijn tot heilige overdenkingen, of opdat het een getuigenis zou zijn van onze verootmoediging voor God, wanneer wij onze schuld voor Hem willen belijden. Het eerste doel komt niet zo dikwijls in aanmerking bij het algemene

vasten, omdat niet allen dezelfde lichaamsgesteldheid en dezelfde gezondheidstoestand hebben. Dus past het meer bij het persoonlijke vasten. Het tweede doel is beide gemeen; want de kerk in haar geheel heeft evenzeer een dergelijke voorbereiding tot de gebeden nodig, als ieder der gelovigen in het bijzonder. Het derde evenzo. Want het zal soms gebeuren, dat God een volk treft met oorlog, pest of een of andere ramp. In deze gemeenschappelijke tuchtiging moet het gehele volk zich schuldig stellen en zijn schuld belijden. En indien des Heeren hand een bijzonder persoon treft, moet hij hetzelfde doen òf alleen, òf met zijn huisgezin. Dit is voornamelijk gelegen in de gezindheid des harten. Want wanneer het hart geroerd wordt, zoals het moet, kan het ternauwernood anders, of het barst uit tot een uiterlijke betuiging, en wel dan het meest, wanneer het kan dienen tot algemene stichting, opdat allen tegelijk, hun zonde belijdend, aan God de lof der gerechtigheid geven, en zij onderling elkander door hun voorbeeld opwekken.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

16. Daarom wordt het vasten, daar het een teken van verootmoediging is, vaker gebruik in het openbaar, dan onder de bijzondere personen: ook al is het algemeen, zoals gezegd is. Dus wat de tucht, waarover wij nu handelen, betreft, zou het nuttig zijn, zo dikwijls als men tot God moet smeken aangaande een of andere gewichtige zaak, vasten met gebed uit te schrijven. Zo hebben de gelovigen van Antiochië, toen zij Paulus en Barnabas de handen oplegden om hun dienst, die van zo groot gewicht was, Gode beter aan te bevelen, aan het gebed vasten verbonden (Hand. 13:3). Zo waren ook Paulus en Barnabas later gewoon, wanneer zij dienaars over de kerken stelden, te bidden met vasten (Hand. 14:23). Met deze soort van vasten hadden ze geen ander doel dan dat ze vuriger en beter toebereid zouden zijn tot het bidden. Wij ervaren althans, dat, wanneer de buik vol is, de geest niet zo tot God opgeheven is, dat hij met een ernstige en vurige gezindheid tot het gebed kan komen en daarin volharden. Zo moet verstaan worden, wat Lucas (Luc. 2:37) verhaalt aangaande Anna, dat ze de Heere gediend heeft met vasten en smekingen. Immers hij stelt de dienst van God niet in het vasten, maar geeft te kennen, dat de heilige vrouw zich op die manier geoefend heeft tot de volharding in het gebed. Zo was het vasten van Nehemia (Neh. 1:4), toen hij met ingespannen ijver God bad voor de bevrijding van zijn volk. Daarom zegt Paulus (1 Cor. 7:5), dat de gelovigen wel doen, wanneer zij zich voor een tijd onthouden van het huwelijksbed, opdat ze zich met meer vrijheid kunnen wijden aan gebed en vasten: en terwijl hij daar het vasten als een hulpmiddel verbindt met het gebed, wijst hij er op, dat het op zichzelf van geen waarde is, tenzij voorzover het tot dit doel gebruikt wordt. Bovendien, daar hij op die plaats (1 Cor. 7:3) de gehuwden gebiedt, dat ze elkander wederkerige goedwilligheid betalen zullen, is het duidelijk, dat hij niet spreekt over de dagelijkse gebeden, maar van die, welke een meer ernstige aandacht eisen.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

17. Wederom, wanneer er pestilentie, of hongersnood of oorlog begint te woeden, of indien er op andere wijze een of andere ramp het land en het volk boven het hoofd schijnt te hangen, ook dan is het de plicht der herders de kerk tot vasten op te wekken, om ootmoedig des Heeren toorn af te bidden. Want wanneer Hij een gevaar doet verschijnen, kondigt Hij aan, dat Hij zich tot wraak bereidt en in zekere zin wapent. Evenals dus oudtijds de aangeklaagden met lange baard, ongekamde haren en in rouwgewaad zich ootmoedig plachten neer te werpen om de barmhartigheid van de rechter in te roepen, zo is het ook dienstig tot Gods eer en algemene stichting, en ook nuttig en heilzaam voor ons zelf, dat wij, wanneer wij aangeklaagd worden voor Gods rechterstoel, zijn gestrengheid in deerniswekkende gestalte afbidden. En dat dit gebruikelijk geweest is bij het Israelitische volk, kan men opmaken uit de woorden van Joël (Joël 2:15). Want wanneer hij beveelt de bazuin te blazen, de vergadering saam te roepen, een vasten uit te schrijven, en wat verder volgt, dan spreekt hij daarover als van zaken, die door het algemeen gebruik aanvaard waren. Een weinig te voren had hij gezegd, dat God besloten had tot een onderzoek naar de schanddaden des volks, en hij had verkondigd, dat de dag des gerichts reeds naderde, en hij had de beschuldigden gedagvaard om zich te verantwoorden; vervolgens roept hij uit, dat ze zich moeten haasten tot zak en as, tot wenen en vasten, dat is, dat ze ook door uiterlijke betuigingen zich voor God moesten vernederen. De as en de zak kwamen wellicht meer met die tijden overeen; maar de samenroeping, het geween en het vasten en dergelijke behoren ongetwijfeld evengoed ook tot onze tijd, zo dikwijls als de toestand van onze zaken het eist. Want waarom zouden wij, daar het een heilige oefening is, zowel tot verootmoediging der mensen, als ook tot belijdenis van de ootmoed, haar minder gebruiken dan de ouden in een gelijke nood? Wij lezen, dat tot een teken van droefheid niet alleen de Israelitische kerk gevast heeft (1 Sam. 7:6) (1 Sam. 31:13) (2 Sam. 1:12), die door Gods Woord gevormd en ingericht was, maar ook de Ninevieten (Jona 3:5), die geen andere onderwijzing hadden dan alleen de prediking van Jona. Wat voor reden is er dus, waarom wij niet hetzelfde zouden doen? Maar, zal men zeggen, het is een uiterlijke ceremonie, die evenals de anderen in Christus haar eind genomen heeft. Zeker, maar het is ook tegenwoordig evenals het altijd geweest is, een zeer goed hulpmiddel voor de gelovigen en een nuttige vermaning om zichzelf op te wekken, dat ze niet door hun al te grote onbekommerdheid en zorgeloosheid God meer en meer zouden tergen, wanneer zij door zijn geselen gekastijd worden. Daarom zegt Christus (Matth. 9:15) (Luc. 5:34), wanneer Hij zijn apostelen verontschuldigt, dat ze niet vasten, niet, dat het vasten afgeschaft is; maar Hij bestemt het voor tijden van rampspoed en verbindt het met rouw. "De tijd zal komen," zegt Hij, "wanneer de bruidegom van hen zal weggenomen worden."

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

18. Opdat men echter niet zou dwalen in de naam, zo laat ons bepalen, wat vasten is. Want wij verstaan daaronder niet eenvoudig matigheid en spaarzaamheid in levensmiddelen, maar iets anders. Het leven der vromen moet wel door matigheid en soberheid beheerst worden, zodat het in zijn ganse loop een zekere gedaante van

vasten, voorzover mogelijk is, vertoont. Maar er is bovendien een ander, tijdelijk, vasten, wanneer wij van onze gewone levenswijze iets afnemen, of voor één dag, of voor een bepaalde tijd, en ons een ingetogenheid opleggen in levensmiddelen, die wat nauwer en strenger is dan de gewone. Dit is in drie dingen gelegen, namelijk in de tijd, in de hoedanigheid der spijzen en in het spaarzaam gebruik ervan. Met de tijd bedoel ik, dat wij nuchter die handelingen volbrengen, terwille van welke het vasten bepaald wordt. Bijvoorbeeld, wanneer iemand terwille van het algemene gebed vast, dat hij dan daartoe komt zonder gegeten te hebben. De hoedanigheid is daarin gelegen, dat alle lekkernijen afwezig zijn en wij, met gewone en eenvoudiger spijzen tevreden, het gehemelte niet strelen met fijne spijzen. Het rekening houden met de hoeveelheid bestaat daarin, dat wij kariger en lichter eten dan gewoonlijk, slechts zoveel als nodig is, maar niet ook tot genot.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

19. Maar men moet altijd vooral oppassen, dat geen superstitie insluipt, gelijk vroeger tot groot onheil der kerk geschied is. Want het zou veel beter zijn, dat van het vasten in 't geheel geen gebruik gemaakt wordt, dan dat het naarstig wordt onderhouden en intussen bedorven is door valse en verderfelijke meningen, tot welke de wereld nu en dan vervalt, indien de herders het niet met de hoogste trouw en verstandigheid tegen gaan. Het eerste is, dat zij altijd de nadruk leggen op wat Joël (Joël 2:13) leert, dat de harten gescheurd moeten worden, niet de klederen, dat is, dat ze het volk vermanen, dat het vasten op zichzelf door God niet van veel waarde geacht wordt, indien er niet bij komt een innerlijke gezindheid des harten, een waar mishagen in de zonde en zichzelf, een ware verootmoediging, en een ware droefheid uit de vreze Gods. Ja, dat het vasten om geen andere reden nuttig is, dan omdat het deze gezindheden als een lager hulpmiddel steunt. Want God verfoeit niets in meerdere mate, dan wanneer de mensen Hem tekenen en een uitwendige schijn in plaats van onschuld des harten voorhouden en Hem daardoor trachten te bedriegen. Daarom vaart Jesaja (Jes. 58:5) zeer heftig uit tegen deze huichelarij, dat de Joden meenden, dat ze Gode genoegdoening geschonken hadden, wanneer ze alleen maar hadden gevast, hoewel ze goddeloosheid en onreine gedachten in hun hart koesterden. "Is het zulk een vasten," zegt hij, "dat de Heere verkozen heeft" enz. Dus is het huichelachtige vasten niet alleen een onnutte en overbodige vermoeiing, maar ook een zeer grote gruwel. Voor een tweede kwaad, dat hieraan verwant is, moet men zich ten zeerste hoeden, namelijk dat het vasten niet voor een verdienstelijk werk of een soort van godsdienst gehouden wordt. Want daar het op zichzelf een middelmatige zaak is, en het van geen belang is dan alleen wegens de doeleinden, waarop het gericht moet zijn, is het een zeer verderfelijke superstitie, wanneer men het verwart met de werken, die door God bevolen zijn en die op zichzelf noodzakelijk zijn en niet met het oog op iets anders. Zo was oudtijds de dwaasheid der Manichaeën, die Augustinus 1) weerlegt, waarbij hij duidelijk genoeg leert, dat het vasten slechts naar de door mij genoemde doeleinden gewaardeerd moet worden, en door God niet anders goedgekeurd wordt, dan wanneer het daarop betrokken wordt. De derde dwaling is wel niet zo goddeloos, maar toch gevaarlijk; namelijk wanneer men het vasten als een van de voornaamste plichten al te angstvallig en te strak eist, en het met onmatige loftuitingen zozeer verheft, dat de

mensen menen iets uitnemends gedaan te hebben, wanneer ze gevast hebben. In dit opzicht durf ik de ouden niet geheel en al verontschuldigen; maar ze hebben enige zaden van superstitie uitgestrooid en de gelegenheid gegeven tot de tirannie, die later opgestaan is. Wel treft men somtijds bij hen gezonde en verstandige uitspraken aan over het vasten; maar later ontmoet men nu en dan weer onmatige lofprijzingen van het vasten, door welke het onder de voornaamste deugden verheven wordt. 1} De morib. Manich. II, 13; contra Faust XXX.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

20. Toen was ook overal de superstitieuze onderhouding van het veertiendaagse vasten gewoonte geworden: want het gewone volk meende, dat het daardoor een uitnemende gehoorzaamheid aan God betoonde, en de herders prezen het aan als een heilige navolging van Christus; hoewel het duidelijk is, dat Christus niet gevast heeft om anderen een voorbeeld voor te schrijven, maar om, door de prediking van het evangelie zo aan te vangen, metterdaad te bewijzen, dat het geen menselijke maar een uit de hemel afkomstige leer was. En het is verwonderlijk, dat een zo grove dwaling, die door zoveel en zo duidelijke redenen weerlegd kan worden, mensen met een scherp oordeel heeft kunnen besluipen. Want Christus vast niet meermalen, wat Hij had moeten doen, wanneer Hij een wet van een jaarlijks vasten had willen geven, maar slechts eenmaal, wanneer Hij zich aangordt tot de verkondiging van het evangelie. En Hij vast niet op menselijke wijze, zoals Hij had moeten doen, wanneer hij de mensen tot navolging had willen aanzetten; maar Hij laat meer een voorbeeld zien, om daardoor veeleer alleen tot bewondering van Hem mee te voeren dan om hen op te wekken tot ijver om Hem na te volgen. Kortom de wijze van zijn vasten is geen andere, dan van het vasten, dat Mozes gedaan had, toen hij de wet uit de hand des Heeren ontving (Exod. 34:28). Want daar dit wonder in Mozes gegeven was om het gezag der wet te bevestigen, mocht het in Christus niet achterwege blijven, opdat het evangelie bij de wet niet zou schijnen achter te staan. Toch is het van die tijd af nooit iemand in de geest gekomen om, onder het voorwendsel van Mozes na te volgen, zulk een vorm van vasten onder het Israëlitische volk in te stellen. En niemand van de heilige profeten en vaderen heeft het nagevolgd, hoewel ze toch tot alle vrome oefeningen genoeg lust en ijver hadden. Want wat van Elia vermeld wordt (1 Kon. 19:8), dat hij veertig dagen zonder spijs en drank geleefd heeft, had geen andere bedoeling, dan dat het volk zou leren inzien, dat hij opgewekt was tot een beschermer der wet, van welke bijna het ganse Israël was afgeweken. Het was dus een louter verkeerde navolging en vol van superstitie, dat ze dit vasten versierden met de naam en de schijn van de navolging van Christus. Hoewel, in de wijze van vasten was toen een verwonderlijke verscheidenheid, gelijk Cassiodorus verhaalt uit Socrates, in het negende boek zijner geschiedenis. Want de Romeinen, zegt hij, hadden slechts drie weken, maar dan vastten zij voortdurend, behalve op zondag en zaterdag. De Illysiërs en de Grieken vastten zes, anderen zeven weken; maar dan met tussenpozen. Evenzeer verschilden zij in het onderscheid der spijzen. Sommigen aten slechts brood met water, anderen voegden er groenten aan toe; anderen vermeden vis en gevogelte niet; anderen hadden geen onderscheid in de spijzen. Van deze verscheidenheid maakt ook Augustinus melding, in de tweede brief aan Ianuarius 1).

1} Ep. 118 (54).

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

21. Daarna zijn slechtere tijden gevolgd en bij de verkeerde ijver des volks is nog gekomen de onwetendheid en onkundigheid der bisschoppen en ook hun lust tot heerschappij en tirannieke gestrengheid. Er zijn goddeloze wetten gemaakt, die de consciëntiën met verderfelijke banden verstrikken. Het eten van vlees werd verboden, alsof het de mens bezoedelde. De ene heiligschennende mening is aan de andere toegevoegd, totdat men tot de diepte van alle mogelijke dwalingen gekomen is. En opdat geen enkele slechtheid zou worden vergeten, begon men onder de zeer dwaze dekmantel der onthouding met God te spotten. Want in de meest uitgezochte lekkernijen wordt de lof van het vasten gezocht: geen fijne spijzen zijn dan voldoende, nooit is er een grotere overvloed, of verscheidenheid of lekkerte van spijzen. In een zodanige en zo schitterende toebereiding menen zij God naar behoren te dienen. Ik zwijg er nog van, dat zij, die voor zeer heilig gehouden willen worden, zich nooit op schandelijker wijze volstoppen. Kortom, dit is voor hen de hoogste dienst van God, zich van vlees te onthouden en, met uitzondering daarvan, overvloed te hebben van alle soort van lekkernijen. Aan de andere kant is dit voor hen de uiterste goddeloosheid, die ternauwernood met de dood verzoend kan worden, wanneer iemand het kleinste stukje rans pekelvlees met grof brood geproefd heeft. Hieronymus vertelt 1), dat er reeds in zijn tijd sommigen waren, die door dergelijke dwaasheden met God spotten, die, om geen olie te eten, zich van alle kanten de meest uitgezochte spijzen lieten bezorgen, ja, om hun natuur geweld aan te doen, zich onthielden van het drinken van water, maar zorgden, dat ze lekkere en kostbare dranken hadden, die ze niet uit een beker dronken, maar uit een schelp. De fout, die toen slechts bij weinigen aanwezig was, is tegenwoordig algemeen verbreid onder alle rijken, namelijk dat ze met geen ander doel vasten, dan om weelderiger en schitterender te maaltijden. Maar ik wil niet veel woorden verdoen aan een zaak, die zo weinig twijfelachtig is. Slechts dit zeg ik, dat het de pausgezinden zowel in het vasten als in alle andere delen der tucht in zulk een mate ontbreekt aan alles wat recht en zuiver en goed geregeld en geordend is, dat ze geen enkele oorzaak hebben om zich er op te verhovaardigen, alsof bij hen iets lofwaardigs over was.
1} Ad Nepotianum.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

22. Nu volgt het andere deel der tucht, die in het bijzonder op de geestelijkheid betrekking heeft. Het is vervat in de canones of regelen, die de oude bisschoppen zichzelf en hun orde hebben opgelegd. Gelijk daar zijn: dat geen geestelijke zich mag wijden aan de jacht, en aan het spel en braspartijen; dat geen geestelijke geldzaken of koophandel mag drijven; dat geen geestelijke aanwezig mag zijn bij uitgelaten danspartijen, en andere dergelijke regelen. Er werden ook straffen bijgevoegd, door

welke het gezag der regelen bevestigd werd, opdat niemand ze ongestraft zou overtreden. Tot dit doel werd aan iedere bisschop de leiding van zijn eigen geestelijkheid opgedragen, opdat hij zijn geestelijken overeenkomstig de regelen zou regeren en bij hun plicht houden. Tot dit doel waren er jaarlijkse onderzoekingen en synoden ingesteld, opdat een ieder, die in zijn plicht wat onachtzaam was, vermaand zou worden, en, indien iemand gezondigd had, hij naar de mate van zijn vergrijp zou gestraft worden. De bisschoppen zelf hadden jaarlijks hun provinciale synoden, oudtijds zelfs twee in een jaar, door welke zij geoordeeld werden, indien ze iets tegen hun plicht bedreven hadden. Want indien een bisschop te hard of te heftig was tegen zijn geestelijken, dan konden zij zich op die synoden beroepen, ook indien er slechts één klaagde. De straf was zeer streng, zodat hij, die gezondigd had, uit zijn ambt ontzet werd en van het Avondmaal voor een tijd beroofd werd. En omdat het een voortdurende orde was, plachten zij de synode nooit uiteen te laten gaan, zonder de tijd en de plaats van de eerstvolgende uit te schrijven. Want een algemeen concilie bijeen te roepen stond alleen aan de keizer, gelijk alle oude uitschrijvingen getuigen. Zolang deze gestrengheid haar kracht behield, eisten de geestelijken met woorden niet meer van het volk, dat zij met hun voorbeeld en werk deden. Ja zelfs waren zij veel gestrenger jegens zichzelf dan jegens het volk. En inderdaad is het zo passend, dat het volk met een zachtere en, om zo te zeggen, ietwat lossere tucht geregeerd wordt, en dat de geestelijken onder elkander scherper censuur oefenen, en bij zichzelf veel minder door de vingers zien dan bij anderen. Het is niet nodig te verhalen, hoe dat alles in onbruik geraakt is, daar men zich tegenwoordig niets kan voorstellen, dat teugelozer en meer ongebonden is dan deze stand der geestelijken; en die is tot zulk een losbandigheid gekomen, dat de gehele wereld er over schreeuwt. Opdat niet de gehele oudheid bij hen geheel en al begraven schijnt te zijn, bedriegen zij, ik erken het, met enige schaduwen de ogen der eenvoudigen, maar die komen met de oude zeden niets meer overeen dan de nabootsing van apen met datgene, wat de mensen met rede en beleid doen. Er is een merkwaardige plaats bij Xenophon 1), waar hij leert, dat de Perzen, hoewel ze schandelijk ontaard waren van de instellingen hunner voorouders en van de strenge levenswijze tot verwijfdheid en weelderigheid vervallen waren, toch de oude gewoonten naarstig bewaard hebben, om deze schande te bedekken. Want daar ten tijde van Cyrus de soberheid en matigheid zo groot was, dat het niet nodig was de neus te snuiten, en dat zelfs voor iets schandelijks gehouden werd, is bij de nakomelingen de gewoonte gebleven, dat niemand de neus mocht snuiten, maar het was geoorloofd, dat men de vuile vochten, die men door zijn gulzigheid had doen ontstaan, opslorpte en binnen hield tot verrotting toe. Zo was het krachtens een oud verbod ongeoorloofd kruiken ter tafel te brengen, maar zich te bedrinken, zodat ze dronken weggedragen moesten worden, verdroegen zij. Er was voorgeschreven éénmaal te eten: dat hadden die fraaie nakomelingen niet afgeschaft, maar ze deden het zo, dat ze van de middag tot middernacht toe hun slemppartijen voortzetten. Nuchter een dagreis te volbrengen hadden zij, omdat de wet het beval, steeds als gewoonte gehouden: maar om vermoeidheid te vermijden hebben zij de vrijheid en de gewoonte aangenomen, de reis tot twee uren te beperken. Zo dikwijls als de pausgezinden hun ontaarde regelen zullen voorhouden om te tonen, dat zij verwanten zijn der heilige vaderen, zal dit voorbeeld hun belachelijke nabootsing voldoende in 't licht stellen, zodat geen schilder haar beter naar het leven zou kunnen uitdrukken.

1} Instit. Cyri VIII.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

23. In één zaak zijn zij meer dan straf en onverbiddelijk, namelijk daarin, dat ze de priesters het huwelijk niet toestaan. Een hoe grote vrijheid om te hoereren bij hen heerst, is niet nodig te zeggen. En vertrouwend op hun stinkende, ongehuwde staat, zijn ze ongevoelig geworden in het uitvoeren van allerlei schanddaden. Maar dit verbod toont duidelijk, hoe verderfelijk alle traditiën zijn, daar het niet alleen de kerk beroofd heeft van goede en geschikte herders, maar ook een gruwelijke modderpoel van misdaden heeft veroorzaakt, en vele zielen in de afgrond der vertwijfeling gestort heeft. Voorwaar, dat de priesters het huwelijk verboden is, dat is geschied door een goddeloze tirannie, niet alleen tegen Gods Woord, maar ook tegen alle billijkheid. In de eerste plaats heeft het de mensen op generlei wijze vrijgestaan te verbieden, wat de Heere vrijgelaten had. Vervolgens, dat God met name er voor gezorgd heeft door zijn Woord, dat op deze vrijheid geen inbreuk zou gemaakt worden, is te duidelijk, dan dat het nodig zou zijn een lang bewijs te gebruiken. Ik laat daar, dat Paulus op meer dan één plaats wil, dat de bisschop de man is van één vrouw (1 Tim. 3:2) (Tit. 1:6). Maar wat kon er krachtiger gezegd worden, dan wanneer hij uit de Heilige Geest verkondigt, dat er in de laatste tijden mensen zullen zijn, die het huwelijk verbieden, en hen niet alleen bedriegers noemt, maar ook duivels? (1 Tim. 4:3). Dit is dus de voorzegging, dit is de heilige uitspraak van de Heilige Geest, waarmee Hij zijn kerk van den beginne af heeft willen versterken tegen de gevaren, namelijk dat het verbod om te huwen een lering der duivelen is. Maar zij menen, dat ze hieraan prachtig ontsnappen, wanneer ze deze uitspraak verdraaien en toepassen op Montanus, de Tatianen, de Encratieten en andere oude ketters. Die alleen, zeggen ze, hebben het huwelijk veroordeeld; wij veroordelen het geenszins, maar wij houden alleen de stand der geestelijken ervan af, wie wij menen, dat het niet wel past. Alsof deze voorzegging, ook al is ze in de eerste plaats vervuld in die bovengenoemde ketters, ook niet op hen sloeg; of alsof dat kinderachtige scherpzinnigheidje, waarmee ze zeggen, dat zij het huwelijk niet verbieden, omdat ze het niet aan allen verbieden, het aanhoren waardig was. Want het is evenalsof een tiran zou beweren, dat een wet niet onbillijk is, omdat door haar onbillijkheid slechts een deel der burgerij gedrukt wordt.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

24. Zij brengen hiertegen in, dat een priester door enig kenmerk behoort te verschillen van het volk. Alsof de Heere ook hier niet voor gezorgd had, door welke versieringen de priesters moeten uitmunten. Zo beschuldigden zij de apostel van het verstoren van de stand der geestelijken en het schenden van hun sieraad, die, toen hij het ideaal van een goed bisschop schetste, onder de overige gaven, die hij in hem eiste, ook het huwelijk heeft durven stellen. Ik weet wel, hoe zij dit uitleggen, namelijk dat men niet iemand moet kiezen, die een tweede vrouw gehad heeft. En ik geef toe, dat deze uitlegging niet nieuw is; maar dat ze onjuist is, blijkt uit het tekstverband duidelijk:

want hij schrijft terstond daarna voor, hoe de vrouwen der bisschoppen en diakenen moeten zijn. Paulus telt onder de deugden van een bisschop het huwelijk: maar zij leren, dat het in de geestelijken een ondragelijke fout is. En 1), met deze algemene berisping niet tevreden, noemen zij het in hun regelen een onreinheid en besmetting des vleeses 2). Een ieder bedenke bij zichzelf uit welke hoek dit voortgekomen is. Christus acht het huwelijk deze eer waardig, dat Hij wil, dat het een beeld is van zijn heilige verbintenis met de kerk. Wat zou er schoners gezegd kunnen worden om de waardigheid van het huwelijk aan te prijzen? Met welk een onbeschaamdheid zal het dan onrein of besmet genoemd worden, terwijl de gelijkenis van Christus' geestelijke genade er in schittert?
1} Calvijn voegt hiertussen: si Deo placet.
2} Siricius, ad episcopos Hispaniarum.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

25. Hoewel nu hun verbod zo duidelijk in strijd is met Gods Woord, vinden ze toch nog iets in de Schrift, waarmee ze het willen verdedigen. De Levitische priesters, zeggen ze, moesten, telkens als het hun beurt was te dienen, zich van hun vrouwen onthouden, opdat ze de heilige dienst rein en onbevlekt zouden verrichten. Het zou dus, omdat onze heilige diensten veel edeler zijn, en dagelijks verricht worden, zeer onbetamelijk zijn, wanneer ze door gehuwden verricht worden. Want de Levitische priesters beeldden als voorbeelden Christus af, die als de Middelaar Gods en der mensen door zijn volkomen reinheid de Vader met ons verzoenen zou. Daar zij echter als zondaars niet in alle opzichten een beeld van zijn heiligheid konden vertonen, werd hun, opdat ze het toch door enige lijnen zouden afschaduwen, bevolen, zich boven de gewoonte der mensen te reinigen, wanneer zij tot het heiligdom zouden naderen; en wel omdat ze dan eigenlijk Christus afbeeldden, daar ze als het ware als vredemakers, om het volk met God te verzoenen, verschenen in de tabernakel, die het beeld was van de hemelse vierschaar. Omdat tegenwoordig de kerkelijke herders deze gestalte niet dragen, worden ze ten onrechte met hen vergeleken. Daarom spreekt de apostel (Hebr. 13:4) zonder uitzondering onbekommerd uit, dat het huwelijk eerbaar is onder allen, maar dat de hoereerders en overspelers Gods oordeel te wachten staat. En de apostelen zelf hebben door hun voorbeeld getoond, dat het huwelijk de heiligheid van geen enkel ambt, al is het nog zo voortreffelijk, onwaardig is. Want Paulus getuigt, dat ze niet alleen hun vrouwen behouden hebben, maar ook met zich omgeleid hebben (1 Cor. 9:5).

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

26. Bovendien was het een wonderlijke onbeschaamdheid, dat ze die schone kuisheid als een noodzakelijke zaak hebben aangeprezen tot zeer grote smaad der oude kerk, die wel zeer rijk geweest is aan een uitnemende kennis Gods, maar toch nog meer in heiligheid heeft uitgeblonken. Want indien ze zich niet bekommeren om de apostelen

(gelijk ze die somtijds manmoedig plegen te verachten), wat, vraag ik u, zullen ze dan doen met alle oude vaderen, van wie het zeker is, dat ze niet alleen het huwelijk in de stand der bisschoppen verdragen, maar zelfs goedgekeurd hebben? Die voedden dan zeker een schandelijke ontheiliging der heilige dingen, doordat zo, volgens hen, de geheimenissen des Heeren niet naar behoren geëerd werden. Men heeft op het concilie te Nicaea wel gepoogd gedaan te krijgen, dat het celibaat werd voorgeschreven; gelijk het nooit ontbreekt aan superstitieuze mensjes, die altijd iets nieuws verzinnen, om daardoor bewonderd te worden. Maar wat werd besloten? 1) Wel, men heeft zich aangesloten bij de mening van Paphnutius, die uitsprak, dat de bijslaap met zijn eigen vrouw kuisheid was. Dus is het huwelijk onder hen heilig gebleven, en het is voor hen niet tot een oneer geworden, en ook hebben ze niet geloofd, dat het de dienst met enige smet bevlekte.
1} Hist. tripart. II, 14.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

27. Daarna zijn tijden gekomen, waarin de al te superstitieuze bewondering van het celibaat in kracht toegenomen is. Vandaar die telkens weer en zonder maat opgedreunde lofprijzingen der maagdelijkheid, zodat men algemeen geloofde, dat ternauwernood enige andere deugd met haar te vergelijken was. En ofschoon het huwelijk niet werd beschuldigd van onreinheid, werd zijn waardigheid toch zo verzwakt en zijn heiligheid verduisterd, dat iemand, die zich niet er van onthield, met niet voldoend krachtig gemoed naar de volmaaktheid scheen te streven. Vandaar die regelen, door welke in de eerste plaats verboden werd, dat niet mochten huwen zij, die tot de graad van het priesterschap gekomen waren; vervolgens, dat tot die stand slechts ongehuwden mochten worden aangenomen, of zij, die te zamen met hun vrouw het huwelijksbed vaarwel zegden. Ik beken, dat deze dingen, daar ze voor het priesterschap eerbied schenen te wekken, ook van ouds met grote toejuiching ontvangen zijn. Maar wanneer mijn tegenstanders mij de oudheid voorwerpen, dan antwoord ik in de eerste plaats, dat deze vrijheid onder de apostelen en verscheidene eeuwen daarna bestaan heeft, dat de bisschoppen gehuwd waren, en dat de apostelen en de andere herders van aanzienlijk gezag, die hen opgevolgd hebben, zonder bezwaar van deze vrijheid gebruik gemaakt hebben. Het voorbeeld van die oudere kerk moet bij ons terecht van te veel waarde zijn, dan dat we zouden menen, dat voor ons ongeoorloofd of onbetamelijk zou zijn, wat toen met lof aanvaard en gebruikelijk geweest is. Vervolgens zeg ik, dat in die tijd, toen men door onmatige genegenheid tot de maagdelijkheid te onbillijk tegenover het huwelijk begon te staan, de priesters de wet van het celibaat niet zo opgelegd is, alsof het een op zichzelf noodzakelijke zaak was, maar omdat men de ongehuwden boven de gehuwden stelde. Tenslotte, dat de wet niet zo geëist werd, dat men met dwang en geweld hen tot onthouding noopte, die niet in staat waren haar te bewaren. Want hoewel men door zeer strenge wetten de hoererij strafte, stelde men aangaande hen, die een huwelijk sloten, slechts dit vast, dat ze hun ambt zouden laten varen.

Boek IV hoofdstuk 12

Over de tucht der kerk, welker voornaamste gebruik gelegen is in de censuur en in de ban.

28. Zo dikwijls dus de verdedigers van de nieuwe tirannie tot verdediging van hun celibaat de oudheid als voorwendsel zullen gebruiken, zal men moeten antwoorden, dat ze in hun priesters die oude kuisheid moeten herstellen en de overspelers en hoereerders verwijderen, dat ze niet moeten toelaten, dat zij, in wie zij het eerbaar en kuis gebruik van het huwelijksbed niet dulden, zich ongestraft in alle soorten van lust storten; dat ze die vervallen tucht weer moeten terugroepen, waardoor alle ongebondenheden bedwongen worden, en dat ze de kerk van deze zo misdadige schande moeten verlossen, waardoor ze reeds lang misvormd is. Wanneer ze dit toegegeven hebben, dan moeten ze verder vermaand worden, dat ze die zaak niet als noodzakelijk aanprijzen, daar ze op zichzelf vrij is en afhankelijk is van het nut der kerk. Maar toch zeg ik dit niet, omdat ik van oordeel ben, dat men ooit onder enige voorwaarde aan zulke regelen plaats moet geven, die de geestelijke stand binden met de band van het celibaat; maar opdat verstandige mensen mogen begrijpen, met welk een onbeschaamdheid onze vijanden het heilige huwelijk, door de naam der oudheid voor te werpen, in de priesters onteren. Wat betreft de vaderen, wier geschriften over zijn, ook die hebben niet, uitgezonderd Hieronymus, wanneer ze naar hun eigen oordeel spraken, de eerbaarheid van het huwelijk met zo grote kwaadaardigheid verkleind. Wij zullen ons tevreden stellen met één uitspraak van Chrysostomus 1), omdat hij, daar hij de voornaamste bewonderaar geweest is van de maagdelijkheid, niet meer dan anderen het huwelijk kan schijnen aanbevolen te hebben. Hij dan spreekt aldus: "De eerste graad der kuisheid is de zuivere maagdelijkheid; de tweede een getrouw huwelijk. Dus is de kuise liefde des huwelijks een tweede soort van maagdelijkheid."

1} Homil. de inventione crucis.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

1. Het is wel een betreurenswaardige zaak, dat de kerk, voor welke door de onschatbare prijs van Christus' bloed de vrijheid gekocht was, door een wrede tirannie zo onderdrukt, en door een ontzaglijke hoop van tradities schier overstelpt geweest is; maar intussen toont ieders persoonlijke dwaasheid, dat niet zonder een zeer rechtvaardige oorzaak van Godswege zoveel aan de Satan en zijn dienaren is toegestaan. Immers het was niet genoeg, dat ze de heerschappij van Christus verontachtzaamden en alle mogelijke lasten, die hun door de valse leraars opgelegd werden, droegen, maar ook heeft ieder van hen zich eigen lasten op de hals gehaald, en is zo, door voor zichzelf putten te graven, nog dieper verzonken. Dit is geschied, doordat ze als om strijd geloften uitdachten, door welke ze, behalve door de gemeenschappelijke banden, nog meer en nauwer gebonden werden. Derhalve, daar we geleerd hebben, dat door de stoutmoedigheid van hen, die onder de titel van herders in de kerk geheerst hebben, de dienst van God vervalst is, toen ze door hun onrechtvaardige wetten de arme zielen verstrikt hebben, zal het niet te onpas komen hier verder te spreken over een verwant kwaad, opdat blijke, dat de wereld, naar de boosheid van haar aard, altijd door alle mogelijke hindernissen de hulpmiddelen teruggedreven heeft, waardoor ze tot God gebracht had moeten worden. Verder, opdat des te duidelijker zij, dat door de geloften een zeer zwaar verderf ingevoerd is, moeten de lezers de reeds vroeger vermelde grondbeginselen in het oog houden. Want in de eerste plaats hebben wij geleerd, dat al wat verlangd kan worden tot het leiden van een vroom en heilig leven, in de wet begrepen is. Ten tweede hebben wij geleerd, dat de Heere, om ons des te beter van het uitdenken van nieuwe werken weg te roepen, de ganse lof van de rechtvaardigheid in de eenvoudige gehoorzaamheid aan zijn wil besloten heeft. Indien dit waar is, kan men gemakkelijk daaruit opmaken, dat alle verzonnen diensten, die wij onszelf verzinnen om ons verdienstelijk te maken bij God, Hem allerminst welbehaaglijk zijn, hoezeer ze ons ook toelachen. En ongetwijfeld verwerpt de Heere zelf die niet alleen openlijk op vele plaatsen, maar ook verfoeit Hij ze ernstig. Hieruit ontstaat aangaande de geloften, die tegen het uitgedrukte Woord Gods gedaan worden, de vraag, hoe men die moet beschouwen, of ze door Christenen terecht kunnen gedaan worden, en in hoeverre ze hen binden. Want wat onder de mensen belofte genoemd wordt, dat heet ten aanzien van God gelofte. Aan mensen beloven we datgene, waarvan we menen, dat het hun aangenaam zal zijn, of wat we hun uit kracht van plicht schuldig zijn. Een veel groter oplettendheid moet men dus in acht nemen ten aanzien van de geloften, die gericht worden tot God zelf, met wie men op de meest ernstige wijze moet handelen. Hier is in alle eeuwen de superstitie op wonderlijke wijze opgetreden, zodat de mensen zonder oordeel en zonder onderscheid alles, wat hun in de geest of ook in de mond kwam, terstond aan God beloofden. Vanhier die dwaze geloften, ja monsterachtige ongerijmdheden bij de heidenen, waardoor ze al te onbeschaamd met hun goden gesold hebben. En och of ook de Christenen deze vermetelheid van de heidenen niet nagevolgd hadden! Dit had wel allerminst betaamd; maar we zien, dat ettelijke eeuwen lang niets gebruikelijker geweest is dan deze boosheid, namelijk dat het volk, allerwege de wet Gods verachtend, geheel en al brandde van een waanzinnige drift om te beloven al wat hun

in de droom toelachte. Ik wil niet hatelijk vergroten en ook niet van stuk tot stuk opsommen, hoe ernstig en op hoeveel manieren in dit opzicht gezondigd is; maar het scheen me goed dit terloops te zeggen, opdat des te beter blijke, dat we geenszins naar een overtollige zaak een onderzoek instellen, wanneer wij handelen over de geloften.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

2. Verder, indien wij niet willen dwalen bij het oordelen over de vraag, welke geloften wettig en welke verkeerd zijn, moeten we drie dingen overwegen, namelijk, wie het is, aan wie de gelofte gedaan wordt, wie wij zijn, die de gelofte doen, en eindelijk met welke gezindheid wij die gelofte doen. Het eerste punt wijst daarop, dat wij bedenken, dat we met God te doen hebben, wie onze gehoorzaamheid zozeer behaagt, dat Hij over alle eigenwillige diensten, hoe schoon en schitterend ze in de ogen der mensen ook zijn, de vloek uitspreekt (Col. 2:23). Indien alle eigenwillige diensten, die wij voor Hem zonder zijn gebod uitdenken, voor God verfoeilijk zijn, dan volgt daaruit, dat geen enkele Hem welbehagelijk kan zijn, dan die door zijn Woord goedgekeurd wordt. Laat ons dus voor ons niet zoveel vrijmoedigheid nemen, dat wij Gode durven beloven iets, waarvan we geen getuigenis hebben, hoe het door Hem geacht wordt. Want daar, wat Paulus leert (Rom. 14:23), dat zonde is al wat geschiedt zonder geloof, zich uitstrekt tot alle mogelijke handelingen, komt dat woord vooral dan te pas, wanneer ge uw gedachte regelrecht tot God richt. Ja, wanneer wij in de allerkleinste dingen (zoals Paulus daar handelt over het onderscheid der spijzen) struikelen of dwalen, wanneer de zekerheid des geloofs niet voorlicht, hoeveel meer bescheidenheid moeten we dan aanwenden, wanneer we een zaak van het grootste gewicht ter hand nemen. Immers niets moet voor ons een ernstiger zaak zijn dan de plichten van de godsdienst. Dit zij dus in de geloften de eerste behoedzaamheid, dat wij ons nooit begeven tot het doen van enige gelofte, zonder dat onze consciëntie er eerst van verzekerd is, dat ze niets lichtvaardig onderneemt. En zij zal dan veilig zijn voor het gevaar der lichtvaardigheid, wanneer ze God heeft als haar voorgaande en als het ware uit zijn Woord lerende, wat goed is om te doen of wat onnut.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

3. Het tweede punt, dat, naar we zeiden, overwogen moet worden, houdt dit in, dat wij onze krachten meten, dat wij zien op onze roeping, en dat we niet de weldaad der vrijheid, die God ons geschonken heeft, veronachtzamen. Want wie belooft hetgeen niet in zijn macht is of met zijn roeping strijdt, die is lichtvaardig, en wie Gods weldadigheid, door welke hij gesteld wordt tot een heer over alle dingen, veracht, die is ondankbaar. Wanneer ik zo spreek, bedoel ik niet, dat er iets zo in onze macht gelegen is, dat wij, steunend op het vertrouwen in onze eigen kracht, dat aan God zouden kunnen beloven. Want ten zeerste naar waarheid is op het concilie te Arausio besloten, dat niets naar behoren aan God beloofd wordt, dan hetgeen wij uit zijn hand ontvangen hebben, daar alle dingen, die Hem geofferd worden, zijn loutere gaven zijn.

Maar daar door Gods goedertierenheid sommige dingen ons gegeven, en naar zijn gerechtigheid andere ons onthouden zijn, moet een ieder, gelijk Paulus gebiedt (Rom. 12:3) (1 Kor. 12:11), zien op de mate der hem geschonken genade. Ik wil hier dus niets anders dan dat de geloften gematigd worden naar die maat, welke God u door zijn gave voorschrijft, opdat gij niet, wanneer ge meer poogt dan Hij toestaat, door uzelf teveel aan te matigen in het verderf stort. Bijvoorbeeld, toen die sluipmoordenaars, van wie melding gemaakt wordt bij Lucas (Hand. 23:12), de gelofte deden, dat zij geen spijs zouden smaken, voordat Paulus was gedood, was, ook al zou dat geen misdadig plan geweest zijn, toch hun lichtvaardigheid zelf geenszins te verdragen, omdat ze het leven en de dood van een mens aan hun eigen macht onderwierpen. Zo heeft Jeftha de straf voor zijn dwaasheid ontvangen (Richt. 11:30), toen hij in blinde ijver een onberaden gelofte deed. In deze soort van geloften staat het celibaat bovenaan wat betreft dolzinnige vermetelheid. Want de priesters, monniken en nonnen vergeten hun eigen zwakheid en vertrouwen, dat zij de ongehuwde staat kunnen dragen. Maar door welke Godsspraak is hun geleerd, dat ze hun ganse leven de kuisheid zullen bewaren, terwijl ze haar beloven tot het einde huns levens toe? Zij horen Gods Woord aangaande de algemene toestand der mensen: "Het is niet goed, dat de mens alleen zij" (Gen. 2:18). Zij begrijpen, en och of ze het niet ondervonden!, dat de zonde, die in ons blijft, niet is zonder zeer scherpe prikkels. Door vertrouwen durven ze dan die algemene roeping voor hun ganse leven uitschudden, daar de gave der onthouding meermalen, naardat de gelegenheid het eist, verleend wordt? Laat hen in zulk een hardnekkigheid God niet als helper verwachten, maar laat hen veeleer denken aan wat gezegd is: "Gij zult de Here, uw God, niet verzoeken." En dit is God verzoeken: in te gaan tegen de door Hem ingeplante natuur, en zijn tegenwoordige gaven versmaden, alsof ze ons niets aangingen. En zij doen niet alleen dat, maar zij durven ook het huwelijk, welke instelling God niet geacht heeft strijdig te zijn met zijn majesteit, hetwelk Hij onder allen eerbaar verklaard heeft (Hebr. 13:4), hetwelk Christus onze Heer door zijn tegenwoordigheid geheiligd heeft (Joh. 2:2) e.v., hetwelk Hij waardig gekeurd heeft het met zijn eerste wonder te eren, een bevlekking noemen: alleen om hun celibaat, hoe dat ook zij, met wonderbare lofprijzingen te verheffen. Alsof ze er zelf in hun leven niet een duidelijk bewijs van gaven, dat het celibaat iets anders is dan maagdelijkheid; en toch noemen ze hun leven zeer onbeschaamd een leven als der engelen. Hierin doen ze ongetwijfeld de engelen Gods al te groot onrecht, dat ze hoereerders, overspelers en nog veel slechters en vuilers met hen vergelijken. En hier zijn voorzeker bewijzen allerminst nodig, daar ze door de zaak zelve openlijk van schuld overtuigd worden. Want wij zien openlijk met welke vreselijke straffen de Heere een dergelijke aanmatiging en verachting zijner gaven tengevolge van vermetelheid, herhaaldelijk straft. De meer verborgen dingen verzwijg ik schaamshalve: wat men ervan begrijpt, is nog te veel. Dat men niets moet beloven, dat ons kan verhinderen onze roeping te dienen, is buiten kijf. Gelijk wanneer een huisvader de gelofte doet, dat hij zijn kinderen en vrouw zal verlaten en andere lasten op zich nemen; of dat hij, die geschikt is een overheidsambt te bekleden, de gelofte doet, dat hij, wanneer hij gekozen wordt, ambteloos burger zal blijven. Maar wat de bedoeling is van hetgeen wij zeiden, dat we onze vrijheid niet moeten verachten, daarin is enige moeilijkheid gelegen, indien het niet nader uitgelegd wordt. Verneem dat dan aldus in weinig woorden. Daar God ons gesteld heeft tot heren over alle dingen, en ze ons zo onderworpen heeft, dat wij ze alle tot ons voordeel zouden gebruiken, moeten wij niet hopen, dat het een Gode aangename dienst zal zijn, indien wij ons tot slaaf maken van de uiterlijke dingen, die ons tot hulp behoren te zijn. Dit

zeg ik daarom, omdat sommigen de lof der nederigheid daaruit trachten te verwerven, dat ze zich verstrikken in veel onthoudingen, van welke God niet tevergeefs gewild heeft, dat wij vrij en verschoond zouden zijn. Daarom moeten wij, wanneer we aan dit gevaar willen ontkomen, altijd bedenken, dat we geenszins moeten afwijken van die orde, welke de Heere in de Christelijke kerk heeft ingesteld.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

4. Nu kom ik tot hetgeen ik in de derde plaats gesteld heb, namelijk dat het van groot belang is met welke gezindheid men een gelofte doet, wanneer men wil, dat ze Gode aangenaam is. Want daar de Heere het hart aanziet en niet de uiterlijke schijn, geschiedt het, dat dezelfde zaak, naargelang het voornemen des gemoeds veranderd wordt, Hem nu eens behaagt en aangenaam is, en dan weer heftig mishaagt. Indien ge de belofte doet u van wijn te onthouden, alsof daarin enige heiligheid gelegen was, zijt ge superstitieus; indien gij ziet op een ander niet verkeerd doel, kan niemand het afkeuren. Er zijn, voor zover ik kan oordelen, vier doeleinden, op welke onze geloften naar behoren zullen gericht worden, van welke ik twee, ter wille van het onderricht, betrek op het verleden, en de beide andere op de toekomst. Op het verleden slaan de geloften, door welke wij onze dankbaarheid jegens God voor ontvangen weldaden betuigen, of van onszelf straf eisen wegens begane misdaden om Gods toorn af te bidden. Laat ons de eerste, indien ge wilt, oefeningen der dankbaarheid noemen, de andere oefeningen der boetvaardigheid. Van de eerste soort hebben we een voorbeeld in de tienden, die Jacob beloofde, indien de Heere hem behouden uit de ballingschap in zijn vaderland zou terugvoeren (Gen. 28:20). Bovendien in de oude vredesofferanden, die vrome koningen en veldheren, wanneer ze op het punt stonden een rechtvaardige oorlog te ondernemen, beloofden te zullen geven, wanneer ze de overwinning behaalden, of althans wanneer ze door een of andere grote moeilijkheid gedrukt werden, indien de Heere hen verloste. Zo moeten verstaan worden alle plaatsen in de psalmen, die over geloften spreken (Ps. 22:26) (Ps. 56:13) (Ps. 116:14,18). Dergelijke geloften kunnen ook wij tegenwoordig gebruiken, zo dikwijls als de Heere ons van enige ramp, of van een zware ziekte, of van enig ander gevaar verlost heeft. Immers het is dan niet vreemd aan de plicht van een vroom man om een gelofte offer, als een openbaar teken van erkentelijkheid, aan God te wijden, opdat hij niet ondankbaar schijne jegens zijn goedertierenheid. Van welke aard de tweede soort is, zal voldoende door slechts één gemeenzaam voorbeeld kunnen worden aangetoond. Indien iemand door de fout zijner gulzigheid tot een boze daad gekomen is, zal er geen bezwaar tegen zijn, dat hij, om zijn onmatigheid te bestraffen, zich voor enige tijd alle lekkernijen ontzegt, en dat doet met gebruikmaking van een gelofte, om zich daardoor met des te nauwer band te binden. Maar toch stel ik voor hen, die zo gezondigd hebben, geen voortdurende wet; maar ik toon alleen aan wat zij mogen doen, die oordelen dat zulk een gelofte nuttig voor hen is. Ik maak dus zulk een gelofte zo geoorloofd, dat ik haar intussen toch vrij laat.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

5. De geloften, die betrekking hebben op de toekomst, hebben deels, gelijk we zeiden, de bedoeling, dat wij voorzichtiger worden, deels dat wij als het ware door zekere prikkels tot onze plicht worden opgewekt. Indien iemand ziet, dat hij een zo grote neiging heeft tot een bepaalde fout, dat hij zich in een overigens niet slechte zaak niet in toom kan houden, maar terstond tot kwaad vervalt, dan zal hij niets ongerijmds doen, wanneer hij zich het gebruik van die zaak voor een bepaalde tijd door een gelofte ontzegt. Gelijk wanneer iemand inziet, dat deze of gene versiering des lichaams gevaarlijk voor hem is, en hij toch, door begeerte verlokt, er hevig naar verlangt, wat zou die beter kunnen doen dan door zichzelf een breidel aan te leggen, dat is zich de noodzaak van onthouding op te leggen, zich van alle aarzeling te bevrijden? Evenzo indien iemand vergeetachtig is, of traag tot het doen van de plichten der vroomheid, waarom zou hij niet door het doen van een gelofte zijn geheugen wakker schudden en zijn traagheid uitdrijven? Ik erken, dat in beide geloften een schijn van kinderlijke opvoeding gelegen is, maar juist omdat ze ondersteuningen der zwakheid zijn, worden ze door onervarenen en onvolmaakten niet zonder nut gebruikt. Daarom zullen wij de geloften, die een van deze doeleinden beogen, voornamelijk in uitwendige zaken, wettige noemen, mits ze op Gods goedkeuring gegrond zijn en overeenkomen met onze roeping en het vermogen van de ons door God geschonken gave niet te boven gaan.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

6. Nu is het ook niet moeilijk meer hieruit op te maken, wat men over de geloften in het algemeen moet denken. Er is één gemeenschappelijke gelofte van alle gelovigen, die bij de Doop gedaan is en welke wij door de onderwijzing in de Christelijke leer en het gebruik van het Avondmaal versterken en als het ware bekrachtigen. Want de sacramenten zijn als handschriften, waardoor de Heere ons zijn barmhartigheid en daaruit het eeuwige leven schenkt, en wij van onze kant Hem gehoorzaamheid beloven. De formule van de gelofte, of althans de hoofdinhoud is deze, dat wij de duivel afzweren en ons Gode tot dienstbaarheid toewijden om zijn heilige geboden te gehoorzamen en niet aan de slechte begeerte van ons vlees gehoor te geven. Daar deze gelofte haar getuigenis uit de Schrift heeft, ja van alle kinderen Gods geëist wordt, mag er niet aan getwijfeld worden, dat ze heilig en heilzaam is. Hierbij staat niet in de weg de omstandigheid, dat niemand de volmaakte gehoorzaamheid aan de wet, die God van ons eist, in dit leven volbrengt. Want daar deze gelofte in het verbond der genade is ingesloten, waarin ook de vergeving der zonden en de Geest der heiligmaking begrepen is, is de belofte, die wij daar doen, met het smeken om vergiffenis en het vragen om hulp verbonden. Bij het beoordelen van bijzondere geloften is het nodig de drie bovenstaande regels in gedachtenis te houden, en daaruit kunnen wij veilig oordelen, hoedanig iedere gelofte is. Maar toch moet men niet menen, dat ik die geloften, van welke ik verzeker, dat ze heilig zijn, zo aanbeveel, dat

ik zou willen, dat ze dagelijks gedaan werden. Want ofschoon ik niets durf voorschrijven aangaande het aantal of de tijd, zal men toch, wanneer men aan mijn raad gehoor geeft, slechts zelden en alleen voor een tijdlang geloften doen. Want indien men herhaaldelijk komt tot het doen van veel beloften, zal de onderhouding door de voortdurende herhaling verslappen, en men er gemakkelijk toe komen te vervallen tot superstitie. Indien ge u door een voortdurende gelofte bindt, zult ge haar of met grote moeite en tegenzin betalen, of, door de lange duur afgemat, het zelfs wagen haar soms te schenden.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

7. Het is ook niet verborgen, aan hoe grote superstitie de wereld in dit stuk ettelijke eeuwen lang geleden heeft. De een deed de gelofte, dat hij zich van wijn zou onthouden, alsof de onthouding van wijn een op zich zelf Gode aangename dienst was. Een ander verbond zich voor bepaalde dagen tot vasten, een ander tot onthouding van vlees, door een ijdele mening zich verbeeldend, dat daarin meer dan in andere dingen een bijzondere godsdienstigheid gelegen was. Sommige nog veel kinderachtiger geloften werden gedaan, ofschoon niet door kinderen. Want dit werd voor grote wijsheid gehouden, dat men de gelofte deed pelgrimstochten naar heilige plaatsen te ondernemen, en soms met deze bepaling, dat men de reis of te voet of met halfnaakt lichaam zou volbrengen, opdat uit de vermoeidheid des te meer verdienste zou verkregen worden. Wanneer deze en dergelijke geloften, die een tijdlang met ongelofelijke ijver door de wereld nagejaagd zijn, onderzocht worden naar de regels die wij boven gesteld hebben, zullen ze niet alleen ijdel en beuzelachtig bevonden worden, maar ook vol van kennelijke goddeloosheid. Want hoe het vlees ook oordeelt, God verfoeit niets méér dan verzonnen diensten. Daarbij komen nog die verderfelijke en vervloekte meningen, dat de huichelaars, wanneer ze zulke beuzelingen volbracht hebben, geloven, dat ze zich een meer dan gewone rechtvaardigheid verworven hebben; de hoofdsom der vroomheid stellen ze in uiterlijke onderhoudingen; ze verachten alle anderen, die in zulke dingen minder belang blijken te stellen.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

8. De vormen een voor een op te sommen is niet nodig. Maar omdat de kloostergeloften in groter eer staan, daar ze door het openbaar oordeel der kerk schijnen goedgekeurd te zijn, moet ik daarover in het kort spreken. In de eerste plaats moet, opdat niemand het monnikenwezen, zoals het tegenwoordig is, verdedige door te wijzen op zijn hoge ouderdom, vermeld worden, dat oudtijds in de kloosters een geheel andere levenswijze geweest is. Zij, die zich wilden oefenen tot een zeer grote gestrengheid en lijdzaamheid, begaven zich erheen. Want zodanig als men verhaalt dat onder de wetten van Lycurgus de tucht der Spartanen geweest is, zo was ze toen bij de monniken en nog veel strenger. Zij sliepen op de grond, hun drank was water, hun spijs brood, kruiden en worteltjes, hun voornaamste weelde bestond uit olie en

erwten. Van alle fijnere levensmiddelen en lichaamsverzorging onthielden zij zich.
Dit zou overdreven gezegd kunnen schijnen, wanneer het niet door getuigen, die het gezien en ervaren hadden, overgeleverd werd, namelijk door Gregorius van Nazianzus, Basilius en Chrysostomus. En door zulke eerste proeven bereidden zij zich voor tot hogere ambten. Want dat de kloostergemeenschappen toen als het ware kweekplaatsen waren van de geestelijke stand, bewijzen niet alleen zij genoegzaam duidelijk, die wij zoëven noemden (want zij zijn alle drie in kloosters opgevoed en vandaar tot het bisschopsambt geroepen), maar ook verscheiden andere grote en voortreffelijke mannen van hun tijd. En Augustinus 1) toont aan, dat het ook in zijn tijd gebruikelijk geweest is, dat de kloosters aan de kerk haar dienaren leverden. Want hij spreekt de monniken van het eiland Capraria aldus aan: "En wij vermanen u, broeders in de Here, dat gij bij uw voornemen blijft en ten einde toe volhardt; en indien onze moeder, de kerk, te eniger tijd uw dienst verlangt, neemt die dan niet aan door begerige grootsheid, noch versmaadt hem door vleiende gemakzucht, maar gehoorzaamt God met een zachtmoedig hart, en stelt uw gemak niet boven de nood der kerk, want indien goede mannen haar niet hadden willen dienen, toen zij in barensnood was, zoudt gij geen gelegenheid gevonden hebben om geboren te worden." Hij spreekt namelijk over de dienst, waardoor de gelovigen geestelijk wedergeboren worden. Evenzo zegt hij tot Aurelius 2): "Indien zij, die de kloosters verlaten, tot de dienst der geestelijkheid gekozen worden, wordt hun gelegenheid geboden tot de val en geschiedt de stand der geestelijken een zeer groot onrecht, daar wij van hen, die in hun klooster blijven, slechts de meest beproefden en de besten tot de kerkedienst plegen te nemen: of er zal, gelijk men pleegt te zeggen: "een slecht fluitist in het koor is een goed muzikant", zo ook van ons schertsenderwijs gezegd worden: "een slecht monnik is een goed dienaar"; het zou al te betreurenswaardig zijn, indien wij de monniken zouden opheffen tot een zo verderfelijke hovaardij en de dienaren een zo ernstige smaad waardig rekenen, daar soms ook een goede monnik ternauwernood een goede dienaar kan worden, indien hij een voldoende ingetogenheid heeft, maar hem de noodzakelijke geleerdheid ontbreekt." Uit deze plaatsen blijkt, dat vrome mannen zich tot het besturen der kerk door de kloostertucht plachten voor te bereiden, opdat ze, des te bekwamer en beter gevormd, een zo groot ambt op zich zouden nemen. Niet dat allen tot dit einddoel kwamen, of zelfs ernaar streefden, daar ze grotendeels ongeletterde mensen waren; maar wie geschikt waren, werden uitgekozen.
1} Ep. 81 (48).
2} Ep. 76 (60).

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

9. Op twee plaatsen voornamelijk schildert hij ons de gedaante van het oude kloosterleven, namelijk in het boek "Over de zeden der katholieke kerk", waarin hij de heiligheid van het kloosterleven stelt tegenover de lasteringen der Manichaeën, en in een ander boek getiteld "Over het werk der monniken", waarin hij uitvaart tegen sommige ontaarde monniken, die de instelling begonnen te bederven. Ik zal de hoofdzaak van wat hij leert zo vermelden, dat ik ook zijn eigen woorden zoveel mogelijk zal gebruiken. Terwijl ze de verlokkingen dezer wereld versmaden, zegt hij

1), en zich verzameld hebben tot een gemeenschappelijk zeer kuis en heilig leven, brengen zij met elkander hun leven door, levende in bidden, lezen en bespreken, van geen trots gezwollen, door geen hardnekkigheid oproerig, door geen nijd afgunstig. Niemand bezit iets als zijn eigendom, niemand is iemand tot last. Met hun handen werken zij tot verkrijging van datgene, waarmede hun lichaam gevoed kan worden en waardoor hun geest niet van God afgehouden kan worden. En hun werk stellen zij ter hand aan hen, die zij dekens noemen. En die dekens regelen alles met grote nauwkeurigheid en leggen rekenschap af aan één man, die zij vader noemen. En deze vaders, die niet alleen zeer heilig van zeden zijn, maar ook zeer uitnemend in de Goddelijke leer, en uitmuntend in alle dingen, zorgen zonder enige hovaardij voor hen, die ze zonen noemen, terwijl ze groot gezag hebben in het bevelen en de anderen grote gewilligheid in het gehoorzamen. Tegen het einde van de dag komen zij, een ieder uit zijn woning, tezamen, terwijl ze nog nuchter zijn, om die vader te horen; en tot iedere vader komen minstens drieduizend mensen (hij spreekt voornamelijk over Egypte en het Oosten); daarna versterken zij hun lichaam, voorzover genoeg is voor de gezondheid en de welstand, waarbij een ieder zijn begeerte bedwingt, opdat hij zich niet te buiten ga zelfs in de sobere en eenvoudige spijzen, die ter beschikking staan. Zo onthouden zij zich niet alleen van vlees en wijn om in staat te zijn hun lusten te bedwingen, maar ook van die dingen, die de begeerte van maag en keel des te meer opwekken, naarmate ze sommigen reiner schijnen te zijn. Onder welke naam de schandelijke begeerte naar uitgezochte spijzen, omdat ze zich niet uitstrekt naar vlees, op belachelijke en schandelijke wijze pleegt verdedigd te worden. Wat er meer is dan de noodzakelijk leeftocht (en er is zeer veel meer ten gevolge van het werk hunner handen en de beperking in de maaltijden) wordt met nog groter zorg aan de behoeftigen uitgedeeld dan waarmee zij, die het uitdelen, het gewonnen hebben. Want op generlei wijze doen ze hun best, dat zij er overvloed van hebben, maar zij leggen het er op alle manieren op aan, dat niet bij hen blijft datgene, waarvan ze overvloed hebben. Nadat hij daarna verhaald heeft van hun strengheid, waarvan hij zelf voorbeelden gezien had te Milaan en elders, zegt hij 2): "Ondertussen wordt niemand gedwongen tot moeilijke dingen, die hij niet dragen kan; niemand wordt iets opgelegd, dat hij weigert, en niemand wordt door de anderen veroordeeld, omdat hij erkent niet in staat te zijn de anderen na te volgen; want zij bedenken, hoezeer de liefde is aanbevolen, zij bedenken, dat de reinen alle dingen rein zijn enz. Daarom is al hun naarstigheid gericht niet op het verwerpen van sommige soorten van spijzen, alsof die bezoedeld waren, maar op het beteugelen der begeerte en het behouden van de liefde tot de broederen. Zij bedenken, dat de spijs er is voor de buik en de buik voor de spijzen enz. Toch onthouden vele sterken zich terwille van de zwakken. Velen hebben die reden niet om dat te doen; maar ze doen het, omdat het hun behaagt zich te onderhouden met eenvoudiger en goedkope spijs. Dus dezelfden, die, wanneer ze gezond zijn, zich onthouden, nemen, wanneer hun gezondheidstoestand hen er toe dwingt, bij ziekte die spijzen zonder enige vrees. Velen drinken geen wijn, en toch menen ze niet, dat ze door wijn verontreinigd worden, want aan degenen, die zwak zijn en die zonder wijn de gezondheid van het lichaam niet kunnen in stand houden, verschaffen ze die zeer vriendelijk, en sommigen, die dwaselijk weigeren, vermanen zij op broederlijke wijze, dat ze niet door ijdele superstitie eerder zwakker dan heiliger worden. Zo oefenen zij zich naarstig in vroomheid, en zij weten, dat de oefening des lichaams slechts dient voor een kleine tijd. Voornamelijk wordt de liefde door hen bewaard, aan de liefde wordt de leeftocht, aan de liefde de gesprekken, aan de liefde de kledij, en aan de liefde de gelaatsuitdrukking dienstbaar gemaakt. Zij komen samen

en stemmen samen tot één liefde; haar te schenden wordt voor zonde gerekend, alsof men God schond; wie zich verzet tegen de liefde, wordt uitgeworpen en vermeden; indien iemand haar kwetst, wordt hij geen dag langer geduld." Daar die heilige man met deze woorden, als op een schilderij, schijnt afgebeeld te hebben, hoe het monnikwezen oudtijds geweest is, heeft het me niet verdroten ze, ofschoon ze wat lang zijn, hier in te voegen, omdat ik zag, dat ik wat te wijdlopig zou zijn, wanneer ik dit alles uit verschillende schrijvers bijeenbracht, ook al zou ik mij toegelegd hebben op kortheid.
1} De moribus eccl. cath. 31.
2} Ib. 33.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

10. Nu is het mijn bedoeling niet om hier dat ganse onderwerp te behandelen, maar slechts om terloops aan te wijzen niet alleen hoedanige monniken de oude kerk gehad heeft, maar ook hoe toen het beroep van monnik geweest is: opdat de verstandige lezers uit de vergelijking kunnen beoordelen, hoe onbeschaamd zij zijn, die om het tegenwoordige monnikendom staande te houden de oudheid aanhalen. Wanneer Augustinus ons het heilige en wettige kloosterleven tekent, wil hij dat daaraan vreemd zal zijn elk star eisen van die dingen, die ons in Gods Woord vrij gelaten worden. Maar er is niets, dat tegenwoordig strenger geëist wordt. Want ze menen, dat het een onverzoenbaar misdrijf is, wanneer iemand in kleur of vorm van kleding, in soort van spijs, of in andere onbeduidende en nietsbetekenende ceremoniën ook maar het minst van het voorschrift afwijkt. Augustinus 1) beweert met klem, dat het de monniken niet geoorloofd is werkeloos te leven van het goed van een ander. Hij ontkent, dat er in zijn tijd daarvan in een goed ingericht klooster een voorbeeld geweest is. De tegenwoordige monniken stellen het voornaamste deel van hun heiligheid in lediggang. Want indien men hun de lediggang ontneemt, waar zal dan dat beschouwend leven blijven, waardoor zij, gelijk ze roemen, boven alle anderen uitblinken en dichter komen bij de engelen? Augustinus eindelijk eist een kloosterleven, dat niets anders is dan een oefening en een steun tot het verrichten van de plichten der vroomheid, die aan alle Christenen aanbevolen worden. Wanneer hij de liefde stelt als de hoogste, ja schier de enige regel van het kloosterleven, zullen wij dan denken, dat hij een samenspanning prijst, waardoor enige weinige mensen zich onder elkaar verbinden en zich van het ganse lichaam der kerk afscheiden? Integendeel, hij wil, dat de monniken door hun voorbeeld de overige mensen voorlichten om de eenheid der kerk te bewaren. In beide opzichten is de toestand van het tegenwoordige monnikendom zozeer verschillend, dat men ternauwernood iets zou kunnen vinden, dat meer ongelijk is, om niet te zeggen tegengesteld. Immers de monniken van onze tijd, niet tevreden met die vroomheid, waarnaar Christus gebiedt dat de zijnen voortdurend met ijver zullen jagen, verzinnen de een of andere nieuwe vroomheid, door welke te overdenken zij, volmaakter menen te zijn dan alle anderen.
1} De opere monach. 17.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

11. Indien ze dit loochenen, zou ik van hen wel eens willen weten, waarom zij hun stand alleen de titel der volmaaktheid waardig achten, en die aan alle andere roepingen Gods ontnemen. Hun spitsvondig antwoord is voor mij niet verborgen, namelijk, dit, dat hun stand niet zo genoemd wordt, omdat hij de volmaaktheid in zich bevat, maar omdat hij de beste van alle is tot het verkrijgen der volmaaktheid. Wanneer ze zich bij het volk willen aanprijzen, wanneer ze ongeleerde en onwetende jongelingetjes willen verstrikken, wanneer ze hun voorrechten willen verdedigen, wanneer ze tot smaad van anderen hun eigen waardigheid willen verheffen, dan beroemen ze zich er op, dat zij in de staat der volmaaktheid zijn. Wanneer ze te zeer in het nauw gebracht worden, dan dat ze deze ijdele aanmatiging kunnen staande houden, dan nemen ze de wijk naar deze loopgraaf, dat ze de volmaaktheid nog niet verkregen hebben, maar dat ze toch in die staat zijn, door welke zij meer dan anderen naar haar streven. Intussen blijft bij het volk die bewondering, alsof alleen het kloosterleven een leven is als der engelen, volmaakt en van alle gebrek gezuiverd. Onder dit voorwendsel beoefenen zij een zeer winstgevende handel. En die beperking blijft in weinig boeken begraven liggen. Wie ziet niet, dat dit een onverdragelijke bespotting is? Maar laat ons met hen handelen, alsof ze aan hun beroep geen hoger waarde toekenden, dan dat ze het een staat noemen tot het verkrijgen van de volmaaktheid. Ongetwijfeld, door aan hun beroep deze naam te geven onderscheiden ze het als door een bijzonder merkteken van de andere soorten des levens. En wie zou dat verdragen, dat een zo grote eer wordt toegekend aan een instelling, die nergens ook maar met één woord wordt goedgekeurd? En dat zulk een eer onwaardig geacht worden alle roepingen Gods, die door zijn heilige mond niet alleen geboden zijn, maar ook met treffelijke lofwoorden versierd? En hoe groot onrecht, vraag ik u, geschiedt Gode, wanneer een of andere verzonnen levenswijze gesteld wordt boven alle levenswijzen, die door Hem geordineerd en door zijn getuigenis geprezen zijn?

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

12. Welaan, laat hen zeggen, dat het laster is, wat ik tevoren gezegd heb, dat zij niet tevreden zijn met de door God voorgeschreven regel. En toch, ook al zweeg ik, dan beschuldigen zij zich zelf meer dan voldoende. Want ze leren openlijk, dat ze meer last op zich nemen, dan Christus hun opgelegd heeft: en wel omdat ze de vermaningen van het evangelie over het liefhebben der vijanden, over het niet begeren van wraak, over het niet zweren enz. beloven te zullen houden, aan welke de Christenen in het algemeen niet gebonden zijn. Welke leraars uit de oudheid zullen ze dienaangaande ons voor de voeten werpen? Geen enkele der oude leraars is dit ooit in de geest gekomen: allen roepen eenstemmig uit, dat Christus in 't geheel geen enkel woordje gesproken heeft, waaraan men niet noodzakelijk moet gehoorzamen. En zonder enige twijfeling leren zij overal, dat met name deze leringen geboden zijn, van welke die fraaie uitleggers bazelen, dat Christus ze slechts aangeraden heeft. Maar omdat wij boven geleerd hebben, dat dit een zeer verderfelijke dwaling is, moge het hier genoeg

zijn, dat ik in het kort er op gewezen heb, dat het tegenwoordige monnikenwezen gegrond is op een mening, die terecht alle vromen verfoeien: namelijk dat men verzint, dat er een volmaakter regel is om te leven, dan die algemene, die door God aan de ganse kerk gegeven is. Al wat op dit fundament gebouwd wordt, kan niet anders dan verfoeilijk zijn.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

13. Maar ze komen aan met een ander bewijs voor hun volmaaktheid, waarvan ze menen, dat het voor hen zeer sterk is. Want de Heere heeft tot de jongeling, die Hem ondervroeg over de volmaakte rechtvaardigheid, gezegd: "Zo gij wilt volmaakt zijn, verkoop alles, wat gij hebt, en geef het de armen" (Matth. 19:21) (Luc. 10:26). Of zij dit doen, daarover spreek ik niet. Laat ons hun dit thans toegeven. Zij roemen dus, dat ze volmaakt zijn geworden door al het hunne te verlaten. Indien de hoofdsom der volmaaktheid hierin gelegen is, wat bedoelt Paulus dan, wanneer hij leert (1 Kor. 13:3), dat hij, die al het zijne aan de armen uitgedeeld heeft, niets is, wanneer hij de liefde niet heeft? Wat is dat voor een volmaaktheid, die, wanneer de liefde er niet is, met de mens te niet gaat? Hier moeten ze noodzakelijkerwijs antwoorden, dat dit wel het hoogste, maar niet het enige werk der volmaaktheid is. Maar ook hier spreekt Paulus tegen (Col. 3:14), die niet aarzelt de liefde, zonder een dergelijk verlaten der goederen, te maken tot de band der volmaaktheid. Indien het zeker is, dat er tussen de Meester en de discipel geen tegenspraak is, en de discipel duidelijk ontkent, dat 's mensen volmaaktheid daarin bestaat, dat hij al het zijne verlaat, en wederom verzekert, dat ze zonder die verlating bestaat, dan moeten we zien, hoe men het woord van Christus moet opvatten: "zo gij volmaakt wilt zijn, verkoop alles, wat ge hebt". De betekenis nu zal allerminst duister zijn, indien we overwegen (wat men bij alle prediking van Christus altijd moet in acht nemen), tot wie deze woorden gericht worden. De jongeling vraagt, door welke werken hij tot het eeuwige leven zal ingaan. Christus verwijst hem, omdat hij vroeg aangaande de werken, naar de wet. En terecht, want zij is de weg tot het eeuwige leven, indien ze op zichzelf beschouwd wordt; en van nergens elders mist zij het vermogen om ons de zaligheid aan te brengen, dan uit onze boosheid. Door dit antwoord heeft Christus verklaard, dat Hij geen andere wijze leert om het leven in te richten, dan die in de wet des Heeren oudtijds gegeven was. Zo gaf Hij aan de Goddelijke wet getuigenis, dat ze de leer was der volmaakte rechtvaardigheid, en tevens ging Hij in tegen de laster, opdat Hij niet door een of andere nieuwe levensregel het volk zou schijnen aan te zetten tot afvalligheid van de wet. De jongeling, die wel niet boos van hart was, maar door een ijdel vertrouwen opgeblazen, antwoordt, dat hij alle geboden der wet van jongs af gehouden heeft. Het is meer dan zeker, dat hij onmetelijk ver af was van datgene, waartoe hij roemde reeds gekomen te zijn. En, indien zijn roemen waar geweest was, zou hem niets ontbroken hebben tot de hoogste volmaaktheid. Want boven is aangetoond, dat de wet de volmaakte rechtvaardigheid in zich houdt, en dit blijkt daaruit, dat haar onderhouding de weg tot de eeuwige zaligheid genoemd wordt. Opdat hem dus geleerd zou worden, hoe weinig hij in die rechtvaardigheid gevorderd was, van welke hij al te stoutmoedig geantwoord had, dat hij haar vervuld had, was het nodig zijn gemeenzaam gebrek bij hem uit te drijven. En daar hij overvloed had van rijkdom, had hij zijn hart daaraan

gehecht. Daar hij deze verborgen wond niet voelde, wordt hij dus door Christus gekwetst. "Ga heen," zegt Hij, "verkoop alles, wat gij hebt." Indien hij een zo goed bewaarder der wet geweest was, als hij meende, zou hij, na het horen van dit woord, niet bedroefd weggegaan zijn. Want wie God van ganser harte liefheeft, houdt niet alleen voor drek al wat tegen de liefde tot God strijdt, maar verfoeit het als iets dodelijks. Dat dus Christus de rijke gierigaard gebiedt te verlaten alles, wat hij heeft, is hetzelfde alsof Hij een eerzuchtige beval alle eer, een genotzuchtige alle genietingen, een onkuise alle werktuigen der lust vaarwel te zeggen. Zo moeten de consciëntiës, die door geen enkel besef van de algemene vermaning geroerd worden, gebracht worden tot het bijzonder besef van hun eigen zonde. Tevergeefs geven ze dus deze uitspraak een algemene uitlegging, alsof Christus de volmaaktheid van de mens stelde in het verlaten der goederen, daar Hij met die woorden niets anders bedoelde dan de jongeling, die zichzelf bovenmate behaagde, te brengen tot het gevoelen van zijn wonde, opdat hij zou begrijpen, dat hij nog zeer ver verwijderd was van de volmaakte gehoorzaamheid aan de wet, die hij zich anders ten onrechte aanmatigde. Ik erken, dat deze plaats door sommigen der vaderen verkeerd begrepen is, en dat hieruit het streven naar vrijwillige armoede ontstaan is, door welke diegenen eerst voor zalig gehouden werden, die, na afstand gedaan te hebben van alle aardse goederen, zich naakt aan Christus overgaven. Maar ik vertrouw, dat aan alle goede en niet twistgierige mensen genoegdoening zal geschonken worden door deze mijn uitlegging, zodat ze over de bedoeling van Christus in geen twijfel zullen verkeren.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

14. Trouwens, de vaderen hebben aan niets minder gedacht dan aan het bevestigen van zulk een volmaaktheid, als later door kapdragende sofisten gefabriceerd is, om zo een dubbel Christendom op te richten. Want toen was nog niet dat heiligschennend leerstuk ontstaan, dat het beroep van het monnikendom met de Doop vergelijkt, ja zelfs openlijk bezweert, dat het een vorm is van een tweede doop. Wie zou er aan twijfelen, dat de vaderen aan deze lastering van ganser harte vreemd geweest zijn? En wat betreft het laatste, dat volgens Augustinus' woorden bij de oude monniken geweest is, namelijk dat ze zich geheel en al voegden naar de liefde: waartoe zou het nodig zijn met woorden te bewijzen, dat dit geheel vreemd is aan het tegenwoordige nieuwe beroep van monnik? De zaak zelf zegt het, dat allen, die in kloosters gaan, zich afscheiden van de kerk. Immers scheiden zij zich af niet van het wettige gezelschap der gelovigen door zichzelf een bijzondere dienst en een afzonderlijke bediening der sacramenten aan te nemen? Wanneer dit niet is de gemeenschap der kerk uiteenrukken, wat is het dan? En (om de vergelijking, die ik begonnen ben te maken voort te zetten en eenmaal te beëindigen) wat hebben ze in dit opzicht gemeen met de oude monniken? Die hadden, ofschoon ze afgescheiden van de anderen woonden, toch geen afgezonderde kerk: zij deelden de sacramenten met de anderen, zij verschenen in de openbare bijeenkomsten, daar waren zij een deel van het volk. Maar wat hebben de nieuwe monniken door voor zich een bijzonder altaar op te richten anders gedaan dan de band der eenheid verbreken? Want zij hebben zich van het gehele lichaam der kerk afgesneden en de gewone dienst versmaad, door welke de Heere gewild heeft, dat de vrede en de liefde onder de zijnen zou bewaard worden.

Dus zeg ik, dat zoveel kloosters er tegenwoordig zijn, er evenzovele vergaderplaatsen van scheurmakers zijn, die met verstoring van de orde der kerk van het wettig gezelschap der gelovigen afgesneden zijn. En opdat die afzondering niet duister zou zijn, hebben ze zich verschillende namen van partijen gegeven. En zij hebben zich niet geschaamd te roemen in datgene, wat Paulus zozeer verfoeit (1 Kor. 1:12) (1 Kor. 3:4), dat hij het niet sterk genoeg kan zeggen. Of het moest zijn, dat we wel menen, dat Christus door de Corinthiërs verdeeld was, daar de een zich verhovaardigde op deze, de ander op die leraar, maar dat het nu geschiedt zonder dat aan Christus onrecht gedaan wordt, dat we in plaats van Christenen sommigen Benedictijnen, anderen Franciscanen, weer anderen Dominicanen horen noemen en zo noemen, dat zij zelf, terwijl ze van de grote massa der Christenen begeren afgescheiden te worden, zich deze namen vol trots aannemen naar gelang van hun godsdienstig beroep.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

15. Deze punten van verschil tussen de oude monniken en die van onze tijd, die ik tot dusver heb opgesomd, liggen niet in de zeden, maar in het beroep zelf. Daarom mogen de lezers bedenken, dat ik meer gesproken heb van het monnikenwezen dan van de monniken, en gewezen heb niet op de gebreken, die het leven van weinigen aankleven, maar op die, welke niet gescheiden kunnen worden van de levenswijze zelf. Wat heeft het voor nut, afzonderlijk uiteen te zetten, hoe groot het verschil in de zeden is? Dit staat vast, dat er geen klasse van mensen is, die méér met de schandelijkheid van alle gebreken bezoedeld is; nergens woelen in meerdere mate kliekgeest, haat, partijschappen en eerzucht. In enige weinige kloosters leeft men wel kuis, indien het kuisheid genoemd mag worden, wanneer de lust in zoverre onderdrukt wordt, dat hij niet tot openlijke schande komt; maar toch zult ge er ternauwernood één op de tien vinden, dat niet veeleer een bordeel is dan een heiligdom der kuisheid. En wat voor eenvoud is er in de leeftocht? De varkens in de varkenskotten worden op dezelfde wijze vetgemest. Maar, opdat ze niet zouden klagen, dat ze al te hardvochtig door mij behandeld worden, ga ik niet verder. Trouwens een ieder, die de zaak zelf kent, zal erkennen, dat in het weinige, dat ik aangeroerd heb, niets overdreven gezegd is. Hoewel de monniken, volgens het getuigenis van Augustinus 1), zeer uitmuntten in kuisheid, klaagt hij toch, dat er veel vagebonden waren, die door hun boze kunstgrepen en bedriegerijen eenvoudige mensen geld afpersten, die de reliquieën der martelaren ronddroegen en daarin schandelijke handel dreven, ja in plaats van de reliquieën der martelaren de beenderen van alle mogelijke dode mensen te koop boden, en die door vele dergelijke wandaden hun stand schande aandeden. Evenals hij verklaart, dat hij geen betere mensen gezien heeft dan hen, die in de kloosters vordering gemaakt hebben, zo klaagt hij, dat hij geen slechtere gezien heeft, dan hen, die in de kloosters achteruit gegaan zijn. Wat zou hij zeggen, indien hij tegenwoordig zou zien, dat bijna alle kloosters van zoveel en zo jammerlijke gebreken overvloeien en als het ware kraken? Ik zeg niets dan wat aan allen zeer goed bekend is. En toch betreft deze berisping niet allen zonder enige uitzondering. Want evenals de regel en tucht om heilig te leven in de kloosters nooit zo goed ingericht is geweest, of er waren toch wel enige slechte monniken, die veel verschilden van de anderen, zo zeg ik, dat

de monniken tegenwoordig niet zo ontaard zijn van die heilige oudheid, of ze hebben in hun gezelschap nog wel enige goede; maar deze goeden zijn weinige en verspreid en gaan schuil tussen die grote menigte slechten en bozen, en zij worden niet alleen geminacht, maar ook moedwillig bejegend en soms zelfs wreed behandeld door de anderen, die (gelijk het spreekwoord der Milesiërs zegt) geloven, dat voor een goede bij hen geen plaats mag zijn.
1} De op. monach. in fine.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor me n zich jammerlijk verstrikt.

16. Ik vertrouw, dat ik door deze vergelijking van het oude en het nieuwe monnikendom bewerkt heb, wat ik wilde, namelijk dat blijkt, dat onze kapdragers tot het verdedigen van hun beroep ten onrechte het voorbeeld van de eerste kerk voorwenden, daar ze van de oude monniken niet minder verschillen dan apen van mensen. Intussen ontveins ik me niet, dat ook in die oude vorm, die Augustinus aanprijst, iets is, dat mij weinig behaagt. Ik geef toe, dat ze in de uiterlijke oefeningen van hun strenge tucht niet superstitieus geweest zijn, maar ik zeg, dat het hun niet ontbroken heeft aan onmatige gezochtheid en verkeerde navolging. Het was schoon, om, na afstand gedaan te hebben van onze goederen, vrij te zijn van alle aardse bekommerdheid, maar de zorg om een huisgezin vromelijk te regeren wordt door God hoger geacht, wanneer een heilig huisvader, los en vrij van alle hebzucht, eerzucht en andere begeerten des vleses, zich dit als voornemen gesteld heeft, dat hij in een bepaalde roeping God dient. Het is schoon in de afzondering, ver van de omgang de mensen, te filosoferen, maar het is geen blijk van Christelijke zachtmoedigheid, wanneer men, als uit haat jegens het menselijk geslacht, naar een eenzame woestijn de toevlucht neemt, en tevens de plichten verlaat, welke de Heere in de eerste plaats geboden heeft. Ook al zouden we toegeven, dat er in het monnikenwezen geen ander kwaad geweest is, dan was dit in ieder geval geen gering kwaad, dat een onnuttig en gevaarlijk voorbeeld in de kerk ingevoerd heeft.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

17. Laat ons dan nu zien van welke aard de geloften zijn, waardoor tegenwoordig de monniken in deze voortreffelijke stand worden ingewijd. In de eerste plaats, daar het hun bedoeling is een nieuwe en verzonnen dienst in te stellen om zich verdienstelijk te maken bij God, besluit ik uit hetgeen ik tevoren gezegd heb, dat al wat zij beloven een gruwel is voor God. Vervolgens, daar zij, zonder er op te letten of God hen er toe roept en of Hij het goedkeurt, een levenswijze uitdenken zoals hun bevalt, zeg ik, dat het een lichtvaardig en daarom ongeoorloofd waagstuk is, omdat hun consciëntie niets heeft, waarop ze voor God kan steunen, en al wat niet uit het geloof is, zonde is. Bovendien, daar zij zich verbinden tot veel verkeerde en goddeloze diensten, die het hedendaagse monnikenwezen in zich bevat, beweer ik, dat ze niet aan God, maar aan de duivel gewijd worden. Want waarom zou het de profeten geoorloofd geweest zijn

te zeggen (Deut. 32:17), dat de Israëlieten hun kinderen aan de duivel geofferd hebben en niet aan God alleen hierom, omdat ze de ware dienst van God door onheilige ceremoniën verdorven hadden: en waarom zou men dan hetzelfde niet van de monniken mogen zeggen, die zich, tegelijk met hun kap, een strik van duizend goddeloze superstitiën aantrekken? En wat is de aard van hun geloften? Zij beloven aan God een voortdurende maagdelijke reinheid, alsof ze tevoren met God het verbond gemaakt hadden, dat Hij hen van de noodzakelijkheid van het huwelijk zou bevrijden. Zij moeten niet aanvoeren, dat zij deze gelofte slechts doen, vertrouwend op de genade Gods. Want daar Hij zelf verklaart, dat dit niet aan alle gegeven wordt (Matth. 19:11), is het ons niet geoorloofd het vertrouwen op te vatten, dat ons die bijzondere gave geschonken wordt. Wie haar hebben, laat die haar gebruiken. Indien zij te eniger tijd gevoelen, dat ze door hun vlees verontrust worden, laat hen dan de toevlucht nemen tot de hulp van Hem, door wiens kracht alleen zij weerstand kunnen bieden. Indien ze niet vorderen, laat hen dan het middel niet versmaden, dat hun wordt aangeboden. Want zij, aan wie het vermogen der onthouding wordt ontzegd, worden door een ontwijfelbare stem Gods tot het huwelijk geroepen (1 Kor. 7:9). Ik noem onthouding niet die, waardoor het lichaam alleen zuiver wordt gehouden van hoererij, maar die, door welke de geest een onbevlekte kuisheid bewaart. Immers Paulus leert, dat men zich niet alleen moet hoeden voor een uiterlijke wellust, maar ook voor een branden des gemoeds. Dit, zeggen ze, is zover de herinnering reikt onderhouden, dat zij, die zich geheel aan de Heere wilden wijden, zich verbonden door de gelofte van onthouding. Ik erken weliswaar, dat deze gewoonte ook van oudsher gebruikelijk geweest is, maar ik geef niet toe, dat die tijd zozeer van alle gebrek vrij geweest is, dat al wat toen gedaan werd voor een regel gehouden moet worden. En langzamerhand is die onverbiddelijke gestrengheid ingeslopen, dat na het doen van de gelofte, geen gelegenheid meer bestond om haar te herroepen. Dat blijkt uit de woorden van Cyprianus 1): "Indien maagden zich uit het geloof aan Christus gewijd hebben, laat hen dan kuis en rein, zonder enige opspraak volharden; laat hen zo, sterk en standvastig, de prijs der maagdelijkheid verwachten; maar indien ze niet willen of kunnen volharden, is het beter, dat ze trouwen, dan dat ze door hun genietingen in het vuur vallen." Met welk een smaad zouden ze niet nu hem verscheuren, die de gelofte der onthouding met zulk een billijkheid zou willen matigen? Zij zijn dus ver van die oude gewoonte afgeweken, daar ze niet alleen geen enkele matiging of toegevendheid toelaten, indien iemand niet in staat bevonden wordt om zijn gelofte te houden, maar ook zonder schaamte verklaren, dat hij zwaarder zondigt, wanneer hij door het nemen van een vrouw het gebrek aan zelfbeheersing zijns vleses geneest, dan wanneer hij zijn lichaam en ziel bezoedelt met hoererij.
1} Ep. 11.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

18. Maar zij houden nog verder aan, en trachten aan te tonen, dat onder de apostelen zulk een gelofte gebruikelijk geweest is, omdat Paulus zegt (1 Tim. 5:12), dat de weduwen, die trouwden, nadat ze eenmaal tot de openbare dienst waren aangenomen, haar eerste geloof verzaakten. Ik ontken allerminst, dat de weduwen, die zich en haar diensten aan de kerk wijdden, tevens ook de wet van een voortdurend celibaat op zich

namen, niet omdat ze daarin enige godsdienst stelden, zoals men later begonnen is te doen, maar omdat ze die dienst niet konden waarnemen, tenzij ze haar eigen meesteres waren en vrij van het huwelijksjuk. Indien ze, na haar woord gegeven te hebben, naar een nieuw huwelijk omzagen, wat was dat anders dan Gods roeping van zich schudden? Het is dus geen wonder, dat Paulus zegt, dat ze door zulke verlangens weelderig worden tegen Christus. En later voegt hij nog ter uitbreiding toe, dat zij zozeer in gebreke blijven te doen, wat ze de kerk beloofd hebben, dat ze ook haar eerste woord, bij de Doop gegeven, schenden en teniet maken, in welk woord dit begrepen is, dat een ieder aan zijn roeping beantwoorden zal. Tenzij ge liever dit zo wilt verstaan, dat ze, als het ware na verlies van alle schaamte, vervolgens ook elke zorg voor haar eerbaarheid afwierpen, zichzelf prijsgaven tot alle losbandigheid en uitgelatenheid, en door haar los en ongebonden leven niets minder toonden, dan dat ze Christelijke vrouwen waren. Deze betekenis behaagt mij zeer. Wij antwoorden dus, dat de weduwen, die toen aangenomen werden tot de openbare dienst, zich de voorwaarde oplegden, dat ze voortdurend ongehuwd zouden blijven; indien ze later trouwden, begrijpen wij gemakkelijk, dat gebeurd is wat Paulus zegt, dat ze met aflegging van alle ingetogenheid onbeschaamder werden dan Christelijke vrouwen paste. Dat ze zo niet alleen gezondigd hebben door de trouw, die ze aan de kerk geschonken hadden, te breken, maar dat ze ook van de algemene wet van vrome vrouwen afgeweken waren. Maar in de eerste plaats ontken ik, dat ze om een andere reden beloofd hebben ongehuwd te blijven, dan omdat het huwelijk met de dienst, die zij op zich namen, allerminst overeenkwam, en ik zeg, dat ze zich alleen tot de ongehuwde staat verbonden hebben in zoverre als de noodzaak van haar roeping het meebracht. Vervolgens zeg ik, dat ze niet zo gebonden waren, dat het niet ook dan nog beter voor haar was te trouwen dan door de prikkels des vleses gekweld te worden of tot enige onzedelijkheid te vervallen. In de derde plaats zeg ik, dat door Paulus voorgeschreven wordt, weduwen van zulk een leeftijd te kiezen, die gemeenlijk buiten gevaar is, vooral daar hij beveelt, slechts haar te kiezen, die, met één huwelijk tevreden geweest zijnde, reeds tevoren het bewijs van haar ingetogenheid gegeven hadden. De gelofte dan van het celibaat keuren wij om geen andere reden af dan omdat ze verkeerdelijk voor een stuk van de godsdienst gehouden wordt en lichtvaardig gedaan wordt door hen, die de macht der onthouding niet ontvangen hebben.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

19. En hoe heeft men deze plaats van Paulus op de nonnen kunnen betrekken? Want de diakonessen werden gekozen niet om door gezang of onbegrepen gemompel God te strelen en de overige tijd in ledigheid te leven, maar om de openbare dienst der kerk jegens de armen waar te nemen en zich met alle ijver, naarstigheid en vlijt toe te leggen op de plichten der liefde. Zij deden niet de gelofte van ongehuwd te blijven, om God enige eredienst te bewijzen, doordat ze zich onthielden van het huwelijk, maar slechts opdat ze vaardiger zouden zijn tot het volbrengen van haar ambt. Eindelijk deden zij haar gelofte niet of in het begin van haar jongedochterschap of nog midden in de bloei van haar jaren, opdat ze daarna door een te late ondervinding zouden leren, in welk een gevaar ze zich begeven hadden; maar wanneer ze alle

gevaar schenen overwonnen te hebben, dan deden ze een even veilige als heilige gelofte. Maar, om op de eerste twee punten niet de nadruk te leggen, ik zeg, dat het ongeoorloofd was om vrouwen toe te laten tot de gelofte der onthouding voor haar zestigste jaar, daar de apostel alleen vrouwen van zestig jaar toelaat en de jongeren beveelt te trouwen en kinderen te baren. Dus kan ook dat op generlei wijs verontschuldigd worden, dat men er eerst twaalf, toen twintig en later dertig jaren afgedaan heeft; en nog veel minder is het te verdragen, dat arme meisjes, voordat ze zichzelf vanwege haar leeftijd kunnen kennen, of enige ervaring van zichzelf kunnen hebben, niets slechts door bedrog er toe gebracht, maar ook door geweld en bedreigingen er toe gedrongen worden zich die vervloekte strikken om te doen. Met het bestrijden van de twee overige beloften zal ik me niet bezig houden. Slechts dit zeg ik: behalve dat ze in niet weinig superstitiën verwikkeld zijn, zoals de zaken tegenwoordig staan, schijnen ze hierop aangelegd te zijn, dat zij, die de geloften doen, God en de mensen bespotten. Maar opdat we niet de schijn hebben ieder stukje afzonderlijk al te boosaardig aan te vallen, zullen wij met de algemene weerlegging, die boven gegeven is, tevreden zijn.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

20. Wat voor soort van geloften wettig en Gode aangenaam zijn, is, naar ik meen, voldoende uiteengezet. Maar omdat somtijds onervaren en vreesachtige consciëntiës, ook wanneer enige gelofte hun mishaagt en door hen afgekeurd wordt, niettemin over de verbintenis twijfelen en er zwaar door gekweld worden, daar zij er voor terugdeinzen hun aan God gegeven woord te schenden en aan de andere kant vrezen, dat ze door het te houden nog meer zondigen, moet hun hier hulp geboden worden, opdat ze zich aan deze moeilijkheid kunnen ontworstelen. En om in ééns alle bezwaar uit de weg te ruimen, zeg ik, dat alle geloften, die niet wettig zijn en niet naar behoren zijn gedaan, evenals ze bij God van geen waarde zijn, zo ook bij ons ongeldig moeten wezen. Want indien bij menselijke contracten alleen die beloften ons verbinden, in welke degene, met wie wij het contract aangaan, ons voor verbonden wil houden, is het ongerijmd, dat wij gedwongen zouden worden tot het volbrengen van die dingen, welke God geenszins van ons eist; temeer daar onze werken niet anders goed zijn, dan wanneer ze Gode behagen en dit getuigenis van de consciëntie hebben, dat ze Hem behagen. Want dit blijft vast: "Al wat uit het geloof niet is, dat is zonde" (Rom. 14:23). Daaronder verstaat Paulus, dat het werk, dat met twijfeling ondernomen is, daarom zondig is, omdat het geloof de wortel is van alle goede werken, door hetwelk wij er zeker van zijn, dat ze Gode welbehagelijk zijn. Indien dus een Christen niets mag ondernemen dan met deze zekerheid, waarom zou hij dan niet, wanneer hij iets in onwetendheid lichtvaardig op zich genomen heeft, later, als hij van zijn dwaling bevrijd is, er van mogen afzien? En daar nu onberaden gedane beloften van die aard zijn, verbinden zij niet alleen niet, maar moeten ze noodzakelijk verbroken worden. En wat zullen wij er dan van zeggen, dat ze niet alleen voor Gods aanschijn voor niets geacht worden, maar Hem ook tot een gruwel zijn, gelijk tevoren aangetoond is? Het is overbodig over een onnodige zaak langer te handelen. Dit ene bewijs schijnt mij meer dan genoeg te zijn om de vrome consciëntiës gerust te stellen en van alle bezwaar te bevrijden, namelijk dat alle werken, die niet uit een zuivere bron opwellen

en niet op een wettig doel gericht worden, door God verworpen worden, en wel zo verworpen worden, dat Hij ons evenzeer verbiedt in die werken voort te gaan als ze aan te vangen. Want daaruit komt men tot het besluit, dat de geloften, die hun oorsprong nemen in dwaling en superstitie, bij God van geen waarde zijn en door ons moeten verlaten worden.

Boek IV hoofdstuk 13

Over de geloften, die men lichtvaardig doet, waardoor men zich jammerlijk verstrikt.

21. Bovendien zal hij, die deze beantwoording kent, stof hebben om tegen de lasteringen der bozen hen te verdelgen, die uit het monnikendom zich begeven tot enige eerzame levenswijze. Zij worden ernstig beschuldigd van woordbreuk en meineed, omdat ze de, naar men algemeen gelooft, onverbrekelijke band, waarmede zij aan God en de kerk verbonden waren, afgebroken hebben. Maar ik zeg, dat er geen band geweest is, wanneer God te niet doet, wat de mens vaststelt. Vervolgens, ook al zouden wij toegeven, dat ze verbonden waren, toen ze vastgehouden werden in de strikken van onwetendheid aangaande God en van dwaling, zo zeg ik, dat ze nu, nadat ze verlicht zijn door de kennis der waarheid, tegelijkertijd vrij zijn door de genade van Christus. Want indien het kruis van Christus zo grote kracht heeft, dat het ons bevrijdt van de vloek der Goddelijke wet, waardoor wij gebonden werden gehouden, hoeveel meer zal het ons dan ontrukken aan vreemde banden, die niets anders zijn dan de bedriegelijke netten van de Satan? Het is dus niet twijfelachtig, dat Christus allen, die Hij beschijnt met het licht van zijn evangelie, van al die strikken losmaakt, waarin zij zich door superstitie gestoken hadden. Trouwens, het ontbreekt hun niet aan een tweede bewijs tot verdediging, indien ze niet in staat waren tot het houden van het celibaat. Want indien een onmogelijke gelofte een zekere ondergang is der ziel, welke God behouden wil hebben en niet wil verloren doen gaan, dan volgt daaruit, dat men geenszins in die gelofte moet volharden. En hoe onmogelijk de gelofte der onthouding is voor hen, die met die bijzondere gave niet toegerust zijn, hebben we vroeger geleerd, en leert, ook al zweeg ik, de ervaring. Immers het is niet onbekend van hoe grote onkuisheid bijna alle kloosters vol zijn. En indien sommige eerbaarder en ingetogener schijnen te zijn dan andere, dan zijn ze toch niet daarom kuis, omdat ze het kwaad der onkuisheid inwendig onderdrukken en in toom houden. Zo straft ongetwijfeld God door huiveringwekkende voorbeelden de stoutmoedigheid der mensen, wanneer ze niet gedachtig aan hun eigen zwakheid, terwijl hun natuur er zich tegen verzet, streven naar hetgeen hun ontzegd is, en, met verachting van de middelen, die de Heere hun ter hand gesteld had, vertrouwen door onbuigzaamheid en hardnekkigheid de ziekte van hun gebrek aan zelfbeheersing te kunnen overwinnen. Want hoe zullen wij het anders noemen dan hardnekkigheid, wanneer iemand, die de vermaning gekregen heeft, dat het huwelijk voor hem nodig is, en dat dit hem door de Heere als geneesmiddel gegeven wordt, dit niet alleen veracht, maar zelfs met een eed zichzelf dwingt tot verachting?

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

1. Naast de prediking van het evangelie hebben wij nog een ander hulpmiddel van ons geloof in de sacramenten, en het is voor ons van groot belang, dat over die sacramenten een vaste lering gegeven wordt, uit welke wij kunnen leren, met welk doel zij ingesteld zijn en wat tegenwoordig hun gebruik is. In de eerste plaats moeten wij onze aandacht er op richten, wat een sacrament is. Mij dan schijnt het toe, dat dit een eenvoudige en eigenlijke definitie zal zijn, wanneer we zeggen, dat het een uitwendig teken is, waardoor de Heere de beloften zijner goedgunstigheid jegens ons aan onze consciënties verzegelt om de zwakheid van ons geloof te versterken, en wij wederkerig onze vroomheid jegens Hem zowel voor Hem en de engelen als bij de mensen betuigen. Men kan het ook korter anders definiëren, namelijk zo, dat men het noemt een getuigenis van Gods genade jegens ons, bevestigd door een uitwendig teken, met wederkerige betuiging van onze vroomheid jegens Hem. Welke van deze beide definities men ook kiest: ze verschillen in betekenis niets van de definitie van Augustinus, welke zegt, dat een sacrament is een zichtbaar teken van een heilige zaak, of een zichtbare gedaante van een onzienlijke genade; maar de zaak zelf leggen zijn beter en zekerder uit. Want daar in zulk een kortheid een zekere duisternis ligt, waaraan vele onkundigen geen houvast hebben, wilde ik de betekenis met meer woorden voller weergeven, opdat er geen twijfel zou overblijven.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

2. Waarom de oude leraars dit woord in die betekenis gebruikt hebben, is niet duister . Want telkens als de oude vertaler het Griekse woord mysterion (verborgenheid) in het Latijn wilde weergeven, voornamelijk waar gehandeld werd over Goddelijke dingen heeft hij het vertaald door het woord sacrament. Zo in de brief aan de Efezen (Ef. 1:9): "Opdat Hij ons bekend zou maken het sacrament van zijn wil." Evenzo (Ef. 3:2): "Indien gij maar gehoord hebt van de bedoeling der genade Gods, die mij gegeven is in u, dat naar de openbaring mij bekend gemaakt is het sacrament." Evenzo aan de Colossenzen (Col. 1:26): "De verborgenheid, die verborgen is geweest van alle eeuwen en geslachten , maar nu geopenbaard is aan zijn heiligen, aan wie God heeft willen bekend maken de rijkdom van dit sacrament"enz. Evenzo aan Timotheus (1 Tim. 3:16): "Het sacrament der Godzaligheid is groot: God is geopenbaard in het vlees." De vertaler heeft niet willen zetten: "verborgenheid", opdat het niet zou schijnen,dat hij iets zou zeide, dat beneden de grootheid der dingen bleef. Hij heeft het woord "sacrament" gezet voor "verborgenheid", namelijk de verborgenheid van een heilige zaak. In die betekenis komt het bij de kerkelijke schrijvers herhaaldelijk voor. En het is genoeg bekend, dat zaken, die bij de Latijnen sacramenten genoemd worden, bij de Grieken mysteriën heten: die gelijkheid van betekenis neemt alle geschil weg. En tengevolge hiervan is het geschied, dat dit woord overgebracht werd op die tekenen, die een verheven aanschouwelijke voorstelling van hoge en geestelijke zaken gaven. dat geeft ook Augustinus 1) ergens te kennen: "Het zou," zegt hij, "te lang

vallen om te behandelen over verscheidenheid der tekenen, die, wanneer ze betrekking hebben op Goddelijke zaken, sacramenten genoemd worden.
1} Ep. 5 ad Marcell.(138).

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

3. Verder begrijpen wij uit de gestelde definitie, dat een sacrament noot is zonder een voorafgaande belofte, maar dat het daaraan veeleer als een zeker aanhangsel toegevoegd wordt met die bedoeling, dat het belofte zelf bevestigd en verzegelt en haar voor ons sterker betuigd, ja in zekere zin bekrachtigd maken zou, zoals God voorziet, dat nodig is eerst voor onze onwetendheid en traagheid en daarna voor onze zwakheid, en toch (om eigenlijke te spreken) niet zozeer om zijn heilig woord te versterken, als wel om ons in het geloof daaraan te bevestigen. Immers Gods waarheid is op zichzelf vast en zeker genoeg, en kan nergens vandaan een betere versterking ontvangen dan van zichzelf. Maar gelijk ons geloof klein is en zwak, wordt het terstond geschokt, heen en weer geslingerd, aan het wankelen gebracht ja zelfs terneer geworpen wordt. En zo past de barmhartige God zich in zijn onmetelijke goedertierenheid aan ons begrip aan, zodat Hij er geen bezwaar tegen heeft ons, die aards zijn, die, daar we altijd over de grond kruipen en aan het vlees hangen, niets geestelijks bedenken, ja zelfs niet in ons opnemen, ook door die aardse elementen tot Hem te leiden, en in het vlees zelf een spiegel der geestelijke goederen voor te stellen. Want indien wij onlichamelijk waren, gelijk Chrysostomus zegt 1), zou Hij ons ook deze dingen bloot en onlichamelijk geven. Maar omdat wij nu zielen hebben, die in lichamen huizen, geeft Hij ons de geestelijke dingen door zichtbare. Niet dat zulke gaven, die ons in de sacramenten worden aangeboden, in de natuur der dingen liggen;maar deze zijn door God betekend tot het dragen van deze betekenis.
1} Hom. 60 ad populum.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

4. En dit is, wat men gemeenlijk zegt, dat een sacrament bestaat uit het woord en het uiterlijk teken. Want onder het woord moeten wij verstaan niet een woord, dat zonder zin en geloof ingefluisterd, alleen door het geluid, als door een toverbezwering, de kracht zou hebben om het teken te heiligen,maar een woord dat, wanneer het gepredikt is, ons doet begrijpen, wat de bedoeling is van het zichtbare teken. Wat dus onder de tirannie van de paus geschied is, geschiedde niet zonder een grote ontheiliging der verborgenheden. Want zij hebben gemeend dat het voldoende was, wanneer een priester, terwijl het volk, zonder het te begrijpen,er verstomd bijstaat, de formule der consecratie mompelde. Ja zij hebben opzettelijk er voor opgepast, dat het volk daaruit in 't geheel geen onderwijzing zou verkrijgen. Want ze zeiden alles in het Latijn bij ongeletterde mensen. Later is de superstitie zover gegaan, dat ze geloofden, dat de consecratie slechts naar behoren volbracht werd, wanneer ze plaats had met een dof gemompel, dat door weinigen gehoord werd. Maar geheel leert Augustinus 1) aangaande het sacramentele woord. "Laat het woord", zegt hij, "komen bij het element, en het zal een sacrament worden: want vanwaar krijgt het water die grote

kracht, dat het lichaam aanraakt en het hart afwast anders dan dat het woord dat bewerkstelligt ? Niet omdat het uitgesproken wordt; want ook in het woord zelf is het voorbijgaande geluid wat anders dan de blijvende kracht." "Dit is het woord des geloofs, hetwelk wij prediken." zegt de apostel (Rom. 10:8); daarom staat in de Handelingen der apostelen (Hand. 15:9): "hun harten reinigend door het geloof";en de apostel Paulus zegt: "Zo behoudt ons ook de Doop, niet die een aflegging is der vuiligheid des lichaams, maar die een vraag is van een goed geweten" (1 Petr. 3:21). "Dit is het woord des geloofs. hetwelk wij prediken, waardoor zonder twijfel ook de Doop geheiligd wordt, zodat hij kan reinigen." Ge ziet, dat hij de prediking eist, opdat het geloof daaruit geboren worde. Wij behoeven ons niet af te tobben om dit te bewijzen, daar geenszins duister is, wat Christus gedaan heeft, wat Hij ons bevolen heeft te doen, wat de apostelen later gedaan hebben en wat de zuivere kerk onderhouden heeft. Ja vanaf het begin der wereld af is het bekend, dat, zo dikwijls als God de heilige vaderen enig teken heeft gegeven, daarvan onafscheidelijk geweest is de band aan de leer, zonder welke onze zinnen door het bloot aanschouwen verbijsterd gemaakt zouden worden. Laat ons dus, wanneer wij van het sacramentele woord melding horen maken, daaronder verstaan de belofte die, met een duidelijke stem door de dienaar gepredikt, het volk bij de hand daarheen leidt, waarop het teken doelt en ons richt.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

5. En men moet niet luisteren naar sommigen, die met een meer scherpzinnig dan steekhoudend bewijs daartegen trachten te strijden. Of wij weten, zo zeggen zij, dat het woord Gods, dat aan het sacrament voorafgaat, de ware wil Gods is, of we weten het niet. Indien wij het weten, leren wij uit het sacrament, dat daarna volgt is , niets nieuws. Indien wij het niet weten ,zal ook het sacrament, welks ganse kracht in het woord gelegen is, het niet leren. Daarop moge dit in het kort geantwoord worden: de zegels, die aan oorkonden en andere openbare stukken gehangen worden, zijn op zichzelf niets, daar ze tevergeefs aangehangen zouden zijn, indien het perkament geen geschrift bevatte; en toch bevestigen en verzegelen zij hetgeen geschreven is, wanneer zij aan de geschriften worden toegevoegd. En zij kunnen niet zeggen, dat deze gelijkenis eerst nu door ons uitgevonden is, daar Paulus zelf haar gebruikt heeft, toen hij de belijdenis een zegel noemde (Rom. 4:11). Waar hij met opzet beweert, dat de besnijdenis Abraham niet was tot rechtvaardigheid, maar tot verzegeling van het verbond, door het geloof waarin hij reeds tevoren gerechtvaardigd was. En wat voor reden is er vraag ik u, dat het iemand zeer zou ergeren, wanneer wij leren, dat de belofte verzegeld wordt door de sacramenten, daar het uit de beloften zelf duidelijk is , dat de ene door de andere bevestigd wordt ? Namelijk, naarmate een belofte duidelijker is, is ze ook meer geschikt om het geloof te schragen. De sacramenten nu brengen ook zeer duidelijk beloften aan, en hebben boven het woord dit bijzondere, dat ze die beloften, als op een schilderij geschilderd, ons naar het leven voor ogen stellen. En wij moeten ons niet laten bewegen door het onderscheid tussen de sacramenten en de zegels der oorkonden, dat men pleegt aan te voeren,namelijk dat, daar beide bestaan uit stoffelijke elementen dezer wereld, de sacramenten niet voldoende kunnen zijn of in staat om de beloften Gods, die geestelijk en eeuwig zijn, te verzegelen, evenals de zegels plegen aangehangen te worden om besluiten der

vorsten te verzegelen aangaande voorbijgaande en vergankelijke dingen.Want wanneer de sacramenten een gelovige voor ogen komen, blijft hij niet aan dat stoffelijke schouwspel hangen, maar langs de trappen der vergelijking, die ik heb aan gewezen, klimt hij met vrome overweging op tot de verheven verborgenheden, die in de sacramenten schuilen.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

6. En daar de Heere zijn beloften verbonden noemt en de sacramenten der tekenen verbonden, kan van de verbonden der mensen zelf een gelijkenis aangevoerd worden. Wat zou een geslachte zeug voor betekenis gehad hebben, indien er geen woorden bijgekomen waren, ja zelfs voorafgegaan waren ? Want meermalen worden zeugen geslacht zonder enige diepe of hoge verborgenheid. Wat zou het aanvatten van de rechterhand betekenen, daar men niet zelden elkander op vijandige wijze bij de hand grijpt ? Maar wanneer er woorden zijn voorafgegaan,worden ongetwijfeld door zulke tekenen de bepalingen der verbondenheid bekrachtigd, hoewel die bepalingen eerst in woorden vervat, vastgesteld en besloten zijn. De sacramenten zijn dus oefeningen, die voor ons de trouw van Gods Woord zekerder maken; en omdat wij vleselijk zijn, worden ze onder vleselijke dingen betoond, om ons zo naar het begrip van onze traagheid te onderwijzen en evenals leermeesters de kinderen bij de hand te leiden. Daarom noemt Augustinus 1) het sacrament een zichtbaar woord, omdat het Gods beloften als op een schilderij geschilderd voor ogen stelt, en als in een beeld uitgedrukt te aanschouwen geeft. Ook andere gelijkenissen kunnen aangebracht worden, waardoor de sacramenten duidelijker worden aangewezen, zo wanneer wij ze noemen de pilaren van ons geloof. Want evenals een gebouw wel staat en rust op het fundament, maar toch vaster bevestigd wordt door pilaren, die er onder gezet worden, zo rust het geloof op Gods Woord, evenals op een fundament; maar wanneer de sacramenten erbij komen, steunt het daarop als op pilaren nog vaster. Of wanneer we zeggen, dat de sacramenten spiegels zijn, waarin men de rijkdom die Hij ons schenkt, kan aanschouwen. Want in de sacramenten openbaart Hij zich aan ons(gelijk reeds gezegd is) voorzover het aan onze stompzinnigheid gegeven is Hem te kennen, en betuigt Hij zijn goedertierenheid en liefde jegens ons daarin uitdrukkelijker door zijn Woord.
1} Hom, in Johann. 80, 3; contra Faustum XIX, 16.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

7. En zij redeneren ook niet passend genoeg, wanneer ze beweren, dat de sacramenten geen getuigenissen zijn van Gods genade, omdat ze ook aan de goddelozen toegediend worden,die echter niet gevoelen, dat God hun daardoor genadiger is, maar zich veeleer een zwaardere verdoemenis op de hals halen. Want volgens eenzelfde bewijs zou ook het evangelie geen getuigenis zijn van Gods genade, omdat het door velen gehoord en veracht wordt; en eindelijk ook Christus zelf niet, die door verscheidene gezien en gekend is, van wie slechts zeer weinigen Hem hebben aangenomen. Hetzelfde kan men ook zien bij de oorkonden. Want een groot deel der menigte lacht en spot met dat

authentieke zegel, hoewel ze weten, dat het afkomstig is van de vorst om zijn wil te verzegelen, anderen geven er niet om, als een zaak die hun niet aangaat; anderen verwensen het zelfs, zodat, wanneer men let op deze zo gelijke toestand van beiden,die boven door mij gebruikte gelijkenis ons hoe langer hoe meer moet aanstaan. Het is dus zeker, dat ons door de Heere zijn barmhartigheid en het pand zijner genade aangeboden wordt zowel door zijn heilig Woord als door de sacramenten. Maar zij worden niet aangegrepen dan door hen, die het Woord en de sacramenten met vast geloof aannemen. Gelijk Christus, hoewel Hij door de Vader allen tot zaligheid wordt aangeboden en voorgesteld, toch niet door allen erkend en aangenomen wordt. Wanneer Augustinus dit ergens te kennen geven wil, zegt hij, dat de krachtdadigheid des Woords in het sacrament betoond wordt, niet omdat het gesproken, maar omdat het geloofd wordt. Daarom handelt Paulus, wanneer hij tot de gelovigen spreekt, zo over de sacramenten, dat hij de gemeenschap met Christus in de sacramenten insluit. Zo wanneer hij zegt:"Zo velen als gij in Christus gedoopt zijt, hebt gij Christus aan gedaan" (Gal. 3:27). Evenzo:"Wij allen, die in Christus gedoopt zijn, zij een lichaam en een geest" (1 Kor. 12:13). En wanneer hij over het verkeerde gebruik der sacramenten spreekt, kent hij aan de sacramenten niets meer toe dan aan de ijdele en zinledige figuren, waarmee hij te kennen geeft, dat, hoezeer ook de goddelozen en huichelaars door hun verkeerdheid de uitwerking van Gods genade in de sacramenten onderdrukken of verduisteren of verhinderen, dit toch niet belet, dat zij, wanneer en zo dikwijls als het Gode behaagd, een waar getuigenis aanbrengen aangaande de gemeenschap met Christus, en dat de geest van God zelf ook ditzelfde schenkt en volbrengt, wat de sacramenten beloven. Wij stellen dus vast, dat de sacramenten terecht genoemd worden getuigenissen van de genade Gods en als het ware zegelen van zijn goedertierenheid jegens ons, die, doordat ze ons die goedgunstigheid verzegelen, ons geloof op die manier ondersteunen, voeden,versterken en vermeerderen. De redeneringen, die door sommigen tegen deze mening ingebracht plegen te worden, zijn al te onbeduidend en krachteloos. Zij zeggen, dat ons geloof, indien het goed is, niet beter kan worden,want dat het geen geloof is, indien het niet ongeschokt , krachtig en onafscheidelijk steunt op Gods barmhartigheid. het was beter voor het geweest, dat ze met de apostelen baden, dat Heere hun geloof vermeerderde (Luc. 17:5), dan dat ze zulk een volmaaktheid des geloofs onbekommerd voorwenden, welke nooit iemand in dit leven bereiken zal. Laat hen antwoorden, wat voor geloof ze menen, dat hij gehad heeft die zeide: Ik geloof, Here, kom mijn ongelovigheid te hulp" (Marc. 9:24). Want ook dat geloof, al was het ook eerst aangevangen, was goed, en kon toch door wegneming van de ongelovigheid nog beter worden. Maar door geen enkel zekerder bewijs worden zij weerlegd, dan door hun eigen consciëntie. Want indien zij bekennen, dat ze zondaars zijn, wat ze, of ze willen of niet, niet kunnen loochenen, moeten ze dat wel aan de onvolmaaktheid van hun eigen geloof toeschrijven.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

8. Maar, zeggen ze, Philippus heeft aan de kamerling geantwoord, dat hij gedoopt mocht worden, indien hij van ganser harte geloofde (Hand. 8:37). Welke plaats heeft hier de bevestiging door de Doop, wanneer het ganse hart vervult? Van mijn kant vraag ik hun, of ze niet beseffen, dan een groot deel van hun hart zonder geloof is, of

ze niet erkennen, dat het geloof dagelijks toeneemt? Een bekende man 1) roemde, dat hij oud werd al lerend. Dan zijn wij Christenen wel driewerf ongelukkig, indien wij oud worden zonder vordering te maken, terwijl ons geloof door alle trappen des levens moet voortgaan, totdat het opwast tot een volkomen man (Ef. 4:13). Dus betekent op deze plaats "volmaakt in Christus geloven", maar alleen Hem van harte en met een oprecht gemoed omhelzen, niet van hem verzadigd zijn, maar met brandende genegenheid hongeren en dorsten en maar hem zuchten. Dit is de gewoonte van de Schrift, dat ze zegt, dat van ganser harte geschiedt hetgeen oprecht en met lust geschiedt. Van die aard zijn die woorden:"Ik heb U met gans mijn hart gezocht;ik zal U belijden van ganser harte" en dergelijke (Ps. 119:10) (Ps. 111:1) (Ps. 138:1.) Gelijk ze daartegen, wanneer ze bedriegers en leugenaars berispt, hun pleegt te verwijten, dat ze een dubbel hart hebben. Verder zeggen ze, dat, indien het geloof door de sacramenten vermeerderd wordt, de Heilige Geest tevergeefs gegeven is, wiens kracht en werk het is het geloof te beginnen, te beschermen en te voltooien. ik erken wel, dat het geloof het eigen en krachtig werk van de Heilige Geest is, door wie wij verlicht worden om God en de schatten zijner goedertierenheid te bekennen, en zonder wiens licht ons verstand zo blind is, dat het niets kan zien, en zo stomp, dat het geen reuk kan hebben van de geestelijke dingen. Maar in plaats van de ene weldaad Gods, die zij prediken, overwegen wij drie weldaden. Want in de eerste plaats leert en onderwijst God ons door zijn Woord; vervolgens versterkt Hij ons door de sacramenten, en eindelijk verlicht Hij onze harten door het licht van zijn Heilige Geest en opent ons hart voor het woord en de sacramenten, en eindelijk verlicht Hij onze harten door het licht van Zijn heilige Geest en opent ons voor het woord en de Sacramenten, die anders slechts de oren zouden treffen en niet de ogen vertonen, maar het binnenste niet zouden roeren.
1} Solon (vert).

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

9. Daarom zou ik willen, dat de lezer zich herinnerde, wat ik reeds met geenszins twijfelachtige woorden, naar ik meen, heb uitgedrukt aangaande de versterking en vermeerdering des geloofs, namelijk dat ik deze dienst aan de sacramenten niet zo toeschrijf, alsof ik meende, dat in de sacramenten voortdurend de een of andere verborgen kracht gelegen is, waardoor ze op zichzelf de kracht zouden hebben om het geloof te bevorderen of te versterken; maar dat ik hun die dienst toeschrijf, omdat ze door de Heere zijn ingesteld om te dienen tot bevestiging en vermeerdering van het geloof. Verder volbrengen ze eerst dan hun ambt naar behoren, wanneer die inwendige leermeester, de geest, er bij komt, door wiens kracht alleen de harten doordrongen en de genegenheden bewogen worden en voor de sacramenten de toegang tot onze zielen openstaat. Indien Hij ontbreekt, kunnen de sacramenten aan onze harten niets méér leveren, dan wanneer de glans der zon schittert voor blinde ogen, of de stem klinkt voor doven oren. Dus maak ik tussen de Geest en de sacramenten deze verdeling, dat bij de Geest de kracht om te werken berust, maar aan de sacramenten slechts de dienst wordt gelaten, en dat wel een dienst, die zonder de werking van de Geest ijdel en van geen betekenis is,maar vervult van kracht, wanneer de geest inwendig werkt en zijn macht betoont. Nu is duidelijk, hoe volgens deze opvatting een vroom hart door de sacramenten in het geloof versterkt wordt, namelijk

zoals de ogen zien door de glans der zon en de oren horen door het geluid van de stem; van welke de eerste niet door enig licht ook maar enigszins zouden worden getroffen, indien ze niet een ingeschapen gezichtsvermogen hadden, dat uit eigen beweging het licht opvangt en de laatste door geluid tevergeefs zouden worden getroffen, indien ze niet geschikt gemaakt waren om te horen. Indien het dus waar is (wat eenmaal onder ons vast moet staan) dat, hetgeen in onze ogen het gezicht bewerkt, zodat ze het licht kunnen zien, en in onze oren het gehoor, zodat ze de stem kunnen vernemen, datzelfde in onze harten het werk van de Heilige Geest is tot het aanvangen, steunen, voeden en bestendigen van het geloof, dan volgen daaruit evenzeer deze beide dingen, ten eerste, dat de sacramenten geen gezweem van vordering, aanbrengen zonder de kracht des Heiligen Geestes en ten tweede, dat niets verhindert,dat ze in harten,die reeds tevoren door die leermeester onderricht zijn, het geloof krachtiger en groter maken. Slechts dit onderscheid is er, dat het vermogen om te horen en te zien van nature in de ogen en oren ingeschapen is, maar dat Christus boven de mate der natuur hetzelfde door zijn bijzondere genade in onze harten werkt.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

10. Daarmee worden tevens de tegenwerpingen, die sommigen beangstigen, weerlegd. Indien wij de toeneming of versterking van het geloof, zo zeggen ze, aan creaturen toeschrijven, dan geschied onrecht aan Gods Geest, die we alleen als de auteur daarvan behoorden te kennen. Maar wij ontroven Hem intussen niet de lof, dat Hij het geloof versterkt en doet toenemen; ja zelfs verzekeren wij veeleer, dat juist dit, dat Hij het geloof vermeerdert en versterkt niets anders is, dan dat Hij met zijn inwendige verlichting onze harten bereidt tot het aannemen van die versterking, die door de sacramenten wordt voorgesteld. Indien dit nog te duister gezegd is, zal het door de volgende gelijkenis, die ik zal aanvoeren, geheel helder worden. Indien gij voorneemt iemand door woorden te overreden tot het doen van iets, zult gij alle redeneringen uitdenken, waardoor hij tot uw mening wordt overgehaald en bijna gedwongen wordt aan uw raad gehoor gegeven. Maar het is al vergeefse moeite, indien hij op zijn beurt geen doorzicht en scherp oordeel heeft, waardoor hij in staat is na te gaan, welk gewicht er in uw redenering schuilt, indien hij ook niet een aard heeft, die leerzaam is en bereid naar lering te luisteren, en eindelijk indien hij niet zulk een mening aangaande uw zuivere bedoeling en verstand heeft opgevat, dat die hem als het ware van te voren gunstig stemt om toe te geven. Want er zijn zeer veel stroeve mensen, die ge nooit door enige redenering zoudt kunnen buigen; en wanneer uw goede trouw verdacht is, of wanneer uw gezag geminacht wordt, bereikt ge weinig zelfs bij leerzame mensen. Maar wanneer aan de andere kant dat alles aanwezig is, dan zal dat voorwaar bewerken, dat hij, die uw raadgevingen aanhoort, zich bij die raad neerlegt, terwijl hij ander zou bespot hebben. Dit werk nu doet in ons de Geest. Want opdat het woord niet tevergeefs in onze oren zou klinken, en de sacramenten niet tevergeefs onze ogen zouden treffen, toont Hij, dat het God is, die daar tot ons spreekt, verzacht Hij de hardnekkigheid van ons hart, en stemt het tot de gehoorzaamheid, die aan het Woord des Heeren verschuldigd is. Kortom, Hij brengt de uiterlijke woorden en sacramenten van de oren in de ziel over. Dus versterken èn het woord èn de sacramenten ons geloof, doordat ze ons de goede wil van de Hemelse Vader jegens ons voor ogen stellen, door wiens kennis de ganse sterkte van ons geloof staat en de

kracht des geloofs toeneemt; de Geest versterkt ons geloof, doordat Hij doordat Hij die versterking in ons hart ingrift en krachtig maakt. Ondertussen kan de Vader der lichten niet verhindert worden, om evenals Hij onze lichamelijke ogen verlicht met de stralen der zon, zo ook onze harten te verlichten door de sacramenten, als door een tussenkomende glans.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

11. Dat het uiterlijke woord deze eigenschap heeft, heeft de Heere geleerd, toen Hij het in de gelijkenis een zaad noemde (Matth. 13:4). Want evenals het zaad, wanneer het in een woest en verwaarloosd deel van de akker gevallen is, niets anders kan dan sterven, maar indien het in een goed bewerkt en verzorgd zaaiveld geworpen is,zijn vrucht met zeer goede winst zal opbrengen, zo zal ook het woord Gods, wanneer het op een hard hart gevallen is, onvruchtbaar zijn, alsof het op zand geworpen was, maar wanneer het een ziel aangetroffen heeft, die door de hand van de hemelse Vader bewerkt is, zal het zeer vruchtbaar zijn. En indien het met het woord evenzo gaat als met het zaad, waarom zouden wij dan niet, evenals wij zeggen, dat het graan uit het zaad ontstaat, toeneemt en tot rijpheid komt, ook zeggen, dat het geloof uit het woord zijn begin, wasdom en volmaking ontvangt? Beide zaken legt Paulus op verschillende plaatsen zeer goed uit. Want wanneer hij de Corintiërs (1 Kor. 2:4) er aan herinneren wil, hoe krachtig God van zijn arbeid gebruik heeft gemaakt, roemt hij,dat hij de bediening des, geestes heeft, alsof de kracht van de Heilige Geest door een onverbrekelijke band met zijn prediking verbonden was om de harten inwendig te verlichten en te bewegen. Maar wanneer hij elders (1 Kor. 3:6) er op wil wijzen, wat Gods Woord opzichzelf vermag wanneer het door een mens gepredikt wordt, vergelijkt hij de dienaren bij landbouwers, die, wanneer ze hun arbeid en ijver aan het bewerken van de aarde besteed hebben, niets meer te doen hebben. En wat zou ploegen , zaaien en natmaken het gezaaide niet door de hemelse weldaad vruchtbaar gemaakt werd? Hij besluit dus, dat degene, die plant en degene, die nat maakt, niets zijn; maar dat alles aan God toegeschreven moet worden, die alleen de wasdom geeft. Dus tonen de apostelen de kracht des Geestes in hun prediking, inzoverre God de door Hem geordineerde werktuigen gebruikt tot de uitlegging van zijn geestelijke genade. Toch moet men dit onderscheid vasthouden, opdat wij bedenken, wat de mens op zichzelf vermag,en wat alleen Gode eigen is.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

12. De sacramenten nu zijn zozeer versterkingen van ons geloof, dat soms de Here, wanneer Hij het vertrouwen in de dingen, die in de sacramenten door Hem beloofd waren, wil wegnemen, de sacramenten zelf wegneemt. Wanneer Hij Adam berooft van de gave der onsterfelijkheid en hem daaruit verstoot, zegt hij: "Dat hij niet neme van de vrucht des levens,opdat hij niet leve in eeuwigheid" (Gen. 3:22). Wat horen wij ? Kon die vrucht aan Adam zijn overderfelijkheid, van welke hij reeds was afgevallen, teruggeven ? Geenszins: maar dit is hetzelfde, alsof Hij gezegd had: laat hem, opdat hij geen ijdel vertrouwen koestere, indien hij het teken mijner belofte houdt, ontnomen

worden hetgeen hem enige hoop op onsterfelijkheid kan geven. Daarom heeft de apostel, toen hij de Efeziërs vermaande (Ef. 2:12), dat zij zouden bedenken dat ze vreemdelingen geweest waren van de testamenten, en vreemd van het burgerschap Israëls, zonder God en zonder Christus, gezegd, dat ze geen deel hadden aan de besnijdenis. Daarmee geeft hij door metonymie te kennen, dat zij, die het teken der belofte niet gekregen hadden, van de belofte zelf uitgesloten waren. Op hun andere tegenwerping, dat Gods eer op de creaturen, aan wie zo grote kracht wordt toegekend, overgebracht wordt en daardoor inzoverre verminderd wordt, is gemakkelijk te antwoorden, namelijk dit, dat door ons geen kracht gesteld wordt in de creaturen. Dit alleen zeggen wij, dat God de middelen en instrumenten gebruikt, waarvan Hij zelf voorziet, dat ze nuttig zijn, opdat alles zou meewerken tot zijn eer, daar Hij de Heer en beschikker is over alles. Gelijk Hij dus door brood en de overige spijzen onze lichamen voedt, gelijk Hij door de zon de wereld verlicht, gelijk Hij door het vuur verwarmt, en toch het brood, of de zon, of het vuur niets zijn, behalve in zoverre Hij door die instrumenten ons zijn zegeningen toedeelt, zo voedt Hij geestelijk het geloof door de sacramenten, wier enige taak het is zijn beloften ons voor ogen te stellen, ja voor ons daarvan de panden te zijn. En evenals het onze plicht is op de overige creaturen, die door Gods milddadigheid en goedertierenheid tot ons gebruik bestemd zijn, geen vertrouwen te stellen en ze niet te bewonderen en te prijzen alsof ze de oorzaken waren van onze welstand, zo mag ons vertrouwen ook niet aan de sacramenten hangen, en mag Gods eer niet op hen worden overgebracht, maar met terzijdestelling van alles moeten ons geloof en onze belijdenis opklimmen tot de Auteur zelf der sacramenten en van alle dingen.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

13. Het bewijs eindelijk, dat sommigen aanvoeren uit het woord sacrament, zo zeggen ze, bij goede schrijvers veel betekenissen heeft, heeft slechts één betekenis, die bij de tekenen past: namelijk de betekenis, volgens welke het die plechtige eed aanduid, die de soldaat aan de veldheer doet, wanneer hij in krijgsdienst treedt. Want evenals de nieuwe soldaten, door die krijgseed hun trouw toezeggen aan de veldheer en betuigen, dat ze in dienst getreden zijn, zo erkennen wij door onze tekenen Christus als onze veldheer en betuigen wij, dat wij, dat wij onder zijn vaandel dienen. Zij voegen hieraan nog gelijkenissen toe om de zaak duidelijker te maken. Evenals de toga de Romeinen onderscheidde van de Grieken, die een Griekse mantel droegen; evenals de standen zelf te Rome door hun tekenen werden onderscheiden, de senatorenstand van de ridderstand door het purper en de met een zilveren maantje versierde schoenen, de ridderstand wederom van de gewone burgers door een ring: zo dragen wij onze tekenen, die ons onderscheiden van de onheiligen. Maar uit het vorige blijkt overvloedig, dat de oude leraars, die de naam sacramenten aan de tekenen hebben gegeven, allerminst er op gelet hebben, welk gebruik van dit woord bij de latijnse schrijvers gemaakt werd, maar dat zij er voor hun gemak deze nieuwe betekenis aan gegeven hebben, om daardoor eenvoudig de heilige tekenen aan te wijzen. Indien wij de zaak dieper willen beredeneren, kunnen we wellicht zeggen, dat zij aan dit woord een zodanige betekenis aan hebben geschonken op dezelfde wijze als zij het woord fides (vertrouwen en geloof) de betekenis gaven, in welke het nu gebruikt wordt. Want hoewel fides betekent de waarheid in het volbrengen van beloften, hebben ze

toch fides genoemd de zekerheid, of vaste overtuiging, die men aan gaande de waarheid zelf had. Op dezelfde wijze hebben zij, hoewel het woord sacrament de krijgseed betekent van een soldaat, waarmee hij zich in dienst stelt van zijn veldheer, het gemaakt tot een woord van de Veldheer, waarmee Hij de soldaten in zijn gelederen opneemt. Want de Heere belooft door de sacramenten, dat Hij tot een God zal zijn en dat wij Hem tot een volk zullen zijn. Maar dergelijke spitsvondige redeneringen laten wij varen, daar ik meen door voldoend duidelijke bewijzen te hebben aangetoond, dat de oude leraars niets anders bedoeld hebben dan te kennen geven, dat de sacramenten tekenen zijn van heilige en geestelijke zaken. De gelijkenissen, die ze aanbrengen aangaande de uiterlijke onderscheidingstekenen, nemen wij wel aan, maar wij aanvaarden niet, dat wat bij de sacramenten in de laatste plaats komt, door hen in de eerste, ja enige plaats gesteld wordt. Dit nu is het eerste, dat ze ons geloof bij God dienen, en het laatste, dat ze van onze belijdenis bij de mensen getuigen. Bij die laatste betekenis zijn die vergelijkingen van kracht. Intussen moet dat eerste blijven: want anders zouden (gelijk gezien is) de verborgenheden van geen betekenis zijn, indien ze niet de hulpmiddelen van ons geloof waren en de aanhangsels der leer, tot hetzelfde gebruik en doel bestemd.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

14. Aan de andere kant moeten wij er aan herinnerd worden, dat, evenals zij de kracht der sacramenten verzwakken en hun nut geheel wegnemen, zo ook daartegenover staan anderen, die alle mogelijke geheime krachten aan de sacramenten toedichten, waarvan men nergens leest, dat ze door God in hen gelegd zijn. Door die dwaling worden de eenvoudigen en onervarenen op gevaarlijke wijze bedrogen, doordat hun geleerd wordt Gods gaven te zoeken, waar ze die geenszins kunnen vinden, en ze worden langzamerhand van God afgetrokken, zodat ze in plaats van zijn waarheid louter ijdelheid omhelzen. Want de Sofistenscholen hebben met grote eenstemmigheid geleerd, dat de sacramenten der nieuwe wet, dat is die, die nu in de Christelijke kerk in gebruik zijn, rechtvaardig maken en genade aanbrengen, als wij maar niet de versperring van een dodelijke zonde in de weg stellen. Men kan niet zeggen, hoe dodelijk en verderfelijk deze opvatting is, en dat des te meer, omdat ze veel eeuwen geleden tot grote schade der kerk in een aanzienlijk deel der wereld vaste voet gekregen heeft. Ongetwijfeld is ze geheel en al duivels. Want doordat ze rechtvaardigheid belooft zonder het geloof, drijft ze de zielen hals over kop in het verderf; en verder, aangezien ze de oorzaak der rechtvaardigheid aan de sacramenten ontleent, bindt zij de arme zielen der mensen, die uit eigen beweging reeds meer dan genoeg naar de aarde neigen, aan deze superstitie, dat ze meer berusten in het aanschouwen van een lichamelijke zaak dan in God zelf. Och, of we deze twee dingen niet zozeer uit ervaring wisten: zover is het er vandaan, dat ze een lang bewijs nodig hebben! Wat nu is een sacrament, dat zonder geloof ontvangen wordt, anders dan een zeer gewis verderf der kerk ? Want daar uit het sacrament niets buiten de belofte om te verwachten is, en de belofte evenzeer de ongelovigen met toorn dreigt als ze de gelovigen genade aanbiedt, bedriegt hij zich die meent, dat hem door de sacramenten iets meer wordt toegebracht, dan hetgeen hem door Gods Woord wordt aangeboden en wat hij met een waar geloof aanneemt. Daaruit wordt ook uit een tweede waarheid besloten, namelijk dat het vertrouwen der zaligheid niet hangt aan het deelhebben aan

het sacrament, alsof de rechtvaardigmaking daarin gelegen was, van welke we weten, dat ze in Christus alleen is weggelegd en ons niet minder door de prediking van het Evangelie dan door de verzegeling van het sacrament medegedeeld wordt, en dat ze ook zonder deze laatste ten volle bestaan kan. Inzoverre is het waar, wat ook door Augustinus geschreven wordt 1), dat de onzichtbare heiligmaking zonder zichtbaar teken kan zijn, en aan de andere kant het zichtbare teken zonder ware heiligmaking. Want de mensen (gelijk ook elders 2) schrijft) doen somtijds zover, dat ze komen tot heiligmaking des levens. En het eerste kunnen goeden en slechten gemeen hebben, maar het laatste is de goeden en vromen eigen.
1} De quaest. vet. test. III (Lev. 83).
2} De Baptism.contra Donat. v,24.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

15. Van hier komt dat onderscheid, indien met het juist verstaat, dat door dezelfde Augustinus meermalen aangegeven wordt tussen het sacrament en de zaak van het sacrament. Immers hij geeft niet slechts te kennen, dat de figuur en de waarheid in het sacrament verbonden zijn, maar ook, dat ze niet zo met elkander samenhangen, dat ze niet gescheiden kunnen worden, en dat ook in de samenvoeging zelf altijd de zaak van het teken moet onderscheiden worden, opdat we niet op het een overbrengen wat van het ander is. Over de scheiding spreekt hij, wanneer hij schrijft 1), dat de sacramenten alleen in de uitverkorenen bewerken, hetgeen zij betekend. Evenzo waar hij over de Joden schrijft 2): Hoewel de sacramenten aan allen gemeen waren, was toch de genade, die de kracht is der sacramenten, niet gemeen: zo is ook nu het bad der wedergeboorte aan allen gemeen, maar de genade zelf, waardoor de ledematen van Christus met hun Hoofd wedergeboren worden, is niet allen gemeen," Wederom schrijft hij elders 3) over het Avondmaal des Heeren: Ook wij ontvangen tegenwoordig de zichtbare spijze; maar iets anders is het sacrament, iets anders de kracht van het sacrament: hoe komt het, dat velen van het altaar ontvangen en sterven en wel sterven, doordat ze ontvangen ? Want ook de bete des Heeren was voor Judas vergif, niet omdat hij iets kwaads ontving, maar omdat hij, die kwaad was, iets goeds kwaad ontving." En een weinig later: Het sacrament van deze zaak, namelijk van de eenheid des lichaams en des bloeds van Christus, wordt in sommige plaatsen dagelijks, in andere plaatsen met geregelde tussenpozen op de tafel des Heeren bereid, en van die tafel wordt het door sommigen te dode; maar de zaak zelf, waarvan het sacrament is, strekt allen, die haar deelachtig zijn ten leven, en niemand ten verderve." En een weinig te voren had hij gezegd: Wie er van gegeten heeft, zal niet sterven, namelijk hij, die deel heeft aan de kracht van het sacrament, die inwendig eet, niet die uitwendig eet, die eet met het hart, niet die eet met de tanden." Hier hoort gij overal, dat het sacrament door de onwaardigheid van hem, die het beter gebruikt, zo afgescheiden wordt van de waarheid, die het betekent, dat niets blijft dan een ijdele en onnuttige figuur. Opdat ge dan niet het teken zonder de waarheid, maar de zaak met het teken moogt hebben, is het nodig, dat ge het woord, dat erin besloten is, met het geloof aangrijpt. Zo zult ge evenwel nut hebben uit de sacramenten, als ge door de sacramenten vordering zult maken in de gemeenschap met Christus.
1} De baptism. parvulorum.
2} In Ps.78. 3) In Johann.homil.26, 11, 15.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

16. Indien dit wat duister is door de kortheid, zal ik het uitvoeriger uitleggen. Ik zeg, dat Christus de materie, of, als ge dat liever wilt, de substantie is van alle sacramenten, aangezien zij in Hem hun ganse vastheid hebben en niets beloven buiten Hem. Des te minder is het daarom de dwaling te verdragen van Petrus Lombardus 1), die de sacramenten uitdrukkelijk maakt tot oorzaken van de gerechtigheid en zaligheid, van welke zij delen zijn. Wij moeten dus alle oorzaken, die het menselijk vernuft zichzelf verzint, laten varen en ons bij deze enige oorzaak houden. Zoveel als wij dus door de sacramenten gesteund worden zowel om de ware kennis van Christus in ons te voeden, te versterken en te vermeerderen, alsook om Hem voller te bezitten en om zijn rijkdommen te genieten, zoveel uitwerking hebben ze bij ons. En dit geschied, wanneer wij hetgeen in de sacramenten wordt aan geboden, met een waar geloof aannemen. Bewerken dan, zult ge zeggen, de goddelozen door hun ondankbaarheid dit, dat de ordinantie Gods zonder uitwerking is en te niet gaat ? Hierop antwoord ik, dat hetgeen ik gezegd heb, niet zo verstaan moet worden, alsof de kracht en de waarheid van het sacrament afhangt van de staat of het oordeel van hem, die het ontvangt. Want hetgeen God ingesteld heeft, blijft vast en behoudt zijn natuur, ook al veranderen de mensen; maar, daar aanbieden iets anders is dan aannemen, verhinderd niets, dat het teken, dat door des Heeren Woord geheiligd is, inderdaad is, wat het genoemd wordt, en zijn kracht behoudt, maar dat toch geen nut eruit voortkomt voor een boos en goddeloos mens. Maar deze kwestie lost Augustinus met weinig woorden goed op 2), als hij zegt: "Indien gij het vleselijk ontvangt, houdt het niet op geestelijk te zijn, maar het is dat niet voor u." En evenals Augustinus in de bovenvermelde plaatsen aantoont, dat het sacrament van geen waarde is, indien het van zijn waarheid wordt afgescheiden, zo wijst hij er elders 3) op, dat ook bij de verbinding zelf een teken blijft hangen. "Gelijk het van slaafse zwakheid getuigt," zegt hij, "de letter te volgen en de tekenen te nemen in plaats van de zaken, zo is het een slechte dwaling de tekenen te nemen in plaats van de zaken, zo is het een slechte dwaling de tekenen op onnutte wijze uit te leggen." Hij stelt twee fouten, waarvoor men zich hier moet hoeden: de ene, wanneer wij de tekenen zo nemen, alsof ze vergeefs gegeven waren, en we door onze kwaadaardigheid hun verborgen betekenissen verzwakken of verkleinen en daardoor bewerken, dat ze ons geen vrucht aanbrengen. De tweede, wanneer we onze geest niet boven het zichtbare teken opheffen en op het teken de lof van die goederen overbrengen, die ons slechts door Christus alleen toegebracht worden, en dat door de Heilige Geest, die ons Christus zelf deelachtig maakt, en wel door de hulp der uiterlijke tekenen; en wanneer die, indien ze ons tot Christus noden, elders heen gedraaid worden, dan wordt hun ganse nut op onwaardige wijze vernietigd.

1} Sent. IV, dist. 1.
2} Hom. in Johann. 26.
3} De doktr. christ.III, 9.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

17. Laat daarom dit vast blijven, dat de taak der sacramenten geen andere is dan die van Gods Woord, namelijk dat ze ons Christus aanbieden en voorstellen en in Hem de schatten der hemelse genade. Maar ze schenken niets en zijn niet tot enig voordeel, tenzij ze door het geloof worden aangenomen. Evenals wijn, of olie, of een andere vloeistof, ook al schenkt ge die rijkelijk uit, toch zal ze wegvloeien en verloren gaan, wanneer de mond van het vat niet geopend is, en het vat zelf, hoewel aan alle kanten overgoten, toch zonder inhoud en ledig zal blijven. Bovendien moeten wij ons er voor hoeden, dat we niet tot een andere, aan deze gelijke, dwaling gebracht worden door hetgeen de oude leraars een weinig al te prachtig tot verheerlijking van de waardigheid der sacramenten geschreven hebben, namelijk dat we zouden menen, dat aan de sacramenten een of andere verborgen kracht verbonden en vastgehecht is, waardoor zij opzichzelf ons de gaven des Heiligen Geestes zouden schenken, gelijk ons de wijn in de drinkschaal gegeven wordt; want van Godswege is hun slechts deze taak opgelegd, dat ze de goedertierenheid Gods jegens ons betuigen en bevestigen, en niet verder van nut zijn dan slechts wanneer de Heilige Geest er bij komt om ons verstand en hart te openen en ons geschikt te maken tot het vatten van dit getuigenis. Daarin vallen ook verscheidene en onderscheidene gaven Gods duidelijk in 't oog. Want gelijk we boven hebben aangeroerd, de sacramenten zijn voor van Gods zijde wat van de kant van mensen tijdingen zijn van blijde dingen, op panden bij het bekrachtigen van verbonden: daar ze van zichzelf wel geen genade schenken, maar melden en tonen en (wijl ze panden kentekenen zijn) bij ons bekrachtigen, hetgeen ons door de Goddelijke milddadigheid gegeven is. De Heilige Geest, die de sacramenten niet aan allen zonder onderscheid aan brengen, maar die God in het bijzonder aan de zijnen schenkt, is degene, die Gods gaven met zich brengt, die aan de sacramenten in ons plaats geeft en die bewerkt, dat ze vrucht dragen. En ofschoon wij niet loochenen, dat God zelf door de zeer krachtige werking van zijn Geest zijn instelling steunt, opdat de bediening der sacramenten, die Hij geordineerd heeft, niet onvruchtbaar en ijdel zou zijn, zo beweren wij toch dat de innerlijke genade des Geestes, evenals ze van de uiterlijke bediening onderscheiden is, afzonderlijk overwogen en overdacht moet worden. God schenkt dus in waarheid al wat Hij door de tekenen belooft en afbeeldt; en de tekenen missen hun uitwerking niet, opdat bewezen worde, dat hun Auteur waarachtig en getrouw is. Dit is slechts de vraag, of God door zijn eigen en (gelijke men zegt) innerlijke kracht werkt, of dat Hij zijn werk aan de uiterlijke tekenen overdraagt. Wij nu beweren dat God, welke werktuigen Hij ook gebruikt, in 't minst geen afstand doet van zijn voornaamste werking. Wanneer dit over de sacramenten geleerd wordt, wordt hun waardigheid heerlijk aangeprezen, hun gebruik openlijk aangewezen, hun nut overvloedig verkondigd, en bij dat alles een zeer goede maat gehouden, zodat hun niets wordt opgedragen, dat niet behoort, en aan de andere kant niets ontnomen, dat hun toekomt. Intussen wordt het verzinsel weggenomen, dat hetwelk de oorzaak der rechtvaardigmaking en de kracht des Heiligen Geestes in de tekenen als in vaten en wagens wordt ingesloten, en die voornaamste kracht, die door de anderen over het hoofd is gezien, duidelijk uitgelegd. Hier moet ook opgemerkt worden, dat God innerlijk volbrengt, hetgeen de dienaar door de uiterlijke handeling afbeeldt en betuigt: opdat niet aan een sterfelijk mens wordt toegeschreven datgene, waarop God voor zich alleen aanspraak maakt. Hierop wijs ook Augustinus 1) op verstandige wijze, als hij zegt:"Hoe heiligt zowel Mozes als God? Mozes heiligt niet in plaats van God, maar Mozes doet het met zichtbare sacramenten door zijn dienst, maar God met onzichtbare genade door de Heilige Geest, waarin ook de ganse vrucht

der zichtbare sacramenten gelegen is. Want welk voordeel doen die zichtbare sacramenten zonder die heiligmaking der onzichtbare genade?"
1} Quaest. vet. test. III, 84.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

18. De naam sacrament, gelijk wij tot nu toe over zijn wezen gehandeld hebben, omvat in het algemeen alle tekenen, die God ooit aan de mensen bevolen heeft om hen te verwittigen en zeker te maken van de waarheid van zijn beloften. Soms heeft Hij gewild, dat die tekenen in natuurlijke zaken bestonden, soms heeft Hij ze vertoond in wonderen. Van de eerste soort zijn onder andere dit voorbeelden, toen Hij aan Adam en Eva de boom des levens tot een onderpand der onsterfelijkheid gegeven heeft, opdat zij zich die onbekommerd zouden beloven, zolang zijn van zijn vrucht zouden eten (Gen. 2:17) (Gen. 3:3). Ook toen Hij de regenboog voor Noach en zijn volgelingen tot een gedenkteken stelde, dat Hij de aarde niet meer door een zondvloed zou verwoesten (Gen. 9:13). Deze dingen hebben Adam en Noach tot de sacramenten. Niet omdat die boom hun de onsterfelijkheid zou schenken, die hij zichzelf niet kon geven, of omdat de regenboog, die slechts de weerkaatsing is van de zonnestralen op de tegenoverhangende wolken, in staat zou zijn om de wateren te bedwingen, maar omdat zee een door Gods woord ingegrift teken hadden, dat ze de bewijzen en zegelen van zijn verbond zouden zijn. De boom was wel tevoren een boom en een boog een boog, maar toen ze door Gods Woord getekend werden, is hun een nieuwe gedaante gegeven, opdat ze zouden aanvangen te zijn, wat ze vroeger niet waren. Opdat niemand mene, dat dit te vergeefs gezegd wordt, is de regenboog ons ook tegenwoordig nog tot een getuige van het verbond, dat de Heere met Noach gemaakt heeft, en zo dikwijls als we die zien, lezen wij daarin deze belofte Gods, dat de aarde nooit door de zondvloed ten onder zal gaan. Indien dus enige schijn filosoof om de eenvoudigheid van ons geloof te bespotten, zou beweren, dat zulk een verscheidenheid van kleuren op natuurlijke wijze ontstaat uit de weerkaatsing der stralen op de tegenoverhangende wolk, laat ons dat dan wel erkennen, maar laat ons lachen om zijn domheid, dat hij God niet erkent als Heer en de bestuurder der natuur, die naar zijn goeddunken alle elementen gebruikt tot de dienst zijner heerlijkheid. Indien Hij in de zon, de sterren, de aarde en de stenen dergelijke herinneringstekenen had ingedrukt, zouden die alle ons tot sacramenten zijn. Want waarom is ongemunt en gemunt zilver niet van de zelfde waarde, hoewel het toch geheel hetzelfde metaal is? Wel, omdat het ongemunt zilver niets heeft dan zijn natuur; maar wanneer het door het officieel stempel geslagen is, wordt het een geldstuk, en ontvangt het een nieuwe waarde. En zou God dan door zijn woord zijn schepselen niet kunnen tekenen, opdat ze sacramenten worden, terwijl ze tevoren blote elementen waren? De voorbeelden van de tweede soort waren deze, toen Hij aan Abraham in een rokende oven vuur liet zien (Gen. 15:17); toen Hij de vacht met de dauw bevochtigde, terwijl de aarde droog bleef, en wederom de aarde bevochtigde, terwijl de vacht onaangeroerd bleef, om aan Gideon de overwinning te beloven (Richt. 6:37), toen Hij de schaduw van de zonnewijzer tien strepen achterwaarts deed gaan, om aan Hizkia gezondheid te beloven (Jes. 38:7) (2 Kon. 20:9). Daar deze dingen geschiedden om de zwakheid van hun geloof te hulp te komen en te bevestigen, waren het ook sacramenten.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

19. Maar het behoort tot de verhandeling, die ik thans houd, dat ik in het bijzonder spreek over die sacramenten, waarvan de Heere gewild heeft, dat ze in zijn kerk in gebruik zouden zijn, om degenen, die Hem eren en dienen te voeden tot één geloof en de belijdenis van het enige geloof. Want, om de woorden van Augustinus 1) te gebruiken, de mensen kunnen tot geen enkele religie, hetzij een ware, hetzij een valse, verenigd worden, wanneer ze niet door enig deelgenootschap van zichtbare tekenen of sacramenten worden verbonden. Daar de zeer goede Vader dus deze noodzakelijkheid voorzag, heeft Hij van den beginnen bepaalde oefeningen der vroomheid voor zijn dienstknechten ingesteld; welke de Satan later op goddeloze en superstitieuze diensten overgebracht en op vele wijzen misvormd en bedorven heeft. Van hier die inwijdingen der heidenen in hun heilige handelingen, en die andere verbasterde ceremoniën, die, ofschoon ze vol waren van dwaling en supersitie, toch tevens zelf tot een aanwijzing waren, dat de mensen in het belijden van een godsdienst dergelijke tekenen niet kunnen missen. Maar omdat ze niet steunden op Gods Woord, en niet teruggebracht werden tot die waarheid, die in alle tekenen voor ogen gesteld moet worden, zijn ze onwaardig om in herinnering gebracht te worden, wanneer melding gemaakt wordt van de heilige tekenen, die door God ingesteld zijn en niet van hun fundament zijn afgeweken, namelijk dat ze hulpmiddelen zouden zijn der ware vroomheid. Zij nu bestaan niet uit eenvoudige tekenen, zoals de regenboog en de boom waren, maar uit ceremoniën; of, wanneer ge liever wilt, de tekenen, die hier gegeven worden, zijn ceremoniën. En evenals boven gezegd is, dat ze van de zijde des Heeren getuigenissen der genade en zaligheid zijn, zo zijn ze van onze kant wederkerig merktekenen van onze openlijke verklaring, waardoor we openlijk in Gods naam zweren, Hem wederkerig onze trouw toezeggende. Terecht noemt dus Chrysostomus ze ergens verbintenissen, door welke God zich met ons verbindt en wij verplicht worden tot reinheid en heiligheid des levens; want hier wordt tussen God en ons een wederkerig contract gemaakt. Want evenals de Heere daarin belooft, dat Hij zal doorschrappen en uitwissen alle schuld en straf, die wij door ons zondigen ons op de hals hebben gehaald, en Hij ons met zich verzoent in zijn eniggeboren Zoon, zo verbinden wij ons wederkerig door onze openlijke verklaring tot het streven naar vroomheid en onschuldigheid, zodat men terecht zou kunnen zeggen, dat de sacramenten zulke ceremoniën zijn, waardoor God zijn volk erin wil oefenen in de eerste plaats het innerlijk geloof te voeden, op te wekken en te versterken, en vervolgens zijn religie voor de mensen te betuigen.

1} Contra Faustum Manich. IX, 11.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

20. Deze sacramenten zijn ook verschillend geweest naar gelang van de verschillende tijdsomstandigheden en naar de bedeling, door welke het de Heere goed toescheen zich op deze of die wijze aan de mensen te vertonen. Want aan Abraham en zijn nakomelingen is de besnijdenis bevolen, aan welke later de reinigingen en offeranden

en andere ceremoniën uit de Mozaische wet toegevoegd zijn. Dit waren de sacramenten der Joden tot de komst van Christus toe; en toen die daardoor waren afgeschaft, zijn er twee sacramenten ingesteld, welke de Christelijke kerk nu gebruikt, de Doop en het Avondmaal des Heeren. Ik spreek van die sacramenten, die ten gebruike van de ganse kerk zijn ingesteld. Want ook al duld ik niet ongaarne, dat de oplegging der handen, door welke de dienaren der kerk in hun dienst ingewijd worden, een sacrament genoemd wordt, zo tel ik het toch niet onder de gewone sacramenten. En waarvoor de overige, die gemeenlijk tot de sacramenten gerekend worden, moeten worden gehouden, zullen we later zien. Ofschoon, ook die oude sacramenten hebben op hetzelfde doel gezien, waarop nu de onze richten, namelijk dat ze tot Christus zouden voeren en bijna bij de hand leiden, of veeleer Hem als beelden voor ogen zouden stellen en Hem zouden tonen om Hem te leren kennen. Want daar we reeds tevoren geleerd hebben, dat de sacramenten zekere tekenen zijn, waardoor de beloften Gods verzegeld worden, en daar het volkomen zeker is, dat nooit enige belofte Gods de mens aangeboden is dan in Christus, is het noodzakelijk dat, indien ze ons aangaande enige belofte Gods zullen onderwijzen, ze Christus vertonen. Daarop heeft betrekking dat hemelse voorbeeld van de tabernakel en van de dienst der wet, dat aan Mozes op de berg getoond is. Slechts dit ene onderscheid is er, dat die oude sacramenten de beloofde Christus, terwijl Hij nog verwacht werd, hebben afgetekend, en de sacramenten van het Nieuwe Testament van Hem getuigen als reeds gezonden en geopenbaard.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

21. Deze dingen zullen veel duidelijker worden, wanneer ze stuk voor stuk en een voor een verklaard zijn. De besnijdenis was voor de Joden een teken, waardoor ze er op gewezen werden, dat alwat uit des mensen zaad voortkomt, dat is de ganse natuur der mensen, verdorven is en besnoeiing nodig heeft; bovendien was de besnijdenis een bewijs en herinneringsteken, waardoor zij zich versterkten in de belofte aan Abraham gegeven (Gen. 22:18) over het gezegende zaad, in hetwelk alle volkeren der aarde zouden gezegend worden en van hetwelk ook zij zelf hun zegening te verwachten hadden. Dat heilrijke zaad nu, gelijk Paulus ons leert (Gal. 3:16) was Christus, in wie alleen zij vertrouwden terug te zullen krijgen, wat ze in Adam verloren hadden. Daarom was de besnijdenis voor hen, wat ze volgens Paulus voor Abraham geweest is (Rom. 4:11), namelijk een zegel van de rechtvaardigheid des geloofs, dat is een zegel, waardoor ze des te vaster er van verzekerd werden, dat hun geloof, waarmee zij dat zaad verwachtten, hun door God tot rechtvaardigheid gerekend werd. Maar wij zullen elders bij een betere gelegenheid de vergelijking van de besnijdenis en de Doop uitvoeriger behandelen. De wassingen en reinigingen stelden hun hun onreinheid, vuilheid en bevlekking voor ogen, waarmee zij in hun natuur bezoedeld waren; en zij beloofden hun een ander bad, waardoor al hun vuilheid afgewist en afgewassen zou worden (Hebr. 9:1,14). En dit bad was Christus: wanneer wij door diens bloed gewassen zijn, brengen wij zijn reinheid voor het aangezicht Gods, opdat zij al onze onreinheid moge bedekken (1 Joh. 1:7) (Openb. 1:5). De offeranden toonden hun hun ongerechtigheid en leerden hun tevens, dat er enige voldoening nodig was om aan Gods oordeel betaald te worden. Dat er dus een zekere Hogepriester zou zijn, de Middelaar tussen God en de mensen, die Gode genoegdoening zou schenken door de

uitstorting van zijn bloed en door de offering van een offerande, die tot vergeving der zonden genoeg zou zijn. Deze Hogepriester was Christus (Hebr. 4:14) (Hebr. 5:5) (Hebr. 9:11) (Fil. 2:8) (Rom. 5:19): Hij heeft zijn eigen bloed gestort, Hij is zelf de offerande geweest. Want Hij heeft zichzelf gehoorzaam de Vader tot de dood geofferd, door welke gehoorzaamheid Hij de ongehoorzaamheid van de mens, die Gods verontwaardiging verwekt had, te niet heeft gemaakt.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

22. Wat onze sacramenten betreft, die bieden ons Christus des te duidelijker aan, naarmate Hij de mensen nader is geopenbaard, sedert Hij door de Vader waarlijk gegeven is, zoals Hij beloofd was. Want de Doop betuigt ons, dat we gereinigd en afgewassen zijn, het Avondmaal, dat wij verlost zijn. In het water wordt de afwassing afgebeeld, in het bloed de genoegdoening. Deze twee worden in Christus gevonden, die, gelijk Johannes zegt (1 Joh. 5:6) gekomen is in water en bloed, dat is, opdat Hij zou reinigen en verzoenen. Daarvan is ook de Geest Gods getuige. Ja drie zijn tezamen getuigen, het water, het bloed en de Geest. In het water en het bloed hebben we het getuigenis van de reiniging en de verlossing; de Geest echter maakt als de voornaamste getuige het vertrouwen op dit getuigenis voor ons vast. Deze verheven verborgenheid is ons voortreffelijk getoond in het kruis van Christus, toen water en bloed vloeiden uit zijn heilige zijde (Joh. 19:34); welke verborgenheid om die reden Augustinus terecht de bron van onze sacramenten genoemd heeft 1). Maar toch zal over die sacramenten een weinig uitvoeriger gehandeld moeten worden. Het is niet twijfelachtig, dat, indien men tijd met tijd vergelijkt, ook de genade des Geestes zich hier overvloediger vertoont. Want die heeft betrekking op de heerlijkheid van Christus' Koninkrijk, gelijk wij uit veel plaatsen, en vooral uit het zevende hoofdstuk van Johannes opmaken. In die zin moet men opvatten het woord van Paulus, dat er onder de wet schaduwen geweest zijn, maar dat het lichaam is in Christus (Col. 2:17). En zijn plan is niet om te bewerken, dat hij de getuigenissen der genade te niet zou doen, in welke God oudtijds zich aan de vaderen als de Waarachtige heeft willen bewijzen, evenals Hij dat tegenwoordig aan ons doet in de Doop en het Avondmaal, maar zijn bedoeling is door vergelijking groot te maken wat ons gegeven is, opdat het voor niemand wonderlijk zou zijn, dat door Christus' komst de ceremoniën der wet zijn afgeschaft.
1} Homil. in Johann. 15, 8, en elders.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

23. Het leerstuk der Scholastieken (om ook dit terloops aan te roeren), waardoor een zo groot onderscheid aangewezen wordt tussen de sacramenten der oude en die der nieuwe wet, alsof de eerste niet anders dan Gods genade afbeeldden, maar de laatste haar daadwerkelijk aanbrachten, moet geheel en al afgekeurd worden. Immers de apostel spreekt niets heerlijker van de laatste dan van de eerste, wanneer hij leert (1 Kor. 10:3), dat de vaderen dezelfde geestelijke spijze gegeten hebben als wij, en onder die spijze Christus verstaat. Wie zou dat tot een ijdel teken durven maken, hetwelk de

Joden de ware gemeenschap met Christus verschafte? En de stand der zaak, over welke de apostel daar handelt, strijdt zeer duidelijk voor ons. Want opdat niemand, vertrouwend op een nietsbetekenende kennis van Christus, en op een ijdele titel van Christendom en op uiterlijke kentekenen, Gods oordeel zou durven verachten, geeft hij in de Joden voorbeelden van Goddelijke gestrengheid te aanschouwen, opdat wij zouden weten, dat ons dezelfde straffen, die hen getroffen hebben, boven het hoofd hangen, indien wij aan dezelfde zonden toegeven. Opdat nu de vergelijking zou passen, moest hij aantonen, dat er geen ongelijkheid is tussen ons en hen in die goederen, waarop hij ons verbood valselijk te roemen. Dus maakt hij hen in de eerste plaats tot onze gelijken in de sacramenten, en hij laat ons geen enkel deeltje van voorrecht, dat ons moed zou kunnen geven tot de hoop, dat we ongestraft zullen blijven. En inderdaad is het ons niet geoorloofd aan onze Doop meer toe te schrijven, dan hij zelf elders aan de besnijdenis toeschrijft, wanneer hij die noemt een zegel der rechtvaardigheid des geloofs (Rom. 4:11). Alwat ons dus tegenwoordig in de sacramenten gegeven wordt, ontvingen oudtijds de Joden in de hunne, namelijk Christus met zijn geestelijke rijkdommen. Dezelfde kracht, die de onze hebben, gevoelden zij ook in de hunne, namelijk, dat ze daar waren als zegels der Goddelijke goedgunstigheid jegens hen tot de hoop der eeuwige zaligheid. Indien ze goede uitleggers geweest waren van de brief aan de Hebreën, zouden ze zich niet zo vergist hebben; maar dewijl ze daarin lazen (Hebr. 10:1), dat zonden door de ceremoniën der wet niet werden verzoend, ja dat de oude schaduwen in het geheel geen betekenis hadden tot rechtvaardigheid, zo hebben ze, met verwaarlozing van de vergelijking, die daar getrokken wordt, doordat ze alleen dit ene aangrijpen, dat de wet op zichzelf haar dienaren geen voordeel gebracht heeft, gemeend, dat de figuren eenvoudig van waarheid ontbloot waren. Maar de bedoeling van de apostel is aan te tonen, dat de ceremoniële wet van geen waarde is, totdat men tot Christus komt, aan wie alleen haar ganse werking hangt.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

24. Maar zij zullen hiertegen inbrengen hetgeen over de besnijdenis der letter bij Paulus gelezen wordt, namelijk dat die niets betekent bij God, dat die niets aanbrengt en ijdel is. Want dergelijke uitspraken schijnen de besnijdenis ver beneden onze Doop te doen dalen. Maar zo is het allerminst. Want ditzelfde zou ook met recht over de Doop gezegd worden. Ja zelfs wordt het gezegd, in de eerste plaats door Paulus zelf (1 Kor. 10:5), waar hij aantoont, dat God zich niet bekommert om de uiterlijke afwassing, waardoor wij in de religie ingewijd worden, tenzij ook het hart innerlijk wordt gereinigd en tot het laatste toe in die reinheid volhardt; vervolgens door Petrus (1 Petr. 3:21), wanneer hij betuigt, dat de waarheid van de Doop niet in de uiterlijke afwassing gelegen is, maar in het goede getuigenis der consciëntie. Maar hij schijnt ook op een andere plaats de besnijdenis, die met de hand geschiedt, geheel te verachten, wanneer hij die vergelijkt met de besnijdenis van Christus (Col. 2:11). Ik antwoord, dat ook op die plaats van haar waardigheid niets wordt afgedaan. Paulus redetwist daar tegen hen, die de besnijdenis eisten als noodzakelijk, hoewel ze reeds afgeschaft was. Hij vermaant dus de gelovigen, dat ze de oude schaduwen zullen laten varen en zich toeleggen op de waarheid. Deze meesters, zegt hij, dringen er op aan, dat uw lichamen besneden zullen worden. Maar gij zijt geestelijk besneden naar ziel

en lichaam. Dus is u de zaak zelf gegeven, die veel beter is dan de schaduw. Maar iemand zou hiertegen kunnen inbrengen, dat de figuur niet daarom veracht mocht worden, omdat ze de zaak zelf hadden, daar ook bij de vaderen geweest was die aflegging van de oude mens, waarover hij sprak, hoewel toch de uiterlijke besnijdenis voor hen niet overbodig geweest is. Deze tegenwerping voorkomt Paulus, doordat hij terstond toevoegt, dat de Colossenzen met Christus begraven waren door de Doop. Daarmee geeft hij te kennen, dat de Doop tegenwoordig voor de Christenen is, wat de besnijdenis was voor de ouden, en dat daarom de laatste de Christenen niet kan worden opgelegd zonder aan de eerste onrecht te doen.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

25. Maar hetgeen volgt en kort te voren reeds door mij werdt aangehaald, is moeilijker op te lossen, namelijk dat alle Joodse ceremoniën schaduwen geweest zijn van toekomende dingen, en dat het lichaam in Christus is; maar verreweg het moeilijkste is wat in veel hoofdstukken van de brief aan de Hebreën behandeld wordt, dat het bloed der dieren zich niet heeft uitgestrekt tot de consciëntiës, dat de wet gehad heeft de schaduw der toekomende goederen, niet het beeld der dingen zelf, dat de onderhouders uit de Mozaïsche ceremoniën niet de volmaaktheid hebben verkregen en dergelijke dingen meer. Ik herhaal wat ik al aangeroerd heb, dat Paulus de ceremoniën schaduwachtig noemt niet omdat ze geen vastheid hadden, maar omdat hun vervulling, tot op de verschijning van Christus, in zekere zin zwevend was. Bovendien zeg ik, dat dit verstaan moet worden niet van hun werking maar veeleer van de manier van hun aanduiding. Want voor de tijd, dat Christus geopenbaard is in het vlees, schaduwen alle tekenen Hem af als een afwezige, hoewel Hij de tegenwoordigheid van zijn kracht, ja ook van Hemzelf aan de gelovigen innerlijk te kennen gaf. Maar hierop moet men vooral letten, dat Paulus op al deze plaatsen niet eenvoudig spreekt, maar dat hij strijdt. Want daar hij strijd te voeren had met de valse apostelen, die beweerden, dat in de ceremoniën alleen, zonder rekening te houden met Christus, de vroomheid gelegen was, was het, om hen te weerleggen, voldoende alleen de vraag te behandelen, wat de ceremoniën op zichzelf vermogen. Hierop heeft ook de schrijver van de brief aan de Hebreën zich gericht. Laat ons dus bedenken, dat hier over de ceremoniën, niet in hun ware en oorspronkelijke betekenis genomen, maar verdraaid tot een valse en verkeerde uitlegging en niet over hun wettig gebruik, maar over het misbruik der superstitie, gehandeld wordt. Wat wonder is het dan, indien de ceremoniën, van Christus afgescheiden, van alle kracht beroofd worden ! Want alle teken wordt tot niets gemaakt, wanneer de betekenende zaak weggenomen wordt. Zo past ook Christus, toen Hij te doen had met hen, die dachten, dat het manna niets anders was dan een spijs voor de buik, zijn woorden aan aan hun grove mening en zegt (Joh. 6:27), dat Hij een betere spijs geeft, die de zielen voedt tot de hoop der onsterfelijkheid. En indien ge een duidelijker oplossing vraagt: de hoofdsom van alles komt hierop neer. Ten eerste, dat die ganse toerusting der ceremoniën, die in de Mozaïsche wet was, een ijdele en nietswaardige zaak is, indien ze niet op Christus gericht wordt. Vervolgens, dat de ceremoniën zo op Christus gezien hebben, dat ze eerst toen Hij in het vlees geopenbaard was, hun vervulling gekregen hebben. Ten slotte, dat ze door zijn komst afgeschaft moesten worden, evenals de schaduw in het heldere licht der zon verdwijnt. Maar aangezien ik de breedvoerige bespreking van

deze zaak uitstel tot die plaats, waar ik van plan ben de Doop met de besnijdenis te vergelijken, spreek ik er nu slechts in 't kort van.

Boek IV hoofdstuk 14

Over de sacramenten.

26. Wellicht zijn deze arme sofisten ook bedrogen door dc onmatige lofprijzing der sacramenten, die men over onze tekenen bij de oude schrijvers leest. Zoals wat Augustinus 1) zegt, dat de sacramenten der oude wet de Zaligmaker slechts beloofden, maar de onze de zaligheid geven. Daar ze niet bemerkten, dat deze en dergelijke wijzen van spreken overdreven waren, hebben zij ook zelf hun overdreven leerstukken afgekondigd, maar ;n een zin, die geheel afwijkt van die van de geschriften der ouden. Want Augustinus heeft daar niets anders bedoeld, dan wat hij elders 2) schrijft, dat de sacramenten der Mozaïsche wet hebben verkondigd, dat Christus komen zou, de onze echter verkondigen, dat Hij gekomen is. En tegen Faustus 3), dat de oude sacramenten beloften waren van dingen, die nog vervuld moesten worden, maar de tegenwoordige aanwijzingen van dingen, die vervuld zijn; alsof hij wilde zeggen, dat de oude sacramenten Christus hebben afgebeeld, toen Hij nog verwacht werd, maar de onze Hem als tegenwoordig vertonen, daar Hij reeds gegeven is. Verder spreekt hij over de wijze der aanduiding, gelijk hij ook elders aantoont 4). "De wet," zegt hij, "en de profeten hadden de sacramenten, die een toekomstige zaak van te voren aankondigden, maar de sacramenten van onze tijd betuigen, dat gekomen is datgene, waarvan genen voorzegden, dat het komen zou." En wat zijn opvatting was aangaande de betekende zaak en de kracht der oude sacramenten, legt hij op meer dan één plaats uit. Zo wanneer hij zegt 5), dat de sacramenten der Joden in de tekenen verschillend waren, maar in de zaak, die aangeduid wordt, gelijk; dat zij verschillend waren in zichtbare gedaante, maar gelijk in geestelijke kracht. Evenzo 6): "In verschillende tekenen hetzelfde geloof, namelijk evenzo in verschillende tekenen, als in verschillende woorden, omdat de woorden hun klank veranderen met de tijden, en de woorden immers niets anders zijn dan tekenen; de vaderen dronken dezelfde geestelijke drank, maar niet dezelfde lichamelijke drank als wij: ziet dus, dat, terwijl het geloof blijft, de tekenen veranderd zijn; toen was de steenrots Christus, voor ons is Christus hetgeen op het altaar gelegd wordt; en zij hebben als een groot sacrament het water gedronken, dat uit de steenrots vloeide; wat wij drinken, weten de gelovigen: indien ge let op de zichtbare gedaante, is het wat anders; maar indien ge let op de betekenis, die er door aangeduid wordt, hebben zij dezelfde geestelijke drank gedronken." Elders 7): "Hun spijs en drank is in het sacrament dezelfde als de onze, maar dezelfde ten aanzien van de betekenis, niet van de gedaante, want dezelfde Christus is voor hen afgebeeld in de steenrots, maar voor ons geopenbaard in het vlees." Hoewel wij toegeven, dat ook in dit opzicht enig verschil is. Want beide soorten van sacramenten betuigen, dat Gods Vaderlijke goedgunstigheid in Christus en de gaven des Heiligen Geestes ons worden aangeboden, maar de onze doen dat helderder en duidelijker. In beide wordt Christus getoond, maar in de onze rijker en voller, namelijk in overeenstemming met het onderscheid van het Oude en het Nieuwe Testament, waarover wij boven gehandeld hebben. En dit is het, wat dezelfde Augustinus (die we als de beste en meest betrouwbare getuige uit de ganse oudheid meermalen aanhalen) bedoelde, wanneer hij leert 8), dat na de openbaring van Christus sacramenten zijn ingesteld in getal geringer, in betekenis heerlijker, en in

kracht voortreffelijker. Ook hierop is het nuttig, dat de lezers in het kort gewezen worden, dat alwat de sofisten gebazeld hebben over het opus operatum, het gewerkte werk, niet alleen onjuist is, maar ook in strijd met de aard der sacramenten, welke God ingesteld heeft, opdat de gelovigen, ledig van alle goed en arm, niets anders daarheen zouden aanbrengen dan hun grote armoede. Daaruit volgt, dat ze, wanneer ze de sacramenten ontvangen, niets doen, waardoor ze lof verdienen, of dat hun in deze handeling (bij welke zij geheel lijdelijk zijn) geen enkel werk kan worden toegeschreven.

1} Enarr. in Ps, prooem. 2.
2} Quaest, sup. Num. c. 33.
3} XIX,14.
4} Contra lit. Petil. II, 37.
5} Hom. in Johann. 26, 12.
6} Homil. in Johann. 45, 9.
7} In Ps. 77, c. 2.
8} Contra Faustum XIX, 13; de doctr. christ. III, 13; ep. ad Ianuar. 118 (54).

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

1. De Doop is een teken der inwijding, waardoor wij tot de gemeenschap der kerk worden aangenomen, opdat wij, in Christus ingeplant, onder Gods kinderen worden gerekend. En hij is ons door God met dit doel gegeven (hetgeen, gelijk ik leerde, alle verborgenheden gemeen hebben), om te dienen in de eerste plaats tot een getuigenis van ons geloof bij Hem, en verder tot belijdenis bij de mensen. Van beide bedoelingen zullen wij de aard achtereenvolgens uiteenzetten. De Doop nu brengt aan ons geloof drie dingen toe, die ook zelf stuk voor stuk moeten behandeld worden. Dit is het eerste, dat de Doop ons door de Heere wordt voorgesteld om een teken en bewijs te zijn van onze reinigmaking; of (om mijn bedoeling beter uit te leggen) als een gezegeld handschrift, waardoor Hij ons wil bevestigen, dat al onze zonden zo weggedaan, doorgehaald en uitgewist zijn, dat ze nooit voor zijn aangezicht zullen komen, en niet vermeld en toegerekend zullen worden. Want Hij wil, dat allen, die geloofd hebben, gedoopt worden tot vergeving der zonden. Diegenen daarom, die menen, dat de Doop niets anders is dan een kenmerk en teken, waardoor wij voor de mensen onze religie belijden, evenals soldaten de kentekenen van hun veldheer dragen als een teken, dat zij hem dienen, die hebben hetgeen het eerste was in de Doop niet overwogen. Dit nu is, dat hij door ons ontvangen moet worden met deze belofte, dat alwie geloofd hebben en gedoopt zijn, zalig zullen worden (Marc. 16:16).

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

2. In deze zin moet verstaan worden wat door Paulus geschreven wordt (Ef. 5:26), dat de kerk door haar Bruidegom Christus geheiligd is en gereinigd met het bad des waters in het Woord des levens. En elders (Tit. 3:5), dat wij naar zijn barmhartigheid zalig gemaakt zijn door het bad der wedergeboorte en vernieuwing des Heiligen Geestes. En door Petrus (1 Petr. 3:21), dat de Doop ons zalig maakt. Want: Paulus heeft niet willen te kennen geven, dat onze afwassing en zaligmaking door het water volbracht wordt, of dat het water de kracht om te reinigen, te wederbaren en te vernieuwen in zich bevat, en Petrus wilde niet te kennen geven, dat de oorzaak der zaligheid in dit sacrament gelegen is, maar alleen, dat de kennis en de zekerheid van zulke gaven erin verkregen worden, hetgeen door de woorden zelf duidelijk genoeg verklaard wordt. Want Paulus verbindt het Woord des levens en de Doop met elkander, alsof hij zeide, dat door het evangelie ons de boodschap van onze afwassing en heiligmaking gebracht wordt, en dat die boodschap ons door de Doop verzegeld wordt. En Petrus voegt onmiddellijk toe, dat die Doop niet is een aflegging van de vuilheden des vleses, maar een goede consciëntie bij God, die uit het geloof is. Ja, de Doop belooft ons geen andere reinigmaking dan door de besprenging van het bloed van Christus, hetwelk door het water wordt afgebeeld, vanwege het gelijk vermogen om te reinigen en af te wassen. Wie zou dus zeggen, dat wij door dat water gereinigd worden, dat zeker getuigt, dat Christus' bloed ons waarachtig en enig bad is! Zodat men van nergens elders een zekerder bewijs kan verkrijgen om de dwaling te weerleggen van hen, die alles toeschrijven aan de kracht van het water, dan uit de betekenis van de Doop zelf, die ons aftrekt zowel van dat zichtbare element, dat voor

onze ogen gebracht wordt, als van alle andere middelen, om onze harten aan Christus alleen te verbinden.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

3. En men moet ook niet menen, dat de Doop slechts betrekking heeft op de verleden tijd, zodat voor nieuwe zonden, in welke wij na de Doop gevallen zijn, nieuwe verzoeningsmiddelen moeten gezocht worden in hef een of ander soort van sacramenten, alsof de kracht van de Doop vervallen was. Door deze dwaling is het oudtijds geschied, dat sommigen niet anders dan in het uiterste levensgevaar, ja zelfs temidden van hun laatste ademtochten door de Doop wilden ingewijd worden, om zo vergiffenis te ontvangen voor hun ganse leven. Tegen die verkeerde behoedzaamheid varen de oude bisschoppen zo dikwijls in hun geschriften uit. Dit nu moeten wij bedenken, dat, op welke tijd wij ook gedoopt worden, wij eenmaal voor ons ganse leven afgewassen en gereinigd worden. Dus zo dikwijls als wij gezondigd hebben, moeten we ons onze Doop herinneren en ons gemoed met die herinnering wapenen, opdat het steeds zeker en onbekommerd zij aangaande de vergeving der zonden. Want ofschoon de Doop, daar hij éénmaal bediend is, voorbijgegaan schijnt te zijn, is hij toch door de latere zonden niet vernietigd. Want de reinheid van Christus is ons in hem aangeboden: zij houdt altijd haar kracht, zij wordt door geen vlekken verduisterd, maar bedekt al onze vuilheden en wist ze af. Maar toch moet men hieruit niet de vrijheid nemen om voor de toekomst te zondigen (gelijk we ongetwijfeld hierdoor geenszins onderwezen worden tot zulk een vermetelheid), maar deze leer wordt alleen gegeven aan hen, die, wanneer ze gezondigd hebben, vermoeid en gedrukt onder hun zonden zuchten, opdat ze iets mogen hebben, waardoor zij zich kunnen oprichten en vertroosten, en niet in verwarring en wanhoop neerstorten. Zo zegt Paulus (Rom. 3:25), dat Christus ons een Verzoener geworden is tot vergeving van de voorafgaande zonden. Daarmee ontkent hij niet, dat in Hem een voortdurende en onafgebroken vergeving der zonden tot de dood tot verkregen wordt ; maar hij geeft te kennen, dat Christus door de Vader gegeven is alleen aan ellendige zondaren, die, door het brandijzer der consciëntie gewond, tot de Geneesheer zuchten. Hun wordt Gods barmhartigheid aangeboden. Zij, die uit de straffeloosheid stof en vrijheid om te zondigen willen verkrijgen, doen niets anders dan Gods toorn en oordeel tegen zich oproepen.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

4. Ik weet wel, dat men in 't algemeen iets anders heeft aangenomen, namelijk dat wij door de weldaad der boetedoening en der sleutelen na de Doop vergeving verkrijgen, die ons in de eerste wedergeboorte alleen door de Doop gegeven wordt. Maar wie dit verzinnen, dwalen daarin, dat ze niet bedenken, dat de sleutelmacht, waarover zij spreken, zo aan de Doop hangt, dat ze daarvan op generlei wijze mag afgescheiden worden. De zondaar ontvangt vergeving door de dienst der kerk, namelijk niet zonder de verkondiging van het evangelie. En hoe is deze? Dat wij door het bloed van Christus van zonden gereinigd worden. Maar wat anders is het teken en getuigenis van

dat bad dan de Doop! Wij zien dus dat die vrijspreking in betrekking staat met de Doop. En deze dwaling heeft ons het verzonnen sacrament der boetedoening voortgebracht, waarvan ik te voren een en ander gezegd heb en het overige te zijner plaatse zal afhandelen. En het is geen wonder, dat de mensen, die, in overeenstemming met de grofheid van hun aard, onmatig gehecht zijn aan uiterlijke dingen, ook in dit stuk dat gebrek hebben aan de dag gelegd, dat ze, niet tevreden met de zuivere in stelling Gods, nieuwe hulpmiddelen, door henzelf verzonnen, ingevoerd hebben. Alsof de Doop zelf niet het sacrament der boetedoening was. Indien deze ons voor gans ons leven wordt aanbevolen, moet ook de kracht van de Doop tot dezelfde grenzen uitgestrekt worden. Daarom is het ook niet twijfelachtig, dat alle vromen gedurende de ganse loop huns levens, zo dikwijls zij door het bewustzijn van hun zonden gekweld worden, zich durven terug te roepen tot de herinnering aan de Doop, om zich daardoor te versterken in het vertrouwen op die enige en eeuwige afwassing, die we hebben in het bloed van Christus.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

5. Nog een tweede vrucht brengt de Doop, omdat hij ons onze doding in Christus toont, en een nieuw leven in Hem. Want, zoals de apostel zegt (Rom. 6:3), "Wij zijn in zijn dood gedoopt, met Hem begraven in de dood, opdat wij in nieuwheid des levens zouden wandelen. "Met welke woorden hij ons niet alleen opwekt om Hem na te volgen (alsof hij zeide, dat wij door de Doop vermaand worden om, naar het voorbeeld van Christus' dood, onze begeerten te sterven, en naar het voorbeeld zijner opstanding, tot rechtvaardigheid opgewekt te worden), maar hij haalt de zaak veel dieper op, namelijk dat Christus ons door de Doop deelgenoten maakt van zijn dood, opdat wij in die dood ingelijfd worden. En evenals een twijg haar substantie en voedsel trekt uit de wortel, op welke zij ingeplant is, zo gevoelen zij, die de Doop ontvangen met het geloof, waarmee ze dat behoren te doen, waarlijk de kracht van Christus' dood in de doding van hun vlees, en tevens ook de kracht der opstanding in de levendmaking des Geestes. Daaraan ontleent hij de stof voor deze vermaning: indien wij Christenen zijn, moeten wij der zonde gestorven zijn, en der rechtvaardigheid leven. Deze zelfde redenering gebruikt hij elders (Col. 2:12): dat we besneden zijn en de oude mens uitgedaan hebben, nadat wij door de Doop in Christus begraven zijn. En in deze zin heeft hij, op de plaats, die we tevoren hebben aangehaald, de Doop genoemd een bad der wedergeboorte en der vernieuwing. Dus wordt ons in de eerste plaats de genadige vergeving der zonden en de toerekening der rechtvaardigheid beloofd, en verder de genade des Heiligen Geestes, die ons verandert tot nieuwheid des levens.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

6. Ten slotte ontvangt ons geloof ook dit nut uit de Doop, dat hij ons zeker betuigt, dat wij niet alleen ;n de dood en het leven van Christus zijn ingelijfd, maar ook zo met Christus zelf verenigd zijn, dat wij deelgenoten zijn van al zijn goederen. Want daarom heeft Hij de Doop in zijn eigen lichaam gewijd en geheiligd, opdat Hij die met

ons gemeen zou hebben als een zeer sterke band der eenheid en gemeenschap, die Hij zich verwaardigd heeft met ons aan te gaan. Zodat Paulus daaruit bewijst (Gal. 3:27), dat wij kinderen Gods zijn, omdat wij Christus in de Doop hebben aangedaan. Zo zien we, dat de vervulling van de Doop in Christus is, die wij ook daarom noemen een eigen voorwerp van de Doop. Daarom is het niet te verwonderen, dat verhaald wordt, dat de apostelen in zijn naam gedoopt hebben, hoewel hun toch ook bevolen was te dopen in de naam des Vaders en des Geestes. Want alle gaven Gods, die in de Doop worden voorgesteld, worden in Christus alleen gevonden. En toch kan het niet geschieden, dat hij, die in Christus doopt, niet tegelijkertijd de naam des Vaders en des Geestes zou aanroepen. Want daarom worden wij door zijn bloed gereinigd, omdat de barmhartige Vader ons naar zijn onvergelijkelijke goedertierenheid in genade willende aannemen, deze Middelaar in het midden gesteld heeft, om voor ons bij Hem gunst te verwerven. En de wedergeboorte verkrijgen wij eerst dan van zijn dood en opstanding, indien wij, door de Geest geheiligd, vervuld worden met een nieuwe en geestelijke natuur. Daarom verkrijgen wij en zien wij in zekere zin onderscheiden de oorzaak zowel van onze reiniging als van onze wedergeboorte in de Vader, de materie in de Zoon en de uitvoering in de Geest. Zo heeft eerst Johannes gedoopt, zo daarna de apostelen, door de Doop der bekering tot vergeving der zonden, onder het woord bekering verstaande zulk een wedergeboorte, en onder vergeving der zonden afwassing.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

7. Daaruit wordt het zeer gewis, dat de dienst van Johannes geheel dezelfde geweest is als die, welke later aan de apostelen is opgedragen. Want de Doop wordt niet een andere door de verschillende handen, die hem bedienen; maar dezelfde leer toont aan, dat het dezelfde Doop is. Tot één leer hebben Johannes en de apostelen samengestemd: beiden hebben zij gedoopt tot vergeving der zonden, beiden in de naam van Christus, van wie de bekering en de vergeving der zonden kwam. Johannes zeide, dat Christus het Lam Gods was, door wie de zonden der wereld weggenomen zouden worden (Joh. 1:29); daardoor drukte hij uit, dat Hij een offerande was, de Vader aangenaam, de Verzoener der rechtvaardigheid, de Auteur der zaligheid. Wat hadden de apostelen aan deze belijdenis kunnen toevoegen? Daarom moet niemand in verwarring geraken doordat de oude leraars hun best doen om de ene Doop van de andere te onderscheiden, want wij moeten met hen niet zoveel rekening houden, dat de zekerheid der Schrift daardoor aan het wankelen zou worden gebracht. Want wie zou liever naar Chrysostomus 1) luisteren, wanneer hij loochent, dat in de Doop van Johannes de vergeving der zonden begrepen was, dan naar Lucas (Luc. 3:3), wanneer deze daarentegen verzekert, dat Johannes de Doop der bekering gepredikt heeft tot vergeving der zonden? En ook moet niet die spitsvondige redenering van Augustinus 2) aanvaard worden, dat door de Doop van Johannes de zonden in hoop vergeven werden, maar door de Doop van Christus metterdaad kwijtgescholden worden. Want waartoe is het, dewijl de evangelist duidelijk betuigt, dat Johannes in zijn Doop de vergeving der zonden beloofd heeft, nodigt deze lof te verkleinen, daar geen noodzaak daartoe dwingt? En indien iemand een verschil zoekt uit Gods Woord, dan zal hij geen ander vinden dan dat Johannes doopt in Hem die komen zou, en de apostelen in Hem, die zich reeds geopenbaard had (Luc. 3:16) (Hand. 19:4).

1} Hom. in Matth. 14.
2} De baptism. contra Donatist. V, 10.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

8. Dat er na de opstanding van Christus rijkere gaven des Geestes uitgestort zijn, kan men niet gebruiken om verscheidenheid van Dopen vast te stellen. Immers de Doop, die de apostelen bedienden, toen Christus nog op aarde was, werd zijn Doop genoemd; en toch had deze geen groter rijkdom des Geestes dan de Doop van Johannes. Ja zelfs na de hemelvaart worden de Samaritanen niet boven de gewone maat met de Geest begiftigd, ook al werden ze gedoopt in de naam van Jezus, totdat Petrus en Johannes tot hen gezonden worden om hun de handen op te leggen (Hand. 8:14,17). Ik meen, dat alleen dit de ouden bedrogen heeft, zodat zei zeiden, dat de Doop van Johannes slechts een voorbereiding was tot de Doop van Christus, dat ze lazen, dat degenen, die eenmaal de Doop van Johannes ontvangen hadden, wederom door Paulus gedoopt zijn (Hand. 19:3) e.v.. Maar hoezeer zij zich hierin vergist hebben, zal elders te zijner plaatse zeer duidelijk uitgelegd worden. Wat is het dan, wat Johannes zeide (Matth. 3:11), dat hij wel met water doopte, maar dat Christus zou komen, die zou dopen met de Heilige Geest en met vuur? Dit kan met weinig woorden verklaard worden. Want hij heeft niet de ene Doop van de andere willen onderscheiden, maar hij heeft zijn eigen persoon met de persoon van Christus vergeleken en gezegd, dat hij een bedienaar van het water was, maar Christus een gever van de Heilige Geest, en dat Hij deze kracht met een zichtbaar wonderteken zou bewijzen op de dag, waarop Hij de Heilige Geest aan de apostelen zou zenden onder vurige tongen. Waarin konden de apostelen meer roemen? En waarin zij, die tegenwoordig dopen? Want zij zijn slechts bedienaars van het uiterlijke teken, Christus is de Auteur van de inwendige genade, gelijk diezelf de oude leraars overal leren, en vooral Augustinus, die tegen de Donatisten voornamelijk hierop steunt, dat, hoedanig ook degene is, die doopt, toch alleen Christus de leiding heeft.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

9. Deze dingen, die we zowel over de doding als over de afwassing gezegd hebben, zijn in het volk Israël afgebeeld, van hetwelk de apostel om die oorzaak zegt, dat het in de wolk en in de zee gedoopt is (1 Kor. 10:2). De doding is afgebeeld, toen de Heere hen uit de hand en de wrede dienstbaarheid van Farao verloste en de weg voor hen baande door de Rode Zee, en Farao zelf en de Egyptische vijanden, die hen van achteren volgden en op de hielen zaten, verdronken. Want op deze wijze belooft Hij ons ook in de Doop, en bewijst ons door het gegeven teken, dat wij uit de gevangenschap van Egypte, dat is uit de dienstbaarheid der zonde, door zgn kracht uitgevoerd en verlost zijn; dat onze Farao, dat is de duivel, verdronken is, hoewel hij ook zo niet ophoudt ons te kwellen en te vermoeien. Maar evenals die Egyptische vijand niet in de diepte der zee verzonken was, maar, op de kust geworpen, de Israëlieten nog door zijn vreselijke aanblik verschrikte, maar toch niet kon schaden, zo dreigt deze onze vijand nog wel, toont zijn wapenen en laat merken, dat hij er is, maar

kan niet overwinnen. In de wolk was een teken der reinigmaking. Want evenals de Heere hen toen door het uitbreiden van de wolk bedekte en verkoeling verschafte, opdat ze niet door de meedogenloze hitte der zon zouden bezwijken en verkwijnen, zo bekennen wij, dat wij in de Doop door Christus' bloed bedekt en beschermd zijn, opdat de gestrengheid Gods, die in waarheid een ondragelijke vlam is, niet op ons valle. En ofschoon deze verborgenheid toen duister en slechts aan weinigen bekend was, heeft God toch, omdat er geen andere manier is om de zaligheid te verkrijgen dan in die twee genadegaven, de oude vaderen, die Hij tot zijn erfgenamen aangenomen had, van het teken dier beide gaven niet willen beroven.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

10. Nu is het duidelijk, hoe onjuist is hetgeen sommigen lang geleden geleerd hebben en waarin anderen volharden. dat wij door de Doop losgemaakt en bevrijd worden van de erfzonde en van de verdorvenheid, die van Adam op zijn ganse nakomelingschap is voortgeplant, en dat wij in dezelfde gerechtigheid en zuiverheid der natuur hersteld worden, die Adam zou behouden hebben, indien hij staande was gebleven in de staat der rechtheid, in welke hij eerst geschapen was. Want zulk een soort van leraren hebben nooit begrepen, wat de erfzonde, wat de erfgerechtigheid en wat de genade des Doops is. Te voren is reeds uiteengezet, dat de erfzonde is de slechtheid en verdorvenheid onzer natuur, die ons in de eerste plaats schuldig stelt voor de toorn Gods, en verder ook de werken in ons voortbrengt, die de Schrift noemt de werken des vleses (Gal. 5:19). Deze twee dingen moeten dus onderscheiden opgemerkt worden, namelijk dat wij zo in alle delen onzer natuur verdorven en verkeerd zijn en reeds alleen om zulk een verdorvenheid terecht verdoemd en veroordeeld zijn voor God, wie niets welbehagelijk is dan rechtvaardigheid, onschuldigheid en reinheid. Ja, zelfs ook de kleine kinderen brengen hun verdoemenis van de moederschoot met zich; want ofschoon zij nog geen vruchten van hun ongerechtigheid hebben voortgebracht, hebben ze toch het zaad daarvan in zich besloten. Ja, hun gehele natuur is een zeker zaad der zonde; daarom kan ze niet anders dan hatelijk en verfoeilijk zijn voor God. De gelovigen nu ontvangen door de Doop de zekerheid, dat deze verdoemenis weggenomen en van hen verdreven is; want (zoals gezegd is) de Heere belooft ons door dit teken, dat volle en grondige vergeving: geschied is, zowel van de schuld, die ons toegerekend moest worden, als van de straf, die wegens de schuld betaald moest worden. Zij verkrijgen ook de rechtvaardigheid, maar zulk een als het volk Gods in dit leven verkrijgen kan, namelijk alleen door toerekening, omdat de Heere hen door zijn barmhartigheid houdt voor rechtvaardig en onschuldig.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

11. Het tweede punt, dat opgemerkt moet worden, is dit, dat deze verkeerdheid nooit in ons werkeloos is, maar voortdurend nieuwe vruchten voortbrengt, namelijk de werken des vleses, die wij te voren beschreven hebben, evenals een aangestoken oven voortdurend een vlam en vonken uitblaast, of een springbron zonder ophouden water uitwerpt. Want nooit gaat de begeerte in de mensen te gronde en wordt zij uitgeblust,

voordat ze, door de dood uit het lichaam des doods verlost, zichzelf geheel hebben uitgetrokken. De Doop belooft ons wel, dat onze Farao verdronken is en de zonde gedood, maar toch niet zo, dat ze er niet meer zijn of ons geen moeite meer aandoen, maar alleen dat ze niet overwinnen. Want zolang als wij in deze kerker onzes lichaams opgesloten leven, zullen in ons overblijfselen der zonde wonen; maar indien wij de belofte, in de Doop ons door God gegeven, door het geloof vasthouden, zullen ze niet regeren noch heerschappij voeren. Maar niemand bedriege zichzelf, niemand vleie zichzelf in zijn boosheid, wanneer hij hoort, dat de zonde altijd in ons woont. Dit wordt niet gezegd, met de bedoeling, dat zij onbekommerd in hun zonden zouden inslapen, die toch al meer dan genoeg geneigd zijn om te zondigen, maar alleen opdat zij die door hun vlees geprikkeld en gestoken worden, niet aan het wankelen geraken en vertwijfelen. Laat hen veeleer bedenken, dat ze nog op de weg zijn, en geloven, dat ze grote vordering gemaakt hebben, wanneer ze merken, dat hun begeerte met de dag een weinig mindert, totdat ze gekomen zijn daar, waar ze heen gaan, namelijk tot de uiterste ondergang van hun vlees, die bij de ondergang van dit sterfelijke leven zal voltooid worden. Ondertussen moeten ze niet ophouden dapper te strijden, zichzelf aan te moedigen tot voortgang en aan te zetten tot de volle overwinning. Want ook dit moet hun pogingen nog meer aanwakkeren, dat ze zien, dat hun, nadat ze lang hun best gedaan hebben, nog veel moeite overblijft. Zo moeten wij het dus opvatten: wij worden gedoopt tot de doding onzes vleses, die van de Doop af in ons begonnen wordt, en die wij dagelijks voortzetten; en zij zal voltooid worden, wanneer wij uit dit leven zullen verhuizen naar de Here.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

12. Wij zeggen hier niets anders dan wat de apostel Paulus in het zevende hoofdstuk aan de Romeinen zeer duidelijk uiteenzet. Want nadat hij over de onverdiende rechtvaardigheid gehandeld heeft, omdat sommige goddelozen daaruit opmaakten, dat we mogen leven naar onze lust, omdat we door de verdiensten der werken Gode niet aangenaam zijn, voegt hij daaraan toe, dat allen, die bekleed worden met de gerechtigheid van Christus, tegelijkertijd door de Geest wedergeboren worden en dat wij het pand van deze wedergeboorte hebben in de Doop. Hieruit vermaant hij de gelovigen, dat ze aan de zonde geen heerschappij mogen toestaan in hun ledematen. En daar hij wist, dat er altijd enige zwakte is in de gelovigen, voegt hij, opdat ze daarom niet terneergeslagen zouden worden, er de vertroosting aan toe, dat ze niet zijn onder de wet. Daar het wederom kon schijnen, dat de Christenen overmoedig kunnen worden, omdat ze niet zijn onder het juk der wet, bespreekt hij, hoedanig die afschaffing is en tevens wat het gebruik der wet is, welke kwestie hij reeds tweemaal had uitgesteld. De hoofdzaak is, dat wij bevrijd zijn van de strengheid der wet, opdat wij Christus zouden aanhangen, en dat het de taak der wet is om ons van onze slechtheid te overtuigen en onze onmacht en ellende te belijden. Verder, daar die slechtheid der natuur niet zo gemakkelijk blijkt in een onheilig mens, die zonder vreze Gods aan zijn begeerten de vrije teugel laat, stelt hij een voorbeeld in een wedergeboren mens, namelijk in zichzelf. Hij zegt dus, dat hij een voortdurende strijd heeft met de overblijfselen zijns vleses en dat hij gebonden gehouden wordt door een ellendige slavernij, zodat hij zich niet geheel kan wijden aan de gehoorzaamheid aan de Goddelijke wet. Daarom ziet hij zich gedwongen met zuchten uit te roepen: "Ik,

ellendig mens! wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods?" (Rom. 7:24). Indien de kinderen Gods, zolang als zij leven, in een kerker gevangen gehouden worden, moeten zij zeer angstig zijn bij het bedenken van hun gevaar, tenzij men deze vrees tegengaat. Dus heeft hij, om dit te kunnen doen, er de vertroosting aan toegevoegd, dat er geen verdoemenis meer is voor hen, die zijn in Christus Jezus. Daarmee leert hij, dat zij, die de Heere eenmaal in genade heeft aangenomen, in de gemeenschap met zijn Christus heeft ingelijfd, en in de gemeenschap der kerk door de Doop heeft opgenomen, doordat ze in het geloof aan Christus volharden, ook al worden ze door de zonde belegerd, ja zelfs al dragen zij de zonde in zich om, toch van schuld en verdoemenis zijn vrijgesproken. Indien dit de eenvoudige en ware uitlegging is van Paulus, is er geen reden, dat wij de schijn zouden hebben iets ongewoons te leren.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

13. Onze belijdenis nu bij de mensen wordt door de Doop aldus gediend. Hij is namelijk een kenteken, waardoor wij openlijk belijden, dat wij bij Gods volk gerekend willen worden, waardoor wij betuigen, dat Wij met alle Christenen overeenstemmen tot de dienst van de enige God, tot de ene religie, en waardoor wij eindelijk van ons geloof in het openbaar verzekering doen, zodat niet alleen onze harten Gods lof ademen, maar ook onze tongen en alle leden van ons lichaam die verkondigen op alle manieren, waarop ze zich kunnen uiten. Want zo wordt, gelijk betaamt, al het onze aangewend tot de dienst van Gods heerlijkheid van welke alles vervuld behoort te zijn, en zo worden anderen door ons voorbeeld tot dezelfde ijver aangespoord. Hierop had Paulus het oog, toen hij de Corinthiërs vroeg, of ze niet in Christus' naam gedoopt waren (1 Kor. 1:13), daarmee te kennen gevend, dat ze juist daardoor, dat ze in zijn naam gedoopt waren, zich aan Hem gewijd hadden, in zijn naam gezworen en voor de mensen hun woord aan Hem verpand hadden, zodat ze niemand anders meer konden belijden dan alleen Christus, indien ze hun belijdenis niet wilden verloochenen, die ze bij de Doop hadden gedaan.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

14. Nadat nu uiteengezet is, wat onze Heere bedoeld heeft met de instelling van de Doop, is het gemakkelijk te oordelen, hoe wij hem gebruiken en ontvangen moeten. Want in zoverre hij gegeven wordt om ons geloof op te richten, te voeden en te versterken, moer hij genomen worden als uit de hand van de Auteur zelf; en wij moeten er vast van overtuigd zijn, dat Hij het is, die door het teken tot ons spreekt, dat Hij het is, die ons reinigt, afwast en de herinnering aan onze zonden te niet doet, dat Hij het is, die ons deelgenoten maakt aan zijn dood, die aan de Satan zijn rijk ontneemt, die de krachten van onze begeerlijkheid ontzenuwt: ja die met ons tot een wordt, opdat wij, Hem aangedaan hebbende, voor kinderen Gods gerekend worden. Dat Hij dit, zeg ik, zo waarachtig en zeker inwendig aan onze ziel verricht, als wij zeker zien, dat ons lichaam uiterlijk afgewassen, ondergedompeld en omgeven wordt. Want deze analogie of deze gelijkenis is de zekerste regel der sacramenten: dat wij in

de lichamelijke dingen de geestelijke aanschouwen, evenalsof ze zich voor onze ogen bevonden, daar het de Heere goedgedacht heeft ze door dergelijke figuren voor ogen te stellen. Niet omdat dergelijke genadegaven aan het sacrament gebonden of er in gesloten zgn, om ons door de kracht van dat sacrament geschonken te worden, maar slechts omdat de Heere ons door dit teken zgn wil betuige. namelijk, dat Hij ons dit alles wil schenken. En Hij voedt niet alleen onze ogen door het blote schouwspel, maar Hij voert ons tot de zaak zelf en vervult tegelijkertijd doeltreffend, hetgeen Hij afbeeldt.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

15. Hiervan moge tot bewijs zijn Cornelius, de hoofdman over honderd (Hand. 10:48), die, terwijl hij reeds te voren begiftigd was met de vergeving der zonden en de zichtbare gaven des Heiligen Geestes, gedoopt werd, waarbij hij niet een overvloediger vergeving uit de Doop, maar een zekerder oefening des geloofs, ja een vermeerdering van zijn vertrouwen zocht te verkrijgen. Wellicht zal iemand de tegenwerping maken: waarom zeide Ananias dan tot Paulus (Hand. 9:17), dat hij zijn zonden door de Doop zou afwassen, indien de zonden door de kracht van de Doop zelf niet worden afgewassen? Ik antwoord: er wordt gezegd, dat wij ontvangen, verkrijgen en deelachtig worden hetgeen ons, wat aangaat het besef van ons geloof, door de Heere geschonken wordt, hetzij Hij het eerst dan betuigt, hetzij Hij het reeds tevoren betuigd heeft en dan nog meer en zekerder bevestigt. Dit heeft dus Ananias slechts bedoeld: "Opdat gij, Paulus, zeker moogt zijn, dat de zonden u vergeven zijn, laat u dopen, want de Heere belooft in de Doop de vergeving der zonden; ontvang deze en wees gerust." Trouwens, mijn bedoeling is niet de kracht van de Doop te verminderen, alsof niet bij het teken zou komen de zaak en de waarheid, inzoverre als God werkt door de uiterlijke middelen. Verder, wij verkrijgen uit dit sacrament, evenals uit alle andere, niets dan voorzover we het met geloof aannemen. Indien het geloof ontbreekt, zal het tot een getuigenis van onze ondankbaarheid zijn, waardoor wij voor God schuldig gesteld worden, omdat wij de belofte, die daarin gegeven wordt, niet geloven. Maar inzoverre het een teken is van onze belijdenis, moeten wij daardoor betuigen, dat ons vertrouwen is op Gods barmhartigheid en onze reinheid in de vergeving der zonden, die voor ons verworven is door Jezus Christus, en dat wij ingaan in Gods kerk, om in eenstemmigheid des geloofs en der liefde met alle gelovigen eendrachtig te leven. Dit laatste bedoelde Paulus (1 Kor. 12:13), wanneer hij zegt, dat wij allen gedoopt zijn in één Geest, opdat wij één lichaam zouden zijn.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

16. Verder, indien waar is, wat wij vastgesteld hebben, dat het sacrament niet moet getaxeerd worden naar de hand van hem, die het bedient, maar als naar de hand Gods, van wie het zonder twijfel afkomstig is, dan kan men daaruit opmaken, dat aan het sacrament niets toegebracht wordt of er van afgenomen wordt door de waardigheid van hem, door wiens hand het uitgedeeld wordt. En evenals onder de mensen, wanneer er een brief gezonden is, het er allerminst toe doet, mits de hand en het zegel

voldoende herkend worden, wie of hoedanig de overbrenger van de brief geweest is, zo moet het voor ons voldoende zijn, dat we de hand en het zegel onzes Heren in zijn sacramenten herkennen, door welke overbrenger ze dan ook mogen gebracht worden. Hierdoor wordt de dwaling der Donatisten uitnemend weerlegd, die de kracht en de prijs van het sacrament afmaten naar de waardigheid van de dienaar. Zulke mensen zijn tegenwoordig onze Wederdopers, die hardnekkig ontkennen, dat wij naar behoren gedoopt zijn, omdat wij door goddelozen en afgodendienaars in het pauselijk rijk gedoopt zijn, en die daarom als bezetenen aandringen op wederdoop. Tegen hun dwaasheden zullen wij met voldoende krachtige reden versterkt worden, wanneer wij bedenken, dat wij door de Doop ingewijd zijn niet in de naam van enig mens, maar in de naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes, en dat het dus een Doop is niet van een mens, maar van God, door wie hij dan ook bediend moge zijn. Ook al zijn zij, die ons doopten, nog zo onwetend geweest of nog zo grote verachters geweest van God en de ganse vroomheid, toch hebben ze ons niet gedoopt tot de gemeenschap van hun onwetendheid of heiligschennis, maar tot het geloof van Jezus Christus; want ze hebben niet hun eigen, maar Gods naam aangeroepen en ons in geen andere naam gedoopt. Indien het Gods Doop was, had hij ongetwijfeld in zich besloten de belofte aangaande de vergeving der zonden, de doding des vleses, de geestelijke levendmaking en de gemeenschap met Christus. Zo heeft het de joden geen nadeel gedaan, dat ze door onreine en afvallige priesters besneden zijn; en daarom was het teken niet ongeldig, zodat het nodig zou geweest zijn de besnijdenis te herhalen, maar het was voldoende tot de ware oorsprong weder te keren. Hetgeen zij tegenwerpen, dat de Doop in de vergadering der vromen moet bediend worden, maakt niet, dat zijn gehele kracht wordt uitgeblust door hetgeen ten dele gebrekkig is. Want wanneer wij leren, wat er moet geschieden. opdat de Doop rein zij en vrij van alle besmetting, dan maken wij niet Gods instelling te niet, ook al bederven de afgoden dienaars haar. Want hoewel oudtijds de besnijdenis door vele superstitiën bedorven was, hield ze toch niet op voor een teken der genade gehouden te worden; en toen Jozia en Hizkia uit gans Israël verzamelden hen, die van God afgevallen waren, hebben zij hen niet tot een tweede besnijdenis geroepen.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

17. En wat zij ons verder vragen, namelijk welk geloof toch wel enige jaren lang op onze Doop gevolgd is, opdat ze daaruit zouden bewijzen, dat de Doop ongeldig is, daar hij aan ons slechts geheiligd wordt door het woord der belofte met geloof ontvangen, daarop antwoorden wij, dat wij wel, in onze blindheid en ongelovigheid, lange tijd de belofte, die ons in de Doop gegeven was, niet gekend hebben, maar dat toch de belofte zelf, daar ze van Gods was, altijd vast, krachtig en waarachtig gebleven is. Ook al waren alle mensen leugenachtig en trouweloos, zo houdt God toch niet op waarachtig te zijn; ook al waren alle mensen verloren, Christus blijft toch de zaligheid. Wij erkennen dus, dat de Doop voor die tijd ons van niet 't minste voordeel geweest is, toen de belofte, die ons in de Doop werd aangeboden en zonder welke de Doop niets is, veronachtzaamd terneerlag. Maar nu, nu wij door Gods genade begonnen zijn ons te bekeren, klagen wij onze blindheid en hardheid des harten aan, daar wij tegenover zo grote goedheid Gods zo lang ondankbaar geweest zijn. Verder geloven wij niet, dat de belofte zelf verdwenen is; ja veeleer overwegen wij aldus:

God belooft door de Doop vergeving der zonden en Hij zal zonder twijfel de beloofde vergeving aan allen, die geloven, verschaffen. Die belofte is ons in de Doop aangeboden; laat ons haar dus door het geloof omhelzen. Zij is voor ons wel wegens ons ongeloof lange tijd begraven geweest; laat ons haar dus nu door het geloof aanvaarden. Daarom, wanneer de Heere het Joodse volk tot bekering uitnodigt, gebiedt Hij hun, die door een goddeloze (zoals wij zeiden) en heiligschennende hand besneden waren en enige tijd lang in dezelfde goddeloosheid verstrikt geleefd hadden, niets aangaande een tweede besnijdenis, maar Hij dringt alleen aan op bekering des harten. Want, ook al was het verbond door hen geschonden, zo bleef toch het teken des verbond naar des Heeren instelling altijd krachtig en onschendbaar. Ze werden dus alleen op voorwaarde van bekering hersteld in het verbond, hetwelk God eenmaal met hen in de besnijdenis gemaakt had; maar die besnijdenis, die ze door de hand van een verbondbrekende priester ontvangen hadden, hadden ze wederom, voorzover in hen was, bezoedeld, en haar uitwerking uitgedoofd.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

18. Maar ze menen een vurig wapen tegen ons te zwaaien, wanneer ze zich er op beroepen, dat Paulus wedergedoopt heeft hen, die eenmaal met de Doop van Johannes gedoopt waren (Hand. 19:3) e.v.. Want indien, volgens onze belijdenis, de Doop van Johannes geheel dezelfde was als onze Doop, dan moet, evenals zij, die tevoren verkeerd onderwezen waren, toen ze het rechte geloof geleerd hadden, in dat geloof zijn wedergedoopt, zo ook die Doop, die zonder de ware leer geweest is, voor waardeloos gehouden worden, en moeten wij opnieuw gedoopt worden in de ware religie, die we nu eerst hebben leren kennen. Sommigen menen, dat er een of andere verkeerde navolger van Johannes geweest is, die hen door de vorige Doop veeleer in een ijdele superstitie ingewijd had. Deze gissing schijnen ze te maken op grond hiervan, dat die discipelen belijden. dat ze in 't geheel niets weten van een Heilige Geest, een onwetendheid, in welke Johannes zijn discipelen nooit zou hebben laten blijven. Maar het is niet waarschijnlijk. dat de Joden, ook al waren ze in 't geheel niet gedoopt geweest, van alle kennis des Geestes verstoken zouden geweest zijn, die door zoveel getuigenissen der Schrift bekend wordt gemaakt. Hetgeen ze dus antwoorden, namelijk dat ze niet weten, of er een Geest is, moet zo verstaan worden, alsof ze zeiden, dat ze nog niet gehoord hadden, of de gaven des Geestes, waarover Paulus hen ondervroeg, aan de discipelen van Christus gegeven werden. Ik nu geef toe, dat het de ware Doop van Johannes geweest is, en een en dezelfde als de Doop van Christus; maar ik ontken, dat ze wedergedoopt zijn. Wat betekenen dan de woorden: "zij zijn gedoopt in de naam van Jezus!" Sommigen leggen ze zo uit, dat ze door Paulus alleen in de zuivere leer onderwezen zijn. Maar ik zou ze liever eenvoudiger willen verstaan van de Doop des Heiligen Geestes, dat is van de zichtbare gaven des Geestes, die geschonken zijn door de oplegging der handen: want het is niet iets nieuws, dat die aangeduid worden met de naam van Doop. Gelijk gezegd wordt, dat de apostelen op de Pinksterdag zich herinnerden de woorden des Heeren over de Doop des vuurs en des Geestes (Hand. 1:5). En Petrus vermeldt, dat diezelfde woorden hem weer in de herinnering kwamen (Hand. 11:16), toen hij die gaven gezien had, die op Cornelius en zijn huisgezin en zijn maagdschap waren uitgestort. En daarmee strijdt niet, wat daarna wordt toegevoegd: "Als Paulus hun de handen opgelegd had. kwam de Heilige

Geest op hen." Want Lucas verhaalt niet twee verschillende dingen, maar hij volgt de wijze van vertellen, die bij de Hebreën gebruikelijk was, die eerst de hoofdinhoud vooropstellen en dan de zaak uitvoeriger uitleg gen. Dat kan ieder uit het tekstverband zelf opmerken. Want hij zegt: "Toen ze dit gehoord hadden, werden ze gedoopt in de naam van Jezus, en als Paulus hun de handen opgelegd had. kwam de Heilige Geest op hen." Door deze laatste woorden wordt beschreven, hoe die Doop geweest is. Indien de eerste Doop door onwetendheid wordt geschonden, zodat die onwetendheid door een tweede Doop moet worden verbeterd, dan hadden het eerst van allen de apostelen wedergedoopt moeten worden, die na hun Doop drie jaren lang nauwelijks een klein deeltje van de zuivere leer gesmaakt hadden. En welke rivieren zouden dan onder ons genoeg zijn om zoveel onderdompelingen te herhalen als er dagelijks, door des Heeren barmhartigheid, onwetend heden in ons verbeterd worden?

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

19. De kracht, de waardigheid, het nut en het doel van deze verborgenheid moeten nu, als ik me niet vergis, voldoende duidelijk zijn. Wat het uiterlijk teken betreft: och of de ware instelling van Christus zoveel kracht gehad had, als passend was om de vermetelheid der mensen te bedwingen! Want alsof het een verachtelijke zaak was om, naar Christus' gebod. met water gedoopt te worden, heeft men een zegening, of liever een bezwering, uitgevonden, die de ware heiliging met het water bezoedelde. Later is daaraan toegevoegd de waskaars en de zalf, en men heeft gemeend, dat de uitblazing de deur opende tot de Doop. En ofschoon ik zeer goed weet, hoe oud de oorsprong van dit bijkomstig mengelmoes is, is het toch mij en alle vromen geoorloofd te verwerpen al wat de mensen aan Christus' instelling hebben durven toevoegen. En toen de Satan zag, dat door de lichtgelovigheid der wereld en bijna zonder moeite, reeds bij het begin van het evangelie zijn bedriege rijen werden aangenomen, is hij tot grover bespottingen voortgegaan. Ten gevolge hiervan zijn openlijk tot bespotting van de Doop met onbeteugelde vermetelheid speeksels en dergelijke beuzelachtige dingen ingevoerd. Laat ons door die ervaringen leren, dat niets heiliger is, of beter, of veiliger, dan tevreden te zijn met het gezag van Christus alleen. Hoeveel beter zou het dus zijn, dat men al die toneelvertoningen, die de ogen der eenvoudigen verblinden en hun geest afstompen, liet varen en wanneer iemand gedoopt moet worden, hem in de vergadering der gelovigen voorstelde en, terwijl de gehele kerk als het ware als getuige toeziet en voor hem bidt, aan God aanbood; dat men de belijdenis des geloofs, waarin hij moet onderwezen worden, voorlas, de beloften, die in de Doop vervat zijn, verhaalde, de catechumeen doopte in de naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes, en hem eindelijk liet gaan met gebeden en dankzegging. Zo zou niets weggelaten worden wat ter zake deed, en die ene ceremonie die van God als Auteur afkomstig is, zou, doordat ze door geen vuilheden van buitenaf bedolven werd, zeer helder schitteren Verder, of hij, die gedoopt wordt, geheel ondergedompeld wordt en dat driemaal of eenmaal, of dat hij slechts met water besprenkeld wordt, is van geen belang; maar dit moet naar de verscheidenheid der landstreken aan de kerken vrijblijven. Of schoon het woord dopen indompelen betekent en het zeker is dat de oude kerk de ceremonie van het indompelen onderhouden heeft.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

20. Ook dit behoort men te weren, dat het verkeerd is, wanneer mensen, die geen ambt bekleden zich de bediening van de Doop aanmatigen: want zowel de uitdeling van de Doop als van het Avondmaal is een deel der kerkelijke bediening. Immers Christus heeft niet aan vrouwen of aan alle mogelijke mensen bevolen te dopen, maar Hij heeft dit bevel gegeven aan hen, die Hij tot apostelen aangesteld had. En toen Hij de discipelen beval bij de bediening van het Avondmaal te doen, wat ze Hem hadden zien doen, heeft Hij, daar Hij zelf het ambt van wettig uitdeler vervuld had, zonder twijfel gewild, dat ze daarin zijn voorbeeld zouden navolgen. En wat betreft het feit, dat het sedert vele eeuwen, ja bijna van het begin der kerk af, gewoonte geweest is, dat bij doodsgevaar, wanneer de dienaar niet bijtijds aanwezig was, leken doopten: ik zie met welke steekhoudende redenering dat verdedigd zou kunnen worden. Zelfs voor de oude leraars zelf, die deze gewoonte of hielden, of duldden, stond het niet vast, of het wel terecht geschiedde. Want deze aarzeling legt Augustinus aan de dag, wanneer hij zegt 1): "Wanneer een leek, door noodzaak gedwongen, de Doop toegediend heeft, dan weet ik niet of men vromelijk kan zeggen, dat de Doop herhaald moet worden; want indien het zonder dwingende noodzaak geschiedt, is het het uitoefenen van eens anders ambt; maar indien de noodzaak dringt, is het of geen zonde of een vergefelijke zonde." Over de vrouwen verder is op het concilie te Carthago 2) zonder enige uitzondering vastgesteld. dat ze in het geheel niet mogen dopen. Maar, zal men zeggen, het gevaar bestaat, dat hij, die ziek is, wanneer hij zonder Doop sterft, beroofd wordt van de genade der wedergeboorte. Allerminst. Wanneer God belooft, dat Hij ons tot een God zal zijn en ons zaad na ons, dan verklaart Hij, dat Hij onze kleine kinderen, voordat ze geboren worden, aanneemt tot zijn kinderen. In dit woord is hun zaligheid vervat. En niemand zal tegenover God zo lasterlijk durven zijn, dat hij zou loochenen, dat Gods belofte op zichzelf voldoende is tot haar uitvoering. Hoeveel schade dat slecht verklaarde leerstuk, dat de Doop nodig is voor de zaligheid, berokkend heeft, bemerken slechts weinigen en daarom hoedt men zich er ook des te minder voor. Want wanneer de mening van kracht is, dat allen verloren zijn, aan wie het niet te beurt gevallen is, met water gedoopt te worden, dan is onze toestand slechter dan die van het oude volk, alsof Gods genade nu beperkter was dan onder de wet. Want dan zal men moeten oordelen, dat Christus gekomen is niet om de belofte te vervullen, maar om ze af te schaffen: aangezien de belofte, die toen op zichzelf krachtig genoeg was om de zaligheid toe te brengen voor de achtste dag, nu zonder de hulp van het teken krachteloos zou zijn.

1} Contra epist. Parm. II, 13.

2} Cap. 100

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

21. Hoe de gewoonte geweest is voor de tijd van Augustinus, kan men in de eerste plaats uit Tertullianus opmaken, die zegt, dat het niet geoorloofd is aan een vrouw om in de kerk te spreken, maar ook niet te onderwijzen noch te dopen noch te offeren:

opdat ze zich niet een deel van enig mannelijk, laat staan van enig priesterlijk ambt zou aanmatigen. Van hetzelfde is ook Epiphanius 1) een overvloedige getuige, wanneer hij aan Marcio verwijt, dat hij aan de vrouwen de vrijheid geeft om te dopen. Maar ik ken zeer goed het antwoord van hen, die een tegenover gesteld gevoelen hebben, namelijk dat er een groot onderscheid is tussen het algemeen gebruik en een buitengewoon middel wanneer de uiterste noodzaak dringt; maar daar hij, verklaren dat het een bespotting is om aan vrouwen de vrijheid om te dopen te geven, in 't geheel geen uitzondering maakt, blijkt voldoende, dat dit misbruik door hem wordt veroordeeld, zodat het onder geen voorwendsel te verontschuldigen is. Ook in het derde boek, waar hij leert, dat het zelfs aan de heilige moeder van Christus niet toegestaan is geweest, voegt hij geen enkele beperking toe.
1} Contra haeres.1.

Boek IV hoofdstuk 15

Over de doop

22. Ten onrechte wordt het voorbeeld van Zippora aangehaald (Exod. 4:25). Want daaruit, dat de Engel Gods tevreden gesteld was toen zij na een steen genomen te hebben, haar zoon besneden had, wordt ten onrechte opgemaakt, dat haar dat door God goedgekeurd werd. Anders zou men moeten zeggen dat ook de dienst, die de heidenen, die van Assyrië waren overgebracht, opgericht hadden, Gode behaagd heeft. Maar met ander krachtige redeneringen kan men bewijzen, dat hetgeen deze dwaze vrouw gedaan heeft, op onverstandige wijze wordt nagevolgd. Indien ik zou zeggen, dat het iets bijzonders geweest is, dat niet tot een voorbeeld mag genomen worden, en dat het met de besnijdenis geheel anders staat dan met de Doop, vooral daar men nergens leest, dat oudtijds een bijzonder bevel aan de priesters gegeven is om te besnijden, dan zou dit voldoende kracht hebben ter weerlegging. Want de woorden van Christus zijn duidelijk: "Gaat henen, onderwijst al de volken, en doopt ze." Aangezien Hij dezelfden aanstelt tot verkondigers van het evangelie en bedienaars van de Doop, en niemand in de kerk, volgens het getuigenis van de apostel (Hebr. 5:4) zich die eer aanmatigt, behalve wie geroepen is als Aäron, zo begeeft een ieder, die zonder wettige roeping doopt, zich in het ambt van een ander. Paulus roept openlijk uit (Rom. 14:23), dat zonde is al wat wij met twijfelende consciëntie ter hand nemen, zelfs in de allergeringste zaken, als spijs en drank. Dus wordt er in de Doop door vrouwen toegediend veel zwaarder gezondigd, want daardoor wordt de door Christus gegeven regel klaarblijkelijk geschonden; want we weten, dat het niet geoorloofd is te scheiden hetgeen God samenvoegt. Maar dit alles laat ik varen; slechts zou ik willen, dat de lezers er op letten, dat de bedoeling van Zippora niets minder geweest is, dan Gode een dienst te bewijzen. Als ze ziet, dat haar zoon in gevaar is, mort en murmureert ze, en werpt niet zonder verontwaardiging de voorhuid ter aarde; haar man scheldt ze zo, dat ze ook op God toornig is. Kortom het is duidelijk, dat dit alles uit hartstochtelijkheid des gemoeds is voortgekomen; want ze mort tegen God en haar man, omdat ze gedwongen wordt het bloed van haar zoon te vergieten. Daar komt bij, dat, ook al had ze zich in alle andere dingen goed gedragen, dit toch een niet te verontschuldigen lichtvaardigheid was, dat ze haar zoon besneed in tegenwoordigheid van haar man, die niet een of andere gewone man was, maar Mozes, de voornaamste profeet Gods, de grootste, die ooit in Israël is opgestaan; en dat mocht ze evenmin doen, als dat het tegen woordig aan vrouwen geoorloofd is te dopen onder de ogen van

de bisschop. Maar dit geschil zal terstond zonder enige moeite uit de weg geruimd worden door dit beginsel, dat de kleine kin deren, wie het overkomt, dat ze uit dit leven verhuizen, voordat ze gedoopt zijn, niet buiten het Koninkrijk der Hemelen ge sloten worden. We hebben reeds gezien, dat aan Gods verbond geen gering onrecht geschiedt, indien wij daarin, alsof het op zichzelf zwak was, niet rusten; want de kracht van dat verbond hangt niet aan de Doop noch aan enige bijkomende zaak. Later komt het sacrament er bij als een zegel, niet om aan Gods belofte kracht toe te brengen, alsof ze op zichzelf zwak was, maar alleen om haar voor ons te bevestigen. Daaruit volgt, dat de kinderen der gelovigen niet daarom gedoopt worden, opdat ze dan eerst kinderen Gods worden, terwijl ze vroeger vreemd waren aan de kerk, maar dat ze veeleer daarom door een openbaar teken in de kerk worden opgenomen, omdat ze door de weldaad der belofte reeds te voren tot het lichaam van Christus behoorden. Indien daarom bij het weglaten van het teken geen zorgeloosheid of minachting of onachtzaamheid aanwezig is, zijn wij veilig voor alle gevaar. Het is dus veel heiliger, aan Gods ordinantie deze eerbied te bewijzen, dat wij de sacramenten van nergens anders verzoeken dan vandaar, waar de Heere ze in bewaring heeft gegeven. En wanneer men ze niet kan krijgen van de kerk: Gods genade is niet zo aan de sacramenten gebonden, of we kunnen haar door het geloof uit des Heeren Woord verkrijgen.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

1. Aangezien echter in deze tijd sommige krankzinnige geesten wegens de kinderdoop ernstige beroerten in de kerk verwekt hebben en ook nu nog niet ophouden te woeden, kan ik niet nalaten tot het beteugelen van hun razernij hier een aanhangsel toe te voegen. En indien dit toevoegsel iemand wellicht wat al te uitvoerig toeschijnt, dan moge deze, bid ik, bij zichzelf bedenken, dat de zuiverheid der leer in een zeer belangrijke zaak tezamen met de vrede der kerk voor ons van zo grote waarde moet zijn, dat men zonder afkeer moet ontvangen, hetgeen nuttig is tot bevordering van die twee dingen. Daar komt bij, dat ik het er op zal toeleggen deze uiteenzetting zo in te richten, dat ze van niet gering gewicht zal zijn tot de duidelijker uitlegging van de verborgenheid des Doops. Zij bestrijden de kinderdoop met een argument, dat ongetwijfeld in schijn aanlokkelijk is, doordat ze beweren, dat de kinderdoop op geen enkele instelling Gods gefundeerd is, maar slechts door de vermetelheid der mensen en slechte nieuwsgierigheid ingevoerd en vervolgens door een dwaze gewilligheid lichtvaardig in gebruik genomen is. Want wanneer een sacrament niet op het vaste fundament van Gods Woord steunt, hangt het aan een draad. Maar als nu eens, nadat de zaak goed is bezien, zal blijken, dat een dergelijke laster vals en ten onrechte Gods heilige ordinantie wordt aangedaan? Laat ons dus in de eerste plaats het ontstaan van de kinderdoop naspeuren. En indien zal komen vast te staan, dat hij alleen door de lichtvaardigheid der mensen is uitgedacht, laat ons dan hem laten varen, en de ware

onderhouding van de Doop alleen naar Gods wil afmeten. Indien daarentegen bewezen wordt, dat de kinderdoop geenszins verstoken is van Gods gezag, dan moeten we ons ervoor hoeden, dat we niet aan Gods heilige instellingen tornen en zo ook de Auteur zelf smaadheid aandoen.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

2. In de eerste plaats is het een voldoende bekend leerstuk en onder alle vromen erkend, dat de juiste beschouwing der tekenen niet slechts in de uiterlijke ceremoniën gelegen is, maar vooral hangt aan de belofte en aan de geestelijke verborgenheden, tot wier afbeelding de Heere juist de ceremoniën ordineert. Wie dus geheel wil leren, wat de kracht is van de Doop waartoe hij dient, kortom wat hij geheel en al is, moet niet met zijn gedachte blijven staan bij het teken en het lichamelijk schouwspel, maar haar veeleer opheffen tot de beloften Gods, die ons erin worden aangeboden en tot de inwendige verborgenheden, die ons er door worden veraanschouwelijkt. Wie dit weet, heeft de ganse waarheid van de Doop en, om zo te zeggen, zijn gehele substantie verkregen; en daaruit zal hij ook leren, wat de wijze en het nut is der uiterlijke besprenging. Aan de andere kant, wie deze dingen met verachting voorbijgaat, zijn geest geheel en al gehecht en gebonden heeft aan de zichtbare ceremonie, die zal noch de kracht, noch het eigenlijke van de Doop begrijpen, en zelfs dit niet, wat de bedoeling is van het water of welk nut het heeft. Deze uitspraak is door zoveel en zo duidelijke getuigenissen der Schrift bewezen, dat het niet nodig is nu nog uitvoeriger haar na te gaan. Dus nu is nog over, dat we uit de beloften, die in de Doop gegeven worden, naspeuren, welke zijn kracht en natuur is. De Schrift toont aan, dat in de eerste plaats in de Doop bewezen wordt de reiniging van de zonden, die wij verkrijgen uit Christus' bloed. Verder de doding des vleses, die gelegen is in het deelgenootschap aan zijn dood, door welke de gelovigen wedergeboren worden tot nieuwheid des levens en zo tot gemeenschap met Christus. Tot deze hoofdsom kan alwat in de Schrift over de Doop geleerd wordt, worden teruggebracht; behalve dat hij bovendien ook een teken is om bij de mensen onze religie te betuigen.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

3. En daar vóór het instellen van de Doop Gods volk in zijn plaats de besnijdenis had, zo laat ons nagaan, waarin die twee tekenen van elkander verschillen en waarin ze met elkander overeenkomen: opdat daaruit blijke, wat we van het ene op het andere kunnen overbrengen. Wanneer de Heere aan Abraham beveelt de besnijdenis te onderhouden, zegt Hij vooraf, dat Hij hem en zijn zaad tot een God zal zijn, er aan toevoegend, dat bij Hem was een overvloed en genoegzaamheid van alle dingen, opdat Abraham zou weten, dat Gods hand hem de springbron van alle goeds zou wezen. En in die woorden is de belofte des eeuwigen levens vervat, zoals Christus het

uitlegt, die hieraan een bewijs ontleent om de onsterfelijkheid en opstanding der gelovigen aan te tonen (Matth. 22:32) (Luc. 20:38). "Want," zegt Hij, "God is niet een God der doden, maar der levenden." Daarom wanneer Paulus de Efeziërs aantonen wil (Ef. 2:12), van welk verderf de Heere hen bevrijd had, maar daaruit, dat ze tot het verbond der besnijdenis niet waren toegelaten, opdat ze zonder Christus, zonder God, zonder hoop en vreemd aan de testamenten der belofte geweest zijn, al welke dingen het verbond zelf bevatte. De vergeving der zonde nu is de eerste toegang tot God en de eerste ingang tot het onsterfelijke leven. Daaruit volgt, dat deze belofte beantwoordt aan de belofte van de Doop aangaande onze reiniging. Daarna bedingt de Heere van Abraham (Deut. 10:16), dat hij voor Gods aanschijn zal wandelen in oprechtheid en onschuld des harten, hetgeen behoort tot de doding of de wedergeboorte. En opdat niemand er aan zou twijfelen, dat de besnijdenis een teken is der doding, legt Mozes het elders (Deut. 30:6) duidelijker uit, wanneer hij het Israëlitische volk vermaant om de voorhuid des harten de Heere te besnijden, omdat het uitverkoren was tot een volk Gods uit alle volken der aarde. Evenals God, wanneer Hij zich de nakomelingschap van Abraham tot een volk verkiest, beveelt, dat het besneden moet worden, zo zegt Mozes, dat het aan het hart besneden moet worden, daarmee dus aanwijzend, wat de waarheid is van die vleselijke besnijding. En opdat niemand naar die besnijding des harten zou streven in eigen krachten, leert hij vervolgens, dat ze het werk is van Gods genade. Dit alles wordt door de profeten zo dikwijls ingeprent, dat het niet nodig is hier veel getuigenissen bijeen te brengen, die men vanzelf overal aantreft. Wij zien dus, dat dezelfde geestelijke belofte in de besnijdenis aan de vaderen gegeven is, die ons in de Doop gegeven wordt, daar de besnijdenis hun de vergeving der zonden en de doding des vleses heeft afgebeeld. Bovendien, gelijk we geleerd hebben, dat Christus het fundament van de Doop is, op wie ieder van die beide berust, zo staat vast, dat Hij ook het fundament der besnijdenis is. Want Hij wordt aan Abraham beloofd en in Hem de zegening van alle volken. En om die genadegift te bezegelen wordt het teken der besnijdenis toegevoegd.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

4. Nu kan men zonder moeite zien, wat gelijk is in deze twee tekenen en wat verschillend. De belofte, in welke, gelijk we uiteengezet hebben, de kracht der tekenen gelegen is, is in beide gelijk, namelijk de belofte van Gods Vaderlijke gunst, van de vergeving der zonden en van het eeuwige leven. Vervolgens is ook de afgebeelde zaak een en dezelfde, namelijk de wedergeboorte. Het fundament, waarop de vervulling van die dingen steunt, is in beide één. Daarom is er in 't geheel geen verschil in de inwendige verborgenheid, waaruit de gehele kracht en eigenaardigheid der sacramenten moet beoordeeld worden. De ongelijkheid, die overblijft, is gelegen in de uiterlijke ceremonie, die het geringste deel is, daar het voornaamste deel aan de belofte en de betekende zaak hangt. Dus mag men vaststellen, dat al wat op de besnijdenis past, ook behoort tot de Doop, uitgezonderd het onderscheid van de zichtbare ceremonie. Tot deze toepassing en vergelijking worden wij bij de hand geleid door de regel van de apostel, door welke ons geboden wordt, de ganse uitlegging der Schrift te overleggen naar de evenredigheid des geloofs (Rom. 12:3,6).

En voorzeker de waarheid biedt zich in dit stuk aan, zodat men haar bijna kan tasten. Want evenals de besnijdenis, omdat ze voor de Joden een zeker teken was, waardoor zij ervan verzekerd werden, dat ze tot Gods volk en gezin werden aangenomen, en zij zelf ook van hun kant beleden, dat zij zich aan God wijdden, voor hen het eerste binnentreden in de kerk was, zo worden wij ook nu door de Doop aan God gewijd, om bij zijn volk gerekend te worden en zelf wederkerig ons aan Hem te verbinden. Daaruit blijkt buiten kijf, dat de Doop in de plaats der besnijdenis gekomen is, om bij ons dezelfde rol te vervullen.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

5. Indien wij nu willen onderzoeken of met recht aan de kleine kinderen de Doop medegedeeld wordt, zullen we dan niet zeggen, dat hij al te dwaas handelt, ja zelfs krankzinnig is, die slechts wil blijven hangen aan het teken des waters en de uiterlijke onderhouding, maar op de geestelijke verborgenheid zijn geest niet wil richten? Indien daarmee enige rekening gehouden wordt, zal ongetwijfeld blijken, dat de Doop terecht aan de kleine kinderen bediend wordt, daar hij hun verschuldigd is. Want de Heere heeft hun oudtijds de besnijdenis niet waardig gekeurd zonder hen al die dingen deelachtig te maken, die toen door de besnijdenis betekend werden. Anders zou Hij zijn volk met louter goochelarijen bespot hebben, indien Hij hen met bedriegelijke tekenen had bedrogen, wat zelfs gruwelijk is om te horen. Want uitdrukkelijk spreekt Hij het uit, dat de besnijdenis van het kind als een zegel zal zijn om de belofte van het verbond te bezegelen. En indien het verbond vast en zeker blijft, slaat het evengoed tegenwoordig op de kinderen der Christenen, als het onder het Oude Testament zag op de kinderen der Joden. En indien de kinderen deel hebben aan de betekende zaak, waarom zullen ze dan van het teken afgehouden worden? Indien zij de waarheid verkrijgen, waarom zullen ze dan van de figuur geweerd worden? Trouwens het uiterlijke teken in het sacrament hangt zo met het woord samen, dat het daarvan niet losgerukt kan worden; indien het toch gescheiden wordt, welk van beide, vraag ik u, zullen wij dan het meest waard achten? Daar wij zien, dat het teken het woord dient, zullen wij ongetwijfeld zeggen, dat het daaraan onderworpen is, en zullen wij het op een lagere plaats stellen. Daar dus het woord van de Doop voor de kinderen bestemd wordt, waarom zal dan het teken, dat is het aanhangsel van het woord, van hen afgehouden worden? Deze ene reden zou, indien geen andere ter beschikking stonden, meer dan voldoende zijn om allen te weerleggen, die tegenwerpingen willen maken. Hetgeen men aanvoert, namelijk dat er voor de besnijdenis een bepaalde dag vastgesteld was, is niets dan een uitvlucht. Wij geven toe, dat wij niet meer, als de Joden, aan bepaalde dagen gebonden zijn; maar aangezien de Here, ook al schrijft Hij geen enkele dag voor, toch verklaart, dat het Hem behaagd, dat de kleine kinderen door een openbare ceremonie in zijn verbond zullen opgenomen worden, wat zoeken wij dan meer?

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

6. Trouwens de Schrift opent ons nog een zekerder kennis der waarheid. Immers het is zeer duidelijk, dat het verbond, hetwelk de Heere eenmaal met Abraham gesloten heeft, evenzeer tegenwoordig voor de Christenen stand houdt, als oudtijds voor het Joodse volk, en dat dus dat woord evenzeer op de Christenen ziet, als het toen op de Joden zag. Of we moesten menen, dat Christus door zijn komst de genade des Vaders verminderd of verkort heeft, wat niet vrij zou zijn van verfoeilijke godslastering. Daarom evenals 1) de kinderen der Joden een heilig zaad genoemd werden, omdat ze erfgenamen van dit verbond geworden waren en daardoor van de kinderen der goddelozen onderscheiden werden, zo worden om dezelfde reden ook nu nog de kinderen der Christenen voor heilig gehouden, al zijn ze uit ouders geboren, van wie slechts één gelovig is, en volgens het getuigenis van de apostel (1 Kor. 7:14) verschillen zij van het onreine zaad der afgodendienaars. Daar nu de Here, terstond na het sluiten van het verbond met Abraham, bevolen heeft, dat het in de kleine kinderen door een uiterlijk sacrament zou verzegeld worden (Gen. 17:12), wat voor reden zullen de Christenen dan hebben, om het tegenwoordig niet te betuigen en te verzegelen in hun kinderen? En laat nu niemand mij tegenwerpen, dat de Heere niet bevolen heeft zijn verbond te bevestigen met een ander teken dan het teken der besnijdenis, dat al lang afgeschaft is. Want het ligt voor de hand te antwoorden, dat Hij voor de tijd van het Oude Testament de besnijdenis ingesteld heeft tot bevestiging van zijn verbond, maar dat na de afschaffing daarvan toch altijd dezelfde reden der bevestiging blijft, die wij met de Joden gemeen hebben. Daarom moet men altijd naarstig er op letten, wat wij met hen gemeen hebben en wat zij hebben verschillend van hetgeen wij hebben. Het verbond is gemeen, en de oorzaak der bevestiging is ook gemeen. Slechts de manier der bevestiging is verschillend, omdat zij de besnijdenis hadden, in wier plaats bij ons de Doop gekomen is. Anders, indien het getuigenis, waardoor de Joden verzekerd werden van de zaligheid van hun zaad, ons ontnomen wordt, zou het door de komst van Christus geschied zijn, dat Gods genade voor ons duisterder en minder betuigd is, dan ze tevoren voor de Joden was. Indien dit niet gezegd kan worden zonder Christus de grootste smaad aan te doen, door wie de oneindige goedheid des Vaders helderder en milddadiger dan ooit op aarde uitgestort en de mens verklaard is, dan moet men erkennen, dat die goedheid althans niet in meerdere mate verborgen, noch met geringer getuigenis verklaard moet worden dan onder de duistere schaduwen der wet.

1} Het Latijn heeft et; ongetwijfeld een drukfout voor ut (Vert.)

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

7. Daarom, wanneer de Heere Jezus een bewijs wil geven, waaruit de wereld kan begrijpen, dat Hij gekomen is om de barmhartigheid des Vaders eerder uit te breiden dan om haar te beperken, omhelst Hij vriendelijk de kinderen, die tot Hem gebracht worden, zijn discipelen berispend, die hen van de toegang tot Hem trachtten af te houden, daar ze hen, van wie het Koninkrijk der Hemelen was, van Hem wegvoerden, door wie alleen de toegang tot de hemel open staat. Maar wat heeft (zo zou men kunnen zeggen) de Doop gemeen met deze omhelzing van Christus? Immers er wordt niet verteld, dat Hij hen gedoopt heeft, maar dat Hij hen ontvangen, omhelsd en gezegend heeft. Daarom indien we zijn voorbeeld willen navolgen, moeten wij de

kinderen met gebeden helpen, maar niet dopen. Maar laat ons de daden van Christus een weinig nauwkeuriger bezien dan zulke mensen het doen. Immers wij moeten niet lichtvaardig hieraan voorbijgaan, dat Christus beveelt de kinderen tot Hem te brengen, terwijl Hij de reden daaraan toevoegt, namelijk omdat derzulken het Koninkrijk der Hemelen is. En daarna betuigt Hij zijn wil door de daad, doordat Hij hen omhelst en door zijn gebed en zegen de Vader aanbeveelt. Indien het recht is, dat de kinderen tot Christus gebracht worden, waarom zou het dan ook niet recht zijn, dat ze tot de Doop ontvangen worden, het teken van onze gemeenschap en genootschap met Christus? Indien hunner is het Koninkrijk der Hemelen, waarom zal hun dan het teken geweigerd worden, waardoor als het ware de toegang tot de kerk geopend wordt, opdat ze, in haar ontvangen, geschreven worden bij de erfgenamen van het Hemels Koningkrijk? Hoe onbillijk zullen wij zijn, indien wij hen verdrijven, die Christus tot zich nodigt? Indien wij hen beroven, die Hij met zijn gaven versiert? Indien wij hen uitsluiten, die Hij uit eigen beweging toelaat? Indien wij willen onderzoeken, hoever hetgeen Christus daar gedaan heeft, verschilt van de Doop, van hoeveel groter waarde zullen wij dan de Doop achten, waardoor wij betuigen, dat de kinderen in Gods verbond begrepen zijn, dan de opneming, de omhelzing, de oplegging der handen en het gebed, waardoor Christus zelf tegenwoordig zijnde verklaart, dat zij de zijnen zijn en door Hem geheiligd worden? Door de andere uitvluchten, waardoor ze aan deze plaats trachten te ontkomen, doen ze niets anders dan hun onwetendheid verraden. Want daaruit, dat Christus zegt: "Laat de kinderkens tot Mij komen," maken ze spitsvondig op, dat die kinderen al wat ouder waren, daar ze reeds in staat waren om te lopen. Maar door de evangelisten worden ze in het Grieks brephe en paidia genoemd, met welke woorden de Grieken kleine kinderen aanduiden, die nog aan hun moeders borst zijn. Komen is dus eenvoudig gezet voor naderen. Zie, welke listen zij gedwongen worden te verzinnen, die tegen de waarheid verhard zijn. Verder wat zij beweren, dat het Koninkrijk der Hemelen de kinderen niet wordt toegerekend, maar hun, die zijn als de kinderen, omdat gezegd wordt, dat het derzulken is, maar niet dat het hunner is, dat is niets deugdelijker. Want indien men dat aanvaardt, hoe zal dan de redenering van Christus zijn, waardoor Hij wil aantonen, dat degenen, die in leeftijd kinderen zijn, van Hem niet vreemd zijn? Wanneer Hij gebiedt, dat men de kinderen tot Hem zal laten naderen, dan is niets duidelijker, dan dat de werkelijke kinderleeftijd aangeduid wordt. En opdat dat niet ongerijmd zou schijnen, voegt Hij toe: "derzulken is het Koninkrijk der Hemelen." Indien het nodig is, dat de kleine kinderen daaronder begrepen worden, zal het allerminst duister zijn, dat door het woord derzulken de kinderen zelf en huns gelijken worden aangeduid.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

8. Nu is er wel niemand meer, die niet ziet, dat de kinderdoop geenszins een maaksel van mensen is, daar hij steunt op zo grote goedkeuring der Schrift. En met weinig goede schijn bazelen zij, die de tegenwerping maken, dat men nergens vindt, dat ook maar één klein kind door de handen der apostelen is gedoopt. Want ook al wordt dit niet met name door de evangelisten verhaald, zo worden zij toch ook aan de andere kant niet uitgesloten, zo dikwijls als vermeld wordt, dat een huisgezin gedoopt wordt, en wie, behalve een dwaas, zou daaruit tot de redenering komen, dat ze niet gedoopt

zijn? Indien deze soort van argumenten iets betekenden, dan zou men evenzeer de vrouwen van het Avondmaal des Heeren moeten afhouden, want we lezen niet, dat zij in de tijd der apostelen daartoe zijn toegelaten. Evenwel wij zijn hier tevreden met de regel des geloofs. Want wanneer we overdenken wat de instelling van het Avondmaal meebrengt, dan kunnen we daaruit gemakkelijk beoordelen, aan wie het gebruik ervan moet worden meegedeeld. En dat nemen wij ook waar in de Doop. Immers wanneer wij bemerken tot welk doel hij is gesteld, dan zien wij duidelijk, dat hij ook de kleine kinderen niet minder toekomt dan de ouderen. Zij kunnen dus van de Doop niet beroofd worden zonder dat de wil van God, de Auteur ervan, openlijk verongelijkt wordt. En dat ze verder onder het eenvoudige volk uitstrooien, dat een lange reeks van jaren na Christus' opstanding is voorbijgegaan, in welke de kinderdoop onbekend was: daarin liegen ze zeer schandelijk. Immers er is geen schrijver zo oud, die de oorsprong ervan niet met zekerheid terugvoert tot de tijd der apostelen.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

9. Nu blijft nog over, dat we in het kort aanwijzen, welke vrucht uit deze onderhouding voortkomt, zowel voor de gelovigen, die hun kinderen aan de kerk ten Doop voorstellen, als ook voor de kinderen zelf, die met het heilige water gedoopt worden, opdat niemand die onderhouding als onnuttig en ijdel versmade. Trouwens indien het iemand in de geest komt om de kinderdoop onder dit voorwendsel te bespotten, dan drijft hij ook de spot met het gebod der besnijdenis, dat door de Heere gegeven is. Want wat zullen ze te berde brengen om de kinderdoop te bestrijden, dat ook niet tegen de besnijdenis zou kunnen gericht worden? Zo straft de Heere de aanmatiging van hen, die terstond veroordelen, hetgeen zij met het gevoelen huns vleses niet begrijpen. Maar de Heere voorziet ons van andere wapenen, om hun dwaasheid daarmee af te stoten. Immers deze zijn heilige instelling, door welke, gelijk wij gevoelen, ons geloof met een uitnemende vertroosting geholpen wordt, verdient niet overtollig genoemd te worden. Want het teken Gods, dat het kind medegedeeld wordt, bevestigt als door een ingedrukt zegel de belofte, die de vrome ouders is gegeven, en verklaart, dat het zeker is, dat de Heere niet alleen hun, maar ook hun zaad tot een God zal zijn, en dat Hij niet alleen hen met zijn goedheid en genade wil bejegenen, maar ook hun nakomelingen tot in het duizendste geslacht. En daar de grote goedertierenheid Gods zich hierin vertoont, geeft ze in de eerste plaats een zeer ruime stof om zijn heerlijkheid te verkondigen en doordringt ze de vrome harten met buitengewone blijdschap, waardoor ze tegelijkertijd krachtiger aangevuurd worden om een zo liefhebbende Vader wederliefde te bewijzen, van wie ze zien, dat Hem om hunnentwil ook hun nakomelingschap een voorwerp van zorg is. En ik bekommer er mij niet om, wanneer iemand tegenwerpt, dat tot het bevestigen van de zaligheid onzer kinderen de belofte voldoende moest zijn, aangezien het Gode anders goedgedacht heeft, die, daar Hij onze zwakheid doorziet, haar in deze zaak zoveel heeft willen tegemoet komen. Daarom moeten zij, die de belofte aangaande het uitbreiden van Gods barmhartigheid over hun kinderen omhelzen, bedenken, dat het hun plicht is hen aan de kerk aan te bieden om hen te laten tekenen met het teken der barmhartigheid, en daardoor zichzelf te bemoedigen tot een vaster vertrouwen, omdat ze voor hun ogen zien, dat het verbond des Heeren in de lichamen hunner kinderen wordt

ingegraveerd. Aan de andere kant ontvangen ook de kinderen enig voordeel uit hun Doop, omdat ze, doordat ze in het lichaam der kerk ingelijfd zijn, de andere leden vrij wat meer aanbevolen zijn. Bovendien, wanneer ze opgewassen zijn, worden ze door hun Doop niet weinig aangezet tot een ernstige ijver om God te dienen, door wie ze door het openbare teken der aanneming tot zijn kinderen aangenomen zijn, voordat ze Hem vanwege hun leeftijd als Vader konden erkennen. Eindelijk moet ons die vervloeking zeer verschrikken, dat God een wreker zal zijn, wanneer iemand het versmaadt zijn zoon te tekenen met het teken des verbonds, omdat door die verachting de aangeboden genade afgewezen en als het ware afgezworen wordt.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

10. Laat ons nu de argumenten onderzoeken, waarmede sommige razende beesten niet ophouden deze heilige instelling Gods aan te vallen. In de eerste plaats, daar ze gevoelen, dat ze door de gelijkheid van de Doop en de besnijdenis boven mate in het nauw gebracht en beklemd worden, doen ze hun best om deze twee tekenen door een groot verschil van elkander te trekken, opdat het ene niet iets gemeen schijne te hebben met het andere. Want ze zeggen, èn dat verschillende zaken betekend worden, èn dat het verbond geheel verschillend is, èn dat de benaming der kinderen niet dezelfde is. En wanneer ze het eerste willen bewijzen, wenden ze voor, dat de besnijdenis een figuur was van de doding, niet van de Doop. Dit geven wij hun waarlijk zeer gaarne toe. Want het verdedigt ons op uitnemende wijze. En wij gebruiken geen ander bewijs voor onze opvatting dan dit, dat de Doop en de besnijdenis tekenen zijn der doding. Hieruit maken wij de gevolgtrekking, dat de Doop gekomen is in de plaats der besnijdenis, om ons hetzelfde af te beelden, waarvan de besnijdenis oudtijds voor de Joden het teken was. Wanneer ze willen verdedigen het verschil van het verbond, met welk een barbaarse vermetelheid verscheuren en bederven zij dan de Schrift! En dat niet op één plaats, maar zo, dat ze niets ongedeerd of ongeschonden laten. Want zij schilderen ons de Joden als zo vleselijk, dat ze meer op beesten gelijken dan op mensen: zeggende namelijk, dat het met hen gesloten verbond niet verder reikt dan het tijdelijke leven, en dat de hun gegeven beloften betrekking hebben op tegenwoordige en lichamelijke goederen. Indien dit leerstuk waarheid is, wat blijft er dan anders over dan te zeggen, dat het Joodse volk een tijdlang met Gods weldaad verzadigd is geweest, evenals men een kudde varkens in het hok vetmest, opdat het eindelijk door een eeuwig verderf zou omkomen? Want zodra wij de besnijdenis en de aan haar verbonden beloften aanhalen, antwoorden zij, dat de besnijdenis een letterlijk teken was en haar beloften lichamelijk waren.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

11. Ongetwijfeld, wanneer de besnijdenis een letterlijk teken was, moet men over de Doop evenzo oordelen. Want de apostel (Col. 2:11) maakt het ene niet meer geestelijk dan het andere. Want hij zegt, dat wij in Christus besneden zijn met een besnijdenis,

die zonder handen geschiedt door de aflegging van het lichaam der zonde, dat in ons vlees woonde: welke hij de besnijdenis van Christus noemt. Daarna voegt hij tot uitlegging van deze uitspraak toe, dat wij door de Doop met Christus begraven zijn. Wat bedoelt hij met die woorden anders dan dat de vervulling en de waarheid van de Doop tevens de vervulling en de waarheid der besnijdenis zijn, aangezien zij één zaak afbeelden? Want hij wil bewijzen, dat de doop voor de Christenen hetzelfde is, wat vroeger voor de Joden de besnijdenis was. En daar we reeds duidelijk hebben uiteengezet, dat de beloften van beide tekenen en de verborgenheden, die er door worden voorgesteld, met elkander overeenkomen, zullen wij er thans niet langer bij blijven stilstaan. Ik zal alleen de gelovigen er op wijzen, dat ze, terwijl ik zwijg, eens bij zichzelf moeten overwegen of dat voor een aards en letterlijk teken moet gehouden worden, terwijl er toch niets anders in is dan wat geestelijk is en hemels. Maar opdat ze hun rookdampen niet aan eenvoudige mensen verkopen, zullen wij één tegenwerping, waarmee zij deze zeer onbeschaamde leugen zoeken te bedekken, ontzenuwen. Het is meer dan zeker, dat de voornaamste beloften, waarin het verbond vervat was, dat God onder het Oude Testament met de Israëlieten gesloten heeft, geestelijk geweest zijn en gezien hebben op het eeuwige leven. Verder dat ze door de vaderen gelijk paste, geestelijk opgevat zijn, opdat ze daaraan vertrouwen zouden ontlenen aangaande het toekomende leven, waarheen ze met de ganse neiging van hun hart streefden. Intussen loochenen wij geenszins, dat Hij hun zijn goedgunstigheid met aardse en vleselijke weldaden betuigd heeft, door welke wij ook zeggen, dat die hoop op de geestelijke beloften versterkt is. Gelijk Hij, toen Hij aan zijn dienstknecht Abraham de eeuwige gelukzaligheid beloofd heeft, om hem een duidelijk bewijs van zijn gunst voor ogen te stellen, een andere belofte aangaande het bezit van het land Kanaän erbij voegde. Op deze wijze moet men alle aardse beloften, die aan het Joodse volk gegeven zijn, verstaan, dat de geestelijke belofte, als de hoofdzaak, altijd de eerste plaats inneemt, en dat de andere daarop betrokken worden. En aangezien ik dit uitvoeriger behandeld heb bij de bespreking van het onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament, roer ik het nu slechts in 't kort aan.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

12. In de benaming der kinderen vinden zij dit verschil, dat onder het Oude Testament kinderen van Abraham genoemd worden zij, die uit zijn zaad gesproten waren, maar dat nu diegenen met die naam genoemd worden, die zijn geloof navolgen. Dat daarom dat vleselijke kinderdom, dat door de besnijdenis in de gemeenschap des verbonds werd ingelijfd, de geestelijke kinderen van het Nieuwe Testament heeft afgebeeld, die door Gods Woord wedergeboren zijn tot het onsterfelijke leven. In die woorden zien wij wel een klein vonkje van waarheid; maar hierin zondigen die lichtzinnige geesten ernstig, dat ze aangrijpen wat hun het eerst in handen komt, en dan hardnekkig aan één woord vasthouden, terwijl ze verder moesten gaan en veel dingen met elkander vergelijken. En ten gevolge daarvan kan het niet anders, of ze raken allengs aan het dolen, want ze leggen zich zo niet toe op de grondige kennis van enige zaak. Wij erkennen ongetwijfeld, dat het vleselijke zaad van Abraham een tijdlang de plaats ingenomen heeft van het geestelijke zaad, dat hem door het geloof ingelijfd wordt. Want wij worden zijn kinderen genoemd, ook al hebben wij geen enkele natuurlijke

verwantschap met hem. Maar indien ze menen, hetgeen ze niet duister te kennen geven, dat aan het vleselijke zaad van Abraham nooit Gods geestelijke zegening beloofd is, dan vergissen ze zich zeer daarin. Daarom moeten wij op een beter doel richten, waarheen wij door de zeer gewisse leiding der Schrift gebracht worden. De Heere belooft dus aan Abraham, dat hij een zaad zal hebben, in hetwelk alle volken der aarde gezegend zullen worden, en geeft hem tegelijk zijn woord, dat Hij hem en zijn zaad tot een God zal zijn. Allen, die Christus als de Auteur dezer zegening door het geloof aannemen, zijn de erfgenamen van deze belofte, en worden daarom Abrahams kinderen genoemd.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

13. En ofschoon na de opstanding van Christus de grenzen van Gods Koninkrijk wijd en zijd over alle volken zonder onderscheid zijn begonnen uitgebreid te worden, opdat, volgens de uitspraak van Christus (Matth. 8:11) van alle zijden gelovigen zouden vergaderd worden om in de hemelse heerlijkheid met Abraham, Izak en Jakob aan te zitten, had God toch vele eeuwen tevoren de Joden met die grote barmhartigheid omhelsd. En omdat Hij, met voorbijgaan van alle anderen, dit ene volk verkoren had, om daarin een tijdlang zijn genade besloten te houden, noemde Hij het zijn eigendom en zijn verkregen volk. Om zulk een weldadigheid te betuigen is de besnijdenis gegeven, opdat de Joden door het teken daarvan zouden worden onderwezen, dat God hun een beschermer hunner zaligheid was. En door die kennis werden hun harten opgericht tot de hoop op het eeuwige leven. Want wat zal hem ontbreken, wie God eenmaal in zijn trouw heeft aangenomen? Daarom spreekt Paulus, wanneer hij wil bewijzen, dat de heidenen tezamen met de Joden Abrahams kinderen zijn, aldus (Rom. 4:10): "Abraham is gerechtvaardigd door het geloof, toen hij in de voorhuid was." Later ontving hij het teken der besnijdenis, het teken van de rechtvaardigheid des geloofs, opdat hij een vader zou zijn van alle gelovigen, zowel die der voorhuid als die der besnijdenis, niet van hen, die alleen in de besnijdenis roemen, maar die het geloof volgen, hetwelk onze vader Abraham in de voorhuid gehad heeft. Zien wij niet, dat beide in waardigheid gelijk gesteld worden? Want voor de tijd, die door Gods besluit was vastgesteld, is Abraham de vader geweest der besnijdenis. Toen die muur, gelijk de apostel elders schrijft (Ef. 2:14), waardoor de heidenen van de Joden afgescheiden werden, verbroken was, en daardoor ook hun de toegang tot het Koninkrijk Gods geopend was, is hij hun vader geworden, en dat zonder het teken der besnijdenis, omdat ze de Doop hebben in plaats van de besnijdenis. En dat hij met name ontkent, dat Abraham de vader is van hen, die alleen uit de besnijdenis zijn, dat is gezet om de hoogmoed te fnuiken van hen, die de zorg voor de vroomheid nalieten en alleen op de ceremoniën zich beroemden. Gelijk ook tegenwoordig de ijdelheid zou kunnen weerlegd worden van hen, die in de Doop niets dan het water zoeken.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

14. Maar een andere plaats van de apostel uit de brief aan de Romeinen (Rom. 9:7) zal hiertegen aangevoerd worden, waar hij leert, dat zij, die uit het vlees zijn, Abrahams kinderen niet zijn, maar dat alleen zij tot het zaad Abrahams gerekend worden, die kinderen der belofte zijn. Want hij schijnt er op te wijzen, dat de vleselijke verwantschap met Abraham niets is, terwijl wij die van enige waarde achten. Evenwel men moet met meer naarstigheid er op letten, welke zaak de apostel daar behandelt. Want wanneer Hij de Joden wil aantonen, hoe weinig Gods goedheid aan Abrahams zaad gebonden was, ja hoezeer de verwantschap daarmee in het geheel niets aanbrengt, voert hij als bewijs daarvan Ismaël en Ezau aan, die, ofschoon ze naar het vlees ware nakomelingen van Abraham waren, verworpen werden, evenalsof ze vreemden waren, terwijl de zegening blijft bij Izak en Jakob. Daaruit volgt hetgeen hij later verzekert, dat de zaligheid hangt aan Gods barmhartigheid, die Hij bewijst, wie Hij wil; en dat er geen reden is, waarom de Joden zich vanwege het verbond zouden behagen of zouden roemen, tenzij ze de wet des verbonds bewaren, dat is, het Woord gehoorzamen. Wederom, nadat hij hun het ijdel vertrouwen op hun afkomst ontnomen had, en toch aan de andere kant zag, dat het verbond, dat God eenmaal met Abrahams nakomelingen had aangegaan, geenszins teniet gemaakt kon worden, betoogt hij in het 11e hoofdstuk, dat de vleselijke verwantschap met Abraham niet van haar waardigheid beroofd mag worden, door welke weldaad, zo leert hij, de Joden de eerste en natuurlijke erfgenamen van het evangelie zijn, behalve voorzover zij door hun ondankbaarheid, als onwaardigen, verstoten zijn; maar toch zo, dat de hemelse zegening niet geheel van hun volk is weggegaan. Daarom noemt hij hen, ofschoon ze hardnekkig en verbondbrekers waren, niettemin heilig. Zoveel eer betoont hij aan het heilige geslacht, hetwelk God zijn heilig verbond waardig gekeurd had. En ons beschouwt hij, wanneer we met hen vergeleken worden, als later geboren of ook als ontijdig geboren kinderen van Abraham; en dat door aanneming, niet door natuur. Evenalsof een stekje van zijn eigen boom afgebroken en op een vreemde stam wordt ingeënt. Opdat ze dus niet van hun voorrecht zouden worden beroofd, moest hun in de eerste plaats het evangelie verkondigd worden. Want zij zijn in Gods huisgezin als het ware de eerstgeborenen. Daarom moest hun deze eer betoond worden, totdat ze de hun aangeboden eer verwierpen en door hun ondankbaarheid maakten, dat ze naar de heidenen werd overgebracht. En met hoe grote hardnekkigheid zij ook volhouden oorlog te voeren tegen het evangelie, zo mogen wij hen daarom toch niet verachten, wanneer wij bedenken, dat Gods zegening, ter wille van de belofte, nog onder hen overblijft, gelijk de apostel betuigt, dat ze nooit geheel van hen zal wijken; want Gods gaven en roeping berouwen Hem niet.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

15. Ziehier wat de kracht is der belofte, die aan Abrahams nakomelingschap is gegeven, en met welke maat zij gemeten moet worden. Daarom, ofschoon wij er niet aan twijfelen, dat alleen Gods verkiezing met vrij recht heerst tot het onderscheid maken tussen de erfgenamen des Koninkrijks en de bastaarden en vreemdelingen, zien wij toch tevens, dat het Hem behaagd heeft, het zaad Abrahams in het bijzonder met zijn barmhartigheid te omhelzen, en opdat die des te beter betuigd zou zijn, haar door

de besnijdenis te bezegelen. Met de Christelijke kerk nu staat het evenzo. Want evenals Paulus daar betoogt, dat de Joden door hun ouders geheiligd worden, zo leert hij elders (1 Kor. 7:14), dat de kinderen der Christenen dezelfde heiligmaking van hun ouders ontvangen. En daaruit volgt, dat ze terecht afgescheiden worden van de anderen, die daarentegen beschuldigd worden van onreinheid. Wie kan er nu nog aan twijfelen, of geheel vals is, hetgeen zij verder beweren, namelijk, dat de kinderen, die oudtijds besneden werden, slechts het geestelijke kinderdom afbeeldden, dat uit de wedergeboorte van Gods Woord voortkomt? Immers de apostel redeneert niet zo scherpzinnig (Rom. 15:8), wanneer hij schrijft, dat Christus een dienaar der besnijdenis is, om de beloften, die de vaderen gedaan waren, te vervullen, alsof hij op deze manier sprak: daar het verbond, dat met Abraham gesloten is, ziet op zijn zaad, is Christus om het eenmaal door de vader gegeven woord te vervullen en in te lossen, het Joodse volk tot zaligheid gekomen. Ziet ge, hoe hij oordeelt, dat ook na de opstanding van Christus, de belofte des verbonds niet alleen zinnebeeldig, maar, gelijk de woorden luiden, aan het vleselijk zaad van Abraham moest vervuld worden? Daarop heeft ook betrekking hetgeen Petrus (Hand. 2:39) de Joden verkondigt, dat hun en hun zaad, volgens het recht des verbonds, de weldaad van het evangelie toekomt; en in het eerstvolgende hoofdstuk (Hand. 3:25) noemt hij hen kinderen, dat is erfgenamen des verbonds. Daarvan verschilt ook niet veel de andere boven aangehaalde plaats van de apostel (Ef. 2:11), waar hij de besnijdenis, die de kinderen is ingedrukt, houdt en stelt voor een getuigenis van de gemeenschap, die ze met Christus hebben. En waarlijk, wanneer we naar hun gebazel luisteren, waar zal dan die belofte blijven, waarmee de Heere in het tweede gebod van zijn wet zijn dienstknechten belooft, dat Hij hun zaad genadig zal zijn tot in het duizendste geslacht? Zullen wij hier onze toevlucht nemen tot allegorieën? Maar dat zou een al te onbeduidende uitvlucht zijn. Zullen wij zeggen, dat dit afgeschaft is? Maar zo zou de wet uiteengerukt worden, tot welker bevestiging veeleer Christus gekomen is, voorzover zij ons ten goede en ten leven gedijt. Laat het dus buiten geschil zijn, dat God de zijnen zo goed en milddadig is, dat Hij ook om hunnentwil de kinderen, die zij hebben voortgebracht, tot zijn volk gerekend wil hebben.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

16. De verschillen, die zij verder tussen de Doop en de besnijdenis pogen te maken, zijn niet alleen belachelijk en zonder enige schijn van redelijkheid, maar ook onderling strijdig. Want nadat zij beweerd hebben, dat de Doop betrekking heeft op de eerste dag van de geestelijke strijd, maar de besnijdenis op de achtste, wanneer de doding reeds volbracht is, vergeten zij dat terstond en veranderen hun liedje, en noemen ze de besnijdenis wel een figuur van de doding des vleses, maar de Doop een begrafenis, tot welke slechts overgegeven moeten worden degenen, die reeds dood zijn. Welke dwaasheden van krankzinnige mensen spatten zo lichtvaardig uiteen? Want in de eerste uitspraak moet de Doop gaan boven de besnijdenis, door de tweede wordt hij naar de laatste plaats verwezen. Toch is het niet iets nieuws, dat de geesten der mensen zo op en neer gewenteld worden, wanneer ze als een geheel zeker woord van God aanbidden al wat zij gedroomd hebben. Wij zeggen dus, dat dat eerste onderscheid een loutere droom is. Indien men op de achtste dag een allegorie had

willen toepassen, had men dat toch niet op die manier moeten doen. Het zou veel beter geweest zijn met de oude leraars het getal acht te betrekken op de opstanding, die op de achtste dag geschied is, en aan welke, gelijk we weten, de nieuwheid des levens hangt, of op de ganse loop van het tegenwoordige leven, waarin de doding steeds moet doorgaan, totdat, wanneer de loop voleindigd is, ook zij voltooid zal zijn. Trouwens het zou kunnen schijnen, dat God heeft willen zorg dragen voor de tederheid der kinderen door de besnijdenis tot de achtste dag uit te stellen, aangezien de wonde voor de pasgeborenen, die nog een roodachtige huidskleur hebben, wat gevaarlijk zou geweest zijn. En hoeveel krachtiger is dit, dat wij, reeds tevoren gestorven, door de Doop begraven worden? Want de Schrift roept duidelijk daartegen, dat wij op die voorwaarde in de dood begraven worden, dat wij sterven en die doding daarop overdenken. Even weinig betekent wat zij verder zeggen, dat de vromen niet gedoopt moeten worden, indien de Doop met de besnijdenis overeen moet komen. Want indien het volkomen zeker is, dat door het teken der besnijdenis de heiligmaking van het zaad Israëls betuigd is, dan blijkt daaruit ook, dat het gegeven is ter heiliging van mannen en vrouwen tegelijk. Maar alleen de lichamen der mannen werden van het teken voorzien, daar die er van nature toe geschikt waren, maar toch zo, dat de vrouwen door hen in zekere zin mede deel hadden aan de besnijdenis. Laat ons dus hun dwaasheden verre van ons doen en vasthouden aan de gelijkheid van Doop en besnijdenis, die, gelijk we zien, uitstekend uitkomt in de inwendige verborgenheid, in de beloften, in het nut en in de werking.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

17. Zij menen ook een zeer sterke reden aan te voeren, waarom de kinderen van de Doop afgehouden moeten worden, wanneer ze betogen, dat de kinderen vanwege hun leeftijd nog niet geschikt zijn, om de verborgenheid, die in de Doop betekend is, te begrijpen. Dit nu is de geestelijke wedergeboorte, die niet in de eerste kindsheid vallen kan. Dus besluiten zij, dat men ze niet voor iets anders moet houden dan voor kinderen van Adam, totdat ze opgewassen zijn tot een leeftijd, die past bij de tweede geboorte. Maar tegen dit alles gaat Gods waarheid overal in. Want indien ze onder de kinderen van Adam gelaten moeten worden, worden zij in de dood gelaten; want in Adam kunnen wij niet anders dan sterven. Daarentegen beveelt Christus, dat ze tot Hem gebracht zullen worden. Waarom? Omdat Hij het leven is. Opdat Hij hen dus zou levendmaken, maakt Hij hen zichzelf deelachtig; terwijl dezen hen intussen ver wegdrijven en aan de dood toewijzen. Want indien zij de uitvlucht zoeken, dat de kleine kinderen daarom niet omkomen, wanneer ze voor kinderen van Adam gehouden worden, dan wordt hun dwaling meer dan genoeg door het getuigenis der Schrift weerlegd. Want daar ze verkondigt, dat allen in Adam sterven (1 Kor. 15:22), volgt dat er geen hoop op leven overblijft dan in Christus. Opdat wij dus erfgenamen des levens mogen worden, moeten wij met Hem gemeenschap hebben. En daar wederom elders geschreven is, dat wij allen van nature aan Gods toorn onderworpen zijn (Ef. 2:3), en in zonde ontvangen (Ps. 51:7), waaraan de verdoemenis voortdurend verbonden is; moeten wij uit onze natuur verhuizen, voordat de toegang tot het Koninkrijk Gods voor ons openstaat. En wat kan er duidelijker gezegd worden dan dat vlees en bloed het Koninkrijk Gods niet kunnen bezitten? (1 Kor. 15:50). Laat dus al

wat van ons is vernietigd worden, hetgeen zonder wedergeboorte niet zal geschieden; dan zullen wij deze bezetting van het Koninkrijk zien. Eindelijk, indien Christus waarheid spreekt, wanneer Hij predikt, dat Hij het leven is, moeten wij in Hem ingeplant worden, opdat wij uit de slavernij des doods verlost worden. Maar hoe, zeggen ze, worden de kleine kinderen wedergeboren, die niet toegerust zijn met kennis, noch des goeds noch des kwaads? Wij antwoorden, dat het werk Gods, ook al valt het niet onder ons begrip, toch aanwezig is. Verder, dat de kleine kinderen, die behouden moeten worden, zoals ongetwijfeld sommige van die leeftijd behouden worden, te voren door de Heere wedergeboren worden, is allerminst duister. Want indien ze de hun ingeboren verdorvenheid uit de schoot hunner moeder met zich brengen, moeten ze gereinigd zijn, voordat ze in het Koninkrijk Gods worden toegelaten, waar niets binnenkomt, dat bevlekt of bezoedeld is. Indien ze als zondaars geboren worden, zoals David en Paulus verzekeren, blijven ze Gode onwelgevallig en gehaat, of ze moeten gerechtvaardigd worden. En wat zoeken wij verder, daar de Rechter zelf openlijk verklaart (Joh. 3:3), dat voor niemand de toegang tot het hemelse leven openstaat dan voor wedergeborenen? En om tegensprekers van deze soort te bedwingen, heeft Hij in Johannes de Doper, die Hij in zijn moeders schoot geheiligd heeft, een bewijs geleverd van wat Hij in de anderen vermocht. Ook door de uitvlucht, waarmee ze hier spelen, vorderen ze niets, namelijk deze, dat dit slechts eenmaal geschied is, en dat daaruit niet terstond volgt, dat de Heere zo telkens weer met de kleine kinderen pleegt te handelen. Want ook wij redeneren niet op die manier. Het is slechts onze bedoeling aan te tonen, dat Gods kracht onrechtmatig en boosaardig door hen begrensd wordt binnen die engten, waarin zij zich niet laat insluiten. Evenveel gewicht heeft ook hun andere uitvlucht. Zij voeren aan, dat volgens het gewone gebruik der Schrift de woorden: van zijn moeders lijf aan, hetzelfde betekenen, alsof gezegd werd: van de jeugd aan. Maar men kan duidelijk zien, dat de engel, toen hij dit aan Zacharia aankondigde, iets anders bedoeld heeft, namelijk, dat het kind terwijl het nog niet geboren was met de Heilige Geest zou vervuld worden. Laat ons dus niet pogen God een wet op te leggen, dat Hij niet zou heiligen wie Hij wil op de wijze, waarop Hij deze geheiligd heeft, aangezien er van zijn kracht niets is afgegaan.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

18. En gewis is Christus daarom van zijn eerste kindsheid af geheiligd, opdat Hij uit elke leeftijd zonder onderscheid zijn uitverkorenen in zich zelf zou heiligen. Want evenals Hij tot het tenietdoen van de schuld der ongehoorzaamheid, die in ons vlees begaan was, datzelfde vlees aangenomen heeft, om daarin ter wille van ons en in onze plaats een volmaakte gehoorzaamheid te betonen, zo is Hij uit de Heilige Geest ontvangen om, met diens heiligheid in zijn aangenomen vlees ten volle doordrongen, haar ook in ons over te gieten. Indien wij in Christus het allervolmaakste voorbeeld hebben van alle genadegiften, waarmee God zijn kinderen begiftigt, dan zal Hij ons ook in dit stuk, tot een bewijs zijn, dat de kinderlijke leeftijd niet zozeer vreemd is aan de heiligmaking. Hoe het ook zij, toch stellen wij dit buiten geschil, dat niemand der uitverkorenen uit het tegenwoordige leven wordt weggeroepen, die niet eerst geheiligd wordt en wedergeboren door Gods Geest. Wat betreft hun tegenwerping, dat de Geest in de Schrift geen andere wedergeboorte kent dan die uit onverderfelijk zaad, dat is,

uit Gods Woord: daarin leggen zij verkeerd uit de uitspraak van Petrus (1 Petr. 1:23), waarin deze alleen de gelovigen begrijpt, die door de prediking van het evangelie waren onderwezen. Wij erkennen wel, dat voor zulken het Woord des Heeren het enige zaad der geestelijke wedergeboorte is; maar wij ontkennen, dat men daaruit moet opmaken, dat de kleine kinderen door Gods kracht niet kunnen wedergeboren worden: welke Hem even geredelijk ten dienste staat, als ze voor ons onbegrijpelijk en bewonderenswaardig is. Bovendien zou het niet voorzichtig genoeg zijn de Heere het vermogen te ontzeggen, dat Hij zich aan de kinderen op een of andere wijze zou kunnen kenbaar maken.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

19. Maar, zeggen ze, het geloof is door het gehoor, en de kinderen hebben het gebruik daarvan nog niet gekregen, en zij kunnen ook niet in staat zijn om God te kennen, daar ze, gelijk Mozes leert (Deut. 1:39) verstoken zijn van kennis zowel des goeds als des kwaads. Maar zij bemerken niet, dat de apostel, wanneer hij het gehoor tot het begin des geloofs maakt, slechts het gewone beleid en beheer beschrijft, dat Hij bij het roepen der zijnen pleegt in acht te nemen, maar Hem geen voortdurende regel stelt, zodat Hij geen andere manier zou kunnen gebruiken. Gelijk Hij ongetwijfeld een andere manier gebruikt heeft in de roeping van velen, die Hij alleen door de innerlijke verlichting des Geestes, zonder tussenkomst der prediking, met de ware kennis omtrent Hem begiftigd heeft. En aangezien zij menen, dat het zeer ongerijmd zou zijn, indien aan de kleine kinderen enige kennis Gods toegeschreven wordt, daar Mozes hun de kennis van goed en kwaad ontzegt, moeten zij mij eens antwoorden, welk gevaar er in gelegen is, indien men zegt, dat zij nu enig deel van die genade ontvangen, wier volle overvloed zij een weinig later genieten zullen. Want indien de volheid des levens bestaat in de volmaakte kennis Gods, en daar sommigen van de kinderen, die terstond in hun prille jeugd door de dood vanhier weggerukt worden, tot het eeuwige leven overgaan, zo worden zij ongetwijfeld opgenomen tot het onmiddellijke aanschouwen van Gods aangezicht. Waarom zou dan de Heere hen, die Hij met de volle glans van zijn licht zal beschijnen, ook niet voor de tegenwoordige tijd, indien het Hem lust, met een klein vonkje bestralen, vooral, indien Hij hen niet eerder bevrijdt van hun onwetendheid, dan Hij hen ontrukt aan de kerker des vleses? Niet alsof ik zo maar zou willen beweren, dat zij met hetzelfde geloof zijn toegerust, dat wij in ons ervaren, of dat zij in 't algemeen een kennis hebben, die aan het geloof gelijk is, want dat laat ik liever onbeslist; maar ik zeg dit om een weinig de dwaze aanmatiging te beteugelen van hen, die, naar het hun in de mond komt, onbekommerd alles ontkennen of staande houden.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

20. Maar om nog krachtiger in dit opzicht aan te houden, voegen ze er aan toe, dat de Doop een sacrament is der bekering en des geloofs, en dat men daarom, daar geen van

deze beide valt in de tedere kinderleeftijd, er voor moet oppassen, dat niet de betekenis van de Doop ijdel en onnuttig gemaakt wordt, wanneer men de kleine kinderen tot zijn gemeenschap toelaat. Evenwel deze wapenen worden meer tegen God dan tegen ons gericht. Immers het is door veel getuigenissen der Schrift volkomen zeker, dat ook de besnijdenis een teken der bekering was. Bovendien wordt ze door Paulus (Rom. 4:11) genoemd een zegel van de rechtvaardigheid des geloofs. Laat men dus van God zelf rekenschap eisen, waarom Hij bevolen heeft, dat zij in de lichamen der kleine kinderen zou ingegrift worden. Want daar het met de Doop en de besnijdenis één zaak is, kunnen zij aan de laatste niets geven, dat ze niet tevens aan de eerste toestaan. Indien ze hun heil zoeken in de gewone uitvlucht, dat toen door de kinderlijke leeftijd de geestelijke kinderen werden afgebeeld, dan is de weg hun reeds versperd. Wij zeggen dus, dat, dewijl God de besnijdenis als een sacrament der bekering en des geloofs aan de kinderen heeft toegedeeld, het niet ongerijmd schijnt, wanneer ze nu de Doop deelachtig worden; tenzij men openlijk tegen Gods instelling te keer wil gaan. Maar niet alleen in alle daden Gods, maar ook in deze schittert genoeg wijsheid, en rechtvaardigheid om de tegenwerkingen der goddelozen krachteloos te maken. Want ofschoon de kinderen op het ogenblik, waarop ze besneden werden, met hun verstand niet begrepen, wat de bedoeling van dat teken was, werden ze toch waarlijk besneden tot doding van hun verdorven en bezoedelde natuur, om daarover later, wanneer ze volwassen waren, na te denken. Kortom, deze tegenwerping kan zonder moeite weerlegd worden hierdoor, dat de kinderen gedoopt worden tot de toekomstige bekering en het toekomstige geloof; want ofschoon die nog niet in hen gevormd zijn, ligt toch het zaad van beide door de verborgen werking des Geestes reeds in de kinderen besloten. Door dit antwoord wordt op eenmaal omvergeworpen alwat zij tegen ons aanvoeren, dat ontleend is aan de betekenis van de Doop. Zoals het lofwoord, waarmee Paulus de Doop siert, wanneer hij hem noemt het bad der wedergeboorte en der vernieuwing (Tit. 3:5). Waaruit zij beredeneren, dat de Doop slechts geschonken moet worden aan hem, die tot die beide zaken geschikt is. Maar dan kunnen wij van de andere kant weer daar tegen inbrengen, dat ook de besnijdenis, die de wedergeboorte beduidde, aan geen andere had behoren geschonken te worden dan aan wedergeborenen. En zo zal de instelling Gods door ons veroordeeld worden. Daarom hebben (hetgeen ik reeds verscheidene malen aangeroerd heb) alle argumenten, die er toe neigen om de besnijdenis aan het wankelen te brengen, generlei kracht tot het bestrijden van de Doop. En zij zullen ook niet ontsnappen, wanneer zij zeggen, dat voor ons vast en zeker is hetgeen met zekerheid steunt op Gods gezag, ook indien geen enkele redelijkheid daarvan te zien is, maar dat deze eerbied niet verschuldigd is aan de kinderdoop noch aan andere dergelijke dingen, die ons niet zijn bevolen door het uitgedrukte Woord Gods; want altijd worden zij vastgehouden door deze sluitrede: Gods gebod aangaande het besnijden der kleine kinderen was òf wettig en zo, dat men er geen aanmerking op kan maken, òf het was berispenswaardig. Indien er niets ongeschikts of ongerijmds in was, zal ook in de onderhouding van de kinderdoop niets ongerijmds kunnen aangewezen worden.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

21. De vlek nu der ongerijmdheid, die ze hier ons pogen aan te wrijven, wissen wij aldus af. Degenen, die de Heere zijn verkiezing heeft waardig gekeurd, en die na het teken der wedergeboorte ontvangen te hebben uit het tegenwoordige leven verhuizen, voordat ze opgewassen zijn, die vernieuwt Hij door de voor ons onbegrijpelijke kracht zijns Geestes, gelijk Hij alleen voorziet, dat nuttig is. Indien het hun te beurt valt, dat ze opgroeien tot de leeftijd, waarop hun de waarheid van de Doop geleerd kan worden, zullen ze hierdoor meer aangevuurd worden tot het streven naar vernieuwing, wanneer zij zullen leren, dat het teken daarvan hun reeds terstond van hun eerste kindsheid af geschonken is, opdat zij de vernieuwing de ganse loop huns levens zouden bedenken. Op hetzelfde moet betrokken worden hetgeen Paulus op twee plaatsen leert, namelijk dat wij met Christus door de Doop begraven worden (Rom. 6:4) (Col. 2:12). Want hij verstaat daaronder niet, dat hij, die gedoopt moet worden, reeds te voren met Christus moet begraven zijn; maar de leer, die in de Doop ligt, wijst hij eenvoudig aan, en wel aan degenen, die reeds gedoopt zijn, zodat zelfs dwazen niet op grond van deze plaats zullen beweren, dat ze aan de Doop voorafgaat. Op deze wijze herinnerden Mozes en de profeten het volk er aan, wat de besnijdenis betekende, hoewel ze toch als kleine kinderen daarmee getekend waren. Hetzelfde bedoelt Paulus met hetgeen hij aan de Galaten (Gal. 3:27) schrijft, dat zij, toen ze gedoopt zijn, Christus hebben aangedaan. Waartoe? Wel opdat ze voortaan voor Christus zouden leven, daar ze tevoren niet geleefd hadden. En ofschoon bij ouderen het begrijpen van het sacrament aan het ontvangen van het teken moet voorafgaan, zal weldra uiteengezet worden, dat de kleine kinderen anders beschouwd moeten worden. En geen andere opvatting moet men hebben aangaande de plaats van Petrus (1 Petr. 3:21), waarin zij grote steun menen te vinden, namelijk als hij zegt, dat de Doop niet is een afwassing tot afwissing van de vuilheid des lichaams, maar een getuigenis van een goed geweten voor God, door de opstanding van Christus. Zij beweren op grond hiervan wel, dat van de kinderdoop niets overblijft, dan dat hij een ijdele rook is, en wel omdat hij ver verwijderd is van deze waarheid. Maar telkens weer zondigen zij door dit waandenkbeeld, dat de zaak in tijdsorde altijd aan het teken vooraf moet gaan. Want ook de waarheid der besnijdenis was gelegen in hetzelfde getuigenis van een goede consciëntie. Indien die noodzakelijk had behoren vooraf te gaan, zouden de kleine kinderen nooit door Gods bevel besneden zijn. Maar daar hij zelf aantoont, dat het getuigenis van een goede consciëntie begrepen is onder de waarheid der besnijdenis, maar tegelijkertijd toch beveelt de kleinen te besnijden, wijst hij voldoende aan, dat in dat opzicht de besnijdenis geschonken wordt voor de toekomende tijd. Daarom moet men in de kinderdoop voor het tegenwoordige niet meer werking zoeken, dan dat hij het verbond, door de Heere met hen gesloten, bevestigt en bekrachtigt. De verdere betekenis van dat sacrament zal later volgen, op de tijd, die God zelf voorzien heeft.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

22. Ik meen, dat er nu niemand meer is, die niet duidelijk ziet, dat alle redeneringen van deze soort loutere verdraaiingen der Schrift zijn. De overige redeneringen, die hieraan verwant zijn, zullen we in 't kort doorlopen. Zij werpen voor, dat de Doop gegeven wordt tot vergeving der zonden. Wanneer dit toegegeven is, zal het onze

mening overvloedig steunen. Want daar wij als zondaars geboren worden, hebben wij reeds van de moederschoot af vergeving en genade nodig. Verder, daar God voor deze leeftijd de hoop op barmhartigheid niet afsnijdt, maar haar veeleer zeker maakt, waarom zouden wij dan het teken, dat verre beneden de zaak zelf staat, wegnemen? Daarom keren wij het wapen, dat ze tegen ons trachten te richten, tegen henzelf aldus: De kleine kinderen worden met de vergeving der zonden begiftigd: dus mogen ze niet van het teken beroofd worden. Zij brengen ook tevoorschijn de woorden uit de brief aan de Efeziërs (Ef. 5:26), dat de kerk door de Heere gereinigd is met het bad des waters in het Woord des levens. Tot weerlegging van hun dwaling kon niets geschikters aangehaald worden. Want daaruit doet zich voor ons een gemakkelijker bewijs voor: indien Christus wil, dat door de Doop de afwassing betuigd wordt, door welke Hij zijn kerk reinigt, schijnt het niet recht, dat die afwassing haar getuigenis zou missen in de kleine kinderen, die met recht tot de kerk gerekend worden, daar ze erfgenamen van het Hemels Koninkrijk genoemd zijn. Want Paulus omvat de ganse kerk, wanneer hij zegt, dat ze gereinigd is met het bad des waters. En evenzo maken wij uit hetgeen hij elders zegt (1 Kor. 12:13), namelijk, dat wij door de Doop in het lichaam van Christus zijn ingelijfd, op, dat de kleine kinderen, die Hij tot zijn leden telt, gedoopt moeten worden, opdat ze van zijn lichaam niet afgescheurd worden. Zie, hoe krachtig zij met zoveel krijgswerktuigen op de burcht van ons geloof een aanval doen.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

23. Verder komen ze tot de praktijk en de gewoonte van de tijd der apostelen, in welke tijd men van niemand verneemt, dat hij tot de Doop is toegelaten, tenzij hij tevoren zijn geloof en bekering had beleden. Want wanneer aan Petrus (Hand. 2:37) door hen, die zich wilden bekeren, gevraagd wordt, wat ze moeten doen, raadt hij hun aan, dat ze eerst boete doen en zich dan laten dopen tot vergeving der zonden. Evenzo antwoordde Philippus, toen de kamerling vroeg gedoopt te worden, dat dat geoorloofd was, mits hij van ganser harte geloofde (Hand. 8:37). Hieruit menen ze dit te kunnen verkrijgen, dat het geenszins geoorloofd is, dat de Doop aan iemand wordt toegestaan, tenzij geloof en bekering voorafgaan. Maar waarlijk, wanneer we aan deze redenering plaats geven, dan zal de eerste plaats, waar geen enkele melding gemaakt wordt van het geloof, bewijzen, dat alleen de bekering voldoende is, en de andere plaats, waar geen bekering gevraagd wordt, dat het geloof alleen voldoende is. Zij zullen, denk ik, aanvoeren, dat de ene plaats door de andere gesteund wordt, en dat ze daarom samengevoegd moeten worden. Ook ik zeg op mijn beurt, dat andere plaatsen moeten vergeleken worden, die iets betekenen tot de oplossing van deze kwestie. Want er zijn veel uitspraken in de Schrift, wier inzicht afhangt van de omstandigheid der plaats. Daarvan hebben we hier een voorbeeld. Want zij, tot wie dit door Petrus en Philippus gezegd wordt, zijn op een leeftijd, die geschikt is om de bekering te bedenken en het geloof te ontvangen. Van zulken ontkennen wij krachtig, dat ze gedoopt mogen worden, tenzij men hun bekering en geloof gezien heeft, althans voorzover door het oordeel van mensen nagegaan kan worden. Maar dat de kleine kinderen tot een andere categorie gerekend moeten worden, is meer dan voldoende duidelijk. Want indien oudtijds iemand zich bij Israël aansloot tot gemeenschap aan de godsdienst, moest hij

in het verbond des Heeren onderwezen en in de wet onderricht worden, voordat hij met de besnijdenis getekend werd, omdat hij van een andere natie was, dat is vreemd aan het Israëlitische volk, met hetwelk het verbond, dat door de besnijdenis werd bekrachtigd, gesloten was.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

24. Gelijk ook de Here, wanneer hij Abraham tot zijn gemeenschap verkiest, zijn begin niet neemt bij de besnijdenis, intussen verzwijgend, wat Hij met dat teken bedoelt, maar eerst aankondigt, wat voor verbond Hij met hem wenst te sluiten, en dan aan Abraham, nadat hij Gods belofte geloofd heeft, het sacrament schenkt. Waarom volgt bij Abraham het sacrament op het geloof, en waarom gaat het bij zijn zoon Izak aan elk inzicht vooraf? Omdat het passend is, dat Abraham, die eerst op volwassen leeftijd tot de gemeenschap van het verbond aangenomen wordt, waaraan hij tot nog toe vreemd geweest was, eerst de voorwaarden van het verbond leert, maar het kind, dat uit hem geboren is, niet aldus, daar het door erfrecht, naar het formulier der belofte, reeds van zijn moeders schoot af in het verbond begrepen is. Of (om de zaak duidelijker en korter aan te wijzen) indien de kinderen der gelovigen zonder de hulp van het inzicht deel hebben aan het verbond, is er geen reden om hen daarom van het teken af te houden, omdat ze niet op de bepalingen van het verbond kunnen zweren. Dit is ongetwijfeld de reden, waarom God verscheidene malen verzekert, dat de kinderen, die uit de Israëlieten geboren worden, Hem verwekt en geboren zijn (Ez. 16:20) (Ez. 23:37). Want zonder twijfel beschouwt Hij als zijn kinderen de kinderen van hen, aan wie Hij beloofd heeft, dat Hij hun zaad tot een Vader zou zijn. Maar wie ongelovig is en geboren uit goddeloze ouders, wordt beschouwd als vreemd aan de gemeenschap des verbonds, totdat hij door het geloof met God verenigd wordt. Dus is het geen wonder, dat Hij ook hem het teken niet mededeelt, welks betekenis in hem bedriegelijk en ijdel zou zijn. In die zin schrijft ook Paulus (Ef. 2:12), dat de heidenen, zolang ze in hun afgodendienst verzonken waren, buiten het verbond waren. De gehele zaak kan, als ik me niet vergis, aldus in het kort samengevat worden, dat zij, die eerst op volwassen leeftijd het geloof van Christus omhelzen, daar ze tot nog toe vreemd geweest zijn aan het verbond, niet met de Doop getekend mogen worden, tenzij geloof en bekering daar tussen komen, die alleen hun de toegang tot de gemeenschap des verbonds kunnen openen; maar dat de kleine kinderen, die uit Christenen geboren zijn, evenals ze terstond nadat ze geboren zijn door God tot de erfenis des verbonds ontvangen worden, zo ook tot de Doop moeten worden aangenomen. Daarop moet betrokken worden wat de evangelist verhaalt (Matth. 3:6), dat door Johannes gedoopt zijn degenen, die hun zonden beleden; welk voorbeeld wij menen dat ook tegenwoordig onderhouden moet worden. Want indien een Turk zich tot de Doop aanbood, zou hij niet zomaar door ons gedoopt worden,

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

25. Bovendien halen ze te voorschijn de woorden van Christus, die in het derde hoofdstuk van Johannes vermeld worden (Joh. 3:5), door welke zij menen, dat de wedergeboorte dadelijk bij de Doop geëist wordt: "Zo iemand niet wedergeboren is uit water en Geest, hij kan in het Koninkrijk Gods niet ingaan." Zie, zeggen ze, hoe de Doop door de mond des Heeren wedergeboorte genoemd wordt. Onder welk voorwendsel wijden wij dus hen, van wie meer dan genoeg bekend is, dat ze niet vatbaar zijn voor de wedergeboorte, door de Doop, die zonder de wedergeboorte niet kan bestaan? In de eerste plaats vergissen ze zich hierin, dat ze menen, dat op deze plaats melding gemaakt wordt van de Doop, omdat ze horen van water. Want nadat Christus de verdorvenheid der natuur aan Nicodemus heeft uiteengezet, en hem heeft geleerd, dat wedergeboorte noodzakelijk is, wijst Hij hem hier, omdat hij droomde van een lichamelijke wedergeboorte, de wijze aan, waarop God ons wederbaart, namelijk door water en Geest, alsof Hij zeide: door de Geest, die in het reinigen en besprengen van de zielen der gelovigen de dienst van water vervult. Ik neem dus water en Geest eenvoudig voor Geest, die water is. En dit is geen nieuwe zegswijze, want ze komt geheel overeen met die, welke men in Matth. 3:11 leest: "Die na mij komt, is het, die doopt met de Heilige Geest en met vuur." Evenals dus met de Heilige Geest en vuur dopen betekent de Heilige Geest schenken, die in de wedergeboorte de taak en de natuur van het vuur heeft, zo betekent wedergeboren worden door water en Geest niets anders dan die kracht des Geestes ontvangen, die in de ziel datgene doet, wat het water doet in het lichaam. Ik weet, dat anderen het anders uitleggen, maar ik twijfel er niet aan, dat dit de ware zin is: want de bedoeling van Christus is geen andere dan te leren, dat allen, die naar het Hemels Koninkrijk streven, hun eigen verstand moeten afleggen. Trouwens indien ik, volgens hun gewoonte, laffe uitvluchten zou willen zoeken, dan zou voor de hand liggen om (wanneer we hun toegeven, wat zij willen) tegen hen aan te voeren, dat de Doop eerder is dan het geloof en de bekering, aangezien in Christus' woorden het water aan de Geest voorafgaat. Het is zeker, dat dit van de geestelijke gaven verstaan wordt; en indien die op de Doop volgen, heb ik verkregen wat ik wil. Maar de uitvluchten daargelaten, moeten we vasthouden aan de eenvoudige uitlegging, die ik gegeven heb, dat niemand, voordat hij vernieuwd is door het levende water, dat is door de Geest, in het Koninkrijk Gods kan ingaan.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

26. Verder is het duidelijk, dat hun verzinsel daarom afgekeurd moet worden, omdat ze alle niet gedoopten aan de eeuwige dood toewijzen. Laat ons dus eens stellen, dat volgens hun eis alleen aan de volwassenen de Doop bediend wordt: wat zullen ze dan zeggen, dat met een kind geschiedt, dat in de beginselen der vroomheid naar behoren en goed onderwezen is en, wanneer de dag van de Doop reeds nadert, door een plotselinge dood tegen aller hoop in weggerukt wordt? De belofte des Heeren is duidelijk, dat alwie in de Zoon geloofd heeft de dood niet zien zal, noch in het oordeel zal komen, maar van de dood overgegaan is in het leven; nergens leest men, dat Hij een nog niet gedoopte verdoemd heeft. Ik bedoel niet, dat dat zo door mij opgevat wordt, alsof ik zou toestemmen, dat de Doop straffeloos kan veracht worden (door welke verachting ik verzeker, dat het verbond des Heeren geschonden wordt: zover is

het er vandaan, dat ik haar zou willen verontschuldigen); het is voldoende alleen te bewijzen, dat de Doop niet zo noodzakelijk is, dat men terstond moet menen, dat diegene verloren is gegaan, aan wie de gelegenheid ontnomen is hem te verkrijgen. Maar indien wij in hun verzinsel toestemmen, zullen wij zonder uitzondering alle diegenen verdoemen, die door enig toeval van de Doop zijn afgehouden, met hoe groot geloof, door hetwelk Christus zelf bezeten wordt, ze overigens ook waren toegerust. Bovendien veroordelen ze alle kleine kinderen tot de eeuwige dood, aan welke ze de Doop weigeren, die volgens hun eigen belijdenis noodzakelijk is tot zaligheid. Laat hen nu zien, hoe fraai ze overeenstemmen met de woorden van Christus, door welke aan die kinderleeftijd het Koninkrijk der Hemelen wordt toegewezen. En ook al gaven wij hun alles toe voor wat het verstaan van deze plaats betreft, dan zullen ze daaraan toch niets kunnen ontlenen, indien ze niet eerst het leerstuk aangaande de wedergeboorte der kinderen, dat door ons reeds vastgesteld is, omvergeworpen hebben.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

27. Maar zij roemen, dat ze het allersterkste bolwerk hebben in de instelling van de Doop zelf, die zij nemen uit het laatste hoofdstuk van Mattheus (Matth. 28:19), waar Christus, als Hij zijn apostelen uitzendt tot alle volkeren, hun twee bevelen geeft, het ene aangaande het onderwijzen, het tweede aangaande het dopen. Dan knopen zij daaraan ook vast uit het laatste hoofdstuk van Marcus (Marc. 16:16) deze woorden: "Wie geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal zalig worden." Waartoe, zeggen zij, zoeken wij nog verder, daar de woorden des Heeren duidelijk zeggen, dat men eerst moet onderwijzen en dan dopen, en aan de Doop de tweede plaats toekennen na het geloof? Van welke orde ook de Heere Jezus een bewijs gegeven heeft in zichzelf, daar Hij eerst op zijn dertigste jaar wilde gedoopt worden. Maar op hoeveel wijzen, o goede God, verstrikken zij zich hier en verraden zij hun onverstand. Want daarin vergissen zij zich reeds meer dan kinderlijk, dat ze de eerste instelling van de Doop uit die plaatsen halen, terwijl toch Christus van het begin zijner prediking af de bediening van de Doop aan zijn apostelen bevolen had. Er is dus geen reden om te beweren, dat de wet en de regel van de Doop uit die twee plaatsen gehaald moet worden, alsof die de eerste instelling bevatten. Maar ook al vergeven wij hun deze dwaling: welke kracht heeft dan nog hun bewijsvoering? Indien ik althans uitvluchten wil zoeken, dan opent zich niet een schuilhoek, maar een zeer uitgestrekt veld om te ontkomen. Want aangezien zij zo met alle geweld staan op de orde der woorden, dat ze beredeneren, dat men moet prediken eer men doopt, en geloven eer men de Doop begeert, omdat er gezegd is (Marc. 16:15): "Gaat heen, predikt en doopt", en evenzo: "Wie geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn", waarom zouden ook wij dan niet op onze beurt mogen zeggen, dat men moet dopen, voordat men de onderhouding onderwijst van datgene, wat Christus bevolen heeft? Want er wordt immers gezegd: "Doopt en leert onderhouden alwat ik u geboden heb"? Ditzelfde hebben we ook opgemerkt in de boven aangehaalde uitspraak van Christus aangaande de wedergeboorte door water en Geest. Want indien men dit zo verstaat, als zij eisen, zal het ongetwijfeld zo uitkomen, dat de Doop voorafgaat aan de geestelijke wedergeboorte, daar het water in de eerste

plaats genoemd wordt. Want Christus leert niet, dat wij wedergeboren moeten worden uit Geest en water, maar uit water en Geest.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

28. Reeds schijnt deze onoverwinnelijke redenering, waarop zij zozeer vertrouwen, een weinig geschokt te zijn; maar daar de waarheid bescherming genoeg vindt in eenvoudigheid, wil ik niet door dergelijke lichte scherpzinnigheden ontkomen. Laat hen dus een grondig antwoord ontvangen. Voornamelijk wordt hier door Christus een gebod gegeven aangaande het prediken van het evangelie, en daaraan voegt Hij de bediening van de Doop als een aanhangsel toe. Bovendien wordt over de Doop niet anders gesproken dan voorzover zijn bediening onderworpen is aan het leerambt. Want Christus zendt de apostelen om het evangelie aan alle volken der aarde te verkondigen; opdat ze door de leer der zaligheid van alle kanten mensen, die tevoren verloren waren, tot zijn Koninkrijk zouden verzamelen. Maar wie of hoedanig zijn die? Het is zeker, dat er slechts gesproken wordt over hen, die in staat zijn de leer aan te nemen. Daarna voegt Hij toe, dat zulken, wanneer ze onderwezen zijn, gedoopt moeten worden, terwijl Hij deze belofte daarbij geeft, dat zij, die geloofd zullen hebben en gedoopt zullen zijn, zalig zullen zijn. Is er in al deze woorden wel één lettergreep te lezen van de kleine kinderen? Wat zal dus de bewijsvoering zijn, waarmee ze ons aanvallen? De volwassenen moeten eerst onderwezen worden, opdat ze geloven, en dan gedoopt worden: dus is het ongeoorloofd, dat men de kinderen deel geeft aan de Doop. Ook al zouden ze zich tot berstens toe inspannen, zullen ze uit deze plaats niets anders aantonen, dan dat het evangelie aan hen, die in staat zijn het te horen, eerst moet gepredikt worden en dat ze dan gedoopt moeten worden; want over hen gaat het alleen. Laat hen hieruit, als ze kunnen, een versperring opbouwen om de kinderen van de Doop af te houden.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

29. Maar, opdat hun bedriegerijen ook voor blinden tastbaar zijn mogen, zal ik ze door een zeer duidelijke gelijkenis aanwijzen. Indien iemand zou willen beweren, dat men de kleine kinderen hun voedsel moet onthouden, onder dit voorwendsel, dat de apostel (2 Thess. 3:10) zegt, dat slechts zij, die werken, zullen eten, zou hij dan niet waardig zijn om door alle veracht te worden? Waarom? Omdat hij hetgeen over een bepaalde soort van mensen en een bepaalde leeftijd gezegd is, zonder onderscheid op allen betrekt. Hun handigheid in de zaak, waarover het thans gaat, is niets groter. Want datgene, waarvan een ieder ziet, dat het slechts betrekking heeft op de volwassen leeftijd, brengen zij op de kinderen over, zodat ook deze leeftijd valt onder de regel, die slechts voor ouderen gesteld is. Wat betreft het voorbeeld van Christus, dat steunt hun zaak geenszins. Hij is niet gedoopt voor zijn dertigste jaar. Dat is wel waar, maar de reden ligt voor de hand, namelijk omdat Hij toen besloot door zijn prediking een stevig fundament voor de Doop te leggen (Luc. 3:23), of liever het fundament te

bevestigen, dat een weinig tevoren door Johannes gelegd was. Daar Hij dus de Doop door zijn leer wilde instellen, heeft Hij, om aan zijn instelling groter gezag te geven, de Doop door zijn eigen lichaam geheiligd, en dat op het tijdstip, waarop dat het meest paste, namelijk toen Hij zijn prediking aanving. Kortom, ze zullen niets anders kunnen bewijzen, dan dat de Doop zijn oorsprong en begin genomen heeft uit de prediking van het evangelie. Indien ze het dertigste jaar willen vaststellen, waarom onderhouden zij dat jaar dan niet, maar nemen ze ieder tot de Doop aan, wanneer hij volgens hun oordeel genoegzaam gevorderd is? Ja zelfs is Servet, een van hun meesters, hoewel hij op de leeftijd van dertig jaren hardnekkig aandringt, reeds op zijn eenentwintigste jaar begonnen zich voor een profeet uit te geven. Alsof men hem zou kunnen verdragen, die zich de plaats van leraar in de kerk aanmatigt, voordat hij van de kerk zelf lid is!

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

30. Eindelijk werpen ze voor, dat er geen grotere oorzaak is om aan de kinderen de Doop mede te delen dan het Avondmaal des Heeren, dat hun echter geenszins toegestaan wordt. Alsof de Schrift niet op alle manieren een groot verschil aanwees. Het is wel in de oude kerk herhaaldelijk geschied, dat men de kinderen het Avondmaal gaf, gelijk blijkt uit Cyprianus en Augustinus; maar terecht is die gewoonte afgeschaft. Want indien wij de aard en de eigenaardigheid van de Doop nagaan, dan is hij ongetwijfeld een zekere ingang en als het ware inwijding, waardoor wij tot Gods volk worden toegevoegd, een teken van onze geestelijke wedergeboorte, waardoor wij tot de kinderen Gods wedergeboren worden. Terwijl daarentegen het Avondmaal toegewezen is aan hen, die vrij wat ouder zijn, die de tedere kinderleeftijd te boven zijn en reeds geschikt zijn tot vaste spijs. Dit onderscheid wordt zeer duidelijk in de Schrift aangewezen. Want de Heere maakt in de Schrift, wat de Doop betreft, geen onderscheid in ouderdom. Maar het Avondmaal biedt Hij aan niet opdat allen gelijkelijk daar deel aan zullen hebben, maar alleen zij, die in staat zijn het lichaam en bloed des Heeren te onderscheiden, hun eigen consciëntie te onderzoeken, de dood des Heeren te verkondigen en de kracht daarvan te overwegen. Willen wij iets duidelijkers hebben, dan hetgeen de apostel leert (1 Kor. 11:28), wanneer hij vermaant, dat een ieder zichzelf beproeve en onderzoeke en dan ete van dit brood en drinke uit die drinkbeker? Er moet dus een onderzoek voorafgaan, en dat zal men van de kinderen tevergeefs verwachten. Evenzo: wie onwaardiglijk eet, eet en drinkt zichzelf een oordeel, niet onderscheidende het lichaam des Heeren. Indien slechts zij waardiglijk aan het Avondmaal deel kunnen nemen, die de heiligheid van het lichaam van Christus behoorlijk kunnen onderscheiden, waarom zullen wij dan aan onze tedere kinderen vergif uitreiken voor levendmakend voedsel? Wat zullen wij zeggen van 's Heren gebod: "gij zult het doen tot mijn gedachtenis"? En wat van het andere, dat de apostel daaruit afleidt: "zo dikwijls gij dit brood zult eten, zo zult gij de dood des Heeren verkondigen, totdat Hij komt"? Welke gedachtenis, vraag ik u, zullen wij van de kinderen eisen van die zaak, waarvan ze nooit besef gehad hebben? Welke prediking van het kruis van Christus, waarvan ze de kracht en de weldaad nog niet met hun verstand begrijpen? Niets van dat alles wordt bij de Doop voorgeschreven; daarom is er tussen deze twee tekenen een zeer groot onderscheid, hetgeen we ook

onder het Oude Testament bij gelijke tekenen opmerken. De besnijdenis, die, gelijk bekend is, beantwoordde aan onze Doop, was wel voor de kinderen bestemd. Maar het Pascha, in welks plaats nu het Avondmaal gekomen is, liet niet alle mogelijke gasten zonder onderscheid toe, maar werd eerst door hen naar behoren gegeten, die, wat hun leeftijd betreft, in staat waren naar zijn betekenis te vragen. Indien ze nog een greintje gezond verstand over hadden, zouden ze dan zo blind zijn in een zaak, die zo duidelijk is en zo voor de hand ligt?

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

31. Ofschoon het mij verdriet de lezers te beladen met een ophoping van deze beuzelingen, zal het toch wenselijk zijn in het kort te weerleggen de schoonklinkende redeneringen, die Servet, niet de minste onder de Wederdopers, ja zelfs een groot sieraad van deze schare, houdt, wanneer hij zich tot de strijd aangordt. Hij beweert, dat de sacramenten van Christus, evenals ze volmaakt zijn, ook volmaakte mensen eisen, of misschien, die tot volmaaktheid in staat zijn. Maar het antwoord ligt gereed, namelijk dat de volmaaktheid van de Doop, die tot de dood toe wordt uitgestrekt, verkeerdelijk beperkt wordt tot één tijdstip. Ik voeg daar nog aan toe, dat het dwaas is op de eerste dag in de mens de volmaaktheid te zoeken, tot welke de Doop ons gedurende ons ganse leven langs opeenvolgende trappen uitnodigt. Hij werpt tegen, dat de sacramenten van Christus ingesteld zijn tot gedachtenis, opdat ieder zich zou herinneren, dat hij met Christus begraven is. Ik antwoord, dat hetgeen hij uit zijn hoofd verzonnen heeft, geen weerlegging nodig heeft; ja de woorden van Paulus tonen aan, dat hetgeen Servet op de Doop betrekt, behoort tot het Heilig Avondmaal, namelijk dat een ieder zich onderzoeke. Over de Doop staat nergens iets dergelijks. Daaruit maken wij op, dat naar behoren gedoopt worden degenen, die door hun leeftijd nog niet in staat zijn zichzelf te onderzoeken. Hetgeen hij in de derde plaats aanvoert, dat allen in de dood blijven, die niet in de Zoon Gods geloven, en dat Gods toorn op hen blijft, en dat daarom de kinderen, die niet geloven kunnen, in hun verdoemenis liggen: daarop antwoord ik, dat Christus daar niet spreekt over de algemene schuld, waarin alle nakomelingen van Adam gewikkeld zijn, maar alleen de verachters van het evangelie dreigt, die de hun aangeboden genade trots en hardnekkig versmaden. Maar dit heeft op de kinderen geen betrekking. Tevens stel ik een tegenovergestelde redenering tegen hem, namelijk, dat een ieder, die Christus zegent, van de vloek van Adam en de toorn Gods verlost wordt. Daar het nu bekend is, dat de kinderen door Hem gezegend zijn, volgt daaruit, dat ze van de dood verlost zijn. Verder haalt hij valselijk aan hetgeen nergens gelezen wordt, namelijk dat een ieder, die geboren is uit de Geest, de stem des Geestes hoort. En ook al zouden wij toegeven, dat dat geschreven stond, dan zou hij daaruit toch niets anders kunnen opmaken, dan dat de gelovigen tot gehoorzaamheid gevormd worden, alnaargelang de Geest in hen werkt. Maar het is verkeerd hetgeen van een bepaald getal mensen gezegd is, gelijkelijk op allen te betrekken. In de vierde plaats beweert hij, dat men, omdat hetgeen natuurlijk is voorgaat, de tijd moet afwachten, die geschikt is voor de Doop, die geestelijk is. Ofschoon ik erken, dat alle nakomelingen van Adam uit het vlees geboren zijn en van de moederschoot af hun verdoemenis medebrengen, ontken ik toch, dat dit zou verhinderen, dat God terstond een geneesmiddel aanbrengt. Immers

Servet zal niet aantonen, dat meer jaren van Godswege voorgeschreven zijn, waarna de nieuwheid van het geestelijke leven zal beginnen. Ook al zijn zij, die geboren worden uit gelovige ouders, van nature verdorven, zo zijn ze toch, volgens getuigenis van Paulus (1 Kor. 7:14), heilig door bovennatuurlijke genade. Vervolgens komt hij met een allegorie te voorschijn, namelijk dat David, toen hij de burcht Sion beklom, geen blinden, noch kreupelen, maar flinke soldaten met zich gevoerd heeft (2 Sam. 5:8). Maar wanneer ik hiertegenover stel de gelijkenis (Luc. 14:21), in welke God tot de hemelse maaltijd de blinden en kreupelen nodigt, hoe zal Servet zich dan uit deze knoop losmaken? Ik vraag ook, of de kreupelen en verminkten tevoren met David geen krijgsdienst verricht hadden. Maar het is overbodig langer bij deze redenering stil te staan, die, gelijk de lezers uit de gewijde geschiedenis zullen bevinden, uit louter leugen aaneengesmeed is. Dan volgt een andere allegorie, namelijk dat de apostelen vissers der mensen waren, niet van kleine kinderen. Maar ik vraag, wat de bedoeling is van de woorden van Christus, dat in het net des evangelies allerlei soorten van vissers samengebracht worden (Matth. 13:47). Maar daar het mij niet behaagd met allegorieën te spelen, antwoord ik, dat, toen de apostelen de taak werd opgedragen om te onderwijzen, hun toch niet verboden werd de kleine kinderen te dopen. Trouwens ik zou ook wel eens willen weten, daar de evangelist spreekt van het vissen van mensen (onder welk woord zonder uitzondering het menselijk geslacht begrepen wordt), waarom Servet loochent, dat kleine kinderen mensen zijn. In de zevende plaats voert hij aan, dat, daar geestelijke dingen passen bij geestelijke, de kinderen, die niet geestelijk zijn, ook niet geschikt zijn tot de Doop. In de eerste plaats nu is volkomen duidelijk, hoe verkeerd hij de plaats van Paulus verdraait (1 Kor. 2:13). Het gaat daar over de leer; dewijl de Corinthiërs zichzelf in ijdele scherpzinnigheid meer dan passend was behaagden, toont Paulus hun laksheid aan, daar ze nog in de eerste beginselen der hemelse leer moesten onderwezen worden. Wie zal daaruit opmaken, dat de Doop aan de kinderen geweigerd moet worden, welke God, hoewel ze uit vlees geboren zijn, door genadige aanneming zich tot kinderen heiligt? Wat hij aanvoert, dat ze gevoed moeten worden met geestelijke spijs, indien ze nieuwe mensen zijn, is gemakkelijk aldus te beantwoorden, dat ze door de Doop toegelaten worden tot de kudde van Christus, en dat het teken van de aanneming voor hen voldoende is, totdat ze, opgewassen zijnde, in staat zijn vaste spijs te verdragen. Dat men dus de tijd moet afwachten van het onderzoek, dat God bij het Heilig Avondmaal uitdrukkelijk eist. Verder werpt hij tegen, dat Christus al de zijnen tot het Heilig Avondmaal roept. Maar het staat vast, dat Hij niemand toelaat dan hen, die reeds voorbereid zijn tot het verheerlijken van de gedachtenis van zijn dood. Daaruit volgt, dat de kinderen, die Hij zijn omhelzing waardig gekeurd heeft, op een onderscheiden en eigen trap staan, totdat ze opgroeien, en dat ze toch geen vreemdelingen zijn. Op hetgeen hij beweert, dat het een wonderlijk iets is, indien een mens, nadat hij geboren is, niet zou eten, antwoord ik, dat de zielen anders gevoed worden dan door het uiterlijk eten van het Avondmaal, en dat dus Christus niettemin voor de kleine kinderen een spijs is, ook al onthouden ze zich van het teken. En dat het met de Doop een andere zaak is, omdat daardoor hun slechts de deur tot de kerk geopend wordt. Wederom werpt hij tegen, dat een goed huisbestuurder aan het huisgezin spijs geeft te zijner tijd. En ofschoon ik dit gaarne erken: met welk recht zal hij ons de tijd van de Doop bepalen, om te bewijzen, dat die niet op de juiste tijd aan de kinderen geschonken wordt? Verder voert hij aan Christus' gebod aan de apostelen (Joh. 4:35), dat ze zich moeten haasten tot de oogst, daar de akkers wit zijn. Immers Christus bedoelt slechts dit, dat de apostelen, vrucht op hun arbeid ziende, zich des te

ijveriger zouden aangorden tot het onderwijzen. Wie zal daaruit opmaken, dat alleen de tijd van de oogst de juiste tijd is tot de Doop? De elfde redenering is deze, dat in de eerste kerk de Christenen en discipelen dezelfden waren; maar we hebben reeds gezien, dat hij onderstandig redeneert van het deel tot het geheel. Discipelen worden genoemd mensen van behoorlijke leeftijd, die reeds onderwezen waren en zich aan Christus hadden overgegeven, evenals de Joden onder de wet discipelen van Mozes moesten zijn: maar toch zal niemand daaruit met recht opmaken, dat de kinderen vreemdelingen geweest zijn, van welke God getuigd heeft, dat ze Hem als huisgenoten zijn. Bovendien voert hij aan, dat alle Christenen broeders zijn, en dat voor ons de kinderen daartoe niet behoren, zolang wij hen afhouden van het Avondmaal. Maar ik keer terug tot dat beginsel, dat slechts zij erfgenamen zijn van het Koninkrijk der Hemelen, die Christus' leden zijn: verder dat Christus' omhelzing een waar teken geweest is van de aanneming, waardoor de kinderen met de volwassenen samengevoegd worden, en dat de tijdelijke onthouding van het Avondmaal niet verhindert, dat ze tot het lichaam der kerk behoren. Ook de bekeerde moordenaar aan het kruis is evengoed een broeder der vromen, hoewel hij nooit tot het Avondmaal genaderd is. Hij voegt er verder nog aan toe, dat niemand onze broeder wordt anders dan door de Geest der aanneming, die alleen geschonken wordt uit het gehoor des geloofs. Ik antwoord, dat hij altijd terugvalt tot dezelfde verkeerde gevolgtrekking; want verkeerdelijk betrekt hij op de kinderen wat alleen van de volwassenen gezegd is. Paulus leert daar, dat God deze gewone wijze van roeping heeft, dat Hij zijn uitverkorenen tot het geloof brengt, doordat Hij hun trouwe leraars verwekt, door wier dienst en arbeid Hij hun zijn hand toereikt. Wie zou Hem op grond daarvan de wet durven opleggen, dat Hij de kinderen niet op een andere verborgen wijze zou mogen inplanten in Christus? Wanneer hij verder tegenwerpt, dat Cornelius gedoopt is, nadat hij de Heilige Geest ontvangen had, dan blijkt uit het voorbeeld van de kamerling en de Samaritanen, hoe verkeerdelijk hij uit één voorbeeld een algemene regel afleidt, want bij hen heeft God een andere orde gehouden, zodat de Doop aan de gaven des Geestes voorafging. De vijftiende redenering is meer dan dwaas; hij zegt, dat wij door de wedergeboorte goden worden, en dat het goden zijn, tot wie Gods Woord is geschied (Ps. 82:6), en dat dit niet past op kleine kinderen. Dat hij Goddelijkheid toekent aan de gelovigen, is een van zijn razernijen, wier wederlegging op deze plaats niet thuis hoort; maar dat hij deze plaats uit de psalm tot een zo verkeerde zin verdraait, getuigt van hopeloze onbeschaamdheid. Christus zegt, dat de koningin en overheidspersonen door de profeet goden genoemd worden, omdat ze een ambt dragen, dat hun van Godswege is opgelegd. Maar deze handige uitlegger betrekt hetgeen over het bijzondere gebod der redenering tot bepaalde mensen gericht wordt, op de leer van het evangelie, om zo de kinderen uit de kerk te verwijderen. Wederom werpt hij tegen, dat de kinderen niet voor nieuwe mensen kunnen gehouden worden, omdat ze niet geboren worden door het woord. Maar ik herhaal ook nu, wat ik reeds meermalen gezegd heb, dat de leer een onverderfelijk zaad is om ons te wederbaren, wanneer wij in staat zijn om haar te begrijpen; maar wanneer wij vanwege onze leeftijd nog niet in staat zijn om te leren, dat God dan zijn trappen heeft om de zijnen te wederbaren. Dan keert hij weer terug tot zijn allegorieën, zeggende, dat onder de wet het schaap en de geit niet terstond, nadat ze geboren waren, geofferd werden. Indien wij hier willen komen met figuren, valt het mij gemakkelijk daartegen aan te voeren, dat alle eerstgeborenen, zodra ze geboren waren, Gode geheiligd waren; en verder dat een eenjarig lam moest geofferd worden. Daaruit volgt, dat men geenszins op de mannelijke kracht moet wachten, maar dat veeleer ook de pasgeboren en nog

tedere vruchten door God ten offer verkoren worden. Verder beweert hij, dat slechts zij tot Christus kunnen komen, die door Johannes voorbereid zijn. Alsof Johannes' ambt niet tijdelijk was! Maar om dit te laten lopen, die voorbereiding was ongetwijfeld niet in de kinderen, die Christus omhelsd en gezegend heeft. Daarom weg met hem en zijn vals beginsel! Eindelijk neemt hij Trismegistus en de Sibyllen tot zijn verdedigers om aan te tonen, dat de heilige afwassingen slechts de volwassenen toekomen. Zie, welk een eervolle opvatting hij heeft van de Doop van Christus, die hij afmeet naar de onheilige ceremoniën der heidenen, opdat hij niet anders zou worden bediend dan het Trimegistus behaagd heeft. Maar voor ons heeft het gezag van God meer waarde, wie het goedgedacht heeft de kinderen aan zich toe te heiligen en hen in te wijden door het heilig teken, welks kracht zij vanwege hun leeftijd nog niet begrepen. En wij menen, dat het niet geoorloofd is aan de verzoeningsmiddelen der heidenen iets te ontlenen, waardoor de eeuwige en onschendbare wet Gods, die Hij aangaande de besnijdenis heeft gemaakt, bij onze Doop zou veranderd worden. Ten slotte redeneert hij aldus, dat, indien men de kinderen mag dopen zonder dat ze het begrijpen, de Doop door spelende kinderen nabootsenderwijs en in scherts kan worden bediend. Maar laat hem hierover twisten met God, door wiens gebod de besnijdenis de kleine kinderen gemeen was, voordat zij verstand gekregen hadden. Was de besnijdenis daarom een spel of onderworpen aan de dwaasheden der kinderen, zodat ze Gods heilige instelling te niet konden maken? Maar het is geen wonder, dat die verworpen geesten, alsof ze door krankzinnigheid gedreven werden, de allergrofste ongerijmdheden aanbrengen tot verdediging van hun dwalingen, daar God hun hoogmoed en hardnekkigheid met zulk een razernij rechtvaardig straft. Voorwaar, ik vertrouw, dat ik duidelijk gemaakt heb, met welk een zwakke hulp Servet de Wederdopers, zijn broertjes, geholpen heeft.

Boek IV hoofdstuk 16

Dat de kinderdoop met de instelling van Christus en de natuur van het teken zeer goed overeenkomt.

32. Ik meen, dat het voor geen enkel verstandig mens meer twijfelachtig zal zijn, hoe lichtvaardig de kerk van Christus in verwarring gebracht wordt door hen, die twist en strijd gaande maken vanwege de kinderdoop. Evenwel is het wenselijk op te merken, waarnaar de Satan met die zo grote sluwheid streeft: namelijk om ons de bijzondere vrucht van vertrouwen en geestelijke vreugde, die hieruit verkregen moet worden, te ontrukken en van de eer der Goddelijke goedheid evenveel af te nemen. Want hoe liefelijk is het voor vrome harten om niet alleen door het woord, maar ook door het aanschouwen hunner ogen er van verzekerd te worden, dat ze zoveel genade bij de hemelse Vader verkrijgen, dat hun nakomelingschap een voorwerp zijner zorg is? Want hier kunnen wij zien, dat hij tegenover ons de rol op zich neemt van een zeer vooruitziend huisvader, die zelfs na onze dood de zorg voor ons niet laat varen, maar ook voor onze kinderen zorgt en voorzorgsmaatregelen neemt. Moeten wij hier niet, naar het voorbeeld van David met ons ganse hart opspringen tot dankzegging, opdat zijn naam door zulk een bewijs van goedheid geheiligd worde? Hierom, hierom ongetwijfeld is het de Satan te doen, wanneer hij de kinderdoop met zoveel geweld aanvalt, namelijk dat deze betuiging van Gods genade wordt uit de weg geruimd en de belofte, die zich door haar voor onze ogen vertoont, langzamerhand eindelijk verdwijnt. En daaruit zou niet alleen een goddeloze ondankbaarheid tegen Gods

barmhartigheid ontstaan, maar ook een zekere traagheid om de kinderen tot vroomheid te onderwijzen. Immers wij worden door deze prikkel er niet weinig toe opgewekt om hen in de ernstige vreze Gods en in de onderhouding der wet op te voeden, wanneer wij overdenken, dat ze terstond van hun geboorte af door Hem als zijn kinderen beschouwd en erkend worden. Laat ons daarom, wanneer we niet boosaardig Gods weldadigheid willen verduisteren, Hem onze kinderen aanbieden, aan wie Hij een plaats toegekend heeft onder zijn vrienden en huisgenoten, dat is onder de leden der kerk.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

1. Nadat God ons eenmaal in zijn huisgezin heeft ontvangen en dat niet om ons alleen te beschouwen als zijn dienstknechten, maar als zijn kinderen, neemt Hij ook, om de rol te vervullen van een zeer goed huisvader, die voor zijn kroost bezorgd is, op zich om ons de ganse loop van ons leven te voeden. En daarmee niet tevreden, heeft Hij door het geven van een pand ons van deze onafgebroken milddadigheid willen verzekeren. Tot dit doel dus heeft Hij aan zijn kerk een tweede sacrament gegeven door de hand van zijn eniggeboren Zoon, namelijk de geestelijke maaltijd, bij welke Christus, gelijk Hij betuigt, het levendmakende brood is (Joh. 6:51), met hetwelk onze zielen tot de ware en gelukzalige onsterfelijkheid gevoed worden. En aangezien de kennis van zo grote verborgenheid zeer noodzakelijk is en in overeenstemming met haar belangrijkheid een nauwkeurige uitlegging eist, en aangezien ook de Satan, om de kerk van deze onwaardeerbare schat te beroven, eerst nevels en daarna duisternis over haar heen getrokken heeft, om haar te verdonkeren, en ook twistingen en strijd heeft gaande gemaakt om de zielen van de eenvoudigen van het smaken van dit heilig voedsel te vervreemden, en ook in onze tijd dezelfde listen heeft geprobeerd, zal ik, na eerst de hoofdzaak naar het begrip van ongeleerde mensen te hebben uiteengezet, de knopen losmaken, waarmee de Satan gepoogd heeft de wereld te verstrikken. In de eerste plaats: de tekenen zijn brood en wijn, die het onzichtbare voedsel, dat wij ontvangen uit het vlees en bloed van Christus, ons voor ogen stellen. Want evenals in de Doop God ons wederbaart, in de gemeenschap van zijn kerk inlijft en door aanneming tot zijn kinderen maakt, zo zeiden wij, dat Hij de taak van een zorgzaam huisvader verricht daarin, dat Hij ons voortdurend van spijs bedient, om ons in dat leven te houden en te bewaren, tot hetwelk Hij ons door zijn Woord heeft gegenereerd. Verder is Christus de enige spijs onzer ziel, en daarom nodigt de Hemelse Vader ons tot Hem, opdat wij door het gebruiken van die spijs verkwikt, nu en dan kracht mogen verzamelen, totdat we tot de hemelse onsterfelijkheid zullen gekomen zijn. En aangezien deze verborgenheid van de verborgen vereniging van Christus met de vromen van nature onbegrijpelijk is, doet Hij een figuur en een beeld daarvan zien in zichtbare tekenen, die zeer geschikt zijn voor ons klein begrip, ja Hij maakt ons als het ware door gegeven panden en tekenen daarvan zo zeker, alsof ze met de ogen gezien werd; want deze zo gemeenzame gelijkenis dringt door tot in de allergrofste verstanden, dat de zielen evenzo met Christus gevoed worden als het brood en de wijn het lichamelijk leven onderhouden. We zien dus reeds wat het doel is van deze verborgen zegening, namelijk ons te verzekeren, dat het lichaam des Heeren eenmaal zo voor ons geofferd is, dat wij het nu eten en door het eten de kracht van die enige offerande in ons gevoelen; dat zijn bloed eenmaal zo voor ons vergoten is, dat het ons tot een voortdurende drank is. En aldus luiden de woorden van de belofte, die daar toegevoegd is: "Neemt, dat is mijn lichaam, hetwelk voor u gegeven wordt" (Matth. 26:26) (Marc. 14:22) (Luc. 22:19) (1 Kor. 11:24). Ons wordt dus geboden het lichaam, dat eenmaal geofferd is tot onze zaligheid, te nemen en te eten, opdat wij, doordat we zien, dat wij daaraan deel krijgen, voor zeker mogen vaststellen, dat de kracht van zijn levendmakende dood in ons werkdadig zal zijn. Daarom noemt Hij ook de drinkbeker het verbond in zijn bloed. Want het verbond, dat Hij eenmaal met zijn bloed bekrachtigd heeft, vernieuwt Hij in zeker zin, of liever Hij zet het voort,

voorzover de versterking van ons geloof aangaat, telkens wanneer Hij ons dat heilige bloed te drinken geeft.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

2. Een grote vrucht van vertrouwen en liefelijkheid nu kunnen de vrome harten uit dit sacrament verkrijgen, omdat zij het getuigenis hebben, dat wij met Christus tot één lichaam zijn samengewassen, zodat wij al wat van Hem is, het onze mogen noemen. Hieruit volgt, dat wij onszelf gerust durven beloven, dat het eeuwige leven, waarvan Hij de erfgenaam is, ons toebehoort, en dat het Koninkrijk der Hemelen, waar Hij reeds ingegaan is, ons evenmin kan ontgaan als Hem; wederom, dat wij door onze zonden niet kunnen verdoemd worden van wier schuld Hij ons verlost heeft, daar Hij heeft gewild, dat ze Hem toegerekend werden, alsof ze de zijne waren. Dit is de wonderbare verwisseling, die Hij naar zijn onmetelijke goedertierenheid met ons gebruikt heeft, dat Hij, een Zoon des mensen met ons geworden, ons met zich tot kinderen Gods gemaakt heeft; dat Hij door zijn nederdaling op de aarde voor ons de opklimming tot de hemel heeft mogelijk gemaakt; dat Hij door het ontvangen van onze sterfelijkheid ons zijn onsterfelijkheid geschonken heeft; dat Hij door onze zwakheid aan te nemen ons door zijn kracht versterkt heeft; dat Hij door onze armoede op zich te nemen zijn rijkdom op ons overgedragen heeft; dat Hij door de last van onze ongerechtigheid, waardoor wij gedrukt werden, op zich te laden, ons met zijn gerechtigheid heeft bekleed.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

3. Van al deze dingen hebben wij een zo vaste betuiging in dit sacrament, dat we voor vast moeten houden, dat ze ons waarlijk worden getoond evenals of Christus zelf tegenwoordig zijnde voor onze ogen gesteld en door onze handen getast werd. Want dit woord kan niet liegen noch ons bedriegen: "Neemt, eet, drinkt, dit is mijn lichaam, hetwelk voor u gegeven wordt, dit is mijn bloed, hetwelk tot vergeving der zonden vergoten wordt.". Wanneer Hij beveelt het te nemen, geeft Hij daarmee te kennen, dat het ons toebehoort, wanneer Hij beveelt het te eten, geeft Hij daarmee te kennen, dat het met ons één substantie wordt; wanneer Hij van zijn lichaam verkondigt, dat het voor ons is overgeven, en van zijn bloed, dat het voor ons vergoten is, dan leert Hij daarmee, dat beide niet zozeer Hem als wel ons toebehoren; want beide heeft Hij niet tot zijn eigen nut, maar tot onze zaligheid aangenomen en afgelegd. En men moet er naarstig op letten, dat de voornaamste en bijna de gehele kracht van het sacrament in deze woorden is: "hetwelk voor u gegeven wordt, hetwelk voor u vergoten wordt.". Anders zou het ons niet zeer tot voordeel zijn, dat het lichaam en het bloed des Heeren nu uitgedeeld worden, wanneer ze niet eenmaal tot onze verlossing en zaligheid gegeven waren. Zij worden dus onder het brood en de wijn voor ogen gesteld, opdat wij zouden leren niet alleen, dat ze ons toebehoren, maar ook, dat ze voor ons bestemd zijn tot een voedsel van het geestelijke leven. Dit is het, waarop we vroeger gewezen hebben, dat wij van de lichamelijke dingen, die in het sacrament worden te voorschijn gebracht, door een zekere analogie tot de geestelijke geleid worden. Wanneer het

brood ons tot een teken van het lichaam van Christus gegeven wordt, dan moet men terstond deze gelijkenis in zich gewaar worden: evenals het brood het leven van ons lichaam voedt, onderhoudt en versterkt, zo is het lichaam van Christus de enige spijs om onze ziel te voeden en levend te maken. Wanneer wij de wijn tot een teken van zijn bloed voor ons gesteld zien, moeten wij bedenken, welk nut de wijn ons lichaam aanbrengt, opdat wij mogen overwegen, dat datzelfde nut ons geestelijk aangebracht wordt door het bloed van Christus, namelijk dit, dat het voedt, verkwikt, versterkt en opvrolijkt. Want indien wij genoeg overwegen, welk voordeel ons het overgeven van dit heilige lichaam en de vergieting van dit bloed gedaan heeft, zullen wij duidelijk zien, dat deze eigenschappen van het brood en de wijn, naar zulk een analogie zeer goed, ten opzichte van ons, bij het lichaam en bloed van Christus passen, wanneer ze aan ons worden toegedeeld.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

4. De voornaamste taak van het sacrament is dus niet deze, dat het eenvoudig en zonder hogere overweging ons het lichaam van Christus aanbiedt, maar veeleer dat het de belofte, door welke Hij betuigt, dat zijn vlees waarlijk spijs, en zijn bloed waarlijk drank is, waardoor wij tot het eeuwige leven gevoed worden, door welke Hij ook verzekert, dat Hij het brood des levens is en dat wie daarvan eet, in eeuwigheid zal leven, dat het die belofte, zeg ik, verzegelt en bevestigt, en om dat te bewerken, zendt tot het kruis van Christus, waar die belofte waarlijk volbracht en volkomen vervuld is. Immers wij eten Christus slechts naar behoren en tot zaligheid, wanneer we Hem gekruisigd eten en de krachtige werking van zijn dood met levend besef aangrijpen. Want toen Hij zich het brood des levens genoemd heeft, heeft Hij die benaming niet ontleend aan het sacrament, zoals sommigen het verkeerd uitleggen; maar Hij noemde zichzelf zo, omdat Hij ons als het brood des levens door de Vader gegeven was en zich ook zodanig betoond heeft, toen Hij, onze menselijke sterfelijkheid deelachtig geworden, ons tot deelgenoten van zijn Goddelijke onsterfelijkheid gemaakt heeft; toen Hij, zich tot een offerande opofferende, onze vloek op zich genomen heeft, om ons met zijn zegening te overgieten; toen Hij door zijn dood de dood vernietigd en verslonden heeft; toen Hij in zijn opstanding dit ons verderfelijk vlees, dat Hij aangedaan had, tot heerlijkheid en onverderfelijkheid heeft opgewekt.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

5. Nu blijft nog over, dat dit alles door toepassing tot ons komt: dat geschiedt zowel door het evangelie, als ook duidelijker door het Heilig Avondmaal, waar Hij zichzelf met al zijn goederen ons aanbiedt en wij Hem door het geloof aannemen. Dus het sacrament maakt niet, dat Christus eerst het brood des levens begint te zijn; maar doordat het in de herinnering roept, dat Hij het brood des levens geworden is, opdat wij gedurig zouden eten, en doordat het ons het proeven en smaken van dat brood schenkt, maakt het, dat wij de kracht van dat brood gevoelen. Want het belooft ons, dat al wat Christus gedaan of geleden heeft, geschied is om ons levend te maken. Verder dat deze levendmaking eeuwig is, door welke wij zonder eind gevoed,

onderhouden en bewaard worden in het leven. Want evenals Christus voor ons het brood des levens niet geweest zou zijn, indien Hij niet voor ons geboren en gestorven was, en niet voor ons was opgestaan, zo zou Hij het nu niet zijn, indien de kracht en de vrucht van zijn geboorte, dood en opstanding niet een eeuwige en onsterfelijke zaak was. Hetgeen samengevat Christus schoon in deze woorden heeft uitgedrukt (Joh. 6:51): "Het brood, dat Ik geven zal, is mijn vlees, hetwelk ik geven zal voor het leven der wereld.". Met deze woorden geeft Hij ongetwijfeld te kennen, dat zijn lichaam ons daarom tot brood zou zijn voor het geestelijke leven der ziel, omdat het voor onze zaligheid in de dood moest worden overgeleverd; en dat het ons wordt uitgereikt om het te eten, wanneer Hij ons door het geloof er deel aan geeft. Dus heeft Hij eenmaal zijn lichaam gegeven, opdat het brood zou worden, toen Hij het tot verlossing der wereld ter kruisiging heeft overgegeven; dagelijks geeft Hij het, wanneer Hij het, inzoverre het gekruisigd is, ons door het Woord des evangelies aanbiedt, opdat wij er deel aan mogen hebben; wanneer Hij die schenking door de heilige verborgenheid van het Avondmaal verzegelt; wanneer Hij hetzelfde inwendig vervult, wat Hij uitwendig betekent. Verder moeten wij ons hier wachten voor twee fouten, namelijk, dat wij de tekenen niet te zeer verkleinen en ze daardoor schijnen los te rukken van hun verborgenheden, waarmee ze in zekere zin verbonden zijn, of dat we ze niet onmatig verheffen en daardoor intussen de verborgenheden zelf enigszins schijnen te verduisteren. Dat Christus het brood des levens is, waardoor de gelovigen tot eeuwige zaligheid gevoed worden, erkent een ieder, die niet geheel ongodsdienstig is. Maar hierover zijn allen het niet evenzeer eens, op welke wijze men aan Hem deel krijgt. Want er zijn er, die met één woord verklaren, dat Christus' vlees eten en zijn bloed drinken niets anders is dan in Christus zelf geloven. Maar mij schijnt het toe, dat Christus iets uitdrukkelijkers en hogers heeft willen leren in die heerlijke prediking, waarin Hij ons het eten van zijn vlees aanprijst: namelijk dat wij door het waarachtige deelhebben aan Hem levend gemaakt worden; en dat heeft Hij ook door de woorden eten en drinken daarom aangeduid, opdat niemand zou menen, dat het leven, hetwelk wij van Hem krijgen, door de eenvoudige kennis verkregen wordt. Want evenals niet het aanschouwen, maar het eten van het brood aan het lichaam voeding verschaft, zo moet ook de ziel waarlijk en door en door Christus deelachtig worden, opdat ze door zijn kracht tot het geestelijke leven gesterkt worde. Ondertussen echter erkennen wij, dat dit eten niet anders is dan een eten des geloofs, gelijk men geen ander verzinnen kan. Maar tussen mijn en hun woorden is dit onderscheid, dat volgens hen eten slechts geloven betekent, maar ik zeg, dat men gelovende Christus' vlees eet, omdat Hij door het geloof de onze wordt, en dat eten de vrucht en uitwerking van het geloof is. Of, wanneer men het duidelijker gezegd wil hebben: volgens hen is het eten het geloof, en ik meen dat het veeleer uit het geloof volgt. In woorden is het onderscheid wel klein, maar in de zaak is het niet gering. Want ofschoon de apostel leert (Ef. 3:17), dat Christus in onze harten woont door het geloof, zal niemand toch van die inwoning zeggen, dat ze het geloof is, maar ieder gevoelt, dat er een uitnemende uitwerking van het geloof mee wordt aangeduid, omdat de gelovigen door het geloof verkrijgen, dat ze Christus hebben in hen blijvende. Op deze wijze heeft de Heere, wanneer Hij zichzelf het brood des levens noemt, niet slechts willen leren, dat voor ons de zaligheid gelegen is in het geloof aan zijn dood en opstanding, maar dat ook door de ware gemeenschap met Hem zijn leven in ons overkomt en het onze wordt, evenals het brood, wanneer het tot voedsel genomen wordt, de lichaamskracht sterkt.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

6. En met geen andere bedoeling heeft Augustinus, die zij tot hun advocaat nemen, geschreven, dat wij gelovende eten, dan om aan te wijzen, dat het een eten des geloofs is, en niet een eten van de mond. En dat ontken ik ook zelf niet, maar toch voeg ik er tevens aan toe, dat wij door het geloof Christus omhelzen niet als van verre verschijnende, maar als zich met ons verenigende, opdat Hij ons Hoofd zij en wij zijn ledematen zijn. Maar toch keur ik die zegswijze niet eenvoudig af, maar ik ontken slechts, dat zij de volle uitlegging geeft, wanneer zij willen bepalen, wat het is Christus' vlees te eten. Overigens zie ik, dat Augustinus deze wijze van spreken meermalen gebruikt heeft. Zo wanneer hij zegt in het derde boek van zijn werk "Over de Christelijke leer": "De woorden: tenzij gij eet het vlees van de Zoon des mensen, zijn figuurlijk, en leren dat men aan het lijden des Heeren gemeenschap moet hebben, en liefelijk en tot nut in de gedachte moet houden, dat zijn vlees voor ons gekruisigd en gewond is.". Evenzo wanneer hij zegt, dat die drieduizend mensen, die door Petrus' prediking bekeerd zijn, het bloed van Christus, dat ze in woede vergoten hadden, in geloof gedronken hebben 1). Maar op zeer veel andere plaatsen prijst hij deze weldaad des geloofs uitnemend aan, dat door het geloof onze zielen door de gemeenschap aan het vlees van Christus niet minder worden verkwikt, dan onze lichamen door het brood, dat ze eten. En dat is hetzelfde, wat elders Chrysostomus schrijft 2), dat Christus niet slechts door het geloof, maar inderdaad ons tot zijn lichaam maakt. Immers hij verstaat het niet zo, dat zulk een goed van ergens anders komt dan van het geloof; maar hij wil slechts dit uitsluiten, dat niemand, wanneer hij het geloof hoort noemen, het opvat als een blote inbeelding. Hen echter, die willen, dat het Avondmaal alleen een merkteken is van uiterlijke belijdenis, ga ik nu voorbij, want ik meen hun dwaling genoegzaam weerlegd te hebben, toen ik handelde over de sacramenten in het algemeen. Laat de lezers alleen dit opmerken, dat, wanneer de beker genoemd wordt het verbond in zijn bloed, daarmee een belofte wordt uitgedrukt, die kracht geeft om het geloof te versterken. Daaruit volgt, dat wij het Heilige Avondmaal niet recht gebruiken, tenzij wij op God zien en omhelzen hetgeen Hij aanbiedt.

1} Hom. in Johann. 31, 9; 40, 2, alib.

2} Hom. 60 en 61 ad popul. antioch.; Hom. in Marc. 83

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

7. Verder voldoen mij ook die niet, die wel erkennen, dat wij enige gemeenschap met Christus hebben, maar die, wanneer zij haar willen aantonen, ons slechts deel doen hebben aan zijn Geest, zonder dat ze melding maken van zijn vlees en bloed. Alsof dat alles tevergeefs gezegd was, dat zijn vlees waarlijk spijs is, en dat zijn bloed waarlijk drank is dat niemand het leven heeft, dan die zijn vlees eet en zijn bloed drinkt, en hetgeen verder daar betrekking op heeft. Daarom, indien vaststaat, dat de volle gemeenschap met Christus verder gaat dan hun beschrijving (daar die al te beperkt is), zal ik met weinig woorden aanduiden, hoever die gemeenschap gaat en zich uitstrekt, voordat ik spreek over de tegenovergestelde fout van hen, die daarin weer te ver gaan.

Want ik zal een langere uiteenzetting moeten houden tegenover die overdreven leraars, die, doordat ze in hun domheid een ongerijmde wijze van eten en drinken verzinnen, ook Christus van zijn vlees beroven en in een hersenschim veranderen. Indien men tenminste een zo grote verborgenheid in woorden kan uitdrukken, van welke ik zie, dat ik haar niet eens met mijn verstand genoegzaam begrijp, en ik beken dit gaarne, opdat niemand haar verhevenheid afmete naar de geringe maat van mijn kinderlijkheid. Ja veeleer spoor ik de lezers aan, dat ze het besef van hun verstand niet binnen deze al te enge grenzen houden, maar er naar streven veel hoger op te stijgen, dan ze onder mijn leiding kunnen. Want zo dikwijls als er van deze zaak sprake is, meen ik zelf, wanneer ik getracht heb alles te zeggen, nog weinig gezegd te hebben in verhouding tot haar waardigheid. En ofschoon de geest meer vermag in het denken dan de tong in het uitdrukken, wordt toch ook hij door de grootte der zaak overwonnen en bedolven. Dus blijft er eindelijk niets over dan dat ik uitbreek tot bewondering van die verborgenheid, tot wier overdenking het verstand en tot wier uitlegging de tong geheel onbekwaam is. Maar toch zal ik de hoofdinhoud van mijn gevoelen uiteenzetten, hoe gebrekkig dan ook, en ik vertrouw, dat evenals ik aan de juistheid van dat gevoelen in geen enkel opzicht twijfel, het zo ook door de vrome harten niet zal worden verworpen.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

8. In de allereerste plaats wordt ons uit de Schrift geleerd, dat Christus van het begin af dat levendmakende Woord des Vaders geweest is, de bron en oorsprong des levens, van wie alle dingen altijd hun leven ontvangen hebben. Daarom noemt Johannes Hem nu eens het Woord des levens (1 Joh. 1:1), en dan weer schrijft hij, dat in Hem het leven was (Joh. 1:4), te kennen gevend, dat Hij ook toen, doordringende in alle creaturen, hun de kracht om te ademen en te leven ingegoten heeft. Dezelfde Johannes voegt echter later toe, dat het leven eerst toen geopenbaard is, toen Gods Zoon door ons vlees aan te nemen zich aan onze ogen te zien en aan onze handen te tasten gegeven heeft. Want ofschoon Hij ook tevoren zijn kracht in de schepselen uitgoot, moest toch de mens, daar hij, door de zonde van God vervreemd, en van de gemeenschap des levens beroofd, van alle zijden de dood zich boven het hoofd zag hangen, weer tot de gemeenschap met dat Woord worden aangenomen om de hoop op de onsterfelijkheid terug te krijgen. Want wat voor een vertrouwen zoudt gij daaruit kunnen krijgen, indien ge hoordet, dat wel het Woord Gods, waarvan ge zeer ver verwijderd zijt, een volheid van leven in zich bevat, maar ge in uzelf en rondom u niets aantreft en voor ogen ziet dan de dood? Maar sinds die Bron des levens begonnen is in ons vlees te wonen, is Hij niet meer ver verborgen van ons, maar biedt Hij zich ons aan, opdat we deel aan Hem zouden hebben. Ja ook het vlees zelf, waarin Hij woont, geeft Hij ons als een levendmakend vlees, opdat wij door het deelhebben daaraan gevoed worden tot onsterfelijkheid. "Ik ben," zegt Hij, "het brood des levens, dat uit de hemel nedergedaald is, en het brood, dat Ik geven zal is mijn vlees, hetwelk Ik geven zal voor het leven der wereld" (Joh. 6:48,51). Door die woorden leert Hij, dat Hij niet alleen het leven is, voorzover Hij het eeuwige Woord Gods is, dat uit de hemel tot ons nedergedaald is, maar ook, dat Hij nederdalende die kracht verbreid heeft in het vlees, dat Hij heeft aangenomen, opdat daaruit de gemeenschap des levens tot ons zou voortvloeien. Hieruit volgt nu ook dit, dat zijn vlees waarlijk spijs en zijn

bloed waarlijk drank is, door welk voedsel de gelovigen het eeuwige leven opgevoed worden. Hierin is dus voor de vromen de uitnemende vertroosting gelegen, dat ze nu in hun eigen vlees het leven vinden. Want zo dringen ze niet alleen langs een gemakkelijke toegang tot het leven door, maar vinden zelfs hun op hun weg aangeboden. Laat hen slechts de boezem huns harten openen om het als tegenwoordig te omhelzen en ze zullen het verkrijgen.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

9. En ofschoon het vlees van Christus van zichzelf zo grote kracht niet heeft, dat het ons zou levend maken, daar het in zijn eerste toestand aan de sterfelijkheid onderworpen was, en nu, nadat het onsterfelijkheid verkregen heeft, niet door zichzelf leeft, wordt het toch terecht levendmakend genoemd, daar het met de volheid des levens doordrongen is, om dat op ons over te brengen. In deze zin leg ik met Cyrillus het woord van Christus uit: "Gelijk de Vader het leven heeft in zichzelf, alzo heeft Hij ook de Zoon gegeven het leven te hebben in zichzelf." (Joh. 5:26). Want Hij spreekt daar eigenlijk van zijn eigen gaven, niet van die, welke Hij van den beginne bij de Vader bezat, maar die, waarmede Hij toegerust was in het vlees zelf, waarin Hij verschenen is; daarom toont Hij, dat ook in zijn menselijkheid de volheid des levens woont: opdat een ieder, die deel heeft aan zijn vlees en bloed, tevens geniete het deelgenootschap aan het leven. Hoe dit is kan men door een gemeenzaam voorbeeld verklaren. Immers evenals het water uit een bron nu eens gedronken wordt, dan weer geput en dan weer door kanalen geleid wordt tot het besproeien der akkers, en toch die bron niet van zichzelf overvloed heeft tot zo velerlei gebruik, maar die krijgt uit de wel zelf, die door gedurige vloeiing telkens weer nieuwe voorraad van water aanvoert en levert, zo is het vlees van Christus als een rijke en onuitputtelijke bron, die het leven, dat uit de Godheid in haar opwelt, op ons overgiet. Wie ziet nu niet, dat de gemeenschap aan het vlees en bloed van Christus nodig is voor allen, die jagen naar het hemelse leven? Hierop zien deze uitspraken van de apostel (Ef. 1:23) (Ef. 4:15) (1 Kor. 6:15): dat de kerk het lichaam is van Christus en zijn vervulling, en dat Hij het Hoofd is, waaruit het gehele lichaam, samengevoegd en samen vastgemaakt zijnde door de voegselen, de wasdom des lichaams verkrijgt, en dat onze lichamen leden zijn van Christus. En wij begrijpen, dat dit alles niet anders kan geschieden, dan doordat Hij geheel met Geest en lichaam aan ons verbonden is. Maar die zeer nauwe gemeenschap, waardoor wij met Christus' vlees verbonden worden, heeft de apostel met een nog heerlijker uitspraak verklaard, toen hij zeide, dat wij leden zijn van zijn lichaam, uit zijn beenderen en uit zijn vlees (Ef. 5:30). En eindelijk besluit hij, om te betuigen, dat deze zaak alle woorden te boven gaat, zijn uiteenzetting aldus: "Deze verborgenheid is groot". Het zou dus getuigen van de uiterste dwaasheid, geen gemeenschap der gelovigen met het vlees en bloed

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

10. De hoofdsom zij, dat onze zielen evenzo door het vlees en bloed van Christus gevoed worden, als het brood en de wijn het lichamelijk leven voeden en in stand

houden. Want de overeenkomst van het teken met de betekende zaak zou niet uitkomen, indien de zielen hun voedsel niet in Christus vonden. En dat kan niet, tenzij Christus waarlijk met ons tot één wordt en ons verkwikt door het eten van zijn vlees en het drinken van zijn bloed. En hoewel het ongelofelijk schijnt, dat bij zo grote afstand van plaats het vlees van Christus tot ons doordringt om ons tot spijs te zijn, moeten wij bedenken, hoezeer de verborgen kracht des Heiligen Geestes boven al ons besef uitgaat, en hoe dwaas het is zijn onmetelijkheid naar onze maat te willen afmeten. Laat dus het geloof aangrijpen wat ons verstand niet begrijpt, dat de Geest waarlijk verenigt, wat door de plaatsen van elkander gescheiden is. Die heilige gemeenschap nu met zijn vlees en zijn bloed, waardoor Christus zijn leven in ons overgiet, even alsof het in onze beenderen en ons merg doordrong, betuigt en verzegelt Hij ook in het Avondmaal, en dat niet door het voorhouden van een ijdel en ledig teken, maar doordat Hij de krachtige werking van zijn Geest daar betoont, door welke Hij vervult wat Hij belooft. En ongetwijfeld biedt Hij daar de betekende zaak aan en stelt haar voor ogen aan allen, die aan die geestelijke maaltijd aanzitten, hoewel ze alleen door de gelovigen met vrucht ontvangen wordt, die zo grote milddadigheid met waar geloof en dankbaarheid des harten aannemen. Daarom zeide de apostel (1 Kor. 10:16), dat het brood, dat wij breken de gemeenschap is des lichaams van Christus, en dat de drinkbeker, die wij door het woord en de gebeden daartoe heiligen, de gemeenschap is zijns bloeds. En nu moet men niet tegenwerpen, dat dit een figuurlijke wijze van spreken is, waardoor de naam van de betekende zaak op het teken wordt overgedragen. Ik erken ongetwijfeld, dat de breking des broods een teken is, niet de zaak zelf. Maar wanneer die vastgesteld is, zullen wij met recht uit het verschaffen van het teken opmaken, dat de zaak zelf verschaft wordt. Want niemand zal ooit durven zeggen, dat door God een ijdel teken voorgesteld wordt, tenzij hij Hem bedrieglijk wil noemen. Indien dus de Heere door de breking des broods de deelachtigheid aan zijn lichaam waarlijk voor ogen stelt, moet het allerminst twijfelachtig zijn, of Hij die waarlijk geeft en verschaft. En de gelovigen moeten geheel en al deze regel vasthouden, dat ze, zo dikwijls ze de door de Heere ingestelde tekenen zien, vast bedenken en overtuigd zijn, dat de waarheid van de betekende zaak daar aanwezig is. Want waartoe zou de Heere u het teken van zijn lichaam uitreiken, anders dan om u te verzekeren van het waarachtige deelgenootschap aan Hem? En indien het waar is, dat ons het zichtbare teken wordt gegeven om de gave der onzichtbare zaak te verzegelen, zo laat ons vast vertrouwen, dat, wanneer we het teken des lichaams ontvangen, evenzeer ook het lichaam zelf ons gegeven wordt.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

11. Ik zeg dus (hetgeen ook altijd in de kerk aangenomen is geweest, en tegenwoordig door hen geleerd wordt, die het rechte gevoel hebben), dat het heilige sacrament van het Avondmaal uit twee dingen bestaat: uit de lichamelijke tekenen die, ons voor ogen gesteld, de onzichtbare zaken naar het begrip van ons zwak verstand afbeelden, en uit de geestelijke waarheid, die door de tekenen zelf wordt afgebeeld en tevens gegeven wordt. Wanneer ik op gemeenzame wijze wil aantonen, hoedanig die waarheid is, dan pleeg ik drie dingen te stellen: de betekenis, de materie, die daaraan verbonden is, en de kracht of uitwerking, die uit beide volgt. De betekenis is in de beloften gelegen, die in zekere zin in het teken ingewikkeld zijn. De materie of substantie noem ik Christus

met zijn dood en opstanding. En onder de uitwerking versta ik de verlossing, de rechtvaardigheid, de heiligmaking en het eeuwige leven, en alle andere weldaden, die Christus ons aanbrengt. Verder, ofschoon dit alles ziet op het geloof, laat ik toch geen plaats over aan deze lastering, alsof ik, wanneer ik zeg, dat Christus door het geloof verkregen wordt, zou bedoelen, dat Hij alleen door het inzicht en de inbeelding wordt ontvangen. Want de beloften bieden Hem aan, niet opdat wij alleen bij het aanschouwen en de blote kennis zouden blijven staan, maar opdat ik niet, hoe iemand zou kunnen vertrouwen, dat hij in het kruis van Christus de verlossing en de rechtvaardigheid, en in zijn dood het leven heeft, tenzij hij vooral steunt op de ware gemeenschap met Christus zelf. Want die goederen zouden niet tot ons komen, indien Christus zich niet eerst tot de onze maakte. Ik zeg dus, dat in het sacrament van het Avondmaal door de tekenen van brood en wijn Christus ons waarlijk gegeven wordt, en zo ook zijn lichaam en bloed, in welke Hij alle gehoorzaamheid, om voor ons de rechtvaardigheid te verwerven vervuld heeft; namelijk opdat wij ten eerste met Hem tot één lichaam zouden verenigd worden, en verder opdat wij, zijn substantie deelachtig geworden, ook zijn kracht zouden gevoelen in de gemeenschap van al zijn goederen.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

12. Ik kom nu tot de overdreven vermengingen, die de superstitie heeft ingevoerd; want met een verwonderlijke sluwheid heeft de Satan hier gespeeld, om de geesten der mensen van de hemel af te trekken en met een verkeerde dwaling te doortrekken, alsof Christus verbonden was aan het element van het brood. En in de eerste plaats moeten wij ons geenszins zulk een tegenwoordigheid van Christus in het sacrament dromen, als de kunstenaars van het Roomse hof verzonnen hebben, alsof het lichaam van Christus daar door een plaatselijke aanwezigheid gesteld werd, zodat het met de handen getast, met de tanden vermaald en met de mond ingeslikt zou kunnen worden. Want dit was de formule van de herroeping, die paus Nicolaus aan Berengarius gedicteerd heeft om tot een getuigenis te zijn van zijn bekering, en wel met woorden, die zo wonderbaarlijk zijn, dat de schrijver van de toelichting uitroept, dat, wanneer de lezers niet voorzichtig op hun hoede zijn, het gevaar bestaat, dat ze daaruit een erger ketterij zullen putten, dan die van Berengarius was 1). En ofschoon Petrus Lombardus zeer zijn best doet om de ongerijmdheid te verontschuldigen, neigt hij toch meer naar een andere mening. Want evenals wij er geenszins aan twijfelen, dat het lichaam van Christus, naar de voortdurende aard van het menselijk lichaam, begrensd is en zich in de hemel bevindt, waarheen het eenmaal is opgenomen, totdat het wederkomt ten oordeel, zo menen we, dat het geheel onbehoorlijk is het onder deze verderfelijke tekenen terug te brengen of zich te verbeelden, dat het overal tegenwoordig is. En dit is ook waarlijk niet nodig om van zijn gemeenschap te genieten; want de Heere schenkt ons deze weldaad door zijn Geest, opdat wij met lichaam, geest en ziel één met Hem worden. De band dus van die vereniging is de Geest van Christus, door welke wij verbonden worden, en als het ware een kanaal, waardoor al wat Christus zelf is en wat Hij heeft, tot ons gevoerd wordt. Want indien wij zien, dat de zon, wanneer ze met haar stralen de aarde beschijnt, om haar vruchten voort te brengen, te koesteren en te doen groeien, in zekere zin haar substantie op de aarde overbrengt, waarom zou dan de bestraling van Christus' Geest lager staan om de gemeenschap aan

zijn vlees en bloed op ons over te voeren? Daarom schrijft de Schrift, wanneer ze spreekt over ons deelgenootschap aan Christus, de ganse kracht daarvan aan de Geest toe. In plaats van vele zal echter één plaats voldoende zijn. Want Paulus zet in Romeinen 8 uiteen, dat Christus in ons niet anders woont dat door zijn Geest: maar toch neemt hij daarmee die gemeenschap des vleses en des bloeds, waarover nu gesproken wordt, niet weg, maar hij leert, dat door de Geest alleen bewerkt wordt, dat wij de gehele Christus bezitten en in ons blijvende hebben.
1} Dist. 2 c. Ego Berengarius

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

13. De Scholastieken, die bevangen waren door een huivering voor een zo barbaarse goddeloosheid, zijn schroomvalliger te werk gegaan; maar toch doen ook zij niets anders dan met wat fijner begoochelingen spelen. Zij geven toe, dat Christus in het sacrament niet plaatselijk besloten noch op lichamelijke wijze ingesloten is; maar daarna verzinnen zij een redenering, die zij zelf niet begrijpen en ook anderen niet kunnen uitleggen, maar die hierop neerkomt, dat Christus in de gedaante des broods, zoals zij het noemen, gezocht moet worden. Immers wanneer ze zeggen, dat de substantie van het brood in Christus wordt veranderd, hechten zij Hem dan niet aan de blanke kleur van het brood, die zij daar over laten? Maar, zeggen ze, Hij is zo in het sacrament besloten, dat Hij toch in de hemel blijft, en wij stellen geen andere tegenwoordigheid dan die van de gestalte. Maar welke woorden ze ook gebruiken om een schone schijn voor te wenden: dit is toch het eind van die alle, dat hetgeen tevoren brood was, door de consecratie Christus wordt, opdat daarna onder die kleur van het brood Christus verborgen zij. En zij schamen zich er ook niet voor dat uitdrukkelijk te zeggen. Want het zijn de woorden van Lombardus 1), dat het lichaam van Christus, dat op zichzelf zichtbaar is, nadat de consecratie geschied is, onder de gedaante van het brood schuil gaat en verborgen wordt. Zo is de gedaante van dat brood niets anders dan een masker, dat de aanblik van het vlees onttrekt aan de ogen. En er zijn niet veel gissingen nodig om te ontdekken, welke lagen zij door die woorden hebben willen leggen, daar de zaak zelf duidelijk spreekt. Want men kan zien, in hoe grote superstitie reeds ettelijke eeuwen lang niet slechts de grote massa der mensen, maar ook de voornaamsten zelf bevangen zijn geweest. Want zich weinig bekommerend over het ware geloof, waardoor wij alleen tot Christus' gemeenschap komen en met Hem verenigd worden, menen zij, dat zij Hem voldoende als tegenwoordig bezitten, wanneer ze maar zijn vleselijke tegenwoordigheid hebben, die ze buiten Gods Woord om hebben tot stand gebracht. Daarom zien wij in hoofdsom, dat men door die vernuftige scherpzinnigheid zo ver gekomen is, dat het brood voor God gehouden werd.
1} Sentent. IV, dist. 12

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

14. Hieruit is die verzonnen transsubstantiatie voortgekomen, voor welke zij tegenwoordig heftiger vechten dan voor alle andere hoofdstukken van hun geloof.

Immers de eerste uitvinders van de plaatselijke tegenwoordigheid konden zich niet redden uit de vraag, hoe het lichaam van Christus met de substantie van het brood vermengd was, zonder dat terstond vele ongerijmde dingen zich voordeden. Dus moesten ze de toevlucht nemen tot dit verzinsel, dat een verandering plaats heeft van het brood in het lichaam, niet dat het lichaam in eigenlijke zin wordt uit het brood, maar zo, dat Christus de substantie van het brood te niet maakt, opdat Hij zich onder de figuur des broods zou verbergen. En het is wonderlijk, dat zij tot zulk een onwetendheid ja van domheid vervallen zijn, dat ze niet alleen tegen de Schrift, maar ook tegen het eenparig gevoelen der oude kerk in dat gedrocht te voorschijn brachten. Ik erken wel, dat sommigen der ouden het woord verandering somtijds gebruikt hebben, niet omdat ze in de uiterlijke tekenen de substantie wilden wegnemen, maar om te leren dat het door het sacrament gewijde brood veel verschilt van het gewone brood en nu een ander is. Maar overal verkondigen allen duidelijk, dat het Heilige Avondmaal bestaat uit twee delen, een aards en een hemels; en onder het aards deel verstaan ze zonder enig geschil het brood en de wijn. Ongetwijfeld, wat ze ook bazelen, het is duidelijk, dat ze van de steun der oude leraars, die ze dikwijls tegenover het duidelijke Woord Gods durven stellen, tot bevestiging van dit leerstuk verstoken blijven. Immers het is eerst niet zo lang geleden uitgedacht, daar het onbekend was niet alleen in die betere tijden, toen de zuivere leer der religie nog krachtiger leefde, maar ook toen die zuiverheid reeds zeer bezoedeld was. Er is niemand der oude leraars, die niet uitdrukkelijk erkent, dat de heilige tekenen van het Avondmaal zijn brood en wijn; ofschoon ze, gelijk gezegd is, die soms met verschillende lofwoorden versieren, om de waardigheid van het sacrament aan te prijzen. Want wanneer ze zeggen, dat in de consecratie een verborgen verandering geschiedt, zodat het nu wat anders is dan brood en wijn, dan geven ze daarmee, gelijk ik zo pas vermeldde, niet te kennen, dat het brood en de wijn te niet gaan, maar dat ze nu anders moeten beschouwd worden dan gewone spijzen, die slechts bestemd zijn tot het voeden van de buik, daar ons in hen de geestelijke spijs en drank der ziel geschonken wordt. En dit loochenen ook wij niet. Indien er verandering is, zeggen zij, dan moet uit het ene het andere worden. Indien zij het zo verstaan, dat het iets wordt, wat het tevoren niet was, dan stem ik dat toe. Maar indien ze die verandering willen betrekken op die inbeelding van hen, laat hen mij dan antwoorden, welke verandering zij menen dat plaats heeft in de Doop. Want de vaderen stellen ook hier een wonderbare verandering, wanneer ze zeggen, dat uit het verderfelijke water een geestelijk bad der ziel wordt. En toch loochent niemand, dat het water blijft. Maar, zeggen ze, in de Doop vindt men niets van die aard als bij het Avondmaal de woorden: "Dit is mijn lichaam.". Alsof het ging over die woorden, die een genoegzaam duidelijke betekenis hebben en niet veeleer over het woord verandering, dat bij het Avondmaal niet méér moet betekenen dan bij de Doop. Laat hen dus lopen met hun woordenzifterij, waarmee ze niets anders verraden dan hun domheid. En de betekenis zou niet passen, indien de waarheid, die in het sacrament wordt voorgesteld, niet een levende uitbeelding had in het uiterlijke teken. Christus heeft door het uiterlijke teken willen betuigen, dat zijn vlees spijs is. Indien Hij alleen een ijdele gedaante van het brood, niet het ware brood voorstelde, waar zou dan de analogie of de gelijkenis zijn, die ons van de zichtbare zaak tot de onzichtbare moet voeren? Want, wil alles onderling overeenkomen, dan zal de betekenis zich niet verder uitstrekken dan dat wij door de schijn van het vlees van Christus gevoed worden. Evenals, wanneer in de Doop slechts een schijn van water was en onze ogen bedroog, de Doop voor ons niet het gewisse pand van onze afwassing zou zijn, ja door dat

bedrieglijk schouwspel ons gelegenheid gegeven zou worden om te wankelen. De aard van het sacrament wordt dus te niet gedaan, indien in de manier van betekening het aardse teken niet beantwoordt aan de hemelse zaak. En daarom gaat voor ons de waarheid van dit sacrament verloren, indien niet het ware brood het ware lichaam van Christus voor ogen stelt. Ik herhaal nog eens: daar het Avondmaal niets anders is dan de zichtbare getuigenis van de belofte, die in Johannes 6 staat, namelijk dat Christus is het brood des levens, dat van de hemel is nedergedaald, moet er zichtbaar brood zijn, opdat daardoor dat geestelijk brood wordt afgebeeld; tenzij wij willen, dat voor ons verloren gaat alle vrucht, die God in dit stuk ons goedertieren schenkt tot ondersteuning van onze zwakheid. Verder, hoe zou Paulus kunnen besluiten (1 Kor. 10:17), dat wij allen één brood en één lichaam zijn, daar wij tezamen ééns broods deelachtig zijn, indien slechts een schijn van brood en niet veeleer de natuurlijke waarheid bleef?

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

15. Zij zouden nooit door de betovering van Satan zo schandelijk bedrogen zijn, indien ze niet reeds betoverd waren door die dwaling, dat het lichaam van Christus, in het brood besloten, door de lichamelijke mond in de buik neergelaten wordt. De oorzaak van deze zo plompe inbeelding was deze, dat de consecratie bij hen zoveel betekende als een magische betovering. Maar dit beginsel was voor hen verborgen, dat het brood slechts een sacrament is voor die mensen, tot wie het woord gericht wordt; evenals het water van de Doop in zichzelf niet verandert, maar voor ons begint te zijn, wat het tevoren niet was, zodra als de belofte er mee verbonden wordt (Exod. 17:6). Door het voorbeeld van een gelijk sacrament zal dit beter blijken. Het water, dat uit de rots stroomde in de woestijn was voor de vaderen een pand en teken van dezelfde zaak, die ons wordt afgebeeld door de wijn bij het Avondmaal. Want Paulus leert (1 Kor. 10:4), dat ze dezelfde geestelijke drank gedronken hebben. Maar ook de lastdieren van het volk en het vee gebruikten het water. Daaruit kan men gemakkelijk opmaken, dat in de aardse elementen, wanneer ze tot een geestelijk gebruik aangewend worden, geen andere verandering plaats heeft, dan ten opzichte der mensen, inzoverre ze voor hen zegelen zijn der beloften. Bovendien, daar het Gods bedoeling is, zoals ik reeds meermalen gepoogd heb in te prenten, ons door geschikte middelen opwaarts tot zich te heffen, wordt dit goddeloos verijdeld door de hardnekkigheid van hen, die ons wel tot Christus roepen, maar dan tot een Christus, die op onzichtbare wijze schuil gaat onder het brood. Immers het is, zeggen ze, onmogelijk, dat de geest der mensen, zich losmakend van de onmetelijke plaatselijke afstand, tot Christus boven de hemelen doordringt. Hetgeen de natuur hun ontzegde, hebben ze door een nog schadelijker geneesmiddel pogen te verbeteren, opdat wij, op aarde blijvend, de nabijheid van Christus in de hemel niet behoeven te derven. Ziedaar de noodzakelijkheid, die hen er toe gebracht heeft het lichaam van Christus te doen veranderen van gedaante. In de tijd van Bernardus was de transsubstantiatie, ofschoon een harder manier van spreken in gebruik was gekomen dan vroeger, toch nog niet bekend. En in alle vorige eeuwen was deze gelijkenis in aller mond, dat in dit sacrament met het brood en de wijn een geestelijke zaak verbonden was. Aangaande de woorden brood en wijn antwoorden zij, naar ze menen, scherpzinnig, maar ze brengen niets aan, dat past bij de zaak, waarover het gaat. De staf van Mozes, zeggen

ze, die veranderd was in een slang, krijgt wel de naam van slang, maar behoudt zijn oude naam en wordt staf genoemd (Exod. 4:3) (Exod. 7:10). Zo is het volgens hen even aannemelijk, dat het brood, ofschoon het tot een nieuwe substantie overgaat, in oneigenlijke zin, maar toch niet ongeschikt, brood genoemd wordt, wat het ook voor de ogen schijnt te zijn. Maar welke gelijkheid of verwantschap vinden ze tussen dat luisterrijke wonder en hun verzonnen bedriegerij, van welke geen enkel oog op aarde getuige is? De tovenaars hadden met hun tovenarijen gewerkt, om de Egyptenaren ervan te overtuigen, dat ze door Goddelijke kracht het vermogen hadden om schepselen boven de orde der natuur te veranderen. Mozes komt te voorschijn, en toont door hun bedriegerijen te verslaan, aan, dat de onoverwinnelijke kracht Gods aan zijn zijde stond, omdat zijn staf alleen alle overige staven verslindt. Maar omdat die verandering met de ogen zichtbaar was, doet ze niets terzake voor ons onderwerp, zoals wij gezegd hebben; gelijk na korte tijd de staf zichtbaar terugkeerde tot zijn vorige gedaante. Daar komt bij, dat men niet weet, of die tijdelijke verandering een verandering der substantie geweest is. Ook moet men er op letten, dat de staf zijn naam behoudt door de vergelijking met de staven der tovenaars; want de profeet heeft die staven daarom geen slangen willen noemen, opdat hij niet zou schijnen een verandering te kennen te geven, die geen verandering was; immers die tovenaars hadden niets anders gedaan dan de ogen der toeschouwers verblinden. Maar wat hebben deze uitdrukkingen daarmee voor overeenkomst: "Het brood, dat wij breken"; "zo dikwijls als gij dit brood zult eten"; "zij hielden gemeenschap in de breking des broods", en andere dergelijke! Dat door de bezwering der tovenaars alleen de ogen bedrogen zijn geweest, is zeker. Wat Mozes betreft, is de zaak niet zo duidelijk, maar het was voor God niets moeilijker door zijn hand van de staf een slang te maken en wederom van de slang een staf, dan de engelen te bekleden met vleselijke lichamen en hen een weinig later weer daarvan te ontdoen. Indien het met dit sacrament evenzo of op een dergelijke wijze stond, zou hun oplossing een schijn van juistheid hebben. Dit moet dus vastblijven, dat ons niet naar waarheid en niet op geschikte wijze bij het Avondmaal beloofd wordt, dat het vlees van Christus waarlijk tot spijs is, tenzij de waarachtige substantie van het uiterlijk teken daaraan beantwoordt. En (gelijk de ene dwaling uit de andere ontstaat) de plaats van Jeremia (Jer. 11:19) wordt zo dwaas verdraaid om de transsubstantiatie te bewijzen, dat het mij verdriet het te vermelden. De profeet klaagt, dat er hout gelegd is in zijn brood 1): te kennen gevend, dat door de wreedheid der vijanden zijn brood bitter gemaakt was. Evenals David (Ps. 69:22) met een gelijk beeld klaagt, dat zijn spijs bedorven is door gal en zijn drank door edik. Zij willen, dat hierdoor allegorisch wordt aangeduid, dat het lichaam van Christus aan het hout des kruises is gehecht. Maar, zeggen ze, zo hebben sommigen der oude leraars het opgevat. Alsof het niet beter was hun onwetendheid te vergeven hun schande te begraven, dan de onbeschaamdheid er aan toe te voegen, dat ze gedwongen worden nu nog met de ware zin van de profeet op vijandige wijze te strijden.
1} Volgens de vertaling, die Calvijn gebruikte (Vert.).

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

16. Anderen, die zien, dat de analogie van het teken en de betekende zaak niet kan worden weggenomen zonder dat de waarheid van het sacrament verdwijnt, erkennen, dat het brood van het Avondmaal waarlijk is een substantie van een aards en

verderfelijk element, en in 't geheel geen verandering ondergaat, maar dat het Christus' lichaam onder zich ingesloten heeft. Indien ze hun gevoelen zo uitlegden, dat, wanneer het brood in het sacrament uitgereikt wordt, tegelijkertijd het lichaam gegeven wordt, omdat de waarheid onafscheidelijk is van haar teken, zou ik niet zeer daartegen strijden. Maar omdat ze het lichaam zelf in het brood plaatsen en het daardoor een alomtegenwoordigheid toedichten, die strijdt tegen zijn natuur, en omdat ze door de toevoeging: onder het brood, bedoelen, dat het lichaam daar verborgen schuilt, is het nodig zulke listigheden even uit hun schuilhoeken voor de dag te halen. Immers het is nog niet mijn bedoeling opzettelijk deze ganse zaak af te handelen, maar ik wil nu slechts de fundamenten leggen voor de uiteenzetting, die weldra te zijner plaatse volgen zal. Zij willen dus, dat het lichaam van Christus onzichtbaar is en onmetelijk, opdat het onder het brood moge verborgen zijn: want zij menen, dat ze met Hem geen gemeenschap kunnen hebben anders dan wanneer Hij in het brood nederdaalt; maar de wijze der nederdaling, door welke Hij ons tot zich opwaarts heft, begrijpen zij niet. Zij gebruiken alle mogelijke voorwendsels; maar wanneer ze alles gezegd hebben, blijkt voldoende, dat ze aanhouden op de plaatselijke tegenwoordigheid van Christus. Vanwaar dat? Wel, omdat ze niet in staat zijn, een ander deelhebben aan het vlees en bloed te bedenken, dan een dat bestaat in plaatselijke verbinding en aanraking of in een of andere grove insluiting.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

17. En om hun dwaling, die ze eenmaal lichtvaardig hebben, hardnekkig te verdedigen, aarzelen sommigen van hen niet te verkondigen, dat het vlees van Christus nooit andere afmetingen heeft gehad dan zo ver en breed hemel en aarde zich uitstrekken. En wat betreft het feit, dat Hij als een kind uit de moederschoot geboren is, dat Hij opgegroeid is, dat Hij aan het kruis is uitgestrekt en dat Hij in het graf ingesloten is, daarvan zeggen ze, dat dit geschied is door een zekere beschikking, opdat Hij de taak van geboren worden, sterven en de andere menselijke plichten zou vervullen. En dat Hij in zijn gewone lichaamsgestalte na de opstanding gezien is, dat Hij in de hemel opgenomen is, dat Hij ten slotte ook na zijn hemelvaart door Stephanus en Paulus gezien is, daarvan zeggen ze, dat dit ook door diezelfde beschikking geschied is, opdat de blik der mensen Hem zou aanschouwen als Koning in de hemel. Wat is dit anders dan Marcion uit de hel opwekken! Want niemand zou er aan kunnen twijfelen, dat het lichaam van Christus een schijnbeeld of schijnlichaam geweest is, indien van het van dien aard geweest is. Sommigen ontkomen door wat scherpzinniger te redeneren, namelijk door te zeggen, dat dit lichaam, dat in het sacrament gegeven wordt, een verheerlijkt en onsterfelijk lichaam is, en dat er dus niets ongerijmds in ligt, indien het op meer plaatsen, zonder enige plaats, zonder enige gedaante in het sacrament begrepen is. Maar ik vraag: wat voor een lichaam gaf Christus aan de discipelen de dag voordat hij leed! Luiden de woorden niet zo, dat Hij dat sterfelijk lichaam, dat een weinig later overgegeven moest worden, gegeven heeft? Reeds tevoren, zeggen zij, had Hij zijn heerlijkheid aan de drie discipelen op de berg te aanschouwen gegeven (Matth. 17:1) e.v.. Dat is wel waar, maar door die heerlijkheid heeft Hij hun voor een uur de smaak der onsterfelijkheid willen geven. Intussen zullen zij daar geen dubbel lichaam vinden, maar alleen dat éne, dat Christus droeg, met nieuwe heerlijkheid versierd. Maar toen Hij zijn lichaam bij het eerste

Avondmaal verdeelde, was de ure reeds aanstaande, waarop Hij, door God geslagen en vernederd, zonder eer als een melaatse zou liggen: zover is het er vandaan, dat Hij toen de heerlijkheid van zijn opstanding wilde vertonen. En hoe groot venster wordt hier voor Marcion geopend, indien het lichaam van Christus op de ene plaats sterfelijk en nederig gezien werd, en op de andere plaats onsterfelijk en heerlijk gehouden werd! Trouwens, indien hun mening van kracht zou zijn, geschiedt hetzelfde dagelijks: want ze worden gedwongen te erkennen, dat het lichaam van Christus, dat op zichzelf zichtbaar is, onzichtbaar schuilt onder het teken des broods. En toch schamen zij, die dergelijke wonderlijke dingen uitbraken, zich zo weinig voor hun schande, dat ze ons van hun kant met heftige scheldwoorden aanvallen, omdat wij ze niet onderschrijven.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

18. Welaan, indien ze het lichaam en het bloed des Heeren willen vasthechten aan het brood en de wijn, dan zal noodzakelijk het lichaam van het bloed losgescheurd worden. Want evenals het brood afgezonderd van de beker wordt uitgereikt, zo zal ook het lichaam, dat met het brood verenigd is, van het bloed, dat in de beker is ingesloten, afgescheiden moeten zijn. Want aangezien ze verzekeren, dat het lichaam in het brood, en het bloed in de beker is, en daar het brood en de wijn plaatselijk van elkander gescheiden zijn, zullen ze door geen enkele uitvlucht er aan kunnen ontkomen te moeten erkennen, dat het lichaam van het bloed is afgescheiden. En wat ze plegen voor te wenden, dat het bloed door vergezelschapping, zoals zij het noemen, in het lichaam is en wederom het lichaam in het bloed, dat is waarlijk al te onbeduidend, daar de tekenen, waarin zij gesloten zijn, zo onderscheiden zijn. Maar indien wij met onze ogen en harten naar de hemel opgevoerd worden, om daar Christus in de heerlijkheid zijns Koninkrijks te zoeken, gelijk de tekenen ons tot Hem in zijn geheel noden, dan zullen wij onder het teken des broods zo met zijn lichaam gevoed worden, en onder het teken des wijns onderscheiden zo met zijn bloed gedrenkt, dat wij Hem eindelijk geheel genieten. Want ofschoon Hij zijn vlees van ons weggenomen heeft, en met zijn lichaam ten hemel opgevaren is, zit Hij toch aan de rechterhand des Vaders: dat is Hij regeert in de macht en majesteit en heerlijkheid des Vaders. Dit rijk is niet door enige plaatselijke ruimte begrensd, noch door enige afmeting bepaald, zodat Christus zijn kracht, waar Hij wil, in de hemel en op aarde bewijst; zich met zijn macht en kracht tegenwoordig betoont; de zijnen altijd nabij is, hun zijn leven inblazend, in hen leeft, hen onderhoudt, versterkt, doet toenemen, ongedeerd bewaart, even alsof Hij met zijn lichaam aanwezig was; zodat Hij hen eindelijk met zijn eigen lichaam voedt, welks gemeenschap Hij door de kracht zijns Geestes in hen overgiet. Naar deze wijze wordt ons het lichaam en het bloed van Christus in het sacrament gegeven.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

19. Wij nu moeten zulk een aanwezigheid van Christus in het Avondmaal stellen, die Hem niet hecht aan het element des broods en niet in het brood insluit, noch op enige

wijze afbakent (want het is duidelijk, dat dit alles aan zijn hemelse heerlijkheid te kort doet), die Hem vervolgens ook zijn eigen grootte niet ontneemt, of Hem uiteenrukt, zodat Hij tegelijkertijd op meer dan één plaats is, of Hem een onmetelijke grootte toedicht, die over hemel en aarde zich uitbreidt. Want deze dingen strijden duidelijk tegen de waarheid der menselijke natuur. Die twee uitzonderingen, zeg ik, moeten wij ons nooit laten ontrukken, opdat niet te kort gedaan wordt aan de hemelse heerlijkheid van Christus, hetgeen geschiedt, wanneer Hij gebracht wordt onder de verderfelijke elementen dezer wereld, of verbonden wordt aan enig aards schepsel; en ook opdat aan zijn lichaam niet iets toegedicht wordt, dat minder in overeenstemming is met de menselijke natuur: hetgeen geschiedt, wanneer men zegt, dat het onbegrensd is, of wanneer men het in meer plaatsen tegelijk stelt. Maar, wanneer deze ongerijmdheden weggenomen zijn, neem ik gaarne aan alles wat dienen kan om de ware en wezenlijke gemeenschap met het lichaam en bloed des Heeren, die onder de heilige tekenen van het Avondmaal aan de gelovigen geschonken wordt, uit te drukken; en ik neem zo aan, dat ik er onder versta, dat de gelovigen het lichaam en het bloed ontvangen niet slechts door de verbeelding of het inzicht van het verstand, maar dat zij ze inderdaad genieten tot een voedsel des eeuwigen levens. De oorzaak hiervan, dat deze opvatting bij de wereld zo gehaat is en haar verdediging door de onbillijke oordeelvellingen van velen wordt weggenomen, ligt slechts hierin, dat de Satan hun verstanden door een vreselijke betovering heeft verdwaasd. Ongetwijfeld, wat wij leren komt in alle opzichten zeer goed overeen met de Schrift: het bevat niets ongerijmds, of duisters, of twijfelachtigs; het wijkt niet af van de ware vroomheid en degelijke stichting; kortom het heeft niets in zich, dat aanstoot geeft; alleen is enige eeuwen lang, toen in de kerk die onwetendheid en barbaarsheid der sofisten regeerde, het zo heldere licht en de duidelijke waarheid onwaardig onderdrukt geweest. Maar aangezien de Satan door oproerige geesten ook tegenwoordig dat licht en die waarheid met alle mogelijke lasteringen en beschimpingen tracht te bezoedelen, en zich op niets anders met meer inspanning toelegt, is het wenselijk ze met meer nauwkeurigheid te beschermen en te verdedigen.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

20. Verder moeten we, voor we verder gaan, de instelling zelve van Christus behandelen: vooral omdat dit de meest geliefde tegenwerping van onze tegenstanders is, dat wij afwijken van de woorden van Christus. Om ons dus te bevrijden van de valse haat, waarmede zij ons bezwaren, zal het het beste zijn om te beginnen met de uitlegging der woorden. De drie evangelisten en Paulus verhalen (Matth. 26:26) (Marc. 14:22) (1 Kor. 11:24) (Luc. 22:17,19), dat Christus het brood genomen, na de dankzegging gebroken, en het aan zijn discipelen gegeven heeft en gezegd heeft: "Neemt, eet, dit is mijn lichaam, hetwelk voor ulieden gegeven, of gebroken wordt." Over de drinkbeker melden Mattheus en Marcus dat Christus aldus sprak: "Deze drinkbeker is het bloed des Nieuwen Testaments, hetwelk voor velen vergoten wordt tot vergeving der zonden.". Maar Paulus en Lucas hebben: "Deze drinkbeker is het Nieuwe Testament in mijn bloed.". De verdedigers der transsubstantiatie beweren, dat door het voornaamwoord "dit" de gedaante van het brood aangeduid wordt, omdat de consecratie door de ganse omvang der woorden volbracht wordt, en er geen substantie is, die getoond kan worden. Maar indien ze zo nauwkeurig op de woorden letten,

omdat Christus betuigde, dat hetgeen Hij zijn discipelen in handen gaf, zijn lichaam was, zo is voorwaar hun verzinsel, dat hetgeen brood was, nu zijn lichaam is, volkomen vreemd aan de eigenlijke zin van Christus' woorden. Hetgeen Christus in handen neemt en aan de apostelen geeft, daarvan zegt hij, dat het zijn lichaam is; maar Hij had brood genomen: wie zou dus niet begrijpen, dat het nog brood was, hetgeen Hij toonde, en dat er daarom niets ongerijmder is dan op de gedaante over te brengen hetgeen van het brood gezegd wordt! Anderen nemen hun toevlucht tot een nog meer gedwongen en gewelddadig verdraaide uitlegging, doordat ze het zo uitleggen, dat het woordje "is" gezet is voor getranssubstantieerd worden. Zij hebben dus geen reden om voor te wenden, dat ze zich laten bewegen door de eerbied voor de woorden. Want dit is bij alle volkeren en in alle talen ongehoord, dat het woord "is" in deze zin gebruikt wordt, namelijk in de betekenis van "in iets anders veranderen". Wat betreft hen, die het brood in het Avondmaal laten blijven en verzekeren, dat het het lichaam van Christus is, tussen die is grote verscheidenheid. Zij, die wat bescheidener spreken, wijken, ofschoon ze nauwkeurig de nadruk leggen op de letter: "dit is mijn lichaam", toch later af van hun gestrengheid, en zeggen, dat dit hetzelfde betekent als dat het lichaam van Christus is met het brood, in het brood en onder het brood. Over de zaak zelf, die zij verzekeren, hebben wij reeds iets gezegd en zal weldra nog meer gezegd moeten worden. Nu handel ik alleen over de woorden, door welke zij, naar ze zeggen, verhinderd worden toe te laten, dat het brood het lichaam genoemd wordt, omdat het een teken is van het lichaam. Maar indien ze elke oneigenlijke wijze van spreken verwerpen, waarom springen ze dan van de eenvoudige woorden van Christus over op hun zo geheel daarvan verschillende wijze van spreken! Want er is een groot verschil tussen of men zegt, dat het brood het lichaam is, of dat het lichaam is met het brood. Maar omdat ze zagen, dat het onmogelijk was, dat de woorden: "het brood is mijn lichaam" eenvoudig betekenen, wat er staat, hebben zij gepoogd door die wijzen van spreken, als door kromme buigingen, te ontsnappen. En anderen, die nog stoutmoediger zijn, aarzelen niet te zeggen, dat het brood in eigenlijke zin het lichaam is, en op die manier bewijzen ze, dat ze zich waarlijk aan de letter houden. Indien daar tegen aangevoerd wordt, dat dus het brood Christus is en God, dan zullen zij dat wel ontkennen, omdat het in de woorden van Christus niet uitgedrukt is. Maar door die ontkenning zullen ze niets vorderen, want allen zijn het er over eens, dat de gehele Christus ons in het Avondmaal aangeboden wordt. En het is een onverdragelijke godslastering, dat men zonder figuur van een vergankelijk en verderfelijk element zegt, dat het Christus is. Ik vraag hun verder, of deze twee uitdrukkingen hetzelfde betekenen: "Christus is Gods Zoon" en "Het brood is Christus' lichaam". Indien zij toegeven, dat ze verschillen (wat ze tegen hun wil moeten doen), laat hen dan antwoorden, van waar het onderscheid is. Zij zullen, meen ik, geen ander onderscheid aanvoeren, dan dat het brood naar de wijze van het sacrament lichaam genoemd wordt. Daaruit volgt, dat de woorden van Christus niet onderworpen zijn aan de algemene regel en niet naar de spraakkunst moeten worden onderzocht. Ik vraag ook aan alle hardnekkige en strenge onderzoekers der letter, of Lucas en Paulus, wanneer ze zeggen, dat de drinkbeker is het Testament in zijn bloed, niet hetzelfde uitdrukken als in het eerste deel, waar ze het brood het lichaam noemen. Ongetwijfeld is er in het ene deel van het sacrament dezelfde nauwkeurigheid geweest als in het andere, en omdat de kortheid duister is, verklaart de langere uitdrukking de zin beter. Zo dikwijls als zij dus op grond van één woord zullen beweren, dat het brood Christus' lichaam is, zal ik op grond van meer woorden een passende uitlegging geven, namelijk deze, dat het is het Testament in zijn lichaam. Immers, zal men een getrouwer of zekerder

uitlegger moeten zoeken dan Paulus en Lucas? En toch is het niet mijn bedoeling van die gemeenschap met het lichaam van Christus, die ik beleden heb, iets af te doen; maar het is alleen mijn voornemen om de dwaze hardnekkigheid, waarmee zij zo vijandig strijden over de woorden, te weerleggen. Op gezag van Paulus en Lucas versta ik het zo, dat het brood het lichaam van Christus is, omdat het is het verbond in zijn lichaam. Indien ze dit bestrijden, voeren ze de krijg niet met mij, maar met de Geest Gods. Ook al klagen zij, dat zij uit eerbied voor de woorden van Christus niet figuurlijk durven opvatten hetgeen duidelijk gezegd is, zo is dit voorwendsel toch niet rechtmatig genoeg om alle redeneringen, die wij er tegen inbrengen, zo te verwerpen. Intussen moeten wij, gelijk ik alreeds gezegd heb, weten, hoedanig dat Testament in Christus' lichaam en bloed is; want het verbond, dat door de offerande zijns doods bevestigd is, zou ons geen voordeel doen, indien er niet bijkwam die verborgen gemeenschap, waardoor wij met Christus verenigd worden.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

21. Er blijft dus over, dat wij bekennen, dat wegens de verwantschap, die de betekende zaken met hun tekenen hebben, de naam zelf van de zaak aan de tekenen toegekend wordt, en dat wel figuurlijk, maar toch niet zonder een zeer geschikte analogie. Allegorieën en gelijkenissen laat ik lopen, opdat niemand zou beweren, dat ik uitvluchten zoek en mij begeef buiten het onderwerp, waarover het gaat. Ik zeg, dat dit een figuurlijke wijze van spreken is, die overal in de Schrift gebruikelijk is, waar gehandeld wordt over de verborgenheden. Immers op geen andere wijze zoudt ge het kunnen verstaan, wanneer gezegd wordt, dat de besnijdenis een verbond is, dat het Lam is de doorgang, dat de offeranden der wet verzoeningen zijn, en eindelijk dat de rots, uit welke in de woestijn het water vloeide, Christus was, indien ge niet aanneemt, dat dit alles overdrachtelijk gezegd is. En niet alleen wordt de naam van het hogere op het lagere overgebracht, maar ook wordt daartegenover de naam van het zichtbare teken toegekend aan de betekende zaak; zo wanneer gezegd wordt, dat God aan Mozes verschenen is in de braambos (Exod. 3:2); wanneer de ark des Verbonds God en Gods aanschijn genoemd wordt (Ps. 84:8) (Ps. 42:3) en de Heilige Geest een duif (Matth. 3:16). Want ofschoon het teken in wezen verschilt van de betekende zaak, omdat deze geestelijk en hemels is, en het teken lichamelijk en zichtbaar, waarom zou, daar het toch de zaak, tot wier vertegenwoordiging het geheiligd is, niet slechts als een bloot en ijdel teken afbeeldt, maar ook waarlijk schenkt, de benaming van die zaak niet met recht mogen toegepast worden op het teken! Indien de tekenen, die door mensen uitgedacht zijn en die veeleer beelden zijn van afwezige dan merken van tegenwoordige zaken, welke ze ook zeer dikwijls bedrieglijk afbeelden, toch somtijds met de namen daarvan versierd worden, dan ontlenen de tekenen, die door God zijn ingesteld, met veel meer reden hun namen aan de dingen, wier zekere en allerminst bedrieglijke aanwijzing zij altijd dragen en wier waarheid zij altijd bij zich hebben. Zo groot is de gelijkenis en de verwantschap tussen beide, dat de naam wederkerig gemakkelijk van het een op het ander overgaat. Laat dus onze tegenstanders ophouden hun zoutloze geestigheden op ons 1) te richten, waarmee ze ons tropisten noemen, daar wij de sacramentele wijze van spreken naar het algemeen gebruik der Schrift uitleggen. Want evenals de sacramenten in veel dingen overeenkomen, zo hebben zij alle ook in deze figuurlijke wijze van spreken een zekere onderlinge gemeenschap.

Evenals dus de apostel leert (1 Kor. 10:4), dat de steen, waaruit voor de Israëlieten een geestelijke drank opwelde, Christus geweest is, omdat hij een zichtbaar teken was, onder hetwelk die geestelijke drank wel waarlijk, maar niet zichtbaar voor de ogen werd ontvangen, zo wordt tegenwoordig het lichaam van Christus brood genoemd, omdat die een teken is, waardoor de Heere ons de ware nuttiging van zijn lichaam aanbiedt. En niet anders heeft Augustinus het opgevat of gesproken 2); laat niemand dit dus verachten als een nieuw verzinsel. "Indien de sacramenten," zegt hij, "niet enige gelijkenis hadden met die dingen waarvan ze sacramenten zijn, zouden ze geen sacramenten zijn; en uit deze gelijkenis ontvangen ze meestal ook de namen der dingen zelf: gelijk dus in zeker opzicht het sacrament van Christus' lichaam Christus' lichaam is, en het sacrament van Christus' bloed Christus' bloed, zo is het sacrament van het geloof het geloof." Er zijn vele dergelijke plaatsen bij hem, welke het overbodig zou zijn bij elkaar te brengen, daar deze ene voldoende is; alleen moeten de lezers er op gewezen worden, dat hetzelfde door de heilige man geleerd wordt in de brief aan Evodius. En het is een onbetekende uitvlucht om te zeggen, dat Augustinus op de plaatsen, waar hij leert, dat de figuurlijke wijze van spreken in de sacramenten herhaaldelijk voorkomt en gewoon is, geen melding maakt van het Avondmaal. Want wanneer men dat aanvaardde, zou men niet van het algemene tot het bijzondere mogen redeneren, en dan zou ook dit bewijs niet gelden: alle dieren kunnen zich bewegen, dus kan ook een rund en een paard zich bewegen. Trouwens een langere woordenstrijd wordt door de woorden van dezelfde heilige man weggenomen, wanneer hij elders 3) zegt, dat Christus niet geaarzeld heeft, toen Hij een teken gaf van zijn lichaam, dat teken zijn lichaam te noemen. En elders 4) zegt hij: "Het was een wonderbare lankmoedigheid van Christus, dat Hij Judas noodde tot de maaltijd, waarin Hij de figuur van zijn lichaam en zijn bloed aan de discipelen heeft aanbevolen en overgegeven."

1} Lat. eos, kennelijk drukfout voor nos
2} Ep. 23 ad Bonif. (98).
3} Contra Adimantum Manichaeum 12.
4} in Ps. 3.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

22. Indien echter een of ander kleingeestig mens, voor dit alles blind, alleen op dit woord: 'dit is' aanhoudt, alsof dat dit sacrament van alle andere afscheidde, dan kan hij gemakkelijk weerlegd worden. Zij zeggen, dat de kracht van het wezenuitdrukkende werkwoord 'is' zo groot is, dat het geen figuurlijke betekenis toelaat. Indien wij hun dit toegeven, dan wordt toch ook in de woorden van Paulus (1 Kor. 10:16) dat wezenuitdrukkende werkwoord gelezen, waar hij zegt, dat het brood is de gemeenschap des lichaams van Christus. Maar de gemeenschap is toch iets anders dan het lichaam zelf. Ja bijna overal, waar over de sacramenten gesproken wordt, leest men hetzelfde werkwoord: "Dit mijn verbond zal met u zijn" (Gen. 17:13); "dit lam zal u het Pascha zijn" (Exod. 12:43). En om niet meer aan te halen: wanneer Paulus zegt (1 Kor. 10:4), dat Christus de steenrots was, waarom is voor hen op die plaats het wezenuitdrukkende werkwoord dan minder krachtig dan in de woorden van Christus! Laat hen ook antwoorden, wat dat werkwoord betekent, wanneer Johannes zegt (Joh. 7:39): "De Heilige Geest was nog niet, overmits Jezus nog niet verheerlijkt was."

Want indien zij zich aan hun regel blijven vastklampen, zal het eeuwig Wezen van de Geest vernietigd worden, alsof Hij zijn begin ontvangen had na de hemelvaart van Christus. Laat hen eindelijk antwoorden wat het woord van Paulus (Tit. 3:5) betekent, dat de Doop is het bad der wedergeboorte en der vernieuwing, hoewel het vaststaat, dat hij velen geen nut schenkt. Maar niets is krachtiger om hen te weerleggen dan het woord van Paulus (1 Kor. 12:12), dat de kerk Christus is. Want nadat hij de gelijkenis van het menselijk lichaam heeft aangevoerd, voegt hij daar terstond bij: "alzo is Christus.". En dan bedoelt hij niet de eniggeboren Zoon Gods in zichzelf, maar in zijn leden. Door dit alles meen ik reeds bereikt te hebben, dat bij mensen, die gezond van verstand en rechtschapen zijn, de lasteringen onzer vijanden stinken, wanneer ze uitstrooien, dat wij aan Christus' woorden de waarheid ontzeggen: terwijl we ze met niet minder gehoorzaamheid omhelzen dan zij, en ze met meer nauwkeurigheid overwegen. Ja hun trage zorgeloosheid strekt tot bewijs, dat ze zich er niet zeer om bekommeren, wat Christus bedoeld heeft, als het hun maar een schild verschaft om hun hardnekkigheid te beschermen; evenals ons nauwkeurig onderzoek getuigen moet, van hoe grote betekenis voor ons het gezag van Christus is. Zij verkondigen hatelijk, dat ons menselijk gevoelen ons verhindert te geloven, wat Christus met zijn heilige mond heeft uitgesproken; maar hoe onbeschaamd zij ons met deze schande brandmerken, heb ik grotendeels reeds duidelijk gemaakt en het zal verder nog duidelijker blijken. Niets verhindert ons dus Christus, wanneer Hij spreekt, te geloven, en zodra Hij dit of dat te kennen gegeven heeft, daar in te rusten. Het gaat slechts hierover, of het ongeoorloofd is naar de ware zin onderzoek te doen.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

23. Die goede meesters verbieden, opdat ze mogen blijken geletterden te zijn, zelfs nog zo weinig van de letter af te wijken. Ik daarentegen, wanneer de Schrift God een krijgsman noemt, twijfel er niet aan, omdat ik zie, dat de uitdrukking, wanneer ze niet overdrachtelijk gebruikt zou zijn, al te ruw zou wezen, dat het een vergelijking is ontleend aan de mensen. En ongetwijfeld hebben de Antropoformieten onder geen ander voorwendsel de rechtzinnige vaderen lastig gevallen dan dat ze, met hand en tand deze woorden aangrijpend: "De ogen des Heeren zien; het is tot zijn oren opgeklommen; zijn hand is uitgestrekt; de aarde is een voetbank zijner voeten," uitriepen, dat aan God zijn lichaam ontroofd werd, dat de Schrift Hem toekent. Wanneer men deze wet aanvaardt, zal een gruwelijke barbaarsheid het ganse licht des geloofs verduisteren. Want welke monsters van ongerijmdheden zullen bezeten mensen niet aan de Schrift kunnen ontlenen, wanneer hun toegestaan wordt, iedere letter afzonderlijk aan te voeren tot bevestiging van hun stellingen! Hetgeen zij tegenwerpen, dat het niet waarschijnlijk is, dat Christus, toen Hij de apostelen een bijzondere troost bereidde in tegenspoed, in figuurlijke zin of duister gesproken heeft, pleit voor ons. Want indien het de apostelen niet in de geest was gekomen, dat het brood figuurlijk het lichaam van Christus genoemd wordt, omdat het een teken van zijn lichaam was, zouden ze ongetwijfeld door een zo wonderbaarlijke zaak ontroerd zijn geweest. Johannes verhaalt, dat ze nagenoeg op hetzelfde ogenblik in de allerkleinste moeilijkheden verward waren. Zij, die onder elkaar strijden over de vraag, hoe Christus tot de Vader zou gaan, en de vraag te berde brengen, hoe Hij uit de wereld zal weggaan, die niets verstaan van de dingen, welke gezegd worden over

de hemelse Vader, voordat ze Hem gezien hebben (Joh. 14:5,8) (Joh. 16:17), hoe zouden die zo gemakkelijk hebben kunnen geloven, hetgeen tegen alle rede ingaat, dat Christus voor hun ogen aan tafel aanzit, en toch onzichtbaar onder het brood ingesloten wordt! Daar ze dus, door het brood zonder aarzeling te eten, getuigenis afleggen van hun eenparig gevoelen, blijkt hieruit, dat ze Christus' woorden in dezelfde zin opgevat hebben als wij, want hun kwam in de gedachte, wat in de sacramenten niet ongewoon moet schijnen, dat de naam van de betekende zaak op het teken overgedragen wordt. Dus was de vertroosting voor de discipelen zeker en duidelijk, gelijk zo voor ons is, in geen enkel raadsel gewikkeld. En er is geen andere oorzaak, waarom sommigen van onze uitlegging niets willen weten, dan omdat de betovering van de duivel hen verblind heeft, en wel zo, dat ze zich duistere raadsels verzinnen, terwijl toch de uitlegging der sierlijke figuur voor de hand ligt. Bovendien, indien met nauwkeurig op de woorden blijft staan, zou Christus verkeerdelijk iets anders afzonderlijk van het brood verkondigen dan van de beker. Het brood noemt Hij zijn lichaam, de wijn noemt Hij zijn bloed: dit zal of een verwarde praat zijn, of een verdeling, die het lichaam van het bloed scheidt. Ja evenzeer naar waarheid zal van de beker gezegd worden: "dit is mijn lichaam" als van het brood zelf, en wederkerig zal gezegd kunnen worden, dat het brood zijn bloed is. Indien zij antwoorden, dat men er op moet letten tot welk doel of gebruik de tekenen ingesteld zijn, dan erken ik dat wel; maar intussen kunnen zij allerminst maken, dat hun dwaling niet deze ongerijmdheid met zich brengt, dat het brood en het lichaam verschillende dingen zijn, maar toch beweren, dat het ene van het andere in eigenlijke zin en zonder figuur gezegd wordt, alsof iemand zeide, dat de kleding wel iets anders is dan de mens, maar toch in eigenlijke zin mens genoemd wordt. Ondertussen zeggen ze, alsof hun overwinning in hardnekkigheid en scheldwoorden gelegen was, dat Christus van leugen beschuldigd wordt, wanneer men zoekt naar de uitlegging der woorden. Nu zullen de lezers gemakkelijk kunnen beoordelen, hoe onrechtmatig onrecht die woordenzifters ons aandoen, doordat ze eenvoudige mensen deze mening op de mouw spelden, dat wij de waarheid aan Christus' woorden ontnemen, die, gelijk we hebben aangetoond, door hen dwaselijk worden omvergeworpen en verward, maar door ons getrouw en recht worden verklaard.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

24. Maar de schande van deze leugen kan niet geheel afgewist worden, tenzij ook een andere beschuldiging weerlegd wordt. Want zij verkondigen, dat wij ons zo onderwerpen aan de menselijke rede, dat wij aan Gods macht niets méér toekennen dan de orde der natuur toestaat en het algemeen gevoelen voorschrijft. Van zo schandelijke laster beroep ik mij op de leer zelf, die ik geleerd heb: want die toont duidelijk genoeg aan, dat ik deze verborgenheid allerminst afmeet naar de maatstaf der menselijke rede, of aan de wetten der natuur onderwerp. Ik vraag u, of wij uit de natuurlijke dingen geleerd hebben, dat Christus evenzeer onze zielen uit de hemel voedt met zijn vlees als onze lichamen met brood en wijn gevoed worden. Vanwaar heeft het vlees deze kracht, dat het de zielen levend maakt? Allen zullen zeggen, dat dit niet op natuurlijke wijze geschiedt. Even weinig zal het met de menselijke rede overeenkomen, dat Christus' vlees tot ons doordringt om ons tot voedsel te zijn. Kortom al wie onze leer gesmaakt heeft, zal in bewondering geraken voor Gods

verborgen macht. Maar deze goede ijveraars voor Gods macht fabriceren zich een wonder, zonder hetwelk God zelf met zijn macht verdwijnt. Ik wil de lezers nogmaals vermanen, dat ze naarstig overwegen, wat onze leer meebrengt, of ze hangt aan het algemeen gevoelen, of dat ze op de vleugelen des geloofs de wereld te boven komt en tot in de hemelen opstijgt. Wij zeggen, dat Christus zowel door het uiterlijke teken als door zijn Geest tot ons nederdaalt om onze zielen door de substantie van zijn vlees en van zijn bloed waarlijk levend te maken. Wie niet gevoelt, dat in deze weinige woorden veel wonderen gelegen zijn, is meer dan dom; want er is niets méér tegen de natuur, dan dat de zielen het geestelijke en hemelse leven ontlenen aan het vlees, dat zijn oorsprong uit de aarde gekregen heeft en dat aan de dood onderworpen is. Er is niets ongelofelijker dan dat zaken, die even ver van elkander liggen en verwijderd zijn als de hemel en de aarde, bij zo grote plaatselijke afstand niet alleen verbonden, maar ook verenigd worden, zodat de zielen voedsel ontvangen uit het vlees van Christus. Laat dus die verkeerde mensen ophouden met door hun vuile laster haat tegen ons te verwekken, alsof wij kwaadaardig Gods onmetelijke macht in iets wilden beperken. Want of zij dwalen zelf al te dwaas, of zij liegen schandelijk. Want de vraag is hier niet, wat God heeft kunnen, maar wat Hij heeft willen doen. En wij zeggen, dat geschied is, wat Hem had goedgedacht. En Hem heeft goedgedacht, dat Christus de broederen in alles gelijk werd, uitgenomen de zonde. Hoedanig is ons vlees! Is het niet zo, dat het zijn bepaalde afmeting heeft, dat het op een bepaalde plaats is, dat het getast en gezien wordt! En waarom, zeggen ze, zou God niet kunnen maken, dat hetzelfde vlees meerdere en verscheidene plaatsen beslaat, dat het niet op een bepaalde plaats is, dat het maat en gedaante mist! Dwaas, wat eist gij van Gods macht, dat Hij maakt, dat het vlees tegelijkertijd vlees is en geen vlees is! Het is evenalsof gij verlangdet, dat Hij zou maken, dat het licht tegelijkertijd licht is en duisternis. Maar Hij wil, dat het licht licht is, de duisternis duisternis, het vlees vlees. Hij zal wel, wanneer Hij het wil, duisternis in licht veranderen en licht in duisternis; maar wanneer gij eist, dat licht en duisternis niet verschillen, wat doet gij dan anders dan de orde van Gods wijsheid verdraaien! Vlees moet dus vlees zijn, geest geest, ieder ding onder die wet en voorwaarde, waaronder het door God geschapen is. En de voorwaarde van het vlees is deze, dat het op één bepaalde plaats is, zijn eigen afmeting en zijn eigen gedaante heeft. Met die voorwaarde heeft Christus het vlees aangedaan, aan hetwelk hij, volgens getuigenis van Augustinus 1) wel onverderfelijkheid en heerlijkheid gegeven heeft, maar waaraan Hij zijn aard en waarheid niet ontnomen heeft.
1} Ep. ad Dardanum.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

25. Zij voeren aan, dat ze een woord hebben, waardoor Gods wil bekend gemaakt is, namelijk indien men hun toestaat de gave der uitlegging, die aan het Woord licht aanbrengt, uit de kerk te vernietigen. Ik erken, dat ze een woord hebben, maar zulk een woord, als oudtijds de Antropomorfieten hadden, toen ze een lichamelijke God maakten, als Marcion en de Manichaeën hadden, toen ze verzonnen, dat Christus' lichaam of hemels was of een schijnlichaam. Want ze haalden deze getuigenissen aan: "De eerste mens is uit de aarde, aards, de tweede mens is uit de hemel, hemels." Evenzo: "Christus heeft zichzelf vernietigd, de gestaltenis eens dienstknechts aangenomen hebbend en is de mens gelijk bevonden." Maar deze grove eters menen,

dat God geen macht heeft, tenzij door een in hun hersens gefabriceerd wangedrocht de gehele orde der natuur omvergeworpen wordt; hetwelk veeleer is God te beperken, wanneer we door onze verzinsels begeren te beproeven, wat Hij vermag. Want uit welk woord hebben zij dit genomen, dat het lichaam van Christus in de hemel zichtbaar is, maar op de aarde onzichtbaar schuilt onder ontelbare stukjes brood! Zij zullen zeggen, dat de noodzaak dit eist, dat het lichaam van Christus in het Avondmaal wordt gegeven. Immers omdat ze het vleselijk eten aan de woorden van Christus hebben willen ontlenen, zijn ze, door hun eigen voordeel meegesleept, gedwongen geweest deze scherpzinnigheid te smeden, waar de gehele Schrift tegenin gaat. En dat door ons iets van de macht Gods wordt afgedaan, is zo onjuist, dat door onze leer die macht in het bijzonder verheerlijkt wordt. Maar omdat ze ons altijd beschuldigen, dat God van zijn eer beroofd wordt, doordat wij verwerpen hetgeen naar het algemeen gevoelen moeilijk is om te geloven, ook al is het door de mond van Christus beloofd: zo antwoord ik wederom hetzelfde als kort te voren, dat wij in de verborgenheden des geloofs het algemeen gevoelen niet raadplegen, maar met rustige leerzaamheid en de geest der zachtmoedigheid, die Jacobus (Jac. 1:21) ons aanbeveelt, de leer aanvaarden, die uit de hemel afkomstig is. Maar ik ontken niet, dat wij een heilzame matigheid in acht nemen in datgene, waarin zij verderfelijk dwalen. Wanneer zij de woorden van Christus: "Dit is mijn lichaam" gehoord hebben, verbeelden zij zich een wonder, dat van zijn geest zeer ver verwijderd is. En wanneer uit dit verzinsel schandelijke ongerijmdheden opduiken, dan doen zij zichzelf, omdat ze reeds door een overijlde haast zich in deze strikken verward hebben, neerdalen in de afgrond van Gods almacht, om op die manier het licht der waarheid te doven. Van hier die trotse eigenzinnigheid: wij willen niet weten, hoe Christus onder het brood schuilt, maar zijn tevreden met dit zijn woord: "Dit is mijn lichaam.". Wij echter trachten, evenals in de ganse Schrift, het gezonde inzicht in deze plaats met niet minder gehoorzaamheid dan zorg te verkrijgen, en wij grijpen niet met verkeerde onstuimigheid en zonder onderscheiding aan hetgeen zich het eerst aan onze geest voordoet, maar met gebruikmaking van naarstige overdenking omhelzen wij de zin, die de Geest Gods ons ingeeft. En daarop vertrouwend zien wij uit de hoogte neer op alle aardse wijsheid, die er tegenover gesteld wordt. Ja wij houden onze gemoederen gevangen, opdat ze zelfs niet een woordje zouden durven tegenspreken, en vernederen ze, opdat ze zich niet zouden durven verheffen. Hieruit is ontstaan de uitlegging van de woorden van Christus, die volgens het voortdurend gebruik der Schrift aan de sacramenten gemeen is, gelijk wij allen weten, die in haar een weinig geoefend zijn. En wij menen niet, dat het ons niet geoorloofd is, volgens het voorbeeld der heilige maagd (Luc. 1:34), in een moeilijke zaak te onderzoeken, hoe die zou kunnen geschieden.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

26. Maar omdat niets van meer kracht zal zijn tot het versterken van het geloof der vromen, dan wanneer ze leren, dat de leer, die wij gegeven hebben, uit het zuivere Woord Gods genomen is en op het gezag daarvan steunt, zal ik dit zo kort mogelijk duidelijk maken. Niet Aristoteles, maar de Heilige Geest leert, dat het lichaam van Christus na de opstanding begrensd is en in de hemel is tot de laatste dag toe. En het ontgaat mij niet, dat de plaatsen, die tot bewijs hiervan worden aangehaald, rustig door

hen worden ontweken. Telkens als Christus zegt (Joh. 14:12), (Joh. 14:28), dat Hij zal weggaan en de wereld verlaten, zeggen zij, dat dat weggaan niets anders is dan een verandering van de sterfelijke staat. Maar als dat zo was, zou Christus ook niet de Heilige Geest in zijn plaats stellen, om, gelijk men zegt, het gebrek zijner afwezigheid te vervullen; waar de Heilige Geest dan niet in zijn plaats komt, en ook Christus zelf niet weder neerdaalt uit de hemelse heerlijkheid om de staat van het sterfelijke leven aan te nemen. Ongetwijfeld, de komst des Geestes en de hemelvaart van Christus zijn tegenovergestelde dingen: en daarom is het onmogelijk, dat Christus op dezelfde wijze naar het vlees bij ons zou wonen, waarop Hij zijn Geest zendt. Daar komt bij, dat Hij uitdrukkelijk zegt, dat Hij niet altijd met de discipelen in de wereld zal zijn. Ook dit gezegde menen zij keurig te weerleggen door te zeggen, dat Christus daarmee te kennen geeft, dat Hij niet altijd arm en ellendig zal zijn of aan de noodzakelijkheid van het veranderlijke leven onderworpen. Maar het tekstverband der plaats gaat daar duidelijk tegen in: want er wordt niet gesproken over armoede en gebrek, of over de ellendige staat van het aardse leven, maar over dienst en eerbetoon. De zalving behaagde de discipelen niet, omdat ze meenden, dat de uitgave overbodig en onnuttig en bijna weelderig was, en daarom zouden ze liever gewild hebben, dat die prijs aan de armen besteed was, van welke zij meenden, dat hij ten onrechte verkwist was. Christus antwoordt, dat Hij niet altijd tegenwoordig zal zijn om met zulk een eer gediend te worden (Matth. 26:11). Ook Augustinus heeft het zo uitgelegd, wiens geenszins onduidelijke woorden deze zijn 1): "Toen Christus zeide: "Gij zult mij niet altijd met u hebben", sprak Hij over de tegenwoordigheid van zijn lichaam. Want naar zijn majesteit, naar zijn voorzienigheid, naar zijn onuitsprekelijke en onzichtbare genade wordt vervuld, hetgeen door Hem gezegd is: "Ziet, Ik ben met ulieden tot de voleinding der wereld"; maar naar het vlees, hetwelk het Woord heeft aangenomen, naar het feit, dat Hij uit de maagd geboren is, door de Joden gevangen, aan het kruis gehecht, van het kruis afgenomen, in doeken gewikkeld, in het graf gelegd en in de opstanding geopenbaard is, zegt Hij: "Gij zult Mij niet altijd met u hebben." Waarom? Omdat Hij naar de tegenwoordigheid van zijn lichaam veertig dagen met zijn discipelen verkeerd heeft, en naar de hemel is opgevaren, terwijl zij Hem volgden met de ogen, maar niet met de voeten. Hij is hier niet, maar Hij zit daar aan de rechterhand des Vaders. En toch is Hij hier, omdat de tegenwoordigheid zijner majesteit niet is geweken. Op een andere wijze, naar de tegenwoordigheid zijner majesteit, hebben wij Christus altijd; naar de tegenwoordigheid des vleses is terecht gezegd: "Maar Mij zult gij niet altijd hebben.". Want de kerk heeft Hem naar de tegenwoordigheid des vleses weinige dagen gehad; nu heeft zij Hem door het geloof, maar ziet Hem niet met de ogen.". Daar maakt Augustinus, om dit in het kort aan te tekenen, Hem ons op drieëerlei wijze tegenwoordig, namelijk door zijn majesteit, voorzienigheid en onuitsprekelijke genade, onder welke ik die wonderbare gemeenschap met zijn lichaam en bloed begrijp: mits wij het zo verstaan, dat die geschiedt door de kracht des Heiligen Geestes, niet door die verzonnen insluiting van zijn lichaam onder het brood. Immers onze Heere heeft betuigd, dat Hij vlees en bloed had, die getast en gezien konden worden. En de woorden "weggaan" en "opvaren" betekenen niet een schijn geven van opvaren en weggaan, maar werkelijk datgene doen, wat zij aanduiden. Zullen wij dan, zal men zeggen, een bepaalde streek des hemels aan Christus toewijzen? Ik antwoord met Augustinus 2), dat dit een zeer nieuwsgierige en overbodige vraag is, wanneer wij slechts geloven, dat Hij in de hemel is.

1} Tract. in Johann. 50,13.

2} De fide et symb. 6.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

27. Maar het zo dikwijls herhaalde woord "opvaring", geeft dat niet te kennen de verhuizing van de ene plaats naar de andere? Zij ontkennen het, omdat volgens hen door de hoogte slechts de majesteit van zijn Rijk wordt aangeduid. Maar wat betekent de wijze zelf van opvaren! Vaart Hij niet ten aanschouwen der discipelen omhoog? Verhalen de evangelisten niet duidelijk, dat Hij opgenomen is in de hemelen? Die scherpzinnige sofisten voeren daartegen aan, dat Hij door een wolk weggenomen is uit het gezicht, opdat de gelovigen zouden leren, dat Hij daarna niet meer zichtbaar zou zijn in de wereld. Alsof Hij niet veeleer in een ogenblik had moeten verdwijnen, om het geloof te wekken aan zijn onzichtbare tegenwoordigheid, of niet een wolk Hem had moeten bedekken, voordat Hij een voet bewoog. Maar doordat Hij omhoog gevoerd wordt in de lucht, en door de wolk, die onder Hem komt, leert, dat Hij niet meer op de aarde gezocht moet worden, besluiten wij veilig, dat zijn woonplaats nu in de hemelen is, gelijk ook Paulus (Fil. 3:20) verzekert, en beveelt, dat we Hem vandaar moeten verwachten. Daarom wijzen de engelen (Hand. 1:11) de discipelen erop, dat zij tevergeefs naar de hemel opzien, daar Jezus, die opgenomen is in de hemel, zo komen zal, gelijk zij Hem hadden zien opvaren. Daarom wijzen de engelen (Hand. 1:11) de discipelen erop, dat zij tevergeefs naar de hemel opzien, daar Jezus, die opgenomen is in de hemel, zo komen zal, gelijk zij Hem hadden zien opvaren. Hieraan ontkomen de tegenstanders der gezonde leer ook door deze, naar hun mening gevatte, uitvlucht, dat Hij dan zichtbaar zal komen, die nooit van de aarde weggegaan is, maar onzichtbaar bij de zijnen blijft. Alsof de engelen daar spraken van tweeërlei tegenwoordigheid, en niet eenvoudig de discipelen tot ooggetuigen maakten van zijn hemelvaart, opdat er geen twijfel zou over zijn; alsof ze zeiden: Voor uw ogen ten hemel opgenomen, heeft Hij zich het hemels Rijk genomen; nu blijft nog, dat gij geduldig wacht, totdat Hij wederkomt als Rechter der wereld; want Hij is nu de hemel binnengegaan niet om die alleen te bezitten, maar om u en alle vromen met zich te vergaderen.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

28. Maar aangezien de verdedigers van dit valse leerstuk zich in 't geheel niet schamen om het te versieren met de betuigingen van instemming der oude schrijvers en vooral van Augustinus, zal ik met weinig woorden uitleggen, hoe verkeerd zij dat pogen te doen. Want daar hun getuigenissen bijeengebracht zijn door geleerde en vrome mannen, wil ik geen onnut werk doen: een ieder, die wil, kan ze in hun geschriften vinden. Zelfs uit Augustinus zal ik niet bijeenbrengen al wat tot de zaak dienstig zou kunnen zijn, maar ik zal me ertoe beperken in 't kort aan te tonen, dat hij buiten kijf geheel aan onze zijde staat. Wat onze tegenstanders, om hem ons te ontrukken, voorwenden, dat men overal in zijn boeken leest, dat het vlees en bloed van Christus, namelijk de offerande, die eenmaal aan het kruis geofferd, in het Avondmaal wordt uitgedeeld, betekent niet veel; want tegelijkertijd noemt hij het Avondmaal een goede gave of een sacrament des lichaams. Verder is het niet nodig, dat wij langs een lange

omweg zoeken in welke betekenis hij de woorden vlees en bloed gebruikt, daar hij zichzelf uitlegt, zeggende 1), dat de sacramenten hun naam ontvangen uit de gelijkenis der dingen, die ze betekenen; en dat daarom naar een bepaalde wijze het sacrament des lichaams het lichaam is. Daarmee stemt een andere voldoend bekende plaats 2) overeen: "De Heere heeft niet geaarzeld te zeggen: "dit is mijn lichaam", toen Hij het teken gaf." Zij werpen wederom voor, dat Augustinus uitdrukkelijk schrijft, dat het lichaam van Christus op de aarde valt en in de mond ingaat 3), en wel in dezelfde zin, waarin hij zegt, dat het verteerd wordt, want hij voegt beide tezamen. En hiertegen gaat niet in, dat hij zegt, dat het brood, nadat het Avondmaal gehouden is, verteerd wordt; want een weinig tevoren had hij gezegd: "Daar dit de mensen bekend is, aangezien het door mensen bediend wordt, kan het eer ontvangen als een heilige, maar niet als een wonderlijke zaak." En dezelfde bedoeling heeft een andere plaats, die de tegenstanders al te onberaden tot zich trekken, namelijk waar hij zegt, dat Christus in zekere zin zichzelf in zijn handen gedragen heeft, toen Hij het Avondmaalsbrood aan zijn discipelen uitdeelde 4). Want doordat hij er bij zet: "in zekere zin", een uitdrukking, die op een vergelijking wijst, geeft hij te kennen, dat Christus niet waarlijk en in werkelijkheid onder het brood was ingesloten. En dat is geen wonder; want elders 5) zegt hij duidelijk, dat de lichamen, wanneer men hen berooft van hun plaatselijke ruimte, nergens zullen zijn, en omdat ze nergens zullen zijn, in 't geheel niet zullen zijn. Het is een laffe uitvlucht te zeggen dat het daar niet gaat over het Avondmaal, waarin de Heere een bijzondere kracht betoont; want de vraag liep over het vlees van Christus en de heilige man, opzettelijk antwoordende, zegt: "Christus heeft aan zijn vlees de onsterfelijkheid gegeven, maar de natuur van het vlees niet weggenomen; naar deze gedaante moet men niet menen, dat Hij overal verspreid is: want we moeten er ons voor hoeden, dat wij de Goddelijkheid niet zo toekennen aan de Mens, dat wij de waarheid van zijn lichaam wegnemen; en het volgt niet logisch, dat wat in God is, overal als God is.". Daaraan voegt hij terstond de reden toe: "Want één Persoon is God en Mens, en één Christus is beide; Hij is overal door hetgeen God is, en in de hemel door hetgeen Mens is." Van welk een onachtzaamheid zou het getuigd hebben, wanneer hij het sacrament des Avondmaals, een zo ernstige en gewichtige zaak, niet uitgezonderd had, indien hem daarin iets gelegen was, dat inging tegen de leer, die hij daar behandelde? En toch, indien men aandachtig leest hetgeen een weinig later volgt, zal men bevinden, dat onder die algemene leer ook het Avondmaal begrepen wordt, dat Christus de eniggeboren Zoon Gods, die ook een zoon des mensen is, overal geheel aanwezig is als God: dat Hij in de tempel Gods (dat is in de kerk) is als de inwonende God, en op een bepaalde plaats in de hemel, vanwege de wijze van zijn waarachtig lichaam. Wij zien, hoe hij om Christus met de kerk te verenigen, zijn lichaam niet uit de hemel weghaalt, hetgeen hij ongetwijfeld gedaan zou hebben, indien het lichaam van Christus niet waarlijk spijs voor ons zou zijn, tenzij het onder het brood ingesloten was. Elders 6), waar hij bespreekt, hoe de gelovigen Christus nu bezitten, zegt hij: "Gij hebt Hem door het teken des kruises, door het sacrament van de Doop, en door de spijs en de drank van het altaar." Ik spreek er niet over, met welk recht hij de superstitieuze ceremonie telt onder de tekenen van Christus' tegenwoordigheid, maar wie de tegenwoordigheid des vleses vergelijkt met het teken des kruises, toont genoegzaam aan, dat hij zich Christus niet voorstelt als twee lichamen hebbende, zodat Hij, die zichtbaar in de hemel zit, verborgen onder het brood zou schuilen. Indien dit uitlegging nodig heeft, dan wordt terstond daarna toegevoegd, dat wij Christus niet altijd hebben naar de tegenwoordigheid zijner majesteit; maar dat naar de tegenwoordigheid van zijn vlees

terecht gezegd is: "gij zult Mij niet altijd hebben.". Zij voeren aan, dat er ook bijgevoegd wordt: "Naar de onuitsprekelijke en onzichtbare genade wordt vervuld, hetgeen door Hem gezegd is: Ik ben met ulieden tot aan de voleinding der wereld." Maar dit strekt hun in 't geheel niet ten voordeel; want dit wordt ten slotte beperkt tot zijn majesteit, die altijd tegenover het lichaam gesteld wordt, en het vlees wordt met namen van de genade en de kracht onderscheiden. Evenals elders dezelfde tegenstelling bij hem gelezen wordt, dat Christus de discipelen verlaten heeft naar zijn lichamelijke tegenwoordigheid: waar klaarblijkelijk het wezen des vleses onderscheiden wordt van de kracht des Geestes, die ons met Christus verbindt, terwijl we anders door plaatselijke afstand ver van Hem gescheiden zijn. Dezelfde wijze van spreken gebruikt hij meermalen, zo wanneer hij zegt: "Hij zal evenzo met zijn lichamelijke tegenwoordigheid komen tot de levenden en de doden, volgens de regel des geloofs en de gezonde leer; want met zijn geestelijke tegenwoordigheid zou Hij gewis tot hen komen en met de ganse kerk zijn op de aarde tot de voleinding der wereld: dus wordt dit woord gericht tot de gelovigen, die Hij reeds begonnen was zalig te maken door zijn lichamelijke tegenwoordigheid, en die Hij verlaten zou in lichamelijke afwezigheid, om hen met de Vader zalig te maken door zijn geestelijke tegenwoordigheid." Het woord "lichamelijk" te nemen voor "zichtbaar" is iets van geen betekenis; want ook het lichaam stelt hij tegenover de Goddelijke macht, en doordat hij toevoegt: "met de Vader zalig te maken," drukt hij duidelijk uit, dat Christus zijn genade uit de hemel door de Geest tot ons uitbreidt.

1} Ad Bonif. ep. 23.
2} Contra Adimantum Manich. 12.
3} De Trinit. III, 10.
4} In Ps. 33.
5} Ep. ad Dardanum.
6} Tract. 50 in Johann.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

29. En aangezien zij zoveel vertrouwen stellen in deze schuilhoek der onzichtbare tegenwoordigheid, welaan, laat ons zien, hoe goed ze zich daarin verbergen. In de eerste plaats zullen ze uit de Schrift geen woord tevoorschijn brengen, waarmee ze zouden kunnen bewijzen, dat Christus onzichtbaar is; maar zij nemen als een uitgemaakte zaak aan, hetgeen niemand met gezond verstand hun zal toegeven, namelijk dat het lichaam van Christus in het Avondmaal niet anders gegeven kan worden dan bedekt met het masker des broods. En dit is het juist, waarover ze met ons twisten: zover is het er vandaan, dat het de plaats van een grondbeginsel zou innemen. En terwijl ze zo bazelen, worden ze gedwongen een tweevoudig lichaam van Christus aan te nemen; want volgens hen is het in zichzelf zichtbaar in de hemel, maar in het Avondmaal door een bijzondere wijze van beschikking onzichtbaar. Maar hoe fraai dat uitkomt, kan men gemakkelijk beoordelen zowel uit andere Schriftplaatsen, als ook uit het getuigenis van Petrus. Petrus zegt (Hand. 3:21), dat Christus in de hemel ontvangen of besloten moet worden, totdat hij weder komt. Zij leren, dat Hij overal is, maar zonder gedaante. Zij voeren aan, dat het niet passend is de natuur van het verheerlijkt lichaam te onderwerpen aan de wetten der algemene natuur. Maar dit antwoord sleept met zich die razernij van Servet, welke terecht bij alle vromen

verfoeilijk is, dat namelijk het lichaam door de Godheid verzwolgen is. Ik zeg niet, dat zo hun gevoelen is; maar indien onder de gaven van het verheerlijkt lichaam ook deze wordt geteld, dat het op onzichtbare wijze alles vervult, dan is het duidelijk, dat de lichamelijke substantie vernietigd wordt en er geen onderscheid wordt gelaten tussen de Godheid en de menselijke natuur. Bovendien, indien Christus' lichaam zo veelvormig en veelzijdig is, dat het op de ene plaats gezien wordt, maar op de andere onzichtbaar is, waar is dan de natuur zelf van het lichaam dat in zijn bepaalde afmetingen bestaat! En waar is de eenheid! Veel juister schrijft Tertullianus, die beweert, dat Christus' lichaam een waarachtig en natuurlijk lichaam geweest is, omdat zijn figuur ons in het sacrament des Avondmaals voorgesteld wordt tot een pand en verzekering van het geestelijke leven. En ongetwijfeld van zijn verheerlijkt lichaam zeide Christus (Luc. 24:39): "Ziet en tast, want een geest heeft geen vlees en beenderen." Zie, door de mond van Christus zelf wordt de waarheid van het vlees bewezen, omdat het getast en gezien kan worden. Neem deze twee weg, en het houdt op vlees te zijn. Zij nemen altijd de toevlucht tot de schuilhoek van hun beschikking, die zij zich gefabriceerd hebben. Maar het is onze plicht, hetgeen Christus uitdrukkelijk uitspreekt zo te omhelzen, dat zonder uitzondering bij ons van kracht is hetgeen Hij wil betuigen. Hij bewijst, dat Hij geen spooksel is, omdat Hij zichtbaar is in zijn vlees. Laat weggenomen worden hetgeen Hij aan de natuur van zijn lichaam als eigen toekent: zal dan niet een nieuwe definitie van het lichaam moeten gesmeed worden? Verder, waarheen ze zich ook wenden: hun verzonnen beschikking heeft geen plaats in die uitspraak van Paulus (Fil. 3:21), waar hij zegt, dat wij onze Zaligmaker uit de hemel verwachten die ons vernederd lichaam veranderen zal, opdat het gelijkvormig worde aan zijn heerlijk lichaam. Immers wij moeten geen gelijkvormigheid verwachten in die hoedanigheden, die zij aan Christus toedichten, zodat een ieder een onzichtbaar en onmetelijk lichaam zou hebben. En er zal niemand gevonden worden, die zo dom is, dat ze hem een zo grote ongerijmdheid zouden doen geloven. Laat hen dus aan het verheerlijkte lichaam van Christus niet deze gave toeschrijven, dat het op vele plaatsen tegelijk is, en binnen geen ruimte besloten is. Kortom, laat hen of openlijk de opstanding loochenen, of laat hen toestemmen, dat Christus, bekleed met hemelse heerlijkheid, het vlees niet afgelegd heeft, daar Hij ons in ons vlees maken zal tot deelgenoten en metgezellen van diezelfde heerlijkheid, aangezien wij de opstanding met Hem gemeen zullen hebben. Want wat leert de ganse Schrift duidelijker dan dat Christus, evenals Hij ons ware vlees heeft aangedaan, toen Hij uit de maagd geboren is, en dat Hij in ons ware vlees heeft geleden, toen Hij voor ons genoegdoening gegeven heeft, zo ook hetzelfde ware vlees bij zijn opstanding heeft ontvangen en naar de hemel heeft opgevoerd? Want dit is voor ons de hoop onzer opstanding en hemelvaart, dat Christus opgestaan en opgevaren is, en, gelijk Tertullianus zegt, het pand onzer opstanding met zich naar de hemel genomen heeft. Hoe zwak en broos zou die hoop zijn, indien niet dit ons vlees waarlijk in Christus opgewekt en het Koninkrijk der Hemelen binnengegaan was! En toch is dit de aan het lichaam eigen waarheid, dat het een plaatselijke ruimte inneemt, dat het zijn bepaalde afmetingen, en dat het zijn gedaante heeft. Weg dus met dat dwaze verzinsel, dat zowel de harten der mensen als Christus hecht aan het brood. Want waartoe dient de verborgen tegenwoordigheid onder het brood anders dan opdat degenen, die Christus met zich verenigd begeren te hebben, bij dat teken zouden blijven staan! Maar de Heere zelf heeft niet alleen onze ogen, maar al onze zinnen van de aarde willen wegvoeren, verbiedend, dat Hij door de vrouwen zou worden aangeraakt, voordat Hij opgevaren was tot de Vader (Joh. 20:17). Daar Hij ziet, dat Maria zich met een vrome

ijver om haar eerbied te betonen haast om zijn voeten te kussen, is er geen andere oorzaak, waarom Hij deze aanraking afkeurt en verhindert, voordat Hij in de hemel zal opgenomen zijn, dan omdat Hij nergens elders gezocht wil worden. Hetgeen zij tegenwerpen, dat Hij later gezien is door Stephanus (Hand. 7:55), is gemakkelijk te weerleggen. Immers het was niet nodig, dat Christus daarom van plaats veranderde, daar Hij aan de ogen van zijn dienaar een scherpziendheid kon geven, die tot de hemelen doordrong. Hetzelfde moet gezegd worden van Paulus (Hand. 9:4). Hetgeen ze tegenwerpen, dat Christus uit het gesloten graf is uitgegaan (Matth. 28:6), en, hoewel de deuren gesloten waren, tot de discipelen binnengegaan is (Joh. 20:19), steunt hun dwaling evenmin. Want evenals het water, niet anders dan of het een stevig plaveisel was, voor Christus een weg bood, toen Hij op het meer wandelde, zo is het geen wonder, dat de hardheid van steen week toen Hij naderde. Hoewel het waarschijnlijker is, dat de steen op zijn bevel uit de weg gegaan is, en daarna, nadat hij aan Christus doortocht gegeven had, naar zijn plaats teruggekeerd is. En bij gesloten deur binnentreden betekent niet zoveel als door een vaste materie doordringen, maar zich een toegang banen door Goddelijke kracht, zodat Hij plotseling temidden van zijn discipelen stond, op een geheel wonderlijke wijze, daar de deuren gegrendeld waren. Hetgeen zij aanhalen uit Lucas (Luc. 24:31), dat Christus plotseling verdwenen is uit de ogen der discipelen, met wie Hij naar Emmaus gereisd was, helpt hen niets, maar steunt ons. Want om te maken, dat zij Hem niet meer zagen, is Hij niet onzichtbaar geworden, maar slechts verdwenen. Evenals Hij, volgens getuigenis van dezelfde Lucas, toen Hij tezamen met hen reisde, niet een nieuw gelaat aangenomen heeft, om niet herkend te worden, maar hun ogen gehouden heeft, dat zij Hem niet kenden. Onze tegenstanders veranderen Christus niet alleen van gedaante, opdat Hij op aarde moge verkeren, maar zij verzinnen, dat Hij hier een ander is dan ginds en dat Hij zichzelf niet gelijk blijft. Kortom door zo te bazelen maken zij, wel niet met één woord, maar door een omschrijving, van Christus' lichaam een geest, en daarmee niet tevreden, bekleden zij Hem met geheel strijdige hoedanigheden. Daaruit volgt dan noodzakelijk, dat Hij tweevoudig is.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

30. Ook al gaven wij hun nu toe, wat ze zeggen over de onzichtbare tegenwoordigheid, dan is daarmee toch nog niet bewezen de onmetelijkheid, zonder welke ze tevergeefs zullen proberen Christus onder het brood in te sluiten. Indien het lichaam van Christus niet tegelijkertijd overal kan zijn zonder enige plaatselijke begrenzing, is het niet te geloven, dat het onder het brood in het Avondmaal schuilt. Hierdoor zijn ze genoodzaakt geweest de wonderlijke overaltegenwoordigheid in te voeren. Maar door krachtige en duidelijke getuigenissen der Schrift is aangetoond, dat het begrensd was naar de maat van een menselijk lichaam, en bovendien dat Christus door zijn hemelvaart heeft doen blijken, dat Hij niet op alle plaatsen is, maar dat Hij, wanneer Hij naar de ene plaats gaat, de andere verlaat. En ook moet niet op zijn lichaam betrokken worden deze belofte die zij aanvoeren: "Ik ben met ulieden tot de voleinding der wereld" (Matth. 28:20). In de eerste plaats zal de voortdurende vereniging niet kunnen bestaan, indien Christus niet ook buiten het gebruik van het Avondmaal lichamelijk in ons woonde; en daarom is er geen rechtmatige reden, waarom zij zo heftig over de woorden van Christus zouden strijden om Christus in het

Avondmaal onder het brood in te sluiten. Verder bewijst het tekstverband, dat Christus over niets minder spreekt dan over zijn vlees, maar dat Hij de discipelen onoverwinnelijke bijstand beloofde, om hen tegen alle aanvallen van Satan en wereld te beschermen en staande te houden. Want daar Hij hun een zware taak oplegde, versterkt Hij hen door het vertrouwen op zijn tegenwoordigheid, opdat ze niet zouden aarzelen haar te aanvaarden, of opdat ze haar niet bevreesd op zich zouden nemen, alsof Hij zeide, dat zijn hulp hun niet zou ontbreken, die onoverwinnelijk zou zijn. Hadden ze niet, indien ze niet alles wilden verwarren, de wijze der tegenwoordigheid moeten onderscheiden! En waarlijk, sommigen willen liever tot hun grote oneer hun onwetendheid te kennen geven, dan ook maar het minst van hun dwaling afwijken. Ik spreek niet van de pausgezinden, want hun leer is meer te verdragen of althans bescheidener. Maar sommigen zijn door hun strijdlust zover gekomen, dat ze zeggen, dat, wegens de vereniging der twee naturen in Christus, overal, waar de Godheid van Christus is, ook zijn vlees is, dat van haar niet gescheiden kan worden. Alsof die vereniging een soort van middenwezen uit de twee naturen had samengesmeed, dat noch God, noch mens was. Zo leerde Eutyches en na hem Servet. Maar uit de Schrift kan men duidelijk opmaken, dat de enige Persoon van Christus zo bestaat uit twee naturen, dat toch ieder van die haar eigenaardigheid behoudt. En zij zullen zich schamen te ontkennen, dat Eutyches terecht veroordeeld is; maar het is wonderlijk, dat zij niet letten op de oorzaak der veroordeling, namelijk omdat hij het onderscheid tussen de naturen wegnam, en de eenheid des Persoons volhield, en zo van God een mens maakte, en van een mens God. Van welk een dwaasheid getuigt het, dat ze eerder de aarde met de hemel vermengen, dan dat ze het lichaam van Christus niet uit het hemelse heiligdom zouden trekken. Want dat ze te hunner verdediging deze getuigenissen aanvoeren: "Niemand is opgevaren in de hemel, dan die uit de hemel nedergekomen is, namelijk de Zoon des mensen, die in de hemel is" (Joh. 3:13); evenzo: "de Zoon, die in de schoot des Vaders is, die heeft Hem ons verklaard" (Joh. 1:18), getuigt van hetzelfde onverstand, want ze versmaden de mededeling der eigenschappen, die niet tevergeefs oudtijds door de heilige vaderen is uitgevonden. Ongetwijfeld, wanneer Paulus (1 Kor. 2:8) zegt, dat de Heere der heerlijkheid gekruist is, dan verstaat hij daaronder niet, dat Hij in zijn Godheid iets geleden heeft; maar hij spreekt aldus, omdat Christus, die als een verworpene en verachte in het vlees leed, ook God was en de Heere der heerlijkheid. Op deze wijze was ook de Zoon des mensen in de hemel: omdat diezelfde Christus, die naar het vlees als Zoon des mensen op aarde woonde, God was in de hemel. Daarom wordt op diezelfde plaats gezegd, dat Hij naar zijn Godheid nedergedaald is: niet dat de Godheid de hemel verlaten heeft om zich te verbergen in de kerker des lichaams, maar omdat ze, ofschoon ze alles vervulde, toch in de mensheid van Christus lichamelijk, dat is natuurlijk en op een zekere onuitsprekelijke wijze, woonde. In de scholen is een onderscheiding in gebruik, die ik me niet schaam te vermelden: dat namelijk, ofschoon de gehele Christus overal is, toch niet al hetgeen in Hem is, overal is. En och, of de Scholastieken zelf de kracht van deze uitspraak goed hadden overwogen: dan zou het dwaze verzinsel aangaande Christus' vleselijke tegenwoordigheid tegengegaan zijn. Dus is onze Middelaar, daar Hij geheel overal is, altijd bij de zijnen tegenwoordig; en in het Avondmaal betoont Hij zich op bijzondere wijze tegenwoordig, maar toch zo, dat Hij geheel tegenwoordig is, niet met alles wat Hij heeft; want, zoals gezegd is, ten aanzien van zijn vlees is Hij in de hemel, totdat het oordeel komt.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

31. Zeer vergissen zij zich echter, die geen tegenwoordigheid van Christus' vlees in het Avondmaal aannemen, tenzij die in het brood gesteld wordt. Want zo laten zij aan de verborgen werking des Geestes, die Christus zelf met ons verenigt, niets over. Christus schijnt hun niet tegenwoordig te zijn, tenzij Hij tot ons neerdaalt. Alsof wij zijn tegenwoordigheid niet evenzeer zouden verkrijgen, indien Hij ons tot zich opvoerde. Dus gaat de vraag slechts over de wijze: want zij plaatsen Christus in het brood, maar wij menen, dat het ons niet geoorloofd is Hem uit de hemel neer te trekken. Wat van beide het meest juist is, mogen de lezers beoordelen. Alleen: weg met die beschuldiging, dat Christus uit zijn Avondmaal weggenomen wordt, indien Hij niet schuilt onder het bedeksel des broods. Want daar dit sacrament hemels is, is het niet nodig Christus naar de aarde te halen om met ons verenigd te zijn.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

32. Verder, indien men mij vraagt aangaande de wijze zijner tegenwoordigheid, zal ik mij niet schamen te erkennen, dat dit een verborgenheid is, te hoog dan dat ze door mijn verstand begrepen of in woorden meegedeeld kan worden: en, om het duidelijker te zeggen: ik ervaar haar meer dan dat ik haar begrijp. Ik omhels dus hier zonder tegenspreken de waarheid Gods, waarin ik veilig mag rusten. Hij zegt, dat zijn vlees spijs en zijn bloed drank is voor mijn ziel. Ik bied Hem mijn ziel aan om met zulk voedsel gevoed te worden. In zijn heilig Avondmaal gebiedt Hij mij onder de tekenen van brood en wijn zijn lichaam en bloed te nemen, te eten en te drinken. Ik twijfel er geenszins aan, dat Hij het mij waarlijk uitreikt en ik het waarlijk ontvang. Ik verwerp slechts de ongerijmdheden, die of de hemelse majesteit van Christus onwaardig blijken te zijn, of vreemd aan de waarheid zijner menselijke natuur, aangezien ze ook noodzakelijk met Gods Woord moeten strijden, hetwelk leert, dat Christus zo in de heerlijkheid van het hemels Koninkrijk is opgenomen, dat Hij verheven is boven alle aardse staat en niet minder naarstig in zijn menselijke natuur aanprijst die dingen, die eigen zijn aan de ware mensheid. En dit moet niet ongelofelijk schijnen of strijdend tegen de rede: want evenals het ganse Koninkrijk van Christus geestelijk is, zo moet al wat Hij met zijn kerk doet geenszins naar de wijze dezer wereld afgemeten worden. Of, om de woorden van Augustinus te gebruiken door een mens wordt deze verborgenheid bediend, evenals de overige dingen, maar van Godswege, op de aarde, maar op hemelse wijze. De tegenwoordigheid zijns lichaams is een zodanige, als het wezen van het sacrament eist: en wij zeggen, dat zij met zo grote kracht en werking hier verschijnt, dat ze onze zielen niet alleen een ongetwijfeld vertrouwen op het eeuwige leven aanbrengt, maar ons ook verzekert van de onsterfelijkheid onzes vleses 1). Immers het wordt nu door zijn onsterfelijk vlees levend gemaakt, en heeft in zekere zin deel aan zijn onsterfelijkheid. Zij die met hun overdrevenheden hierboven uitgaan, doen niets anders dan door zulke omhulsels de eenvoudige en duidelijke waarheid verduisteren. Indien iemand nog geen voldoening geschonken is, laat hem dan een weinig met mij bedenken, dat er nu gesproken wordt over een sacrament, en

dat alles daarvan op het geloof betrokken moet worden. En het geloof voeden wij met die deelachtigheid aan het lichaam, die wij beschreven hebben, even rijkelijk en overvloedig als zij, die Christus zelf uit de hemel trekken. Intussen belijd ik openhartig, dat ik de vermenging van Christus' vlees met onze ziel, of de overgieting, zoals die door hen geleerd wordt, verwerp: omdat het voor ons genoeg is, dat Christus uit de substantie zijns vleses het leven in onze zielen blaast, ja zijn eigen leven in ons uitstort, ofschoon het vlees zelf van Christus in ons niet ingaat. Daar komt bij, dat de analogie des geloofs, naar welke Paulus gebiedt alle uitlegging der Schrift te onderzoeken (Rom. 12:3), in dit stuk ongetwijfeld duidelijk aan mijn zijde staat. Zij, die tegen een zo duidelijke waarheid ingaan, mogen wel eens nagaan, naar welk richtsnoer des geloofs zij zich regelen. Wie niet belijdt, dat Jezus Christus in het vlees gekomen is, is uit God niet (1 Joh. 4:3). En zij, ofschoon zij het zich ontveinzen, of het niet bemerken, beroven Hem van zijn vlees.
1} Irenaeus, IV, 34 (18,5).

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

33. Men moet hetzelfde oordelen over de gemeenschap, die door hen niet erkend wordt, tenzij ze het vlees van Christus onder het brood inslikken. Maar de Heilige Geest geschiedt geen gering onrecht, indien wij niet geloven, dat het door zijn onbegrijpelijke kracht geschiedt, dat wij met het vlees en bloed van Christus gemeenschap hebben. Ja, indien de kracht dezer verborgenheid, zoals ze door ons geleerd wordt en aan de oude kerk bekend geweest is gedurende de eerste vierhonderd jaren, in overeenstemming met haar waardigheid overwogen was, zou er meer dan genoeg zijn om ons genoegdoening te schenken, en zou de deur gesloten geweest zijn voor veel schandelijke dwalingen, uit welke vreselijke onenigheden ontstaan zijn, waardoor zowel oudtijds, als ook in onze tijd de kerk jammerlijk gekweld is, doordat nieuwgierige mensen een overdreven wijze van tegenwoordigheid eisen, die de Schrift nooit aantoont. En over een zaak, die ze dwaas en lichtvaardig bedacht hebben, tieren ze evenzo, alsof de insluiting van Christus onder het brood het begin en het einde van het geloof zou zijn. Vooral is het van belang te weten, hoe het lichaam van Christus, evenals het eenmaal voor ons overgegeven is, van ons wordt, en hoe wij deelgenoten worden aan zijn vergoten bloed, omdat dat is de ganse gekruisigde Christus bezitten, opdat wij al zijn goederen zouden genieten. Maar nu laten zij deze dingen, waarin zoveel gewicht gelegen is, lopen, ja veronachtzamen en begraven ze bijna, en alleen in deze ene spitsvondige vraag hebben zij behagen, hoe het lichaam van Christus onder het brood, of onder de gedaante des broods schuilt, Valselijk verkondigen zij, dat alwat wij leren over het geestelijk eten, tegenovergesteld is aan het ware en werkelijke eten, gelijk zij het noemen: want wij zien slechts op de wijze. Die is bij hen vleselijk, doordat ze Christus in het brood insluiten; bij ons geestelijk, omdat de verborgen kracht des Geestes de band is van onze verbinding met Christus. Evenmin waar is hun andere tegenwerping, dat wij slechts de vrucht of de uitwerking aanroeren, die de gelovigen verkrijgen uit het eten van het vlees van Christus. Want wij hebben tevoren gezegd, dat Christus zelf de materie van het Avondmaal is, en dat daaruit de vrucht volgt, dat wij door de offerande zijns doods van zonden gereinigd, door zijn bloed afgewassen, en door zijn opstanding opgericht worden tot de hoop op het hemelse leven. Maar de dwaze inbeelding, wier auteur Lombardus geweest is, heeft hun

verstand beneveld, doordat ze menen, dat het eten van Christus' vlees het sacrament is. Want aldus spreekt hij 1): "Het sacrament zonder de zaak is de gedaante van het brood en de wijn; het sacrament met de zaak is het vlees en bloed van Christus; de zaak zonder het sacrament is zijn mystiek vlees." Evenzo een weinig verder: "De zaak, die aangeduid en erin vervat is, is het eigen vlees van Christus; de zaak, die aangeduid en niet erin vervat is, is zijn mystiek lichaam." Dat hij een onderscheid maakt tussen het vlees van Christus en de kracht om te voeden, waarmee het toegerust is, daarin stem ik met hem in; maar dat hij het voorstelt als het sacrament, en wel vervat onder het brood, is een ondragelijke dwaling. Hieruit is de valse uitlegging ontstaan van het sacramentele eten: omdat ze meenden, dat ook de goddelozen en boosdoeners het lichaam van Christus eten, hoewel ze van Hem vervreemd zijn. Maar het vlees zelf van Christus is in de verborgenheid des Avondmaals evenzeer een geestelijke zaak als de eeuwige zaligheid. Daaruit maken wij op, dat zij, die Christus' geest niet bezitten, Christus' vlees evenmin kunnen eten, als dat ze wijn kunnen drinken, waaraan geen smaak is. Voorzeker, al te onwaardig wordt Christus verscheurd, wanneer zijn lichaam als dood en krachteloos aan ongelovigen wordt prijsgegeven, en zijn woorden strijden daartegen duidelijk (Joh. 6:56): "Die mijn vlees eet, en mijn bloed drinkt, die blijft in Mij, en Ik in hem." Zij voeren aan, dat daar niet gehandeld wordt over het sacramentele eten; en dat erken ik, mits zij zich niet telkens weer stoten aan dezelfde steen, namelijk dat het vlees zelf gegeten wordt zonder enige vrucht. En ik zou van hen wel eens willen weten, hoelang ze het vlees in zich houden, wanneer ze het gegeten hebben. Hier zullen ze, volgens mijn oordeel, geen uitweg vinden. Maar zij werpen tegen, dat door de ondankbaarheid der mensen van de trouw van Gods beloften niets kan afgenomen worden of vervallen. Dat erken ik ongetwijfeld, en ik zeg, dat de kracht der verborgenheid onaangetast blijft, hoezeer ook de goddelozen hun best doen om haar, voorzoveel ze kunnen, te niet te doen. Maar aangeboden worden is iets anders dan ontvangen worden. Christus reikt deze geestelijke spijze aan allen, en geeft allen deze geestelijke drank te drinken: sommigen gebruiken ze gretig, anderen versmaden ze met afkeer. Zal de verwerping van dezen maken, dat de spijs en drank hun natuur verliezen! Zij zullen zeggen, dat door deze vergelijking hun menig gesteund wordt, dat namelijk het vlees van Christus, ook al is het smakeloos, niettemin vlees is. Maar ik ontken, dat het zonder de smaak des geloofs gegeten kan worden; of, wanneer men liever heeft, dat ik met de woorden van Augustinus spreek, ik ontken, dat de mensen meer uit het sacrament halen dan ze met het vat des geloofs verzamelen. Zo gaat van het sacrament niets af: ja zijn waarheid en werkdadigheid blijft onaangetast, ofschoon de goddelozen van het uiterlijke deelnemen ledig weggaan. Indien ze wederom tegenwerpen, dat aan het woord: "Dit is mijn lichaam" te kort wordt gedaan, als men zegt, dat de goddelozen vergankelijk brood en meer niet ontvangen, dan ligt het antwoord voor de hand, dat God niet als de waarachtige wil erkend worden in dat ontvangen, maar in de standvastigheid zijner goedheid, waardoor Hij bereid is aan onwaardigen te verschaffen hetgeen zij verwerpen, ja het hun milddadig aanbiedt. En dit is de ongeschondenheid van het sacrament, welke de gehele wereld niet kan schenken, dat het vlees en bloed van Christus even waarlijk de onwaardigen gegeven wordt als Gods uitverkoren gelovigen; maar tegelijkertijd is ook waar, dat evenals de regen, wanneer hij op een harde rots neervalt, wegvloeit, omdat er geen gelegeneid is in de steen door te dringen, zo ook de goddelozen door hun hardheid Gods genade verdrijven, zodat die in hen niet doordringt. Daar komt bij, dat Christus zonder geloof evenmin ontvangen kan worden als dat het zaad in het vuur kan uitspruiten. En wat ze vragen,

hoe Christus voor sommigen gekomen is tot verdoemenis, indien ze Hem niet onwaardig ontvangen, dat betekent niets: want we lezen nergens, dat de mensen zich de dood op de hals halen, doordat ze Christus omwaardig ontvangen, maar veeleer doordat ze Hem verwerpen. Zij worden ook niet gesteund door de gelijkenis van Christus, wanneer Hij zegt (Matth. 13:7), dat het zaad uitspruit onder de doornen, en later verstikt en bedorven wordt: want daar zet Hij uiteen, wat het tijdelijk geloof betekent, waarvan diegenen niet menen, dat het nodig is tot het eten van Christus' vlees en het drinken van zijn bloed, die Judas in dit opzicht gelijk stellen met Petrus. Ja veeleer wordt door deze gelijkenis hun dwaling weerlegd, wanneer Christus zegt, dat het ene deel van het zaad valt op de weg, en het andere op steenachtige bodem, en dat geen van beide wortel schiet. Daaruit volgt, dat de ongelovigen hun hardheid in de weg staat, zodat Christus tot hen niet komt. Alwie begeert, dat onze zaligheid door dit sacrament geholpen wordt, zal niets geschikters vinden dan dat de gelovigen tot de bron geleid worden en hun leven putten uit Gods Zoon. En de waardigheid van het sacrament wordt heerlijk genoeg aangeprezen, wanneer wij vasthouden, dat het een hulpmiddel is, waardoor wij in het lichaam van Christus worden ingelijfd, of, ingeplant meer en meer met Hem samengroeien, totdat Hij ons geheel en al met zich verenigt in het hemelse leven. Zij werpen tegen, dat de goddelozen, indien ze geen deel hadden aan het lichaam en bloed van Christus, door Paulus (1 Kor. 11:29) daaraan niet schuldig hadden moeten gesteld worden. Maar ik antwoord, dat ze niet veroordeeld worden, omdat ze gegeten hebben, maar alleen omdat ze het sacrament onheiligd hebben, door het pand der heilige gemeenschap met God, hetwelk ze eerbiedig hadden moeten aanvaarden, met de voeten te treden.
1} Sentent. IV, dist. 8.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

34. Verder, aangezien onder de oude schrijvers vooral Augustinus dit hoofdstuk der leer heeft verdedigd, dat van de sacramenten niets afgaat, en dat de genade, die ze uitbeelden, niet te niet gaat door de ongelovigheid of slechtheid der mensen, zal het nuttig zijn uit zijn woorden duidelijk te bewijzen, hoe onverstandig en verkeerd zij, die het lichaam van Christus de honden tot spijs voorwerpen, de woorden van Augustinus betrekken op de tegenwoordige zaak. Het sacramenteel eten is volgens hen dat eten, waardoor de goddelozen Christus' lichaam en bloed zonder de kracht des geestes of enige vrucht der genade ontvangen. Augustinus daarentegen, deze woorden (Joh. 6:50,54) verstandig overwegend: " Die mijn vlees eet en mijn bloed drinkt, zal niet sterven in eeuwigheid" zegt 1): "Namelijk die de kracht van het sacrament eet, niet slechts het zichtbare sacrament, en wel inwendig, niet uitwendig, die eet met het hart, niet die bijt met de tanden." En daaruit besluit hij eindelijk, dat het sacrament van deze zaak, dat is van de eenheid van het lichaam en bloed van Christus, in 's Heren Avondmaal wordt voorgesteld, sommigen ten leven, anderen ten verderf; maar dat de zaak zelf waarvan het het sacrament is, aan allen, die er deel aan krijgen, voorgesteld wordt ten leven en niemand ten verderf. Opdat niemand hier tegen inbrenge, dat de zaak genoemd wordt niet het lichaam maar de genade des Geestes, die van het lichaam afgezonderd kan worden, zo wordt dit bezwaar weggenomen door de tegenstelling tussen de woorden zichtbaar en onzichtbaar: want onder het eerste kan het lichaam van Christus niet begrepen worden. Daaruit volgt, dat de ongelovigen

slechts gemeenschap hebben aan het zichtbare teken. En, om de twijfel des te beter weg te nemen, voegt hij, na gezegd te hebben, dat dit brood de honger van de inwendige mens zoekt, er aan toe: "Mozes en Aäron en Pinehas, en veel anderen, die het manna gegeten hebben, hebben Gode behaagd. Waarom? Omdat ze de zichtbare spijs geestelijk verstonden, geestelijk hongerden, geestelijk smaakten, om geestelijk verzadigd te worden; want ook wij hebben tegenwoordig de zichtbare spijs ontvangen, maar wat anders is het sacrament, en wat anders de kracht van het sacrament." Een weinig later: "En daarom, hij, die niet blijft in Christus, en in wie Christus niet blijft, eet zonder twijfel zijn vlees en drinkt zijn bloed niet geestelijk, ook al bijt hij vleselijk en zichtbaar met zijn tanden het teken des lichaams en des bloeds." Wij horen, dat wederom het zichtbare teken gesteld wordt tegenover het geestelijke eten. Daarmee wordt de dwaling weerlegd, dat het onzichtbare lichaam van Christus inderdaad sacramenteel gegeten wordt, hoewel niet geestelijk. Wij horen ook, dat de onheiligen en onreinen niets wordt toegestaan dan het zichtbare nuttigen van het teken. Vanhier Augustinus' bekende gezegde 2), dat de overige discipelen het brood, de Here, gegeten hebben, maar Judas het brood des Heeren. Daarmee sluit hij de ongelovigen duidelijk uit van het deelgenootschap aan het lichaam en het bloed. En op hetzelfde ziet wat hij elders 3) zegt: "Wat verwondert gij u, dat aan Judas het brood van Christus gegeven is, door hetwelk hij aan de duivel zou worden overgeleverd, hoewel ge daartegenover ziet (2 Kor. 12:7), dat aan Paulus de engel des duivels gegeven is, om door hem volmaakt te worden in Christus? Hij zegt wel elders 4), dat het brood des Avondmaals hun geweest is het lichaam van Christus, tot wie Paulus zeide: "wie onwaardiglijk eet, eet en drinkt zichzelf een oordeel" en dat ze niet daarom niets ontvangen hebben, omdat ze het kwalijk ontvangen hebben. Maar met welke betekenis, dat verklaart hij elders uitvoeriger. Want op een plaats, waar het opzettelijk zijn bedoeling is vast te stellen, hoe de goddelozen en boosdoeners, die het Christelijk geloof wel met de mond belijden, maar met hun daden loochenen, Christus' lichaam eten, en dat wel tegen de mening in van sommigen, die meenden, dat zij het niet alleen sacramenteel maar werkelijk eten, zegt hij 5): "Maar ook van hen moet men niet zeggen, dat ze Christus' lichaam eten, want ze moeten niet tot Christus' leden gerekend worden; want om van andere dingen te zwijgen: ze kunnen niet tegelijk leden van Christus zijn en leden ener hoer. Eindelijk wanneer Hij zelf zegt: " Die mijn vlees eet en mijn bloed drinkt, blijft in Mij, en Ik in hem", dan toont Hij, wat het is Christus' lichaam te eten niet voorzover het sacrament betreft, maar in waarheid; want dit is in Christus blijven, opdat Christus in hem blijve. Want Hij heeft dat zo gezegd, alsof Hij zeide: "Wie in Mij niet blijft, en in wie Ik niet blijf, die zegge of mene niet, dat hij mijn lichaam eet, of mijn bloed drinkt." Laat de lezers deze tegenstelling overwegen: eten, voorzover het sacrament betreft en eten in waarheid, en er zal geen twijfel over blijven. Hetzelfde bevestigt hij niet minder duidelijk met deze woorden 6): "Bereidt niet de kelen, maar het hart; vandaar is het Avondmaal aangeprezen; zie wij geloven in Christus, wanneer wij Hem door het geloof aannemen; bij het ontvangen weten wij, wat wij denken; wij ontvangen een weinig en worden in het hart gevoed; dus niet wat gezien, maar wat geloofd wordt, voedt." Ook hier beperkt hij hetgeen de goddelozen nemen tot het zichtbare teken, en leert, dat Christus niet anders dan door het geloof ontvangen wordt. Zo ook op een andere plaats, waar hij duidelijk uitspreekt, dat de goeden en de slechten deel hebben aan de tekenen, sluit hij de laatsten uit van het waarachtig eten van het vlees van Christus. Want indien zij de zaak zelf ontvingen, zou hij dat niet geheel en al verzwegen hebben, daar het meer paste bij zijn onderwerp. Wanneer hij ook op een andere plaats 7) spreekt over het eten en de vrucht daarvan, besluit hij

aldus: "Dan zal Christus' lichaam en bloed voor een ieder het leven zijn, indien hetgeen in het sacrament zichtbaar genomen wordt, in de waarheid zelf geestelijk wordt gegeten en geestelijk wordt gedronken." Zij dus, die de ongelovigen het vlees en bloed van Christus deelachtig maken, moeten ons, om met Augustinus overeen te stemmen, het lichaam van Christus zichtbaar voor ogen stellen: aangezien volgens hem de gehele waarheid geestelijk is. En uit zijn woorden kan men zeker opmaken, dat het sacramenteel eten, wanneer de ongelovigheid voor de waarheid de toegang afsluit, zoveel betekent als het zichtbaar of uiterlijk eten. Indien het lichaam van Christus waarlijk, maar toch niet geestelijk kon gegeten worden, wat zou dan betekenen wat hij elders leert? "Gij zult niet eten dit lichaam, hetwelk gij ziet, en drinken het bloed, hetgeen zij zullen vergieten, die Mij zullen kruisigen: ik heb u een sacrament aanbevolen; wanneer het geestelijk verstaan is, zal het u levend maken." Hij heeft ongetwijfeld niet willen loochenen, dat hetzelfde lichaam, hetwelk Christus ten offer heeft aangeboden, in het Avondmaal uitgereikt wordt; maar hij heeft de wijze van eten te kennen gegeven: namelijk dat het, in de hemelse heerlijkheid opgenomen, door de verborgen kracht des Geestes ons het leven inblaast. Ik erken wel, dat meermalen bij hem voorkomt de zegswijze, dat het lichaam van Christus door de ongelovigen gegeten wordt, maar hij legt zijn eigen woorden uit door er bij te voegen: in het sacrament. En elders wordt het geestelijk eten door hem beschreven als van die aard, dat de genade door onze beten niet wordt gebruikt. En opdat de tegenstanders niet zeggen, dat ik strijd door de grote menigte der uitspraken, zou ik wel eens willen weten, hoe ze zich kunnen afmaken van deze ene uitspraak van hem, waarin hij zegt, dat de sacramenten alleen in de uitverkorenen bewerken, hetgeen ze betekenen. Ongetwijfeld zullen ze niet durven loochenen, dat bij het Avondmaal het brood Christus' lichaam betekent. Daaruit volgt, dat de verworpenen van de gemeenschap daaraan worden afgehouden. Dat ook Cyrillus geen andere mening gehad heeft, verklaren deze woorden: "Evenals, wanneer men in gesmolten was andere was giet, de ene was met de andere zich geheel vermengt, zo moet ook degene, die het vlees en bloed des Heeren ontvangt, met Hem verenigd worden, opdat Christus in hem en hij in Christus gevonden worde." Uit deze woorden is, naar ik meen, duidelijk, dat zij die slechts sacramenteel het lichaam van Christus eten, van het ware en werkelijke eten beroofd worden, omdat Christus' lichaam niet van zijn kracht gescheiden kan worden; en dat daarom de trouw van de beloften Gods niet wankelt, die niet ophoudt het uit de hemel te doen regenen, ook al ontvangen de stenen en de rotsen het vocht van de regen niet.

1} Hom. in Johann. 26
2} Hom. in Johann. 59.
3} Hom. 62.
4} de Baptism. contra Donatist. V.
5} De civ.Dei XXI, 25.
6} Contra Faustum XIII, 16.
7} Serm. 2 de verb. Apost.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

35. Deze kennis zal ons ook gemakkelijk aftrekken van de vleselijke aanbidding, welke sommigen uit verkeerde lichtvaardigheid in het sacrament hebben opgericht,

omdat ze zo bij zichzelf redeneerden: indien het lichaam er is, dan zijn er dus ook tezamen met het lichaam de ziel en de Godheid, die niet meer gescheiden kunnen worden; dus moet Christus daar aangebeden worden. In de eerste plaats, wat zullen ze doen, indien hun dat samengaan, dat zij voorwenden, geloochend wordt? Want ook al zouden zij nog zo krachtig beweren, dat het een ongerijmdheid zou zijn, wanneer het lichaam van de ziel en de Godheid gescheiden wordt, welk verstandig en nuchter mens zou zich zelf kunnen wijsmaken, dat het lichaam van Christus Christus is? Zij menen wel, dat ze dat met hun sluitredenen prachtig volbrengen. Maar daar Christus over zijn lichaam en bloed onderscheiden spreekt, maar de wijze der tegenwoordigheid niet beschrijft, hoe zullen ze dan uit een twijfelachtige zaak zeker besluiten hetgeen ze willen? Wat dan? Zullen ze, wanneer het hun overkwam, dat hun consciëntiës door enig meer ernstig gevoelen gekweld werden, niet terstond met hun sluitredenen vergaan en versmelten? Namelijk wanneer ze zullen zien, dat ze verstoken zijn van het zekere Woord Gods, waardoor alleen onze zielen standhouden, wanneer ze tot rekenschap geroepen worden, en zonder hetwelk ze op het eerste ogenblik beginnen te wankelen, wanneer ze zullen bedenken, dat de leer en de voorbeelden der apostelen zich tegen hen verzetten, en dat zij alleen voor zich de auteurs van deze aanbidding zijn. Bij zulke stoten zullen ook nog andere niet lichte prikkels komen. Wat? Zou het een zaak van geen belang zijn God in een gedaante te aanbidden, waarvan ons niets is voorgeschreven ? Of, wanneer het ging over de ware dienst van God, zou men dan met zo grote lichtvaardigheid iets moeten ondernemen, waarover nergens een woord gezegd werd? Maar indien ze met de passende nederigheid al hun gedachten onder Gods Woord gehouden hadden, zouden ze ongetwijfeld geluisterd hebben naar wat Hij zelf gezegd heeft: "neemt, eet, drinkt", en aan dit gebod gehoorzaamd hebben, waarmee Hij beveelt, dat het sacrament genomen en niet dat het aangebeden moet worden. Maar zij, die het sacrament, zoals door God bevolen is, zonder aanbidding aannemen, zijn er zeker van, dat ze van Gods gebod niet afwijken: en, wanneer we enig werk ter hand nemen, is er niets beters dan die zekerheid. Zij hebben het voorbeeld der apostelen, van wie we niet lezen, dat ze ter aarde gevallen zijn en het aangebeden hebben, maar dat ze het zoals ze aan tafel aanzaten, ontvangen en gegeten hebben. Zij hebben het gebruik van de kerk uit de tijd der apostelen, waar, gelijk Lucas verhaalt (Hand. 2:42), de gelovigen niet in aanbidding, maar in breking des broods gemeenschap gehouden hebben. Zij hebben de leer der apostelen, in welke Paulus de kerk der Corinthiërs onderwezen heeft, betuigende, dat hij van de Heere ontvangen had, hetgeen hij hun overgaf (1 Kor. 11:23).

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

36. En dit alles strekt daartoe, dat de vrome lezers zouden overwegen, hoe gevaarlijk het is in zo moeilijke zaken van het eenvoudige Woord Gods naar de dromen onzer hersenen af te dwalen. En hetgeen boven gezegd is, moet ons in deze zaak van alle bezwaren bevrijden. Want opdat vrome zielen Christus in het Avondmaal naar behoren mogen aangrijpen, moeten ze in de hemel opgeheven worden. Indien dit de taak van het sacrament is, dat het 's mensen zwakke verstand helpt om op te klimmen tot het begrijpen van de hoogte der geestelijke verborgenheden, dan dwalen zij, die blijven hangen aan het uiterlijke teken, van de rechte weg om Christus te zoeken af.

Wat dan? Zullen wij loochenen, dat het een superstitieuze dienst is, wanneer de mensen zich voor het brood nederwerpen, om Christus daar te aanbidden? Het concilie van Nicaea heeft ongetwijfeld dit kwaad willen tegengaan, toen het ons verbood ootmoedig onze aandacht te schenken aan de voorgestelde tekenen. En om geen andere reden is oudtijds ingesteld, dat het volk voor de consecratie met luide stem er toe vermaand werd de harten opwaarts te heffen. Ook de Schrift verhaalt ons niet alleen naarstig Christus' hemelvaart, waardoor Hij de tegenwoordigheid van zijn lichaam aan onze blik en onze omgang onttrokken heeft, maar om elke vleselijke gedachte aan Hem te verdrijven, beveelt ze ons ook, telkens als ze melding van Hem maakt, onze harten omhoog te heffen en Hem in de hemel te zoeken, zittende ter rechterhand des Vaders (Col. 3:1). Naar deze regel had men Hem veeleer geestelijk in de hemelse heerlijkheid moeten aanbidden, dan die zo gevaarlijke soort van aanbidding te verzinnen, die vol is van vleselijke en grove opvatting aangaande God. Daarom hebben zij, die de aanbidding van het sacrament hebben uitgedacht, die niet alleen uit zichzelf verzonnen zonder de Schrift, in welke geen enkele vermelding ervan kan worden aangetoond (die echter niet weggelaten zou zijn, wanneer ze Gode aangenaam geweest zou zijn), maar ze hebben ook tegen de Schrift in, naar goeddunken van hun eigen lust een God gefabriceerd, en de levende God verlaten. Want wat is afgodendienst, wanneer dit het niet is, de gaven te eren in plaats van de gever zelf. Daarin is dubbel gezondigd. Want de eer is Gode ontroofd en op het schepsel overgebracht, en Hijzelf is ook onteerd in zijn bezoedelde en ontheiligde weldaad, doordat van zijn heilig sacrament een verfoeilijke afgod gemaakt is. Laat ons daarentegen, opdat we niet in dezelfde kuil vallen, onze oren, ogen, harten, verstanden en tongen geheel en al hechten aan Gods heilige leer. Want zij is de school van de Heilige Geest, de beste Leermeester, in welke men zo vordert, dat men niets van elders behoeft te halen, en dat men gaarne onwetende blijft van hetgeen in haar niet onderwezen wordt.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

37. Maar evenals de superstitie, wanneer ze eenmaal buiten de juiste grenzen getreden is, geen einde maakt aan het zondigen, zo zijn ze nog verder afgegleden. Want ze hebben ceremoniën uitgedacht, die geheel vreemd zijn aan de instelling van het Avondmaal: en dat alleen om aan het teken Goddelijke eer te bewijzen. Aan Christus, zeggen zij, brengen wij deze verering. In de eerste plaats, indien dit bij het Avondmaal gebeurde, zou ik zeggen, dat eerst die aanbidding wettig zou zijn, die niet aan het teken blijft hangen, maar zich richt op Christus, die in de hemel zit. Maar onder welk voorwendsel zullen ze nu zeggen, dat ze Christus in dat brood eren, daar ze aangaande die zaak geen enkele belofte hebben? Zij consecreren een hostie, zoals zij die noemen, om die in processie rond te dragen en om die in het openbaar ten toon te stellen om gezien, geëerd en aangeroepen te worden. Ik vraag door welke kracht ze menen, dat die hostie behoorlijk geconsecreerd is. Wel, ze zullen die woorden te voorschijn halen: "Dit is mijn lichaam". Maar ik zal daartegen inbrengen, dat tegelijkertijd gezegd is: "Neemt en en eet." En dat zal ik niet doen zonder grond. Want daar de belofte aan het gebod verbonden is, zeg ik, dat ze daarin zo ingesloten is, dat ze, wanneer ze ervan gescheiden wordt, geheel en al te niet gaat. Dit zal door een gelijk voorbeeld duidelijker worden. God heeft een gebod gegeven, toen Hij zeide: "Roep Mij aan"; Hij

heeft er een belofte aan toegevoegd: "en Ik zal u verhoren." Indien nu iemand Petrus of Paulus aanriep, en zou roemen op deze belofte, zouden dan allen niet roepen, dat hij verkeerd doet? En wat anders, vraag ik u, doen zij, die met terzijdelating van het gebod aangaande het eten, de daardoor verminkte belofte aangrijpen: "Dit is mijn lichaam", om die te misbruiken tot ceremoniën, die vreemd zijn aan de instelling van Christus! Laat ons dus bedenken, dat deze belofte aan hen gegeven is, die het met haar verbonden gebod in acht nemen; maar dat van elk woord verstoken worden degenen, die het sacrament elders heen overbrengen. Tevoren hebben wij uiteengezet, hoe het sacrament van het heilig Avondmaal onze trouw bij God dient. En wanneer de Heere door dit sacrament de milddadigheid zijner goedheid, die zo groot is, als wij vroeger hebben uiteengezet, niet alleen ons in de herinnering terugroept, maar haar ook als het ware van hand tot hand overlevert en ons opwekt om haar te erkennen, dan vermaant Hij ons ook, dat wij niet ondankbaar zullen zijn voor zijn zo overvloedige weldadigheid, maar haar veeleer met passende lof verheffen zullen en met dankzegging verheerlijken. Daarom heeft Hij, toen Hij de instelling van het sacrament aan de apostelen gaf, hun geleerd, dat zij het tot zijn gedachtenis zouden doen. Hetgeen Paulus uitlegt als de dood des Heeren verkondigen (1 Kor. 11:26). En dit is openlijk en allen gezamenlijk als met één mond belijden, dat ons ganse vertrouwen op het leven en de zaligheid gelegen is in de dood des Heeren, om Hem door onze belijdenis te verheerlijken en door ons voorbeeld anderen er toe op te wekken Hem ere toe te brengen. Hier blijkt wederom waartoe het sacrament dient, namelijk om ons te oefenen in de herinnering aan Christus' dood. Want dat ons bevolen wordt de dood des Heeren te verkondigen, totdat Hij komt om te oordelen, is niets anders dan dat wij door de belijdenis van onze mond vermelden hetgeen ons geloof in het sacrament bekend heeft, namelijk dat Christus' dood ons leven is. Dit is het tweede gebruik van het sacrament, dat behoort tot de uiterlijke belijdenis.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

38. In de derde plaats heeft de Heere gewild, dat het ons zou zijn tot een vermaning: en door geen andere zouden wij krachtiger bezield en ontvlamd kunnen worden zowel tot reinheid en heiligheid des levens, alsook tot liefde, vrede en eendracht. Want de Heere geeft ons in dit sacrament zo deel aan zijn lichaam, dat het geheel een met ons wordt en wij met zijn lichaam. Verder, daar Hij slechts één lichaam heeft, waarvan Hij ons allen deelgenoten maakt, is het nodig, dat ook wij door zulk een deelachtigheid allen één lichaam worden. En die eenheid stelt het brood ons voor ogen, dat in het sacrament gegeven wordt, en dat uit veel graankorrels gemaakt is, die zo vermengd zijn, dat men de ene niet van de andere kan onderscheiden: op deze wijze moeten ook wij door een zo grote eendrachtigheid van gemoed verenigd en verbonden zijn, dat er geen tweedracht of verdeeldheid tussen ons komt. Dit zie ik liever verklaard door de woorden van Paulus (1 Kor. 10:16), die zegt: "De drinkbeker der dankzegging, die wij zegenen, is de gemeenschap des bloeds van Christus; en het brood der dankzegging, dat wij breken, is de gemeenschap des lichaams van Christus. Zo zijn wij allen één lichaam, dewijl wij ééns brood deelachtig zijn." En wij zullen uitnemend in het sacrament gevorderd zijn, wanneer in onze harten deze gedachte ingedrukt en ingegraveerd is, dat wij niemand van onze broederen kunnen beledigen, minachten, verwerpen, schenden, of op enige wijze kwetsen, zonder dat wij tegelijk in Hem

Christus kwetsen, verachten en schenden door onze onrechtvaardige bejegening; dat wij niet met onze broederen onenig kunnen zijn, zonder tegelijk onenig te zijn met Christus; dat wij Christus niet kunnen beminnen, zonder Hem te beminnen in de broederen; dat wij zulk een zorg als we dragen voor ons lichaam, ook moeten dragen voor onze broederen, die leden zijn van ons lichaam, dat we, evenals geen enkel deel van ons lichaam door enig gevoel van smart wordt aangeraakt, zonder dat het zich ook door alle andere delen verspreidt, het zo ook niet mogen dulden, dat een broeder enig kwaad lijdt, zonder dat ook wijzelf door medelijden met hem worden geroerd. Daarom noemt Augustinus niet zonder reden dit sacrament zo dikwijls een band der liefde. Want welke scherpe prikkel kon gebruikt worden om de onderlinge liefde onder ons op te wekken dan deze, dat Christus, zich zelf aan ons schenkende, ons niet alleen door zijn voorbeeld uitnodigt om ons wederkerig aan elkander te wijden en over te geven, maar ook, inzoverre als Hij zich van allen gemeen maakt, maakt, dat wij allen één zijn in Hem.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

39. En hieruit wordt zeer goed bevestigd wat ik elders gezegd heb, namelijk dat de rechte bediening van het sacrament niet bestaat zonder het woord. Want alle nut, dat uit het Avondmaal voor ons voortkomt, eist het woord; hetzij wij in het geloof versterkt, hetzij in de belijdenis geoefend, hetzij tot onze plicht opgewekt moeten worden, zo is de verkondiging nodig. Men kan dus in het Avondmaal niets verkeerders doen, dan wanneer men het verandert in een stomme handeling, hetgeen onder tirannie van de paus geschied is. Want zij hebben gewild, dat de ganse kracht der consecratie zou hangen aan de aandacht van de priester, alsof dit het volk niets aanging, terwijl juist aan het volk het sacrament behoorde uitgelegd te worden. En daaruit is deze dwaling ontstaan, dat ze niet opmerkten, dat de beloften, door welke de consecratie geschiedt, niet bestemd zijn voor de tekenen zelf, maar voor hen, die ze ontvangen. Christus spreekt niet tot het brood, opdat het zijn lichaam worde; maar Hij beveelt de discipelen het te eten, en belooft hun de gemeenschap zijns lichaams en bloeds. En ook Paulus leert geen andere orde, dan dat tezamen met het brood en de beker de beloften aan de gelovigen moeten aangeboden worden. Ongetwijfeld, zo is het. Wij moeten ons hier niet een of andere magische bezwering verzinnen, zodat het genoeg zou zijn de woorden gepreveld te hebben, alsof ze door de tekenen gehoord werden; maar wij moeten begrijpen, dat die woorden een levende prediking zijn, die de hoorders sticht, en die inwendig tot hun geest doordringt, die in hun harten gedrukt wordt en daar blijft, die haar bracht betoont in de vervulling van hetgeen zij belooft. Hieruit blijkt duidelijk, dat het wegleggen van het sacrament, waarop sommigen aandringen, opdat het buiten de orde aan zieken moge worden uitgereikt, onnuttig is. Want of ze zullen het ontvangen zonder dat de woorden van Christus' instelling herhaald worden, of de dienaar zal aan het teken de ware uitlegging van het sacrament verbinden. Geschiedt de uitreiking onder stilzwijgen, dan is er misbruik en fout. Indien de beloften herhaald worden en het sacrament wordt uitgelegd, opdat zij, die het ontvangen zullen, het met vrucht ontvangen, dan behoeven we niet te betwijfelen, dat dit de ware consecratie is. Waartoe zal dan die andere consecratie dienen, welker kracht de zieken niet bereikt! Ja, maar degenen, die zo handelen, hebben het voorbeeld

der oude kerk. Ik erken het; maar in een zo belangrijke zaak, waarin men niet zonder groot gevaar dwaalt, is niets veiliger dan de waarheid zelf te volgen.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

40. Verder, evenals wij zien, dat dit heilige brood van het Avondmaal des Heeren een geestelijke spijs is, zoet en liefelijk evenzeer als heilzaam voor de vrome dienaren Gods, door wier smaak zij gevoelen, dat Christus hun leven is, door welke zij tot dankzegging worden opgewekt en tot onderlinge liefde worden vermaand, zo verandert het aan de andere kant in een zeer schadelijk venijn voor allen, wier geloof het niet voedt en versterkt, en die het niet opwekt tot belijdenis van lof en tot liefde. Want evenals lichamelijke spijze, wanneer die de buik aantreft in beslag genomen door schadelijke vochten, ook zelf beschadigd en bedorven wordt en meer schaadt dan voedt, zo doet ook deze geestelijke spijs, wanneer ze terechtkomt in een ziel, die door boosheid en slechtheid bezoedeld is, haar met een grotere val terneerstorten, en dat niet door haar eigen gebrek, maar omdat de bevlekten en ongelovigen geen ding rein is (Tit. 1:15), ook al is het overigens geheiligd door de zegening des Heeren. Want, gelijk Paulus zegt (1 Kor. 11:29), wie onwaardiglijk eten en drinken, zijn schuldig aan het lichaam en bloed des Heeren, en eten en drinken zichzelf een oordeel, niet onderscheidende het lichaam des Heeren. Want zulke mensen, die zonder vonkje geloof, zonder enige ijver der liefde zich als varkens begeven tot het gebruik van 's Heren Avondmaal, onderscheiden het lichaam des Heeren niet. Want inzoverre ze niet geloven, dat dat lichaam hun leven is, doen zij het alle mogelijke smaadheid aan, het berovend van al zijn waardigheid, en door het eindelijk zo te ontvangen ontheiligen en bezoedelen zij het. En inzoverre als ze, vervreemd van hun broederen en met hen in onenigheid, het heilige teken van Christus' lichaam met hun onenigheden durven vermengen, ligt het niet aan hen, dat Christus' lichaam niet verscheurd en lid voor lid uiteengerukt wordt. Zo zijn ze niet ten onrechte schuldig aan het lichaam en bloed des Heeren, hetwelk zij met heiligschennende goddeloosheid zo schandelijk bezoedelen. Door dit onwaardige eten dus halen zij zich hun verdoemenis op de hals. Want hoewel ze geen vertrouwen op Christus hebben, belijden ze toch door het ontvangen van het sacrament, dat alleen in Hem voor hen de zaligheid gelegen is en zweren zij elk ander vertrouwen af. Daarom zijn zij hun eigen aanklagers, leggen zij zelf getuigenis tegen zichzelf af en verzegelen zelf hun eigen verdoemenis. Bovendien, hoewel ze, door haat en kwaadwilligheid verdeeld en gescheiden van hun broederen, dat is van de leden van Christus, geen deel hebben in Christus, betuigen ze toch, dat dit de enige zaligheid is: gemeenschap te hebben met Christus en met Hem verenigd te zijn. Daarom gebiedt Paulus, dat de mens zichzelf beproeve, voordat hij van dit brood eet of van de drinkbeker drinkt. Daarmee heeft hij, zoals ik het althans uitleg, gewild, dat een ieder in zichzelf afdaalt, en bij zichzelf overweegt, of hij met een innerlijk vertrouwen des harten steunt op de zaligheid, door Christus verworven, of hij die door de belijdenis zijns monds erkent; verder of hij door te streven naar onschuldigheid en heiligheid zich toelegt op de navolging van Christus; of hij, naar diens voorbeeld, bereid is zichzelf de broederen te geven, en zich mede te delen aan hen, met wie hij Christus gemeen heeft; of hij, gelijk hij zelf door Christus voor een van zijn leden gehouden wordt, zo ook op zijn beurt alle broederen als leden van zijn eigen lichaam beschouwt; en of hij hen als zijn leden begeert te koesteren, beschermen en helpen.

Niet dat deze plichten zowel des geloofs als der liefde nu volmaakt in ons kunnen zijn; maar omdat wij er naar streven en met al onze wensen naar jagen moeten, dat wij het begonnen geloof dagelijks meer en meer doen toenemen.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

41. Algemeen hebben ze, terwijl ze de mensen tot dit waardig eten wilden toebereiden, de arme consciëntiës op vreselijke wijze gepijnigd en gekweld; en toch hebben ze niets aangebracht, dat tot de zaak diende. Zij hebben gezegd, dat diegenen waardiglijk eten, die in de staat der genade zijn. In de staat der genade zijn betekent bij hen rein zijn en zuiver van alle zonde. Door dat leerstuk werden alle mensen, die ooit op de aarde geweest zijn en nog zijn, van het gebruik van dit sacrament afgehouden. Want indien het er om gaat, dat wij onze waardigheid van onszelf moeten hebben, dan is het met ons gedaan; slechts wanhoop en dodelijk verderf wacht ons. Ook al zouden wij er naar streven met alle krachten, dan zouden wij toch niet anders bereiken, dan dat wij eerst dan het alleronwaardigst zullen zijn, wanneer we ons het meest inspannen om de waardigheid te zoeken. Om deze wonde te genezen hebben zij een manier uitgedacht om de waardigheid te verkrijgen, namelijk dat wij, na ons zoveel we kunnen onderzocht te hebben, en na voor al onze daden rekenschap van onszelf geëist te hebben, onze onwaardigheid verzoenen door berouw, biecht en voldoening; wat dit voor een manier van verzoenen is, hebben we op geschikter plaats besproken. Wat de tegenwoordige instelling betreft, zeg ik, dat dit een al te schrale en onbetekenende troost is voor verslagen en terneergeworpen consciëntiës en die door hun zonde verschrikt zijn. Want indien de Heere door zijn verbod niemand toelaat tot de gemeenschap van zijn Avondmaal, behalve die rechtvaardig en onschuldig is, is er geen geringe waarborg nodig om iemand zeker te maken van zijn rechtvaardigheid, die God, naar hij verneemt, van hem eist. Maar vanwaar wordt deze zekerheid ons bevestigd, dat zij, die gedaan hebben, wat ze konden, bij God genoeg gedaan hebben! En ook indien dat zo was, wanneer zal het dan zijn, dat iemand zich durft beloven, dat hij gedaan heeft, wat hij kon! Zo zal, daar we nooit voldoende zekerheid van onze waardigheid krijgen, de toegang altijd gesloten blijven door dat verschrikkelijk verbod, waardoor verkondigd wordt, dat zij, die onwaardiglijk eten en drinken, zichzelf een oordeel eten en drinken.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

42. Nu kan men gemakkelijk beoordelen, wat het voor een leer is, die in het pausdom heerst en van welke auteur ze afkomstig is, een leer, die de arme en door angst en droefheid benauwde zondaren door haar gruwelijke gestrengheid ontbloot en berooft van de vertroosting van dit sacrament, in hetwelk hun toch alle genietingen van het evangelie werden voorgesteld. Ongetwijfeld kon de duivel de mensen langs geen kortere weg verderven dan door hen zo te verdwazen, dat ze zulk een voedsel niet proeven en smaken, waardoor de zeer goede hemelse Vader hen had willen voeden. Laat ons dus, opdat we niet in een dergelijke afgrond storten, bedenken, dat deze heilige maaltijd de zieken een geneesmiddel, de zondaren een troost, de armen een

groot geschenk is, terwijl ze echter de gezonden, rechtvaardigen en rijken, indien die gevonden kunnen worden, niets zou aanbrengen van enige betekenis. Want daar ons in die maaltijd Christus tot een spijs gegeven wordt, begrijpen wij, dat wij zonder Hem verkwijnen, wegsmelten en vergaan, evenal de kracht des lichaams verdwijnt, wanneer men niet eet. Bovendien daar Hij ons tot een leven gegeven wordt, begrijpen wij, dat wij zonder Hem in onszelf geheel en al dood zijn. Daarom is dit de enige en beste waardigheid, die wij Gode kunnen aanbrengen, dat wij Hem onze geringheid, om zo te zeggen onwaardigheid aanbieden, opdat Hij door zijn barmhartigheid ons zijner waardig make; dat wij in onszelf de moed opgeven, opdat wij ons in Hem mogen troosten; dat wij ons vernederen, opdat wij door Hem worden opgericht; dat wij onszelf aanklagen, opdat wij door Hem rechtvaardig gemaakt worden; bovendien, dat wij jagen naar die eenheid, die Hij ons in zijn Avondmaal aanprijst; en dat wij, evenals Hij ons allen één maakt in zichzelf, zo ook wensen, dat wij allen één ziel, één hart en één tong hebben. Indien wij dit overwogen en overdacht hebben, zullen die gedachten, ook al schokken ze ons, ons nooit terneerwerpen. Hoe zouden wij, die van alle goed arm en ontbloot zijn, wij, die bezoedeld zijn met het vuil der zonden, wij, die halfdood zijn, het lichaam des Heeren waardiglijk eten! Wij zullen veel meer bedenken, dat wij als armen komen tot de milddadige Gever, als zieken tot de Geneesheer, als zondaren tot de Auteur der gerechtigheid, en eindelijk als doden tot Hem, die levend maakt; dat die waardigheid, die door God bevolen wordt, voornamelijk gelegen is in het geloof, dat alles in Christus, niets in ons plaatst; bovendien in de liefde, en wel in zulk een liefde, die wij Gode mogen aanbieden, ook al is ze onvolmaakt, opdat Hij haar verbetere en vermeerdere, aangezien wij geen volmaakte liefde kunnen bewijzen. Anderen, die hierin met ons overeenstemmen, dat de waardigheid zelf in het geloof en de liefde gelegen is, zijn toch in de maat der waardigheid ver afgedwaald, doordat ze zulk een volmaaktheid van geloof eisen, dat daaraan niets ontbreekt, en een liefde, gelijk aan die welke Christus ons betoond heeft. Maar daardoor verdrijven zij evenzeer als de eerstgenoemden allen van de toegang tot dit heilig Avondmaal. Want indien hun opvatting juist was, zou een ieder het onwaardiglijk ontvangen, daar allen, tot de laatste toe, schuldig zouden staan aan onvolmaaktheid en daarvan zouden overtuigd worden. En inderdaad het zou van al te grote domheid, om niet te zeggen dwaasheid, getuigen, wanneer men zulk een volmaaktheid zou eisen bij het ontvangen van het sacrament, dat die het sacrament onnodig en overtollig zou maken: want het is niet ingesteld voor volmaakten, maar voor zwakken en krachtelozen om de gezindheid des geloofs en der liefde aan te vuren, op de wekken, te prikkelen en te oefenen, en het gebrek van beide te verbeteren.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

43. Wat verder de uiterlijke wijze van handelen betreft: het doet er niet toe, of de gelovigen het brood in de hand nemen of niet, of ze het onder elkaar verdelen of dat ieder eet, wat hem gegeven wordt, of ze de beker weer de diaken in de hand geven of aan hun naaste overreiken, of het brood gezuurd is of ongezuurd, of de wijn rood is of wit. Dit zijn middelmatige dingen, die in de vrijheid der kerk gelaten zijn. Hoewel het zeker is, dat het de gewoonte in de oude kerk was, dat allen het brood in de hand ontvingen. En Christus heeft gezegd van de drinkbeker: "Deelt hem onder ulieden"

(Luc. 22:17). De historiën vertellen, dat het gezuurd en gewoon brood geweest is vóór de tijd van de bisschop van Rome Alexander, die de eerste is geweest, die vermaak gehad heeft in ongezuurd brood: maar om welke reden, zie ik niet in, tenzij meer om de ogen van het volk door een nieuw schouwspel tot bewondering te trekken dan om de harten in de ware religie te onderwijzen. Ik bezweer allen, die zelfs door een geringe ijver tot de vroomheid worden aangeraakt, of ze niet duidelijk zien, hoeveel helderder Gods eer hier schittert en hoeveel overvloediger liefelijkheid van geestelijke vertroosing er tot de gelovigen komt, dan in die onbeduidende en toneelachtige beuzelarijen, die geen ander nut doen dan dat ze de zinnen van het verbaasde volk bedriegen. Dit noemen zij het volk bij de godsdienst houden, wanneer het, door superstitie dom en verdwaasd, overal heen getrokken wordt. Indien iemand dergelijke uitvindingen door de oudheid wil verdedigen: ook ik zelf weet zeer goed, hoe oud bij de Doop het gebruik der zalving en van het blazen is, en hoe kort na de tijd der apostelen 's Heren Avondmaal door roest is aangetast; maar dat is de uitgelatenheid der menselijke brutaliteit, die er zich niet van kan onthouden altijd in Gods verborgenheden te spelen en zich losbandig te gedragen. Maar laat ons bedenken, dat God de gehoorzaamheid aan zijn Woord van zo grote betekenis acht, dat Hij wil, dat we naar haar zijn engelen en de ganse wereld beoordelen. Verder, nadat die zo grote hoop van ceremoniën uit de weg geruimd is, zou het Avondmaal zo het meest passend kunnen bediend worden, wanneer het zeer dikwijls en minstens eens per week aan de kerk werd voorgesteld. Men beginne met openbaar gebed; dan worde de predikatie gehouden; daarna vermelde de dienaar, nadat het brood en de wijn op de tafel gezet is, de instelling van het Avondmaal; vervolgens verkondige hij de beloften, die ons er in zijn nagelaten; tevens sluite hij hen van de gemeenschap uit, die door het verbod des Heeren van het Avondmaal afgehouden worden; daarna bidde men, dat de Here, evenals Hij door zijn middadigheid ons dit heilige voedsel geschonken heeft, ons ook onderrichte en vorme om het met geloof en dankbaarheid des harten te ontvangen, en dat Hij, aangezien wij van onszelf onwaardig zijn, door zijn barmhartigheid ons zulk een maaltijd waardig make. Dan zinge men psalmen, of leze men iets, en nemen de gelovigen in passende orde aan de heilige maaltijd deel, terwijl de dienaren het brood breken en aan het volk uitreiken. Wanneer het Avondmaal geëindigd is, vermane men het volk tot oprecht geloof en tot belijdenis des geloofs, tot liefde en een leven de Christenen waardig. Tenslotte zegge men dank en zinge Gods lof. Als dat geëindigd is, late men de gemeente gaan in vrede.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

44. Hetgeen we tot nu toe over dit sacrament hebben uiteengezet toont overvloedig aan, dat het niet ingesteld is om éénmaal per jaar ontvangen te worden, en dat terloops, zoals nu gemeenlijk de gewoonte is, maar om dikwijls door alle Christenen gebruikt te worden, opdat ze dikwijls het lijden van Christus zouden herdenken, en door die herdenking hun geloof zouden ondersteunen en versterken en elkander zouden aansporen om Gods lof te belijden en te zingen en zijn goedheid te verkondigen, en tenslotte daardoor de onderlinge liefde te voeden en ook elkander te betuigen, waarvan ze de band zien in de eenheid van het lichaam van Christus. Want zo dikwijls als wij deel krijgen aan het teken van het lichaam van Christus, verbinden wij ons, als het ware door het geven en ontvangen van een pand, wederkerig met

elkaar tot alle plichten der liefde, opdat niemand iets verrichte, waardoor hij zijn broeder zou kwetsen, en niets nalate, waarmee hij hem zou kunnen helpen, wanneer de noodzaak het eist en de gelegenheid aanwezig is. Dat de apostolische kerk zulk een gebruik gehad heeft, vermeldt Lucas in de Handelingen (Hand. 2:42), wanneer hij zegt, dat de gelovigen volhardende waren in de leer der apostelen, de gemeenschap, de breking des broods en de gebeden. Zo moest het altijd geschieden, dat er geen samenkomst der gemeente gehouden werd zonder prediking des Woords, gebeden, uitdeling van het Avondmaal en aalmoezen. Dat deze orde ook bij de Corinthiërs ingesteld was, kan men voldoende uit Paulus' woorden gissen; en het staat vast, dat ze daarna vele eeuwen lang in gebruik geweest is. Want vanhier zijn die oude regels, die men aan Anacletus en Calixtus toeschrijft, dat na de volbrenging der consecratie, allen moeten communiceren, die niet buiten de kerk gesloten willen worden. En in die oude regels, die men de regels der apostelen noemt, leest men, dat zij, die niet blijven tot het einde, en het heilige Avondmaal niet ontvangen, gestraft moeten worden als lieden, die onrust in de kerk teweegbrengen. Op het concilie te Antiochië is ook besloten, dat zij, die in de kerk komen, de Schrift horen, en zich van het Avondmaal onthouden, uit de kerk verwijderd moeten worden, totdat ze deze fout verbeterd hebben. En ofschoon dit op het eerste Toletaanse concilie verzacht is, of althans met zachtere woorden voorgesteld, zo wordt toch ook daar bepaald, dat zij, die na de predikatie te hebben aangehoord, nooit bevonden worden deel te nemen aan het Avondmaal, vermaand moeten worden, en dat ze, indien ze zich na de vermaning nog onthouden, uit de gemeente moeten worden geweerd.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

45. Door deze bepalingen wilden de heilige mannen bewaren en in stand houden het veelvuldig gebruik van het Avondmaal, dat door de apostelen was overgeleverd, daar ze zagen, dat het voor de gelovigen zeer heilzaam was, maar door de onachtzaamheid van het volk langzamerhand in onbruik begon te geraken. Van zijn tijd getuigt Augustinus aldus 1): "Het sacrament van deze zaak, namelijk van de eenheid, met het lichaam des Heeren, wordt op sommige plaatsen dagelijks, op andere met bepaalde tussenruimten van tijd op de tafel des Heeren bereid, en van die tafel ontvangen, sommigen ten leven, anderen ten verderf." En in de eerste brief aan Januarius 2): "Sommigen oefenen dagelijks gemeenschap met het lichaam en bloed des Heeren, anderen ontvangen het op bepaalde dagen, op sommige plaatsen gaat geen dag voorbij, waarop het niet aangeboden wordt, op andere geschiedt het alleen op zaterdag en zondag, op weer andere alleen op zondag". En aangezien, zoals we zeiden, het volk soms wat slap was, drongen de heilige mannen aan met gestrenge berispingen, opdat het niet zou schijnen, dat ze deze nalatigheid door de vingers zagen. Daarvan hebben we een voorbeeld bij Chrysostomus in zijn uitlegging van de brief aan de Efezen 3): "Tot hem, die de maaltijd onteerde, is niet gezegd: waarom hebt gij u aangezet? maar: waarom zijt ge binnengekomen! Alwie geen deel heeft aan de verborgenheden, is brutaal en onbeschaamd, dat hij hier aanwezig is; ik vraag u, indien iemand, die tot een maaltijd genodigd is, komt, zijn handen wast, aan tafel gaat zitten, en zich schijnt klaar te maken om te gaan eten, maar dan niets eet, zal die niet de maaltijd en de gastheer smaad aandoen! Zo hebt ook gij, wanneer gij u bevindt te midden van hen, die door gebed zich voorbereiden tot het ontvangen van de heilige maaltijd, daardoor

dat gij niet weggegaan zijt, beleden, dat gij een der hunnen zijt, en toch neemt gij geen deel aan de maaltijd: zou het niet beter geweest zijn, dat ge niet verschenen waart! Ik ben onwaardig, zegt ge; maar dan waart ge ook niet waardig deel te nemen aan het gebed, dat de voorbereiding is tot het ontvangen van het heilige sacrament.'
1} in c. 6 Johann. tract. 26, 15.
2} Ep. 118 (54).
3} in c. I. homil. 26.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

46. En ongetwijfeld, deze gewoonte, die gebiedt éénmaal 's jaars te communiceren, is een zeer gewisse uitvinding van de duivel, door wiens dienst ze dan ook ingevoerd moge zijn, Men zegt, dat Zepherinus de auteur van dit besluit geweest is, maar het is niet te geloven, dat het zo geweest is, als het nu is. Want hij zorgde wellicht door zijn inzetting niet slecht, gelijk de tijden toen waren. Want het is niet twijfelachtig, dat toen het heilig Avondmaal de gelovigen voorgezet werd, telkens als ze samenvergaderden, en het is ook niet twijfelachtig, dat een goed deel van hen communiceerde. Maar daar het nauwelijks ooit geschiedde, dat allen tegelijk communiceerden, en het toch nodig was, dat zij, die vermengd waren onder onheiligen en afgodendienaars, door enig uiterlijk teken hun geloof betuigden, had de heilige man, ter wille van de orde en de regering, die dag vastgesteld, opdat het ganse volk de Christenen op die door deelneming aan des Heeren Avondmaal belijdenis des geloofs zou doen. Deze overigens goede inzetting van Zepherinus heeft de nakomelingschap ten kwade gekeerd, toen een vaste wet over het communiceren éénmaal 's jaars is gemaakt; waardoor het geschied is, dat bijna allen, wanneer ze éénmaal gecommuniceerd hebben, alsof ze voor de overige tijd des jaars keurig hun plicht gedaan hebben, rustig op beide oren slapen. Men had geheel anders behoren te doen: minstens eens per week had de tafel des Heeren moeten worden aangericht voor de vergadering der Christenen, de beloften hadden moeten worden verklaard, die ons aan die tafel geestelijk voeden; niemand had wel gedwongen moeten worden, maar allen hadden moeten worden aangespoord en aangezet, ook had de slapheid der tragen moeten worden berispt. Allen zouden zo gezamenlijk, als hongerigen, samenkomen tot zulke heerlijke genietingen. Niet ten onrechte heb ik dus in het begin geklaagd, dat deze gewoonte door de listigheid van de duivel ingevoerd is: die, doordat ze één dag van het jaar voorschrijft, de mensen voor een gans jaar zorgeloos maakt. Wij zien wel, dat dit verkeerde misbruik reeds ten tijde van Chrysostomus ingeslopen was, maar tevens kunnen we zien, hoezeer het hem mishaagd heeft. Want gij klaagt met ernstige woorden op de zoëven aangehaalde plaats, dat in deze zaak zulk een ongelijkheid heerst, dat ze dikwijls op andere tijden van het jaar, zelfs als ze rein waren, niet toetraden, maar in de Paastijd zelfs als ze onrein waren. Dan roept hij uit: "O, gewoonte, o vermetelheid! vergeefs is dus de dagelijkse offerande; tevergeefs staan wij aan het altaar; niemand is er, die met ons er deel aan krijgt." Zover is het er vandaan, dat hij met zijn gezag dat zou hebben goedgekeurd.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

47. Uit diezelfde werkplaats komt ook die andere instelling, die de helft van het Avondmaal aan het beste deel van Gods volk ontstolen of ontrukt heeft: namelijk het teken de bloeds, dat aan de leken en onheiligen (want met deze namen versieren ze het erfdeel Gods) verboden is, en aan weinigen, die geschoren en gezalfd zijn, tot een bezitting is gegeven. Het bevel des eeuwigen Gods is, dat allen drinken; hetwelk de mens door een nieuwe en tegenovergestelde wet durft afschaffen en terzijde stellen, gebiedend, dat niet allen drinken. En opdat zulke wetgevers niet zonder reden tegen hun God schijnen te strijden, wenden ze de gevaren voor, die zouden kunnen ontstaan, wanneer aan allen zonder onderscheid deze heilige beker zou worden voorgezet. Alsof die door de eeuwige wijsheid Gods niet voorzien en opgemerkt waren. Bovendien redeneren zij, naar ze menen scherpzinnig, zo, dat één genoeg is voor beide. Want indien Christus' lichaam er is, zeggen ze, is de gehele Christus er, die van zijn lichaam niet kan worden losgemaakt. Dus omvat het lichaam door vergezelschapping het bloed. Ziehier de overeenstemming van ons verstand met God, wanneer het maar een weinig met losse teugels losbandig en onstuimig begint te zijn. De Here, het brood tonend, zegt, dat het zijn lichaam is; terwijl Hij de beker toont, noemt Hij die zijn bloed. De vermetelheid der menselijke rede roept daartegen in, dat het brood zijn bloed en de wijn zijn lichaam is. Alsof de Heere zonder reden zijn lichaam van zijn bloed zowel met woorden als met tekenen had onderscheiden, en alsof men ooit had horen zeggen, dat het lichaam van Christus of zijn bloed, God en mens genoemd wordt. Ongetwijfeld had Hij, wanneer Hij zichzelf geheel had willen aanduiden, kunnen zeggen: "Ik ben het", zoals Hij gewoon is in de Schrift te spreken; en niet: "Dit is mijn lichaam, dit is mijn bloed." Maar daar Hij de zwakheid van ons geloof te hulp wilde komen, heeft Hij de drinkbeker afzonderlijk gesteld van het brood, om te leren, dat Hij tot drank evenzeer voldoende is als tot spijs. Laat nu één deel weggenomen worden, dan zullen wij slechts de helft van het voedsel in Hem vinden. Dus, ook al zou waar zijn wat zij voorwenden, dat het bloed in het brood is door vergezelschapping, en wederom het lichaam in de drinkbeker, dan beroven ze toch de vrome zielen van de versterking huns geloofs, welke Christus leert als noodzakelijk. Daarom moeten wij, na hun scherpzinnigheden te hebben laten varen, het nu behouden, dat uit het dubbele pand naar Christus' ordinantie verkregen wordt.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

48. Ik weet wel, dat de dienaren van de Satan, gelijk het hun gewoonte is met de Schrift te spotten, hier uitvluchten hebben. In de eerste plaats voeren ze aan, dat uit een enkele daad geen regel getrokken moet worden, door welke de kerk tot eeuwige onderhouding gebonden wordt. Maar ze liegen, wanneer ze zeggen, dat het een enkele daad is: immers Christus heeft niet alleen de drinkbeker uitgereikt, maar ook ingesteld, dat de apostelen zo in het vervolg moesten doen. Want het zijn de woorden van iemand, die gebiedt: "Drinkt allen uit deze drinkbeker." En Paulus vermeldt deze daad zo, dat hij haar als een vaste instelling aanprijst. De tweede uitvlucht is deze, dat alleen de apostelen door Christus toegelaten zijn tot het deelhebben aan dit Avondmaal, die Hij reeds tot de rang der priesters had aangenomen en gekozen. Maar toch zou ik wel willen, dat zij mij op vijf vragen antwoordden, waaraan ze niet zullen kunnen ontkomen, of ze zullen gemakkelijk tezamen met hun leugens weerlegd

worden. Ten eerste, door welke Godsspraak is hun deze oplossing, die zo vreemd is aan Gods Woord, geopenbaard? De Schrift somt er twaalf op, die met Jezus hebben aangezeten; maar zij verduistert Christus' waardigheid niet zo dat ze hen priesters noemt. Over die naam later te zijner plaatse. Ofschoon Hij het Avondmaal toen aan de twaalf gegeven heeft, heeft Hij hun toch geboden, dat ze zo zouden doen, namelijk dat ze het zo onder elkander zouden uitdelen. Ten tweede, waarom hebben, in die betere tijd, van de apostelen af tot duizend jaren daarna, zonder uitzondering allen deel gehad aan beide tekenen? Wist de oude kerk niet, wie Christus als disgenoten aan zijn Avondmaal had toegelaten? Het zou van zeer verdorven onbeschaamdheid getuigen, hier tegen te streven en uitvluchten te zoeken. Er bestaan kerkgeschiedenissen, er bestaan boeken der ouden, die duidelijke getuigenissen van deze zaak geven. "Ons vlees," zegt Tertullianus 1), "wordt door het lichaam en bloed van Christus gevoed, opdat onze ziel tegoed gedaan worde van God." "Hoe zult gij," zeide Ambrosius tot Theodosius 2), "met zulke handen het heilige lichaam des Heeren ontvangen? Met welk een vermetelheid zult gij met uw mond deel hebben aan de beker van het kostbare bloed?" Hieronymus zegt 3): "De priesters, die het Avondmaal bedienen en het bloed des Heeren aan het volk uitdelen." Chrysostomus 4): Het is niet zoals in de oude wet, waar de priester een deel at, en het volk een deel; maar aan allen wordt één lichaam voorgezet en één beker. Hetgeen tot het Avondmaal behoort, is gemeen tussen priester en volk." Ditzelfde getuigt ook Augustinus op zeer vele plaatsen.
1} De resurr. carnis 8.
2} Vermeld bij Theodor. V, 18 (al. 17).
3} In 2 Malach.
4} In 2 Kor. 8. homil. 18.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

49. Maar waartoe spreek ik over een zaak, die zeer goed bekend is? Laat men alle Griekse en Latijnse schrijvers lezen: overal zal men dergelijke getuigenissen aantreffen. En deze gewoonte is niet afgesleten, zolang er een druppel gaafheid in de kerk overgebleven is. Gregorius, die men met recht de laatste bisschop van Rome zou kunnen noemen, leert, dat ze in zijn tijd bewaard is: "Gij hebt," zegt hij, "niet meer door te horen, maar door te drinken geleerd wat het bloed des Lams is; zijn bloed wordt in de monden der gelovigen gegoten." Ja zij heeft nog vierhonderd jaren na zijn dood geduurd, toen alles reeds ontaard was. Immers het werd niet slechts voor een gewoonte, maar voor een onschendbare wet gehouden. Want toen was de eerbied voor de Goddelijke instelling van kracht: en men twijfelde er niet aan, dat het heiligschennis was te scheiden hetgeen door de Heere verbonden was. Want aldus spreekt Gelasius 1): "Wij hebben bevonden, dat sommigen slechts een deel van het heilig lichaam nemen en zich van de beker onthouden; en daar zij zonder twijfel door ik weet niet welke superstitie bevangen zijn, moeten zij of de sacramenten in hun geheel ontvangen, of van de sacramenten in hun geheel worden afgehouden; want een deling van dit sacrament wordt zonder grote heiligschennis niet toegelaten." Men hoorde de redenen van Cyprianus 2), die ongetwijfeld een Christelijk gemoed moeten bewegen. "Hoe," zegt hij, leren wij hun, of wekken wij hen op om in de belijdenis van Christus hun bloed te storten, indien wij hun, die zullen strijden, zijn bloed ontzeggen? Of hoe maken wij hen bekwaam tot de beker van het martelaarschap, indien wij hen

niet toelaten om eerst in de kerk volgens het recht der gemeenschap de drinkbeker des Heeren te drinken?" Dat de canonisten dat besluit van Gelasius beperken tot de priesters is een te kinderachtige uitvlucht, dan dat het zou behoeven weerlegd te worden.
1} Vermeld de consecr. dist. 2. c. Comperimus.
2} Serm. 5 de lapsis.

Boek IV hoofdstuk 17

Over het Heilig Avondmaal van Christus en wat het ons aanbrengt.

50. In de derde plaats, waarom heeft Hij van het brood eenvoudig gezegd, dat ze het moesten eten, en van de drinkbeker, dat ze allen daaruit moesten drinken? Alsof Hij met voordracht de listigheid van Satan had willen tegengaan. In de vierde plaats, indien de Heere alleen priesters zijn Avondmaal heeft waardig gekeurd, zoals zij willen, wie der mensen zou dan ooit vreemden, die door de Heere uitgesloten waren, tot deelgenootschap hebben durven roepen? En dat wel een deelgenootschap aan een gave, waarover de macht niet bij hem berustte, en zonder enige opdracht van Hem, die haar alleen geven kan? Ja, met wat voor een vertrouwen hebben ze tegenwoordig het gebruik, dat ze het teken van Christus' lichaam aan het gewone volk uitdelen, indien zij geen enkel gebod of voorbeeld des Heeren hebben? In de vijfde plaats: loog Paulus, toen hij tot de Corinthiërs zeide, dat hij van de Heere ontvangen had, hetgeen hij hun had overgegeven? Want daarna verklaart hij hetgeen hij overgegeven had, namelijk dat allen zonder onderscheid deel zouden hebben aan beide tekenen. Indien Paulus van de Heere ontvangen had, dat allen zonder onderscheid toegelaten moesten worden, laat dan hen, die bijna het ganse volk Gods wegdrijven, zien, van wie zij dat ontvangen hebben; aangezien ze nu niet kunnen voorwenden, dat God de auteur is, bij wie niet is ja en neen. En nog durven ze dergelijke verfoeiselen bemantelen met de naam der kerk, en met die dekmantel verdedigen, alsof die antichristen de kerk waren, die Christus' leer en instellingen zo gemakkelijk vertreden, verstrooien en afschaffen, of alsof de apostolische kerk, in welke de ganse kracht der religie gebloeid heeft, geen kerk geweest was.

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

1. Door deze en dergelijke uitvindingen heeft de Satan gepoogd, als het ware door het verbreiden van duisternis het heilige Avondmaal van Christus te verdonkeren en te bezoedelen, opdat althans de zuiverheid van het Avondmaal in de kerk niet behouden zou worden. Maar dit was het toppunt van gruwelijke verfoeilijkheid, toen hij een teken heeft verheven, waardoor het niet alleen verduisterd en verkeerd werd, maar geheel uitgewist en vernietigd, en daardoor verdween en uit de herinnering van de mensen wegviel: namelijk toen hij door een allerverderfelijkste dwaling bijna de ganse wereld zo verblind heeft, dat ze geloofde, dat de mis een offerande en aanbieding is om de vergeving van de zonden te verkrijgen. Hoe in het begin de verstandigste Scholastieken dit leerstuk ontvangen hebben, daarom bekommer ik me niet. Laat hen lopen met hun spitsvondige redeneringen, die, ook al zouden ze met allerlei uitvluchten verdedigd kunnen worden, toch daarom door alle goeden moeten verworpen worden, omdat ze niet doen dan de helderheid van het Avondmaal met vele duisternissen bedekken. Terwijl ik die redeneringen dus laat voor wat ze zijn, moeten de lezers begrijpen, dat ik hier de strijd aanbind met die mening, waarmee de antichrist van Rome en zijn profeten de gehele wereld vervuld hebben, namelijk dat de mis een werk is, waardoor de priester, die Christus offert en anderen, die aan de offerande deelnemen, zich verdienstelijk maken bij God, of dat zij een zoenoffer is, waardoor zij zich met God verzoenen. En dat is niet alleen door de algemene opvatting van de grote massa aanvaard, maar ook de handeling zelf is zo ingericht, dat ze een soort van verzoening is, waardoor Gode genoeg gedaan wordt door de verzoening van levenden en doden. Dit geven ook de woorden te kennen, die ze gebruiken, en ook uit het dagelijks gebruik kan men niet anders opmaken. Hoe diepe wortels deze pest geschoten heeft, weet ik, en ook onder hoe grote schijn van iets goeds te zijn zij schuil gaat, hoe ze zich siert met de naam van Christus, en hoe velen geloven, dat in de ene naam van de mis de ganse inhoud des geloofs besloten is. Maar wanneer uit Gods Woord zeer duidelijk bewezen zal zijn, dat deze mis, hoe opgesmukt en schitterend ze ook is, Christus grote smaadheid aandoet, zijn kruis begraaft en onderdrukt, zijn dood in vergetelheid brengt, de vrucht, die uit die dood voor ons voortkwam, wegneemt, en het sacrament, waardoor de herinnering aan de dood overgebleven was, ontzenuwt en verstrooit: zullen er dan wel zo diepe wortels zijn, dat ze niet door deze zeer krachtige bijl, ik bedoel het Woord Gods, worden weggehouden en uitgeroeid? Zal er dan wel een zo schitterend uiterlijk zijn, onder hetwelk dit kwaad kan schuil gaan, dat dit licht het niet aan de dag brengt?

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

2. Laat ons dus aantonen hetgeen in de eerste plaats gesteld is, dat in de mis Christus een ondragelijke laster en smaad wordt aangedaan. Want Hij is tot Priester en

Hogepriester door de Vader geheiligd, niet voor een tijd, gelijk men leest, dat de priesters in het Oude Testament aangesteld waren, wier priesterschap, daar hun leven sterfelijk was, niet onsterfelijk kon zijn. Daarom waren er ook opvolgers nodig, om telkens in de plaats der gestorvenen gesteld te worden. Maar het is allerminst nodig, dat voor Christus, die onsterfelijk is, een plaatsvervanger wordt gesteld. Daarom is Hij door de Vader aangewezen tot Priester in der eeuwigheid, naar de ordening van Melchizedek: opdat Hij een eeuwigblijvend priesterschap zou bekleden (Hebr. 5:5,10) (Hebr. 7:17,21) (Hebr. 9:11) (Hebr. 10:21) (Ps. 110:4) (Gen. 14:18). Deze verborgenheid was lang te voren afgebeeld in Melchizedek, van wie de Schrift, nadat ze hem eenmaal ingevoerd heeft als priester des levenden Gods, later nooit meer melding maakt, alsof hij geen einde des levens gehad had. Door deze gelijkheid wordt Christus priester naar zijn ordening genoemd. Degenen nu, die dagelijks offeren, moeten noodzakelijk priesters aanstellen om die offers te verrichten, en die priesters moeten ze stellen in de plaats van Christus als zijn opvolgers en plaatsvervangers. En door dat in de plaats stellen beroven ze niet alleen Christus van zijn eer en ontnemen ze Hem het voorrecht van zijn eeuwig priesterschap, maar ook trachten ze Hem van de rechterhand des Vaders te verdrijven, alwaar Hij niet onsterfelijk kan zitten zonder tevens eeuwig Priester te blijven. En laat hen niet aanvoeren, dat hun offerpriesters niet gesteld worden in plaats van Christus, alsof die gestorven was, maar dat zij slechts helpers zijn van zijn eeuwig priesterschap, hetgeen daarom nog niet ophoudt te blijven bestaan. Want door de woorden van de apostel (Hebr. 7:23) worden ze te sterk in het nauw gebracht, dan dat ze zo zouden kunnen ontsnappen: immers hij zegt, dat meer anderen priester geworden zijn, omdat ze door de dood verhinderd werden altijd te blijven. Dus is Christus, die niet door de dood verhinderd wordt, de enige Priester en heeft Hij geen ambtgenoten nodig. Maar onbeschaamd als ze zijn, wapenen zij zich met het voorbeeld van Melchizedek om hun goddeloosheid te verdedigen. Want daar er van hem gezegd wordt, dat hij brood en wijn heeft aangeboden, maken zij daaruit op, dat dat een voorspel geweest is van hun mis, alsof tussen hem en Christus de gelijkenis was gelegen in het aanbieden van brood en wijn. Dat is te flauw en onbetekenend, dan dat het weerlegging nodig heeft. Melchizedek heeft aan Abraham en zijn metgezellen brood en wijn gegeven om hen, daar ze vermoeid waren van de reis en de strijd, te verkwikken. Wat heeft dit met de offerande te maken? De vriendelijkheid van de heilige koning wordt door Mozes geprezen; zij maken daarvan te onpas een verborgenheid, waarvan in 't geheel geen melding gemaakt wordt. Maar zij blanketten hun dwaling met een andere kleur, want, zo zeggen ze, terstond daarop volgt: "en hij was een priester des allerhoogsten Gods." Ik antwoord, dat zij verkeerdelijk op het brood en de wijn betrekken, wat de apostel doet slaan op de zegening. Daar hij dus een priester was van God, heeft hij Abraham gezegend. Daaruit besluit dezelfde apostel, de beste uitlegger, die men vinden kan, tot zijn hogere positie: want de mindere wordt gezegend door de meerdere (Hebr. 7:7). Indien de aanbieding van Melchizedek een afbeelding was van het misoffer, zou dan de apostel zo vraag ik u, die de allerkleinste dingen onderzoekt, een zo ernstige en belangrijke zaak vergeten hebben? Maar (wat ze ook bazelen), ze zullen tevergeefs de redenering, die door de apostel wordt aangevoerd, pogen omver te werpen, namelijk deze, dat het recht en de eer van het priesterschap onder de sterfelijke mensen ophoudt, omdat Christus, die onsterfelijk is, de enige en eeuwige Priester is.

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

3. Als tweede werking der mis was gesteld, dat ze het kruis en het lijden van Christus onderdrukt en bedekt. Dit is volkomen zeker, dat Christus' kruis omvergeworpen wordt, zodra een altaar opgericht wordt. Want indien Hij zichzelf aan het kruis tot een offerande heeft opgeofferd, om ons in eeuwigheid te heiligen, en een eeuwige verlossing voor ons te verwerven (Hebr. 9:12), dan blijft ongetwijfeld de kracht en de werkdadigheid van zijn offerande zonder einde voortduren. Anders zouden wij over Christus geen eervoller mening hebben dan over de runderen en de kalveren, die onder de wet geofferd werden, wier offeranden krachteloos en zwak waren, zoals daardoor bewezen wordt, dat ze meermalen herhaald werden. Daarom zullen we moeten erkennen, of dat aan de offerande van Christus, die Hij aan het kruis vervuld heeft, de kracht om eeuwig te reinigen ontbroken heeft, of dat Christus één offerande éénmaal voor alle eeuwen volbracht heeft. Dat is hetgeen de apostel zegt, dat deze Hogepriester Christus éénmaal door zijnszelfs offerande verschenen is in de voleinding der eeuwen om de zonde te niet te doen (Hebr. 9:26). Evenzo, dat wij door de wil Gods geheiligd zijn door de offerande des lichaams van Jezus Christus, éénmaal geschied. Evenzo, dat Christus met één offerande in eeuwigheid volmaakt heeft degenen, die geheiligd worden (Hebr. 10:10,14). En daaraan voegt hij de treffelijke uitspraak toe, dat, waar nu éénmaal vergeving der zonden verworven is, er geen offerande meer overblijft (Hebr. 10:18). Dit heeft ook Christus te kennen gegeven door zijn laatste woord, in zijn laatste ademtochten, toen Hij zeide: "Het is volbracht" (Joh. 19:30). Wij plegen op de laatste woorden van stervenden acht te slaan als op Godsspraken. Chistus betuigt stervende, dat door zijn enige offerande voltooid en vervuld is al wat onze zaligheid diende. En zal het dan ons geoorloofd zijn aan een dergelijke offerande, welker volmaaktheid Hij zo duidelijk aangewezen heeft, dagelijks, alsof ze onvolmaakt was, talloze offeranden vast te knopen? Waar het heilige Woord Gods niet alleen verzekert, maar ook uitroept en betuigt, dat deze offerande eenmaal volbracht is, en dat haar kracht eeuwig blijft, beschuldigen daar degenen die een andere offerande eisen, haar niet van onvolmaaktheid en zwakheid? Maar waartoe dient de mis, die met deze voorwaarde ingesteld is, dat dagelijks honderdduizend offeranden volbracht worden, anders dan daartoe, dat het lijden van Christus, waardoor Hij zich als enig slachtoffer aan de Vader heeft aangeboden, begraven en verzonken zou terneer liggen! Wie zou niet, tenzij hij blind is, zien, dat het de vermetelheid van Satan geweest is, die tegen een zo duidelijke en heldere waarheid streed? En ik weet zeer goed door welke goochelarijen de vader der leugen dit zijn bedrog pleegt te bemantelen, zeggende, dat het niet verschillende en onderscheidene offeranden zijn, maar dat één en dezelfde offerande meermalen herhaald wordt. Maar dergelijke rookwolken worden zonder moeite uiteengedreven. Want in zijn gehele uiteenzetting beweert de apostel niet alleen, dat er geen andere offeranden zijn, maar ook dat die éne offerande éénmaal is opgeofferd en niet meer herhaald behoeft te worden. Zij, die nog scherzinniger zijn, ontsnappen door een nog meer verborgen spleet door te zeggen, dat het geen herhaling is, maar een toepassing. Maar ook deze drogreden wordt even gemakkelijk weerlegd. Immers Christus heeft zich niet eenmaal opgeofferd onder deze voorwaarde, dat zijn offer dagelijks door

nieuwe offeranden zou worden bekrachtigd, maar dat de vrucht zijner offerande door de prediking des evangelies en de bediening van het heilig Avondmaal ons zou worden medegedeeld. Zo zegt Paulus (1 Kor. 5:7), dat Christus als ons Pascha geofferd is, en hij gebiedt ons te eten. Dit, zeg ik, is de manier, waarop de offerande des kruises voor ons naar behoren wordt toegepast, namelijk wanneer er ons deel aan gegeven wordt om haar te genieten en wij haar met een waar geloof ontvangen.

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

4. Maar het is de moeite waard te horen, op welk fundament zij verder hun misofferande doen steunen. Want zij betrekken hierop de voorzegging van Maleachi (Mal. 1:11), door welke de Heere belooft, dat het zal geschieden, dat men in de ganse wereld zijn naam een brandoffer zal offeren en een reine offerande. Alsof het iets nieuws of ongewoons was voor de profeten om, wanneer ze over de roeping der heidenen spreken, de geeestelijke dienst van God, tot welke ze hen opwekken, door de uitwendige ceremonie der wet aan te duiden, om daardoor de mensen van hun tijd des te gemeenzamer er op te wijzen, dat de heidenen geroepen moesten worden tot de gemeenschap aan de ware religie. Gelijk ze ook in het algemeen de waarheid der dingen, die door het evangelie voor ogen is gesteld, door voorbeelden van hun tijd plegen te beschrijven. Zo zetten ze voor de bekering tot de Heere de opgang naar Jeruzalem; voor het aanbidden van God de offereing van alle soort van gaven; voor de bredere kennis van God, waarmee in het Koninkrijk van Christus de gelovigen begiftigd zouden worden, dromen en gezichten. Wat ze aanhalen is dus gelijk aan de andere voorzegging van Jesaja (Jes. 19:21) e.v., waar de profeet voorzegt aangaande de drie altaren, die in Assyrië, Egypte en Judea zouden opgericht worden. Want ik vraag in de eerste plaats, of ze niet toegeven, dat de vervulling van deze profetie plaats vindt in het Rijk van Christus. Verder, waar die altaren zijn, of wanneer ze ooit opgericht zijn. In de derde plaats, of ze menen, dat voor ieder van die rijken een tempel bestemd is, zoals de tempel te Jeruzalem was. Indien zij dit overwegen, zullen ze, meen ik, erkennen, dat de profeet onder voorbeelden, die voor zijn tijd passen, profeteert over de verbreiding van de geestelijke dienst van God over de ganse aarde. En dit antwoord geven we hun. En omdat men overal voorbeelden van deze zaak ontmoet, zal ik mij niet druk maken met het geven van een langere opsomming. Trouwens ook hierin zijn ze jammerlijk verblind, dat ze geen ander offer erkennen dan het misoffer, hoewel de gelovigen nu werkelijk de Heere offeren en een reine offerande aanbieden, over welke weldra gesproken zal worden.

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

5. Nu kom ik tot de derde uitwerking der mis, waarbij we moeten uitleggen, hoe ze de ware en enige dood van Christus uitwist en uit de herinnering doet verdwijnen. Want evenals onder de mensen de bevestiging van een testament hangt aan de dood van de testamentmaker, zo heeft ook onze Heere het testament, waardoor Hij ons de

vergeving der zonden en de eeuwige gerechtigheid heeft geschonken, bevestigd door zijn dood. Zij, die het wagen in dit testament iets te veranderen of te vernieuwen, verloochenen zijn dood en achten die als van geen betekenis. En wat is de mis anders dan een nieuw en geheel ander testament? Immers beloven niet alle missen telkens weer een nieuwe vergeving van zonden en een nieuw verwerven van gerechtigheid, zodat er dan evenveel testamenten zijn als missen? Laat dus Christus wederom komen en door een tweede dood dit nieuwe testament of liever door een oneindig aantal doden de talloze testamenten der missen bekrachtigen. Heb ik dus niet naar waarheid in het begin gezegd, dat de enige en ware dood van Christus door de missen uitgewist wordt? Dient de mis niet rechtstreeks daartoe, dat Christus, indien het mogelijk was, opnieuw gedood wordt? "Want waar een testament is," zegt de apostel (Hebr. 9:16), "daar is het noodzaak, dat de dood des testamentmakers tussenkome": de mis brengt een nieuw testament van Christus aan; dus eist ze zijn dood. Bovendien is het nodig, dat het offer, dat gebracht wordt, gedood en geslacht wordt. Indien Christus in iedere mis geofferd wordt, moet Hij ieder ogenblik op duizend plaatsen wreed gedood worden. Dit is niet mijn redenering, maar die van de apostel: dat Christus, indien Hij het nodig geoordeeld had, zichzelf meermalen te offeren, dikwijls had moeten lijden van de grondlegging der wereld af (Hebr. 9:26). Ik erken, dat ze een antwoord gereed hebben, waardoor ze ook ons van laster beschuldigen. Want ze zeggen, dat hun voor de voeten geworpen wordt iets, dat ze nooit hebben bedacht en zelfs niet zouden kunnen bedenken. Maar wij weten, dat de dood en het leven van Christus geenszins in hun hand is. Wij letten er ook niet op, of ze de bedoeling hebben Hem te doden; onze bedoeling is slechts aan te tonen, welk een ongerijmdheid uit hun goddeloos en boos leerstuk volgt. En dat bewijs ik uit de mond van de apostel. Ook al roepen ze duizendmaal hier tegen in, dat dit een onbloedig offer is, dan zal ik toch loochenen, dat het aan het goeddunken der mensen hangt, dat de offeranden hun natuur veranderen, omdat op die manier de heilige en onschendbare instelling Gods te niet zou gaan. En daaruit volgt, dat dit grondbeginsel van de apostel vast is, dat bloedstorting vereist wordt, wil er afwassing plaats hebben.

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

6. Nu moeten we de vierde werking der mis behandelen, namelijk hoe ze ons berooft van de vrucht, die uit de dood van Christus tot ons kwam, doordat de mis maakt, dat we die niet bekennen en bedenken. Want wie zou bedenken, dat hij door de dood van Christus verlost is, wanneer hij een nieuwe verlossing ziet in de mis? Wie zou vertrouwen, dat hem zijn zonden vergeven zijn, wanneer hij een nieuwe vergeving ziet? En ook zal hij niet ontkomen, die zegt, dat wij om geen andere reden vergeving der zonden verkrijgen in de mis, dan omdat die door de dood van Christus reeds verkregen is. Want hij brengt niets anders aan, dan wanneer hij verkondigde, dat wij op die voorwaarde door Christus verlost zijn, dat wij onszelf verlossen; want zulk een leer is door de dienaren van Satan verbreid, en zulk een leer verdedigen zij tegenwoordig met geschreeuw, met het zwaard en het vuur, namelijk dat wij, wanneer wij Christus de Vader in de mis offeren, door dit werk der offering vergeving der zonden verkrijgen en het lijden van Christus deelachtig worden. Wat blijft er dan voor het lijden van Christus over dan dat het een voorbeeld der verlossing is, opdat wij

daaruit zouden leren onze eigen verlossers te zijn? Wanneer Christus zelf in het Avondmaal het vertrouwen in de vergeving bezegelt, gebiedt Hij de discipelen niet aan die handeling te blijven hangen, maar verwijst hen naar het offer zijns doods, te kennen gevend, dat het Avondmaal is een gedenkteken of herinneringsteken, zoals men gemeenlijk zegt, waaruit ze zouden leren, dat het zoenoffer waardoor God verzoend moest worden, slechts eenmaal moest worden geofferd. Want het is niet voldoende te weten, dat Christus de enige offerande is, indien we niet tevens weten, dat er slechts één offering behoefde te zijn, zodat ons geloof aan zijn kruis gehecht is.

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

7. Nu kom ik tot de laatste werking der mis, namelijk deze, dat het heilig Avondmaal, in hetwelk de Heere de herinnering aan zijn lijden ingegrift en afgebeeld had nagelaten, door het oprichten der mis weggenomen, verduisterd en verdorven is. Want het Avondmaal zelf is een gave van God, die met dankzegging behoorde aangenomen te worden. Maar men stelt het zo voor, dat het misoffer aan God de prijs betaalt, die Hij zelf tot voldoening aanneemt. Evenveel als geven verschilt van ontvangen, evenzoveel verschilt een offerande van het sacrament des Avondmaals. En dit is een zeer ellendige ondankbaarheid van de mens, dat hij, waar hij de middadigheid der Goddelijke goedheid behoorde te erkennen en dank te zeggen, daarin God tot zijn schuldenaar maakt. Het sacrament beloofde, dat wij door Christus' dood niet alleen eenmaal tot het leven zijn wedergebracht, maar ook voortdurend levend gemaakt worden, omdat onze zaligheid in die dood vervuld is. Het misoffer zingt een geheel ander liedje: dat Christus dagelijks geofferd moet worden om ons enig voordeel te brengen. Het Avondmaal moest in de openbare vergadering der kerk uitgedeeld worden, om ons te onderrichten aangaande de gemeenschap, door welke wij in Christus Jezus verenigd zijn. Deze gemeenschap wordt door het misoffer ontbonden en uiteengerukt. Want nadat de dwaling ingang gevonden had, dat er priesters moeten zijn om voor het volk te offeren, is men, alsof het Avondmaal naar hen verbannen was, opgehouden, naar Gods gebod het aan de gemeente der gelovigen uit te delen. De toegang is geopend tot bijzondere missen, die meer een zekere uitsluiting meebrengen dan die gemeenschap, die de Heere ingesteld heeft, daar de mispriester zich van het ganse volk der gelovigen afzondert om afzonderlijk zijn offer te verslinden. Een bijzondere mis noem ik het (opdat niemand zich vergisse), wanneer er geen deelnemen is van de gelovigen aan des Heeren Avondmaal, ook al is overigens een grote menigte mensen aanwezig.

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

8. Vanwaar de naam der mis zijn oorsprong heeft, daarover heb ik nooit een vast oordeel kunnen uitspreken, behalve dat het mij waarschijnlijk voorkomt, dat die naam genomen is van de offers, die gebracht werden. Daarom gebruiken de oude schrijvers ook meestal het meervoud. Maar om het geschil over de naam te laten varen: ik zeg,

dat de bijzondere missen met Christus' instelling regelrecht in strijd zijn, en dat ze daarom een goddeloze ontheiliging van het Avondmaal zijn. Want wat heeft de Heere ons bevolen? Heeft Hij niet geboden te nemen en onder elkander te verdelen? Welk een onderhouding van het gebod leert Paulus (1 Kor. 10:16)? Leert hij niet de breking des broods, opdat die voor ons zij de gemeenschap aan het lichaam en bloed? Wanneer dus één het ontvangt zonder het uit te delen, welke overeenkomst heeft dat dan met hetgeen Paulus leert? Maar die éne, zeggen ze, doet het in naam der ganse kerk. Door welk gebod? Is dat niet openlijk God bespotten, wanneer één alleen aan zich trekt hetgeen niet anders dan onder velen behoorde te geschieden? Maar omdat de woorden van Christus en Paulus duidelijk genoeg zijn, kan men in 't kort besluiten, dat overal, waar geen breking des broods is tot gemeenschap der gelovigen, niet het Avondmaal des Heeren, maar een valse en verkeerde nabootsing van het Avondmaal is. En een valse nabootsing betekent misvorming. En misvorming van een zo grote verborgenheid geschiedt niet zonder goddeloosheid. In de bijzondere missen ligt dus een goddeloos misbruik. En, evenals de ene fout in de religie steeds weer een andere voortbrengt, nadat eenmaal die gewoonte ingeslopen was om te offeren zonder gemeenschap, is men langzamerhand begonnen in alle hoeken der kerkgebouwen talloze missen te doen, en het volk her en derwaarts vaneen te scheuren, terwijl het toch tot één vergadering behoorde samen te komen, om de verborgenheid van zijn eenheid te bekennen. Laat hen nu heengaan en ontkennen, dat het afgoderij is, dat ze het brood in hun missen tonen om het in plaats van Christus te laten aanbidden, want tevergeefs spreken zij van die beloften over de tegenwoordigheid van Christus, die, hoe men ze ook verstaat, zeker niet daartoe gegeven zijn, dat onreine en onheilige mensen het lichaam van Christus zouden vervaardigen, zo dikwijls als ze willen en tot elk misbruik, dat hun lust; maar daartoe, dat de gelovigen, doordat ze met eerbiedige onderhouding Christus' gebod volgen in het vieren van het Avondmaal, zijn ware gemeenschap zouden genieten.

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

9. Daar komt bij, dat deze verkeerdheid aan de kerk, toen ze nog zuiverder was, onbekend geweest is. Want ook al trachten diegenen onzer tegenstanders, die het onbeschaamdst zijn, de zaak met schone schijn te bedekken, toch is het meer dan zeker, dat de ganse oudheid zich tegen hen keert, zoals we vroeger in anders stukken hebben aangetoond en nog zekerder zal kunnen vastgesteld worden uit de voortdurende lectuur der ouden. Maar voordat ik hiermee eindig, vraag ik onze misleraars, dat ze weten, dat Gode gehoorzaamheid liever is dan offeranden (1 Sam. 15:22), en dat Hij meer verlangt, dat men naar zijn stem luistert, dan dat Hem offeranden gedaan worden, hoe ze kunnen geloven, dat deze wijze van offeren Gode aangenaam is, van welke ze geen enkel gebod hebben en van welke ze zien, dat ze zelfs niet met één woord der Schrift wordt goedgekeurd. Bovendien, daar ze de apostel horen zeggen (Hebr. 5:4), dat niemand zich de naam en de eer van het priesterschap aanneemt, dan die geroepen is, gelijk Aäron, ja, dat ook Christus zelf zich niet opgedrongen heeft, maar aan de roeping des Vaders gehoorzaamd heeft, zo moeten ze bewijzen of dat God de auteur en insteller van hun priesterschap is, of ze moeten erkennen, dat die eer niet van God is, tot welke zij, zonder geroepen te zijn,

met onbeschaamde vermetelheid zijn doorgedrongen. Maar ze kunnen zelfs geen puntje van een letter aanvoeren om hun priesterschap te verdedigen. Waarom zullen dan de offers niet verdwijnen, die zonder priester niet gebracht kunnen worden?

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

10. Indien iemand komt aandragen met van hier en daar genomen verbrokkelde uitspraken der ouden en op hun gezag beweert, dat de offerande, die in het Avondmaal volbracht wordt, anders verstaan moet worden dan wij uitleggen, dan moge hem in het kort dit geantwoord worden: indien het gaat over het aannemelijk maken van het verzinsel der offerande, zoals de pausgezinden die in de mis verzonnen hebben, zeg ik, dat de oude leraars een dergelijke heiligschennis geenszins verdedigen. Zij gebruiken wel het woord offerande, maar zij zetten tevens uiteen, dat zij daaronder niets anders verstaan dan de herinnering aan die ware en enige offerande, die Christus, onze enige Priester (zoals zij Hem op vele plaatsen noemen), aan het kruis volbracht heeft. "De Hebreën," zegt Augustinus 1) "vierden in de slachtoffers van vee, die ze Gode offerden, de profetie van de toekomstige offerande, die Christus geofferd heeft; de Christenen vieren de herinnering aan de reeds volbrachte offerande door de heilige offering en de deelachtigheid van het lichaam van Christus." Hier leert hij ongetwijfeld geheel hetzelfde, wat met meer woorden staat in het boek over het geloof aan Petrus Diaconus geschreven, wie ook de auteur daarvan moge zijn. Dit zijn de woorden: "Houd voor geheel zeker en twijfel geenszins, dat de Eniggeborene, vlees voor ons geworden, zich voor ons Gode heeft geofferd tot een liefelijke geurende offerande; aan wie evenals ook aan de Vader en de Heilige Geest in de tijd van het Oude Testament dieren geofferd werden, en aan wie evenals ook aan de Vader en de Heilige Geest, met wie Hij één Godheid heeft, de heilige kerk over de ganse wereld zonder ophouden het offer van het brood en de wijn brengt. Want in die vleselijke offeranden was een afbeelding van het vlees van Christus, dat Hij zelf voor onze zonden zou offeren, en van zijn bloed, dat Hij zou vergieten tot vergeving der zonden. Maar in deze offerande is een dankzegging en een verkondiging van het vlees van Christus, dat Hij voor ons geofferd heeft en van het bloed, dat Hij voor ons vergoten heeft." Daarom verklaart Augustinus zelf op meer dan één plaats 2), dat deze offerande niets anders is dan een offerande des lofs. Kortom, op vele plaatsen zult ge bij hem vinden, dat het Avondmaal des Heeren om geen andere reden een offerande genoemd wordt, dan omdat het is een herinnering, een beeltenis en een getuigenis van die bijzondere, ware en enige offerande, door welke Christus ons verzoend heeft. Er is ook een vermeldenswaardige plaats in het 4e boek "Over de Drieëenheid", hoofdstuk 24, waar hij, na over de enige offerande gesproken te hebben, aldus besluit: "Aangezien in een offerande vier dingen beschouwd worden, namelijk aan wie geofferd wordt, door wie geofferd wordt, wat geofferd wordt en voor wie geofferd wordt, blijft dezelfde enige en waarachtige Middelaar, ons door de offerande des vredes met God verzoenend, één met Hem, aan wie Hij geofferd heeft, heeft hen in zich één gemaakt voor wie Hij offerde, en Hij alleen is het, die geofferd heeft en Hij is het, wat Hij geofferd heeft." In dezelfde zin spreekt ook Chrysostomus. En de eer van het priesterschap eisen zij zo voor Christus op, dat Augustinus getuigt 3), dat het de

stem van de antichrist zal zijn, indien iemand een bisschop maakt tot middelaar tussen God en de mensen.
1} Contra Faustum XX, 18.
2} Contra adversarium legis, saepius. Ep. 120 (140).
3} Contra Parm. II, 8.

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

11. Toch ontkennen wij niet, dat de offerande van Christus ons in het Avondmaal zo getoond wordt, dat het schouwspel des kruises bijna voor ogen gesteld wordt. Gelijk de apostel zegt, dat Christus voor de ogen der Galaten gekruisigd is (Gal. 3:1), doordat hun de prediking des kruises was voorgesteld. Maar daar ik zie, dat ook die oude leraars deze herinnering tot wat anders verdraaid hebben dan voor de instelling des Heeren paste (doordat hun Avondmaal de een of andere gedaante van een herhaalde, of althans vernieuwde offerande vertoonde) zal niets veiliger zijn voor de vrome lezers dan dat ze berusten in de zuivere en eenvoudige ordinantie Gods, wiens Avondmaal het ook daarom genoemd wordt, omdat alleen zijn gezag erin van kracht moet zijn. Maar daar ik zie, dat de oude leraars het vrome en rechtzinnige gevoelen aangaande deze ganse verborgenheid behouden hebben, en niet bevind, dat zij aan de enige offerande des Heeren ook maar in het minst afbreuk hebben willen doen, waag ik het niet hen van enige goddeloosheid te beschuldigen. Maar toch meen ik, dat ze er niet van vrijgepleit kunnen worden, dat ze in de wijze der bediening enigszins gezondigd hebben. Want ze hebben de Joodse gewoonte van offeren meer gevolgd dan Christus geordineerd had of de mening van het evangelie meebracht. Dus alleen deze wijze van doen is verkeerd, en daarin zou men hen terecht kunnen beschuldigen, dat ze, niet tevreden met de eenvoudige en ware instelling van Christus, zich al te zeer hebben gewend tot de schaduwen der wet.

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

12. Indien men naarstig overweegt, zal men opmerken, dat door des Heeren Woord dit verschil gesteld wordt tussen de Mozaïsche offeranden en ons Avondmaal, dat, hoewel die offeranden dezelfde werking van Christus' dood het Joodse volk voor ogen stelden, die ons tegenwoordig in het Avondmaal getoond wordt, toch de wijze van voor ogen stellen anders was. Want daar werd de Levitische priesters geboden het offer af te beelden, dat Christus zou volbrengen: er werd een offerdier gesteld, dat de plaats van Christus zelf innam; er was een altaar, waarop het geofferd werd; kortom alles geschiedde zo, dat voor ogen gesteld werd een afbeelding van de offerande, die Gode tot verzoening gebracht moest worden. Maar nu die offerande volbracht is, heeft de Heere ons een andere wijze ingesteld: namelijk, dat Hij de vrucht van de offerande, die Hem door de Zoon gebracht is, overbrengt op het gelovige volk. Hij heeft ons dus een tafel gegeven om daaraan te eten, niet een altaar, waarop het slachtoffer geofferd wordt. Hij heeft geen priester geheiligd, om te offeren, maar dienaren, om het heilige

maal uit te delen. Hoe hoger en heiliger de verborgenheid is, met des te meer godsdienstigheid en eerbied moet ze behandeld worden. Dus is niets veiliger dan dan wij alle stoutmoedigheid van het menselijke vernuft wegdoen en alleen ons houden aan hetgeen de Schrift leert. En ongetwijfeld, wanneer wij bedenken, dat het des Heeren, niet der mensen Avondmaal is, is er geen reden, waarom wij ons door enig gezag van mensen of door het gebruik van veel jaren daarvan een duimbreed zouden laten afbrengen. Wanneer daarom de apostel het Avondmaal wil zuiveren van alle gebreken, die reeds in de kerk der Corinthiërs waren binnengeslopen, dan bewandelt hij daartoe de gemakkelijkste weg en roept hen terug tot die enige instelling (1 Kor. 11:20) en toont aan, dat men daaraan de voortdurende regel moet ontlenen.

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

13. Verder, opdat een twistgierig mens ons niet bestrijde op grond van de namen van offerande en priester, zal ik ook, zij het in 't kort, verklaren, wat ik in mijn gehele uiteenzetting aangeduid heb met het woord offerande en met het woord priester. Om welke reden zij, die het woord offerande uitstrekken tot alle heilige ceremoniën en godsdienstige handelingen, dat doen, zie ik niet in. Wij weten, dat volgens het voortdurend gebruik der Schrift offerande genoemd wordt, wat de Grieken nu eens thusia, dan weer prosphora, dan weer telete noemen. In het algemeen genomen omvat dat alles wat Gode geofferd wordt. Daarom moeten wij een onderscheid maken, maar toch zo, dat deze onderscheiding afgeleid wordt uit de offeranden der Mozaïsche wet, onder wier schaduwen de Heere de ganse waarheid der offeranden aan zijn volk heeft willen voor ogen stellen. En ofschoon die offeranden verschillende vormen gehad hebben, kunnen ze toch alle gebracht worden onder twee soorten. Want de offering geschiedde of voor de zonde met een zekere gedaante van genoegdoening, waardoor de schuld voor God verzoend werd, of ze was een teken van de dienst Gods en betuiging der religie, nu eens als een smeking, om Gods gunst te verzoeken, dan weer als een dankzegging, om de dankbaarheid des harten te betuigen voor ontvangen weldaden, dan weer als eenvoudige oefening der vroomheid om de bekrachtiging van het verbond te vernieuwen. Tot deze laatste soort behoorden de brandoffers en de plengoffers, de gaven, de eerstelingen en de vredeoffers. Laat ook ons daarom de offers verdelen in twee soorten, en de ene, terwille van ons onderwijs, noemen dienst en ereoffers, omdat ze behoren tot de verering en de dienst van God, die de gelovigen Hem schuldig zijn en betalen; of, indien ge liever wilt, dankoffers, aangezien ze door niemand anders aan God gedaan worden dan door hen, die, met zijn onmetelijke weldaden overladen, zich geheel met al hun handelingen aan Hem overgeven. De andere soort noemen wij zoenoffers of offers der verzoening. Een zoenoffer is een offer, waardoor men de toorn Gods wil doen ophouden, aan zijn oordeel voldoening schenken en daardoor de zonden afwassen en afwissen, opdat de zondaar, van hun vuil gereinigd, en in de reinheid der rechtvaardigheid hersteld, met God verzoend worde. Zo werden in de wet de offeranden genoemd, die voor het verzoenen der zonden gebracht werden, niet omdat ze in staat waren de genade Gods te herwinnen of de ongerechtigheid te niet te doen, maar omdat ze zulk een waar offer afschaduwden, dat eindelijk door Christus alleen inderdaad volbracht is, en door Hem alleen, omdat het door niemand anders kon volbracht worden. En éénmaal, omdat de werking en de

kracht van dat ene, door Christus volbrachte, offer eeuwig is, gelijk Hij zelf door zijn eigen woord (Joh. 19:30) getuigd heeft, toen Hij zeide, dat het volbracht en vervuld was; dat is, dat alwat nodig was tot het herwinnen van de genade des Vaders, het verkrijgen van vergeving der zonden, van de gerechtigheid en de zaligheid, door deze zijn enige offerande verricht en volbracht was, en dat er niets meer ontbreekt, zodat er daarna geen enkele plaats voor een ander zoenoffer meer overbleef.

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

14. Daarom stel ik vast, dat het een zeer snode schanddaad en een onverdragelijke lastering is zowel tegenover Christus als tegenover de offerande, die Hij door zijn dood aan het kruis voor ons volbracht heeft, indien men door herhaling van de offerande denkt vergeving der zonden te ontvangen, God te verzoenen en gerechtigheid te verkrijgen. Maar waar gaat het bij de mis anders om, dan dat we door de verdienste van een nieuwe offerande deel krijgen aan het lijden van Christus? En opdat hun razernij geen maat zou houden, hebben zij het voor te gering geacht, wanneer ze zeiden, dat een gemeenschappelijke offerande gedaan werd gelijkelijk voor de ganse kerk, indien ze er niet aan toevoegden, dat het aan hun goeddunken stond die offerande op deze of gene, wie zij wilden, in het bijzonder toe te passen, of liever aan een ieder, die zulk een koopwaar met gereed geld wilde kopen. Verder hebben ze, daar ze de hoge prijs, die Judas ontving, niet konden bereiken, om toch door enig kenmerk het voorbeeld van hun meester weer te geven, de gelijkheid van het getal behouden. Judas had Christus verkocht voor dertig zilverlingen, zij verkopen Hem, naar Franse rekening, voor dertig koperen penningen; hij echter deed het éénmaal, zij, zo dikwijls zich een koper voordoet. In die zin ontkennen wij ook, dat zij priesters zijn, namelijk daar ze met zulk een offerande bij God voor het volk tussenbeide komen en door de verzoening van God de reiniging der zonden volbrengen. Want Christus is de enige Priester en Middelaar van het Nieuwe Testament, op wie alle priesterschappen overgedragen en in wie ze besloten en geëindigd zijn. Ook al had de Schrift in het geheel geen melding gemaakt van het eeuwige priesterschap van Christus, blijft toch, omdat God, na afschaffing van de oude priesterschappen, geen enkel nieuw ingesteld heeft, het argument van de apostel steekhoudend, dat niemand zich deze eer neemt dan wie door God geroepen is (Hebr. 5:4). Waarop vertrouwend durven dan die heiligschenners, die verkondigen, dat zij de offeraars van Christus zijn, zich priester des levenden Gods noemen?

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

15. Er is een zeer schone plaats bij Plato in het tweede boek over de Staat. Wanneer hij daar spreekt over de oude zoenoffers en lacht om het dwaze vertrouwen van boze en misdadige mensen, die meenden, dat daardoor hun schanddaden als door omhulsels bedekt worden, zodat ze door de goden niet werden gezien en die, alsof ze met de goden een overeenkomst gesloten hadden, met groter zorgeloosheid aan hun lusten

toegaven, dan schijnt hij geheel en al een toespeling te maken op het gebruik van de verzoening door de mis, zoals die tegenwoordig in de wereld is. Een ieder weet, dat het ongeoorloofd is een ander te bedriegen en te misleiden. Een ieder erkent, dat het goddeloos is weduwen door onrechtmatige handelingen te kwellen, wezen te beroven, armen overlast aan te doen, door boze streken het goed van anderen te roven, door meineed en bedrog een aanslag te doen op iemands rijkdom en door geweld en tirannieke verschrikking iemand te onderdrukken. Hoe komt het dan, dat zovelen dit alles overal durven, alsof ze het ongestraft zullen wagen te doen? Ongetwijfeld, wanneer wij dit naar behoren overdenken, schenkt geen andere oorzaak hun zoveel moed, dan deze, dat ze vertrouwen door de offerande der mis, als door een betaalde prijs, Gode genoegdoening te zullen verschaffen, of althans dat ze menen, dat dit voor hen een gemakkelijke weg is om de zaak met Hem in orde te maken. Plato gaat dan voort te lachen om de grove dwaasheid van hen, die menen, dat door zulke zoenoffers de straf afgekocht wordt, die ze anders in de onderwereld zouden moeten ondergaan. En waartoe dienen tegenwoordig de jaarlijkse plechtigheden en het grootste deel der missen anders dan opdat zij, die hun ganse leven lang zeer wrede tirannen geweest zijn, of zeer hebzuchtige rovers, of die voor elke schanddaad klaar stonden, als het ware door dit loon losgekocht, aan het vagevuur zouden ontkomen?

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

16. Tot de andere soort der offeranden, die wij de dankoffers noemen, behoren alle plichten der liefde, door welke wij, wanneer wij ze aan onze broederen bewijzen, de Heere zelf in zijn leden eren; vervolgens al onze gebeden, lof en dankzeggingen en alwat tot de dienst van God door ons gedaan wordt. En die alle hangen eindelijk aan een grotere offerande, waardoor wij met ziel en lichaam de Heere tot een heilige tempel geheiligd worden. Immers het is niet genoeg, indien onze uiterlijke daden gevoegd worden worden tot gehoorzaamheid aan Hem; maar eerst moeten wij, en dan al het onze aan Hem geheiligd en gewijd worden: opdat alwat in ons is, zijn heerlijkheid dient en er naar streeft die te vergroten. Deze soort van offeranden dienen niet om Gods toorn te stillen, niet om vergeving der zonden te verkrijgen, en niet om gerechtigheid te verdienen; maar zij houden zich slechts bezig met God te verheerlijken en groot te maken. Want ze kunnen Gode niet aangenaam en welgevallig zijn, ten zij ze komen van de hand van hen, wie Hij reeds vergeving der zonden heeft geschonken, om een andere reden met zich verzoend heeft en daarom van schuld heeft vrijgesproken. En ze zijn voor de kerk zo noodzakelijk, dat ze niet zonder die zijn kan. Zij zullen dus eeuwig blijven, zolang Gods volk er zijn zal, gelijk reeds vroeger gezien is uit de profeet; immers in die betekenis mag men deze voorzegging (Mal. 1:11) opvatten: "Maar van de opgang der zon tot haar ondergang is mijn naam groot onder de heidenen, en aan alle plaats zal mijn naam reukwerk toegebracht worden, en een rein offer; want mijn naam is vreselijk onder de heidenen, zegt de Here"; zover is het er vandaan, dat wij die offeranden zouden wegdoen. Zo gebiedt Paulus (Rom. 12:1), dat wij onze lichamen zullen offeren tot een levende, heilige, Gode welbehagelijke offerande, welke is onze redelijke godsdienst. Alwaar hij zeer duidelijk gesproken heeft, doordat hij er aan toevoegde, dat dit is onze redelijke Godsdienst. Want hij verstond daaronder de geestelijke wijze om God te

dienen, die hij stilzwijgend stelde tegenover de vleselijke offerande der Mozaïsche wet. Zo worden de weldadigheid en de mededeelzaamheid offeranden genoemd, waarmee God verzoend wordt (Hebr. 13:16). Zo wordt de weldadigheid der Filippenzen, waardoor ze Paulus in zijn gebrek gesteund hadden, een offerande genoemd van een welriekende reuk (Fil. 4:18). Zo zijn alle goede werken der gelovigen geestelijke offeranden.

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

17. En waartoe zal ik veel aanhalen? Want herhaaldelijk komt deze wijze van spreken in de Schrift voor. Ja zelfs toen Gods volk nog onder de uiterlijke tucht er wet gehouden werd, gaven de profeten toch genoegzaam te kennen, dat in die vleselijke offeranden de waarheid aanwezig was, die de Christelijke kerk met het Joodse volk gemeen heeft. Daarom bad David (Ps. 141:2), dat zijn gebed, als een reukoffer, mocht opstijgen voor Gods aanschijn. En Hosea (Hos. 14:3) noemde de dankzeggingen de kalveren der lippen, die elders door David (Ps. 50:23) de offeranden des lofs genoemd worden. En de apostel, hem navolgend, noemt ze ook offeranden des lofs (Hebr. 13:15); en verklaart, dat ze zijn "de vrucht der lippen, die zijn naam belijden". De offeranden van deze soort kan het Avondmaal des Heeren niet missen; want wanneer wij daarin zijn dood verkondigen en Hem dankzeggen, dan doen wij niets anders dan de offerende des lofs brengen. Naar dit offerambt worden wij, alle Christenen, een koninklijk priesterdom genoemd (1 Petr. 2:9), omdat wij door Christus Gode de offerande brengen, waarover de apostel spreekt, de offerande des lofs, de vrucht der lippen, die zijn naam belijden, Immers wij verschijnen met onze gaven niet voor Gods aanschijn zonder Middelaar. Christus is het, die wij als Middelaar hebben, en door wie wij ons en het onze de Vader offeren. Hij is onze Hogepriester, die, in het heiligdom des hemels ingegaan zijnde, voor ons de toegang opent. Hij is het altaar, op hetwelk wij onze gaven leggen, zodat wij in Hem durven alwat wij durven. Hij is het, zeg ik, die ons de Vader tot koningen en priesters gemaakt heeft (Openb. 1:6).

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

18. Wat blijft er over dan dat deze verfoeilijkheid der mis door de blinden wordt gezien, door de doven gehoord en zelfs door de kinderen begrepen? Welke, in een gouden beker geschonken, alle koningen en volken der aarde, van de hoogste tot de laagste, zo dronken gemaakt en met bedwelming en duizeling getroffen heeft, dat zij, nog dommer dan de beesten, hun ganse zaligheid in deze ene dodelijke afgrond gesteld hebben. Ongetwijfeld, de Satan heeft zich nooit met krachtiger werktuig toegelegd op het bestormen en innemen van Christus' Koninkrijk. Dit is de Helena, voor welke de vijanden der waarheid tegenwoordig met zo grote razernij, woede en heftigheid strijden. En ze is waarlijk een Helena, met welke zij zich door geestelijke hoererij (die de meest verfoeilijke is van alle) aldus verontreinigen. Ik roer hier zelfs niet met mijn pink de grove misbruiken aan, door welke ze zouden kunnen zeggen, dat

de reinheid van hun heilige mis ontheiligd is, namelijk welk een schandelijke koophandel ze drijven, welk een vuil gewin ze maken met hun missen, en met hoe grote roofzucht ze aan hun hebzucht voldoen. Ik wijs slechts aan, en dat met weinige en eenvoudige woorden, hoedanig de zeer heilige heiligheid der mis is, ter wille waarvan ze verdiend heeft zo aanzienlijk te zijn en ettelijke eeuwen lang in zo grote verering te staan. Want deze zo grote verborgenheden naar hun waardigheid te verklaren, zou een groter werk zijn; en die schandelijke vuilheden, die voor aller ogen zijn, wil ik er niet bijhalen: opdat allen mogen begrijpen, dat de mis, genomen in haar meest uitgelezen zuiverheid, waarmee zij het best aangeboden kan worden, zonder haar aanhangsels, van de wortel tot de top vol is van alle soort van goddeloosheid, Godslastering, afgoderij en heiligschennis.

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

19. Nu hebben de lezers in 't kort samengevat bijeen nagenoeg alles wat, naar wij meenden, nodig is geweten te worden over die twee sacramenten, wier gebruik van het begin van het Nieuwe Testament af tot de voleinding der wereld toe aan de Christelijke kerk is overgegeven, namelijk opdat de Doop als het ware een ingang tot de kerk zou zijn en een inwijding van het geloof; en het Avondmaal als het ware een voortdurend voedsel, waarmee Christus het huisgezin zijner gelovigen geestelijk voedt. Daarom, gelijk er slechts één God is, één geloof, één Christus, en één kerk, zijn lichaam, zo is er slechts één Doop, en die wordt niet meermalen herhaald. Het Avondmaal echter wordt herhaaldelijk bediend, opdat degenen, die eenmaal in de kerk zijn opgenomen, zouden begrijpen, dat zij voortdurend door Christus gevoed worden. Evenals er behalve deze twee geen ander sacrament door God ingesteld is, zo moet de kerk der gelovigen ook geen ander erkennen. Want dat nieuwe sacramenten oprichten en vaststellen een zaak is, die niet aan het menselijk goeddunken staat, zal degene gemakkelijk begrijpen, die zich herinnert wat boven duidelijk genoeg is uiteengezet, namelijk dat de sacramenten met dit doel door God ingesteld zijn, dat ze ons aangaande enige belofte van Hem zouden onderwijzen en ons zijn goede wil jegens ons zouden betuigen; en die tevens bedenkt, dat God geen raadsman heeft gehad, die ons iets zekers aangaande zijn wil kunnen beloven of ons zou kunnen meedelen, welke gezindheid Hij jegens ons heeft, wat Hij ons geven en wat Hij ons weigeren wil. Want tegelijkertijd wordt vastgesteld, dat niemand in staat is een teken voor te stellen, dat tot een getuigenis zou kunnen zijn van zijn wil en van enige belofte: Hij zelf is het alleen, die door het geven van een teken over zichzelf bij ons kan getuigen. Ik zal het korter zeggen, en wellicht wat ruwer, maar duidelijker: een sacrament kan nooit zijn zonder belofte der zaligheid. Alle mensen bij elkaar kunnen uit zichzelf ons niets beloven aangaande onze zaligheid. Dus kunnen ze ook uit zichzelf geen sacrament geven of oprichten.

Boek IV hoofdstuk 18

Over de Paapse mis, door welke heiligschennis het Avondmaal van Christus niet alleen ontheiligd, maar ook te niet gemaakt is.

20. Met deze twee dus moet de Christelijke kerk tevreden zijn, en niet alleen geen ander derde voor het tegenwoordige toelaten of erkennen, maar ook niet begeren of verwachten tot de voleinding der wereld toe. Want dat aan de Joden, naar de verschillende tijdsomstandigheden, behalve hun gewone, nog enige andere gegeven zijn (zoals het manna, het water uit de steenrots, de koperen slang en dergelijke), was daarom, dat ze door deze verscheidenheid vermaand werden niet te blijven staan bij zulke figuren, wier stand weinig vast was, maar dat ze iets beters van God moesten verwachten, dat zonder ondergang en zonder einde stand zou houden. Geheel anders staat het met ons, aan wie Christus geopenbaard is, in wie allle schatten der kennis en der wijsheid verborgen zijn, met zulk een overvloed en rijkdom, dat enig nieuw toevoegsel tot deze schatten te hopen of te verlangen in waarheid zou betekenen God te prikkelen en tegen ons uit te dagen. Wij moeten naar Christus alleen hongeren, Hem zoeken, hopen, leren en grondig leren kennen: totdat die grote dag zal verschijnen, waarop de Heere de heerlijkheid van zijn Koninkrijk ten volle zal openbaren en zich ons te aanschouwen zal geven, zoals Hij is (1 Joh. 3:2). En daarom wordt deze onze tijd in de Schrift aangeduid door de laatste ure, de laatste dagen, de laatste tijden (1 Joh. 2:18) (1 Petr. 1:20), opdat niemand zich door de ijdele verwachting van enige nieuwe leer of openbaring zou bedriegen. Want dikwijls en op velerlei wijze heeft de Hemelse Vader tevoren gesproken door de profeten, maar in deze laatste dagen door zijn geliefde Zoon (Hebr. 1:2), die alleen de Vader kan openbaren (Luc. 10:22); en inderdaad ten volle geopenbaard heeft, voor zover voor ons van belang is, nu wij Hem door een spiegel aanschouwen (1 Kor. 13:12). Verder, evenals het de mensen ontzegd is, nieuwe sacramenten in de kerk Gods te kunnen stichten, zo zou het ook te wensen zijn, dat in de sacramenten, die van God zijn, zo min mogelijk van menselijke vinding vermengd werd. Want evenals door het ingieten van water de wijn verslapt en verzwakt, en door het toevoegen van zuurdesem het ganse deeg verzuurt, zo wordt de zuiverheid van Gods sacramenten niet anders dan verontreinigd, wanneer de mens iets van het zijne toevoegt. En toch zien we, hoezeer de sacramenten, zoals ze tegenwoordig behandeld worden, van hun ware zuiverheid ontaard zijn. Meer dan genoeg pralerijen, ceremoniën en gebaren zijn overal: maar intussen houdt men geen rekening met, en maakt men geen melding van Gods Woord, zonder hetwelk de sacramenten ook zelf geen sacramenten zijn. Ja ook de ceremoniën zelf, die door God ingesteld zijn, kunnen onder een zo grote hoop het hoofd niet opsteken, maar liggen als onderdrukt terneer. Hoe weinig wordt in de Doop aanschouwd het enige, dat erin behoorde te schijnen en gezien te worden, zoals we elders terecht geklaagd hebben, namelijk de Doop zelf! Het Avondmaal is geheel begraven, toen het veranderd is in de mis, behalve dat het éénmaal 's jaars, maar dan met verscheurde, gedeelde en geschonden gedaante, gezien wordt.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

1. Bovenstaande verhandeling over de sacramenten zou bij leerzame en verstandige mensen dit kunnen bewerken, dat ze niet al te nieuwsgierig verder zouden gaan en niet, behalve die twee sacramenten, van welke ze weten, dat ze door God ingesteld zijn, enige andere sacramenten zonder Gods Woord zouden omhelzen. Maar aangezien die mening over de zeven sacramenten, die bijna in aller mond bestorven ligt en verbreid is in alle scholen en predikatiën, in de oudheid zelf geworteld is, en ook nu nog in de gemoederen van de mensen zetelt, scheen het mij toe wenselijk te zijn, dat ik de overige vijf, die gemeenlijk aan de ware en echte sacramenten des Heeren worden toegevoegd, afzonderlijk nader onderzocht en ze, ontbloot van alle fraaie schijn, eenvoudig te zien gaf, zoals ze zijn, en aantoonde, hoezeer ten onrechte ze tot nog toe voor sacramenten gehouden zijn. Vooraf wil ik dit bij alle vromen betuigen, dat ik deze strijd over de naam geenszins onderneem uit twistgierigheid, maar dat ik door ernstige redenen er toe gebracht wordt het misbruik van die naam te bestrijden. Ik weet zeer goed, dat de Christenen evenals de woorden, zo ook meesters zijn over alle zaken. En dat ze dus naar hun goeddunken de woorden kunnen aanpassen aan de zaken, mits de ware zin behouden wordt, ook indien de manier van spreken min of meer oneigenlijk is. Dit alles geef ik toe, ofschoon het beter zou zijn, dat de woorden ondergeschikt gemaakt worden. Maar met de naam sacrament staat het anders. Want zij, die zeven sacramenten stellen, kennen tevens aan alle deze definitie toe, dat het zijn zichtbare gestalten van de onzichtbare genade; ze maken ze alle tegelijk tot vaten van de Heilige Geest, tot instrumenten om rechtvaardigheid toe te brengen en tot oorzaken om genade te verkrijgen. Zelfs ontkent de meester van de sententiën, dat de sacramenten van de Mozaïsche wet in eigenlijke zin zo genoemd worden, omdat ze niet gaven hetgeen ze afbeeldden. Is het, vraag ik u, te verdragen, dat de tekenen, die de Heere met zijn mond geheiligd heeft en die Hij met uitnemende beloften heeft versierd, niet voor sacramenten gehouden worden, en dat intussen deze eer overgebracht wordt op die ceremoniën, die de mensen of uit zichzelf bedacht hebben, of tenminste onderhouden zonder een uitgedrukt bevel Gods? Laat hen dus of de definitie veranderen, of zich onthouden van dit gebruik van het woord, waaruit daarna valse en ongerijmde meningen ontstaan. Het laatste oliesel, zeggen ze, is een figuur en oorzaak van de onzichtbare genade, omdat het sacrament is. Indien men op generlei wijze mag toegeven hetgeen zij aanvoeren, moet men hen ongetwijfeld in het woord zelf tegengaan, opdat we het niet aannemen tot deze prijs, dat het gelegenheid biedt tot zulk een dwaling. Aan de andere kant, wanneer ze bewijzen, dat het laatste oliesel een sacrament is, voegen zij daar deze reden aan toe: omdat het bestaat uit een uiterlijk teken en een woord. Indien wij hiervan noch een gebod noch een belofte vinden, wat kunnen wij dan anders doen dan tegenspreken?

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

2. Dus blijkt, dat wij niet twisten over het woord, maar dat wij een niet overbodige strijd voeren over de zaak zelve. Daarom moeten wij met kracht vasthouden, wat we vroeger met een onoverwinnelijke redenering bevestigd hebben, namelijk dat het oordeel over het instellen van een sacrament slechts aan God alleen staat. Want een sacrament moet door een gewisse belofte Gods de consciëntiës der gelovigen oprichten en troosten, en die zouden die zekerheid nooit van een mens verkrijgen. Een sacrament moet ons een getuigenis zijn van Gods goede wil jegens ons, waarvan niemand der mensen of der engelen getuige kan zijn, daar niemand Gods raadsman is geweest (Jes. 40:13) (Rom. 11:34). Dus is Hijzelf alleen degene, die over zichzelf aan ons door zijn Woord met wettig gezag getuigt. Een sacrament is een zegel, waarmee Gods verbond of belofte verzegeld wordt. Maar die zouden niet verzegeld kunnen worden door lichamelijke dingen en elementen dezer wereld, indien ze niet door Gods kracht hiertoe werden gevormd en bestemd. Een mens kan dus geen sacrament instellen, want het ligt niet in de macht van een mens te maken, dat onder zo verachte dingen zo grote verborgenheden Gods schuilen. Gods Woord moet voorafgaan om te maken, dat een sacrament is, gelijk Augustinus zeer goed leert 1). Bovendien is het nuttig, dat er enig onderscheid behouden wordt tussen de sacramenten en de andere ceremoniën, indien we niet in veel ongerijmdheden willen vervallen. De apostelen hebben gebeden met gebogen knieën niet buigen zonder dat het een sacrament is? Er wordt gezegd, dat de discipelen gebeden hebben, gewend naar het oosten: zal het zien naar het oosten ons een sacrament zijn? Paulus wil, dat de mannen op alle plaatsen reine handen opheffen (1 Tim. 2:8) en er wordt meermalen vermeld, dat de heiligen met opgeheven handen gebeden hebben. Moet ook het uitbreiden der handen een sacrament worden? Kortom, moeten alle gebaren der heiligen tot sacramenten worden? Ofschoon, ik zou me ook hierover niet zozeer bekommeren, wanneer er maar geen groter nadelen mee verbonden waren.

1} Hom. in Johann. 80, 3.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

3. Indien ze ons in het nauw willen brengen met het gezag der oude kerk, zeg ik, dat ze zich bedriegen. Want nergens wordt bij de kerkelijke schrijvers dit getal van zeven sacramenten gevonden. Ook staat niet voldoende vast, wanneer het voor het eerst is binnengeslopen. Ik erken wel, dat ze in het gebruik van het woord sacrament soms nog al vrij zijn. Maar wat duiden ze daardoor aan? Wel, alle ceremoniën en uitwendige gebruiken en alle oefeningen der vroomheid. Maar wanneer ze spreken over die tekenen, die getuigenissen moeten zijn van Gods genade jegens ons, zijn ze tevreden met die twee, namelijk de Doop en het Avondmaal. Opdat niemand mene, dat ik die valselijk verkondig, zal ik hier enige weinige getuigenissen van Augustinus

aanhalen. Aan Januarius 1) schrijft hij: " Ik wil, dat gij in de eerst plaats weet, wat de hoofdinhoud is van deze uiteenzetting, namelijk dat onze Heere Christus, gelijk Hij zelf in het evangelie zegt, ons een zacht juk heeft opgelegd en een lichte last. Daarom heeft Hij de gemeenschap van het nieuwe volk samengebonden met sacramenten, die zeer weinig in getal, zeer gemakkelijk in de onderhouding en zeer voortreffelijk in betekenis zijn. Gelijk daar is de Doop, geheiligd in de naam der Drieëenheid, en de gemeenschap van het lichaam en bloed des Heeren, en indien er nog iets anders in de canonieke Schriften wordt aanbevolen." Evenzo in zijn boek "Over de Christelijke leer" 2): "Na de opstanding des Heeren heeft de Heere zelf en ook de apostolische onderwijzing ons in plaats van vele enige weinige tekenen overgegeven, en wel tekenen zeer gemakkelijk om te doen, zeer verheven om te begrijpen, zeer zuiver om te onderhouden, gelijk daar is de Doop en de bediening van het lichaam en bloed des Heeren." Waarom maakt hij hier geen melding van het heilige getal, namelijk zeven? Is het waarschijnlijk, dat hij het nagelaten zou hebben, indien het toen in de kerk ingesteld was geweest? Temeer waar hij anders aan het opmerken van getallen meer waarde hecht dan nodig was? Ja, wanneer hij de Doop en het Avondmaal noemt, maar over de andere zwijgt, geeft hij dan niet genoeg te kennen, dat deze twee sacramenten door een bijzondere waardigheid uitmunten, en dat de andere ceremoniën op een lagere plaats staan? Daarom zeg ik, dat die leraars van sacramenten niet slechts in de steek gelaten worden door Gods Woord, maar ook door de eenparige mening der oude kerk, ook al pronken ze daarmee het meest. Maar laat ons overgaan tot de bespreking der afzonderlijke sacramenten.
1} Ep. 118 (54).
2} De doctr. christ. III 9.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

Over het vormsel.
4. Het was oudtijds de gewoonte, dat de kinderen der Christenen, nadat ze opgewassen waren, voor de bisschop gesteld werden, opdat ze die plicht zouden vervullen, die geëist werd van de volwassenen, die zich tot de Doop aanboden. Want deze zaten temidden der leerlingen, totdat ze, na naar behoren in de verborgenheden des geloofs onderwezen te zijn, belijdenis des geloofs konden afleggen in tegenwoordigheid van de bisschop en het volk. Daar dus degenen, die als kleine kinderen gedoopt waren, toen voor de kerk geen belijdenis des geloofs gedaan hadden, werden ze tegen het einde van hun kinderjaren, of in het begin van hun jongelingsjaren wederom door de ouders voorgesteld, en door de bisschop onderzocht volgens inhoud van de catechismus, die men toen algemeen gebruikte. Opdat nu deze handeling, die overigens toch reeds terecht ernstig en heilig moest zijn, nog eerbiediger en waardiger zou plaats vinden, werd ook de ceremonie van de oplegging der handen gebruikt. Zo liet men dat kind, nadat zijn geloofsbelijdenis goedgekeurd was, met een plechtige zegening heengaan. Van deze gewoonte maken de ouden dikwijls melding. Paus Leo zegt 1): "Indien iemand van de ketters terugkeert, moet hij niet opnieuw gedoopt worden, maar hetgeen hem daar ontbrak, namelijk de kracht des Geestes, worde hem geschonken door de oplegging van de handen des bisschops." Hier zullen onze

tegenstanders roepen, dat deze handeling met recht een sacrament genoemd wordt, wanneer daarin de Heilige Geest geschonken wordt. Maar dezelfde Leo legt elders 2) uit, wat hij met deze woorden bedoelt."Wie bij de ketters gedoopt is," zegt hij, "worde niet opnieuw gedoopt, maar worde met aanroeping van de Heilige Geest door oplegging der handen bevestigd: want hij heeft slechts de vorm des Doops ontvangen zonder de heiligmaking." Ook Hieronymus maakt melding tegen de Luciferianen. En hoewel ik niet loochen, dat Hieronymus hierin een weinig bazelt, wanneer hij zegt, dat dit een apostolische onderhouding is, zo is hij toch zeer ver verwijderd van hun dwaasheden. En datzelfde verzacht hij, wanneer hij toevoegt, dat deze zegening alleen de bisschoppen gegeven is, meer tot eer van het priesterschap, dan uit de noodzaak der wet. Zulk een oplegging der handen dus, die eenvoudig als zegening geschiedt, prijs ik, en ik zou wel willen, dat ze tegenwoordig in haar zuiver gebruik hersteld werd. 1) Ep. 39.
2} Ep. 77.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

5. Maar een latere tijd heeft, terwijl de zaak bijna in vergetelheid geraakt was, een of andere verzonnen bevestiging of vormsel als een sacrament Gods ingesteld. Zij hebben verzonnen, dat de kracht van het vormsel bestond in het schenken van de Heilige Geest tot vermeerdering der genade, die in de Doop geschonken is tot onschuldigheid; en dat het hen tot de strijd versterkt, die in de Doop wedergeboren zijn tot het leven. Dit vormsel wordt volbracht door zalving en met deze formule: "Ik teken u met het teken des heiligen kruises, en versterk u met de zalving der zaligheid, in de naam des Vaders en des Zoons, en des Heiligen Geestes." Dit alles is schoon en bekoorlijk. Maar waar is het Woord Gods, dat hier de tegenwoordigheid van de Heilige Geest belooft? Zij kunnen zelf geen jota aanvoeren. Waaruit zullen ze ons dus bewijzen, dat hun zalving een instrument is des Heiligen Geestes? Wij zien daar olie, namelijk een dik en vet vocht: verder niets. "Laat," zegt Augustinus, "het woord komen bij het teken, en het zal een sacrament worden." Laat hen, zeg ik, dit woord tevoorschijn brengen, indien ze willen, dat wij in de olie iets anders zien dan olie. Indien zij bekenden dienaren der sacramenten te zijn, zoals behoorlijk is, dan behoefde niet langer gestreden te worden. Dit is de eerste wet van een dienaar, dat hij niets doet zonder bevel. Welaan, laat hen enig bevel tot deze dienst tevoorschijn brengen, en ik zal geen woord meer zeggen. Indien het hun aan een bevel ontbreekt, kunnen zij hun heiligschennende vermetelheid niet verontschuldigen. Hierom ondervroeg de Heere de Farizeën (Matth. 21:25), of de doop van Johannes uit de hemel was of uit de mensen. Indien ze geantwoord hadden: "uit de mensen," dan had Christus kunnen zeggen, dat hij ijdel en onnut was; hadden ze geantwoord: "uit de hemel", dan waren ze genoodzaakt de leer van Johannes te erkennen. Om dus tegenover Johannes niet al te krenkend te zijn, durfden ze niet zeggen, dat zijn doop uit de mensen was. Indien dus het vormsel uit de mensen is, is bewezen, dat het ijdel en onnut is, indien ze ons ervan willen overtuigen, dat het uit de hemel is, moeten ze dat bewijzen.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

6. Zij verdedigen zich wel met het voorbeeld der apostelen, van wie ze menen, dat ze niets zonder reden gedaan hebben. Dat is ongetwijfeld zo: en ze zouden door ons niet berispt worden, indien ze aantoonden, dat ze navolgers der apostelen zijn. Maar wat hebben de apostelen gedaan? Lucas verhaalt in de Handelingen (Hand. 8:15), dat de apostelen, die te Jeruzalem waren, toen ze gehoord hadden, dat Samaria het Woord Gods aangenomen had, Petrus en Johannes daarheen gezonden hebben; dat die voor de Samaritanen gebeden hebben, opdat ze de Heilige Geest ontvangen mochten, die nog niet op een van hen gekomen was, maar zij waren alleen gedoopt in de naam van Jezus. Dat ze, nadat ze gebeden hadden, hun de handen opgelegd hebben, door welke oplegging de Samaritanen de Heilige Geest ontvangen hebben. En van deze handoplegging maakt hij nog enige malen melding. Ik hoor, wat de apostelen gedaan hebben: zij hebben namelijk hun dienst getrouw vervuld. De Heere heeft gewild, dat die zichtbare en wonderbare gaven des Heiligen Geestes, die Hij in die tijd op zijn volk uitstortte, door zijn apostelen door handoplegging werden bediend en uitgedeeld. En ik denk, dat in deze handoplegging geen hogere verborgenheid gelegen is; maar ik leg het zo uit, dat zulk een ceremonie door hen is aangewend, om door het gebaar zelf te kennen te geven, dat ze hem, wie ze de handen oplegden, aan God aanbevalen en als het ware aanboden. Indien deze dienst, die de apostelen toen verrichten, nog in de kerk voortduurde, dan behoorde ook de handoplegging bewaard te blijven; maar, waar die gave niet meer geschonken wordt, waartoe dient dan de handoplegging? Ongetwijfeld, de Heilige Geest is nog bij Gods volk, want zonder diens leiding en besturing kan de kerk Gods niet bestaan. Want wij hebben een eeuwige en immer blijvende belofte, door welke Christus de dorstenden tot zich roept, opdat ze levende wateren zouden drinken (Joh. 7:37). Maar die wonderbare krachten en openbare werkingen, die door de oplegging der handen uitgedeeld werden, zijn opgehouden en moesten slechts een bepaalde tijd duren. Want de nieuwe verkondiging van het evangelie en het nieuwe Koninkrijk van Christus moest door nimmer gehoorde en ongewone wonderen verheerlijkt en groot gemaakt worden. En toen de Heere daarmee opgehouden is, heeft Hij niet terstond zijn kerk verlaten, maar Hij heeft geleerd, dat de heerlijkheid van zijn Koninkrijk en de waardigheid van zijn Woord uitnemend genoeg geopenbaard was. In welk opzicht zullen dus deze toneelspelers zeggen, dat ze de apostelen navolgen? Dit moest door de handoplegging bewerkt worden, dat de kracht des Heiligen Geestes zich terstond duidelijk openbaarde. Maar dit bewerken zij niet. Wat beroepen zij zich dus op de handoplegging, die, gelijk we lezen, wel bij de apostelen in gebruik geweest is, maar tot een geheel ander doel?

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

7. Dit is van dezelfde aard als wanneer iemand leerde, dat het blazen, waarmee de Heere op zijn discipelen geblazen heeft (Joh. 20:32), een sacrament is, waardoor de Heilige Geest gegeven wordt. Maar toen de Heere dit éénmaal gedaan heeft, heeft Hij niet gewild, dat het ook door ons zou gedaan worden. Op die manier legden ook de apostelen de handen op, voor die tijd, toen het de Heere behaagde, dat de zichtbare gaven des Heiligen Geestes op hun gebeden werden geschonken; niet opdat de nakomelingen een leeg en ijdel teken slechts nabootsenderwijs en zonder dat de zaak zelf aanwezig is zouden verzinnen, zoals deze apen doen. En indien zij bewijzen, dat ze in de handoplegging de apostelen navolgen (waarin ze niets met de apostelen gemeen hebben behalve de een of andere verkeerde nabootsing), vanwaar hebben zij dat toch de olie der zaligheid, zoals zij die noemen? Wie heeft hun geleerd in de olie hun zaligheid te zoeken, aan de olie de kracht om te versterken toe te kennen? Soms Paulus, die ons van de elementen dezer wereld ver wegtrekt (Gal. 4:9) (Col. 2:20), die niets méér veroordeelt dan te hangen aan dergelijke onderhoudingen? Dit echter verklaar ik vrijmoedig, niet uit mijzelf, maar uit de Here: zij, die de olie olie der zaligheid noemen, verwerpen de zaligheid, die in Christus is, verloochenen Christus en hebben geen deel in het Rijk Gods. Want de olie is voor de buik, en de buik voor de olie, beide zal God te niet doen. Want al die zwakke elementen, die door het gebruik zelf vergaan, hebben niets te maken met Gods Koninkrijk, dat geestelijk en onvergankelijk is. Wat nu, zal iemand zeggen, meet gij met dezelfde maat het water, waarmee wij gedoopt worden, en het brood en de wijn, onder welke 's Heren Avondmaal gegeven wordt? Ik antwoord, dat men in de door God gegeven sacramenten op twee dingen moet letten: namelijk op de substantie van de lichamelijke zaak, die ons wordt voorgesteld, en de gedaante, die daarop door Gods Woord gedrukt wordt, waarin de ganse kracht gelegen is. Voorzover dus het brood, de wijn en het water, die ons in de sacramenten voor ogen gesteld worden, hun substantie behouden, is altijd van kracht het woord van Paulus: "De spijzen zijn voor de buik, en de buik is voor de spijzen,God zal beide te niet doen" (1 Kor. 6:13). Want zij gaan voorbij en verdwijnen met de gedaante dezer wereld. Maar voorzover de door Gods Woord geheiligd worden om sacramenten te zijn, houden ze ons niet in het vlees, maar onderwijzen ze ons waarlijk en geestelijk.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

8. Maar laat ons nog nader bezien, hoeveel monsters deze zalving koestert en voedt. Deze zalvers zeggen, dat de Heilige Geest in de Doop gegeven wordt tot onschuldigheid, en het vormsel tot vermeerdering der genade; dat wij in de Doop wedergeboren worden tot het leven, en in het vormsel uitgerust tot de strijd. En zij hebben zo weinig schaamte, dat ze zeggen, dat de Doop zonder het vormsel niet naar behoren volbracht kan worden. O slechtheid! Zijn wij dan niet in de Doop met Christus begraven, zijn dood deelachtig geworden, om ook deelgenoten te zijn van zijn opstanding (Rom. 6:4)? En deze gemeenschap met de dood en het leven van Christus is, volgens Paulus' uitlegging de doding onzes vleses en de levendmaking des Geestes; omdat onze oude mens gekruisigd is, opdat wij in nieuwheid des levens zouden wandelen. Indien dit niet is toegerust te worden tot de strijd, wat is het dan?

Indien ze het geringschatten Gods Woord met voeten te treden, waarom hadden zij dan althans voor de kerk geen eerbied, aan wie zij overal zozeer gehoorzaam willen schijnen? Maar wat ernstigers zou men tegen deze hun leer kunnen inbrengen dan dit besluit van het concilie te Mileve: "Wie zegt, dat de Doop slechts gegeven wordt tot vergeving der zonden en niet ook tot een hulpmiddel der toekomende genade, die zij vervloekt"? En dat Lucas in de plaats, die wij aanhaalden, zegt, dat zij in de naam van Jezus Christus gedoopt waren, die de Heilige Geest niet ontvangen hadden: daarmee wil hij niet eenvoudig zeggen, dat ze met geen enkele gave des Geestes begiftigd waren, daar ze in Christus geloofden met het hart en Hem beleden met de mond; maar hij bedoelt dat ontvangen des Geestes, waardoor de duidelijke krachten en zichtbare gaven waargenomen werden. Zo wordt er gezegd, dat de apostelen de Geest ontvangen hebben op de Pinksterdag, hoewel lang tevoren door Christus tot hen gezegd was (Matth. 10:20): "Gij zijt het niet die spreekt, maar het is de Geest uws Vaders, die in u spreekt." Ziet hier, o gij, die uit God zijt, het boze en schuldige bedrog van de Satan. Hetgeen waarlijk in de Doop gegeven werd, wordt, volgens zijn leugen, in zijn vormsel gegeven, opdat hij de onbehoedzamen steelsgewijs van de Doop zou afvoeren. Wie zou nu nog twijfelen, dat deze leer, die de aan de Doop eigen beloften, van de Doop afscheurt en elders heen voert en overbrengt, een leer des duivels is? Hier wordt bevonden, zeg ik, op wat voor een fundament die voortreffelijke zalving steunt. Het is Gods Woord, dat allen, die in Christus met zijn gaven aangedaan hebben (Gal. 3:27). Het is het woord der zalvers 1), dat ze geen enkele belofte in de Doop ontvangen hebben, waardoor ze tot de strijd toegerust worden. Het eerste is het Woord der waarheid, dit moet dat der leugen zijn. Ik kan dus dit vormsel meer naar waarheid definiëren, dan zij tot nog toe gedaan hebben, en zeggen, dat het is een uitnemende smaad, de Doop aangedaan, daar het het gebruik van de Doop verduistert, ja vernietigt; dat het is een valse belofte van de duivel, die ons van de waarheid Gods aftrekt. Of,indien ge liever wilt, dat het is een olie, door de leugen des duivels bezoedeld, die als door een duisternis, die zich heeft uitgebreid, de geestes der eenvoudigen bedriegt.
1} De consecr. dist. 5. c. spir. sanct.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

9. Zij voegen daar nog aan toe, dat alle gelovigen de Heilige Geest door handoplegging na de Doop moeten ontvangen, om volledige Christenen bevonden te worden, omdat niemand ooit een Christen zal zijn, wanneer hij niet door de bisschop met het vormsel gezalfd is. Dit zeggen zij zo letterlijk 1). Maar ik meende, dat alles wat tot het Christendom behoort, in de Schrift beschreven en vervat was. Maar nu moet, gelijk ik zie, van elders dan uit de Schrift de ware gedaante der religie gezocht en geleerd worden. Gods wijsheid, de hemelse waarheid, de ganse leer van Christus begint dus slechts de mensen tot Christenen te maken: de olie voltooit het. Door deze opvatting worden alle apostelen verdoemd en zoveel martelaren, van wie het volkomen zeker is, dat ze nooit gezalfd zijn, aangezien de olie nog niet was gemaakt, waarmee zij gezalfd moesten worden om in alle opzichten Christenen te worden, wanneer ze het nog niet waren. Maar, ook al zweeg ik, zo weerleggen zij zich zelf

overvloedig. Want welk deel van hun volk zalven zij na de Doop? Waarom dulden zij dan in hun schare zulke halfchristenen, wier onvolmaaktheid gemakkelijk te genezen was? Waarom laten zij toe, dat die met zulk een trage onachtzaamheid nalaten, wat zonder ernstige zonde niet nagelaten mocht worden? Waarom eisen ze niet met groter gestrengheid een zaak, die zo noodzakelijk is en zonder welke de zaligheid niet verkregen kan worden? Of het moest zijn, dat iemand door een plotselinge dood verhinderd werd. Ongetwijfeld, doordat ze toestaan, dat het vormsel zo vrij wordt geminacht, erkennen ze stilzwijgend, dat het niet zoveel waard is, als zij beweren.
1} Verba c, 1, de consecr. dist. 5. Concil. Aurel. c. ut ieiun. de consecr. dist. 5.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

10. Eindelijk stellen ze vast 1), dat deze heilige zalving in groter eer gehouden moet worden dan de Doop, omdat ze in het bijzonder door de handen der hoogste priesters bediend wordt, maar de Doop gewoon door alle priesters uitgedeeld wordt. Wat zou men hier anders zeggen, dan dat ze geheel en al razend zijn, daar ze hun eigen uitvindingen zo liefkozen, dat ze in vergelijking daarmee de heilige instellingen Gods onbekommerd verachten? O heiligschennende mond, durft gij die vettigheid, die slechts door de stank van uw adem bezoedeld is, en door het gemompel van uw woorden betoverd, stellen tegenover het sacrament van Christus, en vergelijken met het water, dat door Gods Woord geheiligd is? Maar dit zou nog te weinig zijn voor uw goddeloosheid, indien ge uw olie nog hoger steldet. Dit zijn de verordeningen van de heilige stoel, dit de Godsspraken van het apostolische orakel. Maar sommigen van hen zijn begonnen deze dwaasheid, die ook volgens hun mening ongebreideld was, een weinig te matigen. Het vormsel, zeggen ze 2), moet met meer eerbied vereerd worden: wellicht niet om de grotere kracht en nuttigheid, die het schenkt, maar omdat het door waardiger mensen gegeven wordt, en aan een waardiger deel des lichaams, namelijk het voorhoofd, bediend wordt; of omdat het een grotere toeneming der deugden verschaft, ook al vermag de Doop meer tot vergeving. Maar verraden ze zich door de eerste reden niet als Donatisten, die de kracht van het sacrament naar de waardigheid van de dienaar beoordelen? Maar laat het zo zijn, laat het vormsel waardiger genoemd worden naar de waardigheid van de hand des bisschops. Maar indien men hun vraagt, vanwaar een zo groot voorrecht aan de bisschoppen is verleend, welke reden zullen zij dan aanvoeren behalve hun willekeur? Alleen de apostelen, zeggen ze, hebben dit recht gebruikt, daar zij alleen de Heilige Geest hebben uitgedeeld. Zijn dan de bisschoppen alleen apostelen? Ja zijn ze wel apostelen? Laat ons echter ook dat toegeven: waarom beweren ze dan niet met hetzelfde argument, dat alleen door de bisschoppen het sacrament van het bloed in 's Heren Avondmaal mag aangeraakt worden? Want wat weigeren ze aan de leken, omdat het alleen aan de apostelen door de Heere gegeven is. Indien het alleen de apostelen gegeven is, waarom maken ze dan niet de gevolgtrekking: dus ook alleen de bisschoppen? Maar op die plaats maken ze de apostelen tot eenvoudige priesters; nu sleurt de duizeling van hun hoofd hun elders heen, zodat ze hen plotseling tot bisschoppen kiezen. Eindelijk, Ananias was geen apostel, maar toch werd Paulus tot hem gezonden om het gezicht terug te krijgen,

gedoopt te worden met de Heilige Geest (Hand. 9:17). Ik zal ten overvloede ook dit nog toevoegen: indien dit volgens Goddelijk recht het bijzondere ambt der bisschoppen was waarom hebben ze het dan gewaagd, het op de gewone priesters over te dragen? Gelijk men in een brief van Gregorius kan lezen 3).
1} Dist. 5. c. his vero.
2} Sent. IV, dist. 7. c. 2.
3} Dist. 95 c. pervenit.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

11. Hoe onbeduidend dwaas en dom is de tweede reden, namelijk dat ze hun vormsel waardiger noemen dan Gods Doop, omdat bij het vormsel het voorhoofd met olie bevochtigd wordt, en in de Doop de schedel. Alsof de Doop met olie en niet met water bediend werd. Maar ik roep alle vromen als getuigen, of die windbuilen het niet alleen hierop toeleggen, dat ze de zuiverheid der sacramenten met hun zuurdesem verderven? Ik heb elders dit gezegd, dat in de sacramenten hetgeen van God is temidden van de grote hoop van menselijke uitvindingen ternauwernood door enige kleine reetjes heenschijnt. Indien iemand mij toen daarin niet geloofde, laat hem dan ten minste nu zijn eigen meesters geloven. Zie, ze gaan het water voorbij en houden dat voor waardeloos, en maken alleen de olie in de Doop groot. Wij zeggen dus daarentegen, dat bij de Doop ook het voorhoofd met water bevochtigd wordt. In vergelijking met dit water achten wij uw olie, hetzij in de Doop, hetzij in het vormsel, minder waard dan drek. Indien iemand zich er op beroept, dat de olie duurder verkocht wordt, dan zeg ik, dat, indien er overigens iets goeds in was, het door deze toeneming van prijs geschonden wordt, zover is het er vandaan, dat men dat zeer schandelijke bedrog door diefstal zou mogen aanprijzen. Door de derde reden geven ze blijk van hun goddeloosheid, wanneer ze bazelen, dat in het vormsel een grotere toeneming van deugden geschonken wordt dan in de Doop. Door de oplegging der handen hebben de apostelen zichtbare gaven des Geestes toegediend. Waarin toont hun vette olie, dat ze vruchtbaar is? Maar weg met die matigers, die één heiligschennis met veel heiligschennerijen bedekken. Het is een Gordiaanse knoop, die men beter kan doorsnijden dan dat men zoveel moeite besteedt aan het losmaken.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

12. Verder, wanneer ze zien, dat ze in de steek gelaten worden door Gods Woord en aannemelijke redenen, gebruiken ze hun gewone voorwendsel, dat deze onderhouding zeer oud is en bevestigd door het eenparig gevoelen van vele eeuwen. Ook indien dit waar was, bereiken ze daarmee toch niets: een sacrament is niet uit de aarde, maar uit de hemel, niet uit de mensen, maar van God alleen. Zij moeten bewijzen, dat God de auteur van hun vormsel is, als zij willen, dat het voor een sacrament gehouden wordt.

Maar wat komen zij met de oudheid aandragen, daar de oude leraars, wanneer ze in eigenlijke zin willen spreken, nergens meer dan twee sacramenten opsommen? Indien de bescherming van ons geloof bij mensen gezocht moest worden, dan zouden we een onoverwinnelijke burcht hebben namelijk deze, dat de sacramenten, die zij leugenachtig zo noemen, door de ouden nooit als sacramenten erkend zijn. Over de handoplegging spreken de ouden; maar noemen zij haar een sacrament? Augustinus 1) verzekert openlijk, dat het niets anders is dan een gebed. En laat hen nu niet met hun weerzinwekkende onderscheidingen mij tegenwerpen, dat Augustinus dat niet bedoeld heeft van de handoplegging bij het vormsel, maar van de handoplegging ter genezing of verzoening. Het boek van Augustinus bestaat en is in de handen der mensen: indien ik het tot een andere zin verdraai dan waarin Augustinus zelf het geschreven heeft, kom aan, laat hen dan mij niet alleen, naar hun gewoonte, uitschelden, maar ook bespuwen. Want hij spreekt over hen, die uit de scheuring tot de eenheid der kerk terugkeerden. Hij zegt, dat die niet opnieuw behoeven gedoopt te worden, want de handoplegging voldoende is, opdat de Heere door de band des vredes de Heilige Geest schenke. En omdat het ongerijmd kon schijnen, dat de handoplegging liever herhaald werd dan de Doop, toont hij het onderscheid aan. "Want wat is," zegt hij, "de handoplegging anders dan een gebed over de mens?" En dat dit de betekenis is, blijkt uit een andere plaats 2), waar hij zegt, dat de ketters, die zich verbeterd hebben, de handen opgelegd worden wegens de verbinding der liefde, die de voornaamste gave des Heiligen Geestes is, en zonder welke alle andere heilige dingen in de mens niets betekenen.

1} De baptismo contra Donatist. III, 16

2} V, 23.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

13. Och of wij de gewoonte bewaarden, die, gelijk ik heb vermeld, bij de ouden in gebruik geweest is, voordat dit ontijdig gedrocht van een sacrament geboren werd; niet opdat er een vormsel zou zijn, zoals zij er een verzinnen, dat niet genoemd kan worden zonder dat men de Doop onrecht aandoet; maar een onderwijzing waardoor de kinderen of de aankomende jongelieden rekenschap zouden afleggen van hun geloof. En dit zou de beste manier van onderwijzen zijn, indien een formulier geschreven was tot dit doel, bevattend en op gemeenzame wijze uitleggend de hoofdinhoud van nagenoeg alle hoofdstukken van onze religie, waarmee de ganse kerk der gelovigen zonder verschil van mening moet instemmen.En dat een kind van tien jaar zich aan de gemeente zou aanbieden om belijdenis des geloofs af te leggen; dat het dan ondervraagd zou worden over ieder hoofdstuk, en op alle vragen antwoordde; indien het iets niet wist, of minder goed begreep, dat het dan onderwezen zou worden. Zo zou het dan het enige, ware en zuivere geloof, waarmee het volk der gelovigen eendrachtig de enige God dient, onder getuige en ten aanschouwe der kerk belijden. Indien deze gewoonte tegenwoordig van kracht was, dan zou voorwaar de traagheid van sommige ouders opgescherpt worden, die het onderwijs hunner kinderen, alsof het een zaak was, die hun niet aangaat, onbekommerd verwaarlozen, terwijl ze het dan zonder openbare schande niet zouden kunnen nalaten. Er zou grotere eendrachtigheid

des geloofs zijn onder het Christenvolk, en de onkunde en onwetendheid van velen zou niet zo groot zijn; en sommigen zouden niet zo gemakkelijk door nieuwe en vreemde leerstukken meegesleurd worden; eindelijk allen zouden als het ware een zekere methodische gang in het onderwijs der Christelijke leer hebben.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

Over de penitentie.

14. In de volgende plaats stellen ze de penitentie, over welke zij zo verward en ordeloos spreken, dat de consciëntiës uit hun leer niets zekers en stevigs kunnen verkrijgen. Wij hebben op een andere plaats uitvoerig medegedeeld wat wij over de penitentie uit de Schrift geleerd hadden en daarna ook wat hun leer dienaangaande is: nu zullen we slechts dit behoeven aan te roeren, wat voor reden diegenen gehad hebben, die de opvatting, welke in kerken en scholen lang voor dezen geheerst heeft, hebben verwekt, namelijk dat de penitentie een sacrament is. Toch zal ik eerst in het kort een en ander zeggen over de gewoonte der oude kerk, die zij als een voorwendsel misbruikt hebben om hun verzinsel te bevestigen. Zij onderhielden in de openbare penitentie deze orde, dat degenen, die de hun opgelegde boetedoening volbracht hadden, door openlijke handoplegging werden verzoend. Dat was het teken der absolutie, waardoor de zondaar zelf voor God werd opgericht door het vertrouwen op vergiffenis en de kerk vermaand werd de herinnering aan de misdaad te niet te doen en hem goedgunstig in genade aan te nemen. Dit noemt Cyprianus dikwijls de vrede geven 1). En opdat die handeling des te ernstiger zou zijn en bij het volk meer aantrekkelijkheid zou hebben, werd vastgesteld, dat steeds daarbij het gezag van de bisschop tussenbeide zou komen. Vandaar het besluit van het tweede Carthaagse concilie: "Het zij een priester niet geoorloofd iemand, die openbaar boete doet, in de mis te verzoenen." En een ander van het Arausicaanse concilie: "Zij, die in de tijd boetedoening uit dit leven scheiden, moeten zonder de handoplegging der verzoening tot de gemeenschap toegelaten worden; indien ze uit hun ziekte herstellen, moeten ze onder de schare der boetelingen staan, en wanneer hun tijd vervuld is, moeten ze de handoplegging der verzoening van de bisschop ontvangen." Evenzo van het derde Carthaagse concilie: "Een priester verzoene zonder het gezag van de bisschop een boeteling niet." Dit alles had deze bedoeling dat niet door al te grote gemakkelijk de gestrengheid, die ze daarin wilden onderhouden zien, tot verval zou geraken. Dus wilden zij, dat de bisschop van de zaak kennis zou nemen, omdat het waarschijnlijk was, dat hij bij het doen van het onderzoek omzichtiger zou zijn. Ofschoon, Cyprianus deelt ergens 2) mee, dat niet alleen de bisschop, maar ook de ganse geestelijkheid de handen oplegde. Want hij preekt aldus: "Zij doen een behoorlijke tijd lang boete; dan komen ze tot de gemeenschap en ontvangen het recht der gemeenschap door de handoplegging van de bisschop en der geestelijkheid." Daarna is met verloop van tijd de zaak zover gekomen, dat ze buiten de openbare boetedoening ook bij bijzondere absolutiën deze ceremonie gebruikten. Hieruit is ontstaan die onderscheiding bij Gratianus 3) tussen openbare en bijzondere verzoening. Ik oordeel, dat die oude onderhouding, waarvan Cyprianus melding maakt, heilig en voor de kerk heilzaam geweest is, en ik zou willen, dat ze tegenwoordig weer hersteld werd. En ofschoon ik

deze nieuwere wijze van verzoening niet durf afkeuren, of althans niet scherp laken, houd ik haar toch voor minder noodzakelijk. Hoe het ook zij, wij zien in ieder geval, dat de handoplegging bij de boetedoening een ceremonie is door mensen en niet door God ingesteld, en dat ze tot de middelmatige zaken en uiterlijke oefeningen gerekend moet worden, die wel niet geminacht, maar die toch als van minder waarde beschouwd moeten worden dan die, welke ons door Gods Woord zijn aanbevolen.
1} Ep, I, 2.
2} Ep. III, 14.
3} In decret. 26 quaest. 6.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

15. De Roomsen nu en de Scholastieken, wier gewoonte het is alles, door het verkeerd uit te leggen, te bederven, tobben zich vol zorg af om hier een sacrament te vinden. En dit moet niet wonderlijk schijnen; want ze zoeken een knoop in een bies. Maar het beste, dat ze gedaan kunnen krijgen is, dat ze de zaak ingewikkeld, twijfelachtig, onzeker en door verscheidenheid van meningen verward en ordeloos laten. Zij zeggen dus 1), of dat de uiterlijke boetedoening een sacrament is, en indien dat zo is, dat ze dan gehouden moet worden voor een teken van de inwendige boetedoening, dat is van de verbrijzeling des harten, die de betekende zaak van het sacrament is, of dat beide boetedoeningen tegelijk het sacrament zijn, en wel niet twee, maar één volmaakt sacrament. Maar dat de uiterlijke boetedoening alleen een sacrament is, de innerlijke de betekende zaak en een sacrament. En dat de vergeving der zonden slechts een betekende zaak is en geen sacrament. Laat hen, die zich de definitie van een sacrament, welke ik boven gegeven heb, herinneren, aan haar toetsen datgene, wat zij zeggen, dat een sacrament is, en zij zullen bevinden, dat het geen uitwendige ceremonie is, door de Heere ingesteld tot bevestiging van ons geloof. En indien ze aanvoeren, dat mijn definitie wet is, aan welke zij menen gehoorzaam te moeten zijn, laat hen dan luisteren naar Augustinus, van wie zij zeggen, dat ze hem voor zeer heilig houden. "De sacramenten," zegt hij 2) "zijn terwille van de vleselijke mensen zichtbaar ingesteld, opdat ze van de dingen, die met de ogen gezien worden naar de dingen, die begrepen worden, langs de trappen der sacramenten geleid worden." Wat is er van die aard, dat ze of zelf zien, of aan anderen kunnen tonen in datgene, wat zij het sacrament der penitentie noemen? Dezelfde zegt elders 3) "Sacrament wordt het daarom genoemd, omdat daarin wat anders wordt gezien en wat anders verstaan; hetgeen gezien wordt, heeft een lichamelijke gedaante; hetgeen verstaan wordt, heeft een geestelijke vrucht." En dit past geenszins op het sacrament der penitentie, zoals zij dat verzinnen, want daar is geen lichamelijke gedaante, die een geestelijke vrucht afbeeldt.
1} Sent. IV, dist. 22c.2.
2} Quaest. Vet. Test. III.
3} In sermone quodam de baptism. infant.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

16. En (om die beesten in hun eigen strijdperk te overwinnen) indien men hier enig sacrament zoekt, had men dan niet met veel meer schijn van juistheid kunnen verkondigen, dat de absolutie van de priester een sacrament is, dan dat de inwendige of uitwendige penitentie is? Want dan lag het voor de hand om te zeggen, dat de absolutie een ceremonie is om ons geloof aangaande de vergeving der zonden te bevestigen, en dat ze de belofte der sleutelen heeft, zoals zij het noemen, namelijk: "Alwat gij zult binden of ontbinden op aarde, zal gebonden of ontbonden zijn in de hemelen." Maar men had daartegen kunnen inbrengen, dat zeer velen door de priesters worden ontbonden, wie niets dergelijks door zulk een absolutie ten deel valt, hoewel, volgens hun leer, de sacramenten der nieuwe wet moeten bewerken hetgeen zij afbeelden. Het is belachelijk. Evenals in het Avondmaal, volgens hen, tweeërlei eten is, namelijk een sacramenteel, dat goeden en slechten gemeen is, en een geestelijk, dat slechts de goeden eigen is, waarom zouden ze ook niet verzinnen, dat een tweevoudige absolutie ontvangen wordt? Maar ik heb tot nog toe niet kunnen begrijpen, wat zij bedoelen met dat leerstuk, waarvan we, toen we dit onderwerp opzettelijk behandelden, hebben geleerd, hoe ver het van Gods waarheid verwijderd is. Ik wil hier alleen aantonen, dat dit bezwaar hen geenszins verhindert de absolutie van de priesters een sacrament te noemen. Want ze konden door de mond van Augustinus antwoorden 1), dat de heiligmaking is zonder zichtbaar sacrament, en het sacrament zonder de inwendige heiligmaking. Evenzo 2), dat de sacramenten alleen in de uitverkorenen bewerken hetgeen zij afbeelden. Evenzo 3), dat sommigen Christus aandoen tot het ontvangen van het sacrament toe, anderen tot de heiligmaking toe. Dat goeden en kwaden gelijkelijk het eerste doen, maar alleen goeden het laatste. Ongetwijfeld, ze hebben meer dan kinderlijk gebazeld, en zijn blind geweest in het zonlicht, daar ze, in zo grote moeilijkheid verkerend, een zo duidelijke en voor een ieder voor de hand liggende zaak niet hebben doorzien.
1} De baptism. contra Donatist. V, 24.
2} Quaest. Vet. Test. III 1. c.
3} De bapt. parvulorum.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

17. Maar opdat ze niet moed vatten, ontken ik, dat, of ze nu het sacrament stellen in de penitentie of in de absolutie het terecht voor een sacrament gehouden wordt. In de eerste plaats omdat er geen enkele bijzondere belofte Gods voor deze zaak bestaat, die toch de enige grond van een sacrament is. Vervolgens omdat, welke ceremonie hierbij ook te pas gebracht wordt, zij toch een loutere uitvinding van mensen is: daar reeds bewezen is, dat de ceremoniën der sacramenten slechts door God ingesteld kunnen worden. Het was dus een leugen en een bedrog wat zij over het sacrament der penitentie verzonnen hebben. Dit gelogen sacrament hebben ze versierd met de

passende lof 1): dat is de tweede plank na de schipbreuk; want indien iemand het kleed der onschuld, dat hij in de Doop ontvangen heeft, door zondigen bedorven heeft, dat kan hij het door boetedoening herstellen. Dit zijn woorden van Hieronymus. Maar van wie ze ook zijn, ze kunnen niet vrijgesproken worden van goddeloosheid, indien ze naar hun gevoelen worden uitgelegd. Alsof de Doop door de zonde te niet gedaan werd en niet veeleer door de zondaar in de herinnering teruggeroepen moest worden, zo dikwijls als hij aan de vergeving der zonde denkt, opdat hij daardoor tot zichzelf kome, moed vatte en het geloof versterkte, dat hij de vergeving van zonden zal verkrijgen, die hem in de Doop beloofd is. Maar hetgeen Hieronymus hard en oneigenlijk gezegd heeft, namelijk dat door de boetedoening de Doop (van welke diegenen afvallen, die van de gemeenschap der kerk afgesneden verdienen te worden) hersteld wordt, dat betrekken die fraaie uitleggers op hun goddeloosheid. Daarom zal men zeer geschikt de Doop een sacrament der penitentie kunnen noemen, daar hij tot een bevestiging der genade en een zegel van het vertrouwen gegeven is aan hen, die boetedoening bedenken. En opdat men niet mene, dat dit een verzinsel van ons is, wijs ik er op, dat dit niet alleen in overeenstemming is met de woorden der Schrift, maar dat het ook in de oude kerk algemeen verbreid geweest blijkt te zijn als een zeer vaste grondstelling. Want in het boekje "Over het geloof" gericht tot Petrus, dat aan Augustinus wordt toegeschreven, wordt de Doop een sacrament des geloofs en der bekering genoemd 2). En waartoe nemen wij onze toevlucht tot onzekere getuigenissen? Alsof men iets duidelijker zou behoeven te zoeken dan hetgeen de evangelist verhaalt, namelijk dat Johannes gepredikt heeft de Doop der bekering tot vergeving der zonden (Marc. 1:4) (Luc. 3:3).
1} Sentent. IV, dist. 14. 1; De poenit. dist. 1. c. 2.
2} De fide af Petrum 30. Citatur decr. 15, quaest. 1. C. Firmissime.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

Over het zogenaamde laatste oliesel.
18. Het derde verzonnen sacrament is het laatste oliesel, dat alleen door een priester bediend wordt en wel in het uiterste (zoals zij zeggen) en met olie, die door een bisschop gewijd is en met deze formule: "Door deze heilige zalving en door zijn zeer goedertieren barmhartigheid vergeve God u alwat gij gezondigd hebt door het gezicht, door het gehoor, door de reuk, door het gevoel, en door de smaak." Zij stellen het voor, dat dit sacrament twee krachten heeft, namelijk tot vergeving der zonden en tot verlichting van de lichamelijke ziekte, indien dat dienstig is; indien niet, tot zaligheid der ziel. En zij zeggen, dat de instelling neergeschreven is door Jacobus, wiens woorden aldus luiden (Jac. 5:14): "Is iemand krank onder u? dat hij tot zich roepe de ouderlingen der gemeente, en dat zij over hem bidden, hem zalvende met olie in de naam des Heeren, en het gebed des geloofs zal de zieke behouden, en de Heere zal hem oprichten, en zo hij zonden gedaan zal hebben, zij zullen hem vergeven worden." Het staat met deze zalving evenzo, als het, gelijk ik aangetoond heb, staat met de handoplegging: zij is namelijk een toneelspelachtige huichelarij, waarmee ze, zonder reden en zonder vrucht, de apostelen willen nadoen, Marcus (Marc. 6:13) verhaalt, dat de apostelen in hun eerste zending volgens het bevel, dat ze van de Heere ontvangen

hadden, de doden opgewekt, de duivelen uitgeworpen, de melaatsen gereinigd en de zieken genezen hebben, en bij het genezen der zieken olie gebruikt hebben. "Zij zalfden," zegt hij, "vele kranken met olie, en zij werden gezond." Hierop heeft Jacobus het oog gehad, toen bij beval de ouderlingen te roepen om de zieke te zalven. Dat in zulke ceremoniën geen diepere verborgenheid gelegen is, zullen gemakkelijk zij oordelen, die opmerken, met het grote vrijheid zowel de Heere als zijn apostelen in deze uiterlijke dingen te werk gegaan zijn.Toen de Heere de blinde het gezicht zou teruggeven, heeft Hij uit stof en speeksel slijk gemaakt, anderen heeft Hij door aanraking genezen, anderen door zijn woord. Op deze wijze hebben de apostelen sommigen alleen door hun woord, anderen door aanraking, anderen door zalving genezen. Maar, zeggen ze,het is waarschijnlijk, dat die zalving (evenals alle andere dingen) niet lichtvaardig door hen gebruikt is. Dat erken ik, maar toch hebben ze die niet gebruikt om een instrument der gezondmaking te zijn, maar alleen als een teken, waardoor de onkunde der onervarenen er aan herinnerd zou worden, vanwaar een zo grote kracht kwam, namelijk opdat ze de lof daarvan niet aan de apostelen zouden toekennen. En het is gewoon en veel voorkomend, dat door de olie de Heilige Geest en zijn gaven aangeduid worden. Maar die gave der gezondmakingen is verdwenen, evenals ook de overige wonderen, die de Heere een tijdlang heeft willen doen plaats hebben, om de nieuwe prediking van het evangelie in eeuwigheid wonderbaarlijk te maken. Ook al geven we dus nog zozeer toe, dat de zalving een sacrament geweest is van die krachten, die toen door de handen der apostelen bediend werden, zo heeft dat nu geen betrekking op ons, daar ons de bediening van die krachten niet toevertrouwd is.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

19. En welke reden hebben ze om uit deze zalving liever een sacrament te maken dan uit alle mogelijke andere tekenen, die ons in de Schrift vermeld worden? Waarom bestemmen ze ook niet een water tot een badwater Siloam, opdat op bepaalde tijden de zieken daarin mogen dompelen? Dat zou tevergeefs geschieden, zeggen ze. Voorzeker niet meer tevergeefs dan de zalving. Waarom strekken ze zich niet uit op de doden, omdat Paulus door zich op een dode jongeling uit te strekken hem weer opgewekt heeft? Waarom is slijk, uit speeksel en stof gemaakt, geen sacrament? De andere voorbeelden zijn bijzonder geweest, zeggen ze, maar dit wordt door Jacobus geboden. Zeker, maar Jacobus sprak voor die tijd, toen de kerk nog zulk een zegening Gods genoot. Zij verzekeren wel, dat hun zalving nog dezelfde kracht heeft: maar wij ervaren het anders. Niemand verwondere zich erover, hoe ze de zielen, van welke ze wisten, dat ze van Gods Woord, dat is van hun leven en licht, beroofd en dus dom en blind waren, met zulk een brutaliteit hebben beetgenomen, daar ze er zich in 't geheel voor schamen de zinnen des lichaams, die leven en gevoel hebben, te willen bedriegen. Zij maken zichzelf dus belachelijk, wanneer ze verkondigen, dat ze met de gave der gezondmaking toegerust zijn. De Heere is ongetwijfeld de zijnen in alle tijden en geneest hun kwalen, zo dikwijls als het nodig is, niet minder dan vroeger; maar Hij bewijst die openbare krachten niet zo, en doet geen wonderen door de

handen der apostelen, want die gave was slechts voor een tijd en is ook ten dele door de ondankbaarheid der mensen terstond verdwenen.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

20. Daarom, evenals de apostelen niet zonder reden door het teken der olie openlijk hebben betuigd, dat de hun toevertrouwde gave der gezondmaking niet hun eigen kracht was, maar die des Heiligen Geestes, zo zijn zij aan de andere kant onrechtvaardig tegenover de Heilige Geest, die beweren dat hun stinkende en krachtloze olie de kracht des Heiligen Geestes is. Dit is evenzo, alsof iemand zeide, dat alle olie de kracht des Heiligen Geestes is, omdat ze in de Schrift zo genoemd wordt, en dat elke duif de Heilige Geest is, omdat Hij in de gedaante van een duif verschenen is. Maar dat moeten zij maar nagaan. Wat voor ons voor het tegenwoordige genoeg is, zien wij volkomen zeker, namelijk dat hun zalving geen sacrament is, daar ze geen door God ingestelde ceremonie is en ook geen enkele belofte heeft. Want wanneer wij die twee dingen in een sacrament eisen, dat het een ceremonie is, door God ingesteld, en dat het een belofte Gods heeft, dan eisen we tegelijkertijd, dat die ceremonie ons gegeven is en de belofte op ons ziet. Want niemand beweert, dat de besnijdenis nog een sacrament der Christelijke kerk is, ofschoon ze een instelling Gods was en een met haar verbonden belofte had: omdat ze niet aan ons bevolen is, en de belofte, die met haar verbonden was, ons niet op dezelfde voorwaarde is gegeven. Dat de belofte, waarop zij in hun zalving zo brutaal pochen, ons niet gegeven is, hebben wij duidelijk aangetoond en geven zij zelf door de ervaring te kennen. De ceremonie der gezondmaking toegerust waren, niet door die beulen die sterker zijn in het slachten en doden dan in het gezond maken.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

21. Trouwens, ook al hadden ze bewezen, dat op onze tijd past hetgeen door Jacobus over de zalving geboden wordt (maar daar zijn ze zeer ver af), dan zouden ze toch nog niet veel gevorderd zijn in het aannemelijk maken van hun zalving, waarmee zij tot nog toe ons hebben besmeerd. Jacobus wil, dat alle zieken gezalfd worden: zij besmeren met hun vettigheid niet zieken, maar halfdode lichamen; wanneer de ziel reeds op het punt staat het lichaam te verlaten, of zoals zij zeggen, de zieke op zijn uiterste ligt. Indien zij in hun sacrament een krachtdadig medicijn hebben, waarmee ze de hardheid der ziekten kunnen verzachten, of althans aan de ziel troost kunnen aanbrengen, dan zijn ze wreed, daar ze nooit op tijd genezen. Jacobus wil, dat de zieke gezalfd wordt door de ouderlingen der gemeente: zij laten geen andere zalver toe dan een priester. Dat ze het woord ouderlingen bij Jacobus uitleggen als priesters en bazelen, dat hij het meervoud eershalve gezet heeft, is al te onbeduidend; alsof de kerken in die tijd zulk een overvloed van priesters hadden, dat ze in een lange optocht

konden voorttrekken om het vat met heilige olie overal te brengen. Wanneer Jacobus eenvoudig beveelt de zieken te zalven, bedoelt hij, naar mijn mening, geen andere zalving dan met gewone olie; en ook in het verhaal van Marcus is geen sprake van andere olie. Maar zij keuren geen andere olie waardig dan die door de bisschop gewijd is, dat is door veel adem verwarmd, door veel gemompel betoverd, en negenmaal met kniebuiging begroet met deze woorden, driemaal: wees gegroet, heilige olie; driemaal: wees gegroet, heilige zalf; driemaal: wees gegroet, heilige balsem. Van wie hebben ze zulke bezweringen gehaald? Jacobus zegt (Jac. 5:15), dat, wanneer de zieke met olie gezalfd is en over hem het gebed uitgesproken is, hij, indien hij gezondigd heeft, vergeving zal ontvangen, namelijk zo, dat hij, nadat zijn schuld is uitgedaan, verlichting verkrijgt van straf. Maar daaronder verstaat hij niet, dat de zonden door de vettigheid worden te niet gedaan, maar dat de gebeden der gelovigen, door welke de verslagen broeder Gode aanbevolen is, niet vergeefs zullen zijn. Maar zij liegen goddeloos, dat door hun heilige, dat is verfoeilijke, zalving de zonden vergeven worden. Zie, hoe mooie vordering ze zullen maken, wanneer hun toegestaan wordt Jacobus' getuigenis naar hun lust ruimschoots te misbruiken. En opdat we ons niet langer behoeven in te spannen om hen te weerleggen, bevrijden ons ook hun eigen geschiedboeken van deze moeite. Want die vermelden, dat paus Innocentius, die ten tijde van Augustinus de kerk van Rome regeerde, ingesteld heeft, dat niet alleen de priesters, maar ook alle Christenen olie mogen gebruiken, om daarmee te zalven voorzover het nodig is voor henzelf of de hunnen. Dit vermeld Sigebertus zijn kroniek.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

Over de kerkelijke orden.

22. De vierde plaats in hun lijst wordt ingenomen door het sacrament der orde; maar dat is zo vruchtbaar, dat het uit zich voortbrengt zeven sacramentjes. Dat nu is zeer belachelijk, dat ze, ofschoon ze zeggen, dat er zeven sacramenten zijn, wanneer ze die willen opsommen, er dertien tellen. En zij kunnen niet aanvoeren, dat het slechts één sacrament is, omdat ze alle strekken tot één priesterschap en als het ware trappen zijn, die daartoe leiden. Want daar vaststaat, dat iedere orde verschillende ceremoniën heeft, en zij zelf zeggen, dat die orden verscheidene gaven zijn, kan niemand er aan twijfelen, dat het zeven sacramenten genoemd moeten worden, indien men hun leer aanvaardt. En wat maken wij daarvan een geschil, alsof het een twijfelachtige zaak was, daar zijzelf duidelijk en onderscheiden verklaren, dat er zeven zijn? In de eerste plaats nu zullen wij terloops er op wijzen, hoeveel en hoe dwaze ongerijmdheden ze ons opdringen, wanneer ze ons hun orden als sacramenten willen aanprijzen; daarna zullen we zien, of de ceremonie, die de kerken gebruiken bij het ordenen van hun dienaren, wel een sacrament mag genoemd worden. Zij maken dus zeven orden of kerkelijke trappen, die zij versieren met de naam sacrament. Deze orden zijn de deurwachters, de lezers, de exorcisten, de acoluthen, de onderdiakenen, de diakenen en de priesters. En zij zeggen, dat er zeven zijn wegens de zevenvoudige gave des Heiligen Geestes, waarmee zij toegerust moeten zijn, die tot deze orden bevorderd worden. En zij wordt hun bij hun bevordering vermeerderd en overvloediger

geschonken. Reeds het getal zelf is door een verkeerde uitlegging der Schrift geheiligd, omdat ze menen bij Jesaja (Jes. 11:2) gelezen te hebben zeven krachten des Heiligen Geestes, hoewel in werkelijkheid door Jesaja niet meer dan zes worden vermeld, en de profeet op die plaats niet alle krachten des Heiligen Geestes heeft willen samenvatten. Want Hij wordt evenzeer de Geest des levens, der heiligmaking, der aanneming tot kinderen genoemd (Rom. 1:4) (Rom. 8:15), als bij Jesaja de Geest der wijsheid, des verstands, des raads, der sterkte, der wetenschap en der vreze des Heeren. Trouwens anderen, die scherpzinniger zijn, maken niet zeven, maar negen orden, naar de gelijkenis, gelijk zij zeggen, van de triumferende kerk. En onder hen is ook strijd, omdat sommigen willen, dat de kerkelijke tonsuur de eerste orde is van alle en het bisschopschap de laatste, en anderen de tonsuur uitsluiten maar het aartsbisschopschap er bij rekenen 1). Isidorus 2) maakt een ander onderscheid; want hij scheidt de psalmisten van de lezers, en de eersten stelt hij over de gezangen, de laatsten over het lezen der Schrift, waardoor het volk wordt onderwezen. En dit onderscheid wordt door de canones in acht genomen. Wat willen ze, dat we bij zo grote verscheidenheid moeten volgen of vermijden? Moeten wij zeggen, dat er zeven orden zijn? Zo leert het de meester der sententiën; maar zeer verlichte leraren bepalen het anders. En die zijn het wederom onderling oneens. Bovendien roepen ons de zeer gewijde canones elders heen. Zo zijn de mensen het nu onderling eens, wanneer ze zonder Gods Woord over Goddelijke zaken strijden.

1} De laatste opvatting is die van Hugo; de eerste van Guilielmus Parisiensis.
2} Isid. I. VII, Etymol. allegatur c. Clericos. dist. 21; dist. 33 c. Lector et c. Ostiar.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

23. Maar dit overtreft alle dwaasheid, dat ze in iedere orde zich Christus tot hun ambtgenoot maken. In de eerste plaats, zeggen ze, heeft hij het ambt van deurwachter waargenomen, toen Hij de verkopers en kopers, na een gesel van touwtjes gemaakt te hebben, uit de tempel verdreef. Dat Hij een deurwachter is, geeft Hij te kennen, wanneer Hij zegt: "Ik ben de deur." Het ambt van lezer heeft Hij aangenomen, toen Hij in de synagoge Jesaja las. Het ambt van exorcist heeft Hij waargenomen, toen Hij de tong en de oren van de doofstomme met speeksel aanraakte en hem het gehoor teruggaf. Dat Hij een acoluthus was, heeft Hij met deze woorden betuigd: "Wie Mij volgt, wandelt niet in de duisternis." Het ambt van onderdiaken heeft Hij verricht, toen Hij, met een linnen kleed omgord, de voeten der discipelen gewassen heeft. De persoon van een diaken heeft Hij aangenomen, toen Hij zijn lichaam en bloed in het Avondmaal uitdeelde. De taak van een priester heeft Hij vervuld, toen Hij aan het kruis zich de Vader als offerande opofferde. Deze dingen kan men zonder lachen niet aanhoren, zodat ik mij erover verwonder, dat ze zonder lachen neergeschreven zijn: indien het namelijk mensen waren, die ze neerschreven. Maar bijzonder merkwaardig is de scherpzinnigheid, waarmee ze over het woord acoluthus filosoferen, zeggende dat het betekent ceroferarius (kaarsdrager), een magisch woord, naar ik meen, in ieder geval bij alle volken en in alle talen onbekend, hoewel het woord acoluthus in het Grieks eenvoudig betekent een dienaar, die zijn heer volgt. Trouwens, indien ik me in

ernst er mee bezig hield deze dingen te weerleggen, zou ik met recht ook zelf uitgelachen worden, zo ijdel en bespottelijk zijn ze.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

24. Maar opdat ze de vrouwtjes niet langer wat wijs maken, moet hun ijdelheid in 't kort aan de kaak gesteld worden. Zij benoemen met schitterende praal en met plechtigheid hun lezers, psalmisten, deurwachters en acoluthen tot het verrichten van die diensten, waarover zij kinderen, of althans hen, die zij leken noemen, stellen. Want wie steekt meestal de kaarsen aan? Wie giet de wijn en het water uit het kannetje anders dan een knaap of een of andere onaanzienlijke leek, die daarmee zijn kost verdient? Zijn het niet diezelfden, die zingen? Sluiten en openen ook die niet de deuren der kerkgebouwen? Want wie heeft ooit in hun kerken een acoluthus of een deurwachter zijn ambt zien waarnemen? Ja zelfs, wie als knaap de taak van acoluthus verricht heeft, houdt, wanneer hij in de orde der acoluthen wordt opgenomen, op te zijn datgene, wat hij van dat ogenblik aan genoemd wordt, zodat het schijnt, dat ze met opzet het ambt zelf willen wegwerpen, wanneer ze de titel aannemen. Zie, waarom zij het nodig achten door sacramenten geheiligd te worden en de Heilige Geest te ontvangen, namelijk om niets uit te voeren. Indien ze voorwenden, dat het ligt aan de verkeerdheid der tijden, dat ze hun diensten verlaten en veronachtzamen, laat hen dan tegelijk erkennen, dat er tegenwoordig in de kerk geen nut en vrucht is van hun heilige orden, die zij zo wonderlijk prijzen, en dat hun gehele kerk vol is van vervloeking, daar zij toestaat, dat de kaarsen en kannen door kinderen en leken behandeld worden, tot het aanraken van welke slechts zij waardig zijn, die tot acoluthen gewijd zijn, daar zij de gezangen aan kinderen opdraagt, terwijl ze slechts gehoord mochten worden uit een gewijde mond. En met welk doel wijden ze eigenlijk hun exorcisten (bezweerders)? Ik vermeen, dat de Joden hun bezweerders gehad hebben, maar ik zie, dat ze zo genoemd worden naar de bezweringen, die ze deden (Hand. 19:13). Wie heeft ooit van die verzonnen exorcisten horen zeggen, dat ze één proeve van hun ambt hebben gegeven? Men verzint, dat hun de macht gegeven is om de handen op te leggen op de krankzinnigen en de dopelingen en de bezetenen, maar zij kunnen de boze geesten er niet van overtuigen, dat zij met zulk een macht zijn toegerust, niet alleen omdat de boze geesten hun bevelen niet gehoorzamen, maar ook omdat de boze geesten over hen zelf heersen. Want ternauwernood zult ge er één op de tien vinden, die niet door een boze geest gedreven wordt. Alwat ze dus bazelen over hun kleine orden, is samengeflanst uit domme en dwaze leugens. Over de oude acoluthen en deurwachters en lezers is elders gesproken toen wij een uiteenzetting gaven van de orde der kerk. Hier is onze bedoeling alleen te strijden tegen de nieuwe vondst van het zevenvoudige sacrament in de kerkelijke orden, waarover men nergens elders iets leest dan bij die dwaze wauwelaars, de scholastieken en de canonisten.

v

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de

vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

25. Laat ons nu spreken over de ceremoniën, die ze aanwenden. In de eerste plaats wijden ze hen, die ze tot hun schare aannemen, door een algemeen teken in de geestelijke stand in. Want ze scheren hen op de kruin, opdat daardoor als door een kroon de koninklijke waardigheid aangeduid worde; want de geestelijken moeten koningen zijn om zichzelf en anderen te regeren 1). Want over hen spreekt Petrus aldus: "Gij zijt een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterdom, een heilig volk, een verkregen volk." (1 Petr. 2:9). Maar dat was een heiligschennis, dat ze hetgeen aan de ganse kerk toegekend wordt, zich alleen aanmatigen, en hoogmoedig pronken met een titel, die ze de gelovigen ontrukt hebben. Petrus spreekt de ganse kerk toe: zij verdraaien dat en passen het toe op enige weinige geschorenen 2); alsof tot hen alleen gezegd was: "Weest heilig"; alsof zij alleen door Christus' bloed verworven waren; alsof zij alleen door Christus Gode geworden waren tot een koninkrijk en priesterdom. Zij voeren verder nog ander redenen aan: de kruin van hun hoofd wordt ontbloot, opdat daardoor getoond wordt, dat hun geest vrij opstijgt tot God, om met onbedekt aangezicht Gods heerlijkheid te aanschouwen, of opdat hun daardoor geleerd zou worden, dat de gebreken des monds en der ogen moeten worden weggenomen; of dat het scheren van het hoofd de aflegging is van de tijdelijke dingen en dat het haar rondom de kruin het overblijfsel is van de goederen, die tot onderhouding worden behouden. Alles in figuren: zeker omdat het voorhangsel des tempels nog niet gescheurd is 3). En, zo overtuigd, dat ze hun taak voortreffelijk verricht hebben, omdat ze zulke dingen door hun kruin hebben afgebeeld, doen ze niets van dat alles inderdaad. Hoe lang zullen ze ons met zulke leugens en tovenarijen voor de gek houden? De geestelijken geven door het afscheren van enige haren te kennen, dat zij de overvloed der tijdelijke dingen hebben weggeworpen, dat ze de heerlijkheid Gods aanschouwen, dat ze de begeerlijkheid der oren en ogen hebben gedood: maar er is geen hebzuchtiger, onverstandiger en wellustiger slag van mensen. Waarom vertonen ze niet liever in der waarheid de heiligheid, dan dat ze door valse en leugenachtige tekenen een schijn daarvan veinzen?

1} Cap. dupl. 12. quaest. 1.
2} Sentent. IV, dist. 24. c. Duo sunt.
3} Sentent IV, dist. 14. c. 1.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

26. Verder, wanneer ze zeggen, dat de kruin der geestelijken haar oorsprong en reden heeft van de Nazareën, wat betuigen ze daarmee anders dan dat hun verborgenheden stammen uit de Joodse ceremoniën, of liever zuiver Jodendom zijn? En wat ze daaraan toevoegen, dat Priscilla, Aquila en Paulus zelf, toen ze een gelofte gedaan hadden, zich het hoofd geschoren hebben, opdat ze zouden gereinigd worden (Hand. 18:18): daardoor verraden ze hun grove onkunde. Want van Priscilla leest men dat nergens, en ook van Aquila is het onzeker, want dat scheren kan evenzeer op Paulus worden betrokken als op Aquila. Maar om hun niet te laten, wat ze begeren, namelijk dat ze in

Paulus een voorbeeld hebben, moeten de eenvoudige lezers opmerken dat Paulus zich nooit het hoofd geschoren heeft tot enige heiligmaking, maar alleen om de zwakheid der broederen te dienen. Ik pleeg dergelijke geloften te noemen geloften der liefde, niet der vroomheid, dat is, niet gedaan tot enige dienst van God, maar om het onverstand der zwakken te dragen, gelijk hij zelf zegt, dat hij de Joden een Jood geworden is, enz. Hij heeft dit dus gedaan, en wel éénmaal en voor een korte tijd, om zich zolang aan de Joden aan te passen. Maar wanneer zij de reinigingen der Nazareën zonder enig nut willen nabootsen, wat doen ze dan anders dan een tweede Jodendom oprichten, doordat ze het oude verkeerdelijk trachten na te streven. Met dezelfde gezindheid is die decretale brief 1) opgesteld, die de geestelijken verbiedt, volgens hetgeen de apostel leert (1 Kor. 11:4) lang haar te dragen, maar gebiedt het las een bal af te scheren; alsof de apostel, toen hij leerde wat eervol is voor alle mannen, zich druk gemaakt heeft over het gladscheren van de geestelijken. Hieruit mogen de lezers opmaken, welke kracht en waardigheid de andere verborgenheden hebben, die nog volgen, daar ze zulk een begin hebben.
1} Dist. 25. c. Prohib.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

27. Waaruit de tonsuur der geestelijken haar oorsprong heeft, kan men overvloedig reeds alleen uit Augustinus 1) zien. Daar in die tijd slechts fatten hun haar lang droegen en lieden, die streefden naar een mooi en sierlijk voorkomen, dat enigszins verwijfd was, scheen het geen goed voorbeeld te zijn, wanneer dit aan geestelijken toegestaan werd. De geestelijken werd dus bevolen hun haar te snijden of te scheren, opdat ze niet de schijn zouden vertonen van verwijfde opschik. En dit scheren was zo algemeen, dat sommige monniken, om door een opmerkelijk en van de anderen onderscheiden uiterlijk met hun heiligheid te koop te lopen, hun haar lieten groeien. Toen men echter later weer lang haar begon te dragen en sommige volken tot het Christendom kwamen, die altijd lang haar gedragen hadden, zoals Frankrijk, Duitsland en Engeland, is het waarschijnlijk, dat de geestelijken overal hun hoofd geschoren hebben, opdat ze niet zouden schijnen te streven naar versiering van het haar. Eindelijk, in de meer verdorven tijd, toen alle oude instellingen verbasterd of tot superstitie ontaard waren, hebben ze omdat ze in het scheren der geestelijken geen oorzaak zagen (immers ze hadden niets overgehouden dan een dwaze navolging), hun toevlucht genomen tot deze verborgenheid, die ze ons nu superstitieus opdringen tot goedkeuring van hun sacrament. De deurwachters 2) ontvangen bij hun wijding de sleutels van het kerkgebouw, opdat ze daaruit mogen begrijpen, dat hun de bewaking wordt opgedragen; de lezers ontvangen de heilige Bijbel; de exorcisten de formules der bezweringen, die ze moeten gebruiken om uit te spreken over krankzinnigen en dopelingen; de acoluthen de waskaarsen en de kan. Zie hier de ceremoniën, in welke 3) zoveel verborgen kracht gelegen is, dat ze niet alleen tekenen en panden, maar ook oorzaken kunnen zijn van de onzichtbare genade. Want dit eisen ze volgens hun definitie, wanneer ze willen, dat ze tot de sacramenten gerekend zullen worden. Maar, om het in weinig woorden te zeggen, ik zeg, dat het ongerijmd is, dat ze in de scholen en in de canones die mindere orden tot sacramenten maken; aangezien, ook volgens de

belijdenis van hen, die dit leren, die aan de eerste kerk onbekend geweest zijn en veel jaren daarna uitgedacht zijn. En de sacramenten moeten, daar ze een belofte Gods inhouden, noch door engelen, noch door mensen, maar door God alleen ingesteld worden; want aan Hem alleen komt het toe een belofte te geven.
1} De opere monach. in fine; Rectract.II,21.
2} Sentent. IV, dist. 24. c. 8.
3} Het Latijn heeft hierachter: si Deo placet (Vert)

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

28. Er zijn nog drie orden over, die zij de meerdere noemen. Van die is het onderdiakenschap, zoals zij zeggen, tot dit getal overgebracht, toen die menigte van mindere orden zich begon uit te breiden. En omdat ze voor deze meerdere orden het getuigenis uit Gods Woord schijnen te hebben, noemen ze hen eershalve in het bijzonder de heilige orden. Maar we moeten zien, hoe verkeerd ze des Heeren instellingen tot hun voorwendsel misbruiken. Wij zullen beginnen met de orde van het presbyterschap of het priesterschap. Want met deze twee namen duiden ze één zaak aan, en zo noemen ze hen, tot wier taak, gelijk ze zeggen, het behoort het offer van Christus' lichaam en bloed op het altaar te volbrengen, de gebeden te doen en de gaven Gods te zegenen. Daarom ontvangen ze bij hun ordening een schotel met hostiën, tot een teken, dat hun de macht gegeven is Gode zoenoffers te offeren; en hun handen worden gezalfd, door welk teken hun geleerd wordt, dat hun de macht gegeven is om te consacreren. Maar over de ceremoniën later. Van de zaak zelf zeg ik dit: hetgeen zij voorwenden is op geen enkele letter uit Gods Woord gebaseerd, zodat ze op geen onbeschaamder manier de door God gestelde orde hadden kunnen verderven. In de eerste plaats moet men het beschouwen als een uitgemaakte zaak (wat we gezegd hebben, toen we handelden over de paapse mis), dat allen Christus onrecht doen, die zich priesters noemen tot het offeren van een zoenoffer. Hij is door de Vader met een eed gesteld en geheiligd tot een Priester naar de ordening van Melchizedek, zonder einde en zonder opvolger (Ps. 110:4) (Hebr. 5:6) (Hebr. 7:3). Hij heeft eenmaal een offerande geofferd van eeuwige reiniging en verzoening, en, het heiligdom des hemels ingegaan zijnde, bidt Hij nu ook voor ons. In Hem zijn wij allen priesters, maar om lof en dankzeggingen en eindelijk onszelf en het onze Gode te offeren. Hij alleen heeft dit bijzondere gehad, dat Hij door zijn offerande God verzoende en de zonde reinigde. En daar zij dit zichzelf aanmatigen, wat blijft er dan over dan te zeggen, dat hun priesterschap goddeloos en heiligschennend is? Voorwaar zij zijn al te onbeschaamd, doordat ze zich durven tooien met de titel van het sacrament. Wat betreft het ware priesterambt, dat ons door Christus' mond is aangeprezen, dat beschouw ik gaarne als zodanig. Want het heeft een ceremonie, die in de eerste plaats uit de Schrift genomen is en van welke bovendien Paulus getuigt (1 Tim. 4:14), dat ze niet ijdel en overbodig is, maar een getrouw teken der geestelijke genade. Maar dat ik het niet als derde sacrament gesteld heb, komt daardoor, dat het niet gewoon is en gemeen bij alle gelovigen. Maar wanneer deze eer aan de Christelijke bediening toegekend wordt, moeten de pauselijke priesters zich daarom niet verhovaardigen. Want Christus heeft geboden, dat uitdelers van zijn evangelie en

van de verborgenheden moesten worden geordineerd, maar niet, dat offeraars moesten worden gewijd. Hij heeft een bevel gegeven aangaande het prediken van het evangelie en het weiden der kudde, maar niet aangaande het brengen van offeranden (Matth. 28:19) (Marc. 16:15) (Joh. 21:15). Hij heeft de genade des Heiligen Geestes beloofd, niet om de verzoening der zonden te volbrengen, maar om de regering der kerk naar behoren waar te nemen en te onderhouden.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

29. De ceremoniën komen met de zaak zelve zeer goed overeen. Toen onze Heere de apostelen uitzond tot de prediking van het evangelie, blies Hij op hen (Joh. 20:22). Door dit teken veraanschouwelijkte Hij de kracht des Heiligen Geestes, die Hij hun schonk. Deze blazing hebben die fraaie mannen behouden, en alsof ze de Heilige Geest uit hun keel kunnen blazen, prevelen zij over de hunnen, die ze tot priesters maken: "Ontvangt de Heilige Geest." Zo weinig is er, dat ze weglaten, zonder het verkeerd na te bootsen; niet op de wijze der toneelspelers, die niet zonder kunst en betekenis hun gebaren maken, maar op de manier der apen, die dartel en zonder enige keuze alles nadoen. Wij onderhouden, zeggen ze, het voorbeeld des Heeren. Maar de Heere heeft veel gedaan, waarvan Hij niet gewild heeft, dat het ons tot voorbeeld zou zijn. De Heere heeft tot de discipelen gezegd: "Ontvangt de Heilige Geest." Hij heeft ook tot Lazarus gezegd:"Lazarus, kom uit." Hij heeft tot de geraakte gezegd: "Sta op en wandel." Waarom zeggen ze datzelfde niet tot alle doden en geraakten? Hij heeft een bewijs gegeven van zijn Goddelijke kracht, toen Hij, op de apostelen blazend, hen met de gave des Heiligen Geestes vervulde. Indien ze ditzelfde trachten te verrichten, streven ze God na, en dagen Hem bijna tot een wedstrijd uit, maar zijn er zeer ver van verwijderd iets uit te richten, en bereiken met hun dwaze gebaren niets anders dan dat ze Christus bespotten. Zij zijn wel zo onbeschaamd, dat ze durven beweren, dat de Heilige Geest door hen geschonken wordt. Maar hoe waar dit is, leert de ervaring, die doet zien, dat al wie tot priesters geconsacreerd worden, van paarden ezels en van onnozelen krankzinnigen worden. En toch doe ik hun hierom de strijd niet aan; ik veroordeel alleen de ceremonie zelf, die niet als voorbeeld gebruikt had moeten worden, aangezien ze door Christus gebruikt is tot het bijzonder teken van een wonder. Zover is het er van af, dat de navolging, waarmee zij zich verontschuldigen, hen in bescherming mag nemen.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

30. Maar de zalving, van wie hebben ze die eigenlijk ontvangen? Zij antwoorden 1), dat ze die ontvangen hebben van de zonen van Aäron, van wie ook hun orde haar begin genomen heeft. Zij willen zich dus liever voortdurend met verkeerde voorbeelden verdedigen, dan erkennen, dat hetgeen ze lichtvaardig gebruiken door

henzelf is uitgedacht. Maar intussen bemerken ze niet, dat ze, wanneer ze zich uitgeven voor opvolgers van de zonen van Aäron, het priesterschap onrecht doen, daar dit alleen door alle oude priesterschappen afgeschaduwd en afgebeeld was. In dat priesterschap zijn dus alle andere besloten en vervuld; daarin zijn ze opgehouden, gelijk ik reeds enige malen herhaald heb; en gelijk de brief aan de Hebreën, zonder de hulp van enige uitlegging, betuigt. Indien ze zo groot vermaak hebben in de Mozaïsche ceremoniën, waarom voeren ze dan geen runderen, kalveren en lammeren ter offerande? Zij hebben wel een groot deel van de oude tabernakel en van de ganse Joodse eredienst; maar dit ontbreekt toch aan hun godsdienst, dat ze geen kalveren en runderen offeren. Wie zou niet zien, dat deze onderhouding der zalving veel verderfelijker is dan de besnijdenis, temeer wanneer er bij komt een superstitie en een Farizese opvatting aangaande de waardigheid van het werk? De Joden stelden het vertrouwen hunner gerechtigheid in de besnijdenis, zij de geestelijke gaven in de zalving. Doordat ze dus navolgers begeren te zijn der Levieten, vallen ze af van Christus en verloochenen het herdersambt.
1} Sentent. IV, dist. 24. c. 8; Canon. dist. 21. c. 1.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

31. Dit is dan 1) de heilige olie, die een onuitwisbaar merkteken indrukt. Alsof men olie niet met zand en zout, of, wanneer ze wat vaster aankleeft, met zeep kon afwassen. Maar, zeggen ze, dat merkteken is geestelijk. Wat heeft de olie met de ziel te maken? Of hebben ze vergeten, wat ze uit Augustinus halen, dat wanneer het woord aan het water wordt ontnomen, er niets dan water zal blijven, en dat het water door het woord een sacrament wordt? Welk woord zullen ze vertonen bij hun olie? Soms hetgeen Mozes bevolen is aangaande het zalven van de zonen van Aäron? (Exod. 30:30). Maar daar wordt hem ook bevel gegeven aangaande de rok, de efod, de hoed en de kroon der heiligheid, waarmee Aäron getooid moest worden, en aangaande de rokken, staven en mutsen, waarmee zijn zonen bekleed moesten worden. Er wordt bevel gegeven aangaande het slachten van een kalf, het branden van zijn vet, het in stukken houwen en verbranden der rammen, het heiligen van de oorlapjes en de klederen der priesters met het bloed van de ene ram, en talloze andere onderhoudingen, zodat ik mij verwonderd afvraag, waarom ze die weggelaten hebben en alleen de zalving met de olie hun behaagt. En indien ze gaarne besprenkeld worden, waarom worden zij dan liever met olie besprenkeld dan met bloed? Voorwaar zij proberen een vernuftige zaak: namelijk uit Christendom, Jodendom en heidendom, als uit samengenaaide lappen, één godsdienst te maken. Dus stinkt hun zalving, omdat ze verstoken is van zout, dat is van Gods Woord. Dan blijft nog over de handoplegging, van welke ik wel toegeef, dat ze bij ware en wettige ordeningen, een sacrament is, maar ontken, dat ze een plaats heeft in deze comedie, waar ze noch gehoorzamen aan Christus' bevel, noch zien op het doel, waarheen de belofte ons moet leiden. Indien ze niet willen, dat het teken hun geweigerd wordt, moeten ze het toepassen op de zaak zelf, waarvoor het bestemd is.
1} In het Lat. staat hier: si Deo placet (Vert.).

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

32. Ook over de orde van het diakenschap zou ik niet strijden, indien die bediening hersteld werd in die ongeschonden toestand, waarin ze onder de apostelen en in de zuivere kerk geweest is. Maar wat hebben die diakenen daarmee gemeen, die zij maken? Ik spreek niet over de mensen, opdat ze niet klagen, dat op onbillijke wijze hun leer beoordeeld wordt naar de gebreken der mensen, maar ik beweer, dat men op onwaardige wijze tot verdediging van die diakenen, die zij ons door hun leer tekenen, een getuigenis ontleent aan het voorbeeld van de diakenen, die de apostolische kerk heeft ingesteld. Zij zeggen, dat het tot de taak van hun diakenen behoort de priesters bij te staan, hen te dienen in alles wat bij de sacramenten gedaan wordt, namelijk in de Doop, in de zalving, in de schotel, in de kelk; de offeranden aan te brengen en op het altaar te leggen, de tafel des Heeren toe te richten en te dekken; het kruis te dragen, het evangelie en de epistel voor het volk te lezen en te zingen. Is hier wel één woord bij over de werkelijke dienst der diakenen? Laat ons nu hun inwijding horen. Op degene, die tot diaken gewijd wordt, legt alleen de bisschop de handen. Hij legt hem de linnen doek en de stool op de linkerschouder, opdat hij begrijpe, dat hij het lichte juk des Heeren ontvangen heeft en daardoor hetgeen tot de linkerzijde behoort aan Gods vrees onderwerpen moet. Hij geeft hem de tekst van het evangelie, opdat hij bekenne, dat hij de verkondiger daarvan is. En wat hebben deze dingen met de diakenen te maken? Zij doen evenalsof iemand zeide, dat de apostelen ordineerde, maar hen alleen stelde over het branden van wierook, opsieren van beelden, aanvegen der kerkgebouwen, vangen van muizen en wegjagen van honden. Wie zou dulden, dat zulke mensen apostelen genoemd werden en vergeleken werden met de apostelen van Christus? Daarom moeten ze voortaan niet meer liegen, dat het diakenen zijn, daar ze hen slechts aanstellen tot hun toneelspelerijen. Ja zelfs door de naam zelf geven ze voldoende te kennen, hoe hun ambt is. Want zij noemen hen Levieten en willen hun wezen en oorsprong terugvoeren op de zonen van Levi. Dat mogen ze, wat mij betreft doen, mits ze hen voortaan maar niet met vreemde veren opsieren.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

33. Wat moet ik zeggen over de onderdiakenen? Want ofschoon ze oudtijds werkelijk gesteld waren over de armverzorging, delen ze hun nu de een of andere onbeduidende bediening toe, namelijk dat ze de kelk en de schotel, de kan met water en de handdoek naar het altaar brengen, water ingieten om de handen te wassen enz. En wat te zeggen over het ontvangen en aanbrengen van de offeranden: dat verstaan ze van die dingen, die ze inslikken, daar ze als gaven aan de kerk gegeven zijn. Aan deze dienst beantwoordt uitnemend de ceremonie der inwijding; want de onderdiaken ontvangt van de bisschop de schotel en de kelk en van de opperdiaken de kan met water, de

handdoek en dergelijke lorren. Zij eisen, dat wij erkennen, dat de Heilige Geest in deze dwaasheden ingesloten is. Welke vrome zou dat kunnen toegeven? Maar, om eenmaal te eindigen, men kan over hen hetzelfde oordeel hebben als over de anderen. Want het is niet nodig breedvoerig te herhalen wat boven uiteengezet is. Dit zal genoeg kunnen zijn voor bescheiden en leerzame mensen, die ik op me genomen heb te onderwijzen, dat er geen sacrament van God is dan waar een ceremonie getoond wordt verbonden met een belofte; of liever dan waar de belofte in de ceremonie gezien wordt. Hier is geen woord aanwezig van enige gewisse belofte: tevergeefs zou men dus een ceremonie zoeken om de belofte te bevestigen. Bovendien leert men van geen enkele der ceremoniën, die zij gebruiken, dat ze door God ingesteld is: dus kan er geen sacrament zijn.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

Over het huwelijk.

34. Het laatste sacrament is het huwelijk, waarvan wel allen erkennen, dat het door God ingesteld is, maar waarvan niemand tot de tijd van Gregorius toe gezien had, dat het als een sacrament gegeven was. En bij welk verstandig mens zou dat ooit in de gedachte gekomen zijn? Het is een goede en heilige ordinantie Gods. Ook de landbouw, de bouwkunde, de schoenmakers en de barbierkunst zij wettige ordinantieën Gods, maar toch zijn ze geen sacramenten. Want dit wordt niet alleen in een sacrament geëist, dat het Gods werk is, maar ook, dat het een uitwendige ceremonie is, door God ingesteld om een belofte te bevestigen. Dat er in het huwelijk niets dergelijks is, zullen ook kinderen oordelen. Maar het is een teken, zeggen ze, van een heilige zaak, dat is van de geestelijke gemeenschap van Christus met de kerk. Indien ze onder het woord teken verstaan een merkteken ons door God voorgesteld met het doel om de zekerheid van ons geloof te versterken, dwalen ze ver van het doel af; indien ze eenvoudig als teken aannemen hetgeen tot gelijkenis is aangevoerd, zal ik aantonen, hoe scherpzinnig ze redeneren. Paulus zegt (1 Kor. 15:41):"Gelijk de ene ster van de andere in heerlijkheid verschilt, alzo zal de opstanding der doden zijn." Ziedaar één sacrament. Christus zeg (Matth. 13:31,33): "Het Koninkrijk der hemelen is gelijk het mosterdzaad." Ziedaar het tweede. Wederom: "Het Koninkrijk der hemelen is gelijk aan zuurdesem." Ziedaar het derde. Jesaja zegt (Jes. 40:11): "De Heere zal zij kudde weiden gelijk een herder."Ziedaar het vierde. Elders (Jes. 42:13): " De Heere zal uittrekken als een held." Ziedaar het vijfde. En waar is de grens of de maat? Op deze manier zal alles een sacrament zijn: zoveel gelijkenissen en vergelijkingen als er in de Schrift zijn, evenveel sacramenten zullen er zijn. Ja zelfs de dieverij zal een sacrament zijn, aangezien er geschreven is (1 Thess. 5:2): " De dag des Heeren zal komen als een dief." Wie zou die sofisten kunnen verdragen, als ze zo dwaas wauwelen? Ik erken wel, dat het goed is, wanneer men, telkens als men een wijnstok ziet, in de herinnering roept hetgeen Christus zegt (Joh. 15:1) e.v.: "Ik ben de wijnstok, gij zijt de ranken en mijn Vader is de landman." En dat het goed is, telkens als men een herder ontmoet met zijn kudde, te denken aan de woorden (Joh. 10:11): Ik ben de goede herder; mijn schapen horen mijn stem." Maar indien iemand zulke

gelijkenissen tot de sacramenten zou willen rekenen, zou hij zich wel een mogen laten genezen van zijn krankzinnigheid.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

35. Maar zij komen aandragen met de woorden van Paulus, in welke, volgens hen, aan het huwelijk de naam van sacrament wordt toegekend (Ef. 5:29): "Die zijn vrouw liefheeft, heeft zichzelf lief; niemand heeft ooit zijn eigen vlees gehaat, maar hij voedt het en onderhoudt het, evenals ook Christus de gemeente; want wij zijn leden zijns lichaams, van zijn vlees en zijn beenderen; daarom zal een mens zijn vader en moeder verlaten, en zal zijn vrouw aanhangen, en zij twee zullen tot één vlees wezen: deze verborgenheid (dit sacrament) is groot; doch ik zeg dit, ziende op Christus en op de gemeente." Maar zo de Schrift te behandelen is de aarde met de hemel vermengen. Opdat Paulus de mannen zou tonen, met welk een bijzondere liefde zij hun vrouwen moeten omhelzen, stelt hij hun Christus tot een voorbeeld. Want evenals Hij het innigste zijner liefde heeft uitgestort voor de gemeente, die Hij getrouwd had, zo wil hij dat een ieder gezind zal zijn jegens zijn vrouw. Dan vervolgt hij: "Wie zijn vrouw liefheeft, heeft zichzelf lief, evenals Christus de gemeente liefgehad heeft." Verder, om te leren, hoe Christus de gemeente liefgehad heeft evenals zichzelf, ja hoe Hij zichzelf één gemaakt heeft met zijn bruid, de kerk, past hij op Hem toe hetgeen, volgens het verhaal van Mozes, Adam gezegd heeft van zichzelf. Want toen Eva, van wie hij wist, dat ze uit zijn ribbe geformeerd was, voor zijn ogen gebracht was, zeide hij (Gen. 2:23): "Deze is been van mijn beenderen, en vlees van mijn vlees." Van dit alles betuigt Paulus, dat het geestelijk vervuld is in Christus en in ons, wanneer hij zegt, dat wij leden zijn van zijn lichaam, van zijn vlees en van zijn beenderen, en daarom één vlees met Hem. Eindelijk voegt hij deze slotwoorden toe: "Deze verborgenheid is groot," en, opdat niemand door twijfel aangaande de woorden zich zou vergissen, zegt hij duidelijk, dat hij niet spreekt over de vleselijke verbinding van man en vrouw, maar over het geestelijk huwelijk van Christus met de kerk. En ongetwijfeld, het is waarlijk een grote verborgenheid, dat Christus zich een ribbe heeft laten ontnemen, opdat wij daaruit geformeerd zouden worden: dat Hij zwak heeft willen zijn, ofschoon Hij sterk was, opdat wij door zijn kracht zouden worden versterkt, zodat wij zelf niet meer leven maar Hij leeft in ons.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

36. Zij zijn bedrogen door het woord sacrament. Maar was het billijk, dat de ganse kerk zou boeten voor hun onkunde? Paulus had het woord mysterium gebruikt: en ofschoon de vertaler dit woord had kunnen laten staan, daar het ook in het Latijn herhaaldelijk voorkomt, of het had kunnen vertalen door het Latijnse woord arcanum, heeft hij liever willen zetten sacramentum, evenwel in dezelfde zin als in het Grieks

door Paulus het woord mysterium gezet was. Laat hen nu heengaan en luide de talenkennis beschimpen, waarin ze zo onwetend waren, dat ze in een zo gemakkelijke en voor ieder voor de hand liggende zaak zo lang op schandelijke wijze gedwaald hebben. Maar waarom leggen ze op de ene plaats zozeer de nadruk op het woord sacrament, en gaan zij het zovele malen onopgemerkt voorbij? Want ook in de eerste brief aan Timotheus (1 Tim. 3:9) is het door de vertaler der Vulgata gezet, ja ook in dezelfde brief aan de Efezen (Ef. 1:9), (Ef. 3:9), overal voor het woord mysterium. Maar ook al wordt hun deze misslag vergeven, dan hadden toch de leugenaars zich hun woorden moeten herinneren. Maar welk een onnozele lichtzinnigheid is het, dat ze het huwelijk, getooid met de naam sacrament, later onreinheid en bevlekking en vleselijke vuilheid noemen! Hoe ongerijmd is het, dat ze de priesters een sacrament verbieden! Indien ze zeggen, dat ze hun niet het sacrament verbieden, maar alleen de lust der vleselijke vereniging, dan ontkomen ze me toch niet. Want ze leren, dat ook de vleselijke vereniging zelf een deel van het sacrament is 1), en dat eerst daardoor afgebeeld wordt de eenheid, die wij met Christus hebben, in gelijkvormigheid der natuur: aangezien de man en de vrouw slechts door de vleselijke verbinding één vlees worden. Trouwens, sommigen van hen hebben hier twee sacramenten gevonden, het ene van God en de ziel, in de bruidegom en de bruid, het andere van Christus en de kerk, in de man en de vrouw. Hoe het ook zij, de vleselijke vereniging is toch een sacrament, van hetwelk men geen Christen had mogen afhouden. Of het moest zijn, dat de sacramenten der Christenen zo slecht bij elkaar passen, dat ze tezamen niet kunnen bestaan. Er is nog een andere ongerijmdheid in hun leerstellingen. Zij beweren, dat in het sacrament de genade des Heiligen Geestes geschonken wordt; zij leren, dat de vleselijke vereniging een sacrament is: maar toch zeggen ze, dat de Heilige Geest in de vleselijke vereniging nooit aanwezig is.
1} Sentent. IV, dist. 17, c. 4; Decret. 27, quaest.2. c. Quum societas; Glossa c.Lex divina; ibidem Decret, Sentent.IV, dist. 33, c.2; Decret. 32, quaest. 2, c. Quidquid.

Boek IV hoofdstuk 19

Over de vijf valselijk dusgenaamde sacramenten: waarin verklaard wordt, dat de vijf andere, die tot nog toe algemeen voor sacramenten gehouden zijn, geen sacramenten zijn, en ook aangetoond wordt, hoedanig ze zijn.

37. En wat hebben ze, om de kerk niet eenvoudig te bespotten, een lange reeks van dwalingen, leugens, bedriegerijen en slechtheden aan deze ene dwaling vastgeknoopt! Zodat men zou zeggen, dat ze niets anders dan een schuilplaats van verfoeilijkheden gezocht hebben, toen ze van het huwelijk een sacrament maakten. Want toen ze dit eenmaal hadden, hebben zij het onderzoek in huwelijkszaken aan zich getrokken: immers een geestelijke zaak mocht door wereldlijke rechters niet aangeroerd worden. Toen hebben ze wetten gemaakt, waarmee ze hun tirannie bevestigden, maar die deels kennelijk goddeloos zijn tegenover God, deels zeer onrechtvaardig tegenover de mensen. Zoals daar zijn, dat de huwelijken tussen jeugdige lieden, die zonder goedkeuren der ouders gesloten zijn, van kracht zullen blijven: dat de huwelijken tussen bloedverwanten tot de zevende graad toe niet wettig zullen zijn, en wanneer ze gesloten zijn, moeten ontbonden worden; deze graden echter verzinnen zij tegen de rechters van alle volken, en ook tegen de regeling van Mozes in; dat een man, die zijn overspelige vrouw verstoten heeft, geen andere mag trouwen; dat degenen, die geestelijke verwanten zijn, niet met elkander mogen trouwen; dat men van de zevende

week vóór tot de achtste dag na Pasen, in de drie weken vóór de geboortedag van Johannes, en van Advent tot Driekoningen geen bruiloft mag vieren, en talloze dergelijke wetten meer, die het te lang zou zijn op te sommen. En eindelijk moeten we ons eens losmaken uit hun modder, waarin onze woorden al langer vastgezeten hebben, dan ik wel gewild had. Maar toch geloof ik, dat ik enig nut gedaan heb daardoor, dat ik die ezels de leeuwehuid in zeker opzicht heb uitgetrokken.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

1. Verder, daar wij in het voorafgaande in de mens een tweevoudige regering gesteld hebben, en over de ene, die in de ziel of het innerlijke van de mens gelegen is, en die gericht is op het eeuwige leven, elders reeds genoeg gezegd hebben, is het er hier de geschikte plaats toe, dat we ook over de andere die slechts betrekking heeft op de inrichting der burgerlijke en uiterlijke rechtvaardigheid der zeden een en ander zeggen. Want ofschoon dit onderwerp niet schijnt te behoren tot de geestelijke leer des geloofs, die ik ter behandeling op me genomen heb, zal toch het vervolg aantonen, dat het terecht door mij wordt toegevoegd, ja dat ik genoodzaakt ben dat te doen: vooral daar aan de ene kant zinneloze en barbaarse mensen deze van Godswege ingestelde ordinantie in hun razernij trachten omver te werpen, en aan de andere kant de vleiers der vorsten niet aarzelen hun macht buitenmate te verheffen en die te stellen tegenover de heerschappij van God zelf. Indien men dit dubbele kwaad niet tegengaat, zal de zuiverheids des geloofs te gronde gaan. Daar komt bij, dat er ons niet een weinig aan gelegen is te weten, hoe goedertieren God in dit opzicht voor het menselijk geslacht gezorgd heeft, opdat de ijver der vroomheid tot het betuigen van dankbaarheid des krachtiger in ons werkzaam zij. In de eerste plaats, voordat wij tot de zaak zelf komen, moeten wij letten op de vroeger door ons gestelde onderscheiding, opdat wij niet (wat velen pleegt te overkomen) deze twee regeringen onverstandig vermengen, terwijl ze toch geheel van elkander onderscheiden zijn. Want wanneer die mensen horen dat in het evangelie een vrijheid beloofd wordt, die geen enkele koning en geen overheid onder de mensen erkent, maar alleen ziet op Christus, dan menen ze, dat zij geen vrucht van hun vrijheid genieten kunnen, zolang ze zien, dat enige macht boven hen staat. En zo menen ze, dat niets goed kan gaan, tenzij de gehele wereld tot een nieuwe gedaante vervormd wordt: en wel zo, dat er geen rechtspraak, geen wetten en geen overheid meer zijn, noch iets anders, dat, naar hun mening, hun vrijheid in de weg staat. Maar hij, die tussen lichaam en ziel, tussen dit tegenwoordige, vergankelijke en het toekomende, eeuwige leven een onderscheid weet te maken, die zal ook gemakkelijk begrijpen, dat het geestelijke Rijk van Christus en de burgelijke ordinantie zaken zijn, die zeer veel van elkander verschillen. Daar het dus een Joodse ijdelheid is Christus' Rijk onder de elementen dezer wereld te zoeken en daar in te sluiten, zo laat ons liever bedenken, hetgeen de Schrift duidelijk leert, namelijk, dat het een geestelijke vrucht is, die verkregen wordt uit de weldaad van Christus en laat ons eraan gedachtig zijn om deze ganse vrijheid, die ons in Hem beloofd en aangeboden wordt, binnen haar eigen grenzen te houden. Want waarom is het, dat diezelfde apostel, die ons beveelt te staan en ons niet te onderwerpen aan het juk der dienstbaarheid (Gal. 5:1), elders de dienstknechten beveelt, dat ze niet bekommerd zullen zijn over hun staat (1 Kor. 7:21), anders dan daarom dat de geestelijke vrijheid met de burgelijke dienstbaarheid zeer goed kan samengaan? In die zin moeten ook deze zijn uitspraken genomen worden: "In het Koninkrijk Gods is noch Jood noch Griek, noch man noch vrouw, noch dienstbare noch vrije" (Gal. 3:28). Evenzo: " Daarin is niet Griek en Jood, voorhuid en besnijdenis, barbaar en Scyth, dienstknecht en vrije; maar Christus is alles en in allen" (Col. 3:11). Daarmee geeft hij te kennen, dat het er niets toe doet, in welke staat ge bij de mensen zijt, en onder de wetten van welk volk geleeft, daar in die dingen Christus' Rijk allerminst gelegen is.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

2. En toch strekt die onderscheiding niet daartoe, dat wij zouden menen, dat de ganse burgerlijke regering een onreine zaak is, die de Christus niet aangaat. Dweepzieke mensen, die behagen scheppen in ongebonden teugelloosheid, schreeuwen en pochen wel aldus: Daar wij door Christus de elementen dezer wereld gestorven zijn en, overgebracht in het Koninkrijk Gods, zitten temidden der hemelingen, is het onzer onwaardig en ver gelegen beneden onze uitnemendheid om ons bezig te houden met die onheilige en onreine zorgen, die betrekking hebben op zaken, welke een Christen vreemd zijn. Waartoe, zeggen ze, dienen wetten zonder rechtspraak en rechtbanken? En wat heeft een Christen met rechtspraak te maken? Ja,indien het niet geoorloofd is te doden, waartoe dienen dan voor ons wetten en rechtspraak? Maar evenals we er tevoren op gewezen hebben, dat die soort van regering onderscheiden is van dat geestelijke en innerlijke Rijk van Christus, zo moet men ook weten, dat ze in niets tegen elkander strijden. Want dit Rijk vangt wel reeds nu op aarde aan in ons te werken enige beginselen van het hemelse Rijk, en begint in dit sterfelijke en vergankelijke leven enigermate de onsterfelijke en onverderfelijke gelukzaligheid; maar de burgelijke regering heeft tot taak om zolang wij onder de mensen leven, de uiterlijke Godsdienst te ondersteunen en te beschermen, de gezonde leer der vroomheid en de staat der kerk te verdedigen, ons leven in te richten tot de maatschappij der mensen, onze zeden te vormen naar de burgelijke gerechtigheid, ons met elkander te verenigen, en de gemene vrede en rust te voeden. En ik erken, dat dat alles overbodig is, indien het Rijk Gods, zoals het nu in ons is, het tegenwoordige leven uitblust. Maar indien het Gods wil is, dat wij, terwijl wij naar het ware vaderland streven, als vreemdelingen verkeren op aarde, en indien die vreemdelingschap zulke hulpmiddelen nodig heeft, dan ontnemen zij, die de mens van die hulpmiddelen beroven, hem zijn mens zijn. Want wat betreft hun bewering, dat in Gods kerk zo groten volmaaktheid moet zijn, dat die haar genoeg is als wet: zulk een volmaaktheid beelden zij zich dwaselijk in, daar die in de gemeenschap der mensen nooit gevonden kan worden. Want daar de onbeschaamdheid der bozen zo groot is, en hun slechtheid zo onbuigzaam, dat ze ternauwernood door grote strengheid der wetten kan beteugeld worden, wat denken wij dan, dat ze zouden doen, indien ze zagen, dat hun boosheid ongestraft haar gang kon gaan? Zij, die zelfs met geweld niet genoeg er van af gehouden kunnen worden kwaad te doen?

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

3. Maar over het nut der burgelijke regering zullen we op een andere plaats geschikter kunnen spreken. Nu willen we slechts, dat men dit begrijpt, dat het een onmenselijke barbaarsheid is om er over te denken haar te verwijderen, daar haar nut onder de mensen niet geringer is dan van brood, water, zon en lucht, en haar waardigheid nog veel voortreffelijker. Want ze dient niet alleen, gelijk al die andere dingen, hiertoe, dat de mensen ademen, eten, drinken en gekoesterd worden (hoewel ze ongetwijfeld dit alles omvat, doordat ze maakt, dat de mensen tezamen kunnen leven); maar toch zeg

ik, dient ze niet alleen hiertoe; maar ook opdat er geen afgodendienst, geen heiligschennis van Gods naam, geen lasteringen tegen zijn waarheid en andere kwetsingen van de religie openlijk zouden opduiken en zich onder het volk verbreiden; opdat de openbare rust niet zou verstoord worden; opdat een ieder het zijne ongeschonden zou kunnen houden; opdat de mensen ongedeerd met elkander zouden kunnen handelen; opdat eerbaarheid en ingetogenheid onder hen zou worden in ere gehouden. Kortom, opdat onder de Christenen een openbare gedaante van religie zou zijn en onder de mensen menslievende omgang zou bestaan. En niemand verwondere er zich over, dat ik de zorg om de religie juist te regelen nu opdraag aan de burgelijke regering der mensen, terwijl ik haar boven buiten het oordeel der mensen schijn gesteld te hebben. Want evenmin als vroeger laat ik het nu aan de mensen over om naar hun goeddunken wetten te maken over de religie en de godsdienst, daar ik de burgelijke orde goedkeur, die zich hierop toelegt, dat de ware religie, die in Gods wet vervat is, niet openlijk en door openbare heiligschennis ongestraft geschonden en bedoezeld worde. Maar welke mening men moet hebben aangaande de burgelijke regering in haar geheel, zullen de lezers beter verstaan, wanneer we haar delen afzonderlijk behandelen, omdat de lezers dan door de duidelijkheid der orde geholpen worden. Die delen nu zijn drie in getal: de overheid, die de wetten beschermt en bewaart; de wetten, maar welke zij regeert; en het volk, dat door de wetten geregeerd wordt en de overheid gehoorzaamt. Laat om dus eerst zien aangaande het ambt der overheid, of het een wettige en Gode welbehagelijke roeping is, wat haar taak is en hoe groot haar macht is; vervolgens door welke wetten een Christelijke staat behoort geregeerd te worden; en eindelijk, welk nut het volk uit de wetten heeft, en welke gehoorzaamheid het aan de overheid schuldig is.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

4. De Heere heeft niet alleen betuigd, dat het ambt der overheid Hem aangenaam en welbehagelijk is, maar Hij heeft bovendien zijn waardigheid met zeer eervolle lofprijzingen vermeld en ons wonderbaar aangeprezen. Om enige weinige te vermelden: wanneer degenen, die een overheidsambt bekleden, goden genoemd worden (Exod. 22:8) (Ps. 82:1,6), dan mene men niet, dat in die benaming weinig gewicht gelegen is. Want daardoor wordt te kennen gegeven, dat zij hun opdracht van God hebben, dat zij met Goddelijk gezag bekleed zijn, en geheel en al Gods Persoon dragen en in zekere zin zijn plaatsvervangers zijn. Dit is niet een verzinsel van mij, maar de uitlegging van Christus. "Indien de Schrift," zegt Hij (Joh. 10:35), die goden genaamd heeft, tot welke het woord Gods geschied is." Wat is dat anders dan dat hun door God een zaak opgedragen is, opdat ze Hem in hun ambt zouden dienen, en (zoals Mozes en Josafat zeiden tot de richters, die zij in alle steden van Juda aanstelden) het gericht zouden houden niet de mens, maar Gode? (Deut. 1:16) (2 Kron. 19:6). Daarop ziet ook hetgeen de wijsheid Gods zegt door de mond van Salomo (Spr. 8:15), dat het zijn werk is, dat de koningen regeren en de raadslieden gerechtigheid stellen, dat de vorsten heersen en alle rechters der aarde weldadig zijn. Want dat betekent hetzelfde alsof gezegd was, dat het niet geschiedt door de slechtheid der mensen, dat het gezag over alle dingen op aarde berust bij de koningen en andere oversten, maar door de Goddelijke voorzienigheid en Gods heilige ordinantie, die goedgevonden heeft, dat de zaken der mensen zo zouden bestuurd worden. Want zij helpt hen, ja leidt hen bij het

maken van wetten en het oefenen van het recht der oordelen. Dat leert ook Paulus duidelijk (Rom. 12:8), wanneer hij de leidende ambten opsomt onder de gaven Gods, die, naar de verscheidenheid der genade op velerlei wijze uitgedeeld, door de dienstknechten van Christus tot opbouwing de kerk moeten aangewend worden. Want ofschoon hij daar eigenlijk spreekt over de vergadering van ernstige mannen, die in de eerste kerk werden aangesteld om de leiding te hebben van de openbare tucht, welk ambt hij in de brief aan de Corinthiërs (1 Kor. 12:28) regering noemt, is het toch, omdat we zien, dat het doel der burgelijke macht hetzelfde is, niet twijfelachtig, dat hij ons elke soort van rechtmatig bewind aanprijst. Maar veel duidelijker spreekt hij, waar hij deze zaak opzettelijk behandelt. Want hij leert, dat de macht een ordening Gods is, en dat er geen machten zijn, dan die door God geordineerd zijn (Rom. 13:1), en dat de vorsten dienaren Gods zijn, hun, die goed doen, tot lof, en de kwaden tot wraak. Hierbij komen nog de voorbeelden van heilige mannen; van welke sommigen gesteld zijn geweest over koninkrijken, zoals David, Jozia en Hizkia, anderen over stadhouderschappen, zoals Jozef en Daniël; andere over burgelijke bewindvoeringen in een vrij volk, zoals Mozes en de richters; van wier ambten de Heere verklaard heeft,dat ze Hem welgevallig waren. Daarom mag het voor niemand twijfelachtig meer zijn, dat de burgelijke macht een roeping is, niet alleen heilig voor God en wettig, maar ook een zeer gewijd en in het ganse leven der stervelingen verreweg de meest eervolle van alle.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

5. Zij, die regeringsloosheid zouden willen invoeren, brengen hiertegen in, dat, ofschoon oudtijds over het ruwe volk koningen en rechters gesteld geweest zijn, tegenwoordig toch met de volmaaktheid, die Christus met zijn evangelie aangebracht heeft de slaafse wijze van regeren allerminst overeenkomt. Daarin verraden zij niet alleen hun onkunde, maar ook hun duivelse hovaardigheid, doordat ze zich een volmaaktheid aanmatigen, waarvan zelfs niet het honderdste deel in hen gezien wordt. Maar hoedanig ze ook zijn, de weerlegging is gemakkelijk: want wanneer David alle koningen en oversten vermaant om Gods Zoon te kussen (Ps. 2:12), gebiedt Hij hun niet hun heerschappij neer te leggen en zich in het particuliere leven terug te trekken, maar de macht, waarmee ze zijn toegerust, aan Christus te onderwerpen, opdat Hij alleen boven allen verheven zij. Evenzo, wanneer Jesaja (Jes. 49:23) belooft, dat de koningen voedsterheren en de koninginnen voedsters der kerk zullen zijn, ontneemt hij hun de eer niet, maar veeleer stelt hij hen door een eervolle titel tot beschermheren van Gods vrome dienaren. Want die voorzegging heeft betrekking op de komst van Christus. Zeer veel getuigenissen ga ik bewust voorbij, die men overal leest en vooral in de psalmen, door welke aan alle overheden hun recht toegekend wordt. Maar de aanzienlijkste plaats van alle is die van Paulus (1 Tim. 2:2), waar hij Timotheus vermaant, dat men in de openbare vergadering moet bidden voor de koningen en dan terstond de reden daarbijvoegt: "Opdat wij onder hen een gerust leven mogen leiden in alle Godzaligheid en eerbaarheid." Door die woorden beveelt hij de staat der kerk aan hun bescherming en hoede aan.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

6. Die gedachte moet de overheden zelf voortdurend bezig houden, daar ze hun een grote prikkel kan zijn, om daardoor tot hun plicht opgewekt te worden en hun een bijzondere troost kan aanbrengen, om daardoor de moeilijkheden van hun ambt, die ongetwijfeld veel en zwaar zijn, te verzachten. Want hoe grote ijver tot eerlijkheid, voorzichtigheid, zachtmoedigheid, zelfbeheersing en onschuld moeten zij zichzelf opleggen, die weten, dat ze gesteld zijn tot dienaren der Goddelijke gerechtigheid! Hoe zullen zij zo onbeschaamd zijn om ongerechtigheid tot hun rechterstoel toe te laten, daar ze horen, dat die de troon van de levende God is? Hoe zullen ze zo vermetel zijn om een onrechtvaardig oordeel uit te spreken met die mond, die gelijk zij begrijpen, bestemd is het instrument der Goddelijke waarheid te zijn? Hoe zal hun consciëntie hun toestaan goddeloze besluiten te ondertekenen met die hand, van welke ze weten, dat ze geordineerd is om Gods beschikkingen te schrijven? Kortom, indien zij zich herinneren, dat ze Gods stedehouders zijn, moeten ze met alle zorg, naargeestigheid en vlijt er voor zorgen, dat ze de mensen in zich een zeker beeld der Goddelijke voorzienigheid, bewaking, goedheid, welwillendheid en rechtvaardigheid voor ogen stellen. En voortdurend moeten zij zich voorhouden (Jer. 48:10), dat, indien allen vervloekt worden, die het werk van Gods wraak bedrieglijk doen, nog veel zwaarder vervloekt worden zij, die in een rechtmatige roeping bedrieglijk te werk gaan. Daarom, toen Mozes en Jozafat hun rechters tot hun plicht wilden aansporen, hebben ze niets krachtdadigers gehad om hun harten hiertoe aan te zetten, dan hetgeen we reeds tevoren aanhaalden (Deut. 1:16) (2 Kron. 19:6): " Ziet wat gij doet; want gij houdt het gericht niet de mens, maar Gode; immers Hij is bij u in de zaak van het gericht; nu dan, de verschrikking des Heeren zij op ulieden; ziet en doet het, want bij de Here, onze God, is geen onrecht." En op een andere plaats (Ps. 82:1) wordt gezegd, dat God staat in de vergadering der goden, en dat Hij in het midden der goden recht doet; opdat ze daardoor bemoedigd worden tot hun taak, doordat ze horen, dat ze gezanten Gods zijn, aan wie ze eens van de bediening van hun ambt rekenschap zullen moeten afleggen (Jes. 3:14). En terecht moet deze vermaning bij hen zeer veel kracht hebben. Want indien ze zich in iets misgaan, zijn ze niet alleen onrechtvaardig tegenover de mensen, die ze boosaardig kwellen, maar ook smaden ze God, wiens heilige oordelen zij bedoezelen. Aan de andere kant hebben ze ook iets, waarmee ze zich uitnemend kunnen vertroosten, wanneer ze bij zichzelf bedenken, dat ze werkzaam zijn niet in onheilige bezigheden, die vreemd zijn aan een dienstknecht Gods, maar in een zeer heilig ambt, daar ze Gods last verlichten.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

7. Zij nu, die door zoveel getuigenissen der Schrift er niet van afgehouden worden deze heilige dienst te lasteren, alsof het een zaak was, die vreemd is aan de religie en de Christelijke vroomheid, wat doen die anders dan God zelf beschimpen, want wanneer men zijn dienst belastert, kan het niet anders of men doet ook Hem smaadheid aan. En voorzeker, zij verwerpen niet de overheid, maar God, opdat Hij niet over hen regere. Want indien dit naar waarheid van het volk Israël door de Heere gezegd is (1 Sam. 8:7), omdat zij de heerschappij van Samuël verworpen hadden, hoe

zal het dan niet evenzeer naar waarheid tegenwoordig gezegd worden van hen, die zichzelf veroorloven te tieren tegen alle door God ingestelde heerschappijen? Maar, zeggen ze, daar door de Heere tot de discipelen gezegd is (Luc. 22:25), dat de koningen der volken over hen heersen, maar dat het onder hen niet zo moest zijn, maar dat de eerste onder hen de minste behoort te worden, is door dit woord aan alle Christenen verboden koninkrijken of heerschappijen te aanvaarden. O handige uitleggers! Onder de discipelen was twist ontstaan, wie van hen boven de anderen zou gaan; opdat de Heere deze ijdele eerzucht zou bedwingen,leerde Hij, dat hun bediening niet gelijk is aan de koninkrijken, in welke één boven de anderen uitsteekt. Wat doet nu, vraag ik, u deze vergelijking tot smaad van de koninklijke waardigheid? Ja, wat bewijst ze in 't geheel anders dan dat het koninklijk ambt niet is een apostolische bediening? Bovendien is onder de overheden zelf, ofschoon er verschillende gestalten zijn, toch geen enkel onderscheid inzoverre, dat wij hen allen moeten eerbiedigen als door God geordineerd. Want Paulus vat hen ook allen samen, wanneer hij zegt (Rom. 13:1), dat er geen macht is van God; en de macht, die het minst van alle behaagde, is boven de andere door uitnemend getuigenis aangeprezen, namelijk de macht van één, welke, omdat ze de openbare dienstbaarheid van allen met zich brengt, behalve van die ene, aan wiens willekeur ze alles onderwerpt, aan heldhaftige en uitnemende geesten oudtijds minder goed kon bevallen. Maar om die onjuiste oordeelvellingen tegen te gaan, betuigt de Schrift met name, dat het de voorzienigheid der Goddelijke wijsheid is, dat de koningen regeren, en zij gebiedt in het bijzonder de koning te eren (Spr. 8:15), (1 Petr. 2:17).

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

8. En ongetwijfeld zou het zeer nutteloos zijn, dat particuliere personen zouden beredeneren, welke de beste regeringsvorm zou zijn in de plaats, waar zij leven: want het is hun niet geoorloofd te beraadslagen over het inrichten van een of ander gemenebest. Bovendien zou dit ook niet eenvoudig kunnen worden bepaald anders dan lichtvaardig, daar een belangrijk deel van deze kwestie gelegen is in de omstandigheden. En indien men ook de regeringsvormen zelf, afgezien van de omstandigheden, met elkander zou vergelijken, zou het niet gemakkelijk zijn te onderscheiden welke het nuttigst is, zozeer komen ze in hun voorwaarden met elkander overeen. Een koningschap vervalt gemakkelijk tot een tirannie, maar niet veel moeilijker vervalt de regering der voornaamsten tot een partijregering van weinigen, maar het gemakkelijkst vervalt een volksregering tot oproer. Indien men die drie regeringsvormen, die de wijsgeren stellen, op zich zelf overweegt, dan zou ik geenszins willen loochenen, dat òf een vorm, die bestaat uit een juiste vermenging van haar met de burgerlijke regering alle andere vormen verre te boven gaat. En dat niet door die vorm zelf, maar omdat het zeer zelden voorkomt, dat de koningen zich zo matigen, dat hun wil nooit van rechtvaardigheid en recht afwijkt, en verder dat ze met een zo grote scherpzinnigheid en voorzichtigheid zijn toegerust, dat iedere koning ziet, zoveel als genoeg is. De fout of het gebrek der mensen maakt dus, dat het veiliger en beter te dragen is, dat meer dan een het roer in handen heeft, opdat ze elkander helpen, leren en vermanen, en opdat wanneer iemand zich meer verheft dan passend is, er meer bestraffers en meesters zijn tot het bedwingen van zijn willekeur. Dit is niet alleen door de ervaring zelf altijd bewezen, maar ook heeft de Heere het met zijn

gezag bevestigd, toen Hij de aristocratische regeringsvorm, die grensde aan een burgerlijke regering onder de Israëlieten heeft ingesteld, daar Hij hen in de beste staat wilde houden, totdat Hij een beeld van Christus te voorschijn bracht in David. En evenals ik gaarne erken, dat geen vorm van bestuur gelukkiger is dan deze, waar een behoorlijk gematigde vrijheid is, die op de juiste wijze tot bestendigheid is ingericht, zo houd ik ook hen voor de gelukkigsten, die deze toestand mogen genieten; en indien zij flink en standvastig werkzaam zijn om die te bewaren en te behouden, geef ik toe, dat ze niet anders doen dan hun plicht. Ja zelfs moeten de overheden met de grootste naarstigheid zich hierop toeleggen, dat ze niet dulden, dat de vrijheid, tot wier beschermers zij aangesteld zijn, in enig opzicht verminderd, laat staan geschonden wordt. Indien ze daarin te nalatig en te weinig bezorgd zijn, zijn ze trouweloos in hun ambt en verraders van hun vaderland. Maar indien zij, aan wie de Heere een andere soort van bestuur heeft toegedeeld, dit op zich toepassen, zodat ze daardoor opgeruid worden om te streven naar verandering, dan zal die gedachte niet alleen dwaas en overtollig zijn, maar ook geheel en al schadelijk. Indien gij niet slechts op één staat de ogen gericht houdt, maar tegelijk de ganse wereld rondziet en beschouwt, of althans uw blik over verder gelegen landstreken laat gaan, dan zult gij zeker bevinden, dat het door de Goddelijke voorzienigheid niet zonder reden zo beschikt is, dat verschillende landen door verschillende regeringsvormen bestuurd worden. Want evenals de elementen slechts door een ongelijke vermenging onderling samenhangen, zo worden ook deze regeringsvormen door een zekere ongelijkheid zeer goed samengehouden. Trouwens ook dit alles wordt onnodig gezegd tot hen, voor wie de wil des Heeren voldoende is. Want indien het Hem goeddunkt koningen te stellen over koninkrijken, en over vrije staten senatoren of raadsheren, dan is het onze plicht, wie Hij ook gesteld heeft over de plaatsen, waar wij leven, ons hun gehoorzaam en onderdanig te betonen.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

9. Nu moeten wij in het kort op deze plaats aanwijzen, hoedanig het ambt der overheden, volgens de beschrijving van Gods Woord, is, en waarin het gelegen is. Indien de Schrift niet leerde, dat het zich uitstrekt tot beide tafelen der wet, zouden we het toch kunnen leren uit de heidense schrijvers. Want niemand heeft gehandeld over het ambt der overheden, het geven van wetten en de staat, die zijn uitgangspunt niet nam in de religie en de dienst der Godheid. En zo hebben allen beleden, dat geen burgerlijke regering gelukkig kan worden ingericht, tenzij men eerst zorgt voor de vroomheid, en dat het verkeerde wetten zijn, die, met verwaarlozing van het recht Gods, slechts voor de mensen zorgen. Daar dus bij alle wijsgeren de religie de eerste plaats inneemt, en dit door de algemene en eenparige mening van alle volken in acht genomen is, moeten Christelijke vorsten en overheden zich vanwege hun zorgeloosheid schamen, indien zij zich niet op de zorg hiervoor toeleggen. En wij hebben reeds aangetoond, dat deze taak hun door God in het bijzonder opgelegd wordt; gelijk passend is, dat zij er zich op toeleggen de eer te beschermen en te verdedigen van Hem, wiens stadhouders zij zijn en door wiens weldaad zij regeren. Hierom worden de heilige koningen ook het meest in de Schrift geprezen, omdat ze de bedorven of vernietigde dienst van God weer hersteld hebben, of zorg gedragen hebben voor de religie, dat die onder hen zuiver en ongedeerd zou bloeien. Daarentegen stelt de heilige geschiedenis onder de gebreken der regeringsloosheid, dit

gebrek, dat er geen koning was in Israël en daarom ieder deed, wat hem behaagde (Richt. 21:25). Daardoor wordt weerlegd de dwaasheid van hen, die, met verwaarlozing van de zorg voor God zich alleen zouden willen wijden aan het rechtspreken onder de mensen. Alsof God in zijn naam oversten aangesteld had om aardse geschillen te beslechten, maar nagelaten had hetgeen van veel groter gewicht is, namelijk dat Hij zelf zuiver zou worden gediend naar het voorschrift zijner wet. Maar deze oproerige mensen worden door de begeerte om alles ongestraft te vernieuwen hiertoe gedreven, dat ze zouden willen, dat alle rechters, die de schending der Godsdienstigheid straffen, uit de weg geruimd waren. Wat de tweede tafel betreft, Jeremia (Jer. 22:3) zegt de koningen aan, dat ze recht en gerechtigheid moeten doen, degene, die verdrukt is door geweld uit de hand des verdrukkers verlossen, de vreemdeling, de weduwe en de wees niet bedroeven, geen onrecht doen en geen onschuldig bloed vergieten. Op hetzelfde ziet de vermaning, die men in Psalm 82 (Ps. 82:3) (Ps. 82:4) leest, dat ze de arme en behoeftige recht moeten doen, de hulpeloze en behoeftige verlossen en de arme en behoeftige bevrijden uit de hand des onderdrukkers. En Mozes gebiedt (Deut. 1:16) de hoofdmannen, die hij in zijn plaats gesteld had, dat ze de zaak hunner broederen zullen horen, en richten tussen de man en zijn broeder en de vreemdeling, en het aangezicht niet zullen kennen in het gericht; dat ze zowel de kleine als de grote zullen horen en vrezen voor niemand, omdat het gericht van God is. Ik ga voorbij hetgeen elders staat (Deut. 17:16), dat de koningen voor zich de paarden niet zullen vermenigvuldigen, dat ze hun gemoed niet zullen begeven tot gierigheid, dat zij zich niet zullen verheffen boven hun broederen; dat ze in het overdenken van de wet des Heeren voortdurend bezig zullen zijn alle dagen huns levens; dat de rechters niet moeten afwijken naar de ene of de andere zijde (Deut. 16:19), geen geschenken aannemen, en dergelijke uitspraken, die men herhaaldelijk in de Schrift leest: want wanneer ik hier het ambt der overheden uiteenzet, is het niet zozeer mijn bedoeling de overheden zelf te onderwijzen, als wel anderen te leren, wat overheden zijn en tot welk doel ze door God zijn ingesteld. Wij zien dus, dat ze aangesteld worden tot beschermers en verdedigers der openbare onschuld, zedigheid, eerbaarheid en rust, en dat ze zich hierop alleen moeten toeleggen, dat ze zorgen voor het algemene welzijn en de vrede van allen. En van deze deugden belooft David (Ps. 101) een voorbeeld te zullen zijn, wanneer hij de koninklijke troon beklommen zal hebben, namelijk, dat hij niet zal instemmen met enige misdaad, maar de goddelozen, lasteraars en hovaardigen zal verfoeien; dat hij echter goede en getrouwe raadslieden van alle kanten zal ontbieden. En daar ze dit niet kunnen doen, tenzij ze de goeden beschermen tegen de onrechtvaardigheden der bozen, en de onderdrukten met hulp en bescherming bijstaan, zijn 1) ze ook gewapend met macht, om de openlijke kwaaddoeners en misdadigers (door wier slechtheid de openbare rust in verwarring of beroering gebracht wordt) gestreng in toom te houden. Immers wij ervaren geheel en al hetgeen Solon zeide, dat alle staten stand houden door beloning en straf en dat, wanneer die weggenomen zijn, de ganse tucht der staten ineenstort en verdwijnt. Want de zorg voor billijkheid en recht verkilt in veler harten, wanneer voor de deugd haar eer niet bereid is, en de lust der boze mensen kan slechts bedwongen worden door strengheid en het opleggen van straffen. En deze twee stukken heeft de profeet (Jer. 21:12) (Jer. 22:3) samengevat, wanneer hij de koningen en andere overheden beveelt recht en gerechtigheid te doen. Gerechtigheid is de onschuldigen in bewaring aannemen, hoeden, beschermen, redden en verlossen. Recht is de vermetelheid der goddelozen weerstaan, hun geweld onderdrukken en hun misdaden straffen.

1} In overeenstemming met de Franse editie en de latere Latijnse uitgaven lees ik sunt in plaats van sint. (Vert.).

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

10. Maar hier rijst, gelijk het schijnt, een zware en moeilijke vraag, namelijk deze: indien door Gods wet (Exod. 20:13) (Deut. 5:17) (Matth. 5:21) alle Christenen verboden wordt te doden, en de profeet van de heilige berg Gods, dat is van de kerk, voorzegt (Jes. 11:9) (Jes. 65:25), dat men in haar geen leed zal doen noch schade toebrengen, hoe kunnen de overheden dan tegelijk vroom zijn en bloedstortend? Maar indien we inzien, dat de overheid bij het straffen niets van zichzelf doet, maar de eigen oordelen Gods uitvoert, zullen wij door dit bezwaar niet gehinderd worden. De wet des Heeren verbiedt te doden; maar opdat doodslagen niet ongestraft blijven, geeft de Wetgever zelf zijn dienaren het zwaard in handen, om het tegen alle doodslagers te gebruiken. Leed en schade te doen betaamt de vromen niet, maar dat is geen leed en schade doen, wanneer men, op des Heeren bevel, de verdrukkingen der vromen wreekt. Och, dat dit ons altijd voor de geest stond, dat hierin niets geschiedt door de lichtvaardigheid van de mens, maar door het gezag van God, die het beveelt, onder welks leiding men nooit van de rechte weg afdwaalt. Of het moest zijn, dat Gods rechtvaardigheid gebreideld is, zodat Hij de misdaden niet zou kunnen straffen. En indien het niet geoorloofd is Hem de wet te stellen, waarom zullen wij dan zijn dienaren ten onrechte met schuld bezwaren ? Zij dragen het zwaard niet tevergeefs, zegt Paulus (Rom. 13:4); want ze zijn Gods dienaren tot straf, wrekers voor degenen, die kwaad doen. Indien dus de vorsten en de andere overheden weten, dat niets de Heere welgevalliger is dan hun gehoorzaamheid, moeten zij zich op deze dienst toeleggen, wanneer ze hun vroomheid, rechtvaardigheid en eerlijkheid Gode willen bewijzen. Door deze gezindheid werd ongetwijfeld Mozes gedreven toen hij, inziende, dat hij door de kracht des Heeren bestemd was tot verlosser van zijn volk, de Egyptenaar versloeg (Exod. 2:12). En verder toen hij, door op één dag drieduizend mannen te doden, de heiligschennis van het volk strafte (Exod. 32:17). Evenzo David, toen hij tegen het einde van zijn leven zijn zoon Salomo gebood Joab en Simeï te doden (1 Kon. 2:35). Daarom vermeldt hij ook onder de deugden van een koning deze (Ps. 101:8): "De goddelozen des lands te verdelgen, opdat alle werkers der ongerechtigheid uitgeroeid worden uit de stad Gods." Daarop heeft ook betrekking de lof, die aan Salomo toegekend wordt (Ps. 45:8): "Gij hebt gerechtigheid liefgehad en ongerechtigheid gehaat." Hoe ontvlamt dat zachte en vriendelijke gemoed van Mozes tot zulk een barsheid, dat hij, bespat en vochtig door het bloed zijner broederen, door de legerplaats loopt tot een nieuwe slachting? Hoe maakt David, die in zijn ganse leven een zo zachtmoedig man was, in zijn uiterste dat bloedige testament, dat zijn zoon de grijze haren van Joab en Simeï niet in vrede ten grave zou doen dalen? Maar beiden hebben zij, door de hun door God opgedragen wraak te oefenen, aldus te werk gaande hun handen geheiligd, die ze, wanneer ze zich van het straffen onthouden hadden, zouden hebben bezoedeld. "Het is der koningen gruwel," zegt Salomo (Spr. 16:12), "ongerechtigheid te doen; want door gerechtigheid wordt de troon bevestigd." Wederom (Spr. 20:8): "Een koning, die zit op de troon des gerichts, verstrooit alle kwaad met zijn ogen." Evenzo (Spr. 20:26): "Een wijs koning verstrooit de goddelozen, en hij brengt het rad over hen." Evenzo (Spr. 25:4,5): "Doe het schuim

van het zilver weg, en er zal een vat voor de smelter uitkomen; doe de goddeloze weg van het aangezicht des konings, en zijn troon zal in gerechtigheid bevestigd worden." Evenzo (Spr. 17:15): "Wie de goddeloze rechtvaardigt, en wie de rechtvaardige verdoemt, zijn de Heere een gruwel, ja, die beiden." Evenzo (Spr. 17:11): "De wederspannige zoekt zich het kwaad, en een wrede bode wordt tot hem gezonden." Evenzo (Spr. 24:24): "Die tot de goddeloze zegt: gij zijt rechtvaardig, die zullen de volken en de natiën vervloeken." Nu, indien dit hun ware gerechtigheid is, de schuldigen en goddelozen met getrokken zwaard te vervolgen, dan zullen zij zich aan de grootste goddeloosheid schuldig maken, wanneer zij het zwaard in de schede steken en hun handen rein houden van bloed, terwijl de boze mensen intussen misdadig woeden met moord en doodslag; zover is het er vandaan, dat ze daardoor de lof van goedheid en rechtvaardigheid zouden verkrijgen. Alleen: weg met barse en wrede ruwheid en met die rechtbank, die terecht een klip der aangeklaagden genoemd wordt 1). Want ik ben niet zo, dat ik norse wreedheid zou willen steunen, of zou menen, dat er een billijk oordeel kan uitgesproken worden, indien niet steeds mede zitting heeft die allerbeste raadgeefster der koningen en, gelijk Salomo zegt (Spr. 20:28) de allerzekerste bewaarster van de koninklijke troon, namelijk de zachtzinnigheid, die oudtijds naar waarheid door iemand de voornaamste gave der vorsten genoemd is. Op deze twee dingen echter moet een overheidspersoon letten, dat hij niet door al te grote 2) strengheid meer wondt dan geneest, of door een superstitieus jagen naar zachtzinnigheid komt tot een zeer wrede menslievendheid, namelijk wanneer hij opgaat in een zachte en slappe toegeeflijkheid tot veler verderf. Want dit is ook eens niet zonder oorzaak onder de regering van Nerva gezegd, dat het wel kwaad is te leven onder een vorst, onder wie niets geoorloofd is, maar nog veel erger onder een vorst, onder wie alles geoorloofd is.
1} De rechtbank van Cassius. (Calv.). De schrijver bedoelt de Romein Lucius Cassius Longinus Ravilla (2e eeuw v. Chr.), die bekend stond als hardvochtig rechter. (Vert.).
2} Met de oudere uitgaven lees ik nimia voor animi. (Vert.).

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

11. En aangezien het voor de koningen en de volken tot het oefenen van zulk een openbare straf somtijds nodig is de wapenen op te nemen, kan men uit deze redenering tevens opmaken, dat de oorlogen, die zo ondernomen worden, wettig zijn. Want indien hun de macht gegeven is om de rust van hun heerschappij te beschermen, om de oproerige bewegingen van onrustige mensen te onderdrukken, om hen, die door geweld gedrukt worden, te helpen en boze daden te straffen: zouden ze dan die macht met groter voordeel kunnen te voorschijn doen treden dan om de woede van hem te bedwingen, door wie zowel de rust van ieder in het bijzonder als ook die van allen in het gemeen verstoord wordt, die met oproerigheid tiert en door wie geweldige onderdrukkingen en onwaardige geweldadigheden worden volvoerd? Indien zij bewaarders en beschermers der wetten behoren te zijn, moeten ze gelijkelijk omverwerpen de pogingen van allen, door wier misdaad de tucht der wetten verdorven wordt. Ja, indien ze terecht die struikrovers straffen, wier boze handelingen slechts weinigen hebben aangetast, zullen ze dan toestaan, dat het ganse land ongestraft door boevenstreken wordt geteisterd en verwoest ? Want het maakt geen onderscheid of het een koning is, of een man uit de heffe des volks, die in eens anders land, waarover hij

geen recht heeft, invalt en het vijandig kwelt; allen moeten gelijkelijk als rovers beschouwd en gestraft worden. Dit leert dus de natuurlijke billijkheid en de aard van het ambt, dat de vorsten gewapend zijn niet slechts om de misdaden 1) van afzonderlijke personen door gerechtelijke straffen te beteugelen, maar ook om de landen, die hun zijn toevertrouwd door oorlog te beschermen, indien ze vijandig aangevallen worden. En de Heilige Geest verklaart door vele getuigenissen der Schrift, dat zulke oorlogen wettig zijn.
1} Met de oudere uitgaven lees ik hier maleficia voor officia.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

12. Indien men mij tegenwerpt, dat er in het Nieuwe Testament geen enkel getuigenis of voorbeeld gevonden wordt, waardoor geleerd wordt, dat de oorlog een de Christenen geoorloofde zaak is, dan antwoord ik in de eerste plaats, dat de reden om oorlog te voeren, die er vroeger was, ook thans nog voortduurt, en dat er integendeel geen reden is, die de overheid ervan zou afhouden haar onderdanen te beschermen. Verder, dat men in de apostolische geschriften geen uitdrukkelijke behandeling van die dingen moet zoeken, daar het hun bedoeling is niet om de burgerlijke regering in te richten, maar om het geestelijke Rijk van Christus te leren. Eindelijk, dat ook daar terloops wordt aangewezen, dat Christus door zijn komst in dit opzicht niets veranderd heeft. Want indien de Christelijke leer, om met Augustinus' woorden 1) te spreken, alle oorlogen veroordeelde, zou Johannes tot de soldaten, die hem om raad vroegen aangaande hun zaligheid liever dit gezegd hebben, dat ze hun wapenen moesten wegwerpen en zich geheel en al aan de krijgsdienst onttrekken. Maar hij zeide tot hen: "Doet niemand overlast, doe niemand onrecht, laat u vergenoegen met uw bezoldiging" (Luc. 3:14). Hun, wie hij gebiedt met hun soldij tevreden te zijn, heeft hij zeker niet verboden krijgsdienst te doen. Maar alle overheden moeten zich hier ten zeerste er voor hoeden, dat ze aan hun begeerten ook maar het minste toegeven; zij moeten veeleer, als er straffen geoefend moeten worden, zich niet door haastige toorn laten drijven, niet door haat laten meesleuren, niet branden van onverzoenlijke barsheid, zij moeten zelfs, gelijk Augustinus zegt, medelijden hebben met de algemene menselijke natuur in degene, wiens eigen misdaad ze straffen; of als de wapenen aangegord moeten worden tegen een vijand, dat is een gewapend rover, dan moeten ze niet een lichtvaardige oorzaak tot reden daartoe nemen, ja zelfs ook een hun aangeboden reden niet aan nemen, tenzij in de grootste noodzakelijkheid. Want indien wij veel meer moeten doen dan die heiden 2) geëist heeft, die wilde, dat de oorlog zou zijn het zoeken van de vrede, moet ongetwijfeld alles eerst beproefd worden, voordat men door de wapenen beslist. Kortom in beide gevallen moeten zij zich door geen persoonlijke gezindheid laten meesleuren, maar zich slechts door een besef van algemeen nut laten leiden. Anders misbruiken ze hun macht op zeer slechte wijze, daar die hun niet gegeven is tot hun eigen voordeel, maar tot het welzijn en het dienen van anderen. Uit ditzelfde recht om oorlog te voeren volgt ook het recht van bezettingen, verdragen en andere burgerlijke versterkingen. Bezettingen noem ik die troepen, die om het gebied des lands te beschermen in de verschillende steden gelegd worden, verdragen de overeenkomsten, die door de vorsten, wier landen aan elkaar grenzen, gesloten worden met deze bepaling, dat, indien in hun gebied zich enige woelingen voordoen, ze elkander hulp zullen bieden en hun macht verenigen om de

gemeenschappelijke vijanden van het menselijk geslacht te onderdrukken; burgerlijke versterkingen noem ik die, welke in de krijgskunde gebruikt worden.
1} Ep. ad Marcell. 5,
2} Gc. de Off. 1, 11, 35.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

13. Ten slotte wil ik ook dit toevoegen, dat de schattingen en de belastingen de wettige inkomsten der vorsten zijn, die ze wel voornamelijk moeten gebruiken om de algemene lasten van hun ambt te dragen, maar die ze toch eveneens kunnen besteden tot de luister van hun huisgezin, daar die in zekere zin samenhangt met de waardigheid van de heerschappij, die zij voeren. Gelijk we zien, dat David, Hizkia, Jozia, Josafat en andere heilige koningen, en ook Jozef en Daniël naar de mate van de positie, die ze vervulden, zonder kwetsing hunner vroomheid, kostbaar geleefd hebben op staatskosten, en gelijk we bij Ezechiël (Ez. 48:21) lezen, dat de koningen een zeer grote oppervlakte lands werd toegekend. Want ofschoon hij daar het geestelijke Rijk van Christus afschildert, neemt hij toch het voorbeeld van een wettig koninkrijk der mensen. Maar de vorsten zelf van hun kant moeten bedenken, dat hun geldmiddelen niet zozeer persoonlijke schatten zijn als wel schatten van het ganse volk (want zo getuigt Paulus (Rom. 13:6)), die ze zonder kennelijk onrecht niet kunnen verkwisten of verspillen. Of liever, dat ze bijna het bloed van het volk zijn, hetwelk niet te sparen een zeer harde onmenselijkheid is. En zij moeten bedenken, dat hun belastingen en cijnzen en andere soorten van schattingen niet anders zijn dan hulpmiddelen der algemene noodzakelijkheid en dat het tirannieke roofzucht is het arme volk daarmee zonder reden te bezwaren. Dit alles moedigt de vorsten niet aan tot verspilling en verkwisting der uitgaven (gelijk het ongetwijfeld niet nodig is hun begeerten, die van zichzelf reeds meer dan behoorlijk ontvlamd zijn, nog meer aan te wakkeren), maar daar het van zeer veel belang is, dat ze met een reine consciëntie voor God ondernemen alwat ze ondernemen, opdat ze niet door een goddeloos zelfvertrouwen tot verachting van God komen, moet hun geleerd worden, wat hun geoorloofd is. En ook voor particuliere personen is deze leer niet overbodig, opdat ze zich niet veroorloven allerlei uitgaven der vorsten, ofschoon die de gewone burgerlijke maat te boven gaan, lichtvaardig en onbeschaamd te veroordelen.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

14. Op de overheid volgen in de regeringen de wetten, die de zeer krachtige zenuwen der staten zijn, of, gelijk ze door Cicero in navolging van Plato genoemd worden, de zielen zonder welke de overheid niet kan bestaan, gelijk aan de andere kant ook zij zonder de overheid geen kracht hebben. Daarom zou men niets méér naar de waarheid kunnen zeggen, dan dat de wet een stomme overheid is, en de overheid een levende wet. Dat ik op me genomen heb te zeggen, door welke wetten een Christelijke staat behoort geregeerd te worden, betekent niet, dat men een lange verhandeling moet verwachten over de beste soort van wetten, want zulk een verhandeling zou onmetelijk zijn en niet in overeenstemming met ons onderwerp en deze plaats. Ik zal

slechts met weinig woorden en als het ware in het voorbijgaan aangeven, welke wetten de staat vromelijk voor Gods aanschijn kan gebruiken en door welke hij naar behoren onder de mensen bestuurd kan worden. En ook dit zou ik liever geheel stilzwijgend hebben willen overslaan, indien ik niet begreep, dat hierin door velen op gevaarlijke wijze gedwaald wordt. Want er zijn er, die zeggen, dat een staat, die, met veronachtzaming van de staatsregeling van Mozes, door de algemene wetten der volkeren geregeerd wordt, niet juist is ingericht. Hoe gevaarlijk en oproerig deze mening is, mogen anderen nagaan; mij zal het genoeg zijn, wanneer ik aangetoond heb, dat ze onjuist en dwaas is. Nu moeten we in acht nemen die gewone verdeling, die de ganse door Mozes afgekondigde wet Gods verdeelt in zeden, ceremoniën en rechten, en we moeten ieder deel afzonderlijk bezien om te kunnen uitmaken wat daarvan betrekking heeft op ons en wat niet. Ondertussen make niemand zich bekommerd over dit bezwaar, dat de rechten en ceremoniën ook behoren tot de zeden. Want hoewel de oude leraars, die deze verdeling geleerd hebben, zeer goed wisten, dat die twee laatste delen zich ook met de zeden bezig houden, hebben zij hen, omdat ze zouden kunnen veranderd en afgeschaft worden zonder de zeden aan te tasten, toch niet zedewetten genoemd. Het eerste deel hebben ze in het bijzonder de zedewetten genoemd, omdat zonder dat deel de ware heiligheid der zeden en de onveranderlijke regel om goed te leven niet kan bestaan.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

15. De zedewet dus (om daarmee te beginnen) is vervat in twee hoofdstukken, van welke het ene eenvoudig gebiedt God met een rein geloof en reine vroomheid te dienen, en het andere de mensen met oprechte liefde te omhelzen, en zo is ze de ware en eeuwige regel der gerechtigheid, voorgeschreven aan de mensen van alle volkeren en alle tijden, die hun leven naar Gods wil willen inrichten. Immers dit is zijn eeuwige en onveranderlijke wil, dat Hij door ons allen geëerd wordt en wij elkander onderling liefhebben. De ceremoniële wet was een kinderlijke onderwijzing der Joden, waardoor het de Heere behaagde als het ware de kinderlijkheid van dat volk te oefenen, totdat die volheid des tijds zou komen, in welke Hij zijn wijsheid aan de wereld ten volle zou openbaren en de waarheid zou tonen van die dingen, die toen door figuren afgeschaduwd werden. De wet der rechten, die hun tot inrichting van de staat gegeven was, leerde bepaalde regelen van billijkheid en rechtvaardigheid, waardoor ze onschuldig en gerust onder elkander konden leven. En evenals die oefening der ceremoniën eigenlijk behoorde tot de leer der vroomheid (daar ze de kerk der Joden hield bij de dienst van God en de religie), maar toch van de vroomheid zelf onderscheiden kon worden, zo had ook deze vorm der rechten, ofschoon hij geen andere bedoeling had dan te zorgen, dat de liefde, die door Gods eeuwige wet geboden wordt, zo goed mogelijk kon bewaard worden, toch iets, dat van het gebod der liefde onderscheiden was. Evenals dus de ceremoniën met behoud en zonder schending der vroomheid konden afgeschaft worden, zo kunnen, ook nadat deze rechtsinstellingen weggenomen zijn, de eeuwige plichten en geboden der liefde blijven. Indien dit waar is, is ongetwijfeld aan alle volken de vrijheid gelaten om de wetten te maken, van welke ze zien, dat ze hun tot nut zijn: maar die moeten naar die eeuwige regel der liefde ingericht worden, zodat ze wel in vorm verschillen, maar hetzelfde beginsel hebben. Want die barbaarse en ruwe wetten, zoals die, welke dieven met eer

beloonden en vleselijke gemeenschap zonder onderscheid toestonden en andere, die nog veel schandelijker en ongerijmder waren, mogen, naar ik meen, niet voor wetten gehouden worden, daar ze niet alleen vreemd zijn aan alle rechtvaardigheid maar ook aan alle menselijkheid en wellevendheid.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

16. Hetgeen ik gezegd heb zal duidelijk worden, indien wij in alle wetten, gelijk het behoort, op deze twee dingen letten: het voorschrift der wet en haar billijkheid, op wier beginsel de wet zelf gefundeerd is en steunt. Daar de billijkheid in de natuur gelegen is, kan ze bij alle slechts dezelfde zijn, en daarom moeten alle wetten, in overeenstemming met de aard van de zaak, die ze regelen, haar tot doel hebben. Er is geen bezwaar tegen, dat de voorschriften, omdat ze gebonden zijn aan omstandigheden, van welke ze voor een deel afhangen, verschillend zijn, als ze maar alle gelijkelijk gericht zijn op hetzelfde doel der billijkheid. Daar verder vaststaat, dat Gods wet, die wij de zedewet noemen, niet anders is dan een getuigenis van de wet der natuur en van die consciëntie, die door God in de harten der mensen ingegrift is, is het ganse beginsel der billijkheid, waarover wij nu spreken, daarin geschreven. Daarom moet ook zij alleen het doel, de regel en de grens zijn van alle wetten. Alle wetten, die naar die regel gemaakt, op dat doel gericht en door die grens afgebakend zijn, bieden geen reden dat wij ze zouden afkeuren, ook al verschillen zij van de Joodse wet of van elkander. De wet Gods verbiedt te stelen. Welke straf er op diefstal stond in de wettelijke bepalingen der Joden kan men in Exodus lezen. Zeer oude wetten van andere volken straften diefstal, doordat ze de dief dwongen het dubbele weer te geven; latere wetten maakten onderscheid tussen diefstal, waarbij de dief op heterdaad betrapt werd en die waarbij dat niet het geval was. Sommige wetten gingen verder en straften met verbanning, andere met geseling, weer andere eindelijk met de doodstraf. Vals getuigenis werd onder de Joden gestraft met de straf der wedervergelding, elders slechts met grote schande, elders met de strop, elders met kruisiging. Doodslag straffen alle wetten gelijkelijk met de dood, maar toch met verschillende soorten van terdoodbrenging. Tegen overspelers zijn in sommige landen zwaardere, in andere lichtere straffen uitgevaardigd. Maar toch zien we, dat bij zulk een verschil, alle hetzelfde doel beogen. Want alle vaardigen ze als met één mond straffen uit tegen die misdaden, die door Gods eeuwige wet veroordeeld zijn, namelijk doodslag, diefstal, overspel, valse getuigenis; maar in de maat der straf komen ze niet overeen. En dat is niet nodig en zelfs niet nuttig. Er zijn landen, die, indien ze niet door gruwelijke straffen tegen doodslag optraden, terstond door moord en roverij zouden worden te gronde gericht. Er zijn tijden, die eisen, dat de strengheid der straffen vergroot wordt. Indien er in de staat enig oproer is, moet het kwaad, dat daaruit pleegt voort te komen, door nieuwe verordeningen worden verbeterd. In tijd van oorlog, onder het gekletter der wapenen, zou alle menselijkheid verdwijnen, indien niet door ongewone straffen schrik werd ingeboezemd. In tijden van onvruchtbaarheid of pestilentie zal alles te gronde gaan, indien niet groter gestrengheid wordt gebruikt. Er zijn volken, die geneigd zijn tot enige fout, indien ze niet zeer krachtig bedwongen worden. Hoe boosaardig moet hij zijn, en hoezeer moet hij het algemene welzijn haten, die zich ergert aan zulk een verscheidenheid, welke zeer geschikt is tot het behouden van de onderhouding van Gods wet. Want hetgeen

sommigen zeggen, dat de wet Gods, door Mozes gegeven, gesmaad wordt, wanneer ze wordt afgeschaft en aan andere nieuwe wetten boven haar de voorkeur wordt gegeven, is geheel ijdel. Immers aan andere wetten wordt boven haar niet de voorkeur gegeven, omdat men die wetten beter acht bij eenvoudige vergelijking, maar omdat ze beter passen bij de toestand van tijd, plaats en volk. Ook wordt ze niet afgeschaft, want ze is ons nooit gegeven. Immers de Heere heeft haar niet door de hand van Mozes gegeven om bij alle volken afgekondigd te worden en overal van kracht te zijn; maar daar Hij het Joodse volk in zijn trouw, bescherming en hoede had aangenomen, heeft Hij ook in het bijzonder zijn wetgever willen zijn, en heeft, zoals het een wijze wetgever betaamt, bij het maken der wetten in het bijzonder gelet op het belang van dat volk.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

17. Nu blijft nog over, dat we zien hetgeen in de laatste plaats gesteld was, namelijk welk nut de algemene gemeenschap der Christenen ontvangt uit de wetten, rechten en overheden. En daarmee hangt ook een andere vraag samen, hoe grote eerbied de particuliere personen de overheden schuldig zijn en hoever hun gehoorzaamheid moet gaan. Velen menen, dat het ambt der overheid overbodig is onder de Christenen, omdat ze haar hulp niet met vroomheid kunnen inroepen, daar het hun verboden is te straffen, voor de rechtbank te dagen en te procederen. Maar aangezien Paulus daartegen duidelijk betuigt (Rom. 13:4), dat de overheid Gods dienares is ons ten goede, begrijpen wij daaruit, dat het van Godswege zo geordineerd is, dat wij door haar macht en bescherming tegen de boosheid en onrechtvaardige bejegeningen van misdadige mensen verdedigd worden, en zo een gerust en veilig leven leiden. En daar zij tevergeefs ons door God tot bescherming gegeven zou zijn, indien het ons niet geoorloofd was zulk een weldaad te gebruiken blijkt daaruit duidelijk, dat wij haar hulp zonder kwetsing der vroomheid kunnen inroepen en ons tot haar wenden. Hier echter moet ik handelen met tweeërlei soort van mensen. Want er zijn zeer velen, die van zulk een lust tot procederen branden, dat ze nooit rust bij zichzelf hebben, indien ze niet met anderen strijden. En hun processen zelf voeren ze met een bittere, dodelijke haat en een dolle begeerte om zich te wreken en schade toe te brengen, en zij zetten ze door met onverzoenlijke hardnekkigheid, totdat ze hun tegenstander ten onder gebracht hebben. Opdat men intussen niet zou menen, dat ze iets anders doen dan volgens het recht te werk gaan, bedekken zij zulk een verkeerdheid met deze dekmantel, dat ze van de rechtspraak gebruik maken. Maar ook al is het geoorloofd met zijn broeder volgens het recht te werk te gaan, daarom mag men hem nog maar niet terstond haten, met een razende lust om hem te schaden op hem lostrekken en hem hardnekkig vervolgen.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

18. Dit moeten zulke mensen dus weten, dat de rechtspraak wettig is, wanneer men haar op de rechte wijze gebruikt, en dat het rechte gebruik van de eiser om aan te klagen en van de beschuldigde om zich te verdedigen dit is, dat de beschuldigde,

wanneer hij gedagvaard is, op de bepaalde dag voor de rechtbank verschijnt, en met de verontschuldigingen, die hij kan aanvoeren, zijn zaak verdedigt zonder bitterheid, maar slechts met deze gezindheid, dat hij het zijne door het recht wil beschermen; en dat de eiser, wanneer hij onrechtmatig in zijn leven of in zijn bezittingen aangetast is, zich stelt onder bescherming der overheid, zijn klacht uiteenzet en eist hetgeen billijk en goed is, maar geheel zonder enige lust om te schaden of zich te wreken, zonder bitterheid en haat en zonder twistgierigheid, ja liever bereid om van zijn recht afstand te doen en alles liever te lijden, dan door een vijandige gezindheid jegens zijn tegenstander gedreven te worden. Daarentegen, wanneer de gemoederen bevangen zijn met kwaadwilligheid, door haat verdorven, in toorn ontvlamd zijn en dorsten naar wraak, of eindelijk zozeer branden van lust tot strijd, dat ze van de liefde iets prijsgeven, dan kan het niet anders, of ook de meest rechtmatige zaak is goddeloos. Want dit moet als een grondregel voor alle Christenen vaststaan, dat nooit een rechtsgeding, ook al is het nog zo rechtvaardig, door iemand op de juiste wijze gevoerd kan worden, indien hij zijn tegenstander niet met dezelfde liefde en welwillendheid bejegent, alsof de zaak, waarover het geschil gaat, op minnelijke wijze afgedaan en geschikt was. Misschien zal iemand tegenwerpen, dat het er zo ver vandaan is, dat zulk een gematigdheid ooit voor de rechtbank betoond wordt, dat het een wonder zou zijn, als ze ergens gevonden werd. Ik erken ongetwijfeld, dat, zoals de zeden van onze tijden zijn, er zelden zich een voorbeeld van zulk een op de juiste wijze procederende zal voordoen, maar de zaak zelf blijft toch, wanneer ze niet door een bijkomend kwaad verontreinigd wordt, goed en zuiver. Verder, daar we horen, dat de hulp der overheid een heilige gave Gods is, moeten we des te naarstiger oppassen, dat ze door onze schuld niet bezoedeld wordt.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

19. Zij nu, die alle rechtsgedingen kortweg veroordelen, moeten begrijpen, dat ze tegelijkertijd Gods heilige ordinantie verwerpen en een gave, die behoort tot die soort van gaven, die de reinen rein kunnen zijn; of het moest zijn, dat ze Paulus van een boze daad willen beschuldigen, die de valse beschuldigingen van zijn aanklagers weerlegd en ook hun listigheid en sluwheid uiteengezet heeft, en voor zich aanspraak heeft gemaakt op het voorrecht, dat het Romeinse burgerschap hem gaf, en van de onrechtvaardige stadhouder zich, toen het nodig was, beroepen heeft op de rechterstoel des keizers (Hand. 22:1) (Hand. 24:12) (Hand. 25:10) En hiertegen strijdt niet, dat de begeerte naar wraak alle Christenen verboden is, welke ook wij zeer ver verwijderd willen houden van Christelijke rechtszalen (Matth. 5:39) (Deut. 32:35) (Rom. 12:19). Want indien het proces loopt over een civiele zaak, dan bewandelt slechts hij de rechte weg, die met onschuldige eenvoud zijn zaak aan de rechter als aan de van staatswege aangestelde beschermer aanbeveelt, niets minder bedenkend dan kwaad met kwaad te vergelden, hetgeen een genegenheid is tot wraak; of indien een halszaak of een of andere ernstige zaak aanhangig wordt gemaakt, dan verlangen wij, dat de aanklager iemand is, die ter rechtszitting komt zonder bevangen te zijn met enige lust tot wraak of geërgerd door enig persoonlijk onrecht, maar wiens enige bedoeling het is de pogingen van een verderfelijk mens te verhinderen, opdat ze de staat niet schaden. Indien men zijn wraakgierigheid wegdoet, zondigt men niet tegen het gebod, waarbij de Christenen wraak verboden wordt. Maar, zal men zeggen, hun

wordt niet alleen verboden naar wraak te streven, maar ook geboden de hulp des Heeren te verwachten, die belooft, dat Hij de bedrukten en verslagenen als wreker zal steunen; maar degenen, die of voor zichzelf, of voor anderen hulp vragen van de overheid, voorkomen deze wraak van de hemelse Beschermer. Allerminst; immers men moet bedenken, dat de straf der overheid niet van een mens is, maar van God, welke Hij door de dienst van een mens ons ten goede gelijk Paulus zegt (Rom. 13:4), oplegt en oefent.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

20. Evenmin strijden wij tegen de woorden van Christus (Matth. 5:39), waarmee Hij ons verbiedt het kwaad te wederstaan en leert de rechterwang hem toe te keren, die ons op de linkerwang geslagen heeft, en de mantel te laten aan hem, die de rok neemt. Hij wil daar wel de gemoederen der zijnen zozeer van de begeerte van wedervergelding afschrikken, dat ze het eerder zullen dragen, dat het onrecht jegens hen verdubbeld wordt, dan dat ze er naar streven om het te vergelden; en van de lijdzaamheid voeren ook wij hen niet af. Want in der waarheid moeten de Christenen een soort van mensen zijn, die geboren is om smaadheden en onrecht te dragen, en die blootgesteld is aan de slechtheid, bedriegerij en spotternij der allerslechtste mensen; en dat niet alleen; maar ze moeten al die kwade dingen lijdzaam dragen, dat is, zo met hun ganse hart gesteld zijn, dat ze, na de ene kwetsing ontvangen te hebben, zich tot het ontvangen van de andere voorbereiden, zichzelf voor hun ganse leven niets belovend, dan het dragen van een voortdurend kruis. Intussen moeten ze diegenen weldoen, die hun onrecht doen en zegenen, die hen vervloeken, en (hetgeen hun enige overwinning is) hun best doen om het kwade door het goede te overwinnen (Rom. 12:21) (Matth. 5:39). Wanneer ze zo gezind zijn, zullen ze niet zoeken oog om oog, en tand om tand (zoals de Farizeën hun discipelen leerden, om wraak te begeren) maar, zoals ons door Christus geleerd wordt, zij zullen, wanneer hun lichaam geschonden en het hunne hun op sluwe wijze ontnomen wordt, dat zo dragen, dat ze die onrechtvaardige behandelingen, zodra ze hun zijn aangedaan, zullen vergeven en uit eigen beweging kwijtschelden. Maar toch zal die vriendelijkheid des gemoeds en die gematigdheid hen niet verhinderen om, zonder dat hun vriendschap jegens hun vijanden aangetast wordt, de hulp der overheid te gebruiken tot bescherming van hun goederen, of om uit ijver voor het algemene welzijn te eisen, dat een schuldig en schadelijk mens, van wie ze weten, dat hij slechts door de dood verbeterd kan worden, gestraft wordt. Want naar waarheid leert Augustinus 1), dat al deze geboden hiertoe strekken, dat een rechtvaardig en vroom man bereid zij, geduldig de boosheid te dragen van hen, van wie hij gaarne wil, dat ze goed worden; opdat liever het getal der goede mensen toeneme, dan dat hij door een gelijke boosheid zich ook zou toevoegen aan het getal der slechten; verder dat ze meer behoren tot de voorbereiding des harten, die innerlijk is, dan tot het werk, dat in het openbaar geschiedt: opdat wij in het verborgene onzes harten lijdzaamheid mogen hebben met welwillendheid, en in het openbaar datgene geschiede, waarvan we zien, dat het hun tot nut is, voor wie wij het goede moeten willen.

1} Ep. 5 ad Marcellinum (138).

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

21. Hetgeen men pleegt tegen te werpen, dat processen in het algemeen door Paulus veroordeeld zijn, ook dat is vals. Uit zijn woorden (1 Kor. 6:1) e.v. kan men gemakkelijk verstaan, dat in de kerk der Corinthiërs een onmatige woede was om te procederen, zelfs zozeer, dat ze het evangelie van Christus en de ganse religie, die ze beleden, blootstelden aan de spot en de kwaadspreking der goddelozen. Dit berispt Paulus in de eerste plaats in hen, dat ze door de onmatigheid van hun twisten het evangelie bij de ongelovigen bespottelijk maakten. En verder ook dit, dat broeders met broeders op die wijze twistten. Want ze waren zo ver verwijderd van het dragen van onrecht, dat ze begerig loerden op elkanders goederen, elkaar tergden en schade toebrachten. Die dwaze zucht tot procederen dus valt Paulus aan, niet eenvoudig sommige geschillen. Maar, zal men zeggen, hij zegt in 't geheel niet, dat het een fout of zwakheid was, dat ze niet liever schade leden in hun goederen, dan dat ze zich inspanden, zelfs tot rechtsgedingen toe, om die te bewaren: zeker; daar zij zich zo gemakkelijk door allerlei schade lieten bewegen, en om de geringste oorzaken naar de rechtbank liepen om te procederen, zegt hij, dat dit een teken daarvan was, dat ze al te prikkelbaar van gemoed en tot lijdzaamheid te weinig bereid waren. Ongetwijfeld moeten de Christenen zich hierop toeleggen, dat ze altijd liever van hun recht afstand willen doen, dan naar de rechtbank lopen, waar ze nauwelijks vandaan kunnen komen zonder dat hun gemoed meer in beroering geraakt is en de haat jegens de broederen is aangewakkerd. Maar wanneer iemand ziet, dat hij zonder schade voor de liefde zijn zaak kan beschermen, wier verlies hem tot ernstig nadeel zou zijn, dan zondigt hij, wanneer hij dat doet, niet tegen die uitspraak van Paulus. Kortom, gelijk we in het begin geleerd hebben, de liefde zal een ieder de beste raad geven, en alle twistgedingen, die zonder haar ondernomen worden en die haar te buiten gaan, beschouwen wij buiten kijf voor onrechtvaardig en goddeloos.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

22. De eerste plicht der onderdanen jegens hun overheden is deze, dat ze aangaande hun ambt een zo eerbiedig mogelijke opvatting hebben, daar ze immers erkennen, dat het een rechtsbevoegdheid is hun door God opgedragen, en dat ze hen daarom eren en eerbiedigen als Gods dienaren en gezanten. Want men treft sommigen aan, die zich aan hun overheden zeer gehoorzaam betonen, en die niet zouden willen, dat er geen overheid was om haar te gehoorzamen, omdat ze weten, dat het zo nuttig is voor het algemeen welzijn; maar die toch over de overheden geen andere opvatting hebben, dan dat ze een noodzakelijk kwaad zijn. Maar Petrus eist iets meer van ons (1 Petr. 2:17), wanneer hij gebiedt de koning te eren, en Salomo (Spr. 24:21), wanneer hij beveelt God en de koning te vrezen. Want Petrus verstaat onder eren een zuivere en oprechte mening aangaande de overheid; en, wanneer Salomo de koning samen noemt met God, toont hij aan, dat de koning een zekere heilige eerbied toekomt en dat hij vol is van waardigheid. En ook dat is een treffelijke lofspraak bij Paulus (Rom. 13:5), dat wij moeten gehoorzamen niet alleen om der straffe, maar ook om des gewetens wil.

Daaronder verstaat hij, dat de onderdanen niet alleen door vrees voor de vorsten en overheden zich er toe moeten laten brengen, om zich in onderwerping aan hen te houden, gelijk diegenen zich aan een gewapend vijand plegen te onderwerpen, die zien, dat de straf voor hen bereid is, wanneer ze weerstand bieden, maar ook omdat de gehoorzaamheid, die hun betoond wordt, aan God zelf wordt bewezen, aangezien hun macht van God is. Ik spreek niet over de personen der overheden, alsof een masker van waardigheid dwaasheid of slapheid of wreedheid en zeden, die vol zijn van slechtheid en misdaad, zou bedekken, en zo voor ondeugden de lof van deugden zou verwerven; maar ik zeg, dat de stand zelf eer en eerbied waardig is, zodat alle overheden bij ons in waarde zijn en verering ontvangen van wege hun regeringsambt.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

23. Daaruit volgt verder nog een andere plicht, namelijk dat ze met een bereidvaardig gemoed hun gehoorzaamheid bewijzen: hetzij om hun besluiten te gehoorzamen, hetzij om belastingen te betalen, hetzij om publieke diensten en lasten op zich te nemen, die dienen tot de algemene verdediging, hetzij om enige andere bevelen te volbrengen. "Alle ziel," zegt Paulus (Rom. 13:1), "zij de machten, over haar gesteld, onderworpen; want wie zich tegen de macht stelt, wederstaat de verordening van God." En aan Titus (Tit. 3:1) schrijft hij: "Vermaan hen, dat zij aan de overheden en machten onderdanig zijn, dat zij hun gehoorzaam zijn, dat zij tot alle goed werk bereid zijn." En Petrus zegt (1 Petr. 2:13): "Zijt alle menselijke schepping (of liever, zoals ik verhaal: ordening) onderdanig, om des Heeren wil, hetzij de koning, als de opperste macht hebbende, hetzij de stadhouders, als die van hem gezonden worden, tot straf wel der kwaaddoeners, maar tot prijs dergenen, die goed doen." En opdat verder de onderdanen zouden betuigen, dat ze geen onderdanigheid veinzen, maar oprecht en van harte onderdanig zijn, voegt Paulus (1 Tim. 2:1) toe, dat ze het welzijn en de voorspoed van hen, onder wie ze leven, Gode moeten aanbevelen. "Ik vermaan," zegt hij, "dat gedaan worden smekingen, gebeden, voorbiddingen, dankzeggingen voor alle mensen, voor koningen en allen, die in hoogheid zijn, opdat wij een gerust en stil leven leiden mogen in alle Godzaligheid en eerbaarheid." En hierin bedriege niemand zichzelf. Want indien men zich niet kan verzetten tegen de overheid zonder dat men zich tegelijk verzet tegen God, dan is, ook indien een ongewapende overheid ongestraft kan veracht worden, God toch gewapend om de verachting van Hem krachtig te straffen. Onder deze gehoorzaamheid begrijp ik bovendien ook de matigheid, die particuliere personen zich in het publieke leven moeten opleggen, zodat ze zich niet uit eigen beweging in de publieke zaken mengen, of lichtvaardig doordringen in de taak der overheid, en in 't algemeen niets op touw zetten, dat de overheid aangaat. Indien in de publieke ordening iets is, dat verbeterd moet worden, moeten zij geen beroering maken, en de hand niet aan het werk slaan, die bij hen allen in dit opzicht gebonden moet zijn; maar ze moeten het ter kennis brengen van de overheid, de enige, wier hand in dezen vrij is. Ik versta het zo, dat ze niets moeten durven doen zonder bevel. Want wanneer ze het bevel krijgen van de overheid, zijn ze ook zelf met publiek gezag toegerust. Want evenals men de raadslieden van een vorst gemeenlijk zijn oren en ogen pleegt te noemen, zo zou men niet ten onrechte hen zijn handen kunnen noemen, die hij door zijn bevel aanstelt tot het verrichten van enige zaken.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

24. Aangezien we nu tot hiertoe een magistraat beschreven hebben, die in der waarheid is, wat hij genoemd wordt, namelijk een vader des vaderlands, en (zoals een dichter zegt) een herder des volks, een bewaker des vredes, een beschermer der gerechtigheid en een verdediger der onschuld,. zo zou men terecht hem voor dwaas moeten houden die in een dergelijk bewind geen welgevallen heeft. Maar daar bijna alle eeuwen het voorbeeld ervan leveren, dat sommige vorsten, zorgeloos in al die dingen, waarvoor ze naarstig behoorden te zorgen, ver van alle zorg in genietingen leven, en andere, ijverig bedacht op eigen voordeel, alle rechten, privilegiën, rechtspraken en officiële stukken te koop bieden, andere het arme volk van geld beroven, om dat later door dwaze geschenken te verkwisten, andere door het plunderen van huizen, het schenden van maagden en getrouwde vrouwen, het doden van onschuldigen, louter straatroverij bedrijven: kunnen velen er niet van overtuigd worden, dat men zulken als vorsten moet erkennen. Want daar ze in zulk een onwaardige houding, en onder zulke schanddaden, die niet alleen vreemd zijn aan de plicht van een magistraat, maar ook van een mens, geen gedaante zien van Gods beeld, dat in een magistraat behoorde te schitteren en daar ze geen enkel spoor zien van zulk een dienaar Gods, die de goeden tot lof en de kwaden tot straf gegeven was, zo erkennen ze ook in hem niet die vorst, wiens waardigheid en gezag de Schrift ons aanprijst. En ongetwijfeld is deze gezindheid altijd in de harten der mensen ingeplant, dat ze met even grote haat en verfoeiing de tirannen vervolgen als de liefde en de eerbied is, waarmee ze wettige koningen bejegenen.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

25. Maar indien wij op Gods Woord letten, zal dat ons verder leiden en leren, dat we niet alleen onderdanig moeten zijn aan de regering van die vorsten, die behoorlijk en met de verschuldigde trouw hun ambt jegens ons waarnemen, maar aan de regering van allen, die het bewind, op welke wijze dan ook, voeren, ook al deden ze niets minder dan hetgeen de plicht is der vorsten. Want ofschoon de Heere betuigt, dat het overheidsambt een zeer hoge gave zijner weldadigheid is tot bewaring van het welzijn der mensen, en ofschoon Hij aan de overheidspersonen zelf hun gebied voorschrijft, zo verklaart Hij toch tevens, dat ze, hoedanigen ze ook zijn, slechts van Hem hun heerschappij hebben; dat zij, die tot algemeen nut regeren, wel de ware voorbeelden en bewijzen zijn van zijn weldadigheid, maar dat zij, die onrechtvaardig en heerszuchtig regeren, door Hem zijn verwekt om de ongerechtigheid des volks te straffen; dat allen gelijkelijk met die heilige majesteit zijn bekleed, waarmee Hij de wettige macht heeft toegerust. Ik zal niet verder gaan, voordat ik hiervan enige getuigenissen heb bijgebracht.(Job 34:30) (Hos. 13:11) (Jes. 3:4) (Jes. 10:5) (Deut. 28:29). En toch behoeven we geen moeite te doen om te bewijzen, dat een goddeloos koning een toorn des Heeren is over een land, daar ik meen, dat er niemand zal zijn, die dit zal tegenspreken, en wanneer we zo over een koning spreken, zal van hem niet meer gezegd zijn dan van een rover, die uw goed rooft, en van een overspeler, die uw

bed bevlekt, en van een sluipmoordenaar, die u begeert te vermoorden; want de Schrift somt al dergelijke rampen op onder de vloeken Gods. Maar laat ons meer ons er op toeleggen om te bewijzen hetgeen niet zo gemakkelijk door het verstand der mensen wordt aanvaard, namelijk dat in een zeer slecht mens, die alle eer geheel onwaardig is, maar bil wie de openbare macht berust, die verheven en Goddelijke macht woont welke de Heere aan de dienaren van zijn gerechtigheid en oordeel door zijn Woord heeft opgedragen; en dat daarom de onderdanen hem dezelfde eerbied en dezelfde achting moeten toedragen, voorzover de openbare gehoorzaamheid betreft, die ze aan een zeer goede koning, wanneer hun die gegeven werd, zouden toedragen.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

26. In de eerste plaats zou ik wel willen, dat de lezers opmerkten en naarstig waarnamen die, niet zonder oorzaak zo dikwijls in de Schrift ons vermelde, voorzienigheid Gods en zijn bijzondere werkzaamheid in het uitdelen der koninkrijken en in het aanstellen van de koningen, die Hij wil. Bij Daniël (Dan. 2:21), (Dan. 2:37) leest men, dat de Heere de tijden en stonden verandert, en de koningen afzet en bevestigt. Evenzo: "Opdat de levenden bekennen, dat de Allerhoogste machtig is in het rijk der mensen; en Hij zal dat geven, wie Hij wil." En hoewel de Schrift overal vol is van dergelijke uitspraken, vermeldt toch die profetie in het bijzonder ervan. Nu is genoeg bekend, wat voor een koning Nebukadnezar, die Jeruzalem ingenomen heeft, geweest is, namelijk een straf rover en verwoester. En toch zegt de Heere bij Ezechiël (Ez. 29:19), dat Hij hem Egypteland gegeven heeft als loon voor de gehoorzaamheid, die hij Hem in het verwoesten van dat land betoond had. En tot hem zeide Daniël (Dan. 2:37): "Gij, o koning, zijt een koning der koningen, aan wie de God des hemels een machtig en sterk en heerlijk koninkrijk gegeven heeft; aan u, zeg ik, heeft Hij het gegeven, en ook alle landen, waar mensenkinderen en de beesten des velds en de vogelen des hemels wonen; die heeft Hij in uw hand gegeven en u gesteld tot een heerser over hen." En wederom tot zijn zoon Belsazar (Dan. 5:18) "De allerhoogste God heeft uw vader Nebukadnezar het koninkrijk, en grootheid, en eer, en heerlijkheid gegeven; en vanwege de grootheid, die Hij hem gegeven heeft, beefden alle volken, natiën en tongen voor hem en vreesden voor zijn aangezicht." Wanneer wij horen, dat hij door God tot een koning gesteld is, laat ons dan tevens in de geest weer denken aan die hemelse bevelen aangaande het eren en vrezen van de koning, en wij zullen niet aarzelen de allerslechtste tiran zulk een eerbied toe te dragen, als de Heere hem waardig gekeurd heeft. Toen Samuël het volk Israël aankondigde, wat het van zijn koningen te lijden zou hebben, zeide hij (1 Sam. 8:11): "Dit zal het recht zijn van de koning, die over u regeren zal: hij zal uw zonen nemen en hen stellen tot zijn wagen, opdat hij ze stelle tot zijn ruiteren, en dat zij zijn akkers ploegen en zijn oogst oogsten en zijn krijgswapenen maken. En uw dochteren zal hij nemen tot apothekeressen en tot keukenmaagden en tot baksters. En uw akkers, en uw wijngaarden en uw beste olijfgaarden zal hij nemen en aan zijn knechten geven. Uw zaad en uw wijngaarden zal hij vertienen, en aan zijn hovelingen en knechten geven. Uw knechten, dienstmaagden en ezels zal hij nemen en gebruiken tot zijn werk, ja hij zal ook uw kudden vertienen, en gij zult hem tot knechten zijn." Ongetwijfeld zouden dit volgens recht de koningen niet doen, die door de wet op uitnemende wijze tot alle ingetogenheid werden onderwezen; maar het werd genoemd het recht over het volk,

waaraan het moest gehoorzamen en waartegen het zich niet mocht verzetten. Alsof Samuël gezegd had: tot zulk een ongebondenheid zal de lust der koningen komen, welke gij niet zult mogen breidelen: maar voor u zal dit ene overblijven, hun bevelen te ontvangen en gehoorzaam te zijn.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

27. En in het bijzonder belangrijk en vermeldenswaardig is een plaats bij Jeremia (Jer. 27:5), die ik, hoewel ze nog al uitgebreid is, toch wil vermelden, omdat ze deze gehele kwestie zeer duidelijk verklaart. "Ik heb gemaakt de aarde en de mens, zegt de Here, en de dieren, die op de aardbodem zijn, door mijn grote kracht en door mijn uitgestrekte arm, en Ik geef ze aan welke het recht is in mijn ogen. En nu, Ik heb al deze landen gegeven in de hand van Nebukadnezar, mijn knecht, en alle volken en grote koningen zullen hem dienen; totdat de tijd van zijn eigen land kome. En het zal geschieden, het volk en het koninkrijk, dat hem, de koning van Babel, niet zal dienen, over dat volk zal ik bezoeking doen door het zwaard, en door de honger en door de pestilentie: daarom dient de koning van Babel en leeft." Wij zien, met hoe grote gehoorzaamheid de Heere gewild heeft, dat die vreselijke en wrede tiran zou gediend worden, om geen andere reden dan omdat hij het koninkrijk bezat. En dat was dit, dat hij door een hemels besluit op die troon van het koninkrijk geplaatst was en tot de koninklijke majesteit verheven, welke niet mocht geschonden worden. Indien ons dit voortdurend voor de geest en de ogen staat, dat door hetzelfde besluit, waardoor het gezag der koningen wordt vastgesteld, ook de allerslechtste koningen aangesteld worden, dan zullen ons nooit die oproerige gedachten in de geest komen, dat een koning behandeld moet worden naar zijn verdiensten en dat het niet billijk is, dat wij ons onderdanen betonen voor hem, die zich van zijn kant voor ons geen koning betoont.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

28. Tevergeefs zou men tegenwerpen, dat dit een bijzonder gebod voor de Israëlieten geweest is. Want men moet er op letten, op welke grond de Heere het bevestigt. "Ik heb," zegt Hij (Jer. 27:17), "het koninkrijk aan Nebukadnezar gegeven; daarom dient hem en leeft." Wij moeten er dus niet aan twijfelen, dat we hem, aan wie het vaststaat, dat het rijk gegeven is, moeten dienen. En zodra als de Heere iemand tot de koninklijke waardigheid verheft, betuigt Hij ons daardoor als zijn wil, dat die regeren zal. Want daarover staan in de Schrift algemene getuigenissen. Salomo (Spr. 28:2) zegt: "Om de ongerechtigheid des lands zijn de vorsten vele." Evenzo Tob (12:18): "Hij neemt de onderwerping weg van de koningen en wederom gordt Hij hen met een gordel." Wanneer dat dan uitgemaakt is, blijft niets over dan dat wij dienen en leven. Er is bij de profeet Jeremia (Jer. 29:7) nog een ander gebod des Heeren, waardoor Hij zijn volk beveelt de vrede van Babylon te zoeken, waarheen ze gevankelijk waren weggevoerd en Hem om die vrede te bidden, omdat in de vrede van Babylon hun vrede zou gelegen zijn. Zie, de Israëlieten, die van al hun goederen beroofd waren, die van hun huizen weggerukt, in ballingschap weggevoerd en in ellendige slavernij

waren geworpen, krijgen het bevel om de voorspoed van hun overwinnaar te bidden; niet gelijk ons een andermaal bevolen wordt voor onze vervolgers te bidden, maar opdat het koninkrijk voor hem voorspoedig en rustig zou worden bewaard, opdat ook zij zelf onder hem voorspoedig mochten leven. Zo hield David, toen hij reeds door Gods ordinantie tot koning was aangewezen, en met zijn heilige olie was gezalfd, ofschoon hij zonder enige schuld van zijn kant onrechtvaardig door Saul vervolgd werd, toch het leven van zijn belager voor onschendbaar omdat de Heere hem door de eer des koninkrijks geheiligd had. "Het zij verre van mij ," zeide hij (1 Sam. 24:7), "dat ik voor des Heeren aanschijn die zaak zou doen aan mijn heer, de gezalfde des Heeren, dat ik mijn hand tegen hem uitsteken zou; want hij is de gezalfde des Heeren." Evenzo (1 Sam. 24:11): "Mijn ziel verschoonde u, en ik zeide: ik zal mijn hand niet uitsteken tegen mijn heer; want hij is de gezalfde des Heeren." Evenzo (1 Sam. 26:9): "Wie zal zijn hand uitsteken tegen de gezalfde des Heeren en onschuldig blijven? Zo waarachtig als de Heere leeft, de Heere zal hem slaan, of zijn dag zal komen, dat hij zal sterven, of hij zal in een strijd trekken, dat hij omkome: het zij verre van mij, dat ik mijn hand legge aan de gezalfde des Heeren."

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

29. Deze eerbiedige, ja vrome gezindheid zijn wij tot het uiterste toe verschuldigd aan al onze overheden, hoedanig die ook zijn. Dit verhaal ik daarom meermalen, opdat wij zouden leren niet de mensen zelf te onderzoeken, maar het voldoende zouden achten, dat ze, door de wil des Heeren, zulk een positie bekleden, welke Hij zelf een onschendbare majesteit heeft ingedrukt en ingegraveerd. Maar, zult gij zeggen, de overheden hebben wederkerig hun verplichtingen tegenover hun onderdanen. Dat heb ik reeds erkend. Maar indien ge daaruit opmaakt, dat men alleen de rechtvaardige overheden gehoorzaamheid behoeft te betonen, dan redeneert ge dwaas. Want ook de mannen zijn met hun vrouwen, en de ouders met hun kinderen door wederkerige plichten verbonden. Maar indien de ouders en de mannen van hun plicht afweken; indien de ouders zich jegens hun kinderen, die ze, volgens het verbod, niet tot toorn mogen verwekken (Ef. 6:4), zo hard en onhandelbaar betoonden, dat ze hen door hun gemelijkheid boven mate plaagden; indien de mannen hun vrouwen, die ze, volgens het bevel (Ef. 5:25) (1 Petr. 3:7), moeten liefhebben en als zwakke vaten moeten sparen, op zeer smadelijke wijze behandelden, zullen dan daarom de kinderen hun ouders en de vrouwen hun mannen minder gehoorzaam zijn? Neen, want ze worden ook aan slechten en liefdelozen onderworpen. Ja, daar allen veeleer zich hierop moeten toeleggen, dat ze niet zien op de gebreken van een ander, dat is, dat ze niet van elkander onderzoeken of ze hun plicht wel doen, maar dat ieder zichzelf alleen voorhoudt hetgeen tot zijn plicht behoort, zo moet dit woord van kracht zijn bij hen, die onder de macht van anderen geplaatst zijn. Daarom, indien wij door een hardvochtige vorst wreed gekweld worden, indien wij door een hebzuchtige of weelderige beroofd en geplunderd worden, indien wij door een zorgeloze veronachtzaamd, en eindelijk door een goddeloze en heiligschennende gekweld worden ter wille van onze vroomheid, dan moet in de eerste plaats de herinnering in ons opkomen aan onze zonden, die zonder twijfel door zulke geselen des Heeren gekastijd worden. Dan zal de ootmoedigheid onze onlijdzaamheid beteugelen. Verder moet ook deze gedachte in ons komen, dat het niet aan ons staat om zulke rampen te

genezen; maar dat ons slechts dit overblijft, dat we de hulp des Heeren inroepen, in wiens hand de harten der koningen en de neigingen der koninkrijken zijn (Spr. 21:1). Hij is de God, die zal staan in de vergadering der goden, en oordelen zal in het midden der goden (Ps. 82:1); voor wiens aangezicht zullen nedervallen en vergaan alle koningen en rechters der aarde, die zijn Christus niet gekust hebben (Ps. 2:12), die onrechtvaardige wetten hebben geschreven, om de armen in het gericht te onderdrukken en de zaak der nederigen geweld aan te doen, om de weduwen tot buit te hebben en de wezen te plunderen (Jes. 10:1).

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

30. En hier openbaar zich zijn wonderbare goedheid en macht en voorzienigheid. Want nu eens verwekt Hij uit zijn dienstknechten mannen, van wie het duidelijk is, dat ze redders zijn, en voorziet hen van zijn bevel, om een misdadige regering te straffen en het op onrechtmatige wijze verdrukte volk uit zijn jammerlijke ellende te bevrijden; dan weer bestemt Hij daartoe de woede van mensen, die iets anders bedenken en wat anders in de zin hebben. Zo heeft Hij het volk Israël uit de tirannie van Farao verlost door Mozes, uit het geweld van Cuschan, de koning van Syrië, door Othniel; uit andere slavernijen door andere koningen of richters. Zo heeft Hij de hovaardij van Tyrus bedwongen door de Egyptenaars, de onbeschaamdheid der Egyptenaars door de Assyriërs, de wreedheid der Assyriërs door de Chaldeën, de vermetelheid van Babylon door de Meden en Perzen, toen Cyrus de Meden reeds onderworpen had. De ondankbaarheid en goddeloze weerspannigheid van de koningen van Juda en Israël jegens zijn zovele weldaden heeft Hij nu eens door de Assyriërs, dan weer door de Babyloniërs bedwongen en gestraft, ofschoon niet alles op dezelfde wijze. Want wat de eersten betreft: aangezien ze door een wettige roeping Gods opgewekt waren tot het verrichten van zulke daden, schonden ze, door de wapenen tegen de koningen op te vatten, geenszins die majesteit, die door Goddelijke ordinantie de koningen gegeven is; maar, daar ze uit de hemel gewapend waren, bedwongen ze de mindere macht door een meerdere, evenals het de koningen geoorloofd is hun stadhouders te straffen. Wat de anderen betreft: ofschoon ze door Gods hand bestemd werden tot hetgeen Hem goeddacht, en zonder het te weten zijn werk volbrachten, overdachten ze toch in hun geest niets anders dan misdaad.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

31. Maar, hoe men ook over die daden der mensen oordeelt, toch volvoerde de Heere door die daden gelijkelijk zijn werk, daar Hij de bloedige scepters van onbeschaamde koningen brak en ondragelijke dwingelandijen onderwierp. Laat de vorsten het horen en verschrikt worden. Intussen moeten wij er ten zeerste voor oppassen, dat we niet dat gezag der overheden, dat vol is van eerbiedwaardige majesteit, en hetwelk God met zeer ernstige geboden bekrachtigd heeft, ook al berust het bij zeer onwaardige mensen, die het door hun slechtheid, zoveel ze vermogen, bevlekken, dat we dat gezag, zeg ik, niet verachten of schenden. Immers, ofschoon de wraak des Heeren de straf is van teugelloze dwingelandij, daarom moeten wij niet terstond menen, dat ze

ons opgedragen is. Ik spreek steeds over particuliere personen. Want indien er nu enige volksmagistraten zijn aangesteld om de willekeur der koningen te bedwingen (zoals oudtijds de eforen waren, die gesteld waren tegenover de koningen der Spartanen, of de volkstribunen tegenover de Romeinse consuls, of de demarchen tegenover de raad der Atheners) (en zoals wellicht de macht is, die bij de tegenwoordige stand van zaken in ieder koninkrijk de drie standen bekleden, wanneer ze hun voornaamste vergaderingen houden), dan is het er zover vandaan, dat ik hun zou verbieden in overeenstemming met hun plicht de woedende ongebondenheid der koningen tegen te gaan, dat ik veeleer beweer, dat, indien zij het door de vingers zien, wanneer de koningen met gewelddadigheid optreden en het arme volk kwellen, hun veinzen, dat ze het niet opmerken, niet vrij is van misdadige trouweloosheid: want dan verraden zij bedriegelijk de vrijheid van het volk, van welke ze weten, dat ze haar volgens Gods ordinantie behoren te beschermen.

Boek IV hoofdstuk 20

Over de burgerlijke regering.

32. Maar bij de gehoorzaamheid, die men, gelijk we vaststelden, aan de heerschappij der overheden verschuldigd is, moet altijd deze uitzondering gemaakt worden, of veeleer hierop vooral gelet worden, dat die gehoorzaamheid ons niet mag afvoeren van de gehoorzaamheid aan Hem, aan wiens wil alle begeerten der koningen behoren onderworpen te zijn, voor wiens besluiten hun bevelen moeten wijken en voor wiens majesteit hun scepters moeten buigen. En waarlijk, hoe verkeerd zou het zijn, dat men, om aan mensen genoegdoening te schenken, Hem zou beledigen, om wiens wille men de mensen gehoorzaamt! De Heere is dus de Koning der koningen: wanneer Hij zijn heilige mond geopend heeft, moet Hij alleen voor allen en boven allen gehoord worden; verder zijn wij onderworpen aan die mensen, die over ons staan, maar niet anders dan in Hem. Indien zij iets bevelen, dat tegen Hem ingaat, dan moet dat niet geteld worden. En wij moeten ons hier niet bekommeren om geheel die waardigheid, waarmee de overheden bekleed zijn: want haar geschiedt geen onrecht, wanneer ze bedwongen wordt onder die bijzondere en waarlijk opperste macht Gods. In overeenstemming hiermee betuigt Daniël (Dan. 6:22), dat hij niet gezondigd had tegen de koning, toen hij aan zijn goddeloos bevel niet gehoorzaamd had: want de koning was zijn perken te buiten gegaan en was niet alleen onrechtvaardig geweest tegenover de mensen, maar had ook, door de hoornen op te heffen tegen God, zelf zijn eigen macht vernietigd. Daarentegen worden de Israëlieten veroordeeld, omdat ze het goddeloze gebod van de koning al te inschikkelijk hadden gehoorzaamd. Want toen Jerobeam gouden kalveren gegoten had, hadden ze Gods tempel verlaten en waren te zijnen gevalle tot nieuwe superstitiën afgeweken (1 Kon. 12:30). Met dezelfde inschikkelijkheid hebben hun nakomelingen zich gebogen naar het welgevallen van hun koningen. Dit verwijt de profeet hun streng (Hos. 5:11) dat ze de geboden des konings aanvaard hadden. Zo ver is het er vandaan dat het voorwendsel van gehoorzaamheid lof verdient, waarachter de vleiers aan het hof zich verschuilen en waarmee ze de eenvoudigen bedriegen, doordat ze zeggen, dat het hun niet geoorloofd is iets te weigeren, dat hun door hun koningen opgedragen is. Alsof God zijn recht aan stervelingen had overgedragen, toen hij hen stelde over het menselijk geslacht; en evenalsof de aardse macht verminderd werd, wanneer ze aan haar Auteur onderworpen wordt, voor wiens aanschijn ook de hemelse heerschappijen onderdanig

vrezen. Ik weet, hoe groot en hoe onmiddellijk gevaar deze standvastigheid dreigt, omdat de koningen het met grote verontwaardiging dragen, wanneer ze geminacht worden, want hun grimmigheid, zegt Salomo (Spr. 16:14), is de bode des doods. Maar daar door de hemelse heraut Petrus (Hand. 5:29) dit gebod is afgekondigd, dat men Gode meer moet gehoorzamen dan de mensen, zo laat ons ons troosten met deze gedachte, dat wij dan die gehoorzaamheid betonen, welke de Heere eist, wanneer we alles liever lijden dan dat we afwijken van de vroomheid. En opdat onze gemoederen niet zouden wankelen, geeft Paulus (1 Kor. 7:23) ons nog een andere prikkel, zeggende, dat wij daarom door Christus voor zulk een prijs gekocht zijn, als waarop Hem onze verlossing te staan gekomen is, opdat wij geen dienstknechten zouden worden van de slechte begeerten der mensen, en nog veel minder onderworpen zouden zijn aan hun goddeloosheid.

GODE ZIJ LOF